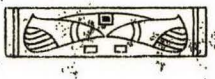
Rev. Dr. Alexander Duff, Founder of the Free Church of Scotland

מיין
לעבענס־געשיכטע

(פארשידענארטינע פאסירונגן און אפיזאדן פון א יתום)

פון

פ. ד. גולדנשטיין

ערשטע טייל

פתח־תקוה.

תרפ״ח.

אנשטאט א הקדמה.

דיא באשרייבונג איז געטיילט אויף דריי חלקים: די ערשטע צוויי ענטהאלט׳ן אין זיך לעבענס־פאסירונג׳ן און אפיזאד׳ן פון מיין געבוירן אן, שנת תר״ג ביז שנת תרע״ד, וועו איך בין געפאהר׳ן קיין ארץ־ישראל, מיינענדיג, אז דא וועל איך שוין לעב׳ן רוהיג. און דא האט מיך געטראפ׳ן דיא וועלט־מלחמה און האב געהאט פיעל אויסצושטעהן און דא האב איך אנגעשריב׳ן דיא דריטע טייל.

דער ספר איז געשריב׳ן ז׳ארגאן איבער עטליכע טעמים, חאטש לשון־קדש איז ביי מיר זעהר טהייער און געשעצט. נאר איך האב עס געשריב׳ן פאר די קינדער מיינע און פאר מיין משפחה, וואס זיא איז צושפרייט אין אלערליי לענדער, וו׳י לשון־קדש קאן מען גאר וועהניג, און איך ווייל, זיי זאל׳ן פארשטעהן, וואס זייער פאטער איז אויסגעשטאנען אין זיין לעבען און גאט האט איהם שטענדיג געהאלפ׳ן און קיינמאל נישט פארלאזט. אויך וואלט איך וועל׳ן אז די דאזיגע, וואס האב׳ן מיך געיאגט און געפלאגט און געפונען זיך איצט אין רוסלאנד, זאל׳ן עס ליינען און נעמ׳ן א מוסר־השכל, אז ס׳איז דא א גאט אויף דער וועלט און ער באשיצט געפלאגטע און אונטערדריקטע, און באצאהלט יעדער׳ן נאך זיינע מעשים.

און זיי זאל׳ן תשובה טהון.

פ. ד. גולדנשטיין.

פתח־תקוה, ר״ח אלול תרפ״ח.

קאפיטעל א׳

דיא שטאדט טיראספאל. דער דניסטר. די דארטיגע מסחרים. די ניימען
און די צו־ניימען. די מלמדים אין יענער צייט. איידעמס אויף קעסט.
ר׳ אליציע דער גראסעליר מלמד. אסתר־חיד׳ה זיין פרוי —
אנ׳אשת־חיל. דיא פרנסה. גאט איז געראטט.

אין דער שטאדט טיראספאל, וועלכע שטעהט באם טייך דניסטער, אין וועלכער די הייזער זענען געבויעט מיט דער לענג פונ׳ם טייך באם ברעג וואס איז נישט הויך, און עס טרעפט אפטמאהל וועז דאס הייז צו געהט זיך אן די קריעה׳ן הויבען אן אוועק געהן, צו גיסט זיך דאס וואסער אריבער די ברעגעס, און די נאהינטע גאסען צום טייך ווער׳ן פול דערמיט, אזוי אז עס פארטרינקט אזש די הייזער אויך און מ׳מוז זיך פון איין גאס צו דער צווייטער, און פון איין שטוב צו דער צווייטער שיפען זיך מיט שיפלאך אדער יאליקעס. דיא שטאדט איז אין חערסאנער גובערניע (רוסלאנד), זיא ליגט צען וויערסט פון בענדער און זעכציג וויערסט פון קעשענעב און נייניציג וויערסט פון אדעס.

אגרויסע מסחר שטאדט איז טיראספאל. דער הויפט מסחר איז ברויט מיט פרוכטען. זיא האט ארום זיך אגרויסען אויעזד, מיט פיל רייכע דערפער און קאלאניעס פון דייטשען, וואלאכען און אויך סטאריאברדצעס. דיא שטאדט איז פון פופצען טויזענד איינוואהנער, און כמעט דיא גרעסטע עלפט — יודען, וועלכע שפילען אין איהר דיא גרעסטע ראל, און חוץ דעם, וואס עס געפונען זיך אין איהר גרויסע האנדעלס־לייט, וועלכע זייער נאמען שם׳ט אויף דער האנדעלס־וועלט, געפונען זיך אויך אין איהר גרויסע לומדים מופלגי תורה, חסידים פון אלערליי צדיקים און אזוי בעה׳ב, פרומע און גאטספארכטיגע, מיוחסים און גדולים.

אט אין דעם טיראספאל האט געוואהנט אמלמד מיט׳ן נאמען ר׳ יצחק רפאל גאלדענשטיין, נאר אזוי ווי אין יענער צייט פון וועלכער מיר רעדען דא, האט מען קיינעם ניט גערופען אויף דער פאמיליע, אפילו קיין סוחרים און קיין גבירים, בפרט מלמדים, האט מען איהם גערופען ר׳ איציע דער גראסעליר מלמד, וויל מ׳פלעג אין יענער צייט ניט יוצא זיין מיט איין צור־נאמען, צו זיין אייגענעם נאמען. למשל, אז איינער האט געהייסען נחמן און זיין מוטער האט מען גערופען דוואסי, האט ער געהייסען נחמן דוואסים, און אז ער האט חתונה געהאט פון אאנדער שטאדט, און געוואהנט ביי שווייר און שוויגער אויף קעסט האט ער שוין געהייסען דארט, נחמן דוואסים פון טיראספאל, און אז דער נחמן איז געווארען אמלמד, האט ער שוין באקומ׳ן נאך איין נאמען, נחמן דוואסים דער טיראספאלער מלמד, אזוי אויך קאן מען שוין פארשטעהן, אז דעריבער האט מען ר׳ איציען גערופען, ר׳ איציע דער גראסעליר מלמד, וויל ער איז געקומען קיין טיראספאל פון דעם קליינעם שטעדטעל גראסעלעס; פון דארט האט ער חתונה געהאט.

דאס שטעדטעל גראסעלעס איז פופציג וויערסט פון טיראספאל, אריין שטעדטעל געווען, און אין יענער צייט זעהר פרום; דער פאנאטיזם האט דארט געהערשט אהן אגרענץ, און דארט איז געווען איוד אמופלג בתורה ויראת ד׳ הזקן ר׳ יעקב גרידניצער, און ער האט געהאט אבת יחידה און צוויי זין יראים ושלמים, און אז ער ר׳ יעקב האט געקאנט נעמ׳ן ר׳ איציען פאר אאיידעם פאר זיין איין און איינציגער טאכטער אסתר־חיה׳ן, איז לייכט צו פארשטעהן וויל גוט און וואהל דאס איצעלע איז געווען, און ווי פרום, און שעהן און לייטיש און נאך מעהר, ווי גוט לערנען ער האט געקאנט. דער ר׳ יעקב איז געווען דער ערשטער למדן אין׳ם גאנצ׳ן געגענד, און איז געווען אסוחר אויך, מיט אאייג׳ן הויז, און אקרום און אקוה מיט צוויי ציגען ביי דער שטוב, און דער ר׳ איצעלע ווי מ׳פלעג איהם רופען פארצויגען פאר זיין גוט׳ן שם, פאר זיין גוט פירונג, איז געווען אארים בחור׳ל, איתום געבליבען פון זיין יוגענד און ער האט זיך ערצויגען ביי אפעטער אין טיראספאל, וועלכ׳ן מ׳האט גערופען ר׳ שואל דער גוטער, און ביי נאך פריינד זיינע וועלכע האב׳ן דא אין טיראספאל געוואהנט, הרב ר׳ שמואל זל וועלכ׳ן מ׳האט גערופען ר׳ שמואל דער רב, און ביי אמהומע וועלכע האט געהייסען אסתר דיא מאנילקע. דען געבוירען איז ער אייגענטליך אין דעם קליינעם שטעדטעל קאדימא, וואס ליגט נישט ווייט פון באלטע, אזוהן איז ער געווען דעם געווים׳ן ר׳ חיים קאדימיר׳ס וועלכער האט געשמ׳ט אין דער גאנצער געגענד

מיט זיין פרומקייט און באוויסט; עד היום רעדט מען פון איהם פון זיין גרויס בקיאות אין ש״ס, פוסקים און פון זיין פרומקייט. נאר אזוי ווי ער איז געבליבען איתום וועז ער איז געווארען פופצען יאהר, און אזוי ווי ער האט מורא געהאט אין דעם קליינעם שטעדטעל פאר רעקרוטען, איז ער אוועק קיין טיראספאל צו די פריינד וועלכע ער האט פריער געמאלדן, און האט זיך בא זיי ערצויגען ביז דער חתונה, ביז ר׳ יעקב הנ״ל איז געקומען קיין טיראספאל און האט געטראפען אזא צאצקע אבחור״ל און האט איהם געזעמ׳ן פאר אאיידעם צו זיין אין איינציגער טאכטער אסתר־חיה. ווי געווייניטליך האט ער זיי געהאלטן ביי זיך אין גראסעלעם אויף קעסט עטליכע יאהר, און וואס ווערט אזא יונגערמאן נאך קעסט? מסתמא אמלמד. נאר אזוי ווי אין דעם קליינעם שטעדטעל האט נישט געקאנט טראגען דאס מלמדות אויף פרנסה פאר אגאנצע פאמיליע פון עטליכע קינדערלאך, ווייל אויף קעסט זיינען זיי אנגעקומען אין צווייען, און פון קעסט ארויס אין זעקסען, אזוי איז דער איצעלע אריבער פון גראסעלעם קיין טיראספאל, און איז געווארען אגמרא מלמד, און האט באקומען דעם טיטול ר׳ איציע דער גראסעליר מלמד. זיין נאמען האט געשמ׳ט פאר דעם גרעסט׳ן און פיינסטען און ערליכסטען מלמד. דער בעה״ב וועלכער זיין קינד האט געלערנט באם גראסעליר מלמד, האט זיך גערעכנט דאס פאר אזכיה, אזוי חשוב איז ער געווען אין שטאדט. דאן איז תורה געווען זעהר בחשיבות אין יענע צייטען און פון איהם פלעג׳ן קינדער ארויס געהן מלא וגדוש בתורה והלכה. אלעס רעכט. אבער קינדערלאך זענען צו געקומ׳ן און יענע פיר זענען אונטער געוואקסען, און מלמדות טראגט נישט אויף פרנסה פון צען נפשות און נאך מעהר, פארשטייט מען אז דער ר׳ איציע האט געלייטען דחקות, אזוי אז דאס ווייב האט געמוזט ווערן אנ׳אשת־חיל, און ווער׳ן אקריימער׳ן; דער פאטער איהרער האט נישט געקאנט צו זעהן און צו הערן זייער אריימקייט, האט ער איהר געמאכט אקלייט פון טעפ און אלערליי פראסטע געפיים, — אויך אקסין, לאפיטעס, גרעבלים און פראסטע גלאזווערק. דיא גאנצע קלייט האט באטראפ׳ן מן הסתם ביז הונדערט ר״כ, און דאן האט דאס איין און איינציגע ציטיריגע טעכטער״ל ר׳ יעקב׳ס — אסתר חייקעלע — באקומען אנאמען ״קריימער׳ן״, און האט אנגעהויב׳ן רעכט צו הארעוו׳ן, דען דיא קלייט פאדערט פיל ארבייט מעהר ווי לייזונג, ארויס שטעל׳ן די גלאז־ווערק, די טעפ, די טעלער, הויבען זיך מיט די אקסין, לאפיטעס און גרעבלים. קומט אקונה און צווואנפט, דארף מען צחאמען שטעלען און ברייגען אין ארדנונג און אויף דער נאכט צוריק

אין קלייט אריין טראגען. אמת די קינדערלאך פלעג'ן קומען הילפען, אבער מעהר ווי זיי פלעגען הילפען האבען זיי צובראכען אזוי אז זיא פלעג נעביך געהער'ן זיין זיי זאל'ן ניט קומען איהר הילפען, פלעג זיא גיכער אליין אלעס טהון. היינט דארף מען נישט פארגעס'ן אז זיא האט דאך אשטוב מיט אמאן, וועלכער הארעווט ביטער און געטרוי מבוקר עד ערב, און ריזעט זיך אין עסט זיך דאס הארץ מיט די תלמידים וועלכע ער וויל זיי מאכען פאר לומדים, חאטש, זיי ווילען דאס נישט און האבען גאר קיין חשק נישט, און די קינדערלאך ווילען אויך עס'ן, מח אלעס דיא אידלע אסתר־חיה אליין אויסארבייטען און ברייגגען אין ארדנונג, קומענדיג פאר נאכט פון קלייט אהיים קאכ'ן נאכטמאל, און אווענק געהנדיג אין דער פריה אין קלייט אריין נעמען דעם איבער בייס'ן און אנבייס'ן פארס'ן מאן מיט די קינדערלאך. איין מאהל אין צווויי וואכען פלעג זיא נאך דארפ'ן פאהר'ן מיט איהר סחורה אוף איריד דרייסיג וויערסט פון טיראספפאל אין אדייטשער קאלאניע מיט'ן נאמ'ן סולטץ; אחין פלעג'ן אלע קריימערס פאהר'ן אויפ'ן יריד. דאס האט ביי איהר צוגענומען צוויי טעג צייט און ארבייט איבער'ן קאפ.

זומער, אין די היצ'ן, און ווינטער אין די קעלט'ן, פלעג זיא נעביך פאהר'ן אוף די יריידים. חוץ דעם יריד פון סולטץ, איז אין טיראספפאל גופא אויך געווען צוויי־דריי מאהל אין יאהר יריד אונטער דער שטאדט. אזוי האט זיא געהארעווט, און מיטגעהאלפ'ן הארעווין איהר ליב'ן מאן וועלכ'ן זיא פלעג בעדויער'ן אוף זיין שווערער ארבייט, נישט קוקענדיג אוף איהר אייגענער שווערע ארבייט, וועלכע איז אפשר געווען פיל שווערער פון זיינער, בפרט אזא אידלע שוואכע פרוי וויא זיא איז געווען, איז געווים געווען זיא מעהר צו בעדויערן, זיא האט אבער איהם בעדויערט, זאגענדיג: מילא, איך הארעווע ביטער, זעה איך, חאטש, אווועלט פאר זיך, און בין אוף דער פרייער לופט אגאנצ'ן טאג, אבער ער נעביך אזא למדן א יוד, אזא אידלער מענטש, מוז זיצען אין אפארשטיקטער לופט אין חדר און הארעווין מיט גרויסע גויים אגאנצען טאג. אקלייניגקייט צו מאכען פון גויים — יודען! ווייניג געזונד דארף דאס קאסטען? און וויפיל געזונד נעמט דאס צו ביי איהם וועז ער זעהט מיך ביטער הארעווין, וועלכ'ס ער ווייסט אז איך בין דערצו נישט געוואהנט און מיינע כוחות דינען דערצו ניט, און טאקע דערפאר, אבי ער האט נאר אפרייע צייט געהט ער זיך באמיהן, מיט וואס עס ניט, צו פארגרינגער'ן מיר. אזוי פלעג זיא צו זיך אליין רעד'ן און באדויער'ן נאר איהם, און זעהן

פארדעק'ן איהר ביטערע הארעוואניע, אבי איהם קיין יסורים ניט צופארשאפ'ן. וויל זיא איז געווען ערנסט, פרום און געטריי, און האט געגלויבט, אז ער מיט זיין תורה ויראת שמים וועט זיא מזכה זיין לחיי עולם הבא, און איהרע קינדערלאך פון איהם וועל'ן אויסוואקס'ן יראים ושלימים און וועל'ן באלייכט'ן דיא וועלט מיט זייער תורה און פרומקייט. און וויל די פרומע און גוטע פרוי אסתר־חיה האט אזוי געדיינקט, איז שוין קיין חידוש ניט וואס קיין זאך איז פאר איהר ניט געווען צו שווער און צו גרויס, אלעס וואס באלאנגט צום לעב'ן און צום ערציהונג פון איהר שטוב און איהרע קינדערלאך. איהר גאנצער געדאנק איז געלייג'ן אין דעם, אז די אינגלאך וועל'ן אויסוואקס'ן רבנים, גדולי הדור, און די טעכטער וועל'ן חתונה האב'ן פאר רבנים און גדולי הדור, וויל זיא איז געווען פארזיכערט אין איהר מאן, אין איהר איצעל'ן אז ער וועט אזוי זיינע קינדערלאך ערציהן מיט זיין גרויס פעהיגקייט און מיט גרויסע לעהרע און פרומקהייט און געטריישאפט און מיט דעם חיות, קאן מען זאג'ן, האט זיא גלעבט און געהאט מוטה צו הארעווין אזוי ביטער און עס האט אלעס ביי איהר אויסגעוויז'ן גרינג און זיס, אזוי אז זיא האט איהר אריס'ן שטאנד ניט געפילט, און גלייך ווי ניט געווסט. שטענדיג איז זיא געווען גוט־מוטהיג און פרייליך און קיין מאהל ניט געזארגט, און ניט צוגעלאזט קיין זארג צו איהר ליב'ן און געטרייען מאן, און אויך צו איהר ליבענדע קינדערלאך, און זיך באמיהט מיט אלע קרעפט'ן איינוואוארצלען מדות טובות אין די יונגע הערצלאך פון איהרע יונגע קינדערלאך, און איבערהויפט האט זיא זיך באמיהט איינוואוארצלען אין זיי אמונה. און דיא אשה אסתר־חיה האט באקומ'ן אין שטאדט אנאמען פון דער פרומסטער פרוי אין גאנץ טיראספאל, און מ'האט זיא געהאלט'ן פאר אצדקת.

דאס אריסקייט פון דעם גראסעליר מלמד האט געשטייגט פון טאג צו טאג. די קינדערלאך זענען אונטער געוואקסען און ס'האט זיך נאך פאר מעהרט דיא משפחה מיט נייע געבוירענע קינדער, וועלכע גאט האט זיי באשיינקט, און דער גראסעליר מלמד, און אסתר חיה דיא גראסעלערין, האבען ביידע אזוי ביטער געהארעוויט טאג און נאכט און קוים־קוים פארדינט אויף טרוקען ברויט. אזוי האבען זיי זיך געמוטשעט אין גאנצ'ן זייער לעבען, און האבען נעביך גארניט דער לעבט קיין נחת און תענוג אויף דער וועלט, און זענען ביידע: ער דער פרומער ר' איצע גראסעליר מלמד, און דיא פרומע און גוטע אסתר חיה דיא גראסעלערין יונג געשטארבען. זיא איז פריער געשטארבען פון איהם, וויל איהרע כוחות האבען זיך

פריהער אויס געלאזט; ער איז שפעטער מיט איאהר מיט זיבן חדשים געשטארבען, ווייל ער האט ניט געקאנט איבער טראגען דאס אריסקייט און דעם וועהטאג פון זיין שאדן, און דאס ליכט פון זיין לעבען איז פארלאש׳ן געווארען פאר דער צייט און די כוחות זענען איהם אויס געגאנגען, און ער האט געענדיקט זיין וועלט באם פערציגסטען יאהר פון זיין געבוירען. ווי יונג ער איז געשטארבען. אבער זיין פרוי איז דאך נאך יונגער געשטארבען. זיא איז מהער ניט אלט געווען וויא אכט און דרייסיג יאהר, און געמוטשעט זאך האבען זיי, אויף דער וועלט, גלייך ווי זיי וואלטען געלעבט צוויי מאהל אזוי פיל. נאר וואר קאן דען פרעגען ביי גאט, מה תעשה? מסתמא וויסט גאט וואס ער טהוט. ער איז דאך תמיד געוועכט! נאר דא האט יעד׳ן אנגעוירט באם הארץ. אזוי אז יעדער האט געפרעגט דיא קשיה, ווי איז גאטס רחמנות, פאר וואס קומט דאס זיי, אז זאלען אזוי יונג שטארב׳ן און לאז׳ן אזוי פיל ארימע און עלענדע יתומים: גרויסע, מיטלע און קלייגע? וואס וועל׳ן די יתומים טהון? וואר וועט זיי ערציהען? וואר וועט זיי שפייזען? גאט, גאט, ווי איז דיין רחמנות? ווי איז דער זכות פון זייערע עלטערנ׳ס מעשים טובים? דאס אלעס האבען לייט געפרעגט און געטענ׳ט און זענען דערבי געבליב׳ן. און גאט איז וויטער געבליב׳ן געוועכט ווי תמיד.

קאפיטעל ב׳.

השגחת הבורא. אהויבע נשמה. אנ׳עביגער וועהטאג. זעקס יתומים. שדוכים אין יענער צייט. אבריה נפלאה. אמיאוס׳ר פעהלער. ישראל דער מתמיד. אחתן נעמט נדן. דעד ראמאנענקער שוחט. דער טוידט. ווי אויפ׳ן וואסער. איונגע קריימערן. איתום איז געשטארבען.

אזוי ווי איך וויים אז דיא לייזער וועט שטארק אינטערעסיר׳ן צו וויסען וויפיל קינדער האבען די גראסעליר געהאט ביי זייער לעבען, און וויפיל האבען זיי איבער געלאזט יתומים נאכ׳ן טוידט—זכרים און נקבות? האבען זיך געפונען מונטער די אומגליקליכע יתומים, די ארימע? ביי וועלכע עלטער איז יעדער געווען? פאר געווים מוז דאס אלעס אינטערעסאנט זיין יעדן לייזער. אלזא טהו איך אייך צוליב און וועל אלעס בפרוטרוט דערצעהל׳ן, איך וועל זיך ניט פוילען צו דערצעהל׳ן וואס פאר אתכלית ס׳איז געווארען פון אלע זייערע קינדער, נאר אין קורצען, פארבין געענדיג, בתכלית־הקיצור, נאר וועגען דעם קלענסטען קינד דעם יתום, דער פונפיעהריג׳ן מזיניק וועגען איהם וועל איך אייך אוים דערצעהל׳ן אלעס וואס מיט איהם האט זיך איבער געטהון פון פונקט יאהר ביז איצט וועז ער איז שוין אלט און גרוי, וויל איך וויים עס וועט זיין זעהר אינטערעסאנט צו לייזען, אזא וואונדערליכע ביאגראפיע, ארויס זעהן די וואונדער פון גאט, ווי ער איז אנ׳אבי יתומים און ווי ער גיט השגחה אויף איין עלענד׳ן יתום, וועז אז דער זכות פון זיינע עלטערן איז איהם בייגעשטאנען צו מגין זיין אויף זייער אויצגיג׳ן געליבט׳ן זוהן וועלכער איז געבליב׳ן לעב׳ן פון אלע זייערע קינדער, און פון דעם ערצעהלונג קאן זיך יעדער נעמ׳ן אמוסר ארויס זעהן אז ס׳איז דא אגאט אויף דער וועלט אז ער איז ניט מקפח שכר כל בריה און איז משגיח בהשגחה פרטית אויף אלע זיינע ברואים, און ער איז שטענדיג אבאשיצער פון די וועלכע באשיצען זיך אונטער איהם, און ווערען קיין מאל נישט פאר שעמט, וועלכע פאר זיכערען זיך אין איהם. דאס וועט איהר זיך אלע איבערצייגען וועז איהר

וועט איבער לייזן וועג'ן די צרות און לוידען וואס דער יתום האט איבער־
געטראג'ן אויף זיך, ווי פיל מאל ער איז געשטאנען אין סכנות ופחד
מות, און גאט האט איהם שטענדיג מציל געווען און פארהיט פון אלעם
בייז און פון אלע שלעכטע מענטשען אויף דער וועלט. דאן אז איהר וועט
איבערלייזען דאס אלעם וועט איהר פאר געווים זאגען: מה גדלו
מעשיך ה', מאד עמקו מחשבותיך.

ונחזור לענינינו. איך האב זיך צו געזאגט צוליב טהון צו דערצעהלן
וויפיל קינדער זיי האבען געהאט א. ז. ו. קאן איך אייך זאגען, אז דאס
פרומע און כשרה פאר פאלק ר' איצעלע גראסעליר מיט זיין געליבטע
פרומע פרוי אסתר חיה האבען געהאט געבוירן אכט קינדער: דריי זכרים
און פונף נקבות. נאר צוויי קינדער, אמיידעלע און איונגעלע, זענען קלייניערהייד
ביי זייער לעבען געשטארבען. נאכן מיידעלע וועלכע איז אלט געווען
אפאר יאהר, האבען זיי ניט אזוי געקלאגט ווי נאך דעם יונגעלע, וועלכ'ס
ס'איז געשטארבען אויפן דריטען יאהר, וויל זיי האבען זיך געהאלטען ביי
אפעסטן געדאנק אז דאס יונגעלע וועט באלייכטן דיא וועלט, וואורום ביי
זיין געבוירען האבען זיי געזעהן וויי אשיין האט זיך באוויזן, דעריבער
האבען זיי פארשטאנען אז דאס מוז זיין אהויכע נשמה און פון דעם קינד
קאן אוים וואקסען אגרויסער מענטש, און דעריבער האבען זיי נאך איהם
געהאלטן אין גאנצן זייער לעבן און איין קלאג'ן און ווינ'ן וואס זיי
האבען קיין זכיה ניט געהאט אזא קינד צו ערציהען, און פון די צוויי און
אהאלב יאהר וואס ער האט געלעבט פלעג'ן זיי אויך האבן ענגוג צו
דערצעהלן פון איהם, זיין שענקהייט זיין קלוגהייט, זיין קוקען, זיין ווינען,
זיין געלעכטער, זיין רייגקייט, בקיצור, ס'איז געווען אוים ענגעמן פון
אנדערע קינדער, אז אפילו שווערהארציגע סקעפטיקער האבן אויך געמוזט
גלויבען אז דאס קינד איז געווען אזוינס ווי אזעלכ'ס, אוואונדערבאר קינד,
און דעריבער פלעג'ן זיי איהם ניט ווייזען פאר פרעמדע מענטשען און
דעריבער טאקי איז דער וועהטאג פונ'ם קינד'ס טויט, פארבליב'ן אוועהטאג
אויף עביג.

און די איבריגע זעקס קינדער, די לעבעדיגע — צוויי יונגלעך און
פיר מיידלאך — האב'ן זיך ביי זיי געהאדעווייט און ערצויגן געווארן ביז זיי
זענען געבליב'ן זעקס יתומים, ארימע און אומגליקליכע אן אמאמע. נאר
דער אומגליק און דער רחמנות איז ניט געווען פאר אלעמען פון זיי גלייך.
אויף וועמען פון זיי מ'האט אקוק געטהון האט דאס הארץ געריס'ן פאר
וועהטאג. דיא עלטסטע טאכטער האט געהייסן ציפה־רחל, דיא צווייטע —

איטה, דיא דריטע — חנה, דיא פירטע — שרה, און פון די צוויי זין האט איינער געהייסן ישראל און דאס קלענסטע יתו"ל, האט מען פאר רחמנות גערופען בעריל, פראצויגען און פארקורצט זיין נאמען, גלייך ווי מיט דעם וואלט ער שוין גליקליך געווען. דיא ציפה־רחל איז געווען זעהר שעהן, גוט און אבריה נפלאה, האט דער פאטער מיט איהר אשידך געטהון פון אקליין שטעדטעל נעבן טיראספאל מיט"ן נאמען זאראיווקע — זאחאראווקע אויף גויש, און געווינטליך ווי מ'האט געטהון שדוכים אין יענער צייט, בפרט ביי אזעלכע פרומע לייט. חתן־כלה האבען זיך נישט געזעהן און נישט געהערט. און אזוי האט מען חתונה געמאכט און נאך דער חתונה האט דאס ווייב'ל ניט געוואלט וואהנען מיט"ן מאן, ווייל ער איז איהר ניט געווען צום הארץ, האטש ער איז געווען אנגידיש קינד און פאר איהר איז ער געווען אנגליק, זיא זאל לעבן גליקליך, און ארויס פון די ארימע עלטער'ן, נאר זיא האט אבער בשום אופן ניט געקאנט פועל"ן ביי זיך צו לעבן מיט איהם, ווייל ער האט געהאט אגרויסען פעהלער: פלעג זיך לעג'ן טרוקען און אויפשטעהן — נאם...

נאר דאס ארימקייט האט געבראכט זיא צו צו רייד'ן אז זיא זאל בלייב'ן מיט איהם וואהנען און זיא האט באשטאנען צו בלייב'ן זיצ'ן ביי די עלטער'ן, און ניט צו וואהנען מיט אזא מאן. געווינטליך האט ער איהר אזוי גיך קיין גט ניט געוואלט גיב'ן: ער האט זיא געמוטשעט אפאר יאהר, נאכהער האט ער דורך השתדלות הרבנים געמוזט גיב'ן גט. איז זיא געבליב'ן זיצ'ן אגרושה ביי די ארימע עלטער'ן. דיא צוויישע טאכטער איטה נאך אשענערע פון ציפה־רחל'ן און אויך זעהר אפרום קינד האט חתונה געהאט טאקי פון מיראספאל פאר אגרויס'ן לערנער און אפרומער בחור אבן־יחיד'ל מיט'ן נאמ'ן הירשעלע, ר' שמחה שוחט'ס אזוהן. נאך דער חתונה איז זיא געבליב'ן זיצ'ן אויף קעסט ביי די שווייר און שוויגער, זייער זוהן ישראל איז געווען גוט און פרום, געלערנט תורה לשמה מיט גרויס התמדה, אזוי אז ער פלעג ניט קומ'ן אהיים משבת לשבת פונ'ם בית מדרש. זיין התמדה איז געווען אן אשיעור, אז מ'האט איהם געבראכט עס'ן אין בית מדרש האט ער געגעס'ן, אז ניט — איז געווען ביי איהם רעכט ניט צו עס'ן, די שוועסטערלאך פלעג'ן זיך באמיהן און איהם טראג'ן עס'ן, נאר מ'קאן שוין פארשטעהן וואס פאר אנ'עס'ן ס'איז געווען, נאר אזוי וויא ער איז געווען זעהר טהייער ביי די עלטער'ן, איז האטש זענען ארים געווען פלעג'ן זיי אלע כוחות אנווענד'ן איהם צו טיל'ן מאכלים פון וועלכע ער זאל כח האב'ן צו הארעווין על התורה ועל העבידה און אין דעם זוהן האב'ן זיי געזעהן דעם גאנצ'ן נחת

פון זייער וועלט, און ער איז געווען אטרייסט אויף זייער קליינעם זוהן וועלכער איז ביי זיי געשטארבן קליינערהייט, און אויף איהם האבן זיי געהאט דאס אמת'ע האפנונג, אז ער וועט אויסוואקסן אגאון און זיי האבן טאקי ניט געהאט קיין טעות מיטן רעכנונג ווייל זיין נאמן האט אנגעהויבן צו קלינגן אז ער איז דער גרעסטער למדן אין שטאדט און געהט איבער אלע לומדים מיט זיין בקיאות אין ש"ס און פוסקים, ביידע חלקים יורה דעה האט ער געוויסט כמעט בע"פ, ועל כולם זעהר פרום און זעהר שעהן, אז אלע האבן זיך מיט איהם געבענטשט און געריימט, ווען ער איז אלט געווען 18 יאהר איז געקומען אשוחט מופלג בתורה פון אקליין שטעדטעל נעבן קישינוב—ראמאנאווקע—און האט איהם גענומען אלס חתן פאר זיין טאכטער, און האט געווינטליך צו געצאהלט אין בייטל אריין דעם פאטער, און דעם חתן'ס נדן, און קעסט, און טהייערע מתנות און קיין זאך איז ביי איהם ניט געווען צו טהייער און צו שווער, אבי דאס בחור'ל צו באקומען פאר אחתן, און האטש דער שוחט פון ראמאנאווקע איז געווען אגעוויסער שו"ב וסופר סת"ם, אנ'ערליכער איד און פון אגרויסער משפחה און אשטיק עשיר אויך, פון דעסטוויגען האט ער זיך געשעצט גליקליך אז ער האט פאר זיין קינד באקומען אזא טהייערן חתן און דיא גאנצע וועלט האט איהם מקנא געווען מיטן שידוך. און באמת איז טאקי געווען מיט וואס איהם צו מקנא זיין. אבער דיא טהייערע, גוטע, פרומע מוטער נעביך האט מעהר קיין תענוג ניט דערלעבט, אחוץ וואס זיא האט געזעהן דעם זוהן'ס, דעם טהייערן ישראליק'ס זיווג, אבער צו דער חופה איהם פיהרן האט זיא שוין נישט דערלעבט. אין דעם יאהר וואס ער איז אחתן געווארן און ער האט שוין באלד געדארפט חתונה האבן, איז זיא פארשלאפט געווארן און איז געליגן קראנק אפאר חדשיםאון געשטארבן כ' אדר שנת תר"ח.

נאך איהר זענען געבליבן 5 יתומים: ציפה־רחל—אגרושה, אוויבל פון איאהר 24, און איטה וועלכע איז נאך געזעסן אויף קעסט, איאהר 20 אלט געווען, און דער חתן ישראליק 18 יאהר, און חנה 12 יאהר, שרה 8 יאהר, און בעריל דאס מזיניק'ל 5 יאהר. יעצט איז געבליבן ר' איצעלע דער גראסעליר מלמד אפלג גוט און האט זיך ערשט גענומען צום הארץ אויף דער גרויסער אבידה, וואס ער האט פארלוירן אזא טהייערע פרוי, אזא געטרייע מוטער, און האט גוט געפיהלט ווי זיא פעהלט איהם; דער מענטש האט אנגעהויבן פאלן פון די כוחות מיום ליום. אכטונג צו גיבן אויף איהם האט קיינער ניט געהאט, ווייל ציפה־רחל און חנה'לע זענען געווען פארנומען אין קלייט וועלכע דיא מוטער ע"ה האט געהאלטן, און ס'איז נאך געבליבן

אביסעל סחורה; האב'ן זיי געהארעוויט און געזוכן ס'זאל פון דארט עפעס צו פאל'ן פרנסה אין שטוב צו פארגרינגער'ן דעם פאטער דיא הוצאה און אכטונג גיב'ן אויף די קלייגע יתומים'לאך אויך. און דער אומגליקליכער פאטער האט געהארעוויט און געזוכן דעם בחור גרייטען צו דער חתונה, און האט נאך דערלעבט איהם חתונה צו מאכ'ן.

קומענדיג פון דעם זוהנ'ס חתונה האט ער געטראפ'ן דעם איידעם הרשל'ן, איטעם מאן קראנק: זיין איינציגע שטיקעל נחת פון דער טאכטער מיט וועלכער ער האט געקאנט האפ'ן אז זיא זאל לעב'ן גליקליך, איז איהם אויך פארשטיירט געווארן. דען נאך זיין לי"ג'ן צו בעט אדריי הדשים איז ער געשטארב'ן איונגער מענטש פון איהר 19 און געלאזט אקינד אמיידעלע פון עטליכע חדשים—איתומה'לע. אז דער פאטער האט געזוכן וואס פון זיין נחת איז געווארן: ציפה־רחל זיצט אנ'ארימע גרושה, און איטה איז געבליב'ן אנ'אלמנה מיט אקליין קינד איזי יונג און שעהן באם סאמע בליהונג פונ'ם לעב'ן—האט ער זיך צום הארץ גענומ'ן און איז פארשלאפט געווארן, און האט אשטיק צייט גוט געקרענקט ביז עס איז פון דער קלייט קיין לעק סחורה ניט געבליב'ן, וויל וען ער איז קראנק געווען איז דאך זעלבסטפארשטענדיג, פון מלמדות ניט געווען אפרוטה, האט מען ב'דארפט ציהן דיא גאנצע פרנסה נאר פון דער קלייט, האט זיך גיך אויסגעקלייטעלט און אז ער איז געשטארב'ן איז ניט געבליב'ן אפילו אויף אמזון לסעודה אחת.

דער טוידט זיינער איז געווען אזוי: אז ער איז שוין פון זיין מסוכנ'ר שלאפקייט געזונד געווארן, און איז שוין ארום געגאנג'ן—דאם איז געווען אלעל צייט—און האט גערעכענט נאך ימים טובים וויטער זיך מאכ'ן אקנעלינג, דערווייל אז עס איז אונטער געקומען ר"ה איז איהם באם דאוונען זעהר שלעכט געווארן, האט מען איהם צו געזומ'ן פון בית־מדרש און אריינגעטראג'ן צום רב ר' שלמה'לע וועלכער האט געוואהנט ביי דער שוהל און פון דארט'ן אז עס איז איהם ניט בעסער געווארן, האט דער רב מתיר געווען מ'זאל איהם אהיים פיהרן אויף אוואג'ן. אין דער היים איז ער געליג'ן 3 טעג און איז געשטארב'ן ה' תשרי תר"י ת.נ.צ.ב.ה. 18 חדשים נאכ'ן וויבם טוידט.

וען דיא מוטער איז געשטארב'ן איז דער אומגליק נאך ניט געווען אזוי גרויס פאר די יתומים, ווי יעצט האט זיך ארויס געוויז'ן ביי זיין טוידט. יעצט זענען זיי געבליב'ן נאר ווי אופ'ן וואסער 3 קלייגע יתומים, 2 מיידלאך און איונגעלע, אחוץ דיא עלטערע, דיא גרושה, ציפה־רחל און

דער זוהן ישראל, דער ערשטע חתונה געהאט׳ער, און דיא יונגע אלמנה איטה, וועלכע האט שוין אויך ניט וואס צו טהון ביי די שווייר און שוויגער איהרע, און איהרע קעסט האב׳ן זיך שוין אויך גיך אויסגעלאזט. וויל צום אומגליק האט זיא נאך אנגעטראפ׳ן אבייזע שוויגער, אשלאק, פייגע דיא שוחט׳קע האט מען זיא גערופ׳ן אין שטאדט, אז אפילו וען דער זוהן איהרער האט געלעבט, האט זיא אויך דערגאנגען דעם וויב׳ל די יאהר׳ן, האטש דער זוהן איז ביי איהר געווען אבן־יחיד, האט זיא דערוויף ניט געקוקט, און האט געריזיט דיא שנור אגאנצ׳ן טאג, וויל דער יונגער־מאן פלעג זיך ניט זיין אין דער היים, ער פלעג דאך זיצ׳ן און לערנען אין בית־מדרש, און אז ער איז אהיים געקומען פלעג זיא וועק׳ן גוט׳ און געטרוי, און אז דאס וויב׳ל האט זיך שוין יא אמאל געקלאגט פאר איהם, האט ער כמעט ניט געקאנט גלויב׳ן, און אז ער האט פארגעהאלט׳ן דער מוטער, האט זיא שוין געהאט דעם טאג איהר ערליך אויסקומעניש, אז זיא פלעג בסוד קומ׳ן צום אריימ׳ן פאטער און וויינען. נאר וואס האט ער געקאנט איהר הילפען, אחוץ וויי אויס צו רעד׳ן איהר, אז ס׳וועט איבער געהן, ס׳וועט קומ׳ן אצייט וען איהר וועט אויך גוט ווער׳ן. לייד מיין קינד, לייד,—פלעג ער זאגען,—געדולד און צייט מאכט אלץ איבער. פון דעם אליין קאן מען שוין פארשטעהן אז דער פאטער איז שוין נישטא, און דער מאן איהרער איז שוין אויך געשטארב׳ן, איהר גאנצער פארטיידיגער, ווי איטה קאן זיך איצט אנ׳זעהן ביי דער שוויגער. הייסט עס אז איטה איז אויך אאומגליקליכע יתומה גלייך מיט אלע יתומים׳לאך, וועלכע זענען פריהער אויסגערעכנט.

און דיא ענדע איז טאקי אזוי געווען.

וען זיא האט אנטוויינט דאס קינד פון ברוסט, האט זיא עס געלאזט ביי דער בייזער שוויגער, און איז געקומ׳ן בעסער אין שטוב ווי אלע יתומים—איהרע שוועסטערלאך און בריידערלאך—האב׳ן זיך געפונען, צוועס׳ן מיט זיי צוזאמ׳ן דעם דריטען טאג אטרוקען שטיק׳ל ברויט איידער צו זיין צווייש׳ן שלענג און עס׳ן מכל טוב.

פון דעם וועל׳ן מיר אבער שפעטער רעד׳ן. לעת־עתה דארף איך אייך דר׳צעהל׳ן ווי ס׳איז פארגעקומ׳ן מיט די קליינע יתומים און מיט דער עלטסטער טאכטער ציפה־רחל, וועלכע מ׳האט גערופ׳ן ציפה.

דער זיידע פון גראסעלעם דער מוטערס פאטער—ר׳ יעקב גרידניצ׳ר—
אז ער האט ד׳רהערט אז דער אייד׳ם ר׳ איצילע איז אויך געשטארב׳ן און די אייניקלאך זענען געבליב׳ן ווי אויפ׳ן וואסער, האט ער ניט געקוקט

אויף זיין עלטער און איז אריינגעפאהרן קיין טיראספאל און געמאכט ארעש צווישן פריינד און גוטע פריינד און ס׳איז געבליבן, אז ציפה־רחלן האט מען געגעבן סחורה, צלניק, און געמאכט אבעטל נעבן אמנופקטור קלייט, זיא זאל שטעהן מיטן צעלניק־בעטל און לייזן און ציהן דערפון דיא פרנסה.

אין יענער צייט האבן אסאך ארימע מענטשן געפיהרט אלעבן פון אזא מין קלייט, און אזעלכע וואס האבן געהאט מזל און האבן אנגעטראפן אגוט פלאץ, האבן געמאכט אלעבן. חנהלן האט מען אויך צוגעשטעלט צו אקרוימערן וועלכע האט געהאלטן אזא מין קלייט פון טעפ, אקסין, לאפיטעס א. ד. ג., וויל דאס מיידעלע איז געווען באקאנט אין דעם נאך פון אמאל, ווען זיא פלעג הילפן דער מוטער. דיא קרוימערן איז געווען אנערליכע אידענע, האט זיא איהר געהאלטן און צוגעלערנט ביז זיא איז געווארן אפאלנע סוחר׳טע און האט איהר געמאכט באזונדער אקלייט אויף שותפות, און ס׳האט איהר קוים געטראגן אויפן לעבן פאר זיך, נאר דערנאך האט זיא שוין אנגעהויבן מיטהילפן דער שטוב אויך און ס׳איז געווארן אביסל לייכטער. ביז דאמאלסט איז דער עול פון דער פאמיליע געווען אינגאנצן אויף ציפה׳ן, וואס זיא פלעג פארדינען פונ׳ם צלניק און פון ארבייט׳ן זאק׳ן. נאר ניט אויף לאנג איז לייכט געווארן. פונקט צום יאהר פונ׳ם פאטערם טוידט איז געקומן צופאהרן אויף ימים נוראים ישראליק צו זיין אויף קברי אבות, און ווי ער איז געקומן פונ׳ם פעלד איז ער געפאלן צו בעט אקראנקער. מ׳קאן לייכט פארשטעהן, ווי ביטער ס׳איז געווארן די יתומים, אז אזא טהיירער ישראליק לעגט זיך אנידער צו בעט און מ׳מוז איהם ראטעווין און ס׳איז נישטא מיט וואס. דאס ווייב זיינם וואלט געקומן, ליגט זיא גראדי אין קימפעט מיטן ערשטן קינד, אמיידעלע, נאר אז דאס קינד איז אלט געווארן אחודש איז זיא געקומן צופאהרן. נאר ישראלן וועדט אלץ נישט בעסער. דיא שטאדט געהט כאדאראם, מ׳ווייל איהם ראטעווין נאר ס׳איז אומזיסט. אין אנעלטער פון 20 יאהר איז ער נפטר געווארן יום ב׳ לחדש אדר תרי״ב ת.נ.צ.ב.ה., איאהר מיט 5 חדשים נאך זיין פאטערם טוידט.

דיא קלאג וואס ס׳איז געווען ביי די יתומים, קאן מען פארשטעהן, נאר אויך דיא שטאדט האט געקלאגט. דיא מעשה דערפון איז אזוי: ישראל האט געהאט ארבין אין טיראספאל, וואס מ׳האט איהם געפונ׳ן ר׳ יוסף הזקן; יומם ולילה פלעג ער זיצן און לערנען און פאסטן תעניתים שני וחמשי און פונ׳ם בית־מדרש פלעג ער נישט ארויסגעהן משבת לשבת,

מ׳האט איהם אין שטאדט געהאלטן פאר אגרויסן ירא שמים און פאר אאיש קדוש. מיט 8 טעג פאר ישראל׳ס טוידט האט ער זיך דערוואוסט אז זיין טהוירער תלמיד איז מסוכן, איז ער געווען איהם מבקר חולה זיין. דערנאך איז ער געקומען אין בית־מדרש. דארט איז איהם פלוצלונג שלעכט געווארן און ער איז אהיים געגאנגן און האט זיך אנידער געלעגט, און איז געשטארבן אינם זעלבן טאג און אין דער זעלבער שעה, וואם זיין תלמיד ישראל איז געשטארבן.

דיא שטאדט האט אנגעוואהרן אין איין טאג צוויי גרויסע לייט. דאמאלסט איז תורה חשוב געווען, האט מען פארמאכט אלע געשעפטן און מ׳איז געגאנגן גומל חסד זיין מיט די חשוב׳ע מתים. די ביידע לויה׳ס האבן געהאט א שם פיל יאהרן עט וויט פון טיראספאל. טויזענד׳ר מענטשן זענען נאכגעגאנגן און מ׳האט זיי ביידע: דעם תלמיד מיטן רבין גלעגט אויפן בית החיים איינעם נעבן צווייטן.

און דאך האט דיא שטאדט דעם וועהטאג פארגעסן. די יתומים, אבער, האבן נישט געקאנט פארגעסן אזא גרויסע אבדה, אזא טהוירן ברודער און דערצו בלייבן אזוי ארים און עלענד, ווייל פריהער האבן זיי דאך געקאנט האפן אז דער ברודער וועט ערגיץ ווערן רב און נעמן אפאר יתומים צו זיך און וועט זיי הילפן. וואס־זשע איז געווארן מיט די יתומים אן זיין הילף? ס׳איז שווער צודערצעהלן. נאך שבעה איז דאס וויב אהיים געפאהרן און האט גענומן מיט זיך דאס קלייגע אינגעלע בעריקן, וויל אפרוי טאר אליין נישט פאהרן מיט אגוי. און אז זיא האט געבראכט דאס אינגעלע צו איהר פאטער איז ער שטארק נושא חן געווען ביי איהם און אפשר דאס רחמנות האט אויך צוגעדינט דערביי צו ווירקן, אז ער זאל מרוצה זיין צוהאלטן דאס אינגעלע, דאס יתום׳ל, ביי זיך, ביז ער וועט אויסוואקסן צו לייט׳ן.

קאפיטעל ג׳

אמיידל פאר אאינגל׳ אלאנגער מלמד. ציפה״ – דיא עקרה״ הבית׳ ציפה׳ס צווייטער מאן׳ אנ׳הארץ וועהטאג׳ די פערספעקטיוו׳ן אויף גליקען׳ אפוילער מלמד. אתכלירט פון יתומים. אביאגראפיע פון אאיידעם. אכשר׳ער איד׳ אבעל־פחד. קנאה׳

אין אשטיק צייט ארום האב׳ן זיך די ווייבער בארעכ׳נט: וואס טויג זיי האלט׳ן אאינג׳ל וועלכער דארף נאך קאסט׳ן שכר־למוד, חוץ דעם וואס מ׳האט פון איהם קיין שום נוטץ, מעהר בעסער וואלט געווען, אז מיר וויל׳ן שוין יא אמצוה און מיר האלט׳ן ביי זיך איתום פון די יתומים, איז דאך גלייכער צו האלט׳ן אמיידל׳, וועט זיא קיין שכר־למוד ניט דארפ׳ן קאסט׳ן, און מיר וועל׳ן האב׳ן פון איהר אנוטץ אויך: פון דער 1־טער שעה וועט זיא קאנען שוין נייענטשט׳ן דעם ברודערס קינד וועלכס איז געבליב׳ן איתומה׳לע פון עטליכע חדשים, און נאך דעם וועט זיא קאנען אין שטוב נוטצ׳ן, הכלל אין אלע אופנים האב׳ן זיי בארעכ׳נט איז גלייכער אפצושיק׳ן דאס אינגעלע און נעמ׳ן דאס מיידעלע: זיא איז עלטער פון איהם מיט 3 יאהר — ער איז אלט געווען 7 יאהר און זיא איז אלט געווען 10 — און פארשטאנדיקער אויך פון איהם. בקיצור מ׳האט דעם אלט׳ן ר׳ צבי שו״ב, ישראל׳ס שווייר, איבער גערעדט און מ׳האט געפועל׳ט אז ער האט געמאכט אחילוק: ער האט אבגעשיקט דאס אינגעלע בערעלי און גענומ׳ן צו זיך אמיידעלע שרה־לע. די יתומים האט דאס אפילו פארדראס׳ן, וויל פאר זיי איז דאך חשוב׳ר געווען אז דאס יונגעלע זאל דארט׳ן געצויג׳ן וועהר׳ן, וואלט׳ן זיי געוויסט, אז ער וועט אויסוואקס׳ן אלמדן, אנ׳ערליכער איד. אזוי וואס קאן פון איהם אויסוואקס׳ן? נאר וואס האב׳ן זיי געקאנט טהון, אז ניט אין זיי איז דאס געווענדט; זיי האב׳ן נאר דיא דעה דאס מיידעלע ניט צו גיב׳ן, אבער זיי קאנען עס נישט טהון, וויל דערווייל פטור׳ן זיי דאך אנעמ׳ר פונ׳ם קאפ, און וויס׳ן אז דארט וועט מען זיא האלט׳ן ביז דער חתונה און מ׳וועט איהר חתונה מאכ׳ן אויך. האב׳ן זיי איינגעוויליגט אווען געב׳ן דאס שרה־לע צום מחותן און צו דער שווייגיר׳ן, און זיא איז טאקי

דארט ביי זיי אויף געוואקס׳ן און מ׳האט איהר חתונה געמאכט ווי אאייגענע טאכטער מיט נדן און מיט קלײדער מיט אבחור פון אפיינער משפחה, אלמלמד, ניט קיין פראפעסער, נאר אפשוט׳ר דרדיקער מלמד לייב ווינבערג; געוروף׳ן האט מען איהם "לייב איצעל דער באבי איטעס, דער מלמד", אזא גרויס׳ן טיטול האט ער געהאט, און לאנג איז ער געווען נאך לײנג׳ר פונ׳ם טיטול... נאר פון איהר ווייטערדיג׳ן לעב׳ן וועל׳ן מיר שפייטער רעד׳ן. לעת־עתה לאמיר אריבער געהן קיין טיראספאל אקוק טהון וואס טהוט זיך דארט מיט די יתומים, דעם גראסעלי׳ס קינדער, נאך דעם אז דיא שווייגער׳ן איז אבגעפאר׳ן.

די קינדער האב׳ן אלע געוואהנט צוזאמ׳ן אין אדירה ד׳ אויף ד׳. דיא עקרת הבית און אויך אמוטער איז געווען דיא עלטסטע שוועסטער ציפה; זיא האט געדונג׳ן דאס וואהנונג ניט ווייט פון איהר צלניק, בכדי ס׳זאל איהר ניט זיין שווער אכטונג צוגיב׳ן אויף דער שטוב. דאס יתומ׳ל בעריל׳י האט זיך אגאנצ׳ן טאג געפונען אין חדר, אדער פאר טהון אין שפיל׳ן זיך מיט חברים, חנה־לע איז געווען פארנומ׳ן מיט איהר געשעפט אין קראם פון געפיים און דיא שוועסטער איטה איז נאך געווען ביי די שווייר און שווייגער. פארשטעהט זיך אז מ׳איז קאם קאם דורך געקומ׳ן מיט די הוצאות, ניט אין מעת־לעת פלעג מען ניט עס׳ן און ניט טרונק׳ן, אבי ס׳זאל האטש זיין אויף הייצונג, מ׳זאל ניט אויס פריר׳ן, נאר דאס האט אויך ניט געהאלפ׳ן...

מיט אמאל קומט צו אנייע צרה. איטה האט אנטווייגט איהר קינד אסתר־חייקעל׳ין און באלד זיא האט איהר אנטווייגט פון ברוסט, און דאס קינד האט שוין נאך דער ברוסט ניט געביינקט, האט דיא שווייגער איהרע דיא מכשפה אזוי לאנג געטהון צום טויט דער שנור איהרער, אז זיא האט געמוזט נעביך נעמען איהר ביסל בעטגעוואנט מיט איהר הלבשה און קומען צו דער שוועסטער ציפה׳ן וואהנען צוזאמ׳ן אין דעם חדר׳ל וואס אלע יתומים וואהנען, צו בעסער געזאגט וויינען, ווייל ס׳איז געוואהר׳ן אגעווייין צוויש׳ן די אומגליקליכע יתומים אויף זייער ביטערן צושטאנד. נאר וואס קאנען זיי בעסער מאכ׳ן? בלייבט שוין איטה אויך מיט זיי וואהנען, נאר ס׳פרייגט זיך אבער דיא פראגע פון וואס לעבט מען? מילא, דעם ערשט׳ן טאג קאן מען זאג׳ן האט זיא קיין עס׳ן ניט געגומען אין מויל אריין וויל זיא האט געברענט זעהר נאך דעם קינד, און פלעג אלע טאג לויפען אהין זעהן דאס קינד, און דיא אכזריות פון דער שוויגער איז אונמענליך צו באשרייב׳ן. שטעלט אייך פאר, אז דיא מוטער פלעג זיא

זעהן, פלעג מען איהר ניט אריין לאזען, און אז זיא האט געליאדעמט און געפילדעוועט אויף דער גאס, ווי אפארצווייפעלטע, האט מען איהר אריין געלאזט, נאר דאס קינד איז שוין אבער געווען געפיהרט אין אאנדער הויז, אזוי אז נאך איהר ווייגען און שרייען און חלשן מזאל איהר דאס קינד וויזן האט זיא ניט געפועלט. דיא שוויגער האט געהאט אתירוץ: זיא ווייל דאס קינד זאל זיך פון איהר אבגעוואהנען, דאן וועט זיא מעגן קומן צו איהר. הכלל, איטה דיא אומגליקליכע מוטער האט געמוזט איינשטומן און אבגעוואהנען זיך פון דעם קינד ביז זיא האט זיך בארוהיגט און אנגעהויבן טראכטן וועגן עסן, ווי נעמט מען פרנסה: רחל־ס צעלניק טראגט ניט אפילו צוואמן מיט חנה־לעס פארדינסטן, זוייל וואס חנה־לע פארדינט איז זיא דאך אגרוים מיידל און דארף פאר זיך און גיבן און שטוב אריין אויך: הכלל סאיז שלעכט און ביטער און פינסטער, קלעהר אהער, קלעהר אהין אז קיין פרוטה איז ניטא ביי דער נשמה, און זיא האט זיך צוגעשלאגן צו דער אלטער, וועלכע חנה־לע האט פון איהר געהאלטן דאס קלייטל און האט באקומן נעבן איהר אפלאץ. זיא איז שוין געווען אלט, און קאן שוין אויף יריידים ניט פאהרן, האט זיא איטהן צו געזומן אויף אפראצענט, און זיא פלעג ביי איהר פארדינען 1 רו"כ אדער 1½ אוואך. אין דעם שטאנד האט זיא געליטן 2 יאהר, ביז סהאט זיך געמאכט אצופאל, וואס איינער אנגיד — ר' א. חיים שלמה האט ער גהאיים'ן — האט געוואלט עפענען אקלייט פון טעפ, אבידעס, אקסין און גלאזווערק ד. ה. אזא קלייט וואס איטה איז באקאנט אין דעם, און יענער איז נישט געווען באקאנט האט ער איטהן צוגענומן פאר אשותף־טע, און זיא כיט זיין פרוי צוזאמן האבן געפיהרט דיא קלייט, און ער פאר זיך האט גהאט באזונדער געשעפטן. דאמאלסט איז שוין איטהן געווארן אבים'ל ליכטיגער, און האט שוין געקאנט האפן צו מאכן אבעסער לעבען, און צו נעמן דאס קינד צו זיך, נאר קיינער האט איהר ניט געראטן נעמן דאס קינד צו זיך, וויל דארט ביי די גראסעלטערן וועט מען איהר גיבן אבעסערע ערציהונג, און זיא אליין וועט אויך קאנען רוהיגער לעבן און ווען סוועט זיך איהר מאכן אשדוך, וועט איהר קינד ניט האבן קיין שטיף פאטער.

און אזוי איז טאקע געווען.

דאס קינד האט זיך דארטן ערצויגן און איטה פלעג זיך דער מיט שטענדיג זעהן, און ספלעג קומן צו איהר און האט זיא געקאנט פאר אמוטער, און טאקי ביי די גראסעלטערן חתונה געהאט. נאר צו

דעם קינד איז דארט גוט געווען, און ווי אזוי ס׳האט חתונה געהאט, און ווי אזוי מ׳האט יוצא געווען מיט׳ן קינד וועלכעם ס׳איז געבליבן פון זייער זוהן, אזכר־לדורות, ארום דעם וועל׳ן מיר שפעטער רעד׳ן. לע״ע לאמיר רעד׳ן וועג׳ן ציפה־רחל׳ן און חנהל׳ן. — פון פנחס־בערילין וועלכ׳ן מ׳האט גערופ׳ן, בעריל, איז דא גאר אסאך צו רעד׳ן, דעריבער וועל׳ן מיר איהם לאז׳ן אויפ׳ן סוף.

און ציפה פיהרט דיא שטוב, און אלע וואהנען צוזאמ׳ן, ד. ה., אז דער טאג טראגט זיי ארויס און דיא נאכט ברענגט זיי אריין, און יעדער דר׳צעהלט זיך אן פון זיינע טאג־לייד׳ן און מ׳לעגט זיך שלאפ׳ן, צו האב׳ן כח איבערטראג׳ן די ליידן פונ׳ם קומענדיג׳ן טאג.

אזוי זענען פארביי צווי יאהר. מיט א מאל שטעלט זיך פאר ציפה׳ן א גליק; ס׳איז אראבגעקומ׳ן א איד א למדן און א ירא שמים, פון פולין, פון דער שטאדט אלט־קאנסטאנטין און איז אנ׳אלמן. וועז מ׳האט איהם פאר געשטעלט פאר ציפה׳ן אלס גרויסער לערנער און פרומער איד, .האטש קיין געלד האט ער נישט געהאט, האט זיא באלד מסכים געווען, איבערהויפט וועז ער איז באשטאנען אויפ דעם, אז זיא קאן האלט׳ן די קינדער ביי זיך, איז זיא גאר געווען צופריד׳ן, האטש ס׳איז מיר גוט באוואוסט, ווי נישט איין מאל פלעג זיא אבשטויס׳ן פון זיך שדוכים, נאר צוליב דעם, וואס די חתנים זענען נישט געווען קיין לומדים און נישט פרום, נישט קוקענדיג אויפ זייער רייכטום און יחוס. ווייל פרום איז געווען ציפה, פרום און לייטיש און א למדן איו געווען ביי איהר שטארק חשוב.

דאס איז געווען ציפה.

איין זאך, אבער, האט זיא אבגעהאלט׳ן פון חתונה האב׳ן מיט דעם דאזיג׳ן אלמן: כ׳זאגט, אז ער האט עטליכע קינדער. נאר וועז ער האט איהר געגיב׳ן דאס ווארט, אז די קינדער זענען שוין דערוואקסענע און זענען אויפ איהם נישט אנגעווארפ׳ן — איז שוין רעכט געווארן, און ס׳איז געווארן א שדוך און א חופה, און ציפה האט שוין א מאן... און דא הויבט זאך ערשט אן א ניי לעבען.

איטליכער אין שטאדט האט מקנא געווען ציפה׳ן מיט׳ן גליק, וואס ס׳האט זיא געטראפ׳ן. סטייטש,—האט מען געטענה׳ט,—אזא ארים ווייב׳ל זאל דערגרייכ׳ן אזא וואשטע איד׳ן, אבער זיא אליין האט געוואוסט דעם פעהל׳ער וואס זיא האט געמאכט און ווי אומגליקליך זיא איז. מחמת איהר פרומקייט און לאטישקייט האט זיא באגראב׳ן אין הארץ די וועהטאג׳ן, טרייסדענדיג זיך אליין, אז מסתמא איז איהר אזוי באשערט, און זיין תורה

זועט שוין מגין זיין אויף אלעמ׳ן. און דערפאר טאקי האט זיא נאך מעהר געהאדעוויט, ווייל זיא האט דאך איצט אמאן, וואס זיצט אין בית־מדרש און לערנט, און דאס עס׳ן מוז זיין צו דער צייט, כדי איהם נישט צו מבטל זיין פון תורה. זיא פלעג עס טהון מיט אמין קדושה און מורא, ווייל זיא איז געווען פרום און לאטיש און נאר פאר זיין למדנות איז ער געווען ביי איהר טהייער. און זיא האט געארבייט און געהאפט, אז אין די בין הזמנים זועט ער זיך מאכ׳ן אקנעלינג, און דאס וועט איהר שוין טראג׳ן אויף אלעמ׳ן. וכך הוה: בין הזמנים האט זי איהם צונויפגעשטעלט אחדר פון גרויסע בחורים־חתנים, גבירישע קינדער, און אפילו משה, ר׳ שלמה׳ל דעם רב׳ס אזוהן איז אויך געווארן זיינער אתלמיד. דער זמן האט איהם איינגעטראג׳ן 150 רו׳כ פאר 6 תלמידים, דאס איז געזוען אין יענער צייט אגרויסע מטבע אפילו נישט פאר קיין מלמד, און ער וואלט געקאנט זיין גליקליך, ווען ער זאל נישט געזוען זיין ער... די תלמידים זענען שוין געזוען געוג גרויס צופארשטעהן, אז זייערע עלטערן צאהל׳ן אומזיסט געלד, ווייל ער פוילט זיך צום לערנען און ברענגט זיי נישט קיין שום נוץ. דיא ענדע איז געווען, אז אויפ׳ן 2־טען זמן האט ער נאר געהאט 2 תלמידים פון די פריהריגע און אויפ׳ן 3־טען האט ער שוין גאר קיין חדר נישט געקאנט צונויפשטעל׳ן, סאד׳ן נעמ׳ן קליינע קינדער: נאר זיך שוין אראב לאז׳ן אזוי נידריג, דאס קאן ער נישט און וועט עס קיינמאל נישט טהון, קיינמאל נישט.

אגאנצ׳ן זמן איז ער געזעס׳ן בטל און אז ער האט געגיב׳ן אקוק, אז טיראספאל איז פאר איהם קיין פלאץ נישט, איז ער אוועק קיין קישינוב און האט אנגעטראפ׳ן אויף אגביר, ר׳ יהודה פאלאנער, צו לערנען מיט זיינעם אזוהן אליין. פאר איהם איז דאס געזוען ווי אנגעמאסט׳ן. וועהנ׳יג ארבייט און אסאך געלד, און דערצו גוט עס׳ן און טרונק׳ן — וואס־זשע פעהלט איהם? און ציפה׳ן איז דאך אוודאי גוט! דאס געלד שיקט ער איהר מסתמא, און פארדינען פארדינט זיא אויך און קיין מאן, קיין עס׳ר, האט זיא איצט אויך נישט—לעבט זיא געווים גליקליך! נאר אויב עמיצער האט אזוי געטראכט און געמיינט, האט געווים אגרוים׳ן טעות געהאט, נישט קאנעדיג דעם נפש, דעם אנטיק, וואס צוליב זיין פוילקייט און נישט געטרויישאפט און אויך צוליב דעם פאנאטיזם, האט נעביך דיא ארימע, אומשולדיגע ציפה אזוי טרויעריג געגאנגען פון דער וועלט, און זיינע קינדער פאראומגליקליכט.

דאס קאן מען איהם עביג נישט מוחל זיין.

ציפה'ס מאן האט מען געוסן ר' שלמה לייזר מלמד, דער אלט קאנסטאנטינער. אז ער האט חתונה געהאט פאר ציפה'ן, איז ער אלט געווען איאהר 36, אנידריק אידל מיט אגרויסער בריטער בארד, אבלאנדע אגעקרייזעלטע, 2 פיאות מיט פלעשליך, ווי אין פולין דיא מאדע איז דאמאלסט געווען; אגיכע אוים שפראכע, אן געשיט מיט תורה אן מיט חסידות, אז אין בית מדרש האט זיך עמיצער אבגעשטעלט מיט איהם רעדן איז באלד געווארן א רייד, אן דאס רייד האט געוואקסן, ביז ס'איז געווארן אגרויסער עולם, וואס איז? יעדער האט געוואלט הערן וואס רעדט ר' שלמה לייזר, וואס ר'צעהלט ער. אן דערוויל האט איהם עמיצר אפרעג געטהון, אשטיק גמרא, מרש"א אן ער האט באלד געענטפערט אויפן פלאץ, אן אז ס'איז פארגאנגן אין אשמועס פון צדיקים האט ער אין דעם אויך אנגעוויזן זיין בקיאות, ביז ס'איז טאקי קיין חידוש ניט וואס מ'האט ציפה'ן כקנא געווען מיט אזא טהייערן מאן אן וויידער איז פון איהר זייט ניט קיין חידוש געווען, וואס זיא, אזא שעהנע אן יונגע פון 25 יאהר, אן געלערנט אין צאינה וראינה, מנורת המאור אן אין אלע אידישע מוסר ספרים זאל מסכים זיין חתונה האב"ן פאר אזא עלטערן מענטש'ן, אנ'אלמן, אנ'ארימער, אז ער האט ניט מעהר ווי דאס וואס ער טראגט אויף זיך אשבת'דיגע קאפאטע אן אשבת'דיג היט'ל אן אוואכעדיגע קאפאטע מיט אהיט'ל. איז דאך יעד'ן געווען אחידוש: סטייטש, מ'האט זיך איהר געעדט בעלי־בתים פארמייגליכע אן אן קינדער אן יונגערע פון איהם אן זיא האט זיי ניט געוואלט, היינט ווי ווילגט זי איין אין איהם? נאר וועדליג איך האב אייך פריהער פארגעשטעלט ווי אויעדער האט זיך אין בית מדרש געחדושט אויף איהם אין זיין בקיאות אין תורה אן אין חסידות, אן זיא האט ליעב געהאט תורה, איז שוין קיין חידוש ניט, וואס צייפה האט איינגעווילגט חתונה האב"ן מיט איהם, אן ניט געהערט וואס פראסטע מענטש'ן זאג'ן. דער נאך אז זיא האט זיך ארום געקוקט, ווי זיא האט זיך מיט איהם אבגענארט, איז שוין געווען שפעט, וויל נאך אמאל זיך גט'ן האט זיא נישט געוואלט; זיא פלעג זאג'ן אז זיא זעהט ארויס, ווי זיא האט קיין גליק ניט צו מענער, אן וער וויסט צו זיא ווען בעסער מאכ'ן, אן פארבלייב'ן זיצ'ן האט זיא אויך ניט געוואלט, זיא האט געגארט צו האב'ן קינדער, האט זיא באשטאנען צו לייד'ן ביי איהם אין ארימקייט, אין דחקות, אבי זיא זאל האטש האב'ן קינדער מיט איהם, אגב אז ער וועט האב'ן קינדער וועט ער זיך באמיה'ן הארעוו'ן צו שפייז'ן דיא משפחה זיינע, אן ניט פאר ברויגג'ן דיא גרעסטע

צייט אין בטלנות צווישן בטלנים אין בית מדרש, אז יענע זאלן לעקן די פינגער פון איהם, פון זיינע ערצעהלונגן, און אין דער היים זאל דיא פאמיליע זיצן אין דער פינסטערניש און לייד־ן הונגער און קעלט.

ר׳ שלמה לייזר מלמד איז געבוירן אין אלט קאנסטאנטין, און ערצויגן געווארן דארט ביי זעהר פאנאטישע חסידישע עלטערן: ער האט גוט געלערנט און איז געווען קלוג נאר אין תורה, אבער חוץ פון ד׳ אמות של הלכה איז ער געווען אשוטה מוחלט. די עלטערן, האבן איהם חתונה געמאכט יונג, פון דער שטאדט ליטין און ער איז געבליבן זיצן אויף קעסט, און האט געגעסן קעסט ביי זיינע עלטערן און באם וויבס עלטערן. ביי זיינע עלטערן האט ער נאר איאהר 2 געגעסן קעסט, און באם וויבס עלטערן האט ער געגעסן 13 יאהר, און פון 15 יאהר זינט ער איז געווארן אמאן און האט שוין 4 קינדער געהאט, האט ער נאך ניט געפריווט אליין צו פארדינען אפרוטה, ער האט נאר געוואוסט זיצן אין בית המדרש און דר׳צעהלן ספורי נפלאות פון צדיקים, און בכלל זיין אבטלן און קומן צום גרייטן טיש, גרייטע הלבשה און אגראשן ביי דער זייט אויף זיינע קליינע הוצאות אין קלויז, אויף אנדבה, אויף תיקון דער חברה און אויף מרחץ. אבער וואר רעדט וועגן דער הוצאה פונ׳ם וויב און קינדער? פון דעם אלעמן האט ער נאר ניט געוואלט וויסן! דאן איז דער חוק פון די אייזעמלך וועלכע זיצן אויף קעסט, געווען אזוי: אין דעם משך פון קעסט וויסן זיי ניט פון קיין שום הוצאות הבית, נאר אלע יונגעלייט זיצן צום מעהרסטן ביז 4 יאהר אויף קעסט נאך דער התונה און ער איז געווען אאוסנאם: ער איז געזעסן 15 יאהר אויף קעסט. פארשטעהט מען שוין אז ער האט געמוסט אראבגעהן פון קעסט, ווייל דער שווייר איז געשטארבן, און דיא שוויגער איז געבליבן אארימע אלמנה, וואס טהוט אזא יוד? וועלט ער אמלמד. ער איז דאך אבער ניט געוואהנט געווען צו הארעווין און צו טראגן אעול פון הוצאות, האט ער געקנעלט אפאר זמנים, און מעהר האט מען איהם קיין קינדער ניט געוואלט גיבן. דיא זעלבע געשיכטע וואס אין טיראספאל איז מיט איהם פארגעקומן פריהער אין פולין; דארט איז מען נאך מעהר מקפיד אויפן למוד, און ער האט נישט געקאנט מסכים זיין צו ארבייטן שווער. און אזוי איז, נעביך, פארווייסט געווארן דאס ערשטע וויב זיינס ביז זיא איז געשטארבן, איבער לאזענדיג 4 יתומים, וועלכע זענען צוזייעט און צושפרייט געווארן צווישן איהרע פרייגד, און אזוי איז פארשווארצט און אויסגעריסן געווארן דיא לאטישע, פרומע ציפה, וואס האט אין הארץ געטראגן אוועהטאג און אפארדרום און קיינער האט גארנישט געוואוסט און פאר קיינעם האט זיא

נישט דר׳צעהלט איהר ביטער הארץ, אפילו פאר די יתומים נישט, איהרע יונגערע, הילפלאזע שוועסטערלאך.

דער סדר היום פון שלמה־לייזר׳ן איז געווען פאר אחדוש צו באטראכט׳ן. אויפשטעהנדיג אין דער פריה פונ׳ם גלעזגער, פלעג ער ערשט אנהויב׳ן צוגעניצ׳ן און פייפ׳ן: פא און דערנאך פא־פא און פא־פא־פא און נאך אמאל פא־פא־פא־פא און פאררויכרט דיא לולקע. און איצט הויבט זאך ערשט אן אסדרה פון נקיות אויף אפאר שעה און דערנאך אנ׳אשר יצר פון אשעה, און ברכות און אגלעז׳ל ווארימס און דערנאך דאוונען און עס׳ן און לערנען און נאך אמאל עס׳ן און ווידער אמאל עס׳ן. אזוי האט ער זיך געפיהרט דיא גאנצע צייט און זיינע מנהגים קיינמאל נישט געביט׳ן, קיינמאל נישט.

אזוי ווי אין אידיש׳ן איז ער געווען גוט אנגעלערנט, אזוי איז ער אין אנדערע שפראכ׳ן געווען אעם הארץ גמור און קיין ווארט רוסיש ניט געקאנט, און ווען ער פלעג באגעגענען אויפ׳ן וועג אפריץ אדער אדעסיאטניק פלעג ער מאכ׳ן פליטה גאר אויף אמאדנעם אופן. אטא דאס איז געווען דער אנטיק, ציפה׳ס באשערטער, וואס גאט און לייט האב׳ן זיא מקנא געווען און געמיינט, אז זיא איז גליקליך.

פון זיין קנעלינג אין קישינוב באם גביר, און וואס דעם ווייב איז פון דארט ארויס געקומ׳ן, איז שווער צו פארשטעהן, ווי מ׳האט געקאנט לעב׳ן אמאל. דיא גאנצע 2 זמנים וואס ער איז געווען דארט האט ער איהר ניט געשיקט אק״פ, נישט קוקענדיג אויף דערויף, וואס מ׳האט איהם געשריב׳ן און געבייט׳ן — נאר ס׳האט ניט געהאלפ׳ן. און סוף פון די 2 זמנים, אז ער האט געהאט באם גביר דאס אנ׳עסענישׁ, האט ער שוין ביי איהם ניט וואס צו טהון אויף ווייטער, שרייבט ער אבריוול צו ציפה׳ן אז זיא זאל זיך ריכט׳ן... ער קומט אויף יו״ט אהיים. דיא פרוי איז געווארן מלאת שמחה, ער קומט שוין אהיים מסתמא וועט ער ברענג׳ן מיט זיך געלד, וועט זיא קאנען אבפריש׳ן איהר קריימל, און דעריבער גרייט זיא צו פונ׳ם לעצט׳ן מיט אלע כוחות אשעהנעם יום־טוב, און דער האנטיק איז געקומ׳ן. קומענדיג אריין אין שטוב פרעגט ער זיא: ציפה, האסט עפיס געלד? באצאהלט דעם בעל־עגלה 75 ק״פ און נעם אראב דאס פעק׳ל פונ׳ם וואג׳ן. און ער איז שוין מקבל שלום־עליכם׳ס פון אלע זייט׳ן, ביי יעד׳ן איז ער אחשוב׳ר גאסט. ציפה האט זיך געטראכט, מן הסתם, האט ער ביי זיך קיין קליין געלד נישט, דערפאר הייסט ער איהר באצאל׳ן, און זיא טרעסעט אוים די לעצטע ק״פ, און באצאלט דעם בעל־עגלה און

נעמט אראב דאס פעק'ל. שפעטער אז דער ערשטער רעש איז איבער געגאנגען, אלע זענען זיך צו גאנג'ן, בייט ער ביי איהר אגילד'ן אין מרחץ אריין, ווי'ל געקומ'ן איז ער פונקט ערב יו"ט; אט איצט האט איהר אין הארצ'ן אקלאפ געטהון, און זיא פרעגט איהם מיט אאיראניע: און ווי איז דיין געלד? — מיין געלד?! איך וועל דיר שוין שפעטער דר'צעהל'ן, ל'ע'ע גיב מיר 15 ק'פ, ס'איז שוין ניט פריה, מ'דארף שוין געהן אין מרחץ אריין, זיא גיט איהם 15 ק'פ, ער גיהט א וועק, אבער איהר גלויבט זיך דאך ניט, ער זא'ל גאר ניט האב'ן, דאס קאן ניט זיין, קאן דען דאס זיין?! 2 זמנים אפגעקנעלט. 2 זמנים ניט געשיקט אק'פ, און ערשט קומ'ן אהיים אן געלד, ס'קאן ניט זיין, דאס הארץ אבער וועהטאגט איהר; טאמער טאקי נישט? טאמער האט ער גאר ניט געבראכט, וואס וועט זיא טהון? זיא האט זיך אזוי פיע'ל פארשולדיגט, און אזוי פיע'ל אוים געבראכט אויפ'ן יו"ט צוליב איהם, און האט שוין כמעט קיין סחורה ניט אין בעט'ל, וואס וועט זיא איצט טהון, זיא איז דאך אומגליקליך, און באטראכטענדיג זיך אויף איהר לאגע, האט זיא זיך צו גאס'ן מיט טרעהר'ן, און דאמאלסט קומ'ן אריין איהרע שוועסטער איטה און חנה און טרעפ'ן זיא ווייגען.

— וואס באטיידט עס, ציפה?

דערצעהלט זיא.

הויב'ן זיי איהר אויסרעד'ן דאס הארץ. ניין, — זאג'ן זיי, — ס'קאן ניט זיין ער זא'ל גאר ניט האב'ן. דיין ווייגען איז אומזיסט. הלוואי ס'זא'ל זיין אומזיסט, — ענטפערט זיא זיי, — זייט ווים'ן, קינדערלאך, אז דאס הארץ פון אמענטש'ן איז אנביא; דאס הארץ זאגט מיר אז ער האט טאקי גאר ניט געבראכט. דערווייל קומט ער שוין פון מרחץ, און עס ווערט אאפענער שמועס מיט איהם. האסטו עפיס גע'לד געבראכט, וואס ווייזטו ניט ארויס, מ'דארף דאך האב'ן?! איך בין דאך אבעל־תּ־חוב איבער'ן קאפ! ענטפערט ער: איך האב אפילו ניט קיין ק'פ, מייגסט מיר גלויב'ן, אז איך האב אפילו ניט געהאט צו באצאהל'ן דעם בעל־עגלה, און ווען דו באצלסט ניט, גיט ער מיר ניט ארויס דאס פעק'ל; אז ער האט דאס ארויס גערעדט, איז ערשט געווארן אגעוויין אין שטוב: ציפה איז געפאל'ן חלשות, די קינדער מונטער'ן זיא, און אז זיא איז צו זיך געקומען, האט ער זיך שוין געהאט אנגעטהון, געהן אין שוהל דאוונען.

ווען ער איז געקומ'ן פון דער שוהל איז שוין געווען שטיל און רוהיג און דער וועהטאג איז געבליב'ן באגראב'ן טיף אין הארץ; קומענדיג פון דער שוהל זאגט ער דעם פרייליכ'ן גוט יו"ט און מאכט קידוש און וואשט

זיך און געהט צום טיש, ווייל אלעס איז דאך שוין געווען געגרייט צום טיש, זיא מיט די יתומים זעצ'ן זיך אויך, און ס'ווערט ארעדט: זאג מיר נאר, ווי איז דיין געלד אהין געקומ'ן? איך ווייס דאך אז שפיל'ן שפילסטו ניט, קיין געשעפטען מאכסטו ניט, דיינע קינדער גיבסטו ניט, וואלט איך חאטש געווואוסט, אז דו גיבסט דיינע קינדער, וועלכע עס'ן ביי לייט, וואלט מיך אויך ניט געהארט; איך ווייס דאך אז דו האסט זיי אויך ניט געגיב'ן, און מיר האסטו אויך ניט געשיקט, וואלט איך געוואלט ווים'ן ווי איז דיין געלד? דאס אלעס האט זיא געפרעגט בדברים רכים, און מיט טרעהר'ן אין די אויג'ן, און ערשט דאן ענטפערט ער איהר, אז ער וויסט אז זיא איז געראכט, און איהרע טענות זענען ריכטיגע, און אז זיא ווען ווים'ן דיא סבה, ווען זיא אליין אויך זאג'ן, אז ער איז נישט שולדיג; דאס מזל איז שולדיג, און דיא השגחה פון הש"ית האט אזוי געפיהרט. און איצט דארף מען אבעס'ן, ס'זאל חאטש באקומ'ן וואס מ'עסט — ס'איז דאך יום־טוב!

פון הלכות אכילה ושתיה האט ער געהאלט'ן א ווועלט.

נאכ'ן טיש און נאכ'ן בענטש'ן, האט ער דר'צעהלט אזא מין מעשה: דו וויסט דאך אז מיין שבת'דיגע הלבשה איז געווען אבגעטראג'ן, און ביי אזא גבירישן טיש צו זיצ'ן מיט אזא הלבשה איז ניט שעהן, בפרט אז איך אליין לייד דאס ניט. אלזא, האב איך געזומ'ן געלד פאר אנ'האלב'ן זמן און געמאכט זיך אנייע קאפאטע, א שעהנע, און אסאמעטענ'ם קארטוז און א גוט'ן זיידענעם גארט'ל, א פאר תחתונים און א זשילעט, אלעס נייס און גוט'ס, און ס'איז מיר אינגאנצ'ן געבליב'ן פונ'ם זמן שכר למוד 12 רו"כ. וואס איז 12 רו"כ? א האלב יאהר הוצאות ביי אמענטש'ן. קאנסטו פארשטעהן, אז ס'איז נאך געווען קארג פאר מיר, און בין נאך געבליב'ן א בעל־חוב אויפ'ן אנדער'ן זמן עטליכע רו"כ. אין דעם 2־טען זמן טרעפט זיך מיר אנייע סבה, אומשטיינס געזאגט, אז קיין מזל איז נישטא; הער ציפה, וועסטו אליין זאג'ן אז איך בין געראכט! ציפה זיצט, נעביך, ווי א גהרגיטע, און הערט אוים זיינע ווילדע טענות, די משוגענע... און ווייסט פאר וועהטאג און פארדרוס: נו, לאמיך שוין ווים'ן דיא צוויטע סבה! אפשר די יתומים דיינע האב'ן דיך ערגיץ געפונען און מיט דער הילף פון זייערע ערציער האב'ן זיי ביי דיר געלד ארויסגעריס'ן; נאר אויב דאס איז עס, וואלט מיך גארנישט הארץ. ניין,—זאגט ער,—חס ושלום, מיך וועל'ן זיי ניט געפונען, און אז איינער א באקאנטער באגעגענט מיך, בייט איך איהם אז ער זאל ניט אויסזאג'ן מיין אכסניה; נאר דיא סבה איז א פשוטע סבה: מ'האט מיר

אין קלייזל? ווי איך דאוון אלע טאג צו געגנבט דעם טלית און תפילין, ניט נאר מיינע האט מען צו געגנבט נאר מ׳האט אסאך טלית׳ים געגנבט זבתוכם, פארשטעהט זאך, מיינעם אויך, האב איך מיר געמוזט קויפן אנייעם טלית און נייע 2 פאר תפילין, גומע, און אגארטעל, אתחילים און שערי־ציון און אסידור; פארשטעהט זאך, אז איצט הויט איך זיך שוין און לאז ניט איבער אין קלויז דעם טלית זתפילין ווי פריהער אויף הפקר, נאר דאס אלעס האט זיך מיר אבער געקאסט ביז 30 רו״כ; און ווידער האט זיך מיר געמאכט צו קויפן אזילבערן פושקעלע אויף טאבאקע—קאסט אויך 3 רו״כ; אכשרה מציאה ווי קויפט מען ניט? און נאך אסבה האט זיך מיט איהם פאסירט ערשט אחודש פאר יום־טוב.

און ער דר׳צעהלט איהר.

איך געה אין מדחץ אריין, מחילה, פרייטאג, נישט דאס ערשטע מאל, אין ס׳טרעפט זיך ניט קיין סיבות, אזן דאס מאל האט זיך גראדע געטראפן, אז ארויסקומענדיג פון מרחץ, געפון איך ניט מיין הלבשה, איך זוך און זוך— פארפאלן ביז היינטיגן טאג: איך האב געמוזט זיצן אין מרחץ ביז מ׳האט מיר פונם גביר געבראכט מיין שבת־דיגע הלבשה אזן בין אזיסגעלייזט געווארן ווי פון אתפיסה, און ווען ס׳איז מיט מיד נישטא אין מרחץ דער תלמיד מיינער, דעם גבירס יונגעל וואלט איך געקאנט בלייבן זיצן אין מרחץ וזער ווייסט ביז ווען, אזן נאר אנם וואס דער תלמיד איז אויך געווען, איז ער אהיים געגאנגן און מיר געבראכט דיא הלבשה. פארשטעהט זיך. אז איך האב זיך געמוזט מאכן אנייע וואכעדיגע קאפאטע, און כמעט דאס גאנצע אנטהוכטס וואס האט געקאסט ביז 20 רו״כ, חוץ אטלית קטן—1 רו״כ, און הוצאות קטנות פאר זיך, און זיך צו געמאכט נייע 3 פאר העמדר אזן 2 פאר תחתונים, און זאקען און אנייע היטעל, האט עס צו גענומען ביי מיר ביז 1 ק״פ. ווילסטו אז איך זאל דיר נאך געלד שיקן און אהיים בריינגן?! איך האב דאך דיר געזאגט, אז איך וועל דר׳צעהלן וועסטו אויך זאגן אז איך בין גערעכט. יא, ציפה, זאג אליין, בין איך ניט גערעכט?

ווי ס׳איז געווארן ציפהן פון די משונה׳דיגע מעשיות האט זיא איהם דאך געזאגט, אז דער נם וואלט געווען נאך גרעסער, ווען דער תלמיד איז נישטא דערבי און ער בלייבט זיצן אין מרחץ ביז שבת אין דער פריה, און דער שבת וואלט איהם אזוי געווען פינסטער און וויסט, ווי איהר דער יו״ט איצט, נאר אזוי ווי ער איז באלד געקומען צום גבירס טיש און איז פרייטאג צו נאכט־ס געזעסן גלייך מיט אלע און גוט געגעסן און גוט פארטרונקן,— דאס איז נאך איהר מיינונג, נאר אקלייניער נם.

נא, וואס זאגט איהר אויף זיינע געשעפטן? וואס זאגט איהר אויף אזא ברויט גיבער? און וי געפעלט אייך איהר לעבען? נאר וויסן וויים איך, אבער, אז נישט זיא איינע איז געווען אומגליקליך אין פאמיליע־לעבען. אין יענער צייטאיז געווען אזעלכע אומגליקליכע פרויען אסאך אין יעדער שטאדט, אין יעדער קליין שטעדטעל, וויי דער פאנאטיזם האט געהערשט אומעטום, און די עלטערן וועלכע האבן זייערע קינדער אויפגעצויגן אין חסידות, אין פאנאטיזם, האבן זיך נאר קיין בעסער גליק ניט געוואלט שען וו צו באקומן אמיידלעך אצאצקע, אלערנער, וועלכער האט קיין צדות מטבע ניט געקאנט און נישט געוואוסט וואס הייסט פרנסה.

און אזוי האבן געלעבט די פארפאלקן, וואס מ׳האט זיי חתונה געמאכט אן אייגענם וויליען און אויך אן זייער וויסען. פון אזוינע שדוכים, אבער, איז נישט איינמאל פלעג פארקומן גטן; נאר דאך איז דאס אזוי געווען. אויך אזוי איז פארגעקומן מיט ציפהן: חתונה געהאט, געגט זיך און וויידער חתונה געהאט. נאר גטן זיך האט זיא שוין מעהר נישט געוואלט. נאך דער שעהנער געשיכטע פון שלמה לייזרן אין קישינוב, איז ער געבליבן זיצן אין טיראספאל, קנעלן מיט קליינע קינדער און זיא האט געארבייט אלע איהרע יאהרן, צוהענדיג דיא חיונה פונם קריימל.

קאפיטעל ד׳

אין אידישן לעבן. אאיניק׳ל פון אדבי׳ן. די וועגד ציטעד׳ן. נסים דנפלאות. דער רוח־הקדש. איטה האט חתונה. גבירישע קעסט. אויף גאסטראל׳ן. גוטע געשעפטען. ווי פריהער. איטה — אגרושה. דיא מאמע מיט׳ן קינד. דיא ליידענדע. חנה׳לע. קינדער פאר׳ן טוידט. דאס ארימע קינד. דער ירידניק. ארויסגעפאל׳ן פונ׳ם שליט׳ן. אויפ׳ן פרייען פעלד. דאס נאכט־געשריי. אגליק האט עס געטראפן.

נאך 3 יאהר אנ׳אלמנה זיין מאכט זיך איטה׳ן אשדוך, אגליק, כמעט אזעלכער ווי ציפה׳ס, נאר מיט מעהר קנאק, נאר הערט זיך צו, ווי אזאך מאכט זאך אזן וואס ס׳פאסירט און וואס ס׳קומט פאר אין אידיש׳ן לעבן. ס׳איז אדאבגעקומ׳ן קיין טוראספאל אאיניק׳ל, מיר דאכט זיך אסלאוואטער אייניקעל, אליין איז ער געווען אוויניצער, אלמדן אאיד און אפה מפיק מרגליות, אז שלמה לייזד מיט זיין למדות איז פאר איהם בטול געווארן, אזן איז געווען שעהן ווי אמלכות, געגאנגן איז ער אין זיידענס, אזן אין סאמעט מיט אזילבערן קעפל צום שטעק׳ן, אזן אטלית מיט אבריטער זילבערנער עטרה אזן אזא אידן האט מען אבגעגיב׳ן אשטאדט אין מזרח; אזן אז ער האט זיך געשטעלט דאוונען, האב׳ן די וועגד געציטערט, געברומט, אזן ער פלעג שרייען אזן פלעסק׳ן, אז פינקן פייער איז געפלויג׳ן אזן פון 8 ביז 12 האט געדויערט זיין דאוונען; אין שטאדט האט ער באקומ׳ן אשם פון אגוט׳ן איד׳ן, האטש ער האט אליין געזאגט, אז ער איז ניט מעהר ווי אאיניק׳ל, אבער וועדליג זיינע מופתים האב׳ן זיך פארשפרייט, איז קיין חידוש ניט וואס מ׳האט איהם געמאכט פאר אגוט׳ן איד אזן ער האט געגומ׳ן קוויטלאך אזן פדיונות געווויינטליך. זענען די שוועסטער ציפה אזן איטה געגאנגן צו איהם, אזן איטה איז איהם אריין אין דער לינקער פאה אזן האט זיך געהייס׳ן זיא רעד׳ן פאר אפרוי: אזוי ווי ער איז דאס יאהר אאלמן געבליב׳ן, אזן ער האט געזעהן אז זיין זיווג דארף זיין אין דעם געגענד. האט ער געזוכט ביז ער האט געפונען... מעהר האט ניט געפעהלט אז ער זאל נאר ארויס לאזן אהויך פונ׳ם מויל, האב׳ן

שוין די אנענטן צו טראגן אויף דער שטאדט מיט אותיות און מופתים. אז ער האט ברוח הקודש געזעהן און געטראפן זיין זיווג, און מ׳האט אנגעהויבן רעדן איבער איהר, זיא זאל פאר איהם חתונה האבן, און זיא האט בשום אופן ניט געוואלט; ער האט דערזויי באקומן חסידים און חסידות, וועלכע האבן איבער איהם געריידט טאג און נאכט, טאקי אייגענע פריינד וועלכע האבן געמיינט איהר טובה און זייערע כדי צו פארגרעסערן דעם יחוס, אקלייניגקייט צו האבן אזא למדן אין דער משפחה! הכלל׳ס׳האט זיך געפונען זיינער אחסיד, אאיד אנגיד ר׳ זלמן ישכר קאפלס,—ביי דעם ר׳ זלמן איז דאס אייניק׳ל געשטאנען אויף קוואדטיר,— האט ער זיך אריין געלאזט אין דעם שידוך און האט איהם אויסגעפיהרט, בתנאי ער זאל גיבן דעם פארפאלק דירה, לייכטונג און הייצונג איאהר. איטהן האט ער אבער געמוזט צוזאגן, אז ער זאל זיינע גוטע אידישע שטיק אוועק ווארפן און זאל זיך מאכן אקנעלינג און לערנען מיט א2-3 תלמידים וועט זיין פאר איהר גאנץ געגנוג. זיא וועט זיך אויך אברעכענען מיטן שותף און וואס ס׳וועט איהר ארויס קומן וועט זיא זיך מאכן אבעט׳ל מיט צעלניק, און וועט שטעהן ביי ר׳ זלמן־ס קלייט, כדי צו זיין ביי דער שטוב שטענדיג און זיין אבעלבית־טע.

און איטה האט חתונה געהאט.

דיא גאנצע שטאדט וואונדערט זיך: סטייטש, אזא מיוחס זאל נעמן אארים וויב׳ל? טאקי נאר צו וואונדערן זאך!

ר׳ זלמן ישכר קאפלס איז געווען אגביר אין יענער צייט, און האט דא קיין שום אינטערעס ניט געהאט ח״ו. נאר אזוי ווי ער האט פון דעם אייניק׳ל שטארק געהאלטן, און אזוי ווי ער האט געהערט פון זיין מויל, אז דאס וויב׳ל איז זיין זיווג מן השמים, האט ער געגלויבט אז דאס איז הייליג און האט אנגעוענדט אלע כוחות אין דעם, און דורך איהם וועט השי״ת מזכה זיין איהם מיט גוטע קינדער, וואס דאס האט איהם גראדע געפעהלט צו זיין עשירות, און בפרט ער האט געקאנט איטהן פאר אפרום וויב׳ל; זיא פלעג פאסטן מאנטאג און דאנערשטאג און אבהיטן דאוונען ווי א מאנסב׳ל און איז דאך נעביד, אגעמיינע אלמנה אויך, האט ער איהר געדינט ווי א פאטער און צו געזאגט אדירה און לייכטונג און הייצונג אויף א יאהר, אבי דער שידוך זאל ווערן—און דער שידוך איז געווארן.

איהר מאן ר׳ יעקב, וועלכן מ׳האט גערופן ר׳ אלתר דער וויניצער, האט זיך קאם איינגעהאלטן אין דר׳היים־ביז נאך פסח. דאן הויבט ער זיך אויף און פאהרט א וועק, נישט זאגענדיג ווי און וואס און וועז; נאר עט שפעטער

האט מען זאך דערוואוסט פון די בריוו, פון זיינע, אז ער מאכט גוטע געשעפטען; ער האט שוין 2 גבאים און אייגן פערד און וועגעלע, און האפט צוברענג'ן אהיבשע אפותיקא, און דאן וועט ער פיהר'ן אהיימיש לעבען... אזוי זאגט אגנב אויך, און בלייבט אגנב! נאר ווי ס'ווייזט אויס, האט מען איהם דר'קאנט און מ'האט אויפגעהערט צוטראג'ן די פדיונות, און ער איז אין אצייט ארום אהיים געקומ'ן מיט גארנישט — אן גבאים און אן שמשים און אפילו דאס פערד און וועגעלע האט ער אויך געמוזט פארקויפ'ן, און אהיים קומ'ן מיט'ן בייטש'ל.

און ר' זלמן האלט איהם ווידער ביי זיך, נאר ער טהוט עס שוין גיכער צוליב איטה'ן און ניט צוליב איהם, און ער האלט זיך אב איאהר אין דר'היים און ס'גלוסט זיך איהם ווידער פאהר'ן, נאר דאס קינד וואס זיא האט געבוירן אין יענער צייט, יצחק־רפאליק'ל, — נאך איהר פאטער אנאמ'ן געגיב'ן — האט איהם אבגעהאלט'ן נאך אויף אהאלב יאהר, און דאן האט ער געמונ'ן ארבייט'ן, אז זיא זאל פאהרן מיט איהם קיין וויניצע ווי ער האט אשטוב און נאך קלייניגקייט'ן, און נאך פיל השתדלות איז זיא מרוצה געווארן און געפאהרן מיט איהם קיין וויניצע און אין עטליכע חדשים ארום צוריק געקומ'ן קאם מיט'ן לעבען.

דיא מעשה דערפון איז אזוי געווען: קומענדיג קיין וויניצע האט ער זיא באלד איבערגעלאזט און אליין איז ער אבגעפאהרן, נישט זאגענדיג איהר אפילו וואוהין. זעלבסטפארשטענדליך, אז לאנג האט זיא נישט געקאנט פארבלייב'ן דארט און זיא איז געקומ'ן צוריק קיין טיראספאל, ווי ר' זלמן האט ער אבגעגיב'ן ביי זיך אחדר און זיא געלאזט שטעהן מיט'ן צלניק ביי זיין מנופקטור־קלייט, און ווען דער געטרייער מאן איהרער, איז געקומ'ן צוריק קיין טיראספאל, איז מען צו איהם צוגעשטאנען, אז ער זאל איהר גיב'ן גט, און ער האט זיא געמוזט גט'ן.

איצט איז איטה אגרושה. דאס קינד איהר'ס, איצעלע, איז אוואהל קינד און אגעראטענס, און איהר גאנץ לעבען איז אבהאנגע אין דערינעם. זיא האלט עס שעהן און ריין ווי אפירשט.

וועג'ן חנה'לן, וואס האט געארבייט ביי דער אלטער אין קלייט פון געפיים, איז דא צודר'צעהל'ן, אז זיא האט חתונה געהאט מיט ציפה'ס מאנ'ס אזוהן פונ'ם ערשט'ן ווייב, וועלכער איז געקומ'ן קיין טיראספאל אויפ'ן יריד מיט סחורה און איז שוין געבליב'ן זיצ'ן דארט; ער איז אריין אין אגאלענטערייי־געשעפט און זיא איז געבליב'ן ארבייט'ן אויף איהר פלאץ. זיי האב'ן געלעבט צווישן זיך זעהר גוט און גליקליך, נאר זיא האט, אבער,

קיין יאהר׳ן נישט געהאט און האט אבגעלעבט מיט איהם נישט מעהר, ווי צוויי יאהר מיט א האלב׳ן און איז געשטארב׳ן. דער טוידט איהרער איז געקומ׳ן פון דער קימפעט. זיא איז שווער געגאנג׳ן צו קינד און האט געבוירן א אינג׳ל, וועלכ׳ס ס׳איז געשטארב׳ן צוויי חדשים נאך איהר טוידט און פון דער טהיירער חנה׳לע איז אפילו קיין דור אויך נישט געבליב׳ן. און צו איין און צוואנציג יאהר האט זאך געענדיגט דאס לעבען פון דער ליידענדער, אריימער יתומה.

איצט וועל׳ן מיר זיך אומקעהר׳ן צו ציפה׳ן. ווי לעבט זיא איצט? ווי וואהנט זיא, און וואס האט פאסירט מיט איהר אין די לעצטע יאהר׳ן איהרע?

אין אשטיק צייט ארום איז געקומ׳ן צו איהר מאן דאס עלטסטע מיידל׳ זיינם פונ׳ם ערשט׳ן ווייב, וועלכע איז ערצויג׳ן געווארן ביי פריינד אין קישינוב, מיט א טענה, אז ער זאל איהר חאטש חתונה מאכ׳ן, אויב ער האט איהר ביז איצט נישט געהאלפ׳ן ווי א פאטער, און אז נישט, זאל ער זיא האלט׳ן ביי זיך. הערענדיג די טענות פון דעם מיידל׳, האט זאך ביי ציפה׳ן ערוועקט דער געפיל פון א עלענדער יתומה און האט זיא אריין גענומ׳ן אין שטוב, ווי א אייג׳ן קינד און האט איהר אויסגערעדט דאס הארץ און האט זיא געטרייסט ווי א מאמע. נאך דריי יאהר צייט האט זיא חתונה געהאט פאר א פיינעם בחור, וואס האט געזוכט יחוס, און האט זיך באזעצט באזונדער.

נאך חנה׳לס טוידט, איז ציפה מיט׳ן מאן אריבער געפאהר׳ן פון טיראספאל קיין קאוואושאן—א קליין שטעדטעל נעב׳ן טיראספאל—און דארט האט זיך שלמה־לייזר געמאכט א גוט קנעלינג, און השי״ת האט זיא מזכה געווען מיט א מיידעלע, וועלכער זיא האט א נאמ׳ן געגיב׳ן אסתר־חיה נאך איהר מוטער. דאס קינד איז איהר געווען א טרייסט אויף אלע איהרע צרות, זואס זיא האט ביז איצט איבערגעטראג׳ן. 12 יאהר האט זיא אלין געהאפט און געווארט, און דאך נישט געשווייג׳ן; ווי עפים א גוטער איד, א צדיק— איז זיא ביי איהם געווען און פון דער לעצטער פרוטה א פדיון געגיב׳ן, און איטליכער האט איהר מבטיח געווען און ס׳האט גארנישט געהאלפ׳ן. און אין דער צייט, ווען זיא האט זיך כמעט ווי מיאש געווען פון קינדער, האט זיא גאט מזכה געווען און באגליקט.

ווי גליקליך זיא איז געווען!

נאך 2 יאהר לעבען אין קאוואושאן, זענען זיי אריבער געפאהר׳ן קיין בענדער, און דארט האט זיך שלמה־לייזר ווידער געמאכט א קנעלינג און

האט אבגעקנעלט איאהר. אין דעם יאהר האט זיא געבוירן נאך אקינד, אאינגעל, וועלכער וועט זיין איהר קדיש. נאר דא, אבער, האבן זאך איהר אויסגעלאזט די כוחות, און זיא איז געשטארבן, איבערלאזענדיג נאך זיך 2 קליינע יתומים: אמיידעלע פון 3 יאהר און אאינגעלע, אקדיש'ל, פון 3 חדשים.

אזוי איז געווען דיא ענדע פון איהר לעבען.

איצט וועל'ן מיר רעדן וועג'ן מזיניק'ל, וועג'ן בעריל'ן, וואס האט נעביך קיין גוט'ן טאג נישט געהאט פון זיין געבוירן אן, וויל ער איז דאך אנגעקומ'ן צו ארימע עלטער'ן, וועלכע זענען אזוי אויך באלאסטיגט געווען מיט קינדער, און האבען זיי קאם־קאם בדוחק געשפייזט, איז ער נאך געקומ'ן צו זיי אלס אצוגאב; נאר פונדעסטוועג'ן האב'ן זיי זיך מיט איהם געפרייט וויל ביי ארימע מענטש'ן איז דאס בעסטע פארגעניג'ן די קינדערלאך זאל'ן לעב'ן. דאס קינד אליין וועלכ'ס ס'קומט אן צום געמיינעם מאן האט ניט אזוי קיין פארגעניג'ן וי זיינע עלטער'ן. אט, למשל, אונזער בעריל'י! וועו ער האט גליק קומט ער דאך אן צו רייכע עלטער'ן, אבער אז ער האט קיין גליק ניט געהאט, איז ער אנגעקומ'ן צו ארימע עלטער'ן און צוויש'ן שוועסטער און ברידער, גרויסע און קליינע, נאקיטע און בארוויסע, און דיא מוטער זיינע איז געווען אקריימער'ן דער צו, און האט בעדארפט זיצ'ן אין קליים און דאס קינד לאז'ן אין דער היים אויף אשוועסטער'ל וועלכ'ס האט איהם געוויגט ניט געטרייי וי אמוטער, און האט זיך בעסער געשפילט, און מיט 1 פוס נאר געוויגט, און מיט'ן אנדער'ן איהם איבער געקהרט מיט'ן וויגעלע; ניט איין מאל האט זיך מיט איהם אזא נס געטראפ'ן, אז מ'האט איהם ארויס געשלעפפט פון אונטער'ן וויגעלע וועלכ'ס ס'איז געליג'ן אויף איהם מיט אלע שמאטעס, וואס נאך אביסעל וואלט ער דערשטיקט געווארן; און דער צו איז דאך דער פאטער אמלמד געווען: גראדע, וועו בעריל'י איז איינגעשלאפ'ן, האב'ן זיך די תלמידים צוברענט אין דער תורה און אנגעהויב'ן לערנען און שרייען אין דער הויך, האט זיך דאס קינד אויפגעכאפט און וויי דער שטיגער פון אקינד אז ס'שלאפט זיך ניט אויס וויינט דאס דאך, האט דער פאטער געשריג'ן: "נעם איהם אוועק צו דער מאמע, ס'נעמט איהם קיין שלאף ניט; ער האלט אין איין שרייען; איך קאן ניט לערנען מיט די קינדער"! און אז מ'האט איהם געבראכט צו דער מוטער און וי זיא האט איהם נאר אייגעשטילט, טראגט אן דער רוח אקונה מח זיא דאך אוועק לעג'ן דאס קינד, און ארויס רייס'ן דיא ברוסט פונ'ם מויל. געוויינטליך

כאפט זיך ווייטער אויף דאס קינד מיט אגעשריי און מ׳קאן עס ניט איינשטיל׳ן, און מ׳קאן דעריבער מיט קיין קונה ניט רעד׳ן; ווערט דיא מוטער בייז און שרייט: ״וואס האט איהר מיר געבראכט דיא צרה מיינע אהער? טראגט איהם באלד אהיים און פארשטאפט איהם דאס מויל מיט עפים, און קאטשעט איהם אזוי לאנג ביז ער וועט אינשלאפ׳ן אמאל!״ אזוי איז געווען כמעט אלע טעג: דאס קינד האט צום חודש געפיהלט אז ער איז געבוירן געווארן צו לייד׳ן. צום חודש איז ער שוין געווארן אירייד׳ניק, און האט געמוזט פאהרן צוואמן מיט דער מוטער אויף ירידים.

ניט ווייט פון טיראספאל שטעלט זיך צווישן מאל אין חודש אייריד אין סולטץ, און די טיראספאלער קריימער׳ס פאהרן אויף דעם יריד און צוריק וועג׳ס שטעלט מען זיך אוועק נאך אויף אייריד ביי לינווי. בערילי׳ס מוטער האט אויך געמוזט האלט׳ן די ירידים, אז ניט וואלט זיך דער גלות נאך גרעסער געווען! געווינטליך פלעג זיא נעמ׳ן דאס זויגענדיקע קינד מיט זיך אין וועג אריין, און צו זיא האט געהאט אגוט׳ן יריד צו ניין דאס איז איהם ניט אנגענאנגן; איהם איז נאר אנגענאנג׳ן דאס וואס ער אליין האט געהאט דעם גוט׳ן יריד: שטענדיג פלעג ער קום׳ן הייזעריג און הוסענדיג פונ׳ם שרייען און ווינען, און פלעג זיך גענוג אנלייד׳ן. און איינמאל האט זיך מיט איהם געטראפ׳ן אנס! פאהרענדיג אויפ׳ן יריד ר״ח שבט, ווען דער פראסט איז שטארק און שנעה איז דא אסאך, און האלטענדיג דאס קינד אויף די הענד — איז זיא דערווייל איינגעשלאפ׳ן, און האט ניט געפיהלט וי זיא האט דאס קינד ארויסגעלאזט פון איהרע הענד אין שליט׳ן, און פונ׳ם שליט׳ן אויף דר׳ערד און ס׳איז געבליב׳ן אויפ׳ן פעלד ליג׳ן אין שנעה. ווען דיא מוטער כאפט זיך אויף און דאס קינד איז נישטא — חלש׳ט זיא: מ׳מונטערט זיא, ס׳ווערט אגעשריי און אגעזויין ביז אין הימל; דאס קינד איז נישטא! אלע שטעל׳ן זיך אב. דיא גאנצע קאמפאניע ציטערט פאר שרעק, וואס וועט זיין חלילה אז מ׳איז איבער געפאהרן דאס קינד, אדער ס׳איז שוין פארפרוירן, אדער אוואלף האט עס שוין אויפגעגעס׳ן; יעדער האט ביי זיך אנדערש געטראכט, און מ׳האט געגומ׳ן געהן צוריק אפאר וויארסט, האט מען גהערט דאס קינד ווינען, און מ׳האט עס געטראפ׳ן באם וועג אויפ׳ן שנעה ליג׳ן אין די שמאטעס; דיא מוטער האט געטאנצט פאר פרייד, און דאס קינד איז געפונען געווארן אן א שום מום, חלילה, און ס׳האט באלד אנגעהויב׳ן זויג׳ן, ווייל ס׳איז הונגעריג געווען... פון דער געשיכטע האט געקלונג׳ן דער גאנצער יריד און גאנץ טיראספאל, און אלע האב׳ן געזאגט אז דאס איז אגליקליך קינד, און מ׳דארף עס היט׳ן און

לײַב האבן. פון דאמאלסט אן האט מען דאס קינד טאקי געליבט און געהיט, אבער צו דאס האט עס געפיהרט צום גליק,—וועלן מיר וויטער הערן און זעהן.

צו 5 יאהר איז בערלי איתום געבליבן. נאר פארשטאנדיג איז ער געווען, מיט אגוטן קאפ אויף זיך און קאן געדיינקן. דערביעד מעג איך זיך פארלאזן אויף איהם, אז ער וועט אלעס דרׂצעהלן, נישט פארפעהלענדיג קיין שום פרט אין זיין לעבן, זואס האט פאסירט מיט איהם ביז איצט.

אויב ס׳אינטערעסירט עמיצן צו לעזן אגעשיכטע פון איתום, און צו זעהן גאט־ם וואונדער, וויִ ער פיהרט דיא וועלט און וויִ ער איז טאקי באמת אנ׳אבי יתומים, זאל זיך גוט צוהערן, זואס דאס יתום׳ל וועט איהם דרׂצעהלן, אבשטעלענדיג זיך אויף יעדעד קלייניגקייט, אויף יעדן פאל אין לעבן — און ער וועט זעהן, אז ס׳איז אזוי.

וען דיא מאמע איז געשטארבן, איז ארויף אפרייד אויף מיר, און בין געווען מלא גדולה און האב געשפרונגן אין דער לופט־ן, להדיעכם. אז אנדערש האט עס נישט געקאנט זיין אין יענער צייט, וען אקינד איז געווען פארשפארט אין "חדר", וויִ אין אאסטראג און דער רבי איז געווען נישט בעסער וויִ אנ׳אינקביזיטאר.

"ר׳ שמואל דער דאדיקער בלינדער מלמד" האט מען גערופן דעם רבין, דעם מלמד, צו וועלכן איך בין געקומן לערנען, וען ס׳איז מיר געווארן 4 יאהר; ביי דעם מלמד האבן געלערנט ביז 150 קינדערלאך פון 3 ביז 6 יאהר. גרעסערע האבן זאך ביי איהם שוין ניט געפונען, וויִל פון איהם איז מען שוין אריין צו אגמרא מלמד, און דא האט דאס קינד אנגעהויבן לערנען אלף־בית, און איז ארויף אויף עברי, און דער נאך אויף חומש, און דער נאך חומש מיט רש״י, און מעהר נישט. ביי איהם איז געווען 8 באהילפערם: פלעג׳ן זיי געהן צו די דריי־פיער יעהריגע קינדערלאך זאג׳ן מיט זיי "מודה אני" און ברענג׳ן זיי אין חדר אריין, און פאר נאכט אבפיהר׳ן אהיים; איז געווען אבלאטע האט מען זיי געטראג׳ן ווי זעקלעך אויף די פלייצ׳ס, איז געווען טרוקען האט מען זיי געפיהרט ביי די הענדלעך; באטאג פלעג׳ן זיי געהן ברענג׳ן עס׳ן, וויִל דאס קינד פלעג דארפ׳ן ליג׳ן אגאנצ׳ן טאג אין חדר; האבן זיי שוין געהאט אזוינע "קארזינעס" און פלעג׳ן אהין אדיינלעג׳ן פון הערן און געדיינקן: מילכיג׳ס, פלייישיק׳ס, שיטערס, געדעכטס, און דער באהילפער האט ב׳דארפט האבן — אנ׳אייזערנעם קאפ צו געדיינקן וואס און וועמ׳ן. ווידער פלעג׳ן די באהילפערם לערנען מיט די קינדער מודה אני און קריאת שמע, און קידוש,

און פלעג'ן ליינען מיט זיי ביי דער קומפעטאר'ן קריאת שמע, און פלעג'ן ארום געהן צו די בע"חב נאך ר"ח געלד און לערנען מיט די קינדערלאך עברי, און חזר'ן דעם חומש און אויספרעג'ן די טייטש־ווערטער א. ז. וו., און ר' שמואל דער בלינדער וועלכער איז געווען בלינד אויף 1 אויג, און אויפ'ן 2־טען האט ער שוין געזעהן צו פיעל, איז געזעס'ן מיט דער גרעסערער כתה און האט געלערנט חומש מיט רש"י: ער איז געווען אשטרענגער מלמד; פאר איהם האב'ן די קינדערלאך געציטערט און געפלאטערט, וויל ער פלעג שטרענג באשטראפ'ן. אקינד האט ניט געטארט ארויס געהן אן זיין ווס'ן; האט ער געוואלט געהן השתנה לאז'ן, האט ער ב'דארפט ווייז'ן 1 פינגער, האט ער געוואלט לצורך זיין, האט ער ב'דארפט ווייז'ן 2 פינגער, אבער אז אקינד האט אבגענארט, אדער ער האט זיך געזאמט און פארשפיעלט אין דרויס'ן, ווייל האטש ס'איז געווען אפיצעל קינד דאך האט עס זיך געפילט פרייהער צו אטמ'ן אין דרויס'ן, ווי אין דער פינסטערער שטוב צווישן אזוי פיל קינדערלאך; דעריבער פלעג זיך מאכ'ן, אז דאם קינד, איז אזוי גיך נישט צוריק געקומ'ן, אט דא האט עס געהאט דאם אמת'ע אויסקומעניש; דיא שטראף איז געווען אן רחמנות. וועו אקינד האט ניט געקאנט, צו ניט גוט פארנומ'ן פלעג עס כאפ'ן יעדער פאטש און יעד'ן ריים באם אויער, און יעד'ן קניפף אין באק, אז דאם נשמה'לע פלעג עס לאז'ן אויפ'ן ארט, און חוץ דעם מלמד, האט יעדער באהילפער אויך געהאט דאם רעכט צו שטראפ'ן, אזוי אז דאם קינד איז דארט'ן געווען גיכער אין טורמע ווי אין חדר. איז שוין קיין חידוש ניט וואס אלע קינדערלאך האב'ן מורא געהאט פאר איהם ווי פאר אמלאך־מות. נאך אשטראף איז געווען אייגעפיהרט אין יענע צייט פאר 5־יעהריגע בחורים, די, וועלכע האב'ן שוין שכל,—און דאם איז געווען דיא "קינה". און ס'פלעג שוין פארבלייב'ן אויף אשטיק צייט אפלעק און מ'פלעג עס נישט איינמאל אויסווארפ'ן.

דער ענין פון "קינה" איז אזוי געווען. אקאפעליוש מיט פיידער'ן פלעג מען אנטהון דעם קינד אויפ'ן קאפ מיט אבייזעם אין איין האנד, און אין דער צווייטער האנד האלט'ן אקאטשערע, אויף וועלכער ער האט ב'דארפט פאהר'ן רייטענדיג, און די הויזלאך האט מען איהם אויסגעטהון, און דאם העמדל פארקאטשיט ביז ארויף, און אויפ'ן הארץ איז געווען אפאפיר מיט אנ'אויפשריפט ווי ער הייסט, און פאר וואסער זינד טהוט מען עס, און אזוי האט מען איהם געפיהרט מיט פאראד דורך 2 רייה'ן קינדערלאך, און פון הינט'ן איז געגאנג'ן אבאהילפער צו אונטער טרייב'ן איהם מיט'ן קאנטשיק, און אלע אינגלאך האב'ן איהם באדארפט נאך

געהן אן שפייען און זאגן: פע, פע, שעהם זיך! מעגסט זיך שעהמן, קינה־בחור! פע, פע!... און נאך דעם שפאציר האט ער ערשט ב׳דארפט שטעהן ביז דער גוטהארציגער רבי האט רחמנות באקומן און געהייסן איהם זיך ארום וואשן און צוזאגן, אז ער וועט אין דער היים ניט דערצעהלן: פון דעם חדר טאר מען ניט דערצעהלן! און אלע קינדערלאך האט מען אויך אזוי אנגעזאגט.

און איך בין געווען ד׳ שמואל, דעם בלינדענס אתלמיד און גלייך מיט אנדערע קינדער פלעג איך אויך נישט איינמאל געשטראפט ווערן, כמעט פאר גארנישט. נאר איינמאל איז געווען אמעשה, וואס איך וועל זיא קיינמאל נישט פארגעסן.

ס׳איז אזוי געווען.

די גאסן פלעגן אסאך מאל פארגאסן ווערן פון רעגן און שנעה און דעריבער איז געווען עדטער, ווי מ׳האט זיך געדאדפט אריבער שיפן פון איין גאס אין דער צווייטער אדער ארום רינגלן ארום און ארום; שיפן זאך האט געקאסט געלד און איך האב עס, ווי געווייגטליך איז, נישט געהאט ביי מיר — דעריבער פלעג איך אויסקלויבן וויטע ווענען און געסלאך נישט קיין פארטרונקענע און אפט מאל פארשפייטיגן אין חדר. און איינמאל איז געווען, וואס איך האב פארשפעטיגט, האט מיך דער רבי באגעגענט מיט א שעהנעם ״ברוך־הבא״ און שוין טאקי געהייסן מיך שטעלן אין ״קינה״, נישט ווילענדיג וויסן פון קיין שום סבות.

די מלאכי־חבלה האבן זאך געגומן צו מיר, נישט הערענדיג מיינע תחנונים און געבייטן, אז איך וועל זיין אוואהל אינגעלע און קיינמאל קיין שלעכטס נישט טהון — נאר ס׳האט גארנישט געהאלפן. און איך האב זיך געוואלט באגראבן אין דר׳ערד, אבי נישט האבן אזא מין בושה, אבושה מיט אפארדרוס צוזאמן.

און אומגערעכט בין איך פלוצלונג אויסגעלעזט געוואָרן, — אישועה איז געקומן אויף מיר פון גאט אליין, אגליק פונם אויבערשטען. וועז מ׳האט מיך שוין געדארפט אנהויבן צופיהרן מיטן ״פאראד״ צווישן די אינגלאך, איז אריינגעלאפן אמיידעל צום רבין אין שטוב און האט איהם ארויסגערופן אין דרויסן און באלד צוריק אריין אין שטוב וויינענדיג מיט שטילע טרערהן, און דער רבי איז צוגעגאנגן צו מיר און האט מיר געהייסן אהיים געהן: ״היינט מעגסטו שוין אהיים געהן, בערילי; וואש דיך אב און געה אהיים״!

דאס מיידל האט מיך געגומן אויף די הענד און האט אלץ געווייגט

און געווינט, און איך פרעה זיך און לאך... זאגט זיא מיר: "דיין מאמע איז געשטארבן, בעריל! דו וויסט, אז דו האסט שוין קיין מאמע נישט!" און איך הער, כלומרשט, נישט, וואס זיא רעדט צו מיר, און אין הארצן דאנק איך איהר, וואס זיא איז געקומן אהער און האט מיך פון דער "קינה" אויסגעלייזט.

וען מיר זענען צוגעקומן צו דער שטוב, האב איך געזעכענט אריין צו לויפן אהיים מיט א שמחה, אבער באלד איז זיא פארשטיירט געוואר̈ן און איך האב פארשטאנען וואס דא טהוט זאך. וען איך בין אריין אין שטוב איז דאס געווין און געשריי געוואר̈ן נאך גרעסער; יעדער האט אויסגעשריגן: "בעריל, דו האסט שוין קיין מאמע נישט; דיין מאמע איז שוין געשטארבן, געשטארבן דיין מאמע!" און ערשט איצט האב איך אנגעהויבן צו וויינען, וויל אלע האבן געוויינט. איך האב געוויינט וויא קינד קוקענדיג אויף אלע, וויא אלע וויינען, און ערשט וען איך האב דערזעהן אז דיא מאמע ליגט אויף דער̈ערד און ליכט ברענען צו קאפנס— ערשט דאמאלסט האב איך אנגעהויבן רעכט צו וויינען מיט אלע קינדערשע געפיהלען. קומענדיג פונם פעלד האבן זאך אלע געזעצט "שבעה" און מיר האט מען מודיע געווען, אז איך בין פריי פונם חדר.

נאך "שבעה" האט זאך דער פאטער מיינער געזעצט מיט מיר לערנען און איך האב זיך מחיה געווען, אז איך וועל שוין מעהר נישט אנקוקן דעם רבין, דעם אינקביזיטאר, און ער האט מיט מיר געלערנט גמרא און געגאנגן מיט מיר אין שוהל אין דר̈פריה און אויף דר̈נאכט בין ער איז פארשלאפט געוואר̈ן און געשטארבן בין כסא לעשור, 5 טעג אין חודש תשרי, א יאהר מיט א האלבן נאך דער מאמע טוידט.

דיא מוטער מיינע! כמעט וויי איך געדיינק זיא נישט; איהר געזיכט איז ווי פארשטעלט פאר מיר, נאר אפטמאל דר̈מאן איך זיך אין אזאך, וואס איך וועל עס קיינמאל נישט פארגעסן. דאס איז געווען, וען קומענדיג אהיים פונם חדר, פלעג זיא מיר אוועק גיבן איהר מילך, זאגענדיג דערביי. אז דאס קינד איז מיד פונם לערנען און שוואך פון דעם, וואס מ'מוטשעט איהם אגאנצן טאג אין חדר.

מיין פאטער געדיינק איך שוין בעסער.

ער איז געווען א שעהנער איד מיט א בריייטער בארד, א בלאנדע און פלעג ראזירן דעם קאפ און טראגן שעהנע געקרייזלטע פאות און געהן מיט א קאפאטע ביז צו דר̈ערד. איך געדיינק ווי ער האט מיך איינמאל מיטגענומן אין באד אריין און מיר געהייסן אבראזירן דעם קאפ, כדי מיך מחנך צו זיין

אלס חסיד; ער אליין איז געווען א בערשידער חסיד. ער האט געקאנט גוט שניצן און גוט מאהלן און ביי אונז אין שטוב האט געהאנגן אויף דער וואנד זיינע שניצעריי און מאלעריי.

אונזער מעביל איז באשטאנען פון א גרויסן וויסן טיש, 4 ביינקלאך, א באנק, וואס האט געדינט באנאכט פאר א בעטל, א קאנאפע און א בעט. און א חוין 2 לאנגע בענק פאר די תלמידים איז מעהר קיין מעביל נישט געווען ביי מיין פאטער אין שטוב.

באלד נאכן פאטער׳ס טוידט האט מען ניט געוואוסט וואס צו טהון מיט מיר, דען א אינגעלע דארף לערנען אויך, חוץ דעם וואס ער דארף עס׳ן, אבער תורה איז דאך דער עיקר, און ווער וועט צאלן, און ווער וועט השגחה גיבן אויף איהם, בפרט דאס קינד איז פארשארט אויך, און ווייל די שוועסטער ניט הערן און ניט פאלגן, — האבן זיך די שוועסטער בארעכענט און מ׳האט מיך א וועקגעשיקט קיין ראמאנאווקע צום ברודער ישראל; קריימירס, וועלכע פאהרן קיין אנטשעקראק אויפן יריד, און פון דארט׳ן איז ס׳ה 15 וויארסט קיין ראמאנאווקע, האבן מיך מיטגענומען און צו געזאגט, אז זיי וועלן מיך איבער גיבן צו די ראמאנאווקער קריימער׳ס, וועלכע קומן אויפן יריד פון דארט. דאס שיקן איז געווען מיט א גאנצן פאראד: די שוועסטער פון איין זייט האבן געווויינט אויף מיר, געקושט און געבענטשט, און וויבער פון דער צווייטער זייט האבן געשאקעלט מיט די קעפ און געווישט די טרעהרן פון די אויגן פאר רחמנות, נאר איך בין געווען פרעהליך און האב זיי אויס געלאכט און ניט פארשטאנען פארוואס זיי וויינען, וויל ביי מיר איז געווען דער אינטערעס פון פאהרן טהייערער פון אלעס; איבערהויפט אז איך זיץ נעבן בעל־עגלה, און קאן א ווילע אנריר׳ן די וואשקעס און דיא בייטש... אין 3 טעג ארום בין איך געקומן קיין ראמאנאווקא, נאר אויפן וועג האב איך זיך געגנוג אנגעוויינט, וויל אז איך האב זיך אנגעזעטיגט מיט דער רייזע איז מיר נמאס געווארן דאס פאהרן, און האב אנגעהויבן ביינקן נאך דער היים, נאך מיינע חברים, נאך מיינע ליבע שוועסטער און נאך אלעמן, נאך אלעמן...

קאפיטעל ה׳

דער ערשטער ארויספאהר. ביינק׳ן. אראש פון חברה־לייט. אן אברודער. אקאפ אויף זיך. מיין קדיש זאג׳ן. גלגולים. צווייטע טאטע־מאמע. שרה׳קה – דיא רביצין. דער בונד אויף מיר. שואליק׳ל. דעם רבי׳נס כעס. מיין אנקלויפ׳ן פונ׳ם חדר. אנאכט אונטער אפעס׳ל. אויפ׳ן בית־הקברות. ביי טאטע־מאמע. באם באגראבער אין שטוב. געפונגען. צוריק ביי די שוועסטער.

איצט בין איך שוין אין ראמאנאווקע.

דער ברודער, וואס האט מיך באגעגענט פון ווייט׳ן, האט זיך מיט מיר גאר דר׳פרייט, אל׳ע האב׳ן מיך צו גענומ׳ן פאר א טהייער׳ן גאסט, און ס׳האט ל׳אנג ניט געדויערט, בין איך באל׳ד באקאנט געווארן מיט חברה, און האב זיי טאקי באל׳ד געוויז׳ן ווער איך בין, און אז איך בין מעהר חברה־מאן פון זיי, און איינער האט באל׳ד געכאפט זיין פסק און ס׳איז אנגעקומ׳ן א משפט צום ברודער, און מ׳האט מיר טאקי באל׳ד געוויז׳ן, אז דא איז ניט טיראספא׳ל: דא דארף מען זיין א שטיו׳ אינגעל׳ע און ניט שלאג׳ן זיך: מיל׳א, דאס מא׳ל האט מען מיר געשיינקט, נאר דאס צווייטע מא׳ל וועל איך שוין האב׳ן א שטראף. אזוי האט מיר דער ברודער געזאגט, און אזוי האט ער טאקי מקיים געווען אפט; מיין נאמ׳ן איז באל׳ד באוואוסט געווארן אין גאנצ׳ן שטעדטעל׳, און ווי נאר א אינגעל׳, איז ער געקומ׳ן מיט מיר באקאנען, און איך בין ביי זיי געווארן דער ראש ווי ביי אונז אין טיראספא׳ל; אל׳ע האב׳ן מיך געפופ׳ן ״בעריל׳י ישראל׳ס ברודער׳ל״. הקיצור, דער ברודער האט מיך געהאל׳טן ביי זיך ביז 8 חדשים, פון כסלו ביז ר״ח אב; אין 3 וואכ׳ן אין חודש, איז דער ברודער געפאהר׳ן קיין טיראספא׳ל צו דער מוטער אויף קבר־אבות, און צום פאטער׳ס יאהרציים וועל׳כער דארף זיין ה׳ תשרי, האט ער מיך אויך מיטגענומ׳ן. נאר, קומענדיג קיין טיראספא׳ל האט געטראפ׳ן דער אומגל׳יק, וואס ער איז פארשל׳אפט געווארן און איז געל׳יג׳ן ביז צוויי טעג אין חדש אדר און געשטארב׳ן באם 20־טען יאהר פון זיין ל׳עב׳ן.

אט איצט בין איך שוין געבליבן אַן מײַן טייהער׳ן ברודער אויך, נאָך וועלכ׳ן איך האָב שוין גוט פֿארשטאַנען צו קלאָג׳ן, אָן האָב שוין גוט פֿארשטאַנען אז ער פֿעהלט מיר אויס, אָן מײַן לעבען איז קיין לעבען נישט אַן איהם. וועַן ער לעבט וואָלט איך געווען ביי איהם אָן וואָלט געווען אַ גרעסערער למדן ווי ער, וויַיל מײַן קאָפּ איז בעסער פֿון זיינעם — פֿלעג ער זאָג׳ן. ער פֿלעג מיך טאַקי שלאָג׳ן, פֿאר מײַן שטיפּ׳ן אָן פֿארשאַרטקייט, אבער ער האָט מיך זעהר געליבט פֿאר מײַן קאָפּ וואָס האָט אלס פֿארנומ׳ן וואָס מ׳האָט מיט מיר געלערנט, אָן דאָס וואָס ביי מיר האָט געדויערט אשעה האָט ב׳דארפֿט ביי אַנ׳אַנדער קינד געדויער׳ן 2 טעג, אָן זאָל עס ערשט נישט קאָנען. דעריבער פֿלעג ער מיר פּיעל מאָל מוחל זיין מיינע אינגלישע חטאים; ער האָט געזאָגט, אז דאָס בין איך ניט שולדיג, דאָס ארבייט אין מיר דאָס קעפּל. אָן אז איך פֿלעג קומ׳ן אין בית־מדרש דאָוונען, וויַיל איך האָב זיך ב׳דארפֿט קדיש זאָג׳ן נאָכ׳ן טאָט׳ן, פֿלעג איך זעהן ח׳ו ניט פֿארפֿעהל׳ן אתפלה, אָן מענטש׳ן פֿלעג׳ן צוקומ׳ן צו מיר אָן פֿרעג׳ן מיך וועג׳ן מײַן למוד, אָן איך האָב געענטפֿערט אויף אלעס, אז יעדער פֿלעג מיר גיב׳ן אקניפּף אין בעק׳ל אָן זאָג׳ן אז איך בין אַ וואָהל אינגעלע. מײַן קדיש, אָן דעם ברוך הוא וברוך שמו פֿלעג מען שטארק ליב האָב׳ן; איך האָב געהאָט אהילכיג קול׳כל, אָן פֿלעג פֿארשרייען דעם קאָפּ, אָן חברה לצים פֿלעג׳ן מיך בכונה אונטערשטופּ׳ן איך זאָל גיב׳ן אהעכר׳ן געשריי, אָן איך האָב זיי צוליב געטוהן, וויַיל אזוינע זאָכ׳ן האָב איך דוקא ליב געהאָט, אָן דערפֿאר פֿלעג איך לייז׳ן פּיל פּעטש פּונ׳ם ברודער. ער פֿלעג שטעהן פֿארן עמוד אין דאָוונען, אָן אז איך פֿלעג אויסשרייען ״ברוך הוא וברוך שמו״ אדער ״אמן״ אויף אקול׳, פֿלעג ער ווער׳ן מבול׳ל, אָן שרייען אויף מיר מיט ליבשאפט, ניט ח׳ו מיט אכזריות, אָן וועַן ער לעבט וואָלט איך מיט דער צייט אודאי ניט געפיהלט צו איך בין א יתום.

נאָך ״שבעה״ האָט דיא שווייגיר׳ן ב׳דארפֿט אהיים פֿאהר׳ן מיט׳ן קינד וואָס ס׳איז געבליבן א יתומה׳לע פון עטליכע חדשים, האָט זיא מיך מיטגענומ׳ן פֿאר אשומר, אָן אפשר וועט מיך דער פֿאטער איהרער האלט׳ן ביי זיך ווי פֿריהער. נאָר נישט לאָנג בין איך דארט געווען. אין אשטיקל׳ צייט ארום האָט מען מיך אבגעשיקט, אָן גענומ׳ן צו זיך מיינע אשוועסטער אנ׳עלטערע פון מיר מיט 3 יאָהר, מיט׳ן נאָמ׳ן שרה׳לה; אָן איך בין געבליבן דערווייל׳ אין טיראספּאל׳, קאָטשענדיג זיך אָן וואקל׳ענדיג זיך פון ארט צו ארט. ניט איין גלגול׳ בין איך מגולגל׳ געווארן

אלע מאל אין נייע גופים, אין נייע ערטער. לע״ע ביז אהער האב איך שוין געהאט 2 גלגולים, און איך בין ערשט אקינד פון 7 יאהר.

איצט הויבט זיך אן ביי מיר נייע צרות, נייע גלגולים.

אין טיראספאל האט געוואהנט אבעה״ב, אאיד אחסיד און אמיוחס אויך, מ׳האט איהם געפרופ׳ן ר׳ אליהו דער עסיג־מאכער; ער איז געווען ר׳ שלמה׳לע דעם רב׳ס איידעם, און דיא גאנצע שטאדט האט איהם גערהאלטן פאר אפרומ׳ן און פאר אלמדן; ער איז געווען זעהר א שעהנער מענטש אויך אבעל־בית מיט אאייג׳ן הויז און עטליכע מאות רובל טאקי במזומנים; ס׳האט איהם גאר ניט געפעהלט, נאר קינדער. מיט קינדער האט איהם גאט ניט מזכה געווען. די צדיקי הדור האב׳ן איהם מבטיח געווען און ער איז נאך ניט געהאלפ׳ן געווארען! 10 יאהר נאך זיין חתונה איז שוין אווענק, און קיין קינדער האט ער ניט מיט׳ן ווייב, איז ער געפאל׳ן אויף אהמצאה צו נעמ׳ן זוכ׳ן אין שטאדט איתום׳ל צו אית׳ומה׳לע, און נעמ׳ן צו זיך פאר אאייג׳ן קינד, און האט אזוי געטהון. מיך האט ער גוט געקאנט, ווייל מיט׳ן רב זענען מיר דאך שטיקלאך פריינד, האט ער געווארפ׳ן אאויג אויף מיר, און איך בין איהם געפעל׳ן. איז ער געקומ׳ן מיט זיין פרוי צו מיינע שוועסטער און מ׳האט זיי דאס פארגעלעגט; קיין סאך לאז׳ן זיך בעט׳ן האב׳ן זיי ניט געפונען פאר נויטיג, און זענען באלד באשטאנען, און האב׳ן דאס נאך גערעכענט פאר אגרויס גליק. הקיצור, איך בין שוין דארט.

זיי האב׳ן מיך געבראכט צו זיי אין שטוב אריין — א שטוב פון כל טוב — און שעהן אויפגעפוצט מיט אביסל שענער מעביל, ווי ביי מיינע שוועסטער, און אפילו אסאמאוואר איז אויך געווען; דען ביי די שוועסטער פלעג מען טרינק׳ן טה פון א טעפל אדער פונ׳ם טראקטיר, נאר מעהר פלעג מען טרינק׳ן פונ׳ם טעפל.

ביז 7 יאהר האב איך אפילו קיין סאמאוואר נישט געזעהן, נאר אז איך בין געווארן 7 יאהר, בין איך געווען ביי מיינעם אחבר און האב איהם געטראפ׳ן ווי ער גיסט זיך אן טה פון א שעהנעם סאמאוואר און האט מיך אויך מכבד געווען מיט א גלאז טה. דאמאלסט איז ביי מיר געווען דאס ערשטע מאל אויף מיין לעב׳ן צו טרינק׳ן פון אסאמאוואר טה, און איצט קומענדיג אין דעם הויז צו מיינע ניע עלטער׳ן, האב איך דאס צווייטע מאל געטרינק׳ן טה פון אזא מין שעהנער כלי, נאר איצט האט עס שוין אויף מיר קיין רושם נישט געמאכט, חאטש ס׳האט געהיים׳ן אנ׳אייגענער סאמאוואר, און איך האב געוואוסט, אז איך וועל תמיד טרינק׳ן פון איהם.

און איך בין ביי רייכע עלטערן. מ׳האט מיר געגיבן נייען אניי קאפאטקעלע, און געקויפט נייע שיך און א היטעלע, און מיך אויסגעקליידעט פיין, און אוועק געגיבן לערנען צו א גוטן מלמד, ווי שואליק׳ל ר׳ שלמה׳לעם זוהן, לערנט. ביי דעם מלמד האבן נאר געלערנט 6 אינגלאך געצעהלטע, שוין מיט מיר; דאכט זיך, ס׳איז מיר שוין גוט. איך לערן און בין אין א גוטער שטוב און מ׳קלייידעט מיך. און ס׳וואלט מיר טאקי געווען גוט, ווען מיין מזל איז אויך גוט, נאר אז איך האב קיין מזל ניט איז מיר וויטער ניט גוט. דארט ווי איך האב געליטן, באם מלמד וואס מ׳האט מיך אוועק געגיבן לערנען, זענען שוין געגאנגן היבשע קינדער, עלטערע פון מיר, פון 11 ביז 12 יאהר, און איך בין ס׳ה אלט געווען 8, נאר אוועק געגיבן האט מען מיך צו דעם מלמד, ווייל איך בין א פארשארט אינגעל, און דער מלמד איז א שטרענגער און קאן גוט שטראפן; דער מלמד האט געהייסן ר׳ דוד מלמד. איהם האט מען אנגעזאגט ער זאל מיך שלאגן פאר יעדער זאך, און געווינטליך אז ער האט געהאלטן דעם פריקאז: פאר יעדער תנועה מיינער פלעג איך כאפן פעטש: איך בין בטבע א פרעהליכער געווען; טאמער האב איך געגיבן אלאך צו אזוי א פרעהליכע מינע געווין האב איך געכאפט א שמיץ מיטן רימעט איבערן פנים, צו איבער דער פלייצע, ווי ס׳איז אוים געקומן, ס׳איז קיין נפקא מינה ניט געווען וואוהין אבי דער רימעט זאל גוט טרעפן. פאר לערנען האב איך קיין מאל קיין פעטש נישט געכאפט, ווייל איך האב געקאנט דיא גמרא מיטן חומש מיט רש׳י נאך מאנטאג פון איין מאל איבערזאגן, און דיא גאנצע וואך האב איך ניט געהאט קיין ארבייט, נאר הערן ווי יענע קאנען ניט אפילו דאנערשטאג. געווינטליך האב איך געמוזט גיבן אלאך פון זיי, יענע זענען זיך, אבער געווען נגידישע קינדערלאך, האט מען מיך געפאטשט פאר דעם וואס זיי זענען גויים, און דאס חדר מיטן רבין זענען מיר געווען על אפי ועל חמתי, נאר וואלט מיר חאטש אין דער חיים געווען גוט — איז דאס אויך ניט.

א גאנצע וואך איז מיין נייער פאטער, ר׳ אליהו, געווען פארנומן אין געשעפט, אז איך פלעג איהם ניט קוקן טעג־וויז, נאר אז ס׳איז געקומן שבת, איז פאר וועמן שבת איז א תענוג, פאר מיר איז דער שבת געווען א פשוטער נחינום; וואס מעהר איך האב זיך שבת אוים געצייכנט האב איך מעהר געליטן דיא גאנצע וואך, דער צו האט מיר נאך צו געדינט שרק׳ה די רביצין, ר׳ אליה׳ס שוויגער, מיין נייער מוטערס מוטער, וועלכע האט געהאט א שם אין גאנצין געגענד פאר א אשה רעה.

ביי ר׳ אליהו׳ן איז געווען איינגעפיהרט, אז מ׳דארף מאריך בשלחן זיין שבת, איז חוץ דעם וואס איך האב געמוחט, קומענדיג פון שוהל, איהם הילפ׳ן זאג׳ן דעם שלום עליכם אויף אקול מיט׳ן גרויס׳ן און לאנג׳ן רבון העולמים, מיט אשת־חיל ואתקינו סעודתא. האב איך נאך געמוחט ווארט׳ן לאנג־לאנג איידער ער האט ארום געזאגט נאך שטיקלאך, איידער ער איז פארטיג געווארן צום קידוש; אז מ׳האט שוין ביי אלע שכנים אבגעגעס׳ן. האט מען ערשט ביי איהם קידוש געמאכט. נאר דאנק׳ן גאט וואס נאכ׳ן קידוש האט ניט געדויערט, און מ׳האט זאך באלד געוואש׳ן און געזעצט עס׳ן. און וען מ׳האט נאר די פיש דערלאנגט האט זאך אנגעהויב׳ן... וואס איך האב היינטיגע וואך געלערנט און צו איך קאן, און פלעג מיך כאפ׳ן אויף אפסוק רש״י; געווויינטליך, איז מיר שוין די פיש ניט באקומ׳ן, ווייל מיד בין איך געווען פונ׳ם טאג, און שפעט איז שוין אויך און איך ווייל שוין שלאפ׳ן, נאך בעסער ווי עס׳ן, און עס׳ן נאך מעהר ווי שלאפ׳ן; איך זאל קאנען וואלט איך געגעס׳ן און געשלאפ׳ן מיט איין מאל,—קומט ער מיך פרעג׳ן תורות און גיה ענטפער איהם און אז איך ענטפער איהם, ווילט זיך איהם נאך, און אז ס׳איז וויטער גוט, ווילט זאך איהם נאך, אזוי אז איך פלעג פארמאכ׳ן די אויג׳ן און אנהויב׳ן דרימל׳ן; ערשט האט ער מיך אבגעלאזט און געהויס׳ן עס׳ן מיט רוגז: ביי אטיש שלאפט מען? פעהפיר! אז איך האב אנגעהויב׳ן עס׳ן האט ער זיך וויטער דער מאנט אטייטש ווארט אין חומש, און ס׳הויבט זיך אן וויטער אגעשעפט פאר מיר; און דער נאך האב איך געמוחט זאג׳ן אלע זמירות, און אז מ׳איז שוין אומעטום געשלאפ׳ן, האב׳ן מיר ערשט אבגעבענטשט.

דאס איז געווען פרייטאג צו נאכט׳ס.

שבת איז נאר געווען אויף אאנדער אופן, דער סדר ביז צום טיש איז געווען נאך לענגער ווי פרייטאג, און אז מ׳האט שוין קידוש געמאכט און מ׳זיצט שוין באם טיש הויבט זאך אן פראגעס וועג׳ן דער גמרא. באנאכט איז געווען וועג׳ן חומש מיט רש״י און ביי טאג וועג׳ן גמרא. ״נא בעריי, קאנסטו דעם שיעור פון היינטיגער וואך? איצט ביזטו דאך ניט שלייפעריג! הכלל, איך האב געזאגט אז איך קאן, און האב געוויס׳ן מיין חריפות אז איך קאן דעם שיעור בעל־פה; איך האב געמיינט אז איך וועל בעסער מאכ׳ן, לסוף האב איך זיך פיעל צרות אנגעמאכט, דען ער האט באלד געכאפט דיא גמרא און געקוקט אינוועניג, און איך האב געזאגט אויסוועניג און ער האט זיך זעהר געהידושט אויף מיין קאפ, און געמאנט פון מיר נאך מעהר און מעהר. דער טיש פלעג געדויער׳ן ביז 2–3

שעה בלי גחמא; געזונג'ן זמירות, געלערנט און וויטער געלערנט, און ווידער געלערנט ביז ער אליין האט שוין רחמנות געהאט און מיך אבגעלאזט. נאר ער פלעג זאג'ן, אז איד דארף רעד'ן פון דברי תורה, און קיין הנאה דארף ער ניט האב'ן אויף דער וועלט. אז ער האט געזעהן אז איך בין אגוט אינגעלע און האב אגוט קעפעל צום לערנען, האט ער אנגעזאגט דעם רבי'ן אז ער זאל לערנען מיט מיר מעהר, ווייל איך קאן פארנומ'ן מעהר, און דער רבי האט מיט מיר אנגעהויב'ן צו לערנען מעהר.

און דורך דעם איז געווארן אקנאה מיט אשנאה פון דער רביצן'ס זייט וואס פלעג אנ'קומ'ן באם טיש און הער'ן ווי איך זאג אויסוועניג דעם שיעור גמרא מיט רש"י, און איהר שואליק'ל איז אויך דערבייי, און קאן גארנישט. האט אין איהר געברענט אפייער אין הארץ, און זיא האט אנגעהויב'ן גראב'ן אויף מיר, און זאג'ן דער טאכטער: "דארפסטו האלט'ן אפרעמד'ן, האלט דיין אייגענ'ם ברודער, און צאל אויך פאר איהם אזויפיל געלד וועט ער אויך קאנען!" און זיא פלעג מיך נאר פארנמאם'ן און פארמוסר'ן, אזוי אז אין דער וואכ'ן פלעג כיר שוין אויך ניט באקום'ן מיין עס'ן. אין חדר פלעג זיין אזוי אייגעפיהרט! אז אאינגעל האט ניט געקאנט, האט דאס אנדערע וואס האט יא געקאנט, געדארפט לערנען מיט איהם, און דער רבי האט געהויס'ן גיב'ן פעטש. געווויינטליך, פלעג ביי מיר שואליק'ל כאפ'ן הייסע און גוטע פעטש, און איך פלעג שוין האב'ן מיין אוים קומעניש אין דער היים פון שרקה'ן; ס'איז געקומ'ן דערצו, אז צו 6 חדשים בין איך צוריק צו מיינע אריגע שוועסטער און בין באשטאנען צו עס'ן אטרוק'ן שטיקעל ברויט, איידער דארט אגוט'ן מיטאג. מיינע פרעמדע עלטערן, ר' אליהו מיט'ן וויב, דערוואוסענדיג זיך די אמת'ע סבות פון מיין אוועקגעהן, האב'ן זאך מיט דער מוטער צו קריגט, און זענען געקומ'ן מיך בייט'ן צוריק, און צו געזאגט גאלדינע בערג, אז שרקה וועט צו זיי מעהר נישט קומ'ן, און אז שבת באם טיש זאל ער מיך ניט פארהער'ן; אלעם האב איך געפועל'ט און בין צוריק געגאנג'ן אויפ'ן 3־טען טאג פון מיין אוועק געהן.

די ערשטע 2 וואכען פון מיין צוריק קומ'ן זענען געווען נשקשה, און איך האב געמיינט אז ס'וועט שוין אזוי זיין שטענדיג, נאר מיר טאר דאך ניט גוט זיין! שרקה, דיא רביצ'ן האט ניט געקאנט אוים האלט'ן, און האט זיך מיט דער טאכטער איבער געבייט'ן, און אנגעהויב'ן וויטער ארויין געהן צו איהר און אז זיא פלעג מיך דר'זעהן, פלעג זיא מיך דורכנום'ן מיט איהר שלעכט'ן און בייז'ן קוק, אזוי אז ס'פלעג מיך אנכאפ'ן אשרעק,

און שואליקל האט אויך אנגעהובן געהן און ס׳איז וויטער געווארן אלעבען. און איינמאל, וען מ׳האט מיר אבגעבראכט פון דעם שניידער אקאסטיומעל און שרקה האט געזעהן ווי איך זעה אויס שעהן, און דיא טאכטער האט אנגעקוועלט, האט זיא ווידער אנגעהובן פייערן און קריגן זיך מיט דער טאכטער, און וויטער אמאל די אייגענע טענות: "פאר וואס נעמסטו ניט דיין ברודער׳ל שואליקלן צו זיך? וואס טויג דיר אז פרעמדע קינדער זאלן דיך ירשענען און איבער טראגן דיין גוטס?" לסוף איז זיא וויטער אנגעפאלן אויף מיר מיט קללות. און איך בין באלד אנטלאפן אין חדר אריין.

נאך דעם האט שרקה ניט געטארט אריין טרייטן אין שטוב צו דער טאכטער; און זיא האט זיך געמאכט אגאנג צו מיין רביצן, ד.ה. ר׳ דוד מלמד׳ס ווייב, און האט דורך איהר אויס געארבייט, אז דער מלמד זאל מיר טהון צרות. איך זעה עפים אז דער מלמד הויבט מיך אן צושלאגן פאר יעדער זאך, האטש איך בין גאר נישט שולדיג; כסדר האט ער געהאט צו מיר טענות; דא זיין איך ניט גוט, דא האב איך געטהון אלאך פון אאינגעל וואס קאן ניט און דא האט ער מיך געזעהן אין גאס עסן. הכלל, ער האט געפונען אלעם אבי צו פייניגן.

צום ערשטן האט מיין אינגלישער שכל ניט פארשטאנען פון וואנען דאס וואקסט, דער נאך אז איך האב באמערקט, אז דאס וואקסט פון שרקהן, דורך מיין רביצן, אז זיי האבן אבגעמאכט צוויש׳ן זיך מיך צו פייניגן, האב איך דר׳צעהלט אין דער היים דיא גאנצע געשיכטע ווי מ׳פייניגט מיך, און האב געוויזן די צייכענס אויפן לייב, וואס איך באקום פונם מלמד, און האב דערביי זעהר געווינט און געזאגט אז פארן לערנען קומט מיך ניט צו שלאגן, און פאר די זאכן וואס ער שלאגט מיך איז נאר אויס געטראכטע בלבולים, צו פארביטערן מיין לעבען.

און דא הויבן זאך אן ווידער נייע טענות און מענות: אזוי ווי איך בין איתום, אלענד קינד, דעריבער איז מוטל אויף זיי, כשר׳ע וועייבער, מיך מחנך צו זיין און ברענגן אויף אגוטן וועג, און דעם רבינס שלאגן איז נאר פון מיין טובה וועגן, כדי צו מזכה זיין מיך לחיי עולם הבא...

און ווידער איז געווען אפאל, וואס ער האט געקאנט בלייבן בערעכט.

אין יענער צייט האט מען אנגעהויבן צובויען דער גרויס־מדרש און צוליב דעם האט מען געגראבן אטיפן פונדאמענט; פלעגן מיר קינדער, געהן זיך שפילן אהין, איבער שפרונגן די גריבער, און טיילמאלם, פלעג זאך מאכן, וואס קינדער זענען ארויסגעפאלן אין די גריבער, נישט קאנענדיג איבער שפרונגן. אזוי האט זאך געטראפן אויך מיט שואליקלן,

דער רביצינ׳ס תכשיט: ער האט געגיבן אשפרונג... גלייך אין גרוב אריין! צוויש׳ן די אינגלאך איז געווארן אגעלעכטער און איך בין אויך געווען דערבייַ. אויף זיינע געשרייַען: ״מאמע! מאמע!״ איז אנגעלויפן דיא רביצי׳ן און ארויסנומענדיג איהם פונ׳ם גרוב, האט זיא איהם באלד געפיהרט צום רבי׳ן, כדי צו פארקלאג׳ן מיך און איינמאל אויף אלע מאל פטור ווער׳ן פון מיר. און דיא מלמד׳קע האט אויך צוגעלעגט אקנייט׳ל: ״סטייטש, פארוואס זעהסטו נישט, דוד, צו מאכ׳ן איהם פאר אמענטש׳ן? ער איז, דאך איתום און וואס קאן ער אויסוואקס׳ן, אז דו וועסט איהם נישט לערנען קיין דרך־ארץ!...״

און מיין פסק איז געווען גרייט, און איך וויים פון גארנישט.

איך שטעה אויף אין דר׳פריה אין געה אין חדר.

אז שואליק׳ל איז אריין געקומ׳ן מיט א פארבינדענער באק און מיט אצושלאגענער נאז און ברגז,—איז געווארן אגעלעכטער צוויש׳ן אלע קינדער; יעדער האט געפרעגט עפיס אנדערש, פרעהנדיג זיך אויף זיין מפלה: ״וואס איז שואליק׳ל, ווי ביזטו געווען? מיט ווער׳ן האסטו געהאלט׳ן מלחמה, שואליק׳ל? מיט׳ן צאפ צו מיט דער ציג?!..״ און דא קומט אן דער דער רבי, און איך לאך מיט אלע קינדער.

— וואס טהוט דיר אזא מין הנאה, מיין טהייערער שפיל־פויגל? וואס לאכסטו אזוי געשמאק? האב קיין מורא נישט,—מאכט ער צו מיר,— איך וויים פון אלעמ׳ן; דו וועסט שוין האב׳ן דיין ערליך אויסקומענויש, שייגעץ, וואס דו ביזט!

דער רבי איז אריין אין דער רציחה, און איך בין געווען גרייט אויף אלעמ׳ן, אפילו צו אנקלויפ׳ן; ווייל איך האב גוט ארויסגעזעהן פון זיין בליק, אז איך וועל איצט אבשנייד׳ן שלעכט.

וכך הוה. דער רבי האט זיך אנגעהויב׳ן גרייט׳ן צו דער עבודה, און מיר האט ער געהייס׳ן אויסטהון און זיך לעג׳ן אויף דער באנק. ס׳האט מיר גארנישט געהאלפ׳ן, און איך האב געזעהן, אז ער וועט מיך נישט ארויסלאז׳ן לעבעדיג פון זיינע הענד און איך האב באשלאס׳ן צו מאכ׳ן אזא מין שריט, וואס דעם רבי׳ן מיינעם האט זאך עס אפילו נישט געהלומט; איך האב באשלאס׳ן צו אנקלויפ׳ן.

אז איך האב געזעהן, אז איך מוז טהון דעם רבינ׳ס רצון און ס׳וועט מיר גארנישט הילפ׳ן, האב איך זיך מיט אמאל ארויסגעריס׳ן פון זיינע הענד און ארויס־דורכ׳ן פענסטער. און איידער דער רבי האט זאך געקאנט אריהר טהון בין איך שוין נעלם געווארן פון די אויג׳ן און בין אריין אין

אהויף און פונ׳ם הויף אין א׳סאראי׳ און דארט האב איך זיך ב׳האלט׳ן אונטער אפעס׳ל פון צוקער און פארדעקט מיט שטרוי. אזוי בין איך אבגעלי׳ג׳ן אשטיק צייט ביז איך בין איינגעשלאפ׳ן; אז איך האב זיך אויפגעכאפט איז שוין געווען טאג און איך האב באשלאס׳ן באלד ארויס צוגעהן פון דארט, איידער מ׳וועט מיך געפונען. איך בין שוין געווען גוט הונגעריג און דורשטיג, דאך האב איך נישט געוואלט געהן אהיים און האב אויסגעקלויב׳ן בעסער צוגעהן צו מיינעם אחבר, וואס וואהנט ארויס פון דער שטאדט, און דארט האב איך גערעכענט איבער צוזיצ׳ן אשטיקעל צייט. נאר קומענדיג צום חבר אהיים און טרעפענדיג זיי שלאפ׳ן, האב איך זיך געזעצט אויף דער ״פריזבע״ ווארט׳ן. און דא ערשט האב איך געזעהן, אז מיין פלאן איז קיין פלאן נישט. וואס טהו איך,—האב איך גערעדט צו זיך אליין,—אז מיין חבר וועט דר׳צעהל׳ן זיין רבי׳ן און זיין רבי וועט דר׳צעהל׳ן מיין רבי׳ן, און ער וועט קומ׳ן און וועט זאך ערשט גוט נוקם זיין אין מיר? און ס׳קומט מיר אנדער געדאנק אויפ׳ן קאפ: אזוי ווי פון דאנען איז נישט וווייט דער בית הקברות און דארט האב איך מיינע טאטע־מאמע און דעם ברודער,— וועל איך געהן צו זיי זיך אויסווויינען מיין הארץ און דר׳צעהל׳ן זיי און זאג׳ן, אז זיי האב׳ן נישט גוט געטהון, איבערלאזענדיג מיך דא אויף דער וועלט, דער שלעכטער.

און איך בין געגאנג׳ן אויפ׳ן בית הקברות.

אחער פלעג׳ן קומ׳ן מיינע שוועסטער אין שווערע מינוט׳ן פון איינזאם און צרות, אויסווויינען זייערע הארצער פאר טאטע־מאמע; אחער בין איך איצט אויך געגאנג׳ן, בייט׳ן און וויינען, אפשר וועל׳ן זיי מיר מיט עפיס הילפ׳ן און ס׳וועט מיר גרינגער ווער׳ן.

און איך בין דאמאלסט אקינד פון 8 יאהר.

אז איך בין צוגעגאנג׳ן צום בית הקברות, האט דיא אידענע פון דארט שוין געמאלק׳ן דיא קוה, און דערזעהנדיג מיך, האט זיא פון וויטענם אנגעהויב׳ן פרעג׳ן: ״אינגעלע, אינגעלע! וואוהין געהסטו און וועמ׳ן זוכסטו דא?״ זאג איך איהר, אז איך זוך דא מיינע טאטע־מאמע און דעם ברודער, וועלכע זענען דא באגראב׳ן און רוהן זייער רוה. פרעגט זיא מיך ווידער: ״אויב זיי זענען טוידט, וואס־זשע האסטו זיי צו זוכ׳ן?״ ענטפער איך מיט אפראגע: ״פארוואס־זשע גהען מיינע שוועסטער אהער? איך בייט אייך, לאזט מיך אריין אין בית־עולם; איך בין אירתום און האב אסאך צרות— לאזט מיך אריין!״

און איך האב אנגעהויב׳ן פאר איהר צוטענה׳ן.

דיא אידענע האט אזש אנגעהויב'ן ווינען, קוקענדיג אויף אזא קליין אינגעלע, וואס וויסט שוין צורעד'ן פון געפיהל'ן פון אומגליק. דערוויל זענען צוגעלאפ'ן די קינדער איהרע און מיך ארום געריגעלט מיט פרייד: "אינגעלע, קום זיך שפיל'ן!"

און איך שטעה נאך אל'ן פון יענער זייט פלויט. און ווען דער איד איז אויך ארויסגעקומ'ן איז געווארן א היסער וכוח צוויש'ן מיר און איהם: ער — מיר: "א אינגעלע טאר נישט געהן אויפ'ן בית־עולם!" איך — איהם: "א אינגעלע מעג יא געהן אויפ'ן בית־עולם!" ער — מיר: "ניין!" איך — איהם: "יא!" הכל', ס'האט נישט לאנג געדויערט און מ'האט געעפענט דאס טויהרל און איך בין שוין פון יענער זייט.

ווען איך האב אבגעזוכט דעם טאטענס קבר און האב אנגעהויב'ן צו ווינען אויף אקול, האב'ן זיי אלע, פון קליין ביז גרויס, מיטגעווויינט מיט ביטערע טרעהרען. מיין טענה איז געווען, אז ס'איז מיר דא שטארק שלעכט, און ער זאל מיך צונעמ'ן צו זיך; ביי איהם וועט מיר גוט זיין, איך וועל קיין יתום נישט זיין, און קיינער וועט מיך נישט שלאג'ן און קיינער וועט קיין מושל נישט זיין איבער מיר. און אזוי האב איך פאמעליך אראבגעלאזט דעם קאפ אויפ'ן שטיין און בין איינשלאפ'ן געווארן פון שוואכקייט און הונגער, וואס איך האב כמעט אגאנצ'ן מעת־לעת נישט געגעס'ן, און זיי, באמערקענדיג דאס, האב'ן מיך ארויסגענומ'ן אין שטוב און מ'האט מיר געגיב'ן ברויט מיט מילך, און איך האב אויפגעלעבט; ס'איז מיר פיל לייכטער געווארן. איך האב גענפיהלט, ווי א שווערער שטיין איז מיר אראב פונ'ם הארץ.

טרעהר'ן, ווייזט אוים, זענען שווער!

דער קברות־איד האט געהאט נאך א פרנסה: ער פלעג פארקויפ'ן קנישעקלאך אין שטאדט, האט ער מיך געביט'ן אז איך זאל מיטגעהן מיט איהם. האב איך געזאגט, אז איך וויל זיך נאך א ביסעל שפיל'ן מיט זיינע קינדער, און ער האט מיך אבגעלאזט און איז אליין געגאנג'ן אין שטאדט. אגאנצ'ן טאג האב איך זיך געשפילט מיט די קינדער. דיא מאמע זייערע האט מיר געגיב'ן צו עס'ן און איך האב זיך געפיהלט גאר גוט.

אויפ'ן צווייט'ן טאג געהט ווייטער דער קברות־איד אין שטאדט און היסט מיר מיטגעהן, זאגענדיג דערביי, אז די עלטערן עס'ן אליין ניט און דעריבער קאנען זיי מיר אויך נישט גיב'ן און ער פון זיין זייט, האט אויך נישט פון וואנען מיך צוהאדיוון, און, דעריבער, זאל איך געהן מיט איהם אין שטאדט צו מיינע שוועסטער, און ס'וועט מיר דארט גוט זיין.

— קום, זאג איך דיר, קום!

נאר איך בין נישט געגאנגן מיט איהם. איך האב איהם פארזיכערט, אז איך וועל שוין מעהר ביי איהם נישט עס'ן, אבי ער זאל מיך דא לאזן שפילן מיט די קינדער. און ער איז אוועק געגאנגן אן מיר.

קומענדיג אין שטאדט, הערט ער, ווי מ'זוכט א קינד שוין צוויי טעג און מ'קאן עס נישט געפונען. דער איד האט געפרעגט אויף סמנים. מ'גיט איהם סמנים. אויב אזוי,—זאגט ער,—געהט־זשע צו די שוועסטער און זאגט זיי, אז דאס איינגעלעגט שפילט זאך אויפן בית הקברות. און ס'איז שוין געווען וויר ס'זאל געהן מודיע זיין די שוועסטער, און די שוועסטער זענען טאקי באלד געלאפן אויפן בית הקברות און איך זעה ווי איטה מיט חנה'ן געהן צו, און פאר שרעק הויב איך אן צו צייטערן און פאל אנידער אין חלשות...

ווען איך האב געעפענט די אויג'ן, האב איך זיך געפונען ביי מיינע שוועסטער אויף די הענד, און זיי האלטן מיך און קושן מיך און פרעגן צו איך דר'קאן זיי.

— יא, איך דר'קאן אייך, מיינע שוועסטער. דו ביזט מיין טהייערע שוועסטער איטה און דו, — אנווייזענדיג אויף חנה, — ביזט מיין טהייער שוועסטערל חנהלע. הערענדיג די ווערטער, האב'ן זיי ערשט אנגעהויב'ן אויפסניי צו ווינען און טרייסט'ן מיך. און אז איך האב זיי ענדעקט מיינע חששות וועג'ן דעם, אז איך האב מורא מ'זאל מיך נישט שלאג'ן און איך ווילל מעהר נישט געהן צו דעם רבין און ווילל נישט מעהר זיין ביי מיינע פרעמדע עלטערן, און זיי האב'ן מיר אלעם צוגעזאגט, ערשט דאן האב איך באשטאנען צוגעהן מיט זיי אהיים.

און דאך האט מיך דער פחד נישט אבגעלאזט.

קומענדיג אין שטאדט און הערענדיג די אלע עצות פון גוטע לייט, זואס מ'דארף מיר טהון, האב איך זיך אויסגעריס'ן און אוועק איבער די גאס'ן לויפ'ן, נישט וואוסענדיג וואוהין און צו וואס. אז מ'האט מיך געכאפט און געבראכט צו די שוועסטער אין שטוב אריין, איז געקומ'ן ר' אליהו מיט זיין פרוי מיך בייט'ן צוריק צו זיך, נאר איך האב אפילו נישט געוואלט הער'ן פון דעם. און בין געבליב'ן ביי די שוועסטער.

קאפיטעל ו׳

אין גראסעלעס באם זיידע׳ן. אלטע לייט. קליינשטעדטעלטיגע. שאלות ותשובות. צוריק קיין טיראספאל. מוסר פון שוועסטער. אלטע חברים. אוואונדערבאר־קינד. חידושים. אנ׳אטאמאן פון חברה־לייט. שפילעכאר. ערב ימים־נוראים. עבירות־זוכ׳ן. איין עבירה. דאס עפעלע. ערליכקייט. אנ׳הייסע תפילה׳. די קאנטאניסטען. ניצל געווארן. אויפן בוידעם. גאט׳ס הילף. שה בדחת ישראל.

די שוועסטער מיינע האב׳ן געוואהנט שטארק אריס אין אקליין שטובעלע. ציפה האט נאך געהאט שלמה־לייזר׳ן פאר אמאן, און ער האט געקנעלט, און אין דעם שטובעלע איז נאך געווען א׳חדר׳ פון 6 קינדער. און נאך אלעמ׳ן איז ניט געווען מיט וואס אטאג איבער צו קומ׳ן, און מ׳האט וויידער אנגעהויב׳ן צוקלאהרן וועג׳ן מיר, און מ׳האט אויסגעקלאהרט אוועק צושיק׳ן מיך קיין גראסעלעס צום זיידן.

און אזוי האט מען געטהון.

איצט בין איך שוין באם זיידן.

דער זיידע מיינער האט געלעבט אריבער 100 יאהר און ווען איך בין צו איהם אנגעקומ׳ן איז ער שוין געווים אלט געווען איאהר 96 און אפשר מעהר. דיא באבע איז ניט געווען קיין אייגענע, נאר אצוויטע פרוי, וועלכע ער האט גענומ׳ן ביי אנ׳עלטער פון 60 יאהר, און האט מיט איהר געבוירן 2 זוהן: איינער האט געהייס׳ן פנחס, און דער 2־טער יודיל. דער פעטערע פנחס איז שוין געווען פאר זיך אבעל־הבית, און געוואהנט ביי זיין שווייער און שוויגער אין דעם שטעדטעל בארענוי. ווען איך בין געקומ׳ן צום זיידן, האט יודיל געוואהנט באם פאטער אויף קעסט. די אלטע לייט האב׳ן געהאט אאייגענע דירה און אקליין פון גראבע סחורות: שטריק, טאבאק, מאחארקע, קאסים, שטיינער צו שארפ׳ן מעסער׳ס, אייז׳ן און אייזערנע קעסלעך, צוועקים, קרייד־קאליך און נאך און נאך...

דער זיידע האט שוין נישט געהערט און דיא באבע האנצי האט

זאך נאך גוט אויסגעטוויגט צו איהם. מערקווירדיג, ווי אזוי דאס פארפאלק האט ארויסגעוויזן גלאנצענדע ענערגיע צו ערנער'ן זיך און די קינדער: דעם זוהן און דיא שנור, וואס זענען געזעס'ן אויף קעסט און נישט געטהון קיין האנד אין קאלט וואסער; דיא שטוב איז געווען צוטויל'ט אויף צווייען. אין איין על'פט האט געוואהנט אשכן און אין דער צווייטער — דאס אל'טע פארפאלק מיט'ן אינג'ן. אזוי האט מען גל'עבט.

דאס שטעדטעל' גראסע'ם איז מיר לחלוטין נישט געפאהל'ן. קליין און שמאל' און מיט איין מינוט האב איך געקאנט זיין הין און צוריק, פון איין עק ביז'ן צווייט'ן. די אינגלאך האב'ן אויך אויסגעוויז'ן ווי'ל אנטקעג'ן די שטאדטישע; נאקיטע, בארוויסע און אויסגעשמירטע האב'ן זיי מיך ארום גערינגל'ט, ווי משוגעים, און אייניגע פון זיי האב'ן זאך פארגינען אפי'לו אקניפ צוטהון מיך און פרעג'ן אויף מיין נאמ'ן: "ווי אזוי, ווי אזוי? בערי'לי?" האב'ן זיי איבערגעחזר'ט עטליכע מאל, און אזוי האב'ן זיי מיך דארט גערופ'ן שטענדיג.

אין דר'פריה בין איך געגאנג'ן מיט'ן זיידן אין שוהל' אריין. און דא הויבט זאך אן אנייע סדרה שלום־עליכם'ס: "וואס טהוט אאינגל'ע? ווי הייסט אאינגל'ע? און וואס ל'ערנט אאינגל'ע?" און איך ענטפער על' ראשון ראשון ועל' אחרון אחרון און איטליכער ל'ויבט מיך און קוועל'ט גאר אן פון מיר. דערוויי' האב איך זיך באקאנט מיט נייע הברה־ל'ייט און איך האל'ט פאר זיי ריידעם און מיין שם ווערט צוטראג'ן איבער'ן גאנצ'ן שטעדטעל' פאר א שם־כבוד, פאר אנ'אויסנאם.

מיט עטליכע טעג שפעטער האב איך אנגעהויב'ן ל'ערנען אין חדר. און איך ל'ער'ן גוט און יעדער זאגט אויף מיר מבינות און איך פארשטעה, אז דא קאן איך ווער'ן אמענש און אויסוואקס'ן צו ל'ייט.

איך פיהל', אז ס'דארף מיר שוין זיין גוט.

און דא, אבער, האב איך אויך ל'אנג ניט געדויערט; ניט מעהר ווי אנ'האל'ב יאהר — א ווינטער — פון נאך יו"כ ביז נאך פסח. באל'ד נאך ל'ג־בעומר בין איך מגולג' געווארן קיין טוראספא'. דיא מעשה דערפון איז פשוט. איך בין געווען זעהר פארשארט, און איך האב קיין אויבער האר ניט געהאט איבער זיך; פאר די אל'טע ל'ייט האב איך ניט מורא געהאט און מעשים אין שטעדטעל' פל'עג איך אנטהון: דאס אינגל' האב איך צושל'אג'ן, און דעם בלוט גל'אזט פון דער נאז, און מ'פל'עג געהן צום זיידע'ן מיך איינקל'אג'ן. וואס האט דער זיידע מיט מיר געקאנט מאכ'ן? אייד'ער ער האט זיך געריירט בין איך שוין אנטל'אפ'ן און זיך

פארשטעלט פאר אפלויט, צו געלייגט זיך אין גראז. אז ער פלעג מיך פארהער'ן, האט ער געקוקט אין דער גמרא, און איך האב ב'דארפט זאג'ן אויסווענ'יג, און שרייען, און מאכ'ן מיט די הענד נאכ'ן ענין נאך, און ער האט שוין פון מיין מאשטיר'ן פארשטאנען צו איך זאג גוט צו ניין, טאמער האב איך איינמאל פארפעהלט מאכ'ן מיט די הענד צום טאקט, פלעג איך כאפ'ן פעטש. אז איך האב געזעהן אז ס'איז א שלעכטער עסק, פלעג איך ב'האלט'ן זיין ליולקע מיט טאבאק, און ער פלעג זיא אזוי לאנג זוכ'ן ביז ס'פלעג איבער געהן דיא צייט פון לערנען. אז ער האט זיך דר'וואוסט אז דאס איז מיין תחבולה, האט ער זיך צו געגרייט אין א פארשלאסענעם ארט א ציבק נאר וועג'ן מיר ביחוד. נאר איך פלעג זיך אלץ פון איהם אויסדרייען. נאר אמאל איז ער מיר נאך געלאפ'ן אזש אין גאס ארוים און האט געבעט'ן רחמים מ'זאל מיך כאפ'ן; האב'ן זיך געפונען בעלי רחמים און זענען מיר נאך געלאפ'ן... האב'ן זיי שוין געהאט א גוט לויפענ'יש! איך האב זיי צוקלאפט מיט די הענד און מיט די פים און מיט שטויב פון גאס פארשיט די אויג'ן. הכלל ס'איז געווען פאר מיר א וועלט אין דעם קליינעם שטעדטעל. אלע אינגלאך האב'ן פאר מיר מורא געהאט, און דער רבי פונ'ם חדר איז געווען פאר מיר א גוטער; ער פלעג אויף מיר רחמנות האב'ן, וואס איך וואקס אן טאטע־מאמע.

און דערביי זענען געקומ'ן די אלטע צו א באשלוס פון מיר פטור צו ווער'ן און מ'האט געזוכט א גלעזענהייט.

איך געדיינק, אז ס'איז געפאהר'ן אפוהר קיין טיראספאל, האט מיך דיא באבע אויפגעזעצט און אבגעשיקט קיין טיראספאל; איך האב זיך גאר מחיה געווען מיט דער רייזע: איך האב אויפגעלעבט, און האב זיך שוין פארגעשטעלט וויי איך וועל יעצט אויסזעהן ביי מיינע טיראספאלער חברים, און איך האב זיך שוין צו געגרייט צו קבלת פנים. הקיצור, איך בין געקומ'ן בשלום צו מיינע שוועסטער און האב זיי געטראפ'ן געזונד און אין גרוים ארימקייט ווי פריער. אז די שוועסטער האב'ן מיך דער זעהן, האב'ן זיי זיך לכתחילה דר'פרייט מיט מיר, וויל זיי האב'ן מיך דאך ניט געזעהן א האלב יאהר צו 7 חדשים, און דער נאך אבער אז זיי האב'ן איבער געלייגט דאס בריוועלע וואס דער זיידע האט מיר מיט געגיב'ן, האב'ן זיי מיך אנגעהויב'ן צו מוסר'ן און זאג'ן: זעהסטו, דער זיידע האט דיך ניט געקאנט האלט'ן ביי זיך, דו פלעגסט איהם אנטהון צרות, און ער האט ניט געקאנט לעב'ן במנוחה, און דעריבער האט ער דיך אבגעשיקט, חאטש ער וויסט אז ער האט ניט צו וועמ'ן צו שיק'ן, דען ער קאן דיר

ניט נאך געהן און השגחה אויף דיר גיבן; וואס וועט זיין פון דיר, קוילער איינער? וואס קאנען מיר טהון מיט דיר? וואס האסטו קיין רחמנות ניט אויף אונז? מיר האבן אלײן ניט פון וואנען אטאג איבער צו קומן!

און איך שטעה דיא גאנצע צייט גלײך ווי פארזארגט, און רוק זיך פאמעליך ארויס פון דער שטוב אין גאס צו זעהן זיך מיט אלטע גוטע ברידער און דר׳צעהלן זיי נייעס פון דער וועלט. און איך בין פרעהליך און פארגעם אין אלעמן.

קומענדיג שפעט אהיים עס איך מיט מיינע שוועסטער אטרוקענע, ארימע ״וועטשערע״ און לעג זיך שלאפן אויף מיין ארט, אויפן אויוון.

די שוועסטער פלעגן האבן, ווייזט אויס, גרויסע צרות פון מיר, טראכטענדיג וועגן מיר אתכלית. נישט איינמאל פלעגן איך הערן ווי זיי רעדן — קוקענדיג פון דער וווייטענס אויף מיר — און חידושן זיך, ווי איך זעה אויס לעבעדיג און פרעהליך.

— פון וואס לעבט דאס קינד, — פלעגן זיי רעדן צווישן זיך, — פון וואס קוועלט ער אזוי? פונם טרוקענעם שטיקעל ברויט, וואס ער עסט ביי אונז?! פון וואס? אט איז באם גביר אקינד און האט אלע פארגעניגענם און צום סוף איז ער דאר און גרין ווי אקלויסטער, און בעריליי, קיין עין־הרע זאל איהם נישט שאדן, איז שעהן און לעבעדיג און פרעהליך און זאגט פון וואס? פון אטרוקן שטיקעל ברויט. גאט׳ם נסים, ברוך הוא וברוך שמו, וואס פיהרט דיא וועלט מיט אזא מין חסד.

אזוי פלעגן רעדן צווישן זיך די שוועסטער מיט התפעלות און צער, וואס ס׳קומט אויס, חלילה, צו שווארצן זיך דאס פנים פאר פרעמדע מענטשן; נאר דאס וועלן זיי נישט טהון, קיינמאל נישט! נאר מיך האט עס וועניג וואס געקומערט. איך בין אלץ דער זעלבער חברה־מאן און בין אטאמאן פון אגאנצער באנדע אינגלאך; און שבת, איבערהויפט, פלעגן מיר איבערקעהרן דיא וועלט מיטן קאפ אראב.

די שפילעכער זענען געווען פארשידענע: ״מלכות פלעצילאך״, ״קאמער־קאמער־הויז״ און נאך און נאך. און וואס מעהר קינדער מעהר פאראד, מעהר פרעהליכקייט. איך בין געווען דער ״קאמאנדיר״ און דער ראש פון אלע שפילעכער און מיך האט מען מקנא געווען פאר מיין ענערגיע און טאלאנט.

אבער אז איך פלעג אהיים קומן צו מיינע שוועסטער און זיי פלעגן אנהויבן ווידער זייערע טענות: ״וואס טהוט מען מיט דיר״ און ״וואס וועט זיין פון דיר״ און צום טרוקענעם שטיקעל ברויט, פלעג איך באקומן אפאר

טרוקענע קלעפ, — דאמאלסט פלעגן מיר שוין פארגעהן די שפילעכער און בין געווארן אויף אמינוט ערנסט.

און אזוי איז איבערגעגאנגן דער זומער. ס׳איז געקומען ר״ח אלול און אט באלד איז ראש השנה און יום־כפור און מ׳דארף זאך דר׳מאהנען אין עברות. נאר ווי אזוי איך האב נישט געזוכט, האב איך גארנישט געפונען. פארפאלן דאוונען — נישט; אשר־יצר — נישט; בענטשן — נישט, און אפילו ווען מ׳פלעגט גאר זיין פארנומען אין דער שפיל און ס׳האט געגיבן בשעת מעשה אדונער אדער אבלין, אזוי פלעגן מיר אלע אויסשרייען אינאיינעם אויף אהויך קול! ״שכחו וגבורתו״ וכו׳. איך האב געזוכט און געזוכט און גארנישט געפונען. טאמיר האב איך אאינגעלע געווארפן אשטיין אין קאפ? דאס איז קיין עברה נישט; לאז ער נישט קרוכן, ווי מ׳דארף נישט! און דאך האב איך געפונען אויף מיר איין עברה.

אז מ׳זוכט, געפונט מען.

זומער בין איך געגאנגן אין חדר און האב געהאט 2 עפעלאך פאר אגראש׳ן, נאר איינס איז געווען זעהר אשעהנס און ס׳האט זאך מיר שטארק געוואלט עס אויפעס׳ן, נאר וואס טהוט מען דא, אז ס׳איז נאך פאר׳ן דאוונען און דער יצר־הרע ארבייט אויף אלע כלים... און איך נעם און פארזוך עס. אגוט עפעלע, זעהר אגוטס און... איך עס דאס אויף אין גאנצ׳ן. און דא האט מיר ערשט געגיבן אזעץ אין הארץ. וואס האב איך געטוהן? פאר׳ן דאוונען — עס׳ן?! איצט וועל איך שוין שטארב׳ן; איך בין זיכער, אז מיינע טעג זענען געציילט און אפחד פאלט אן אויף מיר און ס׳וועל זאך מיר זעהר נישט שטארב׳ן אזוי יונג. און איך פיהל, ווי דיא עברה ברענט אין מיר און לאזט מיך נישט רוהן. און אז ס׳איז געקומ׳ן ראש־השנה, האב איך שטארק געבייט׳ן גאט און געווויינט פאר איהם, אז ער זאל מיר מוחל זיין אויף דער עברה און איך וועל שוין קיינמאל נישט זונדיג׳ן... און פלוצלונג... ווערט ארעש אין שוהל; אלע מענטש׳ן זענען טוידט פאר שרעק. און ווען מ׳שטופט זאך צו די פענסטער, זעהט מען גאנצע מחנות סאלדאט׳ן ארום די שוהל׳ן — קינדער זאל׳ן נישט קאנען ארויס געהן — און ס׳קומ׳ן אריין די ״חוטפים״ און מ׳כאפט קינדער און מ׳גיט זיי איבער אין די הענד פון די סאלדאט׳ן. מוטערס לויפ׳ן, ווי פארסמ׳טע וועלף און די קולות גרייכ׳ן ביז׳ן זיבעט׳ן הימל.

און איך בין אויך דא, און מיך זוכט מען אויך.

נאר איך בין על־פי נס ניצל געווארן. ווייזט אויס, אז מיין תפלה איז געווען אהיסע, און גאט האט אויף מיר רחמנות באקומ׳ן.

דיא מעשה איז אזוי געווען. פונקט אין גרויס'ן רעש, זענען אריין מיינע שוועסטער אין דער מענער־שוהל און האב'ן מיך אריינגענומ'ן צו זיך אין דער ווייבערשער, און דארט האט מיר געהייס'ן איטה ארונטער קריכ'ן צו איהר אונטער'ן קליידעל און ליג'ן דארט און נישט ארויס רעד'ן קיין ווארט, אלא ניט בין איך פארפאל'ן. און זיא האט אביסעל אראבגעלאזט דאס קלייד און האט מיר געהייס'ן געהן מיט איהר צוזאמ'ן — נישט אבשטעל'ן זאך פריהער צו שפעטער — נאר געהן גלייך מיט איהר. און אזוי זענען מיר אהיים געקומ'ן און באלד האט מען מיך ב'האלט'ן באם שכן אויפ'ן בוידעם, ווייל מ'האט מיך נאך גוט געזוכט. נאר דיא ערשטע צייט פלעג איך מורא האב'ן דארט אליין צו זיין, צוליב שדים, — האט חנה'לע געמוחט זיצ'ן מיט מיר. נאר דערנאך האב איך זיך שוין אזוי איינגעוואהנט מיט'ן בוידעם, אז איך האב שוין נישט מורא געהאט צו זיין אליין. ביז ס'איז איבערגעגאנג'ן דיא צייט פונ'ם "נאבאר" און איך בין באפריט געווארן אין גאנצ'ן. יעדער פלעג זיך חידוש'ן, ווי קומט עס, איך זאל ניצל ווער'ן. און זיי האב'ן נישט געווואוסט, אז דאס האט מיר גאט געהאלפ'ן.

די שוועסטער האב'ן אצייט נישט געוואלט אויסזאג'ן דעם שכל ווי אזוי זיי האב'ן מיך מציל געווען, און מיר אויך פארזאגט און געשראק'ן מיט'ן טוידט פאר וועלכ'ן זיי וויים'ן אז איך האב שטארק מורא, אז באם איך וועל אוים זאג'ן, וועל'ן זיי היים'ן די סאלדאט'ן זאל'ן מיך שים'ן. הקיצור דאס איז געווען בסוד און איך בין ניצול געווארן ב"ה און געה שוין אין חדר לערנען און עס ביי די שוועסטער און שלאף אויפ'ן אויוו'ן און עולם כמנהגו נוהג. נאר ס'האט זיך געמאכט אזאך, וואס איך וועל זיא קיינמאל נישט פארגעס'ן, און אלע מאל שטעל'ט זיך מיר פאר דאס בילד ווי לעבעדיג, און מיינע אויג'ן ווער'ן פול מיט טרער'ן, און מיינע האר פונ'ם קאפ שטעל'ן זיך אויף פאר שרעק.

דיא מעשה איז אזוי געווען. אין צוויי חדשים ארום נאך דער שרעקליכער "אבלאווע" פון ר"ה — חנוכה צייט — געה איך פונ'ם חדר פאר נאכט און זעה ווי ס'לויפט אגאנצער המון מיט מענטש'ן און איך לויף ווי אלע לויפ'ן. פלוצלונג זעה איך ווי ס'געהן קליינע סאלדאטיקלאך, אסאך־אסאך...

איך זאג — געהן, אבער נישט געגאנג'ן זענען זיי נאר געשלעפפט זיך און נישט געשלעפפט זיך, נאר געקראכ'ן אין דער בלאטע, און אסאך סאלדאט'ן געהן ביי די זייט'ן און מ'טרייבט זיי אן רחמנות און מ'הילכט מיט זייערע הונטישע קולות און די קינדער שרייען אויך און דאס קול

געהט ביז׳ן הימעל.

טיראספאל איז געווען אקרייז־שטאדט און אהער האט מען צונויפגעטריבן די אלע קינדערלאך פון די ארומיגע דערפער און שטעדטלאך כדי צו פיהרן זיי דערנאך וויטער און צו שטעלן זיי ביי די גויים.

נאר געפאהרן זענען אסאך אומגליקליכע עלטערן, בעסער געזאגט, צו פוס געגאנגן, און דאס געווין פון די עלטערן און אפילו פרעמדע איז געווען חוץ לדרך הטבע: דען ווער קאן צו זהן דאס און שווייגן און ניט וויינען אויף דעם אומגליק, אז אפילו איך, וואס בין נאך געווען אקליין אינגעלע, וואס איך האב ניט געקאנט פארשטיהן דעם גרויסן אומגליק פון מיינע אומגליקליכע ברידערלאך פון אונזער פאלק, — האב איך אויך געווויינט אויף אקול.

שטעהענדיג אזוי און צוקוקענדיג זאך צו דער "סצענע", דער הארצריייסענדער שרעקליכער, — לויפן צו די שוועסטער מיינע מיט אגוואלד: "וואס שטהעסטו דא, דו גזלן אייגער?! אנקלויף גיכער אהיים און זאלסט ניט וואגן ארויס צו געהן, און גאט זאל דיך שומר ומציל זיין: דו זעהסט, וואס ס׳טהוט זאך דא?!"

און איך בין געבליבן זיצן אין דר׳הויס.

שפעטער מיט אצייט האט מען מיר דר׳צעהלט, וואס איז פארגעקומן מיט די קינדערלאך, ווי אזוי מ׳האט זיי געפיהרט אין וויטע שטעדט און ווי אזוי די מאמע׳ס זייערע זענען זיי נאכגעגאנגן און אסאך זענען אויס געשטארבן אויפן וועג פון צרות און שוואכקייט, פון מאטערנישן און פארדרוס.

אזוי האבן זאך נוהג געווען מיטן פאלק ישראל די דעספאטישע מושלים אין יענער צייט און אזוי איז מען נאך עד היום נוהג — אין אנדער צורה און אויף אנדערן אופן.

און אזוי האב איך יענעם וויינטער געלימן, און האב זיך געמוזט אלע מאל באהאלטן אין באזונדערע פארבארגענע ערטער, וואוהין די שוועסטער האבן פאר מיר אויסגעקלעהרט: אמאל אין אקוילער, אמאל אויף אבוידעם, און אסאך מאל גאר אזוי ביי אגוטן פרוינד; איך געדיינק אז אמאל אין מיטן נאכט האבן די שוועסטער דערהערט שווערע טריט, האט איינע מיך באלד געכאפט און אוידער מ׳האט פייער געמאכט, — וויל דעמאלסט פלעגן נאך דארפן אוים שלאגן פייער מיט אקרעמן, — איז זיא שוין מיט מיר ארויס און אריין געטראגן צו אשכן באנאכט; און טאקי וויטער בדרך נס ניצל געווארן. וואהרום די שווערע טריט זענען געווען פון די

חוטפים, וועלכע זענען געקומען פון פולין מיך אבזוכן. וויל מיין פאטער איז געווען אגעשריבענער פון פולין, פון "באלטער קרייז", פון אקליין שטעדטעל "קאדימא", און ווען זיי געפונען מיך, בין איך אכשר"ר קרבן. דער נאך האב"ן די שוועסטער באטראכט מיך גאר ווייטער אוועק שיק"ן, און האב"ן מיך געשיקט קיין "טשיטשילניק". דארט איז געזעסן אמוהמע מיינע, דעם טאטענס אשוועסטער, האב"ן זיי מיך געשיקט צו איהר מיט אגעלעגענהייט. ס'איז געפאהר"ן אהין קיין טשיטשילניק אהיימישער מענטש צום טשיטשילניקער רבי"ן האט מען איהם צו געזאגט עולם הבא פאר דער מצוה ער זאל רעט"ן איתום, וויל זיי האב"ן מורא געהאט סוף כל סוף מ'זאל מיך ניט פאק"ן ח"ו פאר אקרבן. דער איד האט מיך געבראכט קיין טשיטשילניק מיט אגוטע בריוו צו דער מוהמע"ן מיינער, און קומענדיג אהין איז שוין דער שרעק פון די חוטפים אריבער, וויל דיא גזירה איז שוין בטול געווארן. און ווען מיר וויס"ן דאס פריהער, וואלט מען מיך ניט פאר שיקט אזוי ווייט. וויל טשיטשילניק איז פון טיראספאל 150 ווירסט און אפשר נאך מעהר, און פאר אזא קליין קינד איז דאס א ווייטע נסיעה.

הקיצור, ס'איז שוין פארפאל"ן און איך בין שוין אין טשיטשילניק ביי דער מוהמע ראסיע, .וואס די שוועסטער מיינע האב"ן זיא אפילו ניט געקאנט, און ניט געווואוסט אז זיא איז אזא אלט מענטש און איז אליין ביי די קינדער. לסוף לאזט זיך אויס אמעשה, אז זיא האט דעם בריוו איבער געליינט וואס איך האב געבראכט, און אז זיא האט זיך גוט אויס געווויינט, זאגט זיא צו מיר: צו ווען האב"ן זיי, די נאראנים דיך געשיקט? צו מיר?! איך בין דיר טאקי אמוהמע; מיין הארץ טהוט מיר טאקי גוט וועה אויף מיין בלוט און פלייש, נאר וואס קאן איך דיר העלפ"ן? איך בין אליין אנ'אלמנה, אנ'אלט מענטש און לעב אמאל ביי דעם קינד, און אמאל ביי דעם קינד, היינט ווי קאן איך דיר העלפ"ן? ס'זאל זיין נאהינט נעם איך און שיק דיך אב באלד, אבער ס'איז דאך אזוי ווייט, ווי נעם איך מיט ווען דיך אב צו שיק"ן? דער וויל זענען זיך צונויף געקומען די קינדער איהרע אנקוק"ן דעם אורח, וועלכ"ן מ'האט געבראכט צו זעהר מוטער, און האב"ן זיא באהויגט: ווייו ניט מאמעניו, ווייו ניט; דער וויל איז דאס אקינד, גאט וועט אונז העלפ"ן וועל"ן מיר איהם האלט"ן, אלא ניט וועל"ן מיר איהם אבשיק"ן.

קאפיטעל ז׳

ביי עטיה־יואל׳ס אויף פאנסיאן. אנייי שואליק׳ל. מחלוקת. דעם רבינ׳ס פלאן. זוינטער פאר־טאג. ציפה׳ס שלאפקייט. אחלום. ארפואה פונ׳ם גן־עדן. אויף אנייער קווארטיר. טאנצענדיג און שפרונגענדיג. קיין גראסעלעס. צווישן הייסע חסידים. אלמדן־אאינגעלע. אבלוטיגע שפיעל. אין טיפן גראז. אויברח. דער גוט־הארציגער רבי און זיין וויב. אמאדנער וויזיט. אגוטער חבר. דאס איבערקעהרעניש.

דיא מוחמע ראסיע האט געהאט 2 זוהן און 2 טעכטער. דער עלטערער אברהם אארימער בע״הב און אשטוב מיט קינדער, און דער 2־טער זוהן יצחק, אויך אנשקשה׳דיגער קבצן, נאר וועניגער קינדער; איין טאכטער חיה, וועלכע האט געוואהנט ארויס דער שטאדט, און געהאלטן אשיינק און קיין קינדער ניט געהאט. און נאך אטאכטער רחל, וועלכע האט געוואהנט אין אדאדף, אגעמיינע, אויך מיט אסאך קינדער. דער גורל איז געפאלן אויף חיהן, זיא זאל מיך האלטן, אבער זיא וואהנט זעהר וויט פון דער שטאדט, און וו׳ קאן אקינד געהן אזוי וויט אין חדר אריין? און צווייטענס איז זיא זעהר אקארגע; אברהם אבער איז ניט קיין שלעכטער און מילדער פון זיי אלע, דעריבער בין איך געבליבן ביי איהם צו זיין, און שכר לימוד זאלן צאלן יענע קינדער. דיא מוחמע פלעג וואהנען ביי דער טאכטער אזן באם זוהן יצחק אנטקעגן ״הויף״. זיא איז געווען אגאנצע חשובה באם רבין, ווייל זיא איז געווען נאך פון דעם האלטען סווריענירס חסידים, און דער ר׳ משה׳לע, דער איצטיגער צדיק איז כמעט ביי איהר אויף די הענד אויפגאוואקסן און דעריבער רעכענט זיא זיך פאר די חשובסטע וווייבער פון טשיטשילניק און אז זיא קומט אין הויף גיבט מען איהר אב כבוד.

דעם רבינ׳ס שטוב האט מען גערופן ״הויף״.

און איך האב אנגעהויבן צו געהן אין חדר אריין און מ׳איז צופריד׳ן מיט מיר: אלע שבת גערה איך מיט מיין פעטער אברהם צום רבין אין הויף און מ׳זונגט דארט און מ׳איז גאר פרעהליך און איך זונג אויך (איך האב זיך

אויסגעלערנט אפאר לידלאך) און ס׳געפעלט דעם רבין מיין קולכל און ער בענטשט מיך און זאגט מיר, אז איך זאל זיין אפרומער איד און קאנען לערנען תורה, אזוי ווי זונגען.

וען איך האב זיך באקאנט מיט די דארטיגע ״חברה״, און מיר האבן אנגעהויבן צו פארברענגן צחאמ׳ן איז מיר נמאס געווארן צו געהן צום רבין און איך פלעג זוכן פארשידענע תירוצים, אבי נישט צו געהן אהין און בעסער צו געהן מיט ״חברה״ צום ״לאגער״ הערן דיא ״סאלדאטסקי״ מוזיק שפילן. דעם פעטער אברהם האט עס פארדראסן און ער האט מיך מכבד געווען מיט אמנה יפה, און מיר איז עס, אבער, אויך נישט געפאלן און איך האב אנגעהויבן צו געהן פון איין פעטער צום צווייטן און פון איין מוחמע צו דער צווייטער ביז מ׳האט מיך גענומען און אבגעשיקט ״בכבוד גדול״ צוריק צו די שוועסטער.

און איך בין שוין ווידער ביי מיינע ״רייכע״ שוועסטער אין טיראספאל, און בין דאמאלסט אלט 10 יאהר.

איצט זיין איך ווידער ביי די שוועסטער. שלמה־לייזר קנעלט און ציפה פארקויפט צלניק נעבן עטיה־יואלס קלייטל. נאר דא מוז איך דר׳צעהלן וועגן עטיהן, וויל ס׳האט אשייכות צו אגרוסן פעריאד אין מיין קינדערשן לעבן.

עטיה איז געווען אשטיק צייט אנ׳אלמנה און האט געשפארט געלד און האט געמאכט אקאפיטאל. דאן האט זיא חתונה געהאט און האט נישט געוואלט וואהנען מיט׳ן מאן און איז ווידער געבליבן אליין. ער פלעג ארום פאהרן אלס ״שעהנער איד״ און מאכן געלד. און עטיה האט געווארפן אויג אויף מיר, ווי אויף איהרען א׳קדיש״ אין הונדערט מיט צוואנציג יאהר ארום, און נעמט מיך צו זיך און איך בין שוין ביי איהר אין שטוב אויף כל טוב. און ס׳איז מיר וואהל און ס׳איז מיר גוט. נישט לאנג, אבער, האט געדויערט מיין גוט׳ס. אויף סכות איז געקומען איהר מאן און הערענדיג, אז זיא האט צו געמוען איתום איז אריין אין איהם אדונער און האט אנגעהויבן צו טענהן, אז זיין לייזר׳ל איז אויך איתום און ס׳וואלט געווען מן היושר, אז זיא זאל בעסער נעמן צו זיך זיין קינד. און דא האט ער אנגעהויבן צו ארבייטן וועגן אשלום און מענטש׳ן. האבן זאך אריין געלעגט אין דעם ענין און מ׳האט געמאכט שלום.

און איצט האב איך ווידער אניי ברודער׳ל, אצווייטער שואליק׳ל, און בין גוט אויף צרות. אחדש איז געווען שטיל און דער נאך האט זאך אנגעהויבן מחלוקת׳ן. לייזר׳ל פלעג צוטראגן צום פאטער, אז מיר גיבט זיא

אלע וועהטאג'ן און איהם גיבט זיא מכות עס'ן; מיר גיבט זיא "דאס" און איהם "יענץ" און ס'איז געווארן טענות ומענות און משפטים באם רבי'ן און ביי די שווערטער און ביי עטיה'ן אליין אויך, און ס'האט מיר צוגעטראט'ן צום הארץ און איך האב געגיבן א שפיי אויף אלעמ'ן און בין אוועק צוריק צו די שווערטער. לערנען פלעג איך געהן, וויל דער רבי מיינער, ר' שלמה האט מיך ליב געהאט און אפילו ווען מ'האט איהם נישט געצאהלט האט ער מיך אויך נישט ארויסגעטריבן און האט מיר נאך פארגעלעגט אפלאן: אז אזוי וויי איך קאן מעהר פארנומ'ן פון אלע אנדערע קינדער און איהם איז נישט איינגענומ'ן צו לערנען מיט מיר מעהר ווי מיט זיי, דעריבער זאל איך קומ'ן פארטאג, ווען דער רבי איז נאך געשלאפ'ן, און אבשטעהן א שטיק צייט אויפ'ן פראסט ביז ער פלעג אויפשטעהן און מיך ארייז לאז'ן. איך געדיינק, ווי איינמאל בין איך געלאפ'ן בארווים אין חדר ארייז, האט מיך דיא גבירה'טע געזעהן און ס'האט זאך אין איהר ערוועקט ארחמנות אויף איתום און געהייס'ן מיר אריינגעהן אין שטוב ארייז און פון אסאך אלטע שוה און קאלאש'ן האט זיא מיר געהייס'ן אויסקלויב'ן א פאר און אנטהון.

און איך בין געווען גליקליך פון דעם פאל.

אין א שטיקעל צייט ארום ווערט מיין שווערטער ציפה שטארק שלאפ און פאלט צו בעט און קאן נישט אויפשטעהן. איטה מיט חנה'לן לויפ'ן אין בית־מדרש און פאל'ן צו דעם ארון קודש מיט א גרויס געוויין, אז גאט זאל זיך מרחם זיין אויף זיי און צושיק'ן איהר ארפואה, וויל ס'איז, אפילו, אויף קיין דאקטאר אויך נישטא, און זיי געהן א היים און ציפה'ן ווערט אלץ נישט בעסער. און פלוצלונג... ווערט זיא איינשלאפ'ן. נאר ס'דויערט נישט לאנג און זיא כאפט זאך אויף און וויזט מיט דער האנד אויפ'ן קאסט'ן, אז מ'זאל איהם אברוק'ן פון דער וואנד, און אז מ'פארשטעהט זיא נישט, הויבט זיא אן צו רעד'ן עטליכע ווערטער און זאגט, אז אונטער'ן קאסט'ן ליגט ארייטיכעל, זאל מען עס נעמ'ן, דאס רייטיכעל, און צורייב'ן און אויסקווטש'ן דעם סאק דערפון און איהר עם גיב'ן צו טרינק'ן. און אזוי האט מען געטהון. און זיא האט זאך נאך אין יענעם טאג געפיהלט בעסער און זיא איז אין גיכ'ן געזונד געווארן.

דערנאך האט זיא דר'צעהלט דיא מעשה אזוי: "וען איך בין איינשלאפ'ן געווארן איז געקומ'ן צו מיר דיא מאטע און האט מיך געפרעגט ויאם איך טהו, האב איך איהר געענטפערט: זעהסט דאך אליין, אז איך

בין נישט געזונד און וועל מן הסתם גיך שטארבן און אויף וועמן וועל בלייבן די יתומים? האט זיא מיך בארוהיגט און געזאגט, אז איך זאל נישט וויינען: איך וועל נאך לעבן און געזונד זיין, וויל זיא האט מיר געבראכט ארפואה פונ׳ם גן־עדן און האט מיר דר׳צעהלט וועגן דעם רייטיכ׳ל, וואס ליגט אונטערן קאסטן און וואס מ׳זאל טהון דער מיט און איך וועל געזונד ווערן״... און ציפה איז טאקי געווארן שענער און געזונדטער ווי פריהער, און איטליכער האט זאך געחידושט אויף דעם נס, וואס האט פאסירט מיט איהר.

און איך בין ווידער מגולגל געווארן אויף אנדער פלאץ. דאס איז געווען ביי איינעם ר׳ דוד־באיע־יוחנן׳ס און גערופן האט מען איהם ״באיע״ נאך זיין ברודער, וויל דער ברודער זיינער איז געווען אגביר און ער נישט; האט מען איהם גערופן נאכן יחוס. קיין געשעפטן האב איך קיינמאל נישט געזהן, מ׳זאל געווען מאכן, און צו וואס איך האב זיי געטויגט, וויים איך עד היום נישט. אפנים צוליב די געגנ, וואס איך פלעג נוצן. דאס ווייב זיינס, דבורה, פלעג מיך האלטן אין איין ארום שיקן: ״בעריליי, טהו נאר אשפרונג אהין״ און ״בעריליי, טהו נאר אלויף אהער״ און בעריליי פלעג לויפן און שפרונגן און געווען מלא־שמחה.

אזוהן האב׳ן זיי געהאט, פלעג ער אפטמאל פאהרן קיין אדעסס און פון אדעסס, און צום סוף האט ער זאך טאקי דארט באזעצט און האט־אויך ארויס גענומן צו זיך די עלטערן. און איך געה שוין צוריק אויף מיין אלט פלאץ, צו ציפהן, וויל אין דער צייט האט איטה מיט חנה׳לן התונה געהאט און ציפה האט געוואהנט אליין פאר זיך.

נישט לאנג בין איך אבער, געזעסן ביי איהר. באלד האט זיא מיר אנגעהויבן אייניצורעדן איך זאל פאהרן קיין גראסעלעס צום פעטער פנחס און האט מיר אפילו געווידזן אבריוו פון איהם, אז איך זאל קומן און איך זעץ זיך אויף אפוהר און פאהר קיין גראסעלעס.

דער פעטער מיט דער מוהמע׳ן האב׳ן מיך צוגענומן פאר אגאסט און די חברה־לייט האב׳ן זיך מיט מיר גאר מחיה געווען. אטיל פון זיי האב איך דר׳קאנט נאך פון אמאל און אטיל האב איך שוין נישט דר׳קאנט, וויל זיי האב׳ן זיך אין גאנצן איבערגעביט׳ן מחמת זייער משונה׳דיגער הלבשה. קינדער פון 13 יאהר האב׳ן געטראגן לאנגע קאפאטקעלאך און גארטל׳ן, אלא־חסיד, און איך האב אין זייערע אויג׳ן אויסגעוויז׳ן אנ׳אפיקורום. נאר אתירוץ האב איך געהאט אגוט׳ן, אז איך בין נאך נישט אלט קיין 13 יאהר און דעריבער מעג איך געהן אזוי ווי איך געה.

קומענדיג אין בית־מדרש האב איך ערשט געזעהן, ווי משונה זיי זענען די יונגע מיט די עלטערע חסידים. שעה׳ן־וויז לויפ׳ן זיי ארום פארלויך ווי פערד הין און צוריק און מ׳רעדט און מ׳שושקעט זאך און איך שטעה און באטראכט נאר, ווי בין איך אריינגעפאל׳ן און וואס איז דאס פאר א מין וועלט. און איך זעה ערשט דאמאלסט ארויס וואס פאר אנ׳אפיקורוס איך בין. אין צוויי טעג ארום האט מיך דער פעטער דר׳פרייט מיט א בשורה, אז ער האט מיר געדונג׳ן א גוט׳ן רבי׳ן און ער וועט מיך שוין אויסלערנען צו זיין א מענטש.

קומענדיג צום רבי׳ן האט ער מיך אויפגענומ׳ן מיט א בריט׳ן שלום־עליכם און צו איך בין דאס דער טהייערער תכשיט, וואס דאס גאנצע שטעדטעל קלונגט מיט מיר, און הייסט מיר זיך זעצ׳ן און הער׳ן, וואס מ׳לערנט און אז איך וועל היינטיגע וואך נישט קאנען, וועט ער צו מיר נאך גארנישט האב׳ן. (דאמאלסט איז שוין געווען מיטוואך און דעם שיעור פון דער וואך דארף מען קאנען דאנערשטאג) נאר ווי פארוואונדערט איז ער געווארן, ווען זיי נאך א וואך לערנען האב׳ן נישט געקאנט דעם שיעור און איך האב איהם כמעט ווי געזאגט אויסוועניג. און דער רבי האט באלד געזעהן, אז די גבורות זיינע דארף ער באווייז׳ן אנטקעג׳ן מיר בענין דרך־ארץ, אבער תורה וועל איך קאנען לייכט, און האט מיך טאקי באלד נאך שבת מכבד געווען מיט א פאר פעטש פאר מיין פארשארטקייט, און איך בין שטארק ברוגז געווען אויף דעם.

און אין דר׳היים פלעג איך אויך נישט לעק׳ן קיין האניג. דיא מהומע, דיא בלינדע איז געווען זעהר קארג און האט מיר גארנישט פארגונען, און דער פעטער פלעג אויך ברוגז זיין אויף מיר, נישט וואוסענדיג פאר וואס.

און אט איז געקומען שבת. די קינדער און איך בראש געהן ארויס אין פעלד ארויס שפיל׳ן זאך און איך קאמאנדעוועט פונקט ווי אנ׳אפיציער מיט זיינע סאלדאט׳ן און ווער ס׳געפעלט מיר נישט, ווארף איך איהם ארויס פון דער שפיל און ״געה דיר געזונדערהייד און שטער נישט יענעם!״ און אזוי האט זאך געמאכט, וואס איך האב ארויס געווארפ׳ן א אינגעלע, א מטותקעלע און יענער געהט און דרצעהלט דעם רבי׳ן און איך וויים פון גארנישט.

אויפ׳ן צווייט׳ן טאג כאפ איך שוין א גוטע פארציע פון איהם און זאגט מיר, אז מיר זאל׳ן נישט וואנ׳ן צו שפיל׳ן זאך ביז ער וועט נישט אויפשטעהן, און דאן וועט ער ערשט מאכ׳ן א משפט. נאר ווי ער לעגט זאך שלאפ׳ן געהן מיר ווידער ארויס און מיר שפיל׳ן זאך און מטותקע

ווי׳ל אויך אריין אין מיט׳ן, נאר איך האב שוין דאס גוטע הארץ אויף איהם און לאז איהם, געווינטליך נישט. און ער רייסט זאך ,און שטופט זאך. כאפט ער פון מיר אפאטש און נאך איינעם און אז ער רייסט זאך ווידער, כאפט ער נאך אויפ׳ן טיראספאלער שטייגער און ער וועלט צובלוטיגט. אלע קינדער דערשרעקן זאך און ער לויפט אהיים און ס׳וועלט אגאנצער טאראראם.

און איך בין שוין נישטא.

איך ב׳האלט זיך אין טיפ׳ן גראז, און זעה און הער אלעם, וואס ס׳טהוט זאך דא, און איך טרייסט זיך: לאז נאר וועלן שטילער, דאן וועל איך שוין ווייס׳ן וואס איך האב צוטהון. און וועל ס׳וועלט שטיל, און ס׳איז שוין נאכט, גיה איך ארוים פון באהעלטעניש און לויף צופוס קיין טיראספאל. אין דארף פלאסק האט געוואהנט אזאיד, ר׳ לייב פלאסקער און האט מיך דר׳קאנט פון דר׳ווייטנס: ״וואס טהוסטו דא, בערילי? ווי קומסטו אהער באנאכט?״ און איך דר׳צעהל איהם, אז דיא שוועסטער איז קראנק, און איך ווי׳ל זיא געהן זעהן. און אז ער איז געפאהרן באנאכט קיין טיראספאל האט ער מיך מיטגענומ׳ן און איך בין פארטאג געווען ביי ציפה׳ן. זיא האט זאך שטארק דר׳שראק׳ן און הערענדיג מיין שעהנע מעשה, האט זיא מיך נאך גוט אויסגעמוסרט, נאר אויף מיר האט גאר וועניג געווירקט איהר מוסר און איך בין באלד איינשלאפ׳ן געווארן, ווי נאך אשוויץ־באד.

אויפ׳ן אנדערן טאג איז אנגעקומ׳ן אבריוו מיט אמענטשען פון גראסעלעס פרעג׳ן צו איך בין אהער געקומ׳ן. אין בריוו האט מען געקאנט ליינען, אז דער פעטער געהט אויס פון די כוחות און דער רבי פון די מוחות און מ׳וויסט ניט ווי איך בין. איך האב דוקא מקבל תענוג געווען, וואס איך האב זיי אלע צופריד׳ן געשטעלט, און לאז׳ן זיי ווייס׳ן, ווי צופיהר׳ן זאך מיט אקינד. איך האב זיך דערמאהנט, ווי ליגענדיג אין גראז האט איינער דעם אנדער׳ן שולדיג געמאכט: דער רבי האט באשולדיגט דעם פעטער, וואס האט איהם געהייס׳ן ווארפ׳ן אמורא אויפ׳ן קינד און זאך נוהג זיין אן רחמנות, און דער פעטער האט באשולדיגט דעם רבי׳ן, וואס האט פונ׳ם ערשט׳ן טאג אן געפיניגט דאס קינד. און זיי זענען ביידע געווען שולדיג און מיר האט עס, וואס וועניג אויסגעמאכט.

נאך דעם מוסר, וואס איך האב באקומ׳ן פון ציפה׳ן, האב איך געענטפערט, אז איך וועל געהן צום רבי׳ן, ר׳ שלמה׳לע, און בייט׳ן איהם, ער זאל מיט מיר לערנען.

און אזוי איז טאקי געווען.

דער רבי, ר׳ שלמה׳לע האט זאך נאך מיט מיר נוהג געווען ווי פריהער מיט רחמנות, און האט מיך באדויערט, וואס ס׳ווערט ביי מיר פארפאל׳ן אזא מין טאלאנט און ער קאן מיר מיט גארנישט הילפ׳ן. דער רבי האט מיך גוט פארשטאנען און גוט מיטגעפיהל׳ט, האטש ער איז געווען אפאנאטישער איד פון אמאליגע צייט׳ן. איך בין זיכער, ווען ער וואלט מיר קאנען דאמאלסט מיט עפים הילפ׳ן, וואלט ער מיר פעסט געהאלפ׳ן. נאר וואס האט ער, נעביך, געקאנט טהון, אז ער איז אליין געווען אויף גרויסע צרות און האט געוואוסט איין זאך: צוזיצ׳ן מן הבקר ועד הערב על התורה ועל העבודה און צו קנעל׳ן מיט גרויסע פארשטאפטע קעפ, וואס ס׳האט איהם צוגענומ׳ן דאס חיות, און נישט איינמאל פלעג ער זאך קלאג׳ן אויף דערויף.

און זה לעמת זה עשה אלהים.

אזוי ווי דער רבי איז געווען גוט פאר מיר, אזוי אבער, פלעג איך פון דער רביצ׳ן האב׳ן געבראטענע לייד און גרויסע צרות מיט מכות. ווי דיא וועלט האט אנ׳עק פלעג זיא זאך שאפ׳ן מיט מיר, אז איך זאל געהן. און איינמאל האט זיא זאך פארגונען צושיק׳ן מיך אין גרעסט׳ן פראסט קויל׳ן אהון און אז איך האב נישט געוואלט געהן, אנווייזענדיג איהר אויף מיינע צוריסענע שוה, האט זיא געכאפט א שייטל האל׳ץ מיר ווארפ׳ן עס חאטש אין קאפ אריין. און אז איך בין אוועק פון איהר אין דרויס׳ן ארויס, איז זיא מיר נאכגעלאפ׳ן, און האט עס געווארפ׳ן מיר איבער די פוס. און דערמיט, — פלעג זיא זאג׳ן, — האט זיא מיך געלערנט הלכות דרך־ארץ.

שפעטער מיט יאהר׳ן נאך מיין חתונה, ווען איך בין געקומ׳ן צום רבי׳ן, זעהן זאך מיט איהם און ער זאל האב׳ן תענוג פון זיין אריימ׳ן תלמיד, האט זאך דיא רביצ׳ן באריהמט פאר אלע, און געזאגט בזו הלשון: ״איהר זעהט דעם שעהנעם יונגערמאנטשיק? דאס האב איך מיט איהם געלערנט דרך־ארץ!״ און האט דר׳צעהל׳ט דיא מעשה מיט׳ן שייטל האל׳ץ. דער רבי, וועלכער האט באמת געהאט תענוג פון מיין וויזיט, האט איהר אויסגעוויז׳ן, אז מיט איהר הנהגה האט זיא געקאנט נאר פארדארב׳ן מיין כאראקטער און נישט פארבעסער׳ן.

איך פלעג זאך אויך געניג נוקם זיין אין איהר, ווי ווייט מיין קינדערשער שכל האט דאמאלסט פארטראג׳ן. איך פלעג איהר שטענדיג די שפיסלאך פונ׳ם זאק ארויסשלעפפ׳ן, די באנווייל פארפלאנט׳ן, דאס פייער פארלעש׳ן, דאס האל׳ץ נאס מאכ׳ן און דאס פושקעלע פון טאבאקע פארווארפ׳ן, און זיא פלעג דאס אלעס זוכ׳ן און דרעהן זאך דעם קאפ און

איך האב געהאט פארגענוג'ן פון דעם. איך געדיינק, ווי באם וויזיט האב איך עס איהר דר'צעהלט און זיא האט מיר מודה געווען, אז זיא האט זאך שלעכט באגאנג'ן מיט מיר. און איך האב איהר מוחל געווען.

איך האב געהאט אחבר שמעון, ר' איציע דעם פולישינם אינגעל, אגבריש קינד, און אטיילּ פלעג'ן איהם שוין רופ'ן אין יענע צייט'ן "איציע ערליכמאן" און אז שמעון איז אויסגעוואקס'ן, און איז אויך געווען אגרויסער נגיד האט מען איהם אויך גערופ'ן "שמעון ערליכמאן". נאר איצט, אבער, הייסט ער שמעון אליין און אזוי רופט מען איהם. אט דער שמעון האט מיך ב'דארפט האב'ן, וויל ער האט געהאט אשוואך קעפעל און איך פלעג איהם אסאך הילפ'ן אין ענין פון חומש מיט רש"י, גמרא און תוספות. און מיט דער צייט האב'ן מיר זאך זעהר ב'פריינדעט און געטיילט זאך מיט'ן לעצט'ן בים'ן. ס'איז געווען אונמעגליך צו גלויב'ן, אז מיר וועל'ן קאנען לעב'ן איינער אן דעם צווייט'ן, אזוי איז געווען שטארק אונזער ליבע און געטריישאפט. און דאך האב'ן מיר זאך צושיידעט, נאכדעם, וואס איך בין מגולגל געווארן ממקום למקום און צרות האב'ן זאך געשטארקט אויף מיר, דאמאלסט האב איך אין גאנצ'ן פארגעס'ן, אז איך האב געהאט אמאל אחבר און צו ס'איז דא אמענטש, וועלכער זאל מיך אמאל דר'מאהנען.

אגאנצ'ן ווינטער און העכער אהאלב'ן זומער איז איבער געגאנג'ן און איך בין שוין 12 יאהר אלט און ס'לעבט זאך מיר נישט שלעכט: איך לער'ן באם רבי'ן און עס ביי דער שוועסטער. נאר מיט איין מאל איז געקומ'ן אויף מיר אאיבער־קעהרעניש, אז איך האב זאך שוין צום רבי'ן מעהר נישט אומגעקעהרט און בין פונ'ם חדר אינגאנצ'ן אבגעריס'ן געווארן.

קאפיטעל ח׳.

אשפאגעל־נייער פעטער. אוועגגעלע אויף צוויי ריידלאך. די שוועסטער׳ס זארג. גאלדענע בערג. ברכות אויפ׳ן וועג. גזלנים אין וואלד. א״קידוש״ פון טרעהר׳ן. ״פאנשטשינא״. וואס הייסט אשוהל? נישטא קיין אידען. אויף אווינט־מיהל. אמשגיח אויף אגוי. די פליגעל דרעה׳ן זאך און די יאהר׳ן געהן זאך. אגוטער ברודער. אהן א״זיי־געזונד״. ״ברוך שפטרני״. אויפ׳ן וועג קיין טיראספאל.

באלד נאך שבועות, אין אדאנערשטאג, קומענדיג אהיים פונ׳ם חדר האב איך געטראפ׳ן אויפ׳ן הויף אבידקע מיט אפערד (אבידקע הייסט אווועגלע מיט 2 ריידער), דאס פערד איז געווען אויסגעשפאנט און האט געגעס׳ן פון דער בידקע דיא היי; אריינקומענדיג אין שטוב האב איך געטראפ׳ן זיצ׳ן ביי אונז אמענטש׳ן פון איאהר 30, און די שוועסטער ציפה, איטה און חנה זענען געזעס׳ן פארזארגט, און האב׳ן געהאלט׳ן אין אשמום וועלכער איז איבערגעהאקט געווארן מיט מיין אריינקומ׳ן. דער פרעמדער מענטש האט געגיב׳ן אווארף אפאר אויג׳ן אויף מיר, באטראכטענדיג מיך פון קאפ ביז פוס. כיר איז דאס אפילו קשה געווען וואס ער באטראכט מיך אזוי, נאר די שוועסטער האב׳ן מיר איבער געשלאג׳ן מיין געדאנק מיט זייער שאל׳ן מיט׳ן קאפ, פארווויינט און פארזארגט, אזוי אז איינע פון זיי האט זיך ניט געקאנט איינהאלט׳ן און איז אוועק אין אלקער וויינען. דאס איז מיר נאך מעהר קשה געווען ווי דאס באטראכט׳ן פונ׳ם פרעמד׳ן מענטש. וואס איז דא? — קלעהר איך מיר — וואס קומט דא פאר אזעלכעס, וואס מ׳דארף מיך באטראכט׳ן? בקיצור איך גיה צו גלייך צו מיינע שוועסטער און פרעג זיי, וואס זיי זענען אזוי פאר זארגט? און וואס קוק׳ן זיי אזוי אויף מיר? זאג׳ן זיי מיר, אז ס׳איז געקומ׳ן אפעטער צו אונז, דערצעהל׳ן זיי איהם אביסעל פון אונזערע צרות: פאר שטעהט זאך אז ס׳איז נישטא וואס פרעהל׳ך צו זיין דערויף. ״גיב דעם פעטער ״שלום״, בעריל׳ך!״ און אלייך האב׳ן זיי זיך אויפגעהויב׳ן און אריינגעגאנג׳ן אין אלקער וויינען, און איך האב זיך באלד באקאנט מיט דעם פעטער,

גיבענדיג איהם שלום־עליכם, און ער גיט מיר "שלום־עליכם־געלדי"; 5
קאפ, דוקא אגוטע מטבע, און ער פרעגט מיך, און איך פרעג איהם; איך
ענטפער איהם אויף זיינע פראגעס און ער ענטפערט מיר אויף מיינע
פראגעס, און דערווייל האב איך זאך דערוואוסט, אז דיא בידקע מיטן
פערד איז זיין אייגענע, ניט קיין געדונגענע, און ער בייט מיך איך זאל
מיט איהם פאהרן אין דעם דארף ווי ער וואהנט. געווינטליך, אז ער האט
מיך ניט ב׳דארפט אסאך בייטן, אבי פאהרן, בפרט מיט אאייגענע בידקע
און פערד, וועלכעס איך בין נאך קיין מאל אויף קיין בידקע ניט געפאהרן,
און דא טרעפט זאך מיר אזא גליק, האב איך איהם געווים צו געזאגט.
די שוועסטער זענען אויך אנגעקומען אויף אתזערע רייד און פרעגן מיך
אויך דאס זעלבע: "וועסט פאהרן בערלי, מיטן פעטער?" איך זאג זיי,
אז איך וועל פאהרן. "אבער דו וועסט זיך האלטן באם פעטער, וועסט ניט
באלד צוריק קומן?" זאג איך "ניין! יענער פעטער האט ניט געהאט קיין
בידקע און קיין פערד: דא וועט זיין פרעהליכער!" הכלל, אזוי איז דער
אוועגד אוועק, און איך האב קאם איבער געשלאפן דיא נאכט; מיר האט
זיא אוים געווייזן לאנג ווי אווינטער נאכט; איך בין נייגעריג שוין צו
פאהרן אויף דער בידקע. קאם ס׳איז טאג געוואהרן איז דער פעטער
אויפגעשטאנען און געדאווינט. און איך אויך דאס זעלבע, און נאכן דאונען
האט ער זאך גענומן שמירן דיא בידקע און אנטרינקן דאס פערד, און
געגיבן האבר אין א״טארבע״ און האט עס אנגעטהון אויפן פערד׳ס קאפ,
און אלייך איז ער אריין אין שטוב טרינקן טה און צו בייסן; איך בין
שוין געזעסן אויף דער בידקע און ניט געוואלט אבטרעטן און מ׳האט
מיך קאם אראבגעשלעפפט פון דארט אין שטוב אריין: איך זאל אויך
טרינקן טה און צו בייסן.

די שוועסטער ליבן מיך איצט אזוי און זארגן פאר מיר און באזארגן
מיך אזוי, אז קיין מאל האב איך ניט באמערקט פון זיי, אז זיי זאלן פאר
מיר אזוי פיל ליבשאפט ארוים וויזן. הקיצור, זיי האבן מיין בינטעל אויך
פארטיג געמאכט, און זיך אבגעזייגענט און געקושט, און אנגעזאגט
צען־טויזענד מאל, איך זאל זיך האלטן באם פעטער, און זאל איהם פאלגן און
פאלגן דיא מוהמע, דאן וועט מיר גוט זיין; אז ניט זאל איך מיך צו זיי
אפילו ניט וויזן, און האבן מיטן פעטער אויך ענוג געדעדט אז איך זאל
ניט הערן און גוט געווינט דערביי, נאר איך האב ניט פארשטאנען וואס
און פאר וואס האט דער פעטער אטרייב געטהון דאס פערד, און אלע
האבן נאכגעשריגן ברכות און וואונטשען, און איך פאהר שוין, ס׳איז

נאך שטארק פריה געווען, אז ס׳האט מיך ניט געזעהן אפילו איין חבר מיינער, און אפילו שמעון דער פולישער, מיין בעסטער חבר האט אויך ניט געוואוסט פון מיין אוועק פאהרן, און האב זיך מיט איהם אפילו ניט געזייגענט.

און דאס האט מיך שטארק געארט.

נאר בעסער האב איך ניט געקאנט מאכן וויל איך בין אזוי פריה אוועק געפאהרן וועז אלע זענען נאך געשלאפן, נאר ווי אזוי ס׳איז שוין און איך פאהר און בין פרעהליך, בפרט אז איך זיץ גלייך מיט׳ן פעטער, און האלט אויך אעק פון די וויאשקעס אין די הענד, דאס פערד גיבט א נים, זאגט ער: ״זדאראוו! דאס פערד ״פערדילט״ זאך און איך בין פרעהליך, און דער פעטער זאגט מיר צו אז איך וועל קאנען אליין אנטרייבן, און אפילו רייטענדיג פאהרן; דאס איז פאר מיר א גרויסע זאך, וואס איך האב שוין לאנג געגארט א צייט נאך דעם, און האב דאס ניט געקאנט באהופט׳ן, וויל איך האב מורא געהאט אפילו אנצורירן א פערד ומכל־שכן רייטענדיג פאהרן. איך פלעג שטארק מקנא זיין אנדערע אינגלאך וווי זיי פאהרן רייטענדיג, און טרייבן אן פערד אליין: הכלל, איך בין פרעהליך מיט מיין פאהרן און מיט זיינע הבטחות. נאר אז מיר זענען אבגעפאהרן עטליכע וויארסט, האב איך מיך אנגעהויבן ערשט באטראכט׳ן, ווי בין איך אין דער וועלט, וואוהין פאהר איך און צו וועמען פאהר איך? וואס איז דאס פאר א פעטער? איך האב נאך פון דעם פעטער קיין מאל ניט געהערט רעד׳ן! וואס זענען מיינע שוועסטער אזוי פארזארגט און וואס האבן זיי געווייגט און וואס האבן זיי פאר אזא ליבשאפט צו מיר באוויזן באם אבפאהרן? דאס אלעס, באטראכטענדיג, האט מיך געבראכט צו זארג׳ן: איך האב אנגעהויבן וויינען אין זיך, כדי דער פעטער זאל ניט הערן און זעהן, ביז איך בין אזוי איינשלאפן געווארן. איך כאפ מיך אויף — ס׳איז אלץ סטעפ: ערד און הימל; איך פרעג דעם פעטער: ״ס׳איז נאך וויט א היים צו אייך?״ הו־הא,—זאגט ער — א פראגע? — ס׳איז נאך געגוג וויט!

מיר איז שוין נמאס געווארן דאס פאהרן און דיא בידקע מיט׳ן פערד אפילו, און עפים דער פעטער אליין איז מיר אויך ניט געפאהלן, איך האב שוין אנגעהויבן צו קוקן דעם וועג אויף צוריק, און מאכן סמנים: טאמיר וועט עס מיר נוצן אויף שפעטער. מיר זענען געפאהרן א גאנצן טאג, און ס׳הויבט אן צו ווערן נאכט; ס׳רעגענט א ביסעל אונטער און דער וועג ווערט שוועריר; דאס פערדעל איז מיד און שטעלט זאך אב אלע וויל׳ע: מ׳טאר שוין ניט פאהרן. מיר געהן ביידע צו פוס, דער וועג פיהרט אין

אוועלד'ל, און איך האב מורא פאר גזלנים — אין אוואלד פארהאלטן זאך גזלנים!

פעטער, ס'איז נאך וויט — פרעג איך מיט שרעק, — ס'איז נאך וויט, פעטער?!

— אט באלד, בערילי! באלד זענען מיר אין דר'היים.

— וואס? איהר וואהנט אין וואלד? אין וואלד וואהנען זאך גזלנים! צו לאכט ער זאך.

— איך וואהן ניט אין וואלד, און דאס הייסט אויך ניט קיין וואלד, ס'הייסט אקליין וועלד'ל; אט באלד וועל'ן מיר עס איבער פאהרן, און מיר וועל'ן זיין אין דר'היים.

מיר פאהרן וייטער, ד.ה. דאס פערד'ל פאהרט און מיר גענהן צו פום, ביז דער פעטער האט מיט פרייד אויס געשריגן: "זעהסטו, בערילי! אט ליכט זאך אליכט, אט דארטן איז מיין שטוב!" איך האב זיך אויך דר'פרייט: "אט־אט ווען איך שוין זיין באם פעטער אין שטוב, און ווען שוין קומ'ן אויף אארט". נאך אביסעל זענען מיר צו געפאהרן צו אשטוב, פון וועלכער ס'זענען ארויס געקומ'ן אוויב'ל מיט 2 מיידלאך — איינס פון 10, דאס 2־טע פון 6 יאהר — מיט אפרייד: "דער טאטע איז געקומ'ן!" דאס וויב פרעגט: "וואס ביזטו אזוי שפעט געקומ'ן? ווער איז דאס איינגעל'ע, וואס דו האסט געבראכט?" ער ענטפערט אין קורצ'ן: "דאס פערד איז צו געשטאנען, דער וועג איז וויט און שווער, דערצו האט צוגערעגנט", דעריבער האט ער פארשפעטיגט. און ווער דאס איינגעל'ע איז, "וועל איך דיר שפעטער דר'צעהל'ן!.." אט דא האב איך פארשטאנען, אז ס'איז אפאלשער פעטער, ניט קיין אמת'ער. פאר וואס זאגט ער איהר ניט גלייך: "ס'איז דאך ציפה'ס צו איטה'ס ברודער'ל, אונזער פלעמיאניק'ל?" אין דעם האב איך געווארפ'ן אחשד. בפרט אז שפעטער אריינקומענדיג אין שטוב האט ער זיך מיט איהר לאנג געסוד'ט וועג'ן מיר און נאך אלעמ'ן איז זיא צו מיר ניט צו געקומ'ן ווי אמוהמע מיך קוש'ן אלס גאסט, נאר זיא האט מיך באטראכט און געווארפ'ן אויג'ן אויף מיר. איך האב זיך געשטעלט דאוונען און געזאגט "שלום עליכם" און אז ער האט געמאכט קידוש, האב איך אויך געמאכט; נאר אין מיט'ן קידוש האב איך מיך שטארק צו וויינט, אזוי אז די קינדערלאך האב'ן אויך אנגעהויב'ן צו וויינען, אויף מיר קוקענדיג. דער פעטער און דיא מוהמע האב'ן מיך ניט געקאנט בשום אופן בארוהיג'ן: איך האלט אין איין וויינען. איך האב זיך באטראכט: "וואס האב איך געטוהן? וואוהין בין איך געפאהרן? וווי בין

איך דא, און וואס בין איך דא?..״

וועז איך האב זיך גוט אויסגעווינט, בין איך ערשט געגאנגן צום טיש עס׳ן. איך האב געגעס׳ן און געשלונגן די טרעהר׳ן, וואס האב׳ן זיך נישט ווילענדיג געקויקלט פון די אויג׳ן; ס׳איז מיר עפיס אין גאנצ׳ן ניט געפאהל׳ן: ניט דער פעטער, ניט דיא מוהמע, ניט דיא שטוב. איך בין אין צרות איינגעשלאפ׳ן—איך בין דאך געווען מיד פונ׳ם וועג,—און געשמאק איבער געשלאפ׳ן דיא נאכט. אז איך בין אויפגעשטאנען, האב איך געטראפ׳ן די מיידלאך שטעהן ארום מיר ווארטענדיג אויף מיין אויפשטעהן; זיי זענען נעביך, געהערן געווען צו זעהן אקינד און האב׳ן מיט וועמען צו שפיל׳ן זאך. איך בין באלד מיט זיי ארויס אויפ׳ן הויף וואס ארום דער שטוב, און נעם באטראכט׳ן דאס ארט און בין אזש דערשראק׳ן: ארום אונזער שטוב זעה איך קיין שום הויז — דיא שטוב שטעהט אבגעזונדערט אליין; ארום אין ארום סטעפ און סטעפ... ניט ווייט פון דער שטוב אויפ׳ן בערג׳ל שטעהט א ווינט־מיהל אויף וועלכער די מיידלאך האב׳ן מיר אנגעווייז׳ן, אז דאס קעהר צו זיי; ווייט פון דער שטוב לינקס זעהט זיך ארויס קלייניע ״חאטינקעס״, גוויישע הייזלעך, האלב אין דער ערד און האלב אויף דער ערד, נאר צו געדעקט מיט ערד; זיי רופ׳ן זיך אן ״זעמליאנקעס״, ווייל דאס איז טאקי באמת ערד־קברים; דערט׳ן וואהנען די גויים, די ארימע, וואס ארבייט׳ן באם פריץ ״פאנשטשינא״. רעכטס פון אונזער שטוב האט זיך פון ווייטענס ארויס געזעהן א שעהנער גרויסער הויף; איך האב זאך דר׳פרייט: ״אט קינדער! אט איז דיא שוהל, דער בית המדרש!״ זיי פרעג׳ן פארוואונדערט: ״וואס הייסט א שוהל? און וואס נאך האסטו עפיס געזאגט?״ זיי האב׳ן אפילו ניט געדיינקט נאכזאג׳ן דאס וואלט בית המדרש, ווייל זיי האב׳ן דאס קיינמאל ניט געהערט. זאג איך זיי: דערט׳ן ווי אלע אידן׳ן דאוונען צוזאמ׳ן רופט זיך אן א שוהל; דערט׳ן ווי מ׳לערנט און מ׳דאוונט — בית מדרש. ניין! — זאג׳ן זיי, — ניין! דא איז קיין אידן׳ן מעהר נישטא, חוץ דער טאטע: דער טאטע דאוונט אין דער היים; דערט׳ן אין דעם גרויס׳ן שעהנעם הויף, וואס דו זעהסט, וואהנט דער פריץ; אהין איז אונז נישט ערלויבט צו צוגעהן קיין מאל״. דערווייל הער איך אקול שרייען מיט אביטער געווין פון יענער זייט ווי דער פריץ וואהנט, פרעג איך די קינדערלאך: ״וואס באטיידט דאס?״ זאג׳ן זיי, דאס וויינען די, ווילכע מ׳שלאגט זיי פאר וואס זיי זענען שפעט געקומ׳ן צו דער ארביט; און אזוי איז אלע טאג. וועז איינער פארשפעטיגט, שלאגט מען איהם און מ׳שמייסט איהם מיט שטעכעדיגע פרוטיקעס, און זיי שרייען

נעביך מיט קולות, — "אוי, ארחמנות! פאר וואס שווייגן זיי איהם, דעם פריץ, פאר וואס זענען זיי איהם מחויב צו ארבייטן?" און איך האב עס ניט פארשטאנען ביז דער פעטער האט מיר ערקלעהרט דעם ענין פון "פאנשטשינא". ביי מיר איז דאס געווען אניים, ווייל אין שטאדט האב איך דאס ניט באגעגענט; איך האב עפּיס ווי מורא באקומען ער זאל מיר אויך ניט היסן ארבייטן. איך האב מורא אקוק צו טהון אפילו אין יענער זייט פונם פריץ, מיר איז זעהר שלעכט געווארן אויפן הארץ, אז דאס איז אדארף — א"חוטאר"; קיין שום אידן זענען דא נישטא חוץ אונז, און קיין שוהל איז נישטא, קיין חברה־לייט אויך ניט, נאר ארימע גויים מיט גויות, און אפריץ מיט שטעכעדיגע ריטער, וואס שמייסט ביז אין בלוט.

איך האב שוין אנגעהויבן קלעהרן מיטלען ווי ארום פטור צו ווערן פון דאנען, חאטש איך האב נאך ניט געוואוסט אויף וואס פאר אציעל האט מיך דער פעטער אהער געבראכט, און וועג וואס פאר אתכלית האבן מיך די שוועסטער אהער געשיקט, און אז איך האב זיך דר'וואוסט דעם גוטן ציעל וועג וואס איך בין אהער געקומען, האב איך געהאלטן אין איין טראכטן, ווי ארום פטור ווערן פונם פעטער מיט זיינע גליקן; איך בין קאם איבער געקומען דעם שבת. דער שבת איז מיר געווען פארשטיירט: נישט קיין שוהל, ניט קיין בית המדרש, מ'זעהט ניט קיין אידן פאר זיך, איך בין דאס גאר ניט געוואהנט; ס'האט ביי מיר אויס געווייזן ווי איך בין אין דער מדבר; וען ניט די צוויי מיידלאך וועלכע האבן ארום מיר געטאנצט, ווייל זיי האבן זיך אויך, ווייזט אויס, מחיה געווען וואס זיי האבן געזוהן אלעבעדיגן מענטשען פאר זיך; וען ניט זיי וואלט איך, חלילה, פון זונען אראב פאר צער.

אויף מארגן פריה ד. ה. זונטאג, האט מיך דער פעטער געגומען און פיהרט מיך צו דער ווינט־מיהל; איך האב מורא געהאט צו געהן נאהינט, ווייל איך האב געהערט אז אווינט־מיהל מיט די פליגעל קאן הרגענען אמענטשען; זיא שלעפפט איהם ארויף מיט די פליגעל, און טהוט איהם אוואהר אין עק וועלט ארייון. לכן האב איך זיך איינגעשפארט ניט צו צוגעהן. נאר ער האט מיר צו ביסלעך איינגערעדט און געווייזן ביישפילן אז מ'דארף נאר ווען ווי ארום ארייון צו געהן, און צו די פליגעל דארף מען ניט צו געהן, און אז מ'גהט ניט צו, קאן ח'ו גאר ניט שאדן. "זעהסט בערילי, צו די פליגעל זאלסטו טאקי ניט צוגעהן", זאגט ער מיר טאקי אן, "דאם טהוט מיר דוקא הנאה וואס דו האסט מורא פאר די פליגעל, בין איך זיכער אז דו וועסט ניט צוגעהן, נאר זאלסט די הענד ניט שטופפן און ניט

צוגעהן צום ראד, צום שטיין וכדומה...״ און ווייזט מיר אן אלע וועג׳ן ווי צוגעהן, און ווי מ׳קאן אריין געהן און ארויס געהן. איך פרעג צו ואס דארף איך דאס וויס׳ן, און ואס דר׳צוהלט ער עס מיר. ענטפערט ער: ״פארשטעהסטו, בערילי, דו וועסט שוין אין חדר אריין ניט געהן לערנען, דארפסטו דאך עפים האב׳ן א תכלית, וועסטו זיין ביי מיר אין מיהל, און דו וועסט זאך אויסלערנען זיין א מילנער; נאר דערווייל ביזטו נאך א קליין אינגעלע, וועט זיין דיין ארבייט, ואס דו וועסט אכטונג גיב׳ן אויף פריקאפ׳ן דעם גוי, ואס דו זעהסט דא, אז ער זאל ניט גנבענען״. ״זעהסטו — ווייזט ער מיר אויף א קליין מייסטעלי — דאס הייסט א ״מירשטאק״. אז מ׳ברענגט אין מיהל אריין מאהל׳ן קומט מיר פון יעד׳ן מייסטעל (ווייזט מיר דאס מייסטעל) א מירטשאק. למשל, דער זאק ווייז אדער קארן האלט 5 מייסטלאך דארף פריקאפי נעמ׳ן ביי איהם 5 מירטשאקים, און דאס קעהר צו מיר, דאס איז מינם! זאלסטו זעהן אז ער זאל ניט גנבענען און זאל נעמ׳ן אנשטאט 5 נאר 4 צו 3 מירטשאקים, און פארן איבריג׳ן וועט ער נעמ׳ן שפעטער. זאלסט נאר צייל׳ן וויפיל מירטשאקעס ס׳קומט, און וויפיל ער נעמט — דאס איז דיין ארבייט; אז דו וועסט זעהן אז ער גנב׳ט, זאלסטו מיר זאג׳ן״. און דערביי האט ער מיר נאך א מאל און נאך א מאל איבער געחזר׳ט און געווייז׳ן ביז איך האב פארשטאנען גוט מיין עבודה, און ער איז אוועק געגאנג׳ן, און מיך געלאזט ביי דער ארבייט.

איך האב זיך באלד געזומ׳ן וויינען אויף מיינע ביטערע יאהר׳ן: ״וויבין איך דא אין דער וועלט, ווי ארום וועלט מען פריי פון דעם אסטראג?״ איך האב, אבער, ניט געוואוסט דעם וועג מיט וועלכ׳ן איך בין אהער געקומ׳ן, וויל מיר זענען אנגעקומ׳ן באנאכט, און ס׳איז געווען פינסטער. און קיין גוייש קאן איך ניט רעד׳ן, כדי איך זאל זאך אנפרעג׳ן ווי מ׳גהט; היינט ווי אנטלויפט מען? מיט וועלכ׳ן וועג לויפט מען? שלעכט און ענוג! איך בין גוט אריינגעפאל׳ן איצט, און איך האב קיין ברירה נישט!

שפעטער איז אנגעקומ׳ן א גוי מיט א זאק וויין, איך האב געזהן ווי אזוי ער גהט צו דער מיהל, איך האב אפילו געזהן ווי דער גוי סוד׳ט זאך מיט׳ן פריקאפ׳ן אין א זייט, און מ׳ווייל מאכ׳ן דיא שפיל; נאר פריקופי, א פנים, האט איהם געגיב׳ן צו פארשטעהן, אז איצט איז ניט די צייט. לכן האט מען אבגעמאסט׳ן ערליך, און מ׳האט געזומ׳ן די מירטשאקים ערליך, און איך האב מיך גאנץ גוט צו געקוקט, און מ׳האט דעם וויין גליך אריין געשאט׳ן אין קויש ווי ער דארף זיך מאהל׳ן, און פריקאפי האט צום קאסט׳ן צו געטשעפעט אלייניג׳ן זאק, בכדי דאס מעהל זאל אריין פאל׳ן

פונ׳ם קויש אין זאק אריין, און אז דאס האט זיך געענדיגט מאהל׳ן, האט ער גענומ׳ן אנדער זאק מאהל׳ן; לויזיג איז דיא מיהל ניט געשטאנען. האטש דא האב׳ן געוואהנט ווינציג גויים, אבער אין דער סביבה ארום און ארום איז געווען דערפל׳ך אסאך און קיין איין מיהל האב׳ן זיי ניט געהאט; פל׳עג׳ן זיי קומ׳ן אהער. און אזוי האב איך פארבראכט דיא גאנצע וואך.

מיין ארבייט איז געווען גאנץ פריה אויפשטעהן און אבדאוונען, און עפים עס׳ן און געהן אין מיהל אריין, און דארט פארברענג׳ן ביז מיטאג. און באל׳ד נאכ׳ן עס׳ן ווייטער אין מיהל אריין ביז אוועגד. סאד׳ן ס׳איז קיין ווינט ניט געווען און דיא מיהל איז געשטאנען, האב איך געקאנט זיין אין דר׳היים. און אז פריקאפי האט אויס געדרייט דיא מיהל נאכ׳ן ווינט און זיא האט אנגעהויב׳ן צו גיהן, האב איך באל׳ד ב׳דארפט לויפ׳ן צוריק אין מיהל אריין.

איך בין דא אין עטל׳יכע טעג געווארן אויס מענטש; איך פל׳עג זעהר זארג׳ן און בייגק׳ן: איך האב כמעט שטענדיג געווויינט. פריקאפי פל׳עג אויף מיר רחמנות האב׳ן, און אויסרעד׳ן דאס הארץ, נאר איך האב אבער ניט פארשטאנען וואס ער רעדט צו מיר: ער פל׳עג אריין מיש׳ן אידישע ווערטער, ווייל ער האט געקאנט אידיש אזוי פיל ווי איך גויש. און צוויש׳ן אונז ביידע איז געווארן א שעהנע שפראך, אשפאגל׳ נייע.

אויף דער 2־טער וואך פון מיין קומ׳ן אהער בין איך ארויס פון מיין געפאנגענישׂ; גאט האט אויף מיר, דאך, רחמנות געהאט, און האט מיר געווייז׳ן אוועג ווי פריי צו ווער׳ן. באל׳ד נאך דעם 2־טען שבת האט זיך מיין פעטער געקל׳ויב׳ן צו פאהר׳ן אויף אחתונה צו זיינעם אברודער און האט געדונג׳ן אפוהר, וועל׳כע האט ארויף געגומ׳ן זיין וויב מיט די 2 מיידל׳אך און זענען אוועק געפאהר׳ן. צו מיר, ס׳זאל מיר זיין היימל׳יכער האב׳ן זיי געבראכט אברודער׳ל פון איאהר 18, א״חל׳אפענ״ פון דעם 2־טען דארף — 5 וויארסט פון דאנען. דארט זענען געזעס׳ן מיין פעטערס על׳טערען, און יענע זענען אויך אוועק געפאהר׳ן אויף דער חתונה. נאר זיי האב׳ן געהאט אסאך קינדער, האב׳ן זיי געהאט וועמ׳ן צו ל׳אז׳ן ביי זיך און נאך אבגעגיב׳ן איינעם פאר מיין פעטערס וועג׳ן: דער ״חל׳אפענ״ האט געהיים׳ן לעבקא. באם געזייגענען, הער איך, ווי דער פעטער זאגט אן לעבקא׳ן ער זאל אויף מיר אכטונג גיב׳ן, און מיך ניט ל׳אז׳ן הונגער׳ן; ער זאל מיר פון זיין היים ברענג׳ן אל׳ע טאג עס׳ן, און ווייטער איז דא פון דער קוה מיל׳ך, וועט פריקאפי קאכ׳ן ״מאמל׳יגע״ און מ׳וועט עס׳ן מיט מיל׳ך, און זיי זענען אוועק געפאהר׳ן. אט איצט איז מיר ערשט געווארן נאך שרעקל׳יכער

און איך האב זעהר געווינטס. דער חלאפּעץ לעבקא האט מיך ניט געלאזט ווייטען און געזאגט: "קום זיך דורך אביסעל, ס'איז סיי ווי נישטא קיין ארבייט אין מיהל; קיין ווינט איז נישטא". ער האט מיך געפיהרט צום פריץ אין הויף, און געווייזן ווי די "קרעפאסטניע" ארבייטן, גוים און גוויות, און אפילו קלייטע שקצים אויך. און "עלטערע" איז דא וואס געהן ארום מיט בייטשן אין די הענד און גיבן אכטונג, אז יעדער זאל ארבייטן פלייסיג. קאם האט ער באמערקט אז איינער ארבייט פאלש, צו ער פוילט זאך, האט ער באלד געכאפט אפאר בייטשן. און איך האב זאך דערמאהנט וואס אין חומש שטעהט וועגן אונזער ארבייט אין מצרים, און ווי די נוגשים פלעגן שטעהן איבער אונז... דאס הארץ האט מיר געקלעמט; איך האב ניט געקאנט צו זהן, און איך האב אנגעהויבן וויינען אויף זייער אומגליקליכן צושטאנד. איך פרעג לעבקאן "אלע טאג ארבייטן זיי?" זאגט ער, יעדער דארף געהן אין זיין צייט; ס'איז דא טעג וועו זיי זענען פריי, כדי זאלן קאנען עפּיס פאר זיך טהון אין דר'הויף, און ס'איז אזוי אויסגערעכענט אז אלע טעג ארבייטן גוים אין הויף: דעם פריץ'ס ארבייט וערט ניט געשטערט קיין איין טאג נישט, וועו אייניגע זענען פארנומען קומען אויף זייער ארט אנדערע, למשל: זונטאג, מאנטאג, דינסטאג ארבייטן די גוים, און די איבריגע טעג ארבייטן אנדערע און די געהן אהיים ארבייטן, און אזוי שטענדיג איז דער גוי פארקויפט מיטן וויב און קינדער צום פריץ. "אוי! — זאג איך, — אשלעכט לעבן האבן זיי, נעביך, ווי מיר אידען אין מצרים!" די אידען האט נאך געדארפט זיין ערגער, — זאגט לעבקא — אז אגוי מיט אגוי באגעהט זאך אזוי שלעכט, היינט קאנען מיר זאך שוין פארשטעלן, ווי אזוי אגוי איז זאך באגאנגן מיט אאידען? פון דארט זענען מיר אהיים געגאנגן. קומענדיג אהיים, זאגט ער מיר: "איך וועל זיך אויפזעצן רייטענדיג אויף אפערד און וועל פאהרן קיין שושקען צו אונז אין דארף אהיים, ס'איז ניט וויט נאר 4-5 וויארסט; איך וועל דארט עכן אנבייטן און דיר אויך ברענגן". איך האב איהם ניט ווילענדיג געלאזט און ער איז אוועק מיטן פערד און איז געקומען פארנאכט און געבראכט מיר אנבייטן: אטעם האט "דאס" געהאט ווי מיינע צרות, נאר דאך בעסער ווי גארנישט. אויף מארגן איז זיך מישב לעבקא און פאהרט אוועק גאנץ פריה און קומט ערשט דעם 2-טען טאג פאר נאכט און ברענגט גאר ניט; איך האב די גאנצע צייט געווינט אויף מיינע יאהרן וואס איך בין גאר געבוירן געווארן און פריקאפי פלעג מיר אויסרעדן דאס הארץ; איך האב, אבער, ניט געוואוסט וואס ער רעדט צו

מיר, איך האב נאר פארשטאנען אז ער רעדט צו מיר דברי תנחומים, טרייסט־רייד, אבער וואס פאר א רייד וויים איך ניט; ער האט מיך געהאדעווויט מיט "מאמעליגע" מיט מילך, וואס ער האט אבגעקאכט נאך גאנץ פריה און ס'האט געסטייעט ביז דעם אנדערן פריה־מארג'ן; איך האב זיא געגעס'ן קאלטערהייד, און ס'האט מיר זעהר געשאדט. אז איך האב דרזעהן לעבקא'ן, האב איך זאך צו ווינט: "ער האט אויף מיר קיין רחמנות ניט, און לאזט מיך איבער אליין". ער האט זיך פארענטפערט, אז יענע קינדער האב'ן איהם ניט אוועק געלאזט. ער האט איבער געענטיגט מיט מיר, און גאנץ פריה זאגט ער צו מיר אז ער מוז א היים פאהר'ן "נאר אויב דו ווילסט פאהר אויך מיט מיר; איך וועל נעמ'ן נאך א פערד און פאהר אויך". זאג איך ווי אזוי קאן איך פאהר'ן, אז איך קאן ניט רייט'ן אויף א פערד. זאגט ער מיר, אז ער וועט מיך אוים לערנען. איך האב זיך געלאזט איינרעד'ן; איך האב טאקי חשק געהאט אויך צו קאנען פאהר'ן, און ער האט מיך אויפגעזעצט אויפ'ן פערד. אז איך בין שוין געזעס'ן אויפ'ן פערד האט זיך מיר געדאכט אז אט־אט פאל איך אראב, האב איך אנגעהויב'ן צו שרייען אז איך האב מורא, איך ווי'ל ניט... און לעבקא לאכט: "וואס האסטו מורא, טפש? איך האלט דיך צו און דעם פערד אויך!" און איך האלט אין איין שרייען: "אוי, אוי! איך האב מורא!" ער הערט מיך ניט און פיהרט מיך ביז איך בין איינגעוואהנט געווארן א ביס'ל און בין געזעס'ן אין צרות. דערווייל האט זיך לעבקא'ס פערד אויסגעריס'ן און איז אנטלאפ'ן; לויפט ער אוועק עס כאפ'ן און לאזט מיך איבער, דאס פערד מיינם האט דר'זעהן אז לעבקא'ס פערד איז אוועק און לעבקא האלט עס ניט, און פאר מיר האט עס וועהניג וואס דרך־ארץ, האט עס אויך אנגעהויב'ן לויפ'ן; איך שריי מיט מיינע גאנצע כוחות ביז איך בין אראבגעפאל'ן און האב זיך גוט צו קלאפט, און לעבקא האט שוין געכאפט ביידע פערד און שטעהט שוין נעב'ן מיר, און לאכט פון מיין מפלה: נא, — זאגט ער — איז דאס א רייטער, שוין איין מאל א רייטער! איך ווייז און האלט זיך ביי די זייט'ן פון וועהטאג, און ער לאכט און האלט זיך ביי די זייט'ן פון געלעכטער, הכלל איך בין שוין וויטער געבליב'ן מיט פריקאפ'ן און ער איז אליין אוועק געפאהר'ן און איז אין אוועגד אויף מארג'ן געקומ'ן און ער זאגט מיר, אז היינט פאר נאכט אדער באנאכט דארפ'ן זיי שוין קומ'ן פון דער חתונה, לכן וועט ער זיין מיט מיר ביז באטאג, און באטאג וועט ער אוועק פאהר'ן צו זיך אין דארף, און שוין מעהר אהערצו נישט קומ'ן.

איך האב שוין ארויס געקוקט, ער זאל אוועק פאהר'ן, ווייל ביי מיר איז געווען פארטיג א'פלאן פארלאז'ן דיא טהייערע "פראפעסיע" מיינע, דיא מיהל מיט פריקאפ'ן, מיט דער "אימעניע", אפילו דיא מאמעליגע מיט מילך. איך האב זיך דר'וואוסט אז דאס איז ניט קיין פעטער, נאר א פרעמדער; דאס האט מיר לעבקא קלאהר געמאכט, און אז ער, דער פאלשער פעטער האט מיך פשוט צוגענומ'ן פאר א "פריקאשטשיק'ל". דאס האט מיך זעהר געקרענקט און ניט אנגעשטאנען. פון פריקאפ'ן האב איך זיך אויך דר'וואוסט, אז דער וועג וואס זעהט זיך ארויס פון דער מיהל באם בארג אראב, און ציהט זיך אויפ'ן צווייט'ן בארג אין א וועלד'ל, פיהרט צום שטעדטעל "טומאנאוו". איך האב געפרעגט פריקאפ'ן אויף מיין גוויש: "קודא יעדיט דאראשקא"... און ער האט מיר געענטפערט אויף זיין אידיש: "דער וועג... טומאנאוו, יא יא". הכ"ל איך האב מיך איבערצייגט אז דאס איז דער וועג נאך טומאנאוו, און איך מוז אהין אוועק איידער דער קאלטער פעטער קומט. דעריבער בין איך געהר'ן געווען, אז לעבקא זאל זיך שוין אוועק פאהר'ן, נאר וויי אויף צו להכעיס האט ער ניט דר'לעבט אוועק צו פאהר'ן, ס'איז שוין נאך א האלב'ן טאג און ער פאהרט ניט; איך האב זיך שוין אנגעהויבן שרעק'ן: אט־אט קומט אן דער פעטער און איך וועל גארנישט קאנען טהון. נאר פארנאכט צו איז שוין לעבקא פארטיג אוועק צו פאהר'ן, און זאגט מיר אז איך זאל זיי זאג'ן אז ער האט געווארט ביז פארנאכט אויף זעהר קומ'ן און זיי זענען נישט געקומ'ן. "זיי געזונד, בעריליי, קום א מאל צו אונז אויך" און מיט די ווערטער איז ער אוועק.

שטיל־ערהייד האב איך איהם נאכגעשריג'ן "ברוך שפטרני". און האב זיך באלד געענומ'ן צו מיין זאך: אויספיהר'ן דעם פלאן. איך האב מורא א מינוט צו לאז'ן, טאמער קומ'ן זיי אן; איך וויים נאך ניט מיט א וועלכ'ן וועג דארפ'ן זיי קומ'ן, אפשר גאר מיט דעם וועג וואס איך וויל אנטלויפ'ן? אט דא וועט זיין שעהן און גוט. קלעהר איך מיר; נאר וויי אזוי ס'וועט ניט זיין מוז איך איין מאל פאר אלע מאל מאכ'ן א סוף.

און פריקאפי שטערט מיר. ער קאן מיך זעהן לניפענדיג דעם בארג אראב, און געהנדיג דער בארג ארויף אין וועלד'ל אריין; אין וועלד'ל האב איך שוין פאר איהם ניט מורא. האב איך באטראכט אז מ'מוז צו וואר'ן, ביז ער וועט א היים געהן. איך לויף א היים און לאז ארויס דאס קעלביל פונ'ם "סאראי" און לויף צו פריקאפי'ן און וויז איהם אז דאס קעלביל לויפט ארום און די בהמות געהן שוין פון דער "טשעריעדע", קאן דאס קעלביל אויסזוינג'ן ביי דער קוה דיא מילך. ער פאלגט מיך און געהט באזארג'ן

דאס קעלבל און איך וויס אז ער וועט אזוי גיך דאס קעלבל ניט כאפן, און ביז ער וועט עס כאפן וועט דיא קוה קומן, וועט ער דארפן געהן מעלקן און דיא מילך אנווארימן, און איך הויב זיך באלד גרייטן אין וועג און מאך אויברח. בארג אראב בין איך געלאפן אן אנשמה מיט אלע כוחות בכדי איך זאל קומן צום וועלדל אריידער פריקאפי וועט קומן אין מיהל אריין. אין וועלדל האב איך ערשט אבגעהאטעמט, און געשטעלט זיך אונטער אבוים אקוק טהון צוריק צו מ׳זעהט ארויס דיא מיהל, צו פריקאפי קאן מיך זעהן, צו מ׳יאגט מיר ניט נאך? איך האב אלעס באטראכט גוט, און איך האב שוין ארום זיך קיין סכנה ניט געזעהן, און האב זיך געלאזט געהן אין וועג אריין. איך בין געגאנגן בערך אהאלבע שעה און בין ארויס פון דעם וועלדל; איך האב נאך געזעהן דיא זונן ווי זיא געהט שוין אונטער. איך האב, אבער, צו מיין פרייד דרזעהן פון וויטענס הייזער אויך; דאס איז שוין געווען הייזער פונם שטעדטעל טומאנאוו.

וועו איך בין געקומן אונטערן שטעדטעל זענען מיך באפאלן הינט, וואס האבן מיך אביסל איבער געשראקן, נאר מ׳האט באלד דרזעהן און מ׳האט זיי אבגעטריבן פון מיר; און איך בין געקומן בשלום אין שטעדטעל אריין. איך בין גלייך אריין אין בית־מדרש און האב זיך פשוט מחיה געווען, זעהנדיג פאר זיך איד׳ן, און אז מ׳דאוועט "מנחה" ו"מעריב"; אינגלאך ווי איך און קלענערע דאוונען און אלע קוקן אופן אורח ווי פארוואונדערט. נאכן דאוונען איז מען מיך באפאלן פון אלע זייטן מיט פראגעס: ווער ביזטו יונגעלע? פון וואנען קומסטו אהער? ווענעס ביזטו? א. ז. ו. און איך ענטפער און זאג זיי, אז איך בין אטיראספאלער, און בין געפאהרן מיט אבעל עגלה פון באלטע, האט ער מיך דא איבער געלאזט. הויבט זאך אן: "ווער איז דער בעל־עגלה? ווי אזוי רופט מען איהם? וואס האסטו געטהון אין באלטע?" און איך זוך און געפונן תירוצים אויף אלע זעהרע קשיות. דער סוף איז געווען, מ׳האט מיך געפיהרט אין אגאסט הויז, דארט ווי ס׳איז געווען בעלי־עגלות וואס פאהרן קיין טיראספאל,— וויל דאס שטעדטעל טומאנאוו איז געשטאנען אויפן טראקט פון באלטע קיין טיראספאל, איז דארט שטענדיג געווען פוהרן הין און צוריק,— האט מען איינגעבעטן אבעל־עגלה ער זאל מיך מיט נעמן, און מ׳האט איהם באצאהלט פאר מיר 20 קאפיקעס. דער בעל־אכסניה האט מיר געגיבן עפיס עס׳ן, און איך האב געגעסן געשמאק, וויל איך האב דעם טאג קיין מאמעליגע אויך ניט געגעסן, און דער בעל־עגלה מיינער האט צוגוהן געגומן זיינע פארשוינען, און מיך אויך ניט פארפעהלט און איז

אוועק געפאהר'ן. פאר טאג גאנץ פריה, אזייגער 10 בין איך שוין געווען אין טיראספא.

ציפה האט זאך שטארק דר'שראק'ן, זעהנדיג מיך פלוצלונג שטעהן ביי איהר אין שטוב, פארשמוציגט און פארווייסט, און פאר שרעק האט זיא אנגעהויב'ן צו שרייען נישט מיט איהר קול: "ווי קומסטו אהער? און וואס ביזטו אזוי פארענדערט געווארן?" קוקענדיג אויף איהר, האב איך זיך אויך דר'שראק'ן און אנגעהויב'ן צו ווינען. אז זיא איז געקומ'ן צו זיך האט זיא מיך אנגעהויב'ן צו פרעג'ן פארוואס איך זעה אזוי שלעכט אויס און ווי אזוי קום איך אהער. איך האב איהר אלעס דר'צעהלט און האב איהר געזאגט אז ס'איז מיר שטארק שלעכט געווען.

דערוויי זענען געקומ'ן די שוועסטער זעהן זיך מיט'ן גאסט און ס'איז שוין צוזאמ'ן געווארן אגעווויין אויף אונזער ביטער מזל און מ'האט מיך שטארק באדויערט און מ'האט מיר מודה געווען, אז ער איז נישט קיין פעטער, נאר אפרעמדער און זיי האב'ן מיך אוועק געגיב'ן צו איהם פאר אמשרת, ווייל ער האט זיי צוגעזאגט, אז ער וועט מיך מאכ'ן פאר אלייט.

אשעהנער לייט וואלט איך געקאנט דארט ווער'ן!

ווער איז שולדיג אין דעם און ווער האט זיי געבראכט דערצו? נאר דיא נויט! דיא נויט, וואס ברעכט אייז'ן, האט צובראכ'ן מיינע שוועסטער'ס הארצער, אוועק גיבענדיג מיך פאר אמשרת צו אפרעמד'ן.

קאפיטעל ט׳.

ווי מיט אן׳האמער איבער׳ן קאפ׳ נויט ברעכט אייז׳ן׳ אהאלבער חלום. "שא, פרעג נישט!" אין אהימעלש׳ן פאלאץ׳ טויזענדער קינדער לערנען דארט׳, נאר פאר מיר איז נישטא קיין ארט׳ ריחות פונ׳ם גן־עדן׳ מ׳פיהרט מיך ארויס. אויפ׳ן סטעפ׳ זכות־אבות. אבעל־מלאכה— אשאנדע אין דער משפחה. אמשרת — אבכבודיגע פרנסה׳ דאס זעלבע וואס גנבים: אייגענער דונגט זיך׳ דער צווייטער שארט און דער דריטער שטעהט און ווארט׳ אתכלית׳.

אלס גאסט, און צוליב מיטלייד וואס מיינע שוועסטער האב׳ן געהאט אויף מיר, האב איך די ערשטע פאר טעג פאר בראכט אין שטוב. די שוועסטער האב׳ן געהאט צו טהון ארום מיר, מיך ארום צו רייניק׳ן... און ארום וואש׳ן, וויל איך בין שטארק פארשמוציגט געווארן אין דער צייט, לכן האב איך געדוהט אגאנצ׳ן טאג אין דר׳הויס, און בין דיא נאכט איינגעשלאפ׳ן געשמאק, און צום טאג האב איך געהאט זעהר אזים׳ן חלום, אזוי אז ס׳ליגט מיר נאך אין טעם, און איך געדיינק איהם ווי היינט, ווי ס׳איז ערשט געשעהן, און אז איך האב זיך אויפגעכאפט אשעה צום טאג האט מיך זעהר געערגערט, וואס איך בין נאך אביסעל ניט געשלאפ׳ן, און האב זיך געמוטשעט נאך אמאל איינצושלאפ׳ן, טאמער וועט זיך מיר נאך חלומ׳ן דיא ענדע אויך; דאן האב איך זיך אויפגעכאפט אין מיט׳ן חלום, און בין אזוי געבליב׳ן אן אענדע.

און דאס איז געווען דער חלום:

מיר האט זאך באוויז׳ן אפרייער סטעפ, אגרינער, און איך געה און בלאנדזשע און וויים ניט ווי איך בין אין דער וועלט, און וויים ניט וואוהין צו געהן און איך הויב אן שטארק צו ווינען, און זעץ זיך אנידער אויפ׳ן גראז באם וועג, וויל פוס טהון מיר שוין וועה פון פיעל געהן, און דא דר׳זעה איך מיין געשטארבענ׳ם פאטער ווי ער געהט צו מיר און פרעגט מיך: "וואס טהוסטו דא, מיין קינד?" איך האב באלד דר׳קאנט, אז דאס איז מיין פאטער. און הויב אן שטארק צו ווינען פאר איהם און זאג

איהם: "טאטע! טאטע! ווי ביזטו געווען אזא צייט? מיר איז זעהר שלעכט; איך לייד הונגער, דארשט און קעלט, און האב ניט ווי צו זיין; די שוועסטער קאנען מיך ניט האלטן!" און דר׳צעל איהם נאך אסאך זאכען. דער טאטע מיינער הערט דאס אלעס אויס במנוחה, און אליין זעהט ער אויס שעהן און ליכטיג, אז ס׳איז אמחיה אקוק צו טהון אויף איהם. ער פרעגט מיך וואהין האב איך זיך געלאזט איצט געהן, זאג איך איהם אז איך וויים אליין אויך ניט; איך בלאנדזשע און וויים ניט ווי איך בין, און וואהין איך געה. זאגט ער "קום מיט מיר" און נעמט מיך אן באם הענטל און פיהרט מיך. ער געהט מיט מיר איבער שעהנע ברג און טאהלן, אזעלכע וואונדערליכע וואס איך האב אויף מיין לעבן ניט געזעהן. דער טאטע האלט מיט מיר אן איין געהן. איך פרעג איהם: "טאטע, וואוהין געהן מיר?" זאגט ער מיר: "שא, פרעג נישטו!" אזוי זענען מיר לאנג געגאנגן, ביז מיר זענען געקומען צו אסטעפ און ארום און ארום שמעקט, אז ס׳איז אדערקוויקעניש, און עט־עט, וויטליך אין מיטן סטעפ האט ווי ארויסגעשוינט אגרויסער, שעהנער פאלאץ. דער סטעפ איז געווען אגלייך פלאץ, אן אשום בערגלך, דיא זונן האט אנגעהויבן אויפגעהן ערשט. איך געדיינק ווי היינט, אז אונזער גאנג איז געווען פון מעריב זייט, און דער זונן אויפגאנג איז געווען אנטקעגן דעם פאלאץ, און מיט איהרע שטראלן האט זיא אזוי באצויבערט דעם גאנצן געגענד, אז ס׳איז פשוט געווען אחיות אנקוקן אזא שעהנע פאנאראמע, און עס האט זיך מיר געוואלט דארטן פארבלייבן אויף עביג. "אוי, טאטע, איז דא גוט! ווער זיצט דארטן אין דעם טהייערן פאלאץ, וואס איך זעה?" זאגט דער טאטע: "יא, מיין קינד! דא איז טאקי גוט צו זיין, אבער ניט אלע קאנען זיין דא; זעהסטו איך האב געגוג טרחה צו פיהרן דיך אהער זאלסט אריין געהן אין דער טיהר ווי איך וויז דיר און זאלסט זאגן אז דו ווילסט לערנען און ווילסט דא זיין". איך ווילל דעם טאטן זאגן, אז ער זאל מיט מיר אריין געהן, אבער דער טאטע איז שוין נישטא, און איך בין געבליבן שטעהן נעבן דעם פאלאץ און ווין און שריי: "טאטע! טאטע! וואוהין ביזטו אהין געקומען?" נאר דער טאטע איז שוין נישטא און איך בין געבליבן אליין באם פאלאץ און הער קולות, טהייערע קולות מיט געשמאק, הונדערטער טויזענדער קולות; אלע אין איין גראד, ניט העכער און ניט נידעריגער, ווי א שעהנע מוזיק, און איך ווילל זעהר אריין געהן אינווענדיג און איך באשלים צו טהון וואס דער פאטער האט מיר געזאגט. איך עפן דיא טהיר און בליב שטעהן אין א שעהנעם "וועסטיבול", און באלד איז אגרויסער ליכטיגער קאריאר ווי ס׳דרעהן זאך

יונגע־לייט מיט שעהנע געזוכטע׳ן און שעהן געקלייידעט אין זיידינע קאפאטעס און איך שטעה ביי דער טיר, כעני בפתח, און האב מורא אטראט צו טהון איבער דער שוועל, און זעה וואס אין קאריידאר טהוט זיך, און הער ווי מ׳לערנט, נאר מיך זעהט מען נישט און מ׳הערט נישט. און איך באשלים אריין גענהן אינווענויג.

אריינקומענדיג, האב׳ן מיך פלוצלונג אלע דר׳זעהן און זענען באלד אראב אין דער הונטערשטער ״זאלא״, נאר אין קאריידאר איז געבליבן אייגער, וואס האט מיר פארזאגט, אז וויטער זאל איך נישט גענהן. אויף מיין בקשה, אז איך וויל לערנען, און צוליב דעם טאקי האט מיך דער טאטע געבראכט אהער,—ענטפערט ער מיר, אז איך קאן דא נישט לערנען, נאר דארט, אנווייזענדיג מיר אויף אצווייטער טיהר, און דערביי נעמט ער מיך אן און פיהרט מיך ארוים.

וועו איך בין צוגעקומען צו דער צווייטער טיהר, איז באלד ארוים אנטקעגען מיר איינער, וויזט אויס, אמשגיח דארט און זאגט צו מיר אזוי: ״געה אינגעלע, געה פון דאנען! אהערצו טאר מען נישט אריינגעהן!״ איך הויב אן צו וויינען און בייט מזאל מיך אריינלאזן. מ׳לאזט מיך אריין. איך זעה, וויי טויזענדער קינדער געפונען זאך דא און זענען פון אלעמען נהנה, און נאר פאר מיר איז קיין פלאץ נישטא, ביז איינער האט זאך מרחם געווען אויף מיר און האט מיך אנידער געזעצט נעבען אטיש. און אז איך הויב זיך שוין אן צופיהלען גליקליך, זעה איך פלוצלונג, ווי איך בין ווידער אין סטעפע; נישטא קיין פאלאץ, קיין תלמידים נישט, נאר אגרוים פעלד, און איך געה, בלאנדזשענדיג, און זוך מיין טאטען, וואס ער איז נישט לאנג דא געווען, און איך געה און וויין.

איך זוך מיין טאטע׳ן!..

נאר פון דאמאלסט אן האב איך איהם שוין מעהר ניט געזעהן, נאר אסאך־אסאך זאכען פון דעם חלום איז מיר פארגעקומען אין מיין לעבען, און איך האב צופארדאנקען זכות־אבות, וואס מיין פאטער האט זיך געמיהט אויף יענער וועלט, אז איך זאל ניט בלייבן קיין עם־הארץ; זיין זכות האט פארט מגין געווען אויף מיר און אויף מיינע קינדערלאך, און באהיט זיי פון אלעם בייז.

אז איך האב זיך שוין אויסגערוהט און געקומען צו זיך, האב׳ן האב׳ן זאך ווידער אנגעהויבן שאלות: ״וואס טהוט מען מיטען אינגעל, און וואס וועט זיין פון איהם? מאכען איהם פאר אבעל־מלאכה? חיט אב, רבונו של עולם! דאס טאר מען אפילו אויפן געדאנק נישט ברענגען; דאס איז אשאנדע

פאר דער גאנצער משפחה. נאר וואס דען איז גוט? א משרת! אט דאס איז א בכבודיגע פרנסה! וועז מ׳וויל מיך נאר צונעמען, וואלט׳ן די שוועסטער באלד מסכים געווען, אפילו אין א שיינק אריין, נאר קיינער וויל מיך ניט נעמען: דעם געפעל איך נישט און פאר יענעם טויג איך נישט; פאר איינעם בין איך צו גרויס און פאר׳ן צווייט׳ן בין איך צו קליין, און מ׳זוכט פאר מיר א תכלית; מ׳וויסט נישט וואס צוטהון מיט מיר, און איך הויב אן צוגעהן דערווייל אין בית־מדרש.

דער וואס וויסט נישט, קאן מיינען, אז אין בית־מדרש זיצט מען און מ׳האלט אין איין לערנען, אבער אין אמת׳ן איז נישט אזוי. אלע יונגע לייט, וואס עס׳ן קעסט און אלטע לייט, וואס האב׳ן שוין געענדיגט זייערע געשעפטען, גהען אין בית־מדרש לערנען. אויך גהען א הין אינגלאך פון ״חדרים״, וואס לערנען שוין פאר זיך. אזוי אז מ׳קומט אריין אין בית־מדרש, קאן מען הער׳ן א לערליי קולות, יונגע און אלטע; א געפילדער, א געשריי ביז אין דער ״סטעלי״, און ס׳קומט צו עפיס איז גארנישט מיט גארנישט, חאטש נעם און לאך זאך אויס דערפון. בפרט אזוינע אינגלאך ווי איך — די דאזיגע לערנען א ודאי גארנישט. בשעת דעם דאוונען איז נאך ווי אזוי ס׳איז: מ׳האלט האפ׳ן די גמרות און מ׳קוקט אריין אין זיי, נאר ווי באלד דער ״עולם״ צוגעהט זיך, אזוי הויבט מען זאך אן צושלאג׳ן מיט נאסע האנטוכער, מ׳בראט קארטאפלעס, מ׳קעהרט איבער שטענדערס, און ס׳איז לעבעדיג און פרעהליך...

די יונגע־לייטלאך באנוצ׳ן זאך מיט דער קליינער ״חברה״ אויף שליחות׳ן, און לאז נאר פראבירן א אינגעל ניט פאלג׳ן, וועט ער שוין האב׳ן זיין רעכט אויסקומעניש.

צווישן די קעסט־קינדער, בית־מדרשניקעס, פלעג׳ן אויך זיין רייכע איידעמס, וואס פלעג׳ן אויסגיב׳ן געלד אויף אמת׳ע נוצליכע זאכען, ווי מאהן־פלעצלאך, עפפעל, פלוימען און קאוואנעס... ביי די לעצטע פלעג׳ן מיר, קליינע ״חברה״ מאכ׳ן די בעסטע גשעפטען.

וועז איך האב אנגעהויב׳ן צוגעהן אין בית־מדרש, בין איך אויך געווארן א משרת ביי די רייכע בית־מדרשניקעס און פלעג זיי אויך דארפ׳ן באדינען באגלייד מיט אלע אנדערע קינדער.

און איינמאל האט מען מיך געשיקט קויפ׳ן קאוואנעס. געגאנגען זענען מיר אין דרייען: איינער האט זאך געדונג׳ן, דער צווייטער האט דערווייל געשארט מיט׳ן פוס א קאוואן און דער דריטער האט איהם שוין געקאנט פריי אויפהויב׳ן און אוועק טראג׳ן. און דיא אידענע, דיא פארקויפער׳ן

וואס די טהייערע קונים האבן זיא ערשט אויפגעוועקט פונ׳ם שלאף, האט ניט געווארטט, ווי אזוי מ׳רויבירט זיא אין מיטן העלן טאג — אינגלאך, בית־מדרשניקעס, וואס ווילענדיג־נישט־ווילענדיג שניידן זאך צו ווערן מארק־גנבים.

אזוי פלעגן "חברה" טהון: היינט ביי אין אידענע, מארגען ביי דער צווייטער, איבער מארגען — ביי דער דריטער. און מיך האט מען אויך אזוי געלערנט צו טהון ווי אלע, און איך וואלט געקאנט ווערן א שעהנער לייט מיט לייטן גלייך.

דאס איז געווען דיא לעהרע פון די קלייגע בחורים־לאך, פונ׳ם חדר אינגלאך, אין בית־מדרש.

און ס׳איז נאך געווען דארט א מלאכה, וואס מיר האבן זאך כמעט ווי ספעציאליזירט אין איהר. דאס איז געווען צוזילבערן געלד; צומאכן פון קופער — זילבער!

און אזוי פלעג מען טהון:

מ׳פלעג נעמען א קאפיקע און אבזילבערן זיא מיט שפיגעל־זילבער און מאכן פון איהר א זילבערנע מטבע פון 20 קאפיקעס, א שפאגעל־נייע, און מ׳פלעג שוין אויסזוכן, מן הסתם, עפים א בלינדע אדער א פארשלאפענע אידענע וואס שטעהט אין מארק מיט א שטעליכעל און לעבט קאם פון צרות און דחקות, און מ׳שטופט איהר אריין אין דער האנד דיא טהייערע מטבע, און זיא גיבט אונז סחורה פאר איהר און "רעשט", וויפיעל ס׳קומט, נישט נעמענדיג אין זונען, אז ס׳קאן זיין א פאלשע.

און ווידער גנבנן מיר אין מיטן העלן טאג און קיינער זעהט נישט.

און די שוועסטער, ווי ס׳ווייזט אויס, האבן געזעהן אז ס׳איז נישט קיין תכלית פאר מיר צו ווערן א בית־מדרשניק, אליידיג־געהר, און מ׳האט געטראכט וועג׳ן מיר עפים א געשעפט, און מ׳האט געפונען.

צו דריי וואכן האב איך פארלאזט דאס בית־מדרש.

קאפיטעל י׳

אלאנגער גלגול. על־אפי ועל־חמתי. דיא גרויסע שרפה. קאמפרעסיע מיט פעפיד. זמירות אזויסזוענגען. ווי אקנעכט אין מצריים. משה דבנו — אגעדאנק! ביי פוטיפרן. שנאה אנשטאט ליבע. אמיידעל טשעפעט זאך. מיטן קאפ אראב. אלסדונג, אבי נישט קיין גראבער יונג. ביטעדע טדעהרן. טענות צום דבונו של עולם. ארוח אין דיין טאטע׳ן! אדאנק פאר זאלץ מיט ברויט. זיי געזונד. טאשליק! דאס ״אונטערן ־ בארג ־ דארף״ ראשית חכמה — יראת ד׳!

אנייער גלגול, נאר אלאנגער, ועלכער האט מעהר געדויערט פון אלע מיינע ביז היינט; דער גלגול האט זיך געצויגן אפאר יאהר. איך בין יעצט מגולגל געוואָרן אין אדארף צו אפריינד ר׳ שלום טאשליקעד; די שוועסטער האבן געבייטן ער זאל מיך נעמן צו זיך אין דארף אריין און מאכן פון מיר אתכלית, אלייט מיט לייטן גלייך; און ר׳ שלום האט איינגעשטומט. אויף וואס פאר אקאנדיציעס ער האט אבגערעדט מיט מיינע שוועסטער וויים איך עד היום ניט און ס׳איז מיר ניט אינטערעסאנט צו ווין, נאר מיר האבן זיי געזאגט, אז אונזער פריינד שלום, דער מוהמע אסתר׳ם זוהן נעמט מיך צו זיך אין דארף אריין; ער האט ניט קיין זכרים נאר 2 טעכטער, ״לכן נעמט ער דיך פאר אזוהן, און דארט איז דא א שוחט זועט ער מיט דיר לערנען, און דארט אז דו וועסט זיך שוין ניט האלטן, זאלסטו שוין מעהר דיין פנים ניט ווייזן צו אונז, מיר וועלן דיך הורגן; ביזט שוין באלד בר־מצוה און ווערסט וואס אמאל עלטער, און ביזט ניט קיין צו געשריבענער אויך, וואס־זשע וועט זיין פון דיר?״ דאס איז געווען דאנערשטאג אוועגד, קומענדיג פון בית־מדרש, און ווייל דאס פיהרונג פון דארט איז מיר ניט געפאהלן, חאטש איך בין געווען דער קלענסטער און האב שוין צום לערנען קיין חשק ניט געהאט גלייך מיט די גרויסע, אבער די שלעכטע מדות צו וואס זיי האבן מיך געטריבן זענען געווען על־אפי ועל־חמתי, און בין ניט פעהיג געווען צו זיי און פלעג ניט איין מאל כאפן פעטש פון די יונגע־לייטלאך פאר מיין ניט וועלן פאלגן, און פלעג

מיך שרעק'ן, אז זיי וועל'ן מיך פון בית־מדרש ארויס טרייבן; פארשטעהט זאך אז איצט וועז די שוועסטער האב'ן מיר פארגעלעגט צו פאהר'ן אין דארף אריין צו ר' שלמה'ן בין איך באלד באשטאנען בשמחה רבה, אוז האב די שוועסטער אלעס צו געזאגט אבי פטור צו ווער'ן פונ'ם בית־מדרש, אוז ניט קוקענדיג וואס ס'איז ערב שבת בין איך פרייטאג באטאג אוועק געפאהר'ן פון טיראספאל אין דארף אריין צו אתכלית.

איך געדיינק ווי היינט, אז פרייטאג אין דער פריה 10 אזייגער בין איך שוין גרייט געווען מיט מיין פעקעל צו פאהר'ן, אוז אונזער פריינד ר' שלום האט מיך געגומ'ן אוז צו געפיהרט צו אפוהר פון א דארפ'ס גוי אוז מיך אויפגעזעצט, אוז הייסט מיר זיצ'ן בין ער וועט צוריק קומ'ן. אוז איך זיץ אויף דער פוהר אוז ווארט אוז צעהל' די מינוט'ן, מ'זאל שוין פאהר'ן; מיט אמאל קלונגט מען אין די קלויסטערס אויף אשרפה, — האב'ן זאך אלע דארפ'ס־גוים אויפגעזעצט אויף זעהרע וועגלאך, אוז זענען זאך צולאפ'ן פון דער שטאדט.

פרייטאג אוז זונטאג שטעל'ן זאך אב אין טיראספאל גרויסע יריידים אוז ס'קומ'ן זאך צונויף אסאך פיהרלאך פון די ארומיגע דערפער, אוז אז ס'איז אשרפה אין שטאדט נעמט מען די אלע גוים, זאל'ן הילפ'ן לעש'ן. אוז דעריבער וועז ס'איז אשרפה אין שטאדט אנקלויפ'ן אלע גוים א היים. אוז אויך אזוי איז פארגעקומ'ן יענעם פרייטאג. אז די גוים האב'ן דר'הערט, אז מ'קלונגט אין קלויסטער, זענען זיי שוין אויסגעווען דיא צייט, אוז מיין גוי אויך מיט זיי, נישט ווארטענדיג אויף שלום'ן. וועז מיר זענען ארויס פון דער שטאדט האב איך ערשט געזעהן, ווי דאס פייער איז גרויס אוז האב אנגעהויב'ן צו ווייגען פאר פחד אוז שרעק. אוז די פיהרען לויפ'ן אוז דער שטויב איז גרויס אוז מיין גוי טרייבט די פערד משוגענערווייז אוז איך זיץ ווי אויף א וואולקאן, אוז ס'טרעסעט מיר ארויס די קישקעס... אוז דריי א זייגער באטאג בין איך געקומ'ן אין דארף צו שלום'ס פאמיליע, א הרוג, א צוקלאפטער אויף אלע זייט'ן, אז איך האב געשריג'ן מיט אלע מיינע כחות פאר וועהטאג אוז געהאלט'ן זיך באם בויך. זיי האב'ן זאך, ווייזט אויס, שטארק דר'שראק'ן אוז מ'האט מיך מכבד געווען מיט קאטפרעס'ן מיט פעפיר, אוז דאס האט מיך טאקי א ביסעל בארוהיגט, אוז איך בין איינגעשלאפ'ן.

אז איך האב זיך שפעטער אויפגעכאפט, איז מיר שוין געווען גוט אוז איך האב שוין אויך געטראפ'ן ר' שלום'ן אין שטוב, דר'צעהל'ענדיג פרטים וועג'ן דער שרפה. דער עיקר האט מיך געפרייט, וואס אויף דער

גאס, ווי מיינע שוועסטער וואהנען, האט דיא שרפה ניט געגרייכט און ס׳האט זיי חלילה גארניט געשאדט.

און איך בין אין דארף ביי אפריינד. דאס דארף איז זעהר א פרעהליכס און אלעבעדיגס; ס׳שטעהט אויף א טראקט און ס׳פאהרן פיהרען הין און צוריק, און מ׳זעהט זאך אפטמאל מיט פרישע מענטשען, און א חוץ דעם איז דא נישט וויים פון דאנען נאך א דארף, ווי ס׳וואהנען מעהר אידען און שבת דאווינט מען דארט בצבור און מ׳וויסט א טעם פון אידישקייט... און נישט ווי ביי יענעם ״פעטער״ אויפן פעלד און אין דער מיהל, וואס א חוץ הימל און ערד זעהט מען גארנישט.

צוליב דעם טאקי איז אפילו ביי מיר קיין חידוש נישט געווען, וואס דער גלגול מיינער האט געדויערט מעהר ווי אלע אנדערע גלגולים מיינע אין פארשידענע צייטן פון מיין קינדהייט.

דער ערשטער פרייטאג צו־נאכטס. איך זיץ צווישן אייגענע, וואס האבן מיך געראטעוועט, ווי נאר איך בין אנגעקומען צו זיי. איך זיץ באם טיש גלייך מיט אלע און פיהל זיך גוט. זיי האבן מיך פריינדליך צוגענומען און איך בין זיי אין הארצן דאנקבאר דערפאר, און פון שטילער פרייד הויב איך אן צו זונגען אויף א קול...

איך זונג די זמירות של ליל שבת אויסווענדיג, און אלע קוקן אויף מיר פארחידושט: ״סטייטש! ווי קומט עס גאר צו מיר, אז איך זאל קאנען אזוי גוט אויסווענדיג?!״ און זיי האבן שטארק געקוועלט פון מיר, זיצענדיג ביז שפעט אין דער נאכט.

אויף מארגען אין דר׳פריה איז שלום געגאנגען מיט מיר אין צווייטן דארף צום ״מנין״, און דארט האב איך זיך באגעגענט מיט מיינע צוויי חברים, וועלכע האבן גלערנט אין טיראספאל, מרדכי און זיין ברודער אברהם, און זיי האבן זאך גאר מחיה געווען מיט מיר, און איך מיט זיי נאך מעהר. און אזוי האב איך געהאט מיט וועמען צו פארברענגען אין משך פון א שטיק צייט. און דאס וואס איך האב געהאט נישט וויים פון זיך צוויי גוטע חברים און א פערד און וועגלע ביי דער זיט, — דאס אלעס האט מיר געגיבן מוטה און פרייד, אז איך זאל זיין צופריד׳ן מיט מיין ״שעהנער״ שטעלע, חאטש ס׳איז מיר דערנאך נמאס געווארן און ס׳האט מיך מעהר נישט אינטערעסירט. און אזוי האב איך דיא ערשטע צייט מסכים געווען מיט מיין אייגענעם ווילען, און דערנאך איז עס שוין געווען באונס, און איך האב זיך גארנישט געקאנט הילפן. און ס׳איז מקום געווארן ביי מיר דער פסוק ״תחלתם ברצון וסופם באונס״ און בין פארבליבן אין

טאשליק אלס אפשוט׳ר שטוב־משרת, און ווען ניט גאט׳ס רחמנות אויף מיר, וואלט איך געבליבן אויף עביג אקנעכט, אגראבער יונג, אעם־הארץ און אאומגליקליכער מענטש... נאר גאט האט רחמנות געהאט אויף מיר און האט מיר געשיקט אמלאך־מושיע, אגוטן געדאנק, וואס האט מיך געוועקט און נישט געלאזט רוהן, ביז איך בין אויסגעלעזט געוואָרן פון מיין גלות, ווי די אידן פון גלות־מצרים דורך משה רבנו, און בין געוואָרן אפרייער מענטש און נישט מיין עבד כנעני.

איצט איז נויטיג צו דר׳צעהלן וועגן דער פאמיליע "קרובים", וואס איך האב געדינט און געווען ביי זיי ווי יוסף ביי פוטיפרן אין מצרים און בין אויסגענוצט געוואָרן אויף אלערליי אופנים.

דיא פאמיליע איז באשטאנען פון דריי מענטשען: ער און זיין פרוי חיה און אמיידעל פון איאהר 15 מיטן נאמן ביילה. זייער פרנסה איז געווען אשיינק פון בראנפן מיט וויין און באקאלייען סחורות; אהויז האבן זיי געהאט מיט אגרויסן הויף ארום געצוימט מיט אפלויט און דער טהויר פלעג שטענדיג זיין פארמאכט, און דאס הויז איז געשטאנען באם טראקט, פלעגן אפט קומן געסט, וואס האבן געבעטן עסן און טרינקן. פארשטעהט זאך, אז אין אזא מין פרנסה איז דא אסאך ארבייט, און איך האב געדארפט ארבייטן פלייסיג און געשמאק, און וואס אמאל האב איך זיך מעהר און מעהר אויסגעטויגט און מיט אצייט שפעטער איז דיא גאנצע פיהרונג פון דער שטוב און אפילו אין קיך געווען אויף מיר, און מ׳האט מיך גאנץ פיין עקספלואטירט.

אין אקורץ שטיקעל צייט האב איך זיך אויסגעלערנט צו רעדן "וואלאכיש", וויל דאס דארף איז באזעצט געווען פון לויטער "וואלאכען" און אז איך האב שוין געקאנט רעדן, בין איך ערשט געוואָרן אגאנצער מאכער, ווי יוסף ביי פוטיפרן; ס׳האט נאר געפעהלט אז דיא "פוטיפריכע" זאל זיך פארליבן אין מיר. נאר זיא איז שוין, אבער, געווען אלט דערצו, און דאס טאכטער׳ל האט נאך קיין שכל ניט געהאט, און אנשטאט "ליבע" האט זיא ארויסגעוויזן אשרעקליכע שנאה, און פארפאלגט מיך, ווי וויט זיא האט נאר געקאנט.

נאך אמשך פון 6 חדשים האט מען זאך מיט מיר שוין באנוצט אין אלע געשעפטן: בערל׳ ברענג אריין, און בערל׳ גיב בראנפען דעם גוי; בערל׳ שפאן אריין דאס פערד און פאהר אין שטאדט אריין. איך קאן זאגן אז איך האב קיין רוה ניט געהאט אמינוט, אחוץ שבת. שבתדיגן טאג האב איך געהאט פריי און רוה פון דער גאנצער וואכעדיגער ארבייט. די

שטוביגע זענען אויך ניט געזעסן ליידיג: שלום האט געגוג געהארעוויט, און חיה זיין פרוי האט אויך געארבייט — ס׳איז געווען פאר איטליכ׳ן, בפרט אז שלום פלעג אפט אוועק פאהר׳ן. איהם איז געווען קארג דיא וועלט; ער פלעג זוכ׳ן נאך דרויסענדיגע פרנסות, און פלעג על־פי־רב צוליג׳ן, אזוי אז וואס מ׳פלעג פארדינען אין שטוב, פלעג ער פארליר׳ן אין דרויס׳ן. אז ער פלעג זיין אין דר׳הים פלעג זיין גרינגער פאר מיר, דען ער פלעג שטעהן אין שיינק און אין קלייט. זיין פרוי האט דאך געמוזט קוק׳ן אין שטוב, און דאס מיידעלע האט זיך געפיהלט ציטיריג און חשוב — האט זיא ניט געוואלט טהון פון דאנען אהין, נאר זיך שאפ׳ן מיט יענעם; זיא האט זיך געזוכט גרינגע ארבייט: אויס נייען וכדומה.

אז די שכנים, יענע איד׳ן וואס אין דארף האב׳ן געזעהן מיין פעהיגקייט, האב׳ן זיי זיך געחידושט און האב׳ן געראכנט ניט אנדערש, אז שלום וועט מיך פון זיך ניט אבלאז׳ן, און וועט מיך נעמ׳ן פאר א איידעם. אמא׳ בין איך אריין געקומ׳ן צום שכן וועלכער האט געוואהנט פונקט אנטקעג׳ן שלום׳ן, א פיינער איד — ר׳ משה הירש האט ער געהייס׳ן און האט געהאט פיינע אויסגעגיבענע קינדער, — זאגט ער צו מיר: ״דו ביזט דאך א פרייַנד זיינער פון איין משפחה מיט איהם, און ביזט א פיין אינגעל, פאר וואס זא׳ דיך שלום ניט גיב׳ן לערנען? פאר וואס זא׳ ער דיך ניט נעמ׳ן פאר א חתן בעסער, איידער ער זא׳ מאכ׳ן פון דיר א שטוב משרת?״ איך בין פארשעמט געוואר׳ן ביי די וועלטער, און ענטפער: ״איך וויים?!״— ״יא, דו וויסט ניט, אבער ער וויסט דאך און איז דאך א פרומער און קען לערנען אויך! פאר וואס וויסט ער ניט אז ס׳שטעהט געשריב׳ן ״מבשרך אל תתעלם״, אוודאי וואלט פאר איהם גליכער געווען ער זא׳ אזוי טהון; ער וואלט דיך געראטעוויט און זיין קינד גליקליך געמאכט; דען דו קאנסט אויסוואקס׳ן א גרויסער מענטש!״ און אזוי פלעג ער אלע מא׳ טענה׳ן דאס אייגענע ניט נאר פאר מיר, נאר פאר יעד׳ן איינעם. איך וויים ניט צו פאר מיין געטרייישאפט צו פאר ערליכקייט, צו אפשר גאר פאר קנאה און שנאה צו שלום׳ן; וויי׳ ער האט איהם ניט פארגינען צו האב׳ן אין שטוב אזא געטרייען מענטשען. דאס אלעס וויים איך ניט; נאר איין זאך וויים איך, אז די רייד זענען אנגעקומ׳ן צו שלום׳ן, האט ער זאך געמאכט ניט וויסענדיג און האט עס אראב געשלונג׳ן רוהיג, נאר אז בוילה האט זיך דערוואוסט, האט זיא זיך געפונען שטארק באליידיגט: ״סטויטש, מ׳זא׳ זיא אזוי נידריג האלט׳ן, אז זיא זא׳ נעמ׳ן א שטוב משרת פאר א חתן?!״ און פון דאמאלסט אן האט זיא מיך אנגעהויב׳ן צו האס׳ן: זיא האט זיך

מיט מיר אנגעהויבן שאפן מיט זעהר נידריגע ארבייט, ווי פליקן פעדערן און קעהרן דיא שטוב, וכדומה... און פלעג זעהן אז איך זאל נאר טהון די ארבייטן בכדי מ׳זאל מיך נידריג מאכן און בכדי אויסצוווייזן ווי נאריש זענען משה הירשׂ׳ס רייד.

און ר׳ משה הירש פלעג דערוויף זעהר פייערן און ס׳האט איהם גאר ניט געהאלפן. מיט זיינע טובות האט ער מיר פארשאפט יסורים, און ניט איינמאל פלעג איך וויינען דערוויף. איך האב, אבער, בעסער ניט געקאנט מאכן. פונ׳ם ״חדר״ בין איך שוין אבגעריסן; איך בין שוין בר־מצוה; תפילין האב איך דא אנגעהויבן צו לעגן דעם ערשטן וויינטער פון מיין אנקומן צו זיי. חנה, מיין שוועסטער, האב איך געהערט, איז שוין געשטארבן; זיא האט דעם וויינטער געבוירן א אינגלע און עטליכע וואכן נאך דעם איז זיא געשטארבן. צו וועמען זאל איך געהן? דינען ביי א פרעמדן וועל איך דאך זיין אנ׳אמת׳ר משרת! דא חייסט אז איך בין ביי א פריינד; ער זאגט אז ער וועט מיך מגדל זיין וויי א קינד, ע׳כ מוז איך מיך דא האלטן. און איך האב זיך געהאלטן און געליטן פון אלע זייטן. נאר מעהרסטנטייל האב איך געליטן פונ׳ם מיידל. איניגע מאל פלעג איך אנקומן און הערן ווי די עלטערן מוסרן זיא פאר מיר, חאטש מיר אין די אויגן האבן זיי איהר רעכט געגיבן. דיא אלטע מוטער, שלום׳ס, דיא מוהמע אסתר ע״ה, איז געווען ביי זיי א שטיק׳ל צייט צו גאסט, האט זיא זיך געקריגט מיט איניק׳ל פאר מיר, און האט די קינדער גוט אויסגעזידעלט, וואס זיי דר׳לאזן זיא זאל האבן איבער מיר אזא ממשלה, און האט אזש געווויינט אויף מיין ביטער מזל; זיא האט אפילו געהאלטן מיט דער דעה פון משה הירשׂ׳ן, אז וועז שלום זאל זיין אנ׳אמת׳ר פריינד וואלט ער מיך געדארפט מגדל זיין פאר א זוהן און מיך גיבן לערנען, און מיך מגדל זיין לתורה; נישט צו פליקן הינער און א וועגלע שמירן... נאר איהרע רייד האבן נישט געהאלפן. דיא מוהמע מיינע איז געווען זעהר קלוג און פרום און האט מורא געהאט פאר גאט אז ער זאל ניט שטראפן איהרע קינדער פארן יתום,—האט זיא זיך אריין געלעגט אין דער זאך מיט אלע כוחות, אז זיי זאלן מיך בעסער באהאנדלן און בארעכענען, וועמעס קינד קומט אזוי אב ביי זיי; ר׳ איצעלע גראסעליר׳ס, איין און אייניציגער ״קדיש״! זו ״תורה וזה שכרה?״ ווי איז דער זכות פון זיין פאטער׳ס תורה? ״אוי קינדערלאך, קינדערלאך! איך האב מורא אז גאט זאל אייך ניט שטראפן״. זיא האט ניט געקוקט וואס דאס מיידל ביילה איז איהר איניק׳ל און האט זיא פאר מיר געשאלטן, אז זיא זאל געגן מיר ניט זיין אזא אכזר, ווייל קיינער

האלט זיך ניט אין די הענד; "דו קאנסט נאך ניט ווין וואס מיט דיר קאן פאדקומען, און בפרט מיט דיינע קינדער, וואס דו וועסט א מאל האבן".

דיא אלטע מוהמע איז אוועק געפאהרן.

באם אבפאהרן האט זיא מיך געקושט און געבענטשט, אז גאט זאל מיך אזיסלייזן פון זיי אין זכות פון מיינע פרומע עלטערן. "זארג נישט און ווין ניט, און גאט וועט זאך מרחם זיין אויף דיר און וועט דיר אין גיכן הילפן"!..

א שטיקעל צייט נאכדעם ווערט עטוואס שטילער; בילה טשעפעט זאך נישט אזוי ווי פריהער און גיבט מיר נישט צו ארבייטן קיין מיאוסע ארבייט. נאר נישט לאנג, אבער, האט דאס "גוטע" געדויערט. אין א פאר וואכן ארום איז שוין ווידער דאס זעלבע, און זיא האסט מיך און פיינגט מיך אויף אלערליי אופנים: דא דאוון איך צופיעל און דאדט האב איך זאך געזאמט מעהר ווייפיעל מ'דארף, און זיא האט נאר געהאלטן אין איין גראבן און זוכן חסרונות, ווילעגדיג אין גאנצן פטור ווערן פון מיר און נישט זעהן מיך פאר די אויגן.

זיא פלעג הערן און זעהן, אז מענטשען לויבן מיך און איך בין נושא חן ביי זיי, האט זיא מורא געהאט, אז טאמיר וועט זיך דער פאטער סוף כל סוף בארעכענען און מרוצה ווערן אויף דעם, וואס משה הירש זאגט און נאך אנדערע אידען, און וועט איהר חתונה מאכן פאר מיר. און פאר דעם האט זיא מורא געהאט ווי פארן טוידט, און האט זאך געשראקן, און דעם שרעק האט זיא אויסגעלאזט צו מיר.

דערנאך, ווען דער פאטער האט מיט איהר א שידוך געטהון, און זיא האט שוין געוואוסט, אז זיא האט א חתן, א נגידיש אינגעל און א צאצקע, האט זיא אנגעהויבן ענדערן איהר פאליטיקע לטובה, און איז געוואדן גוט און פרום, און האט געקוקט אויף מיר מיט רחמנות; א נייע בילה איז אויפגעשטאנען פאר מיר, וואס איך האב זיא ערשט נעכטן נישט געקאנט און האב זיא שוין טאקי נישט געוואלט קאנען פאר איהר פאלשקייט און נידערטרעכטיגקייט.

און אזוי האב איך געארבייט און געליטן אריבער צווויי יאהר פאר גארנישט, א חון וואס איך פלעג עס'ן און קלייד'ן זיך פון דעם, וואס ס'פלעג אראב פון שלום'ן: א צוריסינעם פידזשאק, א פאר הויזן אויף צו נוציוון און א פאר שטיוועל צו פארקלענערן.

און איך האב זיך שוין אנגעהויבן איינגעוואהנען, און האב אלעס אנגענומן באהבה; איך האב מיר געטראכט: אזוי דארף, מן הסתם, זיין,

ווייל אנדערש וויים איך נישט.

און אזוי איז עס געווען.

און איינמאל האב איך זאך דר׳מאהנט אין עפיס, און ס׳איז מיר געווארן שווער אויפן הארץ און טרעהרן האבן מיך אנגעהויבן צושטויקן: דאס לייכט האט זיך צוברענט, און איך האב זיך דר׳מאהנט, וואס איך בין, און ווער איך בין.

איך געדיינק, ווי איינמאל באם דאוונען, האב איך זיך אבגעשטעלט ביי א פאר ווערטער נישט וויסענדיג דיא טייטש פון זיי, און ס׳האט מיר פארקלעמט באם הארץ. איך כאפ דיא גמרא, דארט ווי איך האב אמאל גוט געקאנט, און ווידער דאס זעלבע! איך פארשטעה גארנישט און זעה גארנישט; די אותיות האבן זאך איבערקעהרט מיטן קאפ אראב, און איך דר׳קאן זיי נישט. און א שרעק פאלט אן אויף מיר, א פארבארגענער שרעק, און מיט הייסע טרעהרן בייט איך גאט, אז ער זאל רחמנות האבן אויף מיר, און מיך נישט לאזן פארבלייבן קיין גראבער יונג, ווייל ער האט מיך שוין אזוי אויך געמוג געשטראפט... און ווען איך רוה און רוה נישט, און ווען איך עס, צו איך געה שלאפן,—פארלאזט מיך נישט דער געדאנק אויף קיין רגע נישט, און לאזט מיך נישט לעבן.

און אין שטוב האט מען באמערקט אויף מיר, ווי איך געה ארום פארזארגט און פארטראכט און מ׳פלעג מיך דערפאר מוסר׳ן און זאג׳ן, אז בילה איז געווען געעכט מיט איהרע טענות אויף מיר, און איצט איז איהר שוין פשוט נמאס געווארן צו האבן צו טהון מיט מיר, און זיא לאזט מיך לויפן...

אוועק געהנדיג ערגיץ, וואוהין מ׳פלעג מיך שיקן, פארהאלט איך זיך שעה־וויייז אין ווענ, ווי מ׳זעהט קיין מענטשען נישט, און טראכט מיין שווערע מחשבה פון אויסלעזונג, און בייט רחמים ביי גאט, און ווין פון צער און יסורים.

און גאט האט צוגעהערט מיין געבעט.

אין יענעם יאהר האט שלום אבגעדונגן דיא ״פאשניא״, און האט געהאט רעכט צונעמען געלד פון די ״טשומאקעס״ פארן פאסן: 5 קאפיקעס פאר יעדער פאר אקסען. א חוץ מיינע אלע ארבייטן אין קלייט און אין שיינק, פלעג איך נאך אפטמאל דארפן פאהרן איבערן סטעפ, זעהן צו ס׳האט זאך נישט אבגעשטעלט ערגיץ ווי א טשומאק, און זאל נעמן ביי איהם געצאהלטס. נישט איינמאל פלעג איך דארפן אויפשטעהן פארטאג אכטונג גיבן אויף ״טשומאקעס״.

דעם "טשומאק" וואס האט זאך אבגעשטעלט "יענעם" פרייטאג, האט מען געקאנט זעהן פון דער נאהינט, און דעריבער האט מען מיך באלד ארויף געשיקט, איך זאל גיין אין נעמ"ן ביי זיי גיין.

אז איך בין געקומ"ן צו זיי אן א פערד, האב"ן זיי מיר קיין קאפיקע נישט געוואלט גיב"ן און האב"ן באלד איינגעשפאנט און אנגעהויב"ן אוועק צופאהר"ן, נישט קוקענדיג אויף דעם, וואס איך בין זיי נאכגעלאפ"ן און געשריג"ן אז זיי זאל"ן באצאהל"ן, און אז דער בעל־בית מיינער וועט א הער קומ"ן, וועט זיין ערגער. זיי האב"ן זאך אויסגעלאכט פון מיר און געפאהר"ן וויטער, אזן איך, זעהנדיג, אז ס'וועט מיר גאדנישט הילפ"ן, האב זיך אומגעקעהרט צוריק א היים.

מיין הארץ איז געווען שווער און צובראכ"ן און ס'האב"ן מיך ווידער ארומגענומ"ן מחשבות, גרויסע מחשבות אזן שווערע, נישט פאר מיין קאפ אזן נישט פאר מיין כח, אזן איך האב געפיהלט א באדערפענ"ש א נידער צוזעצ"ן זיך אזן אויסגיס"ן מיין הארץ פאר דעם, וואס וויסט אלעם אזן אלעם קאן ער טהון.

אזן ווי איך האב זיך אנידער געזעצט, הער איך פלוצלונג שלום"ס קול, אזן ער רעדט צו מיר: "וואס, דו זיצסט גאר דא? א רוח דיר אין טאטע"ן אריין! מ'האט דיך דאך געשיקט נאך עפים?!" אזן איז אליין נאכגעלאפ"ן דעם טשומאק. אזן איך בין געבליב"ן שטעהן ווי אהן א קאפ, גלייך ווי מ'האט מיר איהם אראבגענומ"ן.

איצט איז געקומ"ן דיא צייט,—זאג איך צו מיר אליין אויף א קול,—איצט וועל איך אויסגעלאזט ווער"ן פון מיין גלות! אזן לויף אראב דעם בארג גלייך אין שטוב אריין. ס'איז נאך געווען פריה, אזן חיה איז נאר וואס געהאט אויפגעשטאנען. איך זאג איהר: "חיה, גיט מיר מיינע העמדלאך וואס איך האב דא; איך וויל שוין מעהר ניט זיין ביי אייך!" "וואס? וואס זאגסטו, בעריל?—פרעגט זיא מיך דר'שראק'ן—דו ביזט משוגע?" ניין,—זאג איך,—איך בין נישט משוגע, איך וויל שוין מעהר נישט זיין דא! אויב איהר ווילט מיר גיב"ן מיינע זאכ"ן איז גוט, אלא ניט—געה איך אזוי אווק אזן לאז עס אייך איבער" אזן דערביי כאפ איך דאס סידור'ל אזן די תפלין אזן לאז זאך ארויס געהן.

אז דיא פרוי האט געזעהן, אז איך געה אווק, לויפט זיא מיר נאך מיט א קול: "נא, נא זיי דיר! וואס טויג"ן מיר דיינע אלטע שמאטעס דא? נא, נעם זיי דיר! אבער, זאג מיר נאר, וואס פלוצלונג איז דיר אנגעקומ"ן אזא מין רצון אויף אווקצוגעהן? ווארט אויס ביז שלום וועט קומ"ן, וועט

ער דיר גיבן עטליכע קאפיקעס אויפן וועג; דו האסט דאך, מן הסתם, נישט מיט וואס צופאהרן?..

איך ענטפער איהר און זאג:

"ניין, ניין! איך וויל אויף איהם ניט וואַרטן און קאפיקעס האב איך אליין!" און דערביי קעהר איך איבער די קעשענים און וויז איהר, אז איך האב 13 קאפיקעס, וואס איך האב געכאפט א "נא טשאי" ביי איינעם א סוחר פון די דורכפאהרער.

נאט, זעהט מיין פארמעג'ן,—זאג איך צו איהר,—זעהט, ווי איך האב ח"ו גארנישט געגומ'ן ביי אייך, און איך האף, אז גאט וועט מיך וויטער נישט פארלאזן. א דאנק אייך פאר זאלץ און ברויט. חיה! זייט געזונד און דר'מאהנט מיך נישט צו קיין שלעכטס.

און איך בין אוועקגעגאנגן.

אויף אלע איהרע פראגעס, וואוהין איך גיה און צו וועמ'ן, האב איך באמת נישט געוואוסט וואס צוענטפער'ן; נאר געוואוסט האב איך איין זאך: איך גיה אוועק פון שלום'ן.

וען איך בין ארויס פונ'ם דארף, האב איך זיך אנידער געזעצט אויף א שטיין באטראכט'ן מיין לאגע: וואוהין גיה איך און צו וועמ'ן גיה איך, אָון וואס קאן איך ערגיץ טהון? און דאך בין איך געגאנגן און געקומ'ן אין צווייט'ן דארף, ווי דער מנין פלעג זיך צונויפנעמ'ן, נאר מיט דער אנדערער זייט. דאס דארף הייסט בוטיר און מ'רופט עס "אונטער'ן־בארג דארף", וויל ס'טיילט זאך אויף צווייען: איין טייל איז אויפן בארג און דיא צווייטע—אונטער'ן בארג; דארט האט געוואהנט א באקאנטער איד, און צו איהם בין איך אריין געגאנגן אבדאוונען.

קאפיטעל י״א.

שלום־איציע, דער סאלדאט־לייטישע מענטש'ן, פון טאשליק קיין בענדער, אויף אפוהר מיט גויים, אין שטאדט. אגאלדענע קייט־ביי שלום'ס מחותנים. אגריס פון אכלה, אמיאוסער חתן, מקוים געווארן מיין קללה, דער מענטש טראכט און גאט לאכט, לעולם יהא אדם... ס'רעדט און ס'שפריצט, נע־ונד, אין אפרעמד שטעדטעל.

וועג'ן דער פאמיליע, וואס איך האב זיך אבגעשטעלט ביי זיי, וועל איך מוז'ן מאריך זיין.

דעם ״רינדאר״, ווי איך דאווין איצט ביי איהם, פרייטאג אין דר׳פריה א וואך פאר שבועות, אוועק געהנדיג פון דער דינסט אין ״גלות־מצרים״— כפר טאשליק, פון מיין פריינד שלום,—האט מען געפופ'ן שלום־איציע דער סאלדאט, און זיא האט מען געפופ'ן דבורה איציעס, און נאך... ווייל איציע איז אנגעקומ'ן אין דארף אריין מיט 3 יאהר צוריק, און אז מ׳האט זאך דר׳וואוסט, אז דער איציע איז געווען א ניקאלאיעווער סאלדאט, אוודאי דארף מען איהם רופ'ן מיט א צונאמ'ן: ״סאלדאט״! און ער פלעגט זיך אלץ משתדל זיין דורך גוטע מעשים, ווי ווייט מעגליך, פארדעק'ן און פארשטעל'ן דעם בזיון...

איך געדיינק, זייענדיג נאך ביי שלום'ן, איז געקומ'ן פון דער ״דינסט״ דעם ווייבס ברודער, און מחמת ער איז געווען א סאך צייט צווישן גויים האט ער קיין אידיש ווארט נישט געקאנט, אזוי אז מ׳פלעגט ליידן בושות דורך איהם, און מ׳האט איהם געמוזט נעמ'ן און אריבער שטעל'ן דיא גרעניץ, כדי מ׳זאל איהם נישט זעהן פאר די אויג'ן, און קיינער זאל, ח״ו, נישט וויס'ן פונ'ם פסול.

און איציע איז געווען, באמת, א לאטישער מענטש און א גרויסער בעל־צדקה און פלעגט זיך לאז'ן קאסט'ן א סאך געלד אויף ענינים פון קהל, און איז געווען א ירא־שמים און מכבד געווען מענטשען און האט געהאלט'ן שטארק פון הכנסת־אורחים.

דאס ווייב זיינס, דבורה, איז געגאנגן אין "ספאדיק" און פלעג אלע מאל מאכן "קערמישלאך" און צונויף רופן א גרויסן "עולם" און טעהלן יעדערן ביד רחבה... און דאך איז פארבליבן דער נאמן "ניקאלאיעווסקי סאלדאט" אויף עביג.

און שלום פלעג אפטמאל אנקומן צו ר' איצין נאך א גמילות־חסד, און מ'האט איהם קיין מאל ניט אבגעזאגט. ניט איין גמילות־חסד איז געווען דורך מיין האנד וואס מ'פלעג מיך שיקן אבגיבן אדער אויסבייטן און נעמן אויף א צייט, און אז מ'האט באדארפט אויסבייטן א הונדערטער, האט מען אויך געקריגן ביי ר' איצין; מ'האט איהם געזעכנט פאר א רייכן אידן נאך מעהר ווי ס'איז געווען. און אזוי בין איך געווען באקאנט מיט דעם ר' איצין און מיט זיין פרוי דבורה און זיין אינגעלע לייזערקי און דאס איז געווען שוין כמעט דיא גאנצע פאמיליע וועלכע איך פלעג זעהן אלע שבת. נאר נאך א מיידעלע האבן זיי געהאט מיטן נאמן פרוידהלע; זיא האב איך געזעהן נאר 2 מאל: איינמאל, ווען איך האב געבראכט א הונדערטער אויסבייטן און זיי האבן ניט געהאט, האבן זיי מיך געשיקט צו א רייכן "וואליך" מיט זייער פרוידהלע, זיא זאל מיר ווייזן ווי דאס איז, און זאגן אז ס'איז פאר זיי.

אט דאמאלסט האב איך זיא געזעהן א קינד פון 10 יאהר, זעהר א שעהן קינד, נאר נאריש; און זיא האט נישט געמאכט אויף מיר קיין שום איינדרוק.

דאס צוויייטע מאל האב איך זיא איצט געזעהן ביי מיין אבשטעלן זיך דאוונען. זיא טאנצט ארום מיר: "וואס טהוסטו דא? ווייטער בייט געלד? קום, וועל איך דיר ווייזן; זיין דא אביסעל; געה ניט אווענק, וועלן מיר זיך שפילן!" ס'איז געווען קאנטיג, אז דאס קינד איז געהרן צו זעהן א מענטשען און פלאפלן מיט איהם. דאס אינגעלע איז גאר געווען א באלוואנטשיק; ער איז געשטאנען און געגלאצט אויף מיר א פאר אויג'ן, א ריינלעגענדיג א פינגער אין מויל.

אז דבורה האט מיך דרזעהן א ריינקומענדיג צו איהר מיט א בינטעל אין דער האנד, האט זיא מיך א פרעג געטהון: וואס טהוסטו דא? דארפסט עפים? זאג איך, אז איך דארף גארניט, נאר איך וויל זיך שטעלן דאוונען. "וואס טראגסטו דאס אין האנד?" זאג איך: "מיינע העמדלאך, מיין גאנץ פארמעג'ן!" וואס הייסט עס? — פרעגט זיא פארוואונדערט, — וואס באטיידט עס? זאג איך, אז איך בין אווענק פון שלום'ן. אזוי! — שרייעט זיא אויס — פון שלום'ן געהסטו אווענק! וואס איז פלוצלונג? זאג

איך, אז ס׳איז שוין געקומ׳ן דיא צייט, איך זאל פון איהם אוועק. ״פארוואס־פארוואס?״ זאג איך: ״דאס איז מיין געשעפט; איך וויל שוין ביי איהם מעהר ניט זיין״. א שאד א שאד, — זאגט זיא, — אפשר וויל־סטו פארבלייב׳ן ביי מיר? איך וואלט דיך געהאלט׳ן געטרייער ווי שלום, חאטש ער איז דיר א פרוינד: איך וואלט דיר נאך געלד אויך געצאהלט. זאג איך: וואס רעדט איהר, — זאג איך, — א משרת זאל איך זיין ביי אייך? ח׳ו! ס׳שטעהט מיר נאך ניט אן! ״אט ביזטו ביי שלום׳ן געווען!״ ביי שלומ׳ן — ענטפער איך — בין איך געווען א אייגענער; א סימן האט איהר אז קיין שכירות האב איך ניט גענומ׳ן ביי איהם, און אז ער איז זיך באגאנג׳ן מיט מיר ווי א פרעמדער בין איך ניט שולדיג, און אז ער האט מיך גערעכנט פאר א משרת אין שטוב איז ער קיין פרוינד נישט, און איך גיהה טאקי פון איהם אוועק. ר׳ איציע איז אויך אריין געקומ׳ן, און הויבט מיר אויך אן איינצורעד׳ן, אז איך זאל חאטש בלייב׳ן אויף שבת, נאר איך — איין קול: ניין.

דאס מיידעלע פרויהלע, דיא שעהנענקע, שטעהט דיא גאנצע צייט און הערט זאך צו וואס מ׳רעדט; צו זיא האט פארשטאנען צו ניין, דאס וויים איך ניט, נאר ביי די וועהרטער וואס זיא האט געהערט אז מ׳בעט מיך צו בלייב׳ן אויף שבת האט זיא אויך אנגעהויב׳ן בעט׳ן: ״בלייב דא, זיי ביי אונז אויף שבת וועל׳ן מיר זיך אלע 3 שפיל׳ן... איא?!״ איך ענטפער איהר ניט; איך זאג: ״זייט געזונד!״ און לאז זיך אוועק גיהן.

און דבורה לאזט מיך דאך נישט אוועק גיהן. ״טרינק, חאטש, עפים און עס א שטיקעל ברויט, — זאגט זיא מיר, — דו וועסט דאך זיין הונגעריג!״ און איך קאן שוין אזוי פיעל נישט אבזאג׳ן, און זיץ זיך אנידער עס׳ן. די קינדער שטעהן ארום מיר און קוק׳ן גלייך אין מויל אריין, ווי זיי וואלט׳ן מיך וועל׳ן איינשלונג׳ן, אבי איך זאל נישט אוועק גיהן פון דאנען. דיא מוטער זייערע שטעהט אויך פון ווייטענס און קוקט אויף מיר מיט רחמנות און פרעגט מיך:

״וואוהין גיהסטו פון דאנען? וויסטו, חאטש, וואוהין דו גיהסט?!״

איך ענטפער איהר און זאג, אז איך גיהה קיין בענדער און בייט זיא, אז אויך אזוי זאל זיא זאג׳ן שלום׳ן מארגען באם ״מנין״. און איך גיהייג׳ן זיך און גיהה אוועק פון זיי.

ווען איך בין ארויפגענג׳ן דעם בארג און אנגעהויב׳ן גיהן צום וועג, וואס ציהט זאך קיין בענדער, האט מיך אנגעיאגט א פוהר מיט גוים וועלכע פאהר׳ן, אהין און פאר צען קאפיקעס האב׳ן זיי מיך ארויף גענומ׳ן אויפ׳ן וואג׳ן.

א גאנצ'ן וועג פאהרענדיג, האב'ן די גוים געהאלט'ן אין איין חזק מאכ'ן פון מיר, און מיך האט שוין פארדראס'ן אויף דער גאנצער מעשה, און איך האב מורא געהאט, זיי זאל'ן מיך הרגן'. און וועז איך בין, בע"ה, געקומ'ן קיין "פורקאן", א דארף נישט ווייט פון בענדער, און די גוים האב'ן זאך אבגעשטעלט אין א שיינק טרינק'ן, בין איך אראב פונ'ם וואג'ן און געקומ'ן צו פוס קיין בענדער.

ווי געהט מען ערגיץ אריין?

אויף דעם האב איך זיך אבגעשטעלט, אריין געהנדיג אין שטאדט? "ווי געהט מען ערגיץ אריין האלט'ן שבת?" און האב זיך באלד, אבער, דר'מאהנט, אז איך האב ווי צוגעהן.

איך האב זיך דר'מאהנט, אז שלום'ס מחותנים וואהנען דא, אין בענדער און אז איך קאן צו זיי געהן און האלט'ן שבת, ברענגענדיג א גרוס דעם חתן פון דער כלה, פון דער שעהנער ביילה, שלום'ס טאכטער'ל.

און איך געה צו די מחותנים אויף שבת.

די מחותנים קאן איך נאך פון דאמאלסט אן, וועז זענען געקומ'ן אויף די "תנאים" צו שלום'ן אין שטוב; נאר דעם חתן קאן איך נישט; אויף די "תנאים" האט מען איהם דאמאלסט נישט מיטגענומ'ן און אנשטאט איהם האט מען געבראכט דער כלה א מתנה—א גאלד'ן זייגער'ל מיט אקייט.

און ביי מיר איז עס געווען א שאלה.

נאכדעם, אז איך האב איהם געזעהן, איז מיר שוין פארענטפערט געווארן אויף אלעמ'ן.

קומענדיג צו ר' אלתר אברהם עזריאל'ס, שלום'ס מחותן, גיב איך איבער א גרוס און פרעג אויפ'ן חתן. מ'פרעהט זאך שטארק מיט מיר, און מ'איז מיך מכבד ווי איך אליין וואלט זיין דער מחותן. דערווייל קומט אן דער חתן; אז איך דר'זעה איהם בלייב איך שטעהן. ווי פארוואונדערט און קאן נישט באגרייפ'ן, אז שלום זאל געווען מסכים זיין און אויסקלויב'ן פאר זיין שעהן טאכטער'ל, פאר זיין מיוחסת — אזא מין מיאוס'ן חתן! נאר זיא וועט א וודאי מוז'ן מסכים זיין; א אנדער ברירה וועט זיא האב'ן?! און איך דר'מאהן זאך, וועז זיא האט מיר א מאל געזאגט "סאטאנא" און האט מיך אבגעשפיג'ן, האב איך איהר דאמאלסט געענטפערט און געזאגט, "אז אויף מיר האסטו נישט וואס צושפייען; גאט וועט דיר צושיק'ן א חתן, וואס דו וועסט קאנען שפייען אויף איהם!" און איך קוק איצט אויף איהר חתן, וואס זיא קאן איהם נאך נישט, און איך באטראכט נאר, ווי מ'טאר נישט עפענ'ן דאס מויל אויף א קללה; איך געדיינק גוט, וואס איך האב איהר

דאמאלסט געזאגט מיט׳ן מויל און געוואונטש׳ן אין הארץ, און איך האב איצט חדטה אויף דערויף.

שלום׳ן האט געגומ׳ן דער שידוך, וואס דער מחותן איז א רייכער, און האט צוגעזאגט 400 רו״כ נדן, א חוץ קעסט, און דאס איינגעלי, איז א וואהל איינגעלי, און א גוטער לערנער. אזוי האט ער געזאגט, ווען דאס זוייב זיינם האט איהם געפרעגט אויפ׳ן חתן.

״זאג מיר נאר, איך ביט דיך,—פלעג זיא איהם פרעג׳ן,—איז דער חתן עפים א שעהנער? וויי אזוי זעהט ער אוים, וואס איז ער?״ און ער פלעג ער ענטפער׳ן: ״נשקשה, א וואהלער בחור, א לערנער און ווען ער זועט צוריק קום׳ן מיט ביילה׳ן א הער, וועל איך איהם מאכ׳ן פאר א סוחר; ער וועט קאנען זיין א גוטער סוחר״.

און איך זיץ מיט׳ן חתן און קוק איהם גלייך אין די אויג׳ן אריין, און זעה, ווי ער איז זאך טחיה, און באלעקט זיך אזש. ער פרעגט מיך אלץ אויף דער כלה, ווי זיא זעהט אוים און צו זיא ביינקט נאך איהם, אזוי ווי ער נאך איהר. און איך זעה שוין מיט וועמ׳ן איך האב צוטהון; מיט א בחור א חסיד, וואס איז נישט בעסער און וועט נישט זיין בעסער פון אלע אנדערע איידעמ׳ס אין יענער צייט, און דערצו איז ער נאך געווען קליין און דאר מיט גראבע ליפען און גרויסע ציין, און באם רעד׳ן, פלעג ער שפריצ׳ן יענעם גלייך אין פנים אריין, און לערנט נאך אין ״חדר״ און איז מיאוס ווי דער טוידט.

דאס איז געווען ביילה׳ס חתן.

שבת באם טיש, האב׳ן זיי מיך געפרעגט, ווי קום איך א הער, און זוי האב איך געדארפט זיין דא אין דעם געגענד; און איך ענטפער זיי, אז איך האב געדארפט זיין ביי די שוועסטער אין טיראספאל, בין איך שוין אין איין וועג אריין געפאהר׳ן קיין בענדער, צו זעהן זיך מיט אונזער חתן, און אבגיב׳ן א גרוס; פון דאנען וועל איך פאהר׳ן קיין קאוואושאן צו שלום׳ס טאכטער, וואס זיצט דארט באם שווייד אויף קעסט, און דערנאך וועל איך צוריק פאהר׳ן.

זונטאג אין דר׳פריה בין איך שוין געגאנג׳ן צופוס פון בענדער קיין קאוואושאן—א מהלך פון 20 וויארסט—און באטאג בין איך געקומ׳ן א הין. מחמת מידקייט און צובראכענקייט, האב איך באלד געפרעגט אויפ׳ן בית מדרש, און בין געגאנג׳ן אהינצו זיך אברוהן.

ס׳איז דא צו וואונדער׳ן זאך, וואס איך בין נישט געגאנג׳ן גלייכער צו מיינע שוועסטער קיין טיראספאל, איידער צוגעהן אין א פרעמד שטעדטעל,

וואס קיינער קאן מיך נישט אזן קיינער וויסט מיך נישט. דערויף איז, אבער, געווען ביי מיר א גוטע סבה, קאנענדיג מיינע שוועסטער, אז זיי וועל'ן מיך נישט לאז'ן איצט, אנידער זעצ'ן זיך אזן לערנען; איבערהויפט, ווען איך בין שוין מעהר פון צוויי יאהר אבגעריס'ן דערפון. זיי וואלט'ן מיך זיכער נישט געלאזט לערנען, אזן מיין פלאן וואלט זיך געפונען אין גאנצ'ן צושטערט.

צוליב דער אויבענדר־מאהנטער סבה, אזן צוליב דעם וואס איך האב מורא געהאט פאר איט'ן, אז זיא זאל מיך נאך שלאג'ן פאר מיין אוועק־ געהן פון שלום'ן אזן זיא וואלט מיך וידער געווען געשיקט ערגיין פאר א משרת, כדי מיך ברענג'ן צו א תכלית,—האב איך אויסגעקלויב'ן א אנדער ארט, אבי נישט צוטרעפ'ן זיך מיט זיי.

אין קאוואושאן האט מיך קיינער נישט געקאנט; אפילו שלום'ס טאכטער, וואס וואהנט דא ביי איהר שווייר אויף קעסט. אזן, האטש, איך האב זיא יא געקאנט, דאך האב איך געטראכט נישט גיהן צו איהר, אזן נישט מאכ'ן זיך קאנען; בפרט, ווען מ'האט זיא מיר אבגעלויבט, אז זיא איז זעהר שלעכט, אזן איז נאך פיעל ערגער פון איהר יונגערער שוועסטער. דיא שעהנע ביילה.

אזן אז ס'איז באשערט, האב איך זיך דאך אין גאנצ'ן נישט אויסגעהיט פון מיינע שוועסטער, אנקלויפענדיג פון זייער רשות אזן מאכט אין א פרעמד שטעדטעל אריין.

קאפיטעל י״ב.

אין בית־מדרש. אנייער געדאנק. ריידלאך אין בית־מדרש. מ׳רעדט און מ׳רעדט אוז מ׳שושקעט זאך. אנ׳ארימע וועטשערע. מאין יבוא עזרי? אנ׳אלטער באקאנטער. ס׳הילפט נישט קיין חכמות. דאס באגעגעניש. זוי אגרויסער. אגוטע בשורה. אין אדעס. ס׳רעשט זאך. דאס פארווירקליכקייט פונ׳ם חלום. טויזענד און איין נאכט. אאיד אהן אבארד. אין דער ישיבה. באם גבאי אין שטוב. אשטראהל פון האפנונג. אויף מיר קוקענדיג. ״פאשאל־וואן!״ אפראטעקציע פון אבן־עזר. אין די הויכע פענסטער. אוויזיטנע קארטאטשקע.

אז איך האב זיך גוט אויסגערוהט פונ׳ם וועג, זעץ איך זיך לערנען אין בית־מדרש. איך האב ענומ׳ן אחומש און האב זיך אנגעהויב׳ן מוטש׳ן איבער דער סדרה פון דער וואך; א טייטש וואדט וויים איך ניט. דערווייל געהט צו צו מיר איינגעד מאן אזן פרעגט מיך ״פון וואנען ביזטו אזן וואוהין געהסטו?״ זאג איך, אז איך געה ניט אין ערגיץ, נאר אהער בין איך געקומ׳ן, וויל איך וויל לערנען. ״פון וואנען קומסטו אהער?״ זאג איך: פון אדארף. ״וי היייסט דאס דארף? ביזט אדארפ׳ס יונגעל?״ זאג איך: אייגענטליך בין איך א טיראספאלער, נאר איך בין געווען אין אדארף אבגעריס׳ן פון לערנען, אזן יעצט וויל איך לערנען; אויב איהר ווילט ״זייט אזוי גוט אזן לערנט מיט מיר אפרשה חומש מיט רש״י״. ביי די רייד זענען צו געגאנג׳ן נאך בחורים אזן יונגע לייט, אזן האב׳ן מיך באטראכט פון אלע זייט׳ן, אזן ענדליך האט דער ערשטער יונגער מאן אנגעהויב׳ן צולערנען מיך אפרשה חומש מיט רש״י. דער יונגערמאן איז געווען אביסעל אזאיקע, אזן מיר איז געווען שווער צו פארשטעהן זיין לשון, נאר דאך האב איך זיך געמוטשעט צו פארשטעהן אזן האב באלד איבער געחזרט דיא פרשה חומש מיט רש״י אזן גוט געקאנט, אזן ער איז זיך אוועק געגאנג׳ן אויף זיין ארט אזן געלערנט פאר זיך אזן האט זיך גוט איין געקוקט צו מיר וואס איך טהו; אז ער האט געזעהן, אז איך האלט אין איין לערנען, פרעגט ער מיך: ״נו דו קאנסט? טאמיר וויסטו ניט, פרעג

מיך, וועל איך דיר זאגן!" זאג איך, אז איך קאן שוין גוט דיא פרשה חומש מיט רש"י. זאגט ער: "אנו, לאם איך הערן!" איך זאג איהם גלייך, און ער קוועלט גאר אן: אויב אזוי — זאגט ער מיר וויטער, — וועל איך מיט דיר נאך אפרשה לערנען! און לערנט מיט מיר נאך אפרשה, און איך קאן זיא אויך. דערווייל איז שוין געווארן נאכט; דער עולם קומט שוין צו מנחה ומעריב, ס'ווערט ריידלאך און מ'דעדט שטילערהייד פון מיר: יעדער, זעה איך, ווארפט אויג אויף מיר.

נאך מעריב בין איך געגאנגן און האב זיך געקויפט פאר מיינע 3 קאפיקעס אזעמל און האב געגעסן "ווטשערע" און זיך געלייגט שלאפן אין בית־מדרש. גאנץ פריה שטעה איך אויף און נעם אגמרא; קומט אן דער יונגערמאן און פרעגט מיך, צו איך קאן דאס חומש מיט רש"י: זאג איך עס איהם איבער. מ'קאן פון דיר מאכן אלייט — ענטפערט ער מיר, — איך וועל מיט דיר לערנען אשטיקעל גמרא, און נאך אזיונגער מאן וועט דיך לערנען חומש מיט רש"י; אבי דו וועסט נאר וועלן לערנען, וועסטו קאנען. אבער וואס וועסטו עסן? דא איז אארים שטעדטעל, ווער קאן דיך אויסהאלטן? זאג איך אויף קיין עסן, קוק איך ניט; מיין גאנץ לעבען איז לערנען תורה! איך זאל נאר האבן טרוקן ברויט איז פאר מיר גענוג.

באם דאוונען האט ער מיר געמאכט 6 קאפיקעס. מיט דעם געלד, האב איך דעם טאג איבער גלעבט: אזעמל אין דר'פריה און אזעמל אויף דר'נאכט; און אגאנצן טאג האב איך פארבראכט מיט לערנען.

דער יונגער מאן, מיין מלאך־מושיע האט געהייסן יוסף חיים גוטעס: ער איז געווען אבחור פאר אחתונה, אלמדן און אפרומער און איז געזעסן און געלערנט תורה לשמה.

און דער יונגערמאן האט מיט מיר געלערנט חומש מיט רש"י און גמרא, און איך האב געחזרט און זיך געמוטשעט לערנען וויטער אליין אויך, און דא מאכט זאך, אז איך דר'זעה פלוצלונג מיין שוואגער שלמה לייזר'ן. "וואס טהוט איהר דא?" פרעג איך איהם. "איך? קנעל דא! אבער וואס טהוסטו דא? ציפה וויסט שוין אז די ביזט דא?" זאג איך: "פון וואנען זאל זיא וויסן; איך קום דען פון טיראספאל?" זאגט ער: "ציפה איז דאך אויך דא; פון היינטיגן נאך־פסח וואהן איך דא מיט דער משפחה".

איך בין געווארן דר'פרייט און דר'שראקן, אז זיא זאל מיר חס ניט אבשוואכן מיין רצון צום לערנען.

קום אהיים צו מיר — זאגט ער, — קום וועל איך דיר וויזן וו מיר וואהנען, וויל איך מוז שוין אוועק געהן אין חדר אריין.

איך געה מיט איהם; ער פיהרט מיך ביז אין שטוב אריין, און זאגט בזו הלשון: "ציפה, דו זעהסט! דו האסט אגאסט!" און אליין איז ער אוועק.

ציפה כאפט מיך ארום קוש'ן און ווינען: "ווי קומסטו אהער? בעריל'י, וואס טהוסטו דא? שוין לאנג ביזטו דא?" און איך ענטפער איהר אויף אלע איהרע פראגען, און דערצעהל איהר אין קורצ'ן מיין פלאן, און אז איך בין שוין דא דעם 3־טען טאג, און איך זיץ אין לער'ן און ס'פרעהט מיך זעהר וואס איך הויב זיך אן צו דר'מאהנען און הויב אן ווער'ן א אייד'ל אינגעל, ניט קיין "עם הארץ". זיא ווינט זעהר איבער מיר, און הויבט אן איהרע שטענדיגע טענות: "וואס וועט זיין פון דיר דער תכלית", "ווער קאן דיך אויסהאלט'ן" א. ז. ו. און איך זאג איהר: "טענה ניט און וויין ניט, ס'וועט דיר גארניט הילפ'ן; איך וועל דיך, חלילה, ניט טשעפען; איך וויים אז דו ביזט ארים. איך האב שוין איצט דעם רעכט'ן פארשטאנד צו פארשטעהן דיין ארימקייט, און איך בין שוין איצט ניט דאס, וואס איך בין געווען אלס קינד".

זאגט זיא מיר:

"אויב דו ביזט טאקי יא פארשטאנדיג, פאר וואס־זשע פארשטעהסטו ניט, אז ס'איז שוין צו שפעט זיך כאפ'ן צום לערנען? וועסט דאך קיינמאל צו קיין תכלית ניט קומ'ן! געה פאר אמשרת; ביי שלום'ן וויל'סטו ניט זיין, געה זשע צו אאנדער'ן און דו וועסט אויסוואקס'ן אסוחר און וועסט קאנען פארדינען געלד!"

זאג איך:

"דיינע תכליתים האב איך שוין געהערט און וויים פון זיי, און פיהל זייער טעם. איך זוך ניט קיין תכלית, איך וויל נאר לערנען און לערנען; און אז מ'וויל איז קיין מאל ניט שפעט. איך וועל, ח'ו דיך ניט אנריר'ן; איך האב אפילו ניט געוואוסט, אז דו וואהנסט דא; וועג איך וויים, וואלט איך זיך געווען איבער געצוויג'ן אין אאנדער שטעדטעל, בכדי זאלסט מיר ניט שטער'ן מיין פלאן, און זאלסט נאר קיין יסורים ניט האב'ן".

און איך האב זיא גובר געווען און זיא האט מיר מודה געווען, אז פאר געווים איז גלייכער צו זיין אאיידלער מענטש; און פאר איהר און פאר דער משפחה איז אויך געווים מעהר כבוד, — נאר ס'גלויבט זאך איהר ניט, אז איך וועל דאס אויספיהר'ן, און איהר מוח איז ניט משוג ווי אזוי איך קאן דערצו קומ'ן אהן א שום הילף.

און איך זאג, אז ס'איז דא א גרויסער גאט, וואס קאן הילפ'ן און ער וועט שוין גיב'ן מיטלען אויך; אבי בטחון און אמונה.

און איך לאז זיך געהן.

רופט זיא מיך צוריק. "קום אריין — זאגט זיא מיר, — וועסטו עפּיס עס'ן!" און איך זאג איהר אז איך וועל ביי איהר ניט עס'ן, נאר נעכטיג'ן וועל איך קומ'ן צו איהר; אויף דער ערד וועל איך שלאפ'ן, ווייל ס'איז דאך זומער און מ'קאן שלאפ'ן ווי ס'איז.

און אזוי איז געווען: אגאנצ'ן טאג פלעג איך זיין אין בית־מדרש און לערנען, און עס'ן 2 זעמעלאך אטאג, און נעכטיג'ן פלעג איך גיהן צו ציפה'ן.

ציפה'ס דחקות איז ניט צו באשרייב'ן. דא איז איהר געווען נאך פיעל ערגער ווי אין טיראספאל; דארט האט זיא, חאטש, געהאט דאס צעלניק־בעטל, וואס זיא פלעג ציהן דערפון א שטיקעל פרנסה, אבער דא איז זיא געווען אין גאנצ'ן איבער געגיב'ן אויף זיינע הענד, ארויסקוקענדיג אויף די גרויסע פארדינסט'ן, אויף זיינע... און די פארדינסט'ן זענען געווען — אויף אלע שונאי־ציון געזאגט געווארן!

דאס מיידעלע איהרס, אסתר־חייקה'לע, איז שוין געווען א קינד פון דריי יאהר, א שעהנס און א קלוגס, ווי דיא וועלט. ס'איז, אבער, נישטא מיט וואס עס צו ערנער'ן און מיר רייסט דאס הארץ, קוקענדיג אויף זיי ביידע: אויף דער מאמע'ן און אויפ'ן קינד צוזאמ'ן; און איך לויף אין בית מדרש אוסגיס'ן מיינע טרעהר'ן פאר גאט.

ציפה פלעג זיך אפטמאל פארענטפער'ן פאר מיר, וואס זיא קאן מיר אפילו מיט קיין אנביים'ן נישט הילפ'ן, און פלעג ווייגען אויף דערויף מיט ביטערע טרעהר'ן. און מיך פלעג עס נאך מעהר קרענק'ן, און איך פלעג זעהן צו קומ'ן א היים שפעט אין דער נאכט, וועו זיא פלעג שוין שלאפ'ן, בכדי זיא זאל מיך נישט נויט'ן עפּיס צו עס'ן, — ווייל איך האב גוט געווואוסט אז איך טאר ביי איהר גארנישט גענים'ן; דאס איז דעם קינד'ס, דעם אריים'ן קינד'ס, און אז איך וועל עפּיס עס'ן ביי איהר, וועט דאס קינד דארפ'ן הונגער'ן.

און איך זיץ אין בית־מדרש און לער'ן. שוין צוויי וואכ'ן בין איך דא. און אויף דער דריטער וואך הער איך, אז אין אדעם האט זאך געשפּענט א ישיבה, ווי אריים קינדער לערנען דארט אויף אלעם גרייט'ן, און ס'איז אזוינס ווי אזעלכ'ס. און איך הויב אן בייט'ן די יונגע לייט אין בית־מדרש, אז זיי זאל'ן מיר מאכ'ן אויף הוצאות וועג'ן דעם, און טאמיר נישט — וועל איך געהן צופוס קיין אדעס; ווייל דארט האב איך געהערט, לערנט מען גוט, און איך וועל אלעם פארנומ'ן.

הערענדיג פון מיר אזוינע ווערטער, האב'ן די יונגע לייט זאך מיישב געווען, און מ'האט צונויף געזומ'ן 60 קאפיקעס אויף הוצאות, און אין א פאר טעג ארום איז געפאהר'ן א דארטיגער בעל־בית קיין אדעס מיט זיין אייגענער פוהר,—האב'ן זיי איהם געבייט'ן, אז ער זאל מיך מיטנעמ'ן מיט זיך און האב'ן איהם געגיב'ן 50 קאפיקעס צו שטייער אויף האביר. און ברויט האט מען מיר געגיב'ן אויפ'ן וועג און 10 קאפיקעס במזומנים, און איך לויף אוועק צו ציפה'ן און געזייג'ן זיך מיט מיין אומגליקליכער, לייד־ענדער שוועסטער און מיט איהר איין און איינציג קינד, און מיט אלע בית־מדרשניקעס, און זיי וואונטש'ן מיר ברכה און הצלחה און מ'באגלייט מיך גאר פיין.

און איך פאהר אוועק קיין אדעס.

אויפ'ן דריטען טאג, דאנערשטאג נאכמיטאג, זענען מיר אנגעקומ'ן בשלום קיין אדעס, צו מיין נייעם גליק!

דאס גרויסקייט פון דער שטאדט האט אויף מיר געמאכט אמוראדיג'ן איינדרוק, און איך האב זיך געפיהלט ווי אויפ'ן עולם־התהו: גרויסע הייזער און בריטע גאס'ן, וואס איך האב נאך אזוינע אויף מיין לעבען ניט געזעהן. און מענטשען לויפ'ן הין און צוריק, און ס'טראכקעט און ס'רעשט, אז דער קאפ פארדרעהט זיך מיר אזש... און איך דר'מאהן זאך אין מיין א מאליג'ן חלום, ווען דער טאטע מיינער האט מיך געפיהרט לערנען; דארט האב איך אויך געזעהן אזעלכע מויער'ן. אויב מ'וועט מיך צונעמ'ן אין דער ישיבה, און זיא וועט אויך זיין אין אזא מין שעהנעם מויער, איז א סימן אז דער חלום איז געווען אנ'אמת'ר.

און איך לויף ארום איבער די גאס'ן פון דער שטאדט, זוכענדיג און פרעגענדיג אויף דער ישיבה, וואס האט זאך נישט לאנג געפענט פאר אריימע קינדער. נאר איטליכער לויפט זאך זיין וועג, און מ'קאן מיך נישט פארשטעהן, וואס איך פרעג.

און אזוי ארום געהנדיג און זוכענדיג דיא ישיבה, טרעף איך אן אויף איינעם און פרעג איהם אויף מיין גוייש לשון: "דע טאט ישיבה?" און ער ווערט אין כעס אויף מיר און שרייט: "וואס רעדסטו מיט מיר גוייש? איך בין דאך א איד!" און איז אוועק פון מיר.

געה וויים, אז אהן א בארד הייסט אויך א איד!

און דאך האב איך זיך צוגעשלאגן צו דער ישיבה. איך קום ארויף אין שטוב, זעה איך, ווי אינגעלאך דרעהן זאך ארום און ארום און רעד'ן צווישן זיך און פארברענג'ן. אז זיי האב'ן מיך דר'זעהן, פרעג'ן זיי: "וואס

דארפסטו דא, אינגעלע?" און אז איך זאג זיי, וואס איך דארף און צוליב וואס איך בין געקומ'ן,—ענטפער'ן זיי מיר אלע מיט איין מאל! "גיה צום גבאי, אינגעלע, און אז ער וועט וועל'ן, וועסטו לערנען דא, און טאמיר נישט—וועסטו נישט קאנען אריין אהער". און בשעת מעשה וויז'ן זיי מיר אן אויפ'ן גבאי'ס וואהנונג.

איך בין זעהר הונגעריג, און זאג זיי, אז איך בין א גאנצ'ן טאג ארום גע'לאפ'ן און האב נאך אין מיין מויל נישט געהאט.

וען זיי הער'ן, אז איך האב א גאנצ'ן טאג נישט געגעס'ן,—נעמ'ן זיי מיך ארום און מ'זעצט מיך אנידער אויפ א באנק און זיי גיב'ן מיר ברויט און צום ברויט; און אז איך עס אב און רוה זיך אב אביסעל,—גיה איך צום גבאי א חיים.

אז איך בין צוגעגאנגן צו דער טהיר, איז אנגעפאל'ן אויפ מיר א שרעק, און איך עפ'ן אויפ פאמעל'יך איינע און דיא צוויטע טיהר, און געפונן זיך איצט אין א גרויס צימער, און דיא גאנצע פאמיל'יע זיצט ביי א קייל'עכדיג'ן טיש און טרינקט טעה. וען זיי האב'ן מיך דר'זעהן שטעהן ביי דער טיהר, פרעג'ן זיי: "וואס דארפסטו, אינגעלע?" ענטפער איך זיי: "דא וואהנט דער גבאי פון דער ישיבה? איך דארף האב'ן צום גבאי". און אז ער רופט זיך אליין אן, און זאגט מיר, אז ער איז דער גבאי, און וועג'ן וואס פרעג איך אויפ איהם,—הויב איך אויפ א קול פון געבעט, און זאג איהם, אז איך בין א יתום און וויל לערנען תורה. פרעגט ער מיך: "קאנסטו עפים לערנען?" ענטפער איך איהם, אז וען איך קאן, וואלט איך אהערצו נישט געקומ'ן.

דער ענטפער מיינער איז זיי אלע געפל'ן געוואר'ן.

און אז איך בלייב אל'ן שטעהן ביי דער טיהר, רופ'ן זיי מיך, אז איך זאל צוגעהן צום טיש.

אז איך בין צוגעגאנגן נאהינטער צו זיי, הויב'ן זיי מיך אן צו באטראכט'ן פון אלע זייט'ן און זאג'ן אויפ מיר צווישן זיך, אז איך בין א שעהן אינגעלע און א קלוגער, און באדויער'ן מיך, וואס איך גיה אזוי ארים אנגעטהון.

און איך שטעה נעב'ן גבאי, און ער פרעגט מיך אויס, ווי אזוי איך בין געקומ'ן אהער און מיט וועמ'ן, און אז איך האב קיין עלטער'ן נישט—איז פארוואס זענען נישט געפאהר'ן מיט מיר, א ברודער צו א שוועסטער אדער עמיצער א אנדערער פון דער משפחה.

און איך ענטפער איהם מיט געבעט און געוויין.

איך זאג איהם, אז קיין ברודער האב איך ניט און מיינע שוועסטער זענען שטארק ארים, און האב'ן נישט פון וואנען צופאהר'ן קיין אדעם, און אויב ער וועט מיך איצט נישט אריין נעמ'ן אין דער ישיבה, דארף איך זיך אריין ווארפ'ן אין וואסער.

און ער ענטפערט מיר און דער פאמיליע וואס בעט איהם פאר מיר,— אז מ'קאן נישט אזוי נעמ'ן אין דער וועלט אריין; "אפשר איז ער גאר א גנב צו א זשוליק?!"

ביי די דאזיגע וועדטער נעמט מיך אן באם הארץ און איך צו ווין זיך נישט מיט מין קול:

"ניין, איך בין נישט קיין גנב און קיין זשוליק אויך ניט, חס־ושלום; איך בין ניט פון אזוינע עלטער'ן, חלילה, אז פון זיי זאל אזוינס אויסוואקס'ן; איך בין א ערליך קינד און וויל לערנען: איך וועל פון דאנען נישט אוועק גיהן, אפילו מיין טוידט זאל זיין, ביז איהר וועט מיך נישט צונעמ'ן אין דער ישיבה; איך האב א נאכט נישט ווי איבער צו נעכטיג'ן און קיין קאפיקע האב איך נישט ביי דער נשמה צוקויפ'ן זיך א שטיקעל ברויט; איהר זעהט דען אליין נישט מיין פארלוירענקייט, און ווי ארים און עלענד איך בין? איהר זעהט ניט אז איך בין א יתום?!"

מיינע לעצטע וועדטער האב'ן, ווי ס'וויזט אויס, אנגעריהרט באם הארץ, און איך זעה, ווי זיי ווישן זיך די אויג'ן און ווייזן מיר א פנים פון צער און מיטלייד.

ענדליך רופט זיך אן דער גבאי צו מיר און זאגט, אז איך זאל גיהן דערווייל שלאפ'ן אין דער ישיבה, און מארגען וועל'ן מיר באטראכט'ן וואס צוטהון.

ביי די עטליכע גוטע וועדטער האב איך זיך כמעט ווי בארוהיגט, אזן איך זאג זיי א גוטע נאכט, און גיהה אין דער ישיבה אריין שלאפ'ן מיט א שיין פון א האפנונג אויף מארגען.

אויף מארגען אין דר'פריה קומט אריין דער גבאי און פרעגט מיך, צו איך קאן איינעם א טוראספאלער מיט'ן נאמ'ן נייטאן. איך זאג איהם, אז פון אזעלכער פאמיליע האב איך נישט געהערט. נו,—זאגט ער מיר,— אויב אזוי, גיהה־זשע און זוך מיר אויס אין אדעס א מענטשען, וואס זאל ערב'ן פאר דיר; אנדערש קאן איך נישט.

דיא שיין איז ווידער פארשווינד'ן פון מיר, און איך בלייב שטיהן ווי אהן א נשמה.

וואס זאל איך טהון?!

דערווייל רופט זיך אן איינער, אז שמואל זיילינגער איז אויך פון טיראספּאל, און איך, הערענדיג דעם נאמען, זאג, אז איך קאן אזא פאמיליע פון דארט. אויב אזוי,—זאגט דער גבאי,—גיי און ברענג פון איהם אצעטל, אז ער איז ערב פּאר דיר,—דארפסטו שוין קיין בעסערס נישט האבן און מ׳וועט דיך באלד אריין נעמען.

און ווי א טאג פאר דעם, לויף איך איבער די גאסן פון אדעם, און זוך דאס הויז פון ר׳ שמואל זיילינגער. און אז איך געפונען עס שוין נאך א שטיק צייט פון לויפענישׂ און מאטערנישׂ, און לאז זיך אריין גיהן אינווענדיג, שטעלט מיך אב א שווייצער ביי דער טיהר און לאזט מיך נישט גיהן וויטער. און אז איך וויל פארט אריין גיהן, נעמט ער מיך פאמעליך אן ביי דער האנד, און זאגענדיג מיר ״פּאשאל וואן״, ווארפט ער מיך ארויס אויף דער גאס.

פאר וועהטאג זעץ איך זיך א נידער באם טויער און הויב אן אין מיר שטילערהייד צו ווינען. קומט איינער ארויס פון דער שטוב און פרעגט מיך: ״וואס זיצסטו דא, אינגעלע?״ און איך ענטפער איהם, אז איך דארף האבן צו ר׳ שמואל זיילינגער, איך דארף צו איהם אליין האבן. ער לאכט זיך אויס פון דעם, וואס איך וויל און זאגט מיר, אז איך זאל זיך שוין אבטראגן פון דאנען, אלא ניט, וועט ער ארויס רופן דעם ״דוואדניק״ צו מיר. איך וועל שטארק דר׳שראקן און הויב אן צו שרייען אויף אזא קול, אז אלע לויפן ארויס פון דער שטוב, און צווישן זיי איז געווען ר׳ שמואל אויך, און ער פרעגט מיך וואס איך שריי און וואס וויל איך דא. און אז איך זאג איהם, אז איך בין א טיראספּאלער און דארף האבן צו איהם, כדי ער זאל זאגן פאר מיר א גוט וואדט, מ׳זאל מיך אריין נעמען אין דער ישיבה,— הייסט ער מיר אריין גיהן אין שטוב און אליין זעצט ער זיך אנידער, און שרייבט מיר אן א צעטעל צום גבאי. אויף מיין בקשה, אז ער זאל אליין גיהן, ענטפערט מיר, אז מ׳וועט מיך אזוי אויך צונעמען, און גיבט מיר דאס צעטעל אין דער האנד. דאס איז געווען זיינס א וויזיטנע קארטא, נאר דאמאלסט האב איך נאך ניט געוואוסט, ווי אזוי מ׳רופט עס, און דעריבער האב איך עס גערופן צעטעל.

איך לויף צוריק צו דער ישיבה און גיב עס דעם גבאי אין דער האנד.

קאפיטעל י״ג.

מ׳האט מיך אריין געגעמ׳ן. אחשוב בחוד׳ל. זמירות של שבת. אמשורד ביי אחזן. אין טאג אריין. נישטא קיין מזל. שוואַרצע זואלקענס. אשיין אדיף אמינוט. נייע גלגולים. אנייי־אנשיקענישׂ. ארויס פון דער ישיבה. אין בית־מדרש. אבעל־קורא. אן׳האלבער חזן. צוריק קיין טיראספאל. ביטער און פינסטער. אין ראמאנאווקע. שרה׳לה — אשעהן מיידעל. שוועסטער און ברודער נישט דר׳קאנפ זאך. אומגליקליכע נשמות. אגבאי׳לע ביי אדב. ניצול געווארן. מ׳זוכט מיר חתונה צו מאכ׳ן. אויפ׳ן בית־עולם. דיא גאנצע משפחה. דאס גוטע באגעגעניש. מה דעביד רחמנא לטב עביד. שלום רוהט בישט.

דער גבאי האט זאך גארנישט געקאנט אבווארנדערן, אז אזא קליין ארים יונגעל זאל קאנען פועל׳ן ביי אזא גרויס׳ן גביר א וויזיטנע קארטע, און ער פיהרט מיך באלד אריין אין דער ישיבה, און דארט טרעפט ער דעם 2־טען גבאי; ער וויזט איהם דאס צעטעל און ינענער באוואנדערט עס אויך און באטראכט מיך. זיי רעדן צווישן זיך און ענדליך זאגן זיי מיר: ״ביזט שוין אונזערער; בלייבסט ביי אונז, דו האסט אגוטן ערב פאר זיך״. און זיי פיהרן מיך צו צום קלענסטן טיש און זעצן מיך אנידער; ״אט דא איז דיין טיש; דא וועסטו לערנען און היינט וועל׳ן מיר דיך פארשרייב׳ן אין בוך״. איך האב ביי דעם טיש געלערנט נאר 1 טאג; אויפ׳ן אנדערן האט מען מיך איבערגעזעצט ביי אהעכר׳ן טיש.

און איך בין שוין ב״ה אין דער ישיבה און זיץ אן לער׳ן בהתמדה, און ס׳איז מיר גוט; איך האב צו עס׳ן און צו טרינק׳ן, און אלע האבן מיך ליעב פאר מיין התמדה און פאר מיין גוט פיהרונג; און דער גבאי, ביי וועלכ׳ן איך בין געשטאנען ביי דער טיהר און געבעט׳ן ער זאל מיך אריין נעמ׳ן — ביי איהם בין איך איצט גאר חשוב און טייהער; שבת האב איך ביי איהם געגעס׳ן און ער האט זעהר ליעב געהאט זונג׳ן, וויל ער אליין האט גוט געקאנט, האט ער ליעב געהאט צו הער׳ן מיך זונג׳ן באם טיש פרייטאג־צו־נאכט׳ס און שבת ביי טאג, און מוצש׳ק פלעג ער מיך

אבהאלט'ן שפעט און מיר פלעג'ן אויס זונג'ן אלע זמירות און אלע שטיקלאך פון חזנים! אלע ישיבה בחורים פלעג'ן מיך מקנא זיין פאר מיין חשיבות באם גבאי.

דער גבאי איז געווען א גרויסער למדן און א גרויסער ירא שמים. ער איז געווען א צאצקע, א דבר חדש, ניט נאר אין אדעס; אפילו אין בערדיטשעוו און אין ווילנא וואלט ער אויך געווען א דבר חדש. ער איז געווען א איד פון "יחידי סגולה מעם סגולה" מיט'ן נאמ'ן ר' שלמה איציע גרשונ'ס, און ווער האט ניט געקאנט ר' שלמה־איציע גרשונ'ס אין יענער צייט? זיין פאמיליע איז אויך געווען ערליכע און גוט־הארציגע; זיי פלעג'ן מיך שטארק מקרב זיין. אין דער ישיבה איז געווען א סאך ארימע קינדער, פון דעסטוועג'ן. האט מען מיך אנדערש געהאט אויפ'ן אויג; קליידונג און עס'ן האב איך געהאט, און אין לערנען האב איך זיך פון טאג צו טאג פארבעסערט. אזוי אז ביז יו"ט אין א משך פון 3 חדשים — תמוז, אב, אלול, — בין איך קלאהר געווען אין 40 בלאט גמרא מדף אל דף מיט דער רש"י מיט אייניגע תוספות'ן, וועלכע מיר האב'ן געלערנט מיט א טייל שטיקלאך מרש"א.

תחילת חדש אלול איז געקומ'ן דער חזן פון "שאלאשנע שוהל" אין דער ישיבה אריין און געזוכט קינדער וועלכע האב'ן גוטע קולות, וועט ער זיי נעמ'ן פאר משוררים און לערנען זיי זונג'ן. דער גבאי ר' שלמה האט באלד אנגעווייז'ן אויף מיר, און ער האט מיך באלד געגנומ'ן און נאך א אינגעל; נאר יענעם האט ער באלד צוריק געשיקט, און מיך האט ער פארהאלט'ן און אלע פארנאכט נאכ'ן לערנען, פלעג איך געהן צו איהם. דער חזן האט מיך געלויבט אז איך נעם גיך איבער, און קאן אויסוואקס'ן א גוטע כלי ווען איך וועל ביי איהם זונג'ן א פאר יאהר; איך האב טאקי אין שוהל אויסגענומ'ן מיט מיין גוט'ן "אלט" און מיט מיין גוט'ן געפיהל; די גבאים פון דער ישיבה האב'ן גאר אנגעקוועלט פון מיר. ר' שלמה איציע גרשונ'ס און ר' יהושע טורבאטין זענען געווען בעלנים צו הער'ן מיך נאכזונג'ן דעם חזן'ס זאכ'ן: א קדושה, א מי שברך, און אז ס'פלעג קומ'ן שבת פלעג מען מיך פשוט פארמוטש'ן.

דער חזן פון שאלאשנער שוהל איז אויך געווען א ערליכער איד, ניט פון די כאר־חזנים, האטש ער איז געווען מיט דער באוואוסטער שטימע און מיט פיעל קענטעניש'ן — האט ער געדאווינט נאר אידיש; ער איז נאכגעגאנג'ן מיט דער שיטה פון זיין רבי'ן ר' בצלאל. וועי ס'האט געהערט בצלאל־חזן אין אדעס, האט געזאגט אויף מיין חזן אז ער דאווינט אין גאנצ'ן ווי בצלאל.

מיין חזן האט געהויסן ר׳ בעריל־דוואסים.

נאך יו״ט האט מיר ר׳ בעריל דוואסים געשענקט 10 רו״כ, ד.ה. ער האט געגיבן די גבאים וועגן מיר, און זיי האבן מיך אויסגעקליידט אויפן ווינטער, אז איך האב גאר א אנדער פנים באקומן, און האב ערשט אנגעהויבן אויף צו לעבן און פרעהליך וועזן; מיר האט זיך געדאכט אז ס׳וועט מיר שוין פון איצט זיין גוט, אבער מיין מזל איז דאך שלעכט, קאן מיר דען זיין גוט? גוט איז מיר נאר געווען אויף א רגע; און באלד איז ווייטער פארוואלקענט געווארן, און ס׳איז פינסטער ארום אין ארום.

און איך האב מיך ווייטער אנגעהויבן וואלגערן און מגולגל וועזן אין נייע גלגולים מיט שפאגעל־נייע צרות.

נישט לאנג האב איך געלערנט אין דער ישיבה. אין מיטן ווינטער האט מען אנגעהויבן מטעם הרשות, צוזוכן אזוינע, וואס האבן ניט קיין דאקומענטן ביי זיך, און איך האב געמוזט איבערלאזן דיא ישיבה צוליב דעם און זיך אויסבאהאלטן אין בית־מדרש ״פת לאורחים״ און פלעג עסן פון דעם, וואס דער שמש פלעג מיר מאכן באם דאוונען עטליכע קאפיקעס.

איז דען דאס א תכלית?

ס׳איז געקומען פורים, האב איך זיך אויסגעלערנט דיא מגלה און האב געליינט אין א פאר רייכע הייזער, ווי איך האב פארדינט 2 רו״כ. שבת, פרשה פרה, האב איך געדאווינט פארן ״עמוד״ און דער גבאי האט מיר געגיבן א רובל. איך דאווין נאך אין א שוהל און הויב אן פארדינען צובים־לאך געלד און לעב פון מיין אייגענעם. און ס׳דויערט נישט לאנג, באפאלט דיא פאליציע אויף אלע בתי־מדרשים און מ׳כאפט אייניגע אידן אהן פעסער, און איך ווער ניצול עפ״י נס, ב׳האלטענדיג זיך אונטער די טרעפ, און אנקלויף קיין טיראספאל.

נאר אין דעם אינזיכט איז דארט נאך ערגער, און איך פאהר קיין גראסעלים צום פעטער, און דאווין פסח פארן עמוד און פארדין 3 רו״כ. נאר ס׳איז קיין פלאן נישט אזוי, און דער פעטער ווילל פאר מיר גארנישט טהון, און באלד נאך פסח פאהר איך צוריק קיין טיראספאל.

נאר דא האב איך ווידער נישט ווי צו זיין. איטה איז א גרושה און לעבט אין דחקות צוזאמן מיט איהר איצעלע, איינגעבויטן ביי ר׳ זלמן קאפיל׳ס, און קאן קומן צו איהר נאר אויף איין שעה, טיילן זיך מיט אונזערע צרות; די איבריגע פרייגד זענען אליין אויסגעטהון פון הילף. און איך זעץ זיך אויף און פאהר קיין קישינוב און פון דארטן פאהר איך קיין ראמאנאווקע, ווי מיין שוועסטער שרהלע איז געווען ביי אונזער מחותן

ר׳ הירש שוחט, און מיר האבן זאך, געווינטלעך, נישט דרקאנט נאך אזוי פיעל יאהרן פון נישט זעהן זיך. דיא פאמיליע האט מיך זעהר פיין אויפגענומען, און איך האב זיך דארט געהאלטן א שטיק צייט און אהן א שום מורא געלערנט אין בית־מדרש. (ראמאנאווקע איז געווען א אידיש שטעדטעל, און א גוי איז דארט נישט געווען בנמצא). אין יענער צייט האבן זיי שרה׳לען חתונה געמאכט פאר אנ׳ערליכן מאן און פון א שעהנער משפחה, אידל דער באבע איטה׳ס א זוהן—לייב מלמד. ער האט אויסגעוויזן צו זיין א וואהלער יונגערמאן, א חסיד, און מ׳האט געקאנט מיינען, אז זיא וועט האבן א גוט לעבען ביי איהם, נאר אין דר׳אמת׳ן איז ער געווען א פשוט׳ר בחור, א באהילפער יונג, און זיא האט זיך, נעביך, געמוטשעט ביי איהם, זיצענדיג ביי שווייר און שוויגער אויף קעסט און באגראבענדיג איהרע יונגע יאהרן אויף עביג.

אומגליקליכע נשמות, וואס דארפט איהר גאר געבוירן ווערן?

דעם מחותן׳ס זוהן איז אויך געווען אשו׳ב און א גרויסער למדן און א ליובאוויטשער חסיד. אין שטעדטעל איז נאך געווען עטליכע לייט, חסידים, וואס פלעגן פאהרן צום רבין, ר׳ מענדעלי מליובאוויטש, און דער ראש פון זיי, איז געווען דער היגער רב, ר׳ משה יוסף ז״ל. ער האט נאך פארכאפט דעם אלטן רבין, — האדמו״ר שניאור זלמן לאדיר. דא, באם רב, פלעגן זיך צונויפקלויבן אלע זיינע חסידים אויף שלש סעודות, און שואל דעם מחותן׳ס זוהן האט מיך אויך געבראכט אהין. דער רב האט מיך מקרב געווען צו זיך, און אז ער פאהרט ארויס אויף דער סביבה מאכן גלה, מיט זיין פארברענטן חסיד, מיט שואלין, נעמט ער מיך מיט פאר אגבאי, און מיר פאהרן אלע צוזאמן.

דיא נסיעה האט געדויערט לאנג, וויל מ׳האט נישט פארפעהלט קיין איין שטעדטעל און קיין איין דארף נישט. איך האב עס פארשאפן געגנוג יסורים מיט מיין פאהרן דורך דעם, וואס איך האב קיין דאקומענט נישט געהאט און נישט איינמאל זענען מיר ניצול געווארן על־פי־נס. און אזוי זענען מיר אנגעקומן בשלום קיין מאיאק.

אין מאיאק האב איך זיך אבגעשטעלט באם שוחט ר׳ אליעזר, און זיי זענען געפאהרן קיין אדעם און פון דארט מיט דער שיף קיין חערסאן, צוזעהן זיך מיט ר׳ הילקע ז״ל. לבסוף אז זיי זענען אנגעקומן קיין אדעם איז ר׳ הלל געשטארבן און זיי זענען שוין געפאהרן קיין חערסאן אויף זיין לויה.

דאס האב איך זיך דר׳וואוסט שפעטער פון מענטשען.

און איך בין געזעסן און געווארט, ביז זיי וועלן צוריק קומען נאך מיר, און איך האב זיך טאקי נישט דר׳וואוסט.

דער שוחט האט מיך געהאלטן ביי זיך און איך בין געזעסן און האב געלערנט דיא גאנצע צייט ביז ר״ח אלול און אוועק געפאהרן קיין טיראספאל, צו זעהן זיך אפלאץ אין אשוהל אלס חזן אויף ימים נוראים.

איך האב געזעהן, ווי דאס מיידל זיינס, שיינדעלע, שארט זיך זעהר צו מיר אכלה צו וועלן, און דער שוחט אליין וואלט אויך וועלן מיך פאר אנאיידעם, — נאר אזוי ווי איך האב נאך נישט געהאלטן דערביי, האב איך איהם געזאגט, אז איך מוז פאהרן קיין טיראספאל אויף קבר־אבות, און איך בין אוועק געפאהרן.

קיין טיראספאל בין איך אנגעקומען פונקט ערב ר״ח אלול, און בין גלייך געגאנגען אויפן פעלד אויסווייזען זיך אויף די קברים פון מיינע טאטע־מאמע און פון מיין ברודער ישראל און פון דער שוועסטער חנה, און בייט אז זיי זאלן זיך מיהן פאר מיר און פאר מיינע אלטע שוועסטער, וואס פלאגן זיך אזוי, נעביך, און האבן קיינמאל קיין רוה נישט. און פלוצלונג זעה איך אנקומען מיינע שוועסטער איטהן מיט ציפהן, וואס זיא איז געקומען פון בענדער (זיא וואהנט שוין איצט אין בענדער) איבערלאזענדיג איהר קליין טאכטערל אויף א שכנה, און דארף אבאלד צוריק פאהרן; זיי זענען געקומען צוזאמען מיט דער מהומע, שלום׳ס מוטער, און זיין וויב חיה, וואס זיא איז געקומען אהער אויף קבר־אבות, און מיר געהן אלע צוריק אהיים, און זיי קאנען זיך נישט אבוואונדערן פון מיר. חיה דר׳צעהלט מיר, אז בוילה האט שוין חרטה געהאט פאר דעם, וואס זיא האט מיך פארפאלגט, און בייט מיך, איך זאל איהר מוחל זיין. איך זאג איהר, אז איך האב שוין לאנג מוחל געווען, וויל אלעס איז געווען צו גוט, און מיר געזייגענען זיך און איך געה מיט אהיים.

איטה, דיא פרומע און ליידענדע איטה, האט נאך אלץ געוואהנט ביי ר׳ זלמן קאפילס אין דער דירה און ער פלעגט ער הילפן מיט וויפיעל ער האט נאר געקאנט, און די פרייגד האבן זיך אפילו נישט אינטערעסירט מיט איהר. און איך האב אויך געזעהן, אז ס׳איז נישטא וואס צו ערווארטן פון זיי עפים הילף, און איך האב זיך פארדונגן ביי אחזן אלס משורר אויף ימים נוראים מיט עסן און קווארטיר און מזומנים.

אין יענער צייט האב איך באקאנט מיט איינעם, אלייבאוויטשער חסיד, אערליכער איד, אסופר סתם מיטן נאמן אלתר, און מיר האבן זיך גאר גוט באפריינדעט.

פונ׳ם חזן בין איך גיך אוועק געגאנג׳ן, ווי׳ל דיא קאמפאניע משוררים איז מיר נישט געפעל׳ן און איך פלעג על־פי־רב איבער זיצ׳ן ביי דעם אלתר׳ן און לערנען צוזאמ׳ן. אפטמאל, פלעג איך איריין קומ׳ן צו ר׳ זלמן ישכר קאפיל׳ס זוהן זיך מיט איטה׳ן און מיט איהר קינד איצעל׳ע, און אז איך פלעג אנקומ׳ן פארן עס׳ן אדער אין מיט׳ן עס׳ן, פלעג׳ן זיי מיך בייט׳ן, אז איך זאל צוזאמ׳ן געהן עס׳ן און מיר איז זעהר נישט געווען איינגענומ׳ן.

איך האב געזעהן, ווי די פרעמדע מענטשען, לכאורה, אינטערעסיר׳ן זיך מעהר מיט אונז, ווי אונזערע אייגענע פרוינד.

און אט איז ערב ר״ה, און מ׳קומט פון די ארומיגע דערפער, פון בוטיר און פון טאשליק, און ס׳קומט שלום מיט דער פאמיליע, און אז ער דר׳זעהט מיך, דר׳פרייט ער זיך מיט מיר און צוקושט זיך מיט מיר, און טרעהר׳ן שטעל׳ן זאך איהם אין די אויג׳ן פאר פרייד. איך זאג איהם, אז גאט האט אזוי געפיהרט, און דיא קלה זיינע האט מיך געטריב׳ן צו אקוא׳ל פון ברכה. און ער וויסט ניט וואס צוטהון מיט מיר פאר פרייד, און ער נעמט מיך א היים צו זיך, אויף דער סטאנציע, אויף זיינער, און איך זעה דארט ביל׳ה׳ן און זיא פארשעמט זיך פאר מיר, און וואונדערט זיך אויף דער צייט, וואס זיא קאן מאכ׳ן פון א מענטשען, און מ׳זיצט און מ׳רעדט גאר פריינדליך.

איך געזייג׳ן זיך מיט זיי און וי׳ל אוועק געהן — בעט׳ן זיי מיך, איך זאל ביי זיי יום־טוב עס׳ן און האב׳ן שטארק צו געשטאנען צו מיר, האב איך בעל־כרחי מסכים געווען עס׳ן ביי זיי, אי דאס נאר מיטאג, און אויף דער נאכט בשום אופן נישט.

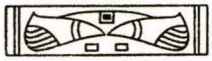
און איך עס ביי שלום׳ן ראש השנה און איך זעה אין איהם א ״ויחד״: געפרייט האט איהם וואס איך האב זיך אזוי אויסגעארבייט, און געווהטיגט, וואס ער האט ניט געטהון, ווי משה־הירש האט געזאגט. איצט איז שוין, אבער שפעט און ער רוהט נישט און אהן מיין וויס׳ן שפינט ער אויס א שידוך און דיא כונה איז, געווינטליך, צו רעט׳ן מיך פון מיין ארימ׳ן צושטאנד, וויי׳ל ער האט זיך געפונען חייב פאר מיר. און ער האט געארבייט און האט עס אויסגעארבייט און טאקי גאר קונציג, און איך האב אפילו, קיין ידיעה נישט געהאט דערפון.

מיין
לעבענס־געשיכטע

(פארשידענארטיגע פאסירונגען און אפיזאדן פון א יתום)

פון

פ. ד. גולדנשטיין

צווייטער טייל

פתח־תקוה, תרפ"ט.

דרוק "התחיה", ר. קריצמן פתח־תקוה.

קאפיטעל י״ד.

דיא אומגעריכטע תנאים.

דעם יו״כ האב איך פאר בראכט א גאנצ׳ן טאג אין בית המדרש איך בין געשטאנען אוּן געדאוועגד געווײנט אוּן געבעט׳ן גאט, אז ער אלײן זאל זיך אויף מיר מרחם זיין, דען נור ער איז מיין פאטער, איך האב דעם גאנצ׳ן טאג פון בית המדרש ניט ארויס געטראט׳ן אויף א מינוט ווי אנדערע בחורים געהען ארויס ביי קריאת התורה צו ביי די הפסקות בין תפלה לתפלה, איך האב געפאסט אוּן געהאלט׳ן אוּן איין דאוגען אוּן לערנען מסכת יומא וכדומה, די גוטע שטיקלעך פיוט, אוּן מוציו״כ אז אין האב אפ גיגעס׳ן א טרוקענע דארע סעודה האב איך זיך געלעגט שלאפ׳ן, ווי? איך בין זעהר מיד געווען פון דעם תענית אוּן פון דעם הארעווען דעם טאג מיט דיא תפלות, פון מיין פארפאסט׳ן קענט איהר זיך משער זיין, אלזא בין איך געווען אפ געמאטערט פונ׳ם תענית איך בין גער׳ן געווען זעהר אוּן איך האב אפ גיגעס׳ן, אוּן בין ארויף געקראכ׳ן אויפ׳ן אויוון אויף מיין שטענדיג׳ן געלעג׳ר ביי ר׳ אלטר׳ן אוּן האב זיך געלעגט שלאפ׳ן, זיין פרוי אוּן זיין אלטע מוטער זענען נאך געזעס׳ן אוּן פאר־בראכט, איך בין געשמאק אנשלאפ׳ן געווארן, אזוי אז איך האב ניט אנגעהויב׳ן הער׳ן אז צו מיר איז געקומ׳ן גרויסארטיגע געסט, אוּן אז זיי לאכ׳ן פון מיר וואס איך שלאף שוין אוּן וויים גאר ניט פון מיין גליק וואס שטעהט מיר פאר, איך בין אזוי שטארק איינגעשלאפ׳ן, אז מיין שוועסטער איטה האט מיך געוועקט האב איך ניט גיהערט, ערשט אז מ׳האט מיך גוט גענומ׳ן צום טארען האב איך ערשט דער הערט אוּן ג׳עפענט דיא אויג׳ן אוּן האב אפילו בדעה געהאט אויס צודרייען זיך אויף דער 2־טער זייט, איך האב אבער דער זעהן דיא שוועסטער איטה אוּן נאך מענטש׳ן, אוּן הער ווי אלע לאכ׳ן נא נא א געשמאקער שלאף! ער וויסט הפנים פון גאר נישט, עס קען זיך איהם אפילו ניט חלום׳ן זאגט דער 2־טער, איך האב זיך ראזדרעכ׳ט פון שלאף, בפרט אז דיא שוועסטער האט מיר א טארע געטאהן, שטעה אויף פעפער איינער, ווי שעמסטו זיך ניט! מיר וואלטען אלע אויף דיר, וואס פרעג איך ווער איז דער אלע, אוּן וואס וואלט איהר? אוּן ווער וואלט אויף

מיר, שטעה אויף גיכער זאגט זי נאך אמאהל, טוה זיך אן און קום אראפ פון אויוון, איך האב זיך אויף געהאפט און נעם זיך אנטהאן און ביי מיר האט דאס עפעס אוים געווייזן ווי א חלום, און פארשטעה ניט וואס דא טוהט זיך, אז איך בין אראפ געקומען פון אויוון, האב איך דערזעהן אז ביי ר' אלטרן אין שטוב איז דא ר' שמעון זלמן, ישכר קאפילס איידעם, אלייטישער גבירישער יונגער מאן און אונזער פריינד שלום און דיא שוועסטער איטה אלע זיינען אנגעטהאן יום־טוב'דיג און מיט פרייליכע געזיכט'ר און האלטן אין איין לאכן פון מיר, ווי איך זעה אוים, ווי איך בין פארשלאפן, ר' אלטער מיין גוטער פריינד מיט זיין פרוי זיינען אויך געווען אנגעטהאן, בקיצור איך פרעג זיי נוא זאגט מיר שוין וואס באטייט אייער קומן אהער און אייער פרעהליכקייט, זאגן זיי מיר וואש דיך ארום און טוה אן דיא הלבשה דיינע, און געה מיט דיין שוועסטער צו ר' זלמנ'ן, און פון דארט'ן וועסטו געהן מיט ר' זלמנ'ן צום רב, וויל דער גאנצער עולם וואלט אויף דארט'ן, און מיר וועלן שוין פון דאנען געהן גלייך צום רב און וואלט'ן אויף אייער קומן, זעהט זאמט אייך ניט, דען דיא נאכט געהט אוועק לבטלה, איך געה מיט דיא שוועסטער און מיט ר' שמעון זלמנ'ס איידעם צו ר' זלמנ'ן און איך וויים נאך אלעם ניט, איך פרעג און מ'זאגט מיר ניט, וואס דארפסטו פרעג'ן וועסט קומ'ן צום רב וועסטו שוין וויס'ן, איך קום צו ר' זלמנ'ן, און דארט האב איך אויך געפונען זיינע ב"ב אוים געפוצט און גרייט צו געהען צום רב ר' שלמה, אז איך בין אריין געקומ'ן, האב'ן זיי אלע מיט איינמאהל א פרעג געטהון ווי האט איהר איהם געפונען, און זיי נעמ'ן זיך דערצעהל'ן ווי מ'האט מיך געפונען אויפ'ן אויוון, און אייידער מ'האט מיך אויף געווועקט, און אלע לאכן פון דער געשיכטע, און איך פארשטעה אלעם ניט וואס דא טוהט זיך מיט מיר איטה באפיילט מיר. איך זאל אנטהאן דיא קליידער וואס ר' זלמנ'ס איידעם דער יונגער מאן שמעון גיט מיר זיינע א זיידענע קאפאטע מיט א גוט ביכיראוע היטעל און א זיידענע זשילעט מיט גוטע שיינע שיך, אז איך האב זיך אנגעטהאן, האב איך ערשט געהאפט א וואלט צום פארשטעהן וואס דא איז, דיא שוועסטער איטה האט אוים געשריג'ן, זעהעט וואס פאר א שיינער חתן ער איז, ביי דיא וועלטער האב איך פארשטאנען אז דא ארבייט זיך וועג'ן א שידוך, האב איך געזאגט איהר פיהרט מיר אנקוק'ן איין כלה מעגט איהר מיר חאטשע זאג'ן וער דיא כלה איז, ענטפער'ן זיי מיר אז דו וועסט שפעטער וויס'ן איז א אומגליק? געה, געה, נישקשה מעגסט זיך אויף אונז פארלאז'ן, מיר וועל'ן דיך ניט פארפיהר'ן, נישטא קיין צייט צו פארברענג'ן זאגט ר' זלמן מ'דארף שוין געהן, יא זאגט שמעון און טוהט א קוק אויפ'ן זייגער, ס'איז

שוין 11 אזייגער, א שעה האט געדויערט איידער מיר האבן איהם געפונען קומט שוין קומט, שוין שפעט, מיר זענען אוועק, און אלע סודן זיך מ׳רעט שטיל, איך זאל ניט הערן מ׳היט זיך פאר מיר, גלייך עם געהר זיך מיט מיר גארנישט אן, עם פאר דריסט מיך דיא גאנצע מעשה, נאר איך קען בעסער ניט מאכן, איך קען ניט מעיז זיין ר׳ זלמנ׳ן מיט זיין פרוי, און אזוי אויך זייער איידעם ר׳ שמעון און פאר איטה־י האב איך גלאט מורא. איך קען באלד חאפן פון איהר אין דער זייט, בכיצור איך געה מיט זיי ביז איך בין אריין צום רב אין שטוב, קומענדיג צום רב האב איך געפונען א עולם אפשר פון 60־70 פארשוין מאנסבילן חוץ ווייבער, אלע זיינען שוין אנגעטרונקן, אז מ׳האט מיר דער זעהן איז געווארן מיט אמאל אגעשריי ער איז שוין דא דער שיינער חתן טוהט נאהר אקוק אויף איהם ווי ער האט זיך געלאזט בעטן אזא עולם קיין עין הרע דארפן אלע ווארטן אויף איהם, אנדערע פארענטפערן מיך אז אנדערע מאכן מיך שולדיג לכבוד הרב דמתא האט ער ניט בעדארפט אזוי לאנג זיך זאמן און לאזן זיך בעטן מיך האט מען געהאפט און ארויף געזעצט אויבן אן לעבן רב ר׳ שלמה׳לע, איך נעם באטראכטן דעם עולם, איז דא סאמע דיא פיינסטע יונגע לייט פון שטאדט און אלע מיינע פריינד און אלע באקאנטע רעגדארים פון טאשליק, פון בוטור, און מיין באקאנטער רעגדאר ר׳ איצע איז אויך דא אן זיין וויב דבורה, ר׳ איצן זעצט מען נעבן מיר אן רב, ר׳ שלום טאשליקער זעצט זיך נעבן ר׳ איצען אן נעבן רב ד. ה. אין מיטן, איך גיב אקוק דער חזן קלמן וואלף איז אויך דא מיט דיא משוררים דער עולם איז פאר־ קנאקט, אן וויין איז דא אויפן טיש לרוב, איך וויים אז אלע מוציו״כ טרינקען חברה ביים רב, דענקע איך אז פשוט חברה טרינקען, אבער איך זאל מיך ריכטן אז דא וויל מען שרייבן תנאים מיט מיר, האב איך ניט געדענקינט, טינט און פעדער גיט אהער זאגט דער חזן, איך פארוואונדער מיך וואס טויג איהם טינט און פעדער פלוצלונג, נאר באלד האב איך געוואוסט אלעס, ר׳ שלום וועלכער האט דיא גאנצע צייט געדעט מיט ר׳ איצען, און דבורה זיין וויב איז אויך געשטאנען דערבי האט זיך פלוצלונג געוועדעט צו מיר, דו וויסט פנחס דוב דו וועדסט יעצט אחתן, און באלד שרייבן מיר תנאים, שטייטש! זאג איך וואס הייסט איך וועד אחתן! ווי קענט איהר שרייבן תנאים אז איך וויים פון גארנישט, מיט וועמן? וועד איז דער מחותן? זאגט שלום יא דאס ביזטו געדעכט, דו דארפסט אלעס וויסן, אלזא זאלסטו טאקע וויסן, אז ביי אונז אלע גוטע פריינד איז געבליבן א חסכם אז דו זאלסט א חתן וועדן פאר ר׳ איצעס מיידל דו קאנסט גוט ר׳ איצען און זיין וויב און זיין קינד אויך, און אז אונז אלע איז אנשטענדיג דארף דיר אויך

אנשטענדיג זיין, דער גאנצער עולם איז שטיל געבליבן, און געהערט וואס שלום רעט מיט מיר, אלע האבן גיגעבן א הסכמה און דער רב אויך, אז ס׳איז זעהר א גליכער שידוך. און אז ר׳ איצען קען מען פאר אהרליכען כשרן יודען, בפרט ער איז זיך פשוט מפקיר צו נעמן מיך פאר זיין קינד, א בן תורה, און קוקט ניט אויף דיא אריסקייט פונם חתן, און ער וויל איהם באגליקן פשוט זיך אוים ברענגן אביא צו דער גרייכן איוחס שידוך א בן תורה פאר זיין קינד, און דא הויבט מען מיר אן אוים צורעכענען די התחייבות דעם מחותנס היינו, נדן גיט ער 300 רובל. מזומן, ד״ה, ניט מיר אין דער האנד, נאר איינלעגן ביי איש בטוח, און אייביגע קעסט, וויל ער האט מעהר קיין טעכטער ניט נאהר אקליין יונגעלע, און דארף מיך קלייד׳ן פון יעצט ובפרט צו דער חתונה מוז ער מיך אוים קלייד׳ן בגדי יו״ט, שבת, וחול, און אזוי וויי איך האב ניט וואו צו זיין וועט ער צאהל׳ן פאר מיר פאר קעסט און קווארטיר ביז דער חתונה, און די חתונה מוז מען אפלעג׳ן חאטש אויף 2 יאהר, וויל דאם מיידעל זיינם איז נאך צו יונג ערשט דאם 13־טע יאהר, און נאך א זאך איז ער זיך מתחייב וועלכעם איז חשוב׳ר פון אלע התחייבויות׳ן, ער דארף מיך צו שרייב׳ן צו זיך פאר א זוהן, און אזוי וויי ער איז א געוועזענ׳ר ניקאלאעווסקע סאלדאט, איז פאר מיר דאם בעסטע באווארענישׁ פון גויעשע הענד, און דאם אלעם האט מען געהיים׳ן דעם חזן איין שרייב׳ן אין דיא תנאים, איך האב מיט זיך שטארק מלחמה געהאלט׳ן, און זיך קיין עצה ניט געקענט געפינען, אויף אזא פלוצלינג׳ן פאהל האב איך זיך ניט געריכט, ביי אלע פריינד איז דאם שוין געווען וויא געפאסט׳ז.ן וואס ווערען זיי אהן? אבער ביי מיר איז דאם א פלוצלינגער צופאהל, ס׳האט זיך מיר פארגעשטעלט דיא גראבע שטוב דאם נארישע דארף מיידעלע, דער שענדליכער נאמען סאלדאט א. ז. ו. איך זאל מיך אויפהויב׳ן און אוועק גהן וועט מען דען מיך לאז׳ן? צו קען איך אלע איבער שפאר׳ן? בפרט אז אלע זיינען אין מיין צד און מיינען מיין טובה, שלום און דער רב האב׳ן געזעהן אז איך בין זעהר צוטראג׳ן, האב׳ן זיי מיר איין גירעט, אז פאר מיר איז דאם א אמת׳ר גליק, דען ווער וויל טהאן א שידוך מיט אזא ארים׳ן יתום ניט קיין צו געשריבענער וואס מ׳טאהר איהם ניט אריין לאז׳ן אפילו אויף איבער צו נעכטיג׳ן, און דער רב צייגט מיר איבער, אז דער ר׳ איצע האלט ביי איהם יו״ט אלע יאהר, און ער קען איהם שוין פון אסאך יאהר׳ן, אז ער איז א אמת׳ר עהרליכער איד, און א מדקדק במצות, און וואס ער איז געווען א סאלדאט דאם מאכט איהם נאך גרעסער און חשוב׳ר און איצטער אז ער וויל זיך אוים ברענג׳ן אביא צו נעמ׳ן פאר זיין טאכטער א בן תורה, איז ער ביי מיר נאך חשוב׳ר, דער חזן שרייבט דער וויל, דער

עולם טרינקט, און איך בארעט זיך מיט זיך וואס צו טהאן, ענדליך האב איך באשלאס'ן יא אינווויליג'ן נאר בתנאי אז ער זאל מיך צו שרייב'ן, וויל דיא התחייבות שטעהט ביי מיר העכער און נייטיגער פון אלעם, און אויב ניט דאס, איז אלעם בטל, און דאס זאל ער באלד נאך די תנאים אהן הויב'ן טאהן אין דעם, אלע האב'ן אויס געשריג'ן גוט! גוט! דער חתן איז געוועכט, דעם תנאי זאל מען כפל'ן אין דיא תנאים, אז דער תנאי זאל בלי שום תירוץ מקוים ווער'ן אין 3 חדשים צייט, הכלל מ'האט געלעזן דיא תנאים, און איך בין למזל אחתן געווארן אונגעריכט, דיא כלה האב איך יעצט ניט געזעהן, נאהר ווי עס ווייסט אויס האט זי מיך געוואלט זעהן, האט זי זיך געשטעלט אויף דער שוועל פון דער טהיר פונקט אנטגעג'ן מיר, אז זי האט זיך געשטעלט אויף דיא שפיטץ פיסלאך און אויף געהויב'ן דאס קעפעל אריבער קוק'ן איבער אלע מענטש'ן ביז צו מיר, האב איך דער זעהען איהרע בלויע אייגעליך מיט'ן געזיכט און האב זיא דער קאנט אז דאס איז זי דיא פרוידה־לע וואס האט מיך געבעט'ן איך זאל זיך שפיל'ן מיט איהר און מיט'ן ברודער'ל און זאל ניט אוועק געהן פון זיי פון שבת. דער עולם איז רעכט פרייליך געווארן, קיין משקה האט דבורה ניט געשאליוועט, זי האט שוין געוואוסט וואס זי האט צו טאהן. דיא תנאים האב'ן איהר אפ געקאסט אסאך געלד, נאהר ווער קוקט אויף געלד, ביי אזא טהייער געשעפט אריין צו פאל'ן אין אזא יחוס משפחה, ווען וואלט'ן זיי זיך באגעגענד מיט זיי, און איצטער זענען זיי גאר מחותנים, דעם רב, דעם חזן האט זי גוט צופריד'ן געשטעלט, דעם עולם אויך צופריד'ן געשטעלט, אלע זענען צום טאג אוועק צופריד'ן, נאהר איך ניט, קיין זאך האט מיר ניט געגומ'ן חאטש מ'האט שוין געשריב'ן תנאים, דען איך האב נאך ניט געקלערט אזוי גיך א חתן צו ווער'ן, און ווען איך וויים פריהער וואס דא ארבייט זיך וואלט איך געווען פריהער אווק געפאהר'ן פון טיראספאל, נאר שלום האט מיך הפנים גוט פארשטאנען ביי וואס איך האלט, דעריבער האט ער דאס אפ געארבייט בסוד סודות אז איך זאל ניט ווים'ן פון קיין זאך ביז אלעם וועט זיין גרייט, און אינמיסט'ן צונויף געקליב'ן אזא עולם בכדי איך זאל זיך ניט קענען אויסדרעהען, אז איך האב געהאלט'ן ביי אווק געהן האט מיר דער מחותן גיגעב'ן א בלעטל אין דער האנד פון 25 רובל, איך זאל האב'ן צו לאז'ן דער כלה א נאדיעזנע, און דיא מחותנת'טע האט צו געפיהרט דיא כלה ביי דער האנד, און איך האב איהר געזאגט א גוטע נאכט און איהר אווק גיגעב'ן דאס בלעטל, פון איבער ראשונג און צוטראגענהייט געדיינק איך ניט צו איך האב דער כלה אין האנד גיגעב'ן דאס בלעטל, צו דער מחותנת'טע, אז זי זאל איהר געב'ן, הכלל

איך בין אוועק און האב אויס געטאהן דיא פרעמדע קלײדער און האב זיך צוריק אנגעטאהן מיינע קלײדער, איך האב זיך געלעגט שלאפֿן, אבער איצטער האב איך ניט געקענט אנטשלאפֿן ווערן אזוי גיך, דער קאפ דרייט זיך טראכטענדיג פון אלעם וואס מיט מיר האט זיך אפגעטהאן, ענדליך בין איך אנטשלאפֿן ביז אויפֿן טאג. אז איך האב זיך אויף געחאפט, האב איך זיך געגומ׳ן אנטאהן און וואש׳ן זיך און לויפֿן אין שוהל אריין דאוונען, אז איך בין געקומ׳ן אין שוהל האט מען שוין געהאלט׳ן נאכ׳ן דאוונען, אלע גיב׳ן מיר אפ מז׳ט, און זאג׳ן אז ס׳איז פאר מיר א גליקליכער שידוך, הכלל איך בין שוין גליקליך מען קען מיך שוין מקנא זיין.

מיר האט דאס הארץ ניט געפרייט, ביי מיר האט דאס אלעם אויס געווייזן ווי א חלום, איך וויל ניט ווײס׳ן פון קיין זאך, נאר פון פארשרייב׳ן מיך, אז איך זאל מיך זעהן א פערשריבענער און זאל האב׳ן א וויב, וואלט איך געוואוסט אז איך לעב, איך וואלט געקענט דענקען פון עפעס, און כל זמן איך האב ניט קיין וויב איז מיין לעב׳ן קיין לעב׳ן ניט, און ס׳געהט מיר גאר ניט איין, מאקע באלד דעם טאג איז שלום א היים געפאהר׳ן אין דארף אריין, און האט זיך מיט מיר פרײנדליך געזעגינט און מיר צו געזאגט אז ער וועט זעהן, אז מ׳זאל מיך דאס ערשטע צו שרייב׳ן, דער מחותן מיט דער מחותנת׳טע האב׳ן זיך מיט מיר אויך געזעגינט, און איך האב זיי מתרה געווען אז ביי מיר איז דער עיקר דאס צו שרייב׳ן, און ביז זיי וועל׳ן מיך ניט צו שרייב׳ן וויים איך ניט צו איך בין א חתן, זיי האב׳ן מיר גיגעב׳ן צו פאר־שטעהן. אז דאס קען מען ניט חאפֿן, דאס וועגדעט זיך ניט אין זיי, דאס דארף מען קלאפאטש׳ן ביי נאטשאלסטווא, און דאס וועל׳ן זיי אנהויב׳ן טאהן, ערשט נאך אלע יו׳ט, און האפען צו גאט אז ביז פסח וועל איך זיין א פארשריבענער פאר זייער זוהן, איך האב זיי געגלייבט און זיך געזעגינט מיט זיי, און זיי האב׳ן מיר גיגעב׳ן עטליכע רוב׳ן און זיינען אוועק געפאהר׳ן אין דארף אריין און האב׳ן מיר געזאגט אז חוהמ׳ס וועט אוימיצער פון זיי קומ׳ן אין שטאדט אריין מיר אנדינג׳ן קווארטיר מיט קעסט, דער וויל האב איך עטליכע רוב׳ן וועט מיר זיין געזונ ביז חוהמ׳ס, און אזוי זענען זיי אוועק אין דארף אריין.

נאך זייער אפ רייז׳ן האב איך זיך בארעכענט אז איך זאל זיך ניט פארלאז׳ן אויף זייער אהן דינג׳ן מיר קעסט, לאז׳ן זיי זיך אויף מיר ניט אויס ברענג׳ן, דאן וויי אזאך מאכט זיך טאמער פארשרייב׳ן זיי מיך ניט, און אזוי וויי דאס איז ביי מיר דער גאנצר עיקר, און אז דאס וועט ניט געטאהן ווער׳ן, היינט וואס דארף איך אז זיי זאל׳ן אויף מיר סטראטען געלד, און האב׳ן דער נאך טענות, דערום איז ביי מיר געבליב׳ן, איך זאל מיך לאז׳ן

קיין ראמאנאווקע, און דארט'ן פאר ברענג'ן ביים מחותן ר' הירש ביי דער שווע‌סטער שרה'לע, אבים'ל דא, אבים'ל דא, ביז איך וועל האב'ן אידיעה פונ'ם מחותן אז ער האט מיך שוין צו געשריב'ן, דאן וועל איך מיר נעמ'ן א פאס און וועל ווער'ן אפרייער מענטש גלייך מיט אלע מענטש'ן, און וועל מיר קענען פאהר'ן ערג'ן לערנען אין א ישיבה, און טאקע באלד אויף מארג'ן דעם 2 טאג פון נאך יו"כ, בין איך מיר אוועק פון טיראספא קיין ראמאנאווקע, דאס ערשטע בין איך אריין גפאר'ן קיין בענדער זיך זעהן מיט דער שווע‌סטער ציפה וויל זי האט באפוי'ל א מז"ט אז יו"כ איז זי געלעג'ן געווארן און געהאט אזוהן, איך בין געקומ'ן צו מיין שווע‌סטער ציפה'ן האב איך זי געטראפ'ן אקינפעטארן, איך בין גראדע אנגעקומ'ן וען דיא באבע האט געבאד'ן דאס קינדעלע, האב איך אריין געווארפ'ן אזעלבערנע מטבע אין דער בינד אריין, ביי ציפה'ן איז דאס געווען זעהר טייער, אז איהר ברודער קען זיין ביכולת אריין צו ווארפ'ן באד־גלד נאך אזעלבערנע מטבע? דיא באבע אליין האט זיך געווויס ניט געוואכט אויף אזא גרויס גליק, אה שרייט זי אוים מיט שמחה, דאס קינד וועט זיין מזל'דיק, זי האט הפנים דאס ארויס געזעהן פון דער מטבע... איך האב דערציילט דער שווע‌סטער מיין מז"ט, פון מיינע תנאים און פון מיינע מחותנים זי פרעגט מיך אויף דער כלה זאג איך איהר, אז איך קען איהר פון וויטענס, און אייגענטליך וויל איך מיך ניט שטארק באקענען, ביז איך וועל ניט האב'ן אפאס און זיין צו געשריב'ן, דעמאלסט וועל איך וויס'ן אז איך בין א חתן, דאן וועל איך באטראכט'ן די כלה אויך, דאס יונגעלע וועלכעם איז געבוירן געווארן יעצט איז געווען זעהר חשוב וויל זי האט איהרע אלע יאהר'ן געבעט'ן אויף קינדער, און האט קאם דער לעבט צו חאב'ן פריהער מיט 3 יאהר א מידעלע וועלכעם מיר וויס'ן שוין מיט'ן נאמ'ן אסתר חיה, און איצטער האט איהר גאט באשיינקט מיט א יונגעלע אזוהן א קדיש אויף וועלכ'ן זי האט טאג מיט נאכט געווויינט אוו געבעט'ן גאט, ער זאל איהר מזכה זיין מיט אזוהן, זי זאל קענ'ן לאז'ן נאך זיך א קדיש אויף דער וועלט, דיא גרויסע ארעמקייט האט ניט אוים געמאכט ביי איהר, זי האט עס מקבל געווען באהבה אביא גאט זאל איהר מזכה זיין מיט א קדיש'ל, און גאט האט צו געהערט איהר געבעט און איהר יעצט מזכה געווען מיט א יונגעלע, וועלכע זי רעכענט א נאמ'ן צו געב'ן דוד, איהר קענט פארשטעהן ווי פרויליך זי איז יעצט געווען, אז גראדע ביי איהר זוהנ'ס געבוירן אין דעם אייגענ'ם אוועגד איז איהר ברודער א חתן געווארן און האט אדאפעלט'ן מז"ט, איד האב זיד מיט איהר געזעגינד און צו קושט, זי האט מיך זעהר געבעט'ן איך זאל בלייב'ן איבער'ן ברית, איך

האב אבער ניט געקענט, ווייל איך האב זיך געאיילט פאהרן קיין ראמאנאווקע און האב ניט געוואלט אז דיא מחותנים זאלן מיך חוהמ״ס ערגעץ טרעפן, זאגט זי, אוי וואלט איך געוואלט קענען דיין כלה טייהרער ברודער, דו וועסט זי אי״ה קענען אז איך ווע׳ קומען אויף פסח ווע׳ איך מיט דיר אריין פאהרן צום מחותן וועסטו שויך קענען אלע אי״ה, זיי געזונד, זיי געזונד צום וויידער זעהן זיך ליבע שוועסטער און ביי דיא ווערטער בין איך ארויס פון שטוב און אווק קיין ראמאנאווקע.

50 וויארסט לערך און אפשר נאך מעהר, איז געווען ביז ראמאנאווקע, נאהר וואס האט דאס ביי מיר אויס געמאכט, אויף מארגן אטאג פאר ערב סכות בין איך געקומען קיין ראמאנאווקע, אגאסט א גאסט האב׳ן אלע אויס געשריגן ביים מחותן אין שטוב און אלע גיבן מיר שלום עליכם, שואל שוחט דעם מחותן זוהן, פרעגט מיר אויס וואס מיט מיר האט זיך פאסירט פון זינט ער האט מיך געלאזט אין מאיק ביי ר׳ אליעזר שוחט און זשיילייעט וועגן וואס איך בין אווק פון דארט׳ן, האב איך איהם דערציילט אז טאקע דערפאר וויל דער ר׳ אליעזר האט מיר געוואלט נעמען פאר אחתן פאר זיין בתולה, בין איך אווק פון דארט, און פון דארט׳ן בין איך ניצול געווארן, און אריין געפאלן נאך ערגער, דאכט זיך מיר, און דער ביי דערציל איך איהם דעם גאנצן ענין פונם שידוך, ער זאגט נישקשה, עס וווייסט אויס או דו האסט ניט שלעכט געמאכט, דיין מחותן קעהר זיין ארייכער, און דא וואלסטו געווען ביי אארימן מאן אמת טאקע מיט מעהר יוחס, אבער מיט יוחס אליין קען מען ניט לעבן, און בפרט אז ער האט זיך אונטער גענומען ער זאל דיך צו שרייבן, דאס איז טהייערער פאר דיר ווי אלעס, זיי פרייליך פנחס דוב גאט העלפט דיר און ווען דיר העלפן, נישקשה זיי ביי אונז דעם ווינטער, זיץ און לערן אין בית המדרש, איך ווע׳ אויף דיר השגחה געבן און מיט דיר אפט מאהל לערנען און אנ״ש ווע׳ן דיך אויך מקרב זיין, דו ביזט אעהרליך קינד און אעהרליכן האט מען ליעב, און אזוי האב איך פארבראכט דעם גאנצן ווינטער ביי דעם מחותן ר׳ הירש שו״ב ביז ר״ח ניסן, מיין עובדא איז געווען לערנען אין בית המדרש ביז 11 אזייגער באנאכט, פאר טאג אויף שטעהן און לערנען ביז צום דאוונען, נאכן דאוונען געהן עס׳, אז איך בין געקומען עס׳ן און האב ניט געטראפן דעם מחותן אין דער היים, פלעג איך זיך פארגנבנ׳ן און חאפן אפען און געפינן שטיקלעך פארמיט און שרייבן אותיות כתיבה דען ער איז געווען אסופר אויך, איך האב געשריבן אקליין מגילה׳כל׳ן און אזוי האב איך זיך אוים געלערינט שרייבן, בין איך דער שראקן אמאהל האט מיך ר׳ הירש געחאפט ביים שרייבן, בין איך דער שראקן

געווארן איך זאל ניט האבן מיין פסק, אבער ער איז פארוואונדערט געווארן, ווי קומט דאס צו מיר? וועלן האסטו דאס געלעהרינט? האב איך איהם מודה געווען מיינע חטאים, האט ער מיר געהייסן ווייזן אלע מיינע שריפטן, און אז איך האב איהם געווייזן מיין מגילה'כל איז ער נאך מעהר פארוואונדערט געווארן, און זאגט אז פון היינט אהן, זאלסטו זיך ניט היטן פאר מיר, אדרבה איך וועל דיר צו ווייזן, איך וועל דיר געבן מזוזות שרייבן, לעהרן פריהער דיא דינים פון תפילין און מזוזות שרייבן. איך האב מיך מחיה געווען דען איך וועל שוין קענען מיין עסן פארדינען ביי איהם, און ניט עסן לחם חסד, לחם חנם. איך האב זיך אויס געלערינט דיא דינים הלכות סופר סתם, אלע נאך מיטאג פלעג איך שרייבן אמזוזה אדער 2 מזוזות, און איך האב שוין אויף מיין עסן עהרליך פערדינט, פרייטאג פלעג איך איהם העלפן אויס ווירן דיא יריעות פון ספר־תורה וועלכע ער פלעגט שרייבן, הכלל ער האט שוין פון מיר אגוטע הילפע געהאט, מ'האט אין שטעדטעל געזשאלייווט וואס איך בין שוין אחתן, ס'איז אויף מיר געווען אסך בעלנים, יעדער האט נאך געפרעגט ער איז שוין אחתן? צו מיין שוועסטער שרה פלעג איך געהן אלע שבת ביי טאג, זי איז דאך אויף קעסט און ער קנעלט און האקט האלץ אגאנצע וואך מבוקר עד ערב ווי אייך איז שוין פון פריהער בעקאנט, זיי לעבן זיך שטיל או פיין, און שרה קומט אויס מיט דיא אלע, און אלע האבן איהר ליעב פאר איהר גוטסקייט און פרומקייט, הכלל מיר איז דא כלומרשט גוט, אבער וואס הערט זיך מיט מיין צו שרייבן? איהר ווייסט? אזוי ווייס איך! איך האב שוין געשריבן בריעף צו דיא מחותנים צו דער שוועסטער איטה, און האב ניט קיין ענטפער, ארום פורים צייט ערהאלט איך א בריעף פון מיין מחותנת'טע אז ס'איז נאך נישטא קיין ידיעה, און צייט זי האט דערלאנגט דיא ביטע וועגן דעם איינשרייבן איז נאך קיין ענטפער געקומן. איך האב פארשטאנען פון דעם שרייבן אז דאס איז אליגן, האב איך בעשטימט אז איך זאל פאהרן קיין טיראספאל מאכן אענדע פונם שידוך, נאר וועגן דיא קעלטן האב איך געמוחט וואלט ביז ר"ח ניסן. וועלן ס'איז ווארימער געווארן, בין איך אוועק צו פום נאך טיראספאל דורך בענדער, בכדי איך זאל זיך קענען זעהן מיט מיין טהייערע שוועסטער ציפה, און אויך מיט איהר זיך אעצה האלטן און וויא איך בין געקומען קיין בענדיר בין איך געגאנגן גלייך צום שטיבל וואו מיין שוועסטער ציפה וואוינט און געה גלייך אריין אין פארהויז, און ווי עפענען דיא טהיר פון שטוב מיט דעם האפענונג אז אט זעה איך מיר מיט מיין שוועסטער און מיט איהר קינד, און גרייט שוין צו מיינע ליפן צו קושן זיך מיט מיינע ליעבע, אין דעם שטעלט מיך אפ א ווייבל און

פרעגט מיר וועמ'ן דארפט איהר? זאג איך וויי הייסט וועמען איך דארף? מיין שוועסטער ציפה, ענטפערט זי וועד ציפה? וואס ציפה? דא וואוינט ניט קיין ציפה, איך גלייב זיך ניט, און עפען דאך אויף דיא טהיר און זעה אז ס'איז ריכטיג, אז א פרעמדע וואוינט שוין דארט, איך בין געבליבן שטעהן פארשטיינערט, וויי הייסט מיין שוועסטער זאל זיך האבן איבער געצויגן פון דאנען? וואוהין? הכלל איך הייב זי אן צו פרעגן אפשר וויסט איהר וואוהין איז ארוים ריא שכנה וואס זיא איז דא פריהער געזעסן? ענטפערט זיא מיר, אז זי וויסט ניט וועד דא איז פריהער געזעסן, און ווען זי איז אריין האט זיא געטראפן א ליידיגע שטוב און דא וואוינט זי שוין 2 חדשים. סטייטש אין מיטן וויינטער זאל זיך מיין שוועסטער ארוים קלייבן פון אדירה וואס הייסט דאס? איך לויף וויי א פארסאמטער צו דעם בעה"ב פון דעם שטיבעל, און געה אריין און פרעג, איהר וויסט ניט וואוהין איז ארוים דיא שכנה וואס איז דא פריהער געזעסן ביי אייך אויפן הויף אין שטיבעל? זאגן זיי וואס דארפט איהר זי? זאג איך זי איז מיין שוועסטער, און איהר מאן איז דאך א מלמד קען ניט זיין אז ער זאל אין מיטן וויינטער צו לאזן דעם חדר, זיי וויסן ניט וואס צו ענטפערן, אין דעם קומט ארוים דעם בעה"ב א טאכטער וועלכע האט מיך געזהען ביי דער שוועסטער וען איך בין געווען ביי איהר אין כינפעט צייט, זי טהוט א זאג אוי! ציפה'ס ברודער נעבאך, אלע האבן איהר אוואנק גיגעבן איז זי אריין אין שטוב, איך האב שוין פארשטאנען אז דא איז עפעס ניט גלאט, איך הייב אהן צו בעטן זיי זאלן מיר זאגן דעם אמת, ענטפערן זיי מיר, אז דו ווילסט וויסן וואו דיין שוועסטער איז, געה צו, צו סלאווין נתנאל דעם קרעמערס וויב, זי מוז וויסן וויל זיי פלעגן זיך גוט פארהאלטן. איך לויף באלד צו סלאווען, אז סלאוע האט מיך נאר דערזעהן און האט זיך דערוואוסט אז איך בין ציפה'ס ברודער, און איך פרעג זיך נאך אויף ציפהן האט זי באלד אנגעהויבן צו וויינען, און איך האב אויך אנגעהויבן וויינען, זאגט מיר שוין איך האב ניט קיין שוועסטער, יא זאגט זי, דיין שוועסטער האט זיך אריבער געקליבן אין איהר אייביגע דירה, הערענדיק דיא ווערטער בין איך אנידער געפאלן און מיט דעם אוים געשריי מיין טייערע שוועסטער בין איך געבליבן אין חלשות, וואס מיט מיר האט זיך איבער געטאהן וויס איך ניט, איך וויס נאר אז איך בין געקומען צו זיך און געפינט דיא אויג'ן האב איך געזהען נתנאל דעם קרעמער שטעהט לעב'ן מיר און אזוי אויך זיין פרוי סלאווע און זיינע קינדער, זיי האבן מיר אנגעהויבן אוים רייד'ן וויי דער שטייגער איז, איך האב זיך געזעצט שבעה אויף א שעה און האב גוט געווויינט, איך האב באווויינט איהר גאנצע לעבען. איך פרעג

וואו זיינען איהרע קינדערלעך, וואו איז דער מאן, און ווען איז זי געשטארבן, דער צווייטער זיי מיר אין קורצן אז 2 חדשים נאך דעם קינפעט איז זי געשטארבן, דאס מיידעלע האט צו געזומען איינער א היגער סענדער לייצעם, און דאס יונגעלע האט מען אוועק גיגעבן צו אנאם, ער אליין ר' שלמה לייזער איז באלד אוועק ערגעץ קנעלטן, בכדי מ'זאל ביי איהם ניט מאנען אויף אנאם געלד, און דערביי שעלטן זיי איהם וואס פאר א אומגעטרייער טאטע ער איז, איך פרעג ביי וואסערע נאם איז דאס קלויינע קינד? זאגן זיי מיר אז אין טיראספאל האט איהם איטה אוועק גיגעבן צו א נאם, ביי איטהן ווען פון אלעם וויסן, איך האב זיך גוט אויס געווויינט אויף דעם אומגליק, באזונדערס אויף דיא אומגליקליכע קינדערלעך, איך האב מיר דער פרעגט ביי דעם סענדער לייצעם וואו אסתר חייה'לע געפינט זיך, און אז איך האב זי געזעהן האב איך זי געקושט און געהאלזט און גענוג באווויינט, און זיי האב איך באדאנקט וואס זיי האלטן איהר און איך בין אוועק קיין טיראספאל. אין טיראספאל האב איך זיך געטראפן מיט איטהן, אדא האט זיך ערשט אנגעהויבן דיא רעכטע בכיות, איטה האט מיר ערשט אנגעהויבן צו דער צייטן פון דיא צייט וואס ציפה איז געלעגן שלאף, און וואס זי איז אוים געשטאנען דיא גאנצע צייט פון איהר קריינק, און ווי אזוי זי האט איהר גראטעוועט, איהר בעטן זיך ביי גאט אז ער זאל איהר שוינקן יאהרן צו ערציהען איהרע קינדערלעך. איהר שטארבן האט איהר אזוי פיעל ניט געקימערט, ווי דאס איהרע קינדערלעך בלייבן נעבאך עלענד און ארים מיט אומגעטרייען פאטער, דער געדאנק האט איהר פארביטערט איהר טויט נאך ערגער ווי איהר ביטערן לעבן, דאס לעבן איז געווען ביי איהר ביטער, און דער טויט נאך ביטערער.

איטה האט מיך געפיהרט צו אריבער קיזיגירקע, ביי וועמען דאס קינד דוד'ל האדוועט זיך פון ברוסט מילך, די קיזיגירקע, האט געהאט איהר אייגענע קינד אויך, און איך האב געטראפן 2 קינדערלעך אין איין וויגאלע, ביידע זיינען געלעגן גוט אינגעריכט און אין פיעל קיטיגע שמאטעס אזוי אז מען האט דיא קינדערלעך קאם ארויס געזעהן, אקוק טאהענדיק אויף דעם קינד זאג איך צו איטהן, זעה ווי דאס קינד איז מאגער אן אינגעדארט, זאגט איטה וואלסטו נאר בעדארפט זעהן דאס קינד וען איך האב דאס אפ גענומען ביי דער יידענע פון טאלמאז, ווי עס האט דאמאלסט אויסגעזעהן, איצטער האט זיך דאס קינד שוין אביסל פארפראוועט וואלרום באלד נאכן טויט פון אונזער שוועסטער ציפה האט שלמה אליעזר אפגעזוכט אנאם פון דארף טאלמאז פאר 5 רובל אחודש, און אז ס'איז אוועק 2 חדשים און הר האט ניט געצאלט האט זי אפגעבראכט דאס קינד קיין

בענדער, האט ער זיך דער געטרייער פאטער אויסבאהאלטן, האט דיא נאם דאס געבראכט צו מיר, בין איך מיט איהר אריין געפארן קיין בענדער און האב איהם אפגעזוכט, און צוגענומן ביי איהם דער שוועסטער׳ס בעט־ געוואנד וועלכעס ס׳איז געלעגן ביי אונזער פרוינדן סלאווע, און האב באצאלט דער יודענע, און דאס קינד האב איך געבראכט אהער קיין טיראספאל, איך האב עס אוועק גיגעבן ארימע קיז׳נירקע אבער א עהרליכע און ס׳איז האטש אין דיא אויגן, און איצטער וויים איך ניט וואס מ׳טוהט, ער וויל ניט וויסן פון דאס קינד, און איך דארף זיך מוטשען און צאלן, איך האב פון וואנען? און וואס טוהט מען, קען איך דען לאזן דאס קינד דערגיין חלילה, אז דיא אומגליקליכע נשמה איז שוין דא אויף דער וועלט, דאס אלעס האט מיר דיא שוועסטער איטה דערציילט מיט טרערן גיסענדיק זיך פון דיא אויגן, זאג איך צו איהר וויין ניט גאט וועט העלפן, ער איז אבי יתומים, נישקשה, דאס קינד וועט אוים וואקסן, ווי אזוי, איז ניט אונזער זאך, נענוג מיין ליעבע שוועסטער צו וויינען, דאס געוויין וועט גאר ניט העלפן, ביי דיא ווערטער זיינען מיר אוועק פון דער קיז׳נירקע צו ר׳ זלמן קאפילס, דארט׳ן האב איך שבת געהאלטן.

זונטאג האב איך באקומען אויף דעם מארק א פוהר און איך בין אוועק געפארן קיין טאשליק צו מיין פרוינד שלום ער מוז געווים וויסן וויי עס האלט מיט זייער קלאפאטש׳ן וועגן מיין צו שרייבן, ער האט מיר צו־ געבונדן זאל ער מיר אפבינדן אויב זיי וועלן מיר ניט צו שרייבן, זונטאג פאר נאכט בין איך געקומען קיין טאשליק, אקוראט 4 טאג פאר פסח, איך האב געהאט א רעכענונג דער וויל האלטן פסח ביי שלומן, אז איך בין געקומען צו שלומן האט מען מיך אויף געזומן פאר א טייער׳ן גאסט, איך האב געזעהן אז זיי זיינען מיר טאקע געהרן מיטן גאנצן הארצן, דיא פאר פאלק וועלכע האבן היינטיגן ווינטער חתונה געהאט, בוילה דאס יונגע וויבעלע האט גאר ניט געוואוסט וואס צו טאהן מיט מיר, דער יונגער מאן האט זיך אויך מחיה געווען, ער וועט האבן מיט וועמן אביסעל צו פאר ברויינג׳ן, דען ער איז דאך א שטאדטישער און מוז ליג׳ן אין דארף, הכלל פרוינד בערעלע איז געקומען — איך האב זיי אנגימערקט אז זיי זאלן מיך רופן פינע־בער און ניט בערעל׳ן און זיי זאגן מיר צו אבער באלד פארגעסן זיי זיך, וויל זיי זיינען געוואוינט מיר רופן בערעלע אליין, מילא איך בין זיי דאס מוחל. דער ערשטער רעש איז איבער געגאנגן, מען גיט מיר עסן און מיר פארברענג׳ן איך דער ציל זיי פון אלעס וואס איהר וויסט, זיי זיינען מיך מנחם און זאג׳ן אז זיי וויסן שוין אויך פון דעם אומגליק, איך פרעג צו זיי וויסן ניט פון מיינע מחותנים, אויב זיי טוהען

אין דערינען מיך צו צושרייב'ן, ענטפער'ן זיי מיר אז זיי ווייס'ן ניט, און האב'ן גאר ניט געהערט וועג'ן דעם, מיר איז לאנג געווען דיא נאכט, אויף מארג'ן פריא שיק'ן מיר א שליח אנזאג'ן, אז דער חתן איז דא, און ווי זיך זעהן מיט'ן מחותן, אין א שעה ארום קומט דיא מחותנת'טע דבורה צופאהר'ן, זי האט זיך זייער מחיה געווען מיט מיר, און האט מיר געווייז'ן אז זי טוהט אין דעם, נאר ס'איז נאך ניט געענדיקט, ערשט נאך פסח וועט זי ווייס'ן די ענדע, איך האב איהר גיגעב'ן צו פארשטעהן, אז אויב זי נארט מיך, נארט זי נאר זיך, לע"ע גלויב איך איהר און וואלט בין נאך פסח, זי בעט מיך זעהר צו זיך אויף פסח און איך ווי ניט, זי האט אבער ניט געוואלט אפטרעט'ן און געבעט'ן מיך און שלום'ן און דיא קינדער, בין איך האב איהר געמוטט צוזאג'ן, שלום האט מיר גיגעב'ן צו פארשטעהן, אז אויב איך בין אזוי נאהענט און ווי ניט זיין ביי דעם מחותן אויף פסח, איז דאס פאר זיי דער גרעסטער בזיון, און אנדערע קענען רעכענען אז איך ווי ניט דעם שידוך, ע"כ האב איך צו געזאגט אז איך קום צו זיי אויף פסח, זי איז פון דאנען אוועק מלא שמחה, ערב פסח פארנאכט איז געקומ'ן א פוהר פון דעם מחותן און האט מיך אוועק געפיהרט צו איהם אויף י"ט, אין 20 מינוט ארום, בין איך שוין געווע'ן ביי דעם מחותן אין שטוב, ווי סה"כ איז געווע'ן בין דארט 2 וויארסט, דיא 3 טעג וואס איך בין געווע'ן ביי שלום'ן, האט בילה'ס מאן פארבראכט מיט מיר זעהר פריינדליך, ער האט מיר דערציילט אלעס וואס ביי איהם טוהט זיך, איך האב ערפאהר'ן ווי וויט זי ליידט איהם נעבאך ניט, און איהם קריענקט עס זעהר. האב איך איהם געזאגט, אז זי איז א עהרליכע פרוי, דארום וועט זי זיך מיט דער צייט מן הסתם בארעכענען, און וועט איהם אנהייב'ן צו שעטצען, זי איז נאך יונג, ערשט נאך א חתונה, און איז נאך ניט געווויינט צו איהם, פון זיין זייט זאל ער ליידן בין זיי וועל'ן האב'ן א קינדעלע דאמאלס וועט אלעס איבער גאנדערשט וועל'ן, זי ווידער בילה האט מיר גאר ניט דערציילט, נאר איהר שווייג'ן האט מיר פיעל גאזאגט, און פון איהר זיפצען האב איך פארשטאנען וואס עס פארדריסט איהר, אז אזא איינפאכע מיידל פון פראסטע עלטער'ן זאל טרעפ'ן אזא גליק צו נעמ'ן אזא שיינעם חתן א ערנ'ר, א זינגער, און א קלוג'ן מיט אלע מעלות, איהר פארדראס איז ניט געווען אויס קנאה, נאר עס האט איהר לייד געטאהן וואס זי האט אזא נארעשקייט בעגאנגען, שלום האט אויך באוויז'ן פיעל חרטה אויף זיין נארעשקייט וואס זיין פאנאטיזמוס האט איהם געבראכט, דען אז זיצענדיק ביים טיש אז מ'האט זיך צורעט פון לערנען פלעג תמיד זיין ווי איך, למשל איך האב געזאגט דער ענין צו דער פסוק געפינט זיך דארט'ן, און זיי האב'ן

געזאגט דארט'ן, פלעגט אויס קומען וויא איך האב געזאגט, האט ער געזעהן אז מיין קאפף איז אסך בעסער פון זיין איידימלס קאפף, אפילו ער זיצט רוהיג, און לעבט רוהיג, און איך בין נע ונד, אוואו איך טאג דארטען נעכטיג איך ניט, א. ז. וו. אבער עס איז אפארפאלענע זאך, און אזוי מוז דאס זיין, דאס איז יא געוועזן "טעות אשר לא יוכל לתקון".

מיר וועלן לאזן דיא זייטיגע רייד און זיך אומקערן צו אונזער מחותן און זעהן וואס טוהט זיך דארט'ן מיט מיר, אזוי ווי איך בין צוגעפארען צום שטוב האט מיך דער מחותן ר' איצע אויפגענומען זעהר פריינדליך און דיא מחותנת'טע דאס גלייכען, און מ'האט מיך אריין גענומען אין שטוב מיט ליעבע און פריינדשאפט, דיא שטוב איז געווען ריין, שעהן פארצירט, וועדליג אויף יו"ט, דער טיש איז שוין געווען געדעקט, דער סאמעוואר האט שוין געזאטען, מ'האט מיר באלד גיגעב'ן טה טרינק'ן מיט פארבייס'ן דער מחותן האט קיין צייט געהאט וועדליג וויא אבעה"ב פאר יו"ט, דיא מחותנת'טע האט בודאי קיין צייט געהאט, דערום האב'ן זיי לעב'ן מיר ניט געקענט איינזיטצען, אין שטוב איז גבליב'ן דאס יונגעלע וועלכ'ן איהר קענט איהם פון פריהער אז ער שטעהט און גלאנצט מיט דיא אויג'ן, איצטער אז ער איז שוין עלטער און האט גרעסערע אויג'ן גלאנצט ער נאך בעסער, ער האט זיך איינגעשטעלט און האט מיר גיגעב'ן שלום, איך מאך מיט איהם א ריידע צו ער לערינט זאגט ער מיר אז ער לערינט עברי מיט חומש, און פאר א אינגעל פון 10 יאהר איז ער פיין. איך פרעג איהם איך וויל וויס'ן וואו איז דיא כלה, זאגט ער, זי איז אין דעם 2 צימער, אין דעם קומט אריין א שיינע מיידעלע, שיין אבער אידיש פארפוצט, איך האב זי כמעט ניט דערקענט, דען זי איז אין דער צייט פיעל העכער אונטער געוואקס'ן, און זעהט אויס פיעל שענער, זי קומט אריין אומגערעט און געהט גלייך צו, צום קאסט'ן, און נעמט ארויס פון דארט'ן א שיינעם צייגענעם חאלאט און גיט מיר, נא, דאס האט דיא מאמע גיגעב'ן אויף נייען פאר דיר בערעל, איך פרעג איהר פון וואנען האט דיא מאמע געקענט וויס'ן מיין מאס? האט זי שוין ניט געוואוסט וואס צו ענטפער'ן, און האט נאר געזאגט איך וויים? און האט זיך געזעצט לעב'ן ברודער'ל. ניט לאנג האט זי געטאנצט ארום מיר, און פלעגט מיר רופ'ן, זיך צו שפיל'ן מיט איהר, און יעצט שעמט זי זיך אפילו א ווארט צו רייד'ן און זיצט גאר פון דערווייטענס· נאר אז איך האב אויסגעטרונק'ן דיא גלאז טה, איז זי צו געקומ'ן און מיר אנגענאס'ן דיא 2־טע גלאז דערביי זיטץ איך, און קוק אריין אין א ספר'ל, וואס איך האב מיט מיר מיטגעבראכט קומענדיג פון שלום'ן, רופט זי זיך אהן וואס קוקסטו אין סידור'ל, (ביי פראסטע לייט היים'ן ספרים סידור'ל'ך)

טרינק די טה עס ווערט קאלט, איהר געטרייושאפט האט אויף מיר באלד געווירקט דען דיא טה איז שוין טאקע גענוג קאלט געווען, און איך האב אוים געטרונקן דיא טה. זי האט אפילו נעוואלט נאך אנגיסן נאר איך האב איהר ניט גלאזט, און איך האב איהר בעדאנקט און זיך געשטעלט דאוונען מנחה.

נאך מנחה איז אריין געקומן דיא מחותנת׳טע לויכט בענטשן, און דער מחותן איז אריין געקומן זיך אנטאהן בגדי יו״ט. דאן האב׳ן מיר געדאוונד מעריב. נאך מעריב האט ער זיך גענומן פראווען דעם סדר, ער האט זיך אנגעטאהן דעם קיט׳ל, און האט געמאכט דיא קערה, און זיך געזעצט זאג׳ן דיא הגדה, און גאנץ ערנסט האט ער געזאגט דיא הגדה. דיא עשר מכות האט ער אזוי געציילט אז צו דצ״ך עד״ש באח״ב איז אין זיין כוס קיין ווין געבליב׳ן, און מ׳האט געמוזט אונטער גיס׳ן זיין כוס, דער טיש איז צו געגאנג׳ן זעהר פיין און אידיש, וויל ער איז טאקע געווען דער אמת׳ר עהרליכער איד אהן חכמות און אהן שום ערמות׳ זי אבער, האטש זי איז געווען א עהרליכע אידישע טאכטער, און א קלוגע, דאך איז זי געווען פוהל מיט ערמות און רמאות, א פלוט און א שווינדלער׳ן, א גוט הארץ האט זי געהאט, נאר יענעם אפנאר׳ן איז ביי איהר געווען א וואכענדיקע זאך, דערום האט ער ביי מיר געהיים׳ן א איש תם, און זי האט ביי מיר א נאמ׳ן באקומ׳ן חרוצה וכדומה.

דיא 1־טע טעג פסח האב איך געגוג צייט געהאט זיי צו באטראכט׳ן און זיי צו דערקענען בכדי צו וויס׳ן מיט וועמ׳ן איך האב איין עסק אויף מיין קומענדיק׳ן לעבען, אין מיין כלה האב איך אויסגעפונען גוטע אידישע מדות אבער מיט וויניג חנוך, מ׳האט מיט איהר ניט גלערנט, און ניט זיא האט געהאט פון וועמ׳ן צו לערנען, און דאס קינד איז נאר ניט שולדיג. ער איז איין ערליכער איד א תם וישר, וואס ער זאגט איז הייליג, זי איז דער היפך, וואס זי זאגט קען מען איהר ניט גלויב׳ן, פון דעם תם בין איך געווארן געווארן׳ן אז וועג׳ן צו שרייב׳ן מיך האט זי נאר ארום געפרעגט וואס זיי זאל׳ן טאהן, אבער אין אמת׳ן האט זי נאך נאר ניט אנגעהויב׳ן טאהן. דורך דעם בין איך געווארן׳ן זעהר צוטראגין, איך האב איהר געפרעגט דעם טעם לדבר און זי האט מיר גיגעב׳ן פאלשע תירוצים, נאר איך האב פארשטאנען אז דער שכל איהרער האט אזוי פארטראג׳ן, אז זי איז א שווינדלער׳ן איז מין הסתם דער אנדערער געווים אויך אזוי, דען זי האט אין דעם ענין גאר ניט געטאהן, וויל זי האט געדיינקט, אז איך וועל ווער׳ן פריי און באקומ׳ן א ווייד וועל איך אוועק, און ניט קומ׳ן צוריק, האט זי עס געוואלט אפהאלט׳ן ביז דער חתונה. איך האב איהר גיגעב׳ן צייט

ביז שבועות, אז אויב ביז שבועות וועל איך ניט האבן קיין פאס חיים איך אויס חתן... און איך בין דעם ערשטן טאג חוהמ״פ אוועק פון זיי קיין טאשליק, פון דארט׳ן בין איך אוועק קיין טיראספאל, מיט אמאל זעה איך מיין מחותנת׳טע דבורה איז אויך דא, וואס איז? זי ווי׳ל זיך ערשט טאקע עהרינסט נעמ׳ן דער צו, מיינע וועדטער האבן איהר פארט געריכט, זי האט אפגעזוכט אפאקטאר און האט מיט איהם געענדיקט פאר 150 רובל. און ער האט איהר צוגעזאגט אז ביז שבועות וועט דאס זיין פארטיג. זי האט זיך אויסגעדריקט, אז איהר מאן איז אלא יצלח און אומעדום, מוז זיא אלעס ערלידיגען, דערום האט זיך אפגעצויג׳ן ביז איצטער, יעצט אז איך זעה אז דו האסט זיך איינגעשפארט אז עס זאל שוין זיין, מוז איך צאהל׳ן טהייערער אביא ס׳זאל זיין ווי דו ווילסט, קום, מיר וועל׳ן אריינפאהר׳ן קיין בענדער דארט׳ן האב איך שוועסטער וועסטו עס׳ן ביי מיין שוועסטער רחל לאה, און וועסט דיר לערנען אין בית המדרש, דעם אידען האט זי גיגעב׳ן 25 רובל האנד געלד, און מיר זיינען אוועק געפאר׳ן קיין בענדער, דארט׳ן האב איך געלעריגט אין בית המדרש און געגעס׳ן ביי איהר שוועסטער רחל לאה, איהר מאן האט געהיים׳ן וועלווי׳ל בידנע־זשיד. דיא שטוב איז געווען אפראסטע אבער אעהרליכע, ער פלעגט האנדל׳ן מיט תבואה. זיי האבן געהאט 3 אינגלאך בערעל, איצעל און חיים. בערעל האט געזאלט אחתן זיין פאר פריידה׳ל׳ן, לסוף האט זי פארביט׳ן אפרעמד׳ן בער פאר אאייגענעם, נאר עס ארט מיך ניט זאגט זי, לאז דיא משפחה גרעסער ווער׳ן.

2 וואכען פאר שבועות פאהר איך אריין קיין טיראספאל און זוך אפ דעם אידען און ערקונדיגע זיך וואס עס הערט זיך, דער איד זאגט מיר. אז ער ווארט אויף איהר ווי׳ל זי דארף איהם געב׳ן געלד און זי וויסט זיך ניט אפילו. איך דינג אפוהר אויף אהין און צוריק, און פאהר מיט דעם ״מאכער״ אין דארף אריין, איך קום צום מחותן גאנץ פריא אז מיין כלה איז נאך געשלאפ׳ן, דיא מחותנת׳טע איז פארוואונדערט געווארן ווי קום איך פלוצלונג מיט׳ן ״מאכער״? האב אי׳ך איהר געזאגט וועג׳ן וואס מיר זיינען געקומ׳ן, האט זי איהם גיגעב׳ן נאך 25 רובל, און מיר זיינען צוריק אוועק גיפאהר׳ן.

עס איז אריבער 2 וואכ׳ן און דער ייד איז נישטא, און קיינע פאפיר׳ן איז בודאי נישטא, אין קול ואין ענה. אויף שבועות בין איך אריין געפאהר׳ן צו מיין מחותן האב איך דיא מחותנת׳טע ניט געטראפ׳ן אין דער היים, ווי׳ל זי האט געדארף קומ׳ן פון טיראספאל, דער ווי׳ל, זומער טאג וואס טוהט מען? צו זאל איך פארברענג׳ן מיט דער כלה, צו מיט דעם מחותן?

בין איך בעסער אוועק צום טייך דניעסטער, דארט'ן האב איך געפונען מיינע אלטע באקאנטע חברים מרדכי און אברהם, 2 ברידער און איינער איז שוין 6 חדשים נאך זיין חתונה, און דער 2־טער איז שוין א חתן, און ביידע זיינען נאך אינגלאך, זיי האב'ן זיך געבאד'ן לכבוד יו"ט, אז זיי האב'ן מיך דער־ זען איז געווארן א שמחה, וויי? זיי קענען מיך פאר דעם גוט'ן בעריסטען שוויסער, און מיר האב'ן זיך געבאד'ן. און אזוי ווי ס'איז דאך ערב יו"ט דארף מען דאך האב'ן גרינס אויף שבועות, האב'ן מיר געגומ'ן א שיפעל און מיר האב'ן זיך אריבער געשיפט, און האב'ן אנגערים'ן גרינס אויף שבועות, איך האב זיך געסטארט אויסצוהאקען וואס מעהר, און וואס גרעסערע צווייג'ן און האב עס געשלעפט צום ברעג. מיינע חברים זיינען שוין געזעס'ן אין שיפעל, און איך בין אנגעקומ'ן שפעטער פון אלע, האב איך זיך גיגעב'ן האסטיק א שטעל אויפ'ן שיפעל, און א וואדף געטאהן מיינע צווייג'ן, און מיט'ן וואדף האב איך געלכערט ביי א וואלאך דיא גרויסע רעשעטע, מיט וועלכע מ'זיפט איבער וויי'ן ביים רייניקען. דער וואלאך צו וועמ'ן עס האט געהערט דיא שיפעל האט אנגעהויב'ן טרייב'ן דיא שיפעל, און דער צוויטער וואלאך ביי וועמ'ן איך האב זיין רעשעטע געלכערט האט געזאט'ן פון רציחה, און האט אנגעריצט א צווייט'ן ער זאל מיך שלאג'ן הרג'נען פאר דעם שאד'ן וואס איך האב איהם אנגעמאכט, און פאדערט פון מיר איך זאל איהם באצאהל'ן.

איך האב פארשטאנען, אז אויב דיא גוים וועלין מיר וועל'ן שלאג'ן וועל'ן דיא אידישע קינדער זיך געווינס שטעל'ן מיט זיי, און זיי וועל'ן ניט צולאז'ן וועט דורך דעם ארויס קומ'ן זייער א שלעכטע ענדע. האב איך בארעכענט א פלאן וואס צו טאהן, אז איידער דאס שיפעל איז צוגעקומ'ן צום ברעג, האב איך אויס געטאהן דיא שיך מיט די קאפאטע און עס געהאלט'ן אין דיא הענד, און אז דאס שיפעל איז געווען א צוויי מעטער וויים פון ברעג, האב איך גיגעב'ן א שפרונג אין וואסער. און צו געשוואומען צום ברעג נאך פריהער פארן שיפעל, און איידער דיא גוים האב'ן צייט געהאט צו־צו שיפ'ן זיך, און ארויס קריכען, בין איך שוין געווען גאנץ וויים אויף דער 10־טער גאס, זיי האב'ן מיר שוין בשום אופן ניט געקענט אניאג'ן אפילו מיט קיין פערד, איך בין גלייך אריין געלאפ'ן צום שוחט וואס וואוינט ניט וויים פונ'ם מחותן, וואדרום ביי איהם אין הויז פלעג איך נעכטיק'ן, און איך האב געבעט'ן מ'זאל מיך באהאלט'ן, וואס? וואס? איך זאג זיי, פרעגט ניט, ס'איז נישטא קיין צייט. נאר טאמער פרעגט מען אויף מיר, זאלט איהר זאג'ן אז איהר האט מיך ניט געזעהן, און געהט גלייך צו מיין מחותן און זעהט וואס דארט'ן וועט פארקומ'ן, דער שוחט פארשטעהט ניט

וואס דא איז, נאר ער זעהט אז איך בין זעהר שטארק דערשראק'ן, האט ער מיר בעהאלט'ן אין א קאמער, און אליין איז ער אוועק געגאנג'ן צום מחותן, און אין א שעה ארום איז געקומ'ן דער שוחט מיט דער מחותנת'טע און זאג'ן מיר אז דיא סכנה איז שוין פאריבער און דו מעגסט בענטש'ן. גומל וואס דו ביזט ניצול געווארן פון א זעלכע 2 רוצחים, דאס זיינען דיא ערשטע רוצחים אין דארף, ווען זיי האפ'ן דיר וואלט'ן זיי דיר געווויס געהרג'עט, אדער זיי וואלט'ן דיר געמאכט פאר א אייביג'ן קאליקער, נאר אז זיי זיינען געקומ'ן צו אונז, און האב'ן זיך דערוואוסט אז דו ביסט אונזער חתן, האב'ן מיר זיי געזאקט אז מיר צאהל'ן דעם שאדען, און מיר האב'ן זיך פערגלייכט פאר 2 רובל, יעצט קענסטו שוין געהן א היים. און איך בין א היים גיגאנג'ן צום מחותן.

אז דיא 2 טעג יו"ט איז פאריבער, האב איך געמאכט א ענדע מכח דעם צושרייב'ן. איך האב אויסגעארבעט אז דיא מחותנת'טע האט מיר גיגעב'ן אין האנד 25 רובל כדי איך זאל זיך אליין זעהן צו צושרייב'ן, זי האט אפילו קיין חשק געהאט מיר צו געב'ן קיין געלד, און אז זי האט מיר שוין יא גיגעב'ן האט זי ערשט ניט געגלויבט אז איך וועל דאס קענען אויספיהר'ן, איך האב עס באמערקט האב איך איהר געזאגט אז עס זאל איהר דוכטען אז זי האט גיגעב'ן דעם מאכער נאך 25 רובל, נאר דער חילוק איז, אז דער מאכער וואלט געהאלט'ן אינאיין צאפען נאך און נאך, און גאר ניט אויפטאהן, און איך וועל זעהן וויא וויט מעגליך יא אויף צוטאהן. פרעגט זי מיר וו אזוי וויסטו צו טאהן? און וואס ווילסטו טאהן? האב איך געענפערט אז ס'איז ניט איהר דאגה, איך וויל אייך יעצט ניט זאג'ן וואס איך וועל טאהן און אין משך פון א חדש צייט וועט איהר ווים'ן וואס איך האב געטאהן, זייט מיר אלע געזונד, און איך בין אוועק נאך טאשליך.

אז איך בין געקומ'ן נאך טאשליך האב איך דערציילט מיין שלום'ן פון דיא 25 רובל וואס איך האב בעקומ'ן פון מיין מחותנת'טע, און אז איך האף אז מיט דיא סומע וועל איך מיר זעלבעסט צושרייב'ן. ער האט זיך אויך ניט געגלויבט און זאגט צו מיר, דו ביזט א גרויסער מאבער און מ'וועט ביי דיר דאס געלד אוים נארן, ווען איך וואלט דארט געוועזן וואלט איך איהר ניט געלאזט דיר געב'ן, זאג איך וואס גיט איהר אז אין משך פון 4 וואכ'ן ווער איך א צוגעשריבענער מיט א פאס? ענטפערט ער מיר, אויב דו ווסטט עס אויספיהר'ן וועל איך ווים'ן אז דו ביסט א פייהיגער בחור, נאר עס גלייבט זיך מיר ניט. פאר מיין אפפאהרען האב איך בעמערקט אז גראדע דעם מאהל איז איהם זעהר שווער זיך צושייד'ן מיט מיר, יעצט האט ער מיר ליעב בעקומ'ן וויא א פאטער זיין קיינד, און טרער'ן האב'ן

זיך געוויזען אין זיינע אויג'ן, זאג איך צו איהם זארגט אייך ניט נישׂקשה השי"ת וועט מיר העלפ'ן, ער האט מיר געקושט און מיר האב'ן זיך געזעגענד, און איך בין אוועק געפאהר'ן קיין טיראספאל, אז איך בין שוין אפגעפאהר'ן אשטיק וועג האב איך בעמערקט אז ער שטעהט נאך אויפ'ן וועג און הארט און קוקט מיר נאך, דיא יעצטיגע צושיידינג איז איהם זעהר שווער געווען, און מיר האט דאס זעהר געוואונדערט, נאר אין 4 וואכ'ן ארום אז איך בין צוריק געקומ'ן איז מיר דאס פארענטפערט געווארן, ווי איהר וועט שפעטער געוואר וועריך פון מיין ערציילונג.

קאפיטעל ט"ו.

אוועק פון טיראספאל. געשווארצט דעם גרענעץ. אומזיסטע שרעק. בעקומען דעם פאס. צוריק נאך טיראספאל. זיך געזעצט לערנען.

אז איך בין געקומ'ן קיין טיראספאל, האב איך דער שוועסטער איטה'ן גאר ניט דערציילט דער פון און איך בין אוועק געפאהר'ן קיין בענדער, איך האב זיך בעדונג'ן מיט א בעל־עגלה קיין חאטין צו דער גרענעץ, אויף דעם זעלב'ן פוהר האב'ן זיך אויפגעזעצט נאך 2 פארשוינען צו פאהר'ן קיין קישינוב, ווייל קיין חאטין מוז מען פארבי פאהר'ן קישינוב. איינער פון דיא 2 האט פארשטאנען אז איך פאהר גנב'נען דעם גרענעץ און ווייל ער איז געווען א אריבער שטעלער האט ער אין מיר דערקאנט זיינעם אקליענט. ער האט מיט מיר געמאכט א ריידע און דערווייל האט ער מיר מגלה געווען בסוד, אז ער איז איין אריבער שטעלער און וואוינט טאקע ביי דער גרענעץ אין דעם דארף וואו דיא קאנטראלע פון דיע טאמאזנע איז שוואך. ער האט מיר קלאר געמאכט, אז פאהר'ן דורך חאטין וועט מיר קאסט'ן אסך געלד, און קען נאך אריין פאל'ן צווישען זשוליקעס. איך זאל בעסער פאהר'ן מיט איהם, וועט מיר קאסט'ן פיעל ביליגער און זיין זיכער אז מ'וועט מיר ניט אפנאר'ן, איך קען מיר נאכפרעג'ן אויף איהם אין קישינוב, דארט קען

מען איהם פאר אעהרליכ'ן מאן, א. ז. וו. דיא ריידעס האט ער מיט מיר איין געטענה'ט וועז מיר זיינען געקומ'ן צו אסטאנציע. אויפ'ן וועג זיינען אלע אראפ געקראכ'ן פון וואג'ן, און זיינען אריין געגאנג'ן אין קרעטשמע און מיר זיינען געבליב'ן זיצ'ן אויפ'ן וואג'ן און שטילערהייד האב'ן מיר גערעט צווישן זיך בקיצור איך האב בעשטימט אראפ צושטייג'ן אין קישינוב בכדי איך זאל זיך נאך פרעג'ן אויף איהם, און איך בין דארט געווארע געווארן אז ער איז אעהרליכער מאן און אז ער האט קינדער אין קישינוב, אויף מארג'ן בין איך מיט איהם אוועק געפאהר'ן אין זיין דארף ווי ער וואוינט אין פישטימאק, דארט'ן האט ער מיר אפגעהאלט'ן אוואך ביי זיך אין שטוב און דיא 2־טע וואך ביי אשכן, און גראדע אין מיין גליק איז געווארן זעהר שטרענג, דען מ'האט שוין אייניגע געכאפט. דערום מוז מען אויס־ווארט'ן ביז ס'וועט אביסל געשטילט ווערן, דיא וואך און דיא 2־טע וואך איז געווען אתירוץ אז ס'איז צו ליכטיג, דיא לבנה שיינט זעהר ביי נאכט דערום מוז מען צו ווארט'ן, דער ווייל פארגעסט ניט, זעה איך ניט דיא שיין, און איך האב מורא פאר אסקריפ מיט דער טיהר שוין צייט 2 וואכ'ן, און עס'ן האב איך אויך ניט געהאט וואס, בין איך קראנק געווארן פאר צרות, גאט האט געהאלפ'ן ער איז געקומ'ן פונ'ם וועג און זאגט מיר אז דא אין דעם דארף איז אומזיסט וואס מען ווארט, ווייל דער קאראל איז גרויס און שטרענג, לכן מוז איך מיט איהם פון דא אפפאהר'ן קיין אונטשעסט דאס איז אשטעטל לעב'ן קישינוב, דארט'ן וועט ער מיר איבער געב'ן צו איין דארטיק'ן וואס יענער וועט מיך שוין געווויס אריבער שטעל'ן, איך האב אפילו וועניג אמונה געהאט אין זיינע רייד, נאר לע"ע בין איך געווען צופריד'ן וואס איך וועל בייט'ן מיין אסטראג, איך בין מיט איהם דיא נאכט אווועק געפאהר'ן קיין אונטשעסט, און דארט'ן האט ער מיך איבער גיגעב'ן צו אידן, יענער איד האט מיר אפגעהאלט'ן ביי איהם ביז איבער שבת, און זונטאג האט ער מיר איבער גיגעב'ן צו 2 גוים וואלאכען, און זיי האב'ן מיר געגומ'ן אויף זייער פוהר, און פאר נאכט האב'ן זיי מיך געבראכט אין איין דארף אריין, פאהרענדיק אין דארף הער איך ווי אצווייטער וואלאך זאגט צו זיי, איהר פיהרט שוין אקרבן? זיי צולאכ'ן זיך און זאג'ן יא, קענט איהר זיך פארשטעל'ן וויא מיר איז געווארן אפגעשטארב'ן יעדער אבר, איך האב געציטערט זיי זאל'ן מיך ניט הרגענן, און צו נעמ'ן ביי מיר דיא 8 רובל וועלכע עס איז מיר געבליב'ן פונ'ם 25־קער, אריין פאהרינדיק אין דארף האב'ן מיר דיא גוים איינגעדעקט און האב'ן מיר פאר פיהרט צו זיך אין שטוב און האב'ן מיר געהייס'ן באלד ארויף קריכ'ן אויפ'ן בוידם שלאפ'ן, דען זיי האב'ן אויך מורא געהאט. איינער פון זיי איז אווועק געגענג'ן און

דער צוויטער, הפנים דער בעה"ב פונ"ם הויז, איז געבליבן, און מיט שרעק האב איך דיא נאכט איבער געגעכטיגט, אויף מארגן פריה איז דער בעה"ב אוועק און אנגעזאקט זיין ווייב אז זי זאל מיר געבן עס"ן, זי האט מיר געפרעגט וואס איך מעג עס"ן, האב איך איהר געהיים"ן מאכן אפלעצל צו מישט מיט מעהל און מיט וואסער און אפבאקן, און געבראטענע אייער, און זי האט אזוי געטאהן. 2 טעג בין איך גילעגן אופן בוידם, און אויפן 3־טען טאג איז געקומן דער צווייטער וואלאך, און זיי ביידע האבן מיר געגומן און מיר זיינען געגאנגן דורך טאהלן און בערג, גייענדיק האבן זיי דער הערט טריט, האבן זיי זיך דערשראקן און האבן זיך גיגעבן אוואלף אין אגרוב, האב איך זיך אויך גיגעבן אוואלף, ווייל מיר האבן זיי נאך פריהער אנגעזאקט אז וואס איך וועל זיי זעהן טאהענדיק זאל איך גלייך נאכטאהן, אזוי זיינען מיר גילעגן ביז דיא סכנה איז פארבי געגאנגן, און אזעלכע שרעק איז געווען אפט מאהל. ניט איין מאהל האבן מיר זיך בעדארפט אוואלף געבן אטיפן גרוב וואס דער נאך איז שווער געווען פון דארטן ארויס צו געהן. פלוצלונג הערן מיר טריט פון פערד און זינגן יוניש, דא האבן זיך דיא גוים אפגעצלמט און זיך אריין געלעגט אין דעם טיפן גראז, און צו מיר האבן זיי געוואונקן מיט דיא אויג'ן אז קיין פארע זאל איך ניט ארויס לאזן פונ"ם מויל, אזוי ווי מיר ליגן זעה איך ווי קאזאקן פאהרן אויף דיא פערד און זינגן זיך צו, ווען דיא קאזאקן זיינען אריבער געפאהרן, און זיי זיינען שוין געווען גאנץ ווייט זיינען מיר געקראכן אויף דיא בייכער ביז איבערן וועג, און מיר זיינען אריין אין אוועלדעל בשלום. אין וועלדעל האבן מיר ווייטער געהאט אשרעק, דיא גוים האבן דערזעהן שטנ"ם פון מענטשן, האבן זיי זיך בעהאלטן אונטער אבוים ביז דיא שרעק איז אויך אריבער, ענדליך זיינען מיר געקומן צו אטיפן גרוב דיא גוים האבן זיך ווידער געצלמט און זיינען אריין גיגאנגן אין גרוב, און ארויס פון יענעם זייט, און געגאנגן ביז אויפן פרייען פעלד, אז מיר האבן געפטרט דאס וועלדל האבן מיר אנגעהויבן לויפן בארג ארוף, און מיר זיינען אפגעלאפן אהאלבן וויארסט, האבן מיר זיך ערשט געזעצט אפרוהן, און האבן פאר־רייכערט אציגארעט. און האבן שוין אנגעהויבן רעדן צווישען זיך הויך, ווי מענטשן, און צו מיר האבן זיי געזאגט, דו ביזט שוין אויף דיא וואלאכישער זייט, און דו האסט זיך שוין ניט וואס צו שרעקן, און אין אמת'ן האב איך זיך פאר זיי אסך מעהר געשראקן ווען זיי הרג'נען מיר, ווער וואלט פון זיי געמאנט מיין בלוט, אז מיר האבן זיך אפגערוהט האבן זיי מיר צוגעפיהרט ביז צו אקרעטשמע און האבן מיר געזאגט אז דא וואוינט אאיד איך האב דאס דערהערט האב

איך זיך מחיה געווען, מיר האבן אנגעקלאפט און ער האט אונז געעפענט האב איך געהויבן דערלאנגן פאר מיר ברויט מיט זויער־מילך און פאר דיא וואלאכען בראנפן, דאן האבן זיי זיך מיט מיר געזעגענד און איך האב זיי בעדאנקט, און זיי זיינען באלד אוועק.

תיכף איז אנגעקומען נאך 4 יידן מיט 3 וואלאכן, האבן מיר ערשט געזעהן אז מיר האבן זיך אומזיסט געשראקן, מיר האבן מורא געהאט איינער פארן צווייטענס טריט, און פון די פריערדיקע שרעק איז געווארן ביי אונז א שמחה. איך האב מיר באלד געדונגען א פוהר פאר ארובל, און ארום 10 אזייגער אין דער פריה בין איך געקומען קיין לעווא, און אין דעם זעלבן טאג האב איך אוועק געשריבן קיין יאס נאך א פאס, און אין 5 טעג ארום האב איך בעקומען א פאס כתוב וחתום כדת, און צוריק־ווענדן בין איך שוין געפאהרען אויף דער פישטומאקער טאמאזשנע גרענץ פראנק און פריי, און אקוראט צו די 4 וואכן בין איך געקומען צוריק קיין טיראספאל פריילאך און א צוגעשריבענער מיט א רומענישן פאס אויסגע־שטעלט מיט מיין אייגענעם נאמן און פאמיליע. גאנץ טיראספאל האט געקלונגען מיט מיין בריה'שאפט, אזא יונג קינד פון 16 יאהר זאל אויפ־טאהן אזא זאך, אלע האבען זיך געוואונדערט. די מחותנת'ש איז באלד געקומען זיך צוזעהן מיט מיר, און זי האט זיך זייער געפרייט, ס'האט איהר אבער אויך געשראקן ווער ווייסט צו ווען ער זיך האלטען, וויבאלד אז ער איז א פרייער פויגעל ווען ער אוועק און ווער וויים, צו מיר ווען איהם נאך זעהן. און צו ווים וי זי האלט, האט זיא מיר באלד א פרעג געטאהן, וואס קלערסטו איצטער צוטאהן? ענטפער איך, וואס זאל איך קלערן ? איך ווען מיר זעטצן לערנן, און וואו איהר ווען מיר אנדינגען קעסט דארט ווען איך עסן. דער ענטפער איז איהר געפעלן, זי האט זיך איבערצייגט אז איך האב ניט קיין מחשבה זרה. זאגט זי צו מיר פאהר אריין קיין בענדער צו מיין שוועסטער ווי פריהער, דארטן וועסטו זיין און וועסט לערנען אין בית המדרש. איך זאג איהר צו, אז איך ווען אזוי טאהן, דערווייל פרעג איך איהר אויס וועגן מיינע פריינד און פרעג זיך נאך אויף שלום, ענטפערט זיא מיר, אז ס'איז שוין דא צוויי וואכען אז שלום איז געשטארבן! וואס שלום איז געשטארבן? אוי! שלום שלום! ניט אומזיסט איז איהם געווען אזוי שווער זיך צו שיידן מיט מיר, ביי מיין אוועק פאהרען, זיין הארץ האט איהם הפנים געזאקט אז ער וועט מיר שוין ניט זעהן, איך האב זיין אפשטארבן זעהר בעדויערט.

דעם זעלבן טאג בין איך אוועק געפאהרן קיין בענדער, און האב זיך געזעצט לערנן בהתמדה אין דעם סאנדיגארער קלויז, און זיך אויפגעהאלטן

ביי דער מחותנת׳טעס שוועסטער רחל־לאה "בידנע זשיד". אבער לאנג האט עס ניט געדויערט, מיט 3 וואכן שפעטער ד. ה. אז מ׳האט געבענשט ר״ח מנחם־אב איז ביי מיר געווארן אגרויסער שנוי, וועלכן איך אליין האב זיך פערשאפט מיט מיין אייגענעם רצון.

אז איך האב זיך אויסגערוהט פונ׳ם וועג, און פון דער רומענעשער גרענעץ, האב איך זיך ארום געקוקט, אז דא איז פאר מיר קיין פלאן ניט צו זיין א קעסט קינד, און איך זאל דארפן ארויסקוקן אויף דיא מחותנת׳טעס קעסט זי זאל צאהלן פאר מיר, און בפרט אז איך וויים אז זי האט א קליינעם קאפיטאל און ניט אזוי ווי מ׳שאצט איהר, ווידער האב איך בארעכענט אז לערנען אין קלויז וואו איך לערן יעצט איז אויך ניט קיין פלאן, וויל מ׳האט ניט אין זינען דעם לערנען, אז וויא מען עפענט דיא גמרות, הייבן זיך אהן ריידעם פון רבין און פון מופתים, אז מען פארשפארט שוין צו לערנען, און אז איך הער זיך ניט צו, צו זייערע מעשיות מיט דיא מופתים, און אז איך טרינק ניט קיין בראנפן היים איך קיין חסיד און איך ווער פון זיי פארהאסט. אין טאלנער קלויז, איז נאך ערגער, דען דיא טאלנער לערנען גאר ניט און אין בית המדרש געפינט זיך קיינער ניט, לכן אזוי ווי איך וויל דאך יא לערנען, און יעצט בין איך א פרייער מענטש און קען שוין פאהרן אין גאנץ רוסלאנד, איז ביי מיר בעשטימט געווארן איך זאל זיך לאזן אין דיא חסידישע ישיבות פון ליטא, און אזוי ווי איך בין געווען צווישן חבד׳ניקעם, און ס׳איז מיר געפעלן זייער חסידות, מיט זייער ליבאוויטששער רבי האדמו״ר ר׳ מענדעלע זצ״ל, וועל איך זיך לאזן פריהער צום רבין און איהם פרעגן אין וועלכע ישיבה איך זאל בלייבן לערנען, דיא כלה וועט מען ביי מיר דא ניט אוים חאפן, און איך האב זיך נאך ניט וואס צו איילען חתונה האבן, לע״ע דארף מען זעהן קענען לערנען כל זמן איך בין א פרייער פויגעל, און בין נאך א בחור, און האב נאך קיין עול פון א פרוי, לכן דארף מען פאהרן קיין ליבאוויטש, אבער מיט וואס פאהרט מען? וואו נעמט מען געלד אויף הוצאות? דיא מחותנת׳טע טאר איך ניט אפילו דערמאנען אז איך האב אזא רעיון אויפן קאפף, וואהרום זי וועט מיינען אז איך לאז אפ דעם שידוך מיט דיא מחותנים, און דיא שרעק וואס זי האט געהאט דיינקענדיק, אז ווען איך וועל בעקומן א פאס וועל איך ערגעץ אוועק, איז ניט געווען אומזיסט, און לא די וואס זי וועט מיר ניט געבן דערויף קיין קאפ׳ וועט זי נאך מרעיש עולמות זיין, האב איך דאך מיין ענין פון פאהרן געמוזט האלטן בסוד, בלייבט דיא געלד פראגע ניט פארענטפערט, אבער אזוי וויא קיין זאך עקסיסטירט ניט אנטקעגן דעם רצון, האט מיר דיא פראגע ניט איבער געשראקן, און מיט 1 רובל בין איך אוועק פון בענדער.

ביי מיין אוועק פאהרן האב איך זיך מיט קיינעם ניט געזעגענד, און אפילו מיט מיין טהייערע שוועסטער איטה פון טיראספאל בין איך ניט אריין געפאהרן זיך געזעגנן, איך בין אוועק גלייך פון בענדער קיין באלטע מיט א בעל־עגלה און איך האב איהם אוועק גיגעבן דעם איינציגן רובל, וואס איך האט פארמאגט. פון באלטע ביז קיין ליבאוויטש איז דא 150 מייל, און דיא שטרעקע האט ביי מיר געדויערט 4 וואכן, קענט איהר זיך פארשטעלן וואס איך בין אויסגעשטאנען, און וויפיעל איך האב מיר אויס־געוואלגערט, ביז איך בין געקומען קיין ליבאוויטש, אהנע רייזע־שפייזן צו האבן.

דיא רייזע־שפייזן האב איך באקומען אויף אזא אופן.

אז איך בין געקומען קיין באלטע, בין איך אריין געגאנגן גלייך אין בית המדרש, און האב זיך פארטרויט פאר א יונגען מאן אז איך פאהר אין א ישיבה, און איך האב קיין הוצאות הדרך, און בעט מ'זאל מיר מאכן אויף הוצאות, האט מען מיר באלד געמאכט 50 קאפ'. נאכן דאונען האב איך געזוכט א פוהר קיין טשיטשילניק און האב געפונען א אידעשן בעל־עגלה פאר 30 קאפ', און פאר 10 קאפ' האב איך מיר געקויפט פריוויזיע, איז מיר נאך געבליבן 10 קאפ'. נאך אומאן האב איך אפילו ניט געדארפט פאהרן דורך טשיטשילניק, נאר איך האב געגלייבט צו בעקומען עפעס געלד ביי מיינע פריינד, אבער אז איך בין געקומען קיין טשיטשילניק, האב איך שוין דיא מומע ראסע ניט געטראפן זי איז שוין געווען לאנג געשטארבן, און דיא קינדער זיינען אריבער לייט, האב איך קאם ארויסגעשלעפט ביי זיי אלע 1 רובל, און אזוי ווי פון דארטן נאך בערשיד פאהרן ניט קיין בעלי־עגלות, בין איך געגאנגן צו פוס קיין בערשיד ביז טעפליג, און פון טעפליג נאך טיריפקע בין איך שוין געגאנגן אויפן שלאך ד.ה. "דרך המלך" וואס גהט קיין אומאן, טאקע כדאי געווען אנצולעגן וועג, און פארשווארצט ווערן וועגן 1 רובל, נאר גהה זיי א נביא. אין טיריפקע האבן מיר דיא בעלי־עגלות מיטגענומען נאך אומאן פאר אהאלבן רו"כ. אין אומאן האב איך געפונען א חבד'ניק א ליבאוויטשער חסיד, האט ער מיר געמאכט 1 רובל אויף הוצאות און מיט 1.50 האב איך שוין געקענט קומען קיין מיוב, און פון קיוב גההט שוין אגלייכער וועג ביז מאליב דיא גובערניע שטאדט, און דער וועג רוהט ניט טאג און נאכט. בין איך געגאנגן גלייד אין ליבאוויטשער בית המדרש דארט האב איך שוין געפונען ליבאוויטשער חסידים, און זיי האבן מיר געשאפט אויף הוצאות. פון מאליב בין איך געגאנגן צופוס קיין קאזלין און אז ס'פלעגט מיר אניאגן א פוהר פלעג איך פאהרן אזוי ווייט ביז דער פוהר פלעגט שטעהן בלייבן, און דאן ווידער געהן צופוס. ביז א צווייטער

פוהר פלעגט מיר אניאג'ן, א. ז. וו. איך פלעג קיין מאל ניט ווארט'ן אויף אפוהר, איך פלעג זיך אין ערגעץ ניט אפשטעל'ן, סיידן איך פלעג קיין קאפ' אין דער קעשענע האב'ן, אדער דער שבת האט מיר אנגעיאגט, מיט אזא הייל'ענעש פלעג איך פאהר'ן, פון דעסטוועג'ן האט געדויערט מיין רייזע 4 וואכ'ן, וועו איך הייל ניט אזוי שטארק וואלט געדויערט 6—8 וואכ'ן, יעצט גלייב איך אז איהר וויסט שוין וואו איך האב געוומ'ן אויף רייזע שפיין, און וויא איך האב מיטגעמאכט מיין רייזע, דיא 4 וואכ'ן האב איך ניט געגעס'ן און ניט געשלאפ'ן, ניט געהוחט ניט טאג, און ניט נאכט, איך בין געהר'ן געוועז'ן אז איך האב געהאט טרוקענע ברויט, און א שטיק'ל ערד אדער א הארטע באנק צו שלאפ'ן, ביי מיר איז מקוים געווארן דער מאמר חז"ל, דען זיי האב'ן געזאגט, "כך הוא דרכה של תורה, פת במלח תאכל" וכו', קען מען דאך פרעג'ן וואס זאג'ן זיי גאר אזוי איז דער וועג פון תורה, זיי וואלט'ן דאך גלייכער געקענט זאג'ן כך לומדים תורה ד. ה. אזוי לעהרענט מען תורה, וועו עס וויל לעהרנען דארף עס'ן ברויט מיט זאל'ץ און וואסער מיט א מאס, און שלאפ'ן אויף דער ערד, פאר וואס זאג'ן זיי כך הוא דרכה של תורה, אזוי איז דער וועג פון תורה, נאר ביי מיר איז פארטייטשט געווארן זייער כונה, אז ניט אויף דיא וואס לעהרנען תורה, נאר אויף דיא וואס וויל'ן ערשט לעהרנען, און וואגל'ן זיך צו קומ'ן למקום תורה כמאמר חז"ל "הוי גולה למקום תורה", זאלסט פארטריב'ן וועו'ן צו א ארט וואו מ'לעהרענט תורה, און דער וועג למקום תורה דארף זיין אזוי: פת במלח תאכל, ברויט מיט זאל'ץ זאלסטו עס'ן, ומים במשורה תשתה, און וואסער מיט'ן מאס זאלסטו טרינק'ן, ועל הארץ תשן, און אויף דער ערד זאלסטו שלאפ'ן, קיין אנדערע בעסערע גערייכט וועט מען דיר ניט געב'ן, דאס איז אבער פאר סוחרים וואס פאהר'ן האנדל'ן אבער ניט פאר ישיבה בחורים וואס פאהר'ן לערהנען, דאנקען השי"ת איך בין אלעס איבער געקומ'ן, און ר"ח אלול בין איך אנגעקומ'ן בשלום קיין ליבאוויטש, צו פוס, איך געדיינק אז איך האב דערזעהן דיא שטאדט פון דער ווייטענס, האב איך אנגעהויב'ן צו טאנצ'ן פאר פרייד, און איך בין פרייל'ך אריין קיין ליבאוויטש, מיט גרוים שבח והודיה צו השי"ת וואס האט מיר געבראכט בשלום צו מיין בעגערונגס פלאץ. איך האב מיר גלייך געדונג'ן א אכסניה, דארט'ן האב איך געטראפ'ן בעקאנטע יונגע לייט חסידים פון ראמאנאווקע און פון קישינוב, און איך בין געוועז'ן העכסט צו פריעד'ן וואס איך האב זיך מיט זיי געטראפ'ן, זיי האב'ן מיר דערצעהלט אז עס דארף נאך קומ'ן חסידים פון אונזער קאנט אויף ימים נוראים צום רב'ן.

איך האב זיך אויסגערוהט פונ'ם וועג ביז איבער שבת, אין דעם שבת

האב איך פיעל נייעס געזעהן און עס איז מיר זעהר געפעלן געווארן דיא פיהרונג ווי עס פיהרט זיך ביים רב'ן, עס איז ביי מיר כדאי געווען אלעס וואס איך האב איבערגעלייט'ן אין וועג, אביא איך בין זוכה געווען צו זעהן אזא רב'ן מיט אזעלכע גרויסארטיגע זיהן, מיט א זעלכע חסידים און מיט זייערע הנהגות, אזוי ווי איך וועל אייך דערצעהלן אין מיין וויטערדיקע ערצעהלונג.

באלד נאך שבת בין איך געגאנגן צום רב'ן מיט א קוויטעל ווי דער שטייגער איז דארט, קיין סך גבאים איז דארט ניט געווען, נאר 1 גבאי וועלכער איז אויך דער משרת. די קוויטלאך שרייבט ניט דוקא דער גבאי, נאר אדרבא אליין מוז מען אנשרייבן, דער צוטרעטן צום רב'ן איז אויך איינפאך אהן רעש און אהן שטופענעש, אז איך בין געקומען האב איך זיך אנגעשריבן א קוויטל וואס דארט איז געשטאנן מיין נאמן מיט מיין בקשה, אז איך וויל לעהרנען, און אז איך בין א ארימער יתום פון טיראספאל, דער רבי האט א קוק געטאהן אין מיין קוויטעל און אויף מיר, און פרעגט מיר שוין לאנג ביסטו א יתום? איך דערצעהל איהם אין קורצן, אז איך בין אלט געווען 5 יאהר בין איך געבליבן א יתום; ביי דיא 40־קער יאהרן זיינען מיינע עלטערן געשטארבן. מיינער א ברודער איז געשטארבן אז ער איז אלט געווען 20 יאהר. א שוועסטער איז געשטארבן אז זי איז אלט געווען 21 יאהר. א צווייטע שוועסטער איז געשטארבן אז זי איז אלט געווען עטליכע און דרייסיג יאהר. אז איך האב געענדיקט, האט דער רבי אויפגעהויבן זיין קאפ וועלכן ער האט געהאלטן שטענדיג אראפ געלאסט וויל ער האט געהאט אגוטע אויף דעם האלזענאקען, און צווייטעס וויל ער איז שוין געווען זעהר א אלטער מאן, און האט דעם קאפ אונטער געשפארט מיט דיא הענד, און טהוט א קוק אויף מיר מיט זיינע גרויסע ברעמען און זאגט צו מיר: ביז 20 יאהר זאלסטו ניט חתונה האבן. זאג איך צום רב'ן, עס איז שוין דא א יאהר אז איך בין א חתן? ענטפערט ער מיר נו וואס, דו הערסט דאך וואס איך זאג דיר אז ביז 20 יאהר זאלסטו ניט חתונה האבן. זאג איך, רבי, איך האב ניט אוואו צו זיין, און איך וויל לעהרנען אין אישיבה, זאגט ער פאהר אריין קיין שקלאוו, דארט זיץ און לעהרן, ביי דיא ווערטער בין איך אוועק פונ'ם רב'ן אויף דער סטאנציע, דארט האב איך דערצעהלט אלעס וואס מיט מיר איז פארגעקומען ביים רב'ן. אלע האבן זיך געחידושט אז דער רבי זאל היים א בחור זיצן ביז 20 יאהר, מן הסתם פארשטעהט ער, אז דורך דעם וועסטו ניט שטארבן יונג. איך האב מיך זעהר געפרייט וואס גאט האט אזוי געפיהרט אז ער האט מיר גיגעבן א רעיון צו פאהרן צום רב'ן, און איצטער אז איך הער אז איך האב צייט ביז 20 יאהר צו זיצן און לעהרנען איז דאך בודאי גוט, און אז דער רבי האט מיר געהייסן פאהרן

קיין שקלאוו, האב איך עס מקיים געווען און אויף דער 2־טער וואך האב איך געמאכט מיין וועג קיין שקלאוו, איך בין פשוט געגאנגן צו פוס קיין דובראוונע, — קאפיסט, — אורשע, און אין חצי אלול בין איך געקומען קיין שקלאוו.

איצט וועל איך אייך איבערגעבן אין קורצן דיא התנהגות פון דעם ליבאוויטשער רב'ן און פון דיא חסידים.

קאפיטעל ט"ז.

דיא התנהגות פונ'ם רב'ן. דער רבי אין שקלאוו. ביים רב'ן ביים טיש. דיא גרויסע הנאה פונ'ם לעהרנען. דיא פלעצליכע אפרייסונג פונ'ם לעהרנען. דער צוריק געהן אין גלות. דיא רייזע מיט דיא פוילישע חסידים.

ביים רב'ן ר' מענדעלע זצ"ל איז געווען איינגעפיהרט אז צום רב'ן האט מען בשום אופן ניט צוגעלאזט קיינע פרויען. קיין טיש האט מען ניט געפראווען ניט שבת און ניט יו"ט, תורה פלעגט ער יא זאגן אלע שבת ויו"ט, אבער ניט ביים טיש, ווי עס איז איינגעפיהרט אין פוילן. דא פלעגט דער רבי זאגן תורה אין א גרויסען לעדיגן זאל, אהן מעבעל, נאר אין דער מיט'ן איז געשטאנען א בימה און ארום דער בימה איז געשטאנען ביינק, אז ס'איז געקומען שבת אדער יו"ט האב'ן אלע היימישע בעה"ב און חסידים דיא וועלכע האב'ן געדאווענט אין אנדערע בתי מדרשים, אפדאוונען גאנץ פריה, און נאכ'ן דאוונען זיינען זיי באלד געגאנגן צום רב'ן אין זאל אריין, ובפרט דיא געקומענע חסידים פון אלע געגענד'ן און דיא וועלכע האב'ן געדאווענד ביים רב'ן אין זיין בית המדרש, זיינען געווים באלד געלאפן נאכ'ן דאוונען צום רב'ן אין זאל אריין, כדי צו פארחאפן דיא גוטע פאזיציעס, דעם רבינס 5 זיהן וואס זיינען געווען גדולי הדור, וועלכע האב'ן געוואוינט אין שטאדט האט זיך ביי יעד'ן איינציג'ן פון זיי א בית־מדרש, און חסידים האב'ן דארט'ן געדאווענד, די זיינען אויך געקומ'ן נאכ'ן דאוונען, אין זאל אריין צום רב'ן, די גרויסארטיגע זיהן מיט זייערע קינדערס זוהן, און איידעמס זיינען אויך

געקומ׳ן, און זייערע ערטער איז געווען ארום דער בימה אויף דיא בוינק, און דער גאנצער עולם איז געשטאנען, דער זאל איז געווארן אנגעפיעלט נאך איידער דער רבי איז געקומ׳ן, און אז דער רבי איז געקומ׳ן האט מען איהם קאם מיט שווערעקייט געמאכט א וועג צו דער בימה, דער רבי איז ארויף אויף דער בימה, און נאך איהם דער חזר, און דער רבי האט געזאגט תורה א שעה אדער צוויי וי א מאל, און אז דער רבי האט געענדיגט זאג׳ן, האט מען ווידער געמאכט א וועג פאר איהם ער זאל קענען ארויס גיהן, און דער רבי איז אוועק געגאנג׳ן, נאך איהם זיינען אוועק אלע זיינע בעריטטע זיהן און דער גאנצער עולם איז נאך איבער־גיבליב׳ן צו הער׳ן דיא תורה נאך אמאל פון דעם חזר, וועלכער האט זי מיט דעם ערשט׳ן מאל איבער גענומ׳ן, ניט אלע פלעג׳ן איבער בלייב׳ן הער׳ן דעם חזר, אסך פלעג׳ן באלד אוועק גיהן נאכ׳ן רבינ׳ס אפ זאג׳ן דיא תורה, אפט מאל פלעג׳ן אוועק גיהן דיא בעה״ב, אבער דיא חסידים זיינען געבליב׳ן ביז דער חזר האט איבער געחזר׳ט דיא איצטיגע תורה, נאכ׳ן עס׳ן זיינען געגאנג׳ן די חסידים יעדער איינער צו א נאנדער זוהן, ביי ר׳ שמואל נח, אדער ביי ר׳ לייב׳ן, אדער ביי ר׳ זלמן׳ן, אדער ביי ר׳ ברוך שלום׳ן, אדער ביי ר׳ שמואל׳קען, און דארט פלעגט מען טרעפ׳ן ווי מען חזר׳ט איבער דיא תורה, און דורך דעם האט יעדער חסיד געקאנט הער׳ן פיעל מאהל איבער חזר׳ן דיא תורה, דיא אלע זיהן פלעג׳ן זאג׳ן תורה אין דער וואכ׳ן א חוץ שבת, אז מ׳האט זיך צוגויפ געקליב׳ן און זיי געבעט׳ן. דיא לעצטע מאל חזרה פון דער תורה פון דער וואך, איז געווען שטענדיג ביי ר׳ לייב׳ן נאך קבלת שבת פאר מעריב דאוונען, פארשטעהט זיך שוין, אז דיא תורה האב׳ן דיא חסידים געחזרט דיא גאנצע וואך משבת לשבת ביז זיי האב׳ן איהר געקענט בע״פ, דאס איז מיר זעהר גיפעל׳ן, אויך האב איך געזעהן אז דארט איז איינגעפיהרט אז דיא קומענדיקע חסידים וואס דארפ׳ן החזקה והספקה גיט מען זיי אויף שבת 25 קאפ׳, און אויף דער וואך ד. ה. חוץ שבת 75 קאפ׳, און וועמ׳ן א רו״כ, זיי זאל׳ן האב׳ן פאר אכסניה מיט עס׳ן, למשל מיר האט מען גיגעב׳ן 75 קאפ׳ חוץ שבת, האב איך געהאט אכסניה מיט קראפניק און ברויט אויף אלע טעג, און שבת האב איך געגעס׳ן, ביי ר׳ זלמן׳ן, אויך אזוי ביי יעדען זוהן איז געווען א חסיד ביים טיש אלס אורח. דיא גאנצע וואך פלעגט דער רבי גאר אליין עס׳ן אין דעם שטיבעל וואו ער האט פארבראכט בתורה ובתפילה, און אוואו ער פלעגט אויפנעמ׳ן די חסידים מיט זייערע קוויטלאך. דאס בין איך געווארן דורך אזא אופן איך האב מיך באהאלט׳ן אין בית המדרש, און נאכ׳ן דאוונען אז דער שמש האט מיר ניט געזעהן האט ער מיר פארשלאס׳ן אין בית המדרש, האב איך געוואלט זעהן וואס דער

רבי טהוט יעצט ביי זיך אין שטיבל, אז ס׳איז געווען 11 אזייגער האב איך אריינגעקוקט דורכ׳ן לאך פונם שליסעל, און אזוי וויא דער טיש איז אויס־ געקומ׳ן פונקט אנטקעג׳ן מיר, האב איך געזעהן אז דער רבי זיצט נאך און דאוונד אין טלית ותפילין. פונ׳ם רבינ׳ס שטיבעל איז געווען א טיהר אין בית המדרש און א טיהר אין אנדערע חדרים, איך האב לאנג געווארט, מיט אמאל הער איך אז דער רבי קלאפט אין טיש, האב איך מיר ווידער אריין געקוקט און האב געזעהן אז דער גבאי איז אריין געקומ׳ן און האט איהם צוזאמ׳ן געלעגט דיא תפילין און איהם האט ער אוועק געפיהרט, איך הער, וויא עס גיסט זיך וואסער, האב איך פארשטאנען אז ער וואשט זיך, ער האט דעם רב׳ן צו געפיהרט צים טיש און איז ארויס געגאנג׳ן, און דער רבי האט זיך געגומ׳ן שרייב׳ן כתבים, אוז ער האט געשריב׳ן בערך א שעה, און דאן האט דער רבי ווידער געקלאפט אין טיש איז אריין געקומ׳ן דער גבאי און האט איהם צוזאמענגעלעגט דעם טלית און ער איז ארויסגעגאנג׳ן, און דער רבי האט זיך געזעצט לעהרנען, און בערך אין א שעה ארום האט ער געענדיגט, האט ער ווידער א קלאפ געטאהן, איז אריינגעקומ׳ן דער גבאי און האט איהם געגרייט צום טיש און איהם דערלאנגט וואסער זיך צו וואש׳ן, דער רבי האט זיך געוואש׳ן און דאן געמאכט א מוציא. און דער גבאי בריינגט איהם אריין דיא זופ מיט דיא פלייש אדער עוף. און ער עסט פון יעדער זאך אביס׳ל, און דיא שירים טראגט דער גבאי צוריק ארויס, און דאן בריינגט ער איהם אריין מים אחרונים, דער רבי בענשט אפ און נעמט זיך ווידער צום לערנען, אזא איינפאכ׳ן פיהרונג וויא דער רבי דער צדיק הדור האט זיך געפיהרט, וועט מען אין פויל׳ן ניט טרעפ׳ן.

דער חדר אוואו דער רבי האט געוואוינט איז געווען צוויי וועגד באצירט מיט ספרים, ביי דער דריטער וואגד איז געשטאנען א בעטעל מיט א גרויס׳ן קאסט׳ן, און ביי דער 4־טער וואגד איז געשטאנען א שטוהל אויף וועלכער דער רבי פלעגט זיצ׳ן, און ביי דער שטוהל איז געשטאנען א טיש כלומרשט, און נאך א צוויי בענקלאך, אזא גרויסארטיגען קאבינעט וועט איהר אויך ניט טרעפ׳ן אין פויל׳ן! "אשרי עין ראתה כל אלה".

דער רבי אליין פלעגט געהן אנגעצויג׳ן אין וויסע קלייד׳ער, אפילו דער וועלוך פונ׳ם שטריימעל איז אויך געווען׳ן מיט וויסען סאמעד אדער אטלאס, און ער האט אויסגעזעהן כמלאך אלקים. יומם ולילה איז ער געזעס׳ן על התורה ועל העבודה נאר צוויי שעה אין טאג פלעגט דער רבי פראווען חסידות, ד. ה. אריינלאז׳ן צו איהם חסידים וועלכע דארפ׳ן בקשות, און וואס דער רבי האט געמאכט פון דיא פדיונות איז אלעס אוועקגעגעב׳ן געווארן אויף צדקה פאר די ארימע חסידים וועלכע זיינען געקומען לעהרנ׳ן תורה,

און הער'ן תורה ביים רב'ן, היינו: דיא חסידים וועלכע וואוינען נאהענט ארום ליבאוויטש און פלעג'ן קומ'ן נאר אויף שבת האט מען זיי גיגעב'ן אויף שבת. און די חסידים וועלכע האב'ן געוואוינט וויט און האב'ן בעדארפט צו פארברענג'ן ביים רב'ן וואכ'ן און חדשים, די פלעגט מען געב'ן וואכ'ן געלד, און אז מ'האט באמערקט אז איינער פון די צוגעקומענע חסידים לערנט ניט, האט מען איהם אויפגעהערט געב'ן זיין וואכ'ן געלד, האט ער ממילא געמוזט אפפאהר'ן.

דיא אלע זיינען געשטאנען אויף סטאנציעס און ניט ביים רב'ן, צום רב'ן אדער צו די זיהן פלעגט מען זיך צונויף קומ'ן נאר תורה הער'ן אדער תורה לערנען, אלזא, איז דארט געווען דער עיקר חסידות נאר תורה ועבודה און וועו ס'האט ניט געקענט קיין תורה דער איז ניט קיין חסיד, פונקט דער היפוך וויא ביי דיא פוילישע חסידים, וועלכע מ'פאדערט ביי זיי ניט קיין תורה, און זיי דארפ'ן ניט קענען לעהרנען תורה, אביא ער געהט אנגעטאהן אין חסידות און פאהרט צום רב'ן, און ער דערציילט און ער גלייבט אין מופתים, און אלעס וואס ער וויסט דערצעהלט ער אין דעם רב'נס נאמען, איז ער שוין א חסיד, אפילו א איינפאכע פרוי קען אויך גרייכ'ן לבחינת חסיד וויל מ'דארף קיין תורה ניט, נאר אמונה שלימה. יעצט קענט איהר זיך שוין פארשטעל'ן די הויליקייט פונ'ם ליבאוויטשער רב'ן און דיא פיינקייט פון דיא ליבאוויטשער חסידים דיא חבדניקעס.

איצט וועל'ן מיר זיך אומקער'ן צוריק צו אונזער ערצעהלונג.

חצי אלול בין איך געקומ'ן קיין שקלאוו, דען צוויי וואכ'ן האב איך פארבראכט ביים רב'ן אין ליבאוויטש, אז איך בין געקומ'ן קיין שקלאוו בין איך אריינגעגאנג'ן אין א חסידישען בית המדרש, דארט איז אויך געווען א ישיבה, און מ'האט מיר מקרב געווען בכל מיני התקרבות, דיא ישיבה איז אבער געווען קליין פאר מיר, בין איך אריבער אין ר' הלל'ס בית המדרש, דארט איז שוין געווען זעהר א פיינע ישיבה פאר גרויסע קינדער, דארט האט מען געלערנט גמרא מיט אלע מפרשים, אין ר' הלל'ס בית המדרש איז אפילו געווען מתנגדים, נאר איך האב קיין בררה געהאט, ווארום אין גאנץ שקלאוו זיינ'ן אלע בתי מדרשים און ישיבות געווען מתנגדישע, און חוץ דער איין חסידישער בית המדרש איז קיין אנדערע חסידישע ישיבה ניט געווען, און דארט איז פאר מיר קיין פלאץ געווען צו לעהרנען ווייל ס'איז געווען צו קליין פאר מיר, האב איך דא געלעהרנט א 3 חדשים, דאן בין איך געווואר געוואר'ן אז אין פ"צ בית המדרש, וועלכעם עס איז נעב'ן דער גרויסער שוהל, איז ניט וויט פון דארט איז דא, א גוטער ראש ישיבה הרב המגיד דשם, צו מיין באדויער'ן האב איך פארגעס'ן זיין נאמ'ן,

און דער מגיד דער ראש הישיבה איז זעהר א טהייערער בעל מסביר און לעהרינט געטרייו מיט זיינע תלמידים ש״ס ופוסקים, לכן בין איך צו איהם געגאנג׳ן און זיך געבעט׳ן ער זאל מיך צו נעמ׳ן אין ישיבה פאר זיינעם א תלמיד, און ער האט מיר באלד צוגענומ׳ן און האט מיר אזוי ליעב באקומ׳ן, אז חוץ וואס ער פלעגט מיט מיר לערנען אין בית המדרש בעת ער האט געזאגט דעם שיעור פאר אלע תלמידים, פלעג איך נאך פונ׳ם בית המדרש געהן צו איהם א היים, און ער פלעגט מיט מיר לעהרנען באזונדער ביז ארום 12 באנאכט, ער איז געווען׳ן צו מיר אזוי געטריי גלייך ווי ער וואלט ביי מיר געמונ׳ן גרויסע שכר לימוד און דאס האט ער אלעס געטאהן דורך עהרליכקייט און דורך פרומקייט. כדי מרבי׳ן תורה זיין ברבים, מיר האט ער זעהר ליעב געהאט, וויי׳ל ער האט געזעהן אז איך לעהר׳ן בהתמדה גדולה, ער האט געדיינקט צומאכ׳ן פון מיר א גדול בתורה, נאר אויף לאנג האט עס ניט געדויערט, גאנץ אומגעריכט בין איך אפגעריס׳ן געוואר׳ן פון זיין שוים, איך האב געמוחט וויטער געהן אין גלות. נאר פריהער וועל איך אייך דערציי׳ל׳ן וויא גוט מיר איז געווען׳ן אין שקלאוו, ביז מיינע נייע צרות זיינען אונטער געקומ׳ן און האב׳ן מיר פון דארט׳ן פארטריב׳ן אום רחמנות און האב׳ן מיר ארוים געריס׳ן פון דעם נעסט פון תורה אויף וועלכ׳ן איך קלאג מיין גאנצ׳ן לעב׳ן, וואס איך האב אזא מקום תורה אזוי גיך פארלארן. ס״ה 6 חדשים האב איך געלעהרינט אין שקלאוו, אין דער שטאדט וועלכער איך האב געקענט לעהרנען 3 יאהר און וויער׳ן טאקע א אדם גדול ווי מיין רבי האט געזעכענט,

דארט אין דיא ישיבות איז געווען׳ן איינגעפיהרט, אז א ישיבה בחור׳ל עסט טעג ד. ה. יעדער בעה״ב באמיהט זיך אליין צו באקומ׳ן א בחור׳ל וועלכער זאל עס׳ן ביי איהם א טאג אין דער וואך. דער מיטעל־קלאסיגער און דער רייכער בעה״ב, האט עטליכע בחורים, און יעדער בחור עסט ביי איהם אין א אנדער טאג. דער ארימסטער, אפילו דער וואסער פיהרער, צו דער האלץ האקער נעמט אויך א בחור צו געב׳ן איהם א טאג אין וואך עס׳ן, און וועז איהר זעהט מיט וואס פאר א כבוד דער ארימאן נעמט א ישיבה בחור, וואלט איהר געזאגט אמת ״מי כעמך ישראל״ אז אזא ארימאן וואס לעבט קאם דורך דיא וואך מיט טרוקען ברויט, שפארט אפ פון זיך און נעמט א בחור׳ל אויף א טאג, און אין דעם טאג זעהט ער עס זאל געקאכט ווער׳ן א שטיקעלע פלייש אויף מיטאג, און גיט איהם עטליכע קאפ׳ ער זאל האב׳ן אויף פרישטיג און אויף נאכטמאהל, און אלעס מיט כבוד, און מיט שמחה, אזוי אז דער ישיבה בחור קען דאס ניט באוואונדער׳ן ווי פיין מ׳נעמט איהם אויף ביים ארימאן, ובפרט ביי דעם מיטעל־קלאסיגער בעל־הבית און ווער שמועסט

נאך ביים גביר נעמט מען אויף דעם ישיבה בחור שטענדיג בכבוד, נאר ביי זיי איז קיין וואונדער ניט, צו בעוואונדערן איז, דעם עני ואביון וויא ביי איהם איז אזוי טייהער דיא מצוה פון חיזוק התורה והחזקת ידי לומדי תורה, היינט קענט איהר שוין פארשטעהן ווי גוט מיר איז געווען אז זיי זיינען געווארן אז איך בין ארומנישער, און פון יאסי, דען מיין פאם איז דאך געווען איאסער, און פון אזוי ווייט בין איך פארווארפן געווארן נאר וועג תורה לעהרנען, און איך זיץ און לעהרן טאקע בהתמדה, האבן זיך אלע נאך מיר גערין, יעדער האט געוואלט אז איך זאל ביי איהם עס א טאג, און ביי וועמען איך האב געגעסן דער האט געהאט דיא גרעסטע עהרע. פון אנפאנגם האב איך געהאט 7 טעג אין דער וואך ביי אריימ לייט, אבער שפעטער אז מ'איז געווארן געווארען פון מיר האט מיר דער גרויסער גביר ר' שלמה מאנסזאהן, געזונען צו איהם, און איך האב ביי איהם און ביי זיינע קינדער געגעסן שטענדיג דיא גאנצע וואך, אחוץ 1 טאג אין דער וואך האב איך געמוזט עסן ביי אריימאן, וויל איך האב איהם ניט געוואלט ענטזאגן, וועגן צוויי טעמים, 1 האט מיר גאר ניט געפעלט ביי איהם אין דעם טאג, חאטש ער איז געווען אריימאן, און צווייטעם וואלט ער מיט זיין פרוי געהאט גרויסע יסורים. ביי דעם גביר האט מיר געווויס גאר ניט געפעלט, און אזוי אויך ביי זיינע זיהן ר' שמואל, ר' מאנים, און ר' בערי, זיי האבן מיר געהאלטן גלייך ווי זייער אקינד, דער אלטער ר' שלמה מאנסזאהן אליין האט צו מיר געווייזן דיא גרעסטע התקרבות, מען קען זאגן אז ביי איהם איז געווען תורה וגדולה במקום אחד.

שבת, געהענדיק פון שוהל פלעגן קומען אלע זיינע זיהן און שניר, טעכטער און אייניקלאך צום אלטן פאר־פאלק קידוש מאכן, און איך בין אויך געווען צווישן זיי. צו שלש סעודות איז שטענדיג געווען ביי איהם אמנין אידן וואס פלעגן זינגען זמירות און פארברענגן ביז שפעט אין דער נאכט, איך בין געווען דער זינגער ביים טיש. ר' שלמה און זיינע אלע קינדער זיינען געווען ליבאוויטשער חסידים, זיי האבן אויך געוואוסט אז דער רבי האט מיר געהייסן לעהרנען אין שקלאוו ביז 20 יאהר, דען וען איך בין געווען אין ליבאוויטש ביים רבן איז דאמאלט געווען איינער פון זיינע זיהן אין ליבאוויטש און האט דער פון געהערט, קענט איהר זיך פארשטעלן ווי גרויס דיא התקרבות איז געווען פון דיא חסידים צו מיר, און ווי חשוב איך בין געווען ביי זיי, חאטש איך האב געלעהרנט אין דער מתנגדישער ישיבה, און ביי דיא מתנגדים בין איך אויך געווען חשוב וויל איך זיץ און לעהרן און וויל לעהרנען, איך האב ערשט אנגעהויבן אויף צו לעבען פון מיינע ביז יעצטיגע גרויסע צרות, און אז איך האב דערזעהן דיא

העלע ליכטיגע זוהן וועלכע האט פאר מיר אנגעהויבן צו שיינען, האב איך שוין געמיינט אז זי וועט שיינען פאר מיר אויף לאנג לאנג, לסוף איז דיא שיינע העלע זוהן, וואס איך האב נאר וואס אנגעהויבן הנאה צו האבן, גאנץ פלוצלונג פארוואלקענד געווארן מיט א שווארצן פינצטרן וואלקען אז קיין שיין האט מען שוין מעהר ניט ארויס געזעהן, נאר פינצטער און פינצטער איז ארום מיר, און איך האב געמיינט אז מיין גאנצע וועלט געהט מיר אונטער, אזוי וויא איהר וועט פון וויטער געווואר ווערן.

איך האב צו 3 חדשים בעדארפט מיין רומענישען פאס בייטן אויף ארוסעש'ן גובערנאטארסקען פאס, און אז מ'האט באקומען דעם גובערנאטארסקען פאס אויף איאהר, האט מען שוין בעדארפט בייטן דעם פאס נאר אלע יאהר אויף א צוויטען יאהר, און אזוי האט מען געוואוינט יאהרען לאנג אויף געביטענע פעסער. איך האב געטאהן לויט דיא געזעטצע, ניט צו פארזאמען דיא צייט, און אקראט, אז מיין ארגענאלישער פאס איז אפגעלאפן זיין גילטעגונגס צייט, האב איך מיין פאס געשיקט דורך דיא פאלעציי קיין מאהליב צום גובערנאטער, איהם צו בייטן אויף א גובערנאטארסקען פאס, און דורך דעם האב איך מיר אנגעמאכט מיין אומגליק און זיך פארשאפט מיינע פרישע צרות, דען ווער זאל עס וויסן אז דער גובערנאטאר וועט מיר ניט וועלן בייטן דעם פאס און מיר גאר הייסען א היים פאהרן קיין רומעניע וען איך זאל דאס וויסן וואלט איך אזוי געזעסן אומגעביטן, וואהרום ווער וואלט מיר דען געווען עפעס טאהן? און וואס פאר א שטראף וואלט מיר דען געקומען דער פאר וואס איך וואלט זיר פארזאמט ביז 3 יאהר? העכסטן וואלט איך דער נאך בעדארפט בעצאהלן שטראף 10 רובל. נאר געה זיי אנביא, אז דער מאהליבער גובערנאטער האט נאך קיין מאהל געביטן אויסלענדישע פעסער. און אין א חדש ארום האט ער צו געשיקט דעם פאס צו דער פאלעציי און זיי האבן מיר גלאזט וויסן אז דער גובערנאטער וויל מיר ניט בייטן דעם פאס און איך מוז א היים פאהרן, איך בין געווארן אויסער זיך און איך בין באלד געפאהרן צום גובערנאטער אליין פערזענליך און איך האב געווויינט, און איהם געבעטען דורך זיינעם א טאלמאטש, האט ער מיר געענטפערט אז ס'איז שוין פארפאלן, און ער קען שוין דער צו אליין ניט העלפן וויל ער האט שוין מיין פאס אוועק געשיקט קיין קישינוב. ד. ה. צו דער רומענישער גרענץ מיט א בעמערקונג אז מ'זאל מיר דארט געבן א צייגניסס צופאהרען אהיים קיין רומעניע, וויל ער האט מיר ניט געוואלט בייטן מיין פאס, און דער גובערנאטער האט מיר געגעבן א צייגניסס ביז קישינוב, ער האט מיר געטאהן א טובה און פערלייגערט דיא צייט ביז צוויי חדשים, נאר אויב איך וועל זיך פארזאמן לייגער וי 2

חדשים וועט ער מיר אוועקשיקן מיטן עטאפ, עס האט ניט געהאלפן מיין וויינען און מיין פאלן צו דיא פים, און איך בין מיט דיא צייגניסע געקומן צוריק קיין שקלאוו, איך בין באלד פאר חושך־ט געוואר׳ן, און אלע האב׳ן א טיי׳ל געגומן אין מיינע צרות, מיין רבי דער מגיד האט זיך זעהר געערגערט וועג׳ן מיר און האט מיר מיטגעגעב׳ן א בריעף אויפן וועג, מיט עפעס אנדעש האט ער מיר ניט געקענט העלפן וויי׳ל ער איז געווען א ארימאן. ביי ר׳ שלמהן דעם גביר האב׳ן זיי אויך געהאט גרויס מיטלייד מיט מיר און האב׳ן מיר אין דעם גאר ניט געקענט העלפן, הכלל, פורים האב איך נאך געהאלט׳ן אין שקלאוו, און באלד נאך פורים האב איך זיך אפגעזעגענד מיט אלע מיינע ליעבע טייהערע פריינד. וועלכע האב׳ן מיך אזוי פריינדליך געהאלט׳ן. ביי ר׳ שלמהן האט מען מיר באזארגט אויף הוצאות 15 רובל, האב איך זיי זעהר בעדאנקט, און איך האב מיר געגומן מיין וועג צוריק אהיים. דאס ערשטע האב איך בעדארפט פאהרן קיין מאהליב, וואס ס׳ה איז געווען 3 מיי׳ל ביז מאהליב, בין איך געקומן קאם אלעבעדיגער, און ווי וועל איך קענען פאהרן א זא מהלך רב אין אזעלכע גרויסע קעלט׳ן, און ווי פאהרט מען ווינטער אזוי נאקעט ווי איך געה אנגעטאהן, דער בעל־עגלה וועלכער פאהרט קיין האמלע, האט מיר ניט געוואלט מיט נעמ׳ן ווייל ער האט מורא געהאט אז ער וועט מיר ברענג׳ן א פארפרוירענעם, האב איך באראבעט אז דיא 12 רובל וואס איך האב מיט מיר מוז איך מיר קויפ׳ן הלבשה, און מיט הוצאות, וועל איך מיך דורך מוטשען, אביסעל געהן צו פום, אביסעל אונטער־פאהרן, אביא ניט געהן נאקעט אנגעטאהן אין אזעלכע שרעקליכע קעלט׳ן, איך האב מיר געקויפט פאר 6 רובל א לאנגען פעלץ פון ווייסע שמוישען, און עס איז געווען איבערגעצויגן מיט א שווארצע סחורה, און פאר 2 רובל א פאר גרויסע שטיוועל מיט אניטשעס און פאר 1 רובל א וואראעם היטעל, איז מיר נאך געבליבן 2.70 האב איך זיי אוועק גיגעבן דעם בעל־עגלה פאר פוהר געלד און איך בין געפאהרען קיין האמלע.

מיט פארלארענע האפנונגען און אנידער געשלאגן, באטראכט איך ביי מיין צוריק פאהרן וואס איך בין אויסגעשטאנען ביז איך האב דערגרייכט צו א מקום תורה, לסוף זאל איך דאס מוז׳ן אזוי גיך פארלאז׳ן, און צווייטענס וואו נעמט׳ן פרישע כוחות אויס צושטעהן דעם לאנג׳ן שווער׳ן שרעקליכ׳ן וועג אין וינטער צייט און אהן א קאפ׳ געלד. נאר שטענדיג פלעג איך מיר רעטען, וואראם בטבע בין איך געווען אגלייך גילטיגער, און שטענדיג פלעג איך זאג׳ן אזוי איז דער רצון פון השי״ת אזוי דארף זיין גוט, און אזוי וועט זיין גוט, ניט געזארגט, מ׳דארף שוין ניט האב׳ן וויי שלעכט מיר איז איצטער

געווען, דאך האב איך זיך באלד בארוהיגט, און אז איך בין שוין געזעסן נעב׳ן דעם בעל־עגלה בין איך שוין פרייליך געווען און האב מיר צוגעזונג׳ן, און אז דער בעל־עגלה האט דערהערט אז איך זינג, האט ער אויך באוויזן זיין קענטנים אין זינג׳ן, און מיר זיינען רעכט פרייליך געווארן אז דיא פאסאזשיר׳ן האב׳ן גאר אנגעקוואל׳ן און האב׳ן מיר ליעב באקומ׳ן, און אויף יעדער סטאנציאן האב׳ן זיי מיר מכבד געווען מיט טה און מיט צוביים׳ן.

אין 4 טעג ארום בין איך געקומ׳ן קיין האמל׳ע, דארט האב איך שבת געהאל׳טן. באלד זונטאג אין דער פריה נאכ׳ן דאונען האב איך באקומ׳ן ארובל׳ אויף הוצאות, און איך בין פון שטאדט ארויס צו פוס. אויפ׳ן וועג האט מיר אנגעיאגט א בעל־עגלה, בין איך אזוי ווייט געפאהר׳ן ביז איך האב נאר געהאט געלד, און אז עס האט מיר אויס געפעהלט געלד האב איך געמוזט פארבלייבין אין א שטעדטעל צו אין א שטאדט ביז איך האב מיר עפעס געשאפט אויף הוצאות און אזוי האב איך זיך געמוטשעט, טאג און נאכט, אונטער וועגס, און אויף שבת פרשת החדש, בין איך געקומ׳ן קיין קיוב, שבת האב איך געהאל׳טן אין קיוב, און זונטאג בין איך ארויס צו פוס, וואהרום דורך דיא גרויסע בלאטעס איז מיט א פוהר ניט געווען מעגליך צו פאהר׳ן און דער וואס איז געפאהר׳ן מיט א פוהר האט זיך געקענט שלעפ׳ן אין וועג מעהר צייט ווי דער פוס געהער. אלזא קענט איהר שוין פארשטעהן אז פון קיוב אהן האט זיך מיר געשטעלט א וועג, אין וועלכ׳ן איך האב ערשט אנגעהויב׳ן רעכט גוט פארשווארצט צו ווער׳ן, וואהרום ביז קיוב איז געווען 2 גוטע מעלות וואס האב׳ן מיר פארגרינגערט מיינע צרות, היינו, דיא וועג׳ן זיינען געווען פרעסטיג טרוקען אהן בלאטעס און דערצו געבראקירט, האב איך שטענדיג געקענט פאהר׳ן, און אז ס׳איז מיר אויס געקומ׳ן פלעג איך געהן צו פוס, אבער דא פון קיוב אהן, זיינען שוין דיא וועג׳ן ניט געבראקירט, און אויס פרעסטיג, נאר בלאטעס און טייכ׳ן מיט וואסער, און דערצו נאך א רעג׳ן אויך אהן אויפהער, אין אזא צייט און אין אזא וועג בין איך ארויס פון קיוב, און אזוי בין איך געגאנג׳ן 13 טעג כסדר אהן אויפהער און אהן אפרוה, און ערב פסח פארנאכט, בין איך געקומ׳ן קיין אומאן. דיא צרות און דיא אומנאטירליכע יסורים וואס איך האב מיטגעמאכט אין דיא 13 טעג בין איך ניט אומשטאנד אייך איבער צוגעב׳ן, און איהר קענט זיך אליין פארשטעל׳ן, נאר איך וועל אייך דערצעהל׳ן וואס פאר א נס מיר איז געשעהן אויפ׳ן וועג אריין געהענדיג אין "שווארצטומא" וועלכע הייסט "בעלאצערקאוו" און איך האב באלד בעדארפט גומל בענטשן.

10 וויארסט וויט פון שטאדט בין איך אנגעקומ׳ן צו א קרעטשמע וואס דארט איז געזעסן א איד, ס׳איז שוין געווען אוועק צייט א שעה

פארנאכט האב איך געריסענט צו בלייב'ן נעכטיג'ן, נאר דיא קרעטשמע איז מיר עפעס ניט געפעהל'ן, און אזוי ווי ביז אין שטאדט איז אין גאנצ'ן דא 10 וויארסט האב איך בארעכענט אז ביז נאכט קען איך איינ־ געהן דיא 10 וויארסט און אז אפילו ניט דיא גאנצע 10 אבער 8 וויארסט פאר געווים, וועל איך דיא 2 וויארסט איינגעהן אין דער נאכט, איך האב אנגעהויב'ן געהן און זיך געפלייסט וואס גיכער צו געהן בכדי איך זאל ניט דארפ'ן אריין געהן אין דער נאכט אפילו 2 וויארסט, אבער דער וועג איז געווען אזוי שווער אז ביים 6־טען וויארסט איז מיר שוין נאכט געווארן חאטש איך בין געגאנג'ן מיט אלע מיינע כוחות, און עס איז געווארן אזוי שטארק פינצטער פשוט וימש חושך, אז איך האב זיך ארום געקוקט ארום מיר ווי פינצטער ס'איז, איז אויף מיר געפאל'ן א שרעק, דען איך האב נאר גהערט ווי די פוהרען שלעפ'ן זיך אין דער בלאטע און קענען ניט ארויס און שטעהן פארגראזניט און שרייען אוי וויא. געווים וועט איהר פרעג'ן ווי אזוי האב איך געזעהן אין אזא פינצטערעניש צו גהען? וועל איך אייך אויפקלער'ן, דער וועג איז געווען א פאטשטאווע שלאך און אזוי ווי עס איז באקאנט אז אין רוסלאנד זיינען די פאטשטאווע וועג'ן געגראב'ן פון ביידע זייט'ן מיט קאנאל'ן, און פום געהערט גהען אויף דיא גראבינס, און אין די קאנאל'ן איז נאך געווען וואסער און שטיקלאך שניי, וואס האב'ן ביינאכט געשיינט, און אזוי וויא איך בין נאך פון בייטאג אהן געגאנג'ן אויף די סטעשקעס פונ'ם גראב'ן, איז אפילו ס'איז שוין פינצטער געווארן, האב איך נאך אימער געזעהן פאר מיר די שיין פון דער סטעשקע, און אזוי בין איך געגאנג'ן נאך דעם וועג וויזער, ביז איך האב דערזעהן פון דערווייטענס דיא שטאדט איז באלייכטעט און איך האב גהערט וויא דיא הינט האפק'ן, בין איך געווארן פריילעכער און איך האב אנגעהויב'ן שנעלער צוגעהן, מיט'ן גדאנק אז אט גלייך וועל איך שוין זיין אין שטאדט און איך וועל זיך שוין ערגעץ גהען אביס'ל אויסרוהען. אבער פלוצלונג איז מיר דיא וועג פון מיר פארשוואונדען געווארן, און איך האב שוין ניט געזעהן ניט קיין שיין, און ניט קיין סטעשקע, און מיין גליק איז געווען, וואס אין דיא מינוט, בין איך שטעהן געבליב'ן אויפ'ן פלאטץ, און זיך ניט קיין ריהר געגעב'ן חאטש מיין שכל האט דאס ניט געקענט אזוי גיך חאפ'ן. אז מיט דעם שטעהן בלייב'ן קען איך מיר ראטעוו'ן, דען איך האב זיך ניט פארגעשטעלט. אין וואס פאר אסכנה איך שטעה, דען וועג איך גיב ח'ו איין טריט פאראויס וואלט איך שוין געווען א פארלארענער ח'ו, דערום מוז איך זאג'ן אז מ'האט מיך אפ־ געשטעלט מן השמים בדרך נס. און אזוי ווי איך בין געבליב'ן שטעהן, האב איך גאנץ פארזיכטיג ארום געטאפט מיט'ן שטעק'ן דעם וועג פון פארענט,

האב איך זיך איבערצייגט אז פון פארענט טאהר איך מעהר קיין אייניגע טריט ניט טאהן, האב איך פראבירט ארונטער לאזן דעם שטעק'ן רעכטס און לינקס איז אויך קיין באד'ן געווען, איז ביי מיר בעשטימט געווען אז ארום מיר איז קיין גרונד נישטא, האב איך פראבירט אויף צוריק, דא האב איך געזעהן אז אויף צוריק קען איך יא געהן, אבער וואס פאר א וויטאג איז עס מיר געווען, אז איך האב געזעהן דיא שטאדט און קען צו איהר ניט קומ'ן, ענדליך האב איך אנגעהויב'ן געהן צוריק מיט'ן גראב'ן און איך גיע און טאפף דעם וועג אלע מאהל מיט מיין שטעק'ן, הכלל איך בין צוריק געגאנג'ן א 2 וויארסט, און דאן האב איך ערשט געקענט אראפ געהן פון גראב'ן אויפ'ן וועג, און איך בין געגאנג'ן ביז איך בין ארויס געקומ'ן אויפ'ן גלייכ'ן וועג איבער א בריקעל, האב איך שוין דערזעהן די חייזער, האב איך זיך מיט מיינע לעצטע כוחות קאם קאם דער שלעפט צום ערשט'ן שטיבעל פון שטאדט, און ביים פענצטער האב איך זיך צו גיהערט צום לשון, האב איך דערהערט אז מ'רעדט אידיש, האב איך אנגעקלאפט האט מען מיר מיט שרעק געפרעגט ווער איז דארט? און מען איז ארויס מיר צו באטראכט'ן, האב איך זיי געבעט'ן נאכטלעגער, און איך האב זיי דערציהלט אז דיא נאכט האט מיר פארהאפט אין וועג, און איך בין קאם מיט'ן לעב'ן א הער געקומ'ן, בקיצור, זיי האב'ן מיך אריין גענומ'ן און איך האב דארט'ן איבער גענעכטיקט, איך האב זיי דערציהלט וואס מיט מיר האט זיך פאסירט, אוי! זאג'ן זיי, דער יונגעל איז גליקליך, ער וואלט געקענט דערהרג'ט ווער'ן, ווען ער געהט נאך איין טרייט וואלט ער אראפ געפאל'ן פון בארג, און זיינע ביינער וואלט'ן צושאט'ן געווארן אויף פאראך. אויף מארג'ן פריה אז איך בין אויף געשטאנען האב איך ערשט געזעהן ווי איך בין געווען און ווי איך וואלט טאקע באמת געקענט אריינפאל'ן נאך אין א לייניצע און איך וואלט פארשאט'ן געווארן, דען ניט איינער איז שוין דארט דערהרג'ט געווארן, איך האב געזעהן גאט'ס וואונדער וואס ער טוהט מיט מיר און איך האב געדאנקט צו השי"ת.

איך בין באלד אוועק געגאנג'ן אין שטאדט און איך האב דארט געהאלט'ן שבת הגדול, דארט בין איך געגאנג'ן אין בית המדרש און איך האב געבענטשט גומל אויף דעם נס וואס מיט מיר איז געשעהן. זונטאג בין איך פון דארט אוועק און אויף פסח בין איך געקומ'ן קיין אומאן, און קומענדיק קיין אומאן בין איך גלייך פארגאנג'ן אין דעם טאלנער קלויז, און אין דעם קלויז האט מיר געגומ'ן איינער א שיינער בעה"ב מיט'ן נאמ'ן ראפעפארט, ער איז אפילו ניט געווען'ן קיין חסיד נאר וויל זיין הויז איז געווען'ן נאהענט צום קלויז האט ער דארט געדאוונד. איך האב ביי איהם געהאט זייער אפיינ'ם

פסח, איך האב געגעסן און געשלאפן און זיך גוט אויסגערוהט די 8 טעג פסח, און באלד נאך פסח ד. ה. אסרו חג, האב איך זיך געגומען קלויבן ווייטער אין וועג אריין, מיין פעלץ האב איך געלאזט אין טאלנער קלויז פאר א אנדיינקונג פון מיר... און אסרו חג פארנאכט בין אין ארויס אין וועג, איך האב מיך דערוואוסט אז 4 וויארסט די וויט פון שטאדט איז דא א וואסער מיהל, און דארט וואוינט א עהרליכער איד, וועל איך קענען ביי איהם נעכטיקען, און אזוי בין איך ביז נאכט געקומען צום מילנער דעם איד'ן, און איך האב טאקע ביי איהם גענעכטיקט. ער האט מיך זעהר פיין אויפ געגומען, און האט אפילו געוואלט אז איך זאל זיך אפשטעהלן ביי איהם פאר א מלמד'ל, האב איך איהם דערצעהלט אז אין 6 טעג ארום מוז איך זיין אין קישינוב, וויל עס ענדיקן זיך די 2 חדשים צייט וואס דער גובערנאטאר האט מיר געגעבן. באלד אין דער פריה האב איך אפגעדאונד און איך בין אוועק געגאנגן קיין באלטע. פון דאנען האב איך זיך בעדארפט נעמן אויפן בארג, און דער בארג האט זיך געצויגן א2 וויארסט משופע, אז איך בין געקומען אויפן בארג האב איך דערזעהן, אז אין דעם טאהל פון וואנען איך קום ערשט אהן, לויפט א פוהר און הייבט אהן ארויפ צוגעהן אויפן בארג. איך בעט גאט אז דארט זאלן זיין איד'ן און זיי זאלן מיך אויך מיט נעמען, דער וויל האב איך מיך צו געזעצט אפרוהען ביז דיא פוהר וועט אונטער קומען, אז דיא פוהר איז געקומען אבים'ל נאהענטער צו מיר האב איך געזעהן אז ס'איז א גוטע בריטשקע מיט 3 פערד געשפאנט, און עס זיצן 3 איד'ן מיט אפרוי און דער בעל העגלה איז אויך געווען א איד, אז דער פוהר איז געווען ניט וויט פון מיר בין איך צו געגאנגען צום בריטשקע זיי בעטן זיי זאלן מיך מיט נעמען, איך האב באלד דערקענט אז דאס זיינן טיראספאלער חסידים וועלכע פאהרן פונ'ם רב'ן פון טאלנע, זיי האבן מיר אבער אויך באלד דערקענט און אלע מיט א מאהל האבן געגעבן א גרעשריי פיניא בער'ל, דו ביסט דאס? ווי קומסטו א הער? רופ איך זיך אהן דערווייל וויל איך וויסן, אויב איהר נעמט מיר מיט, צו איהר לאזט מיר דא, ענטפערן זיי וואס רעדסטו? קענען מיר דיר דען דא לאזן? הגם מיר האבן ניט קיין פלאץ, נאר ס'איז קיין תירוץ, חאפ זיך ארויפ און זעץ זיך וואו דו קענסט נאר, און דערצעהל אונז ווי קומסטו א הער, איך האב זיי דערצעהלט אין קורצן וואס מיט מיר האט פאסירט און זיי באוואונדערן מיר, און זאגן אזוי קומט דיר דו ליטוואק איינער, אז דו ביסט א טיראספאלער און האסט נאהענט א רב'ן אין טאלנע, און דער גוטער יאהר טראגט דיר גאר קיין ליבאוויטש, אזוי קומט דיר, דו ליטוואק... אזוי האבן זיי געלאכט און געשפאט, אבער איך האב זיי ניט געענטפערט, וויל איך האב מורא

געהאט, זיי זאל'ן מיך ניט משלח זיין פון דער פוהר, זיי האט שטארק פארדראס'ן פאר וואס איך בין אליבאוויטשער חסיד אחבדניק און ניט קיין טאלנער חסיד, און קען ניט טרינקען קיין בראנפ'ן גלייך מיט זיי, און זיי האב'ן אימיסט'ן אנגעהויב'ן רייד'ן און דערצעהל'ן מופתים פונ'ם רב'ן, און פון גרויס התפעלות בין איך איינגעדרעמעלט געווארן, זיי האב'ן דאס בעמערקט האט מיר איינער פון זיי אטאהרע געטאהן און זאגט צו מיר הער זיך חאטשע צו, וואס עס טוהט זיך ביי אונזער רב'ן, דו ליטוואק! ענטפער איך זיי אז איך פארשפאר מיך צו צוהער'ן וויל איך וויס פון אלעם וי עס געהט צו, ביי די פוילישע גוטע אידן, זיי האט דאס פאר־דראס'ן און זאג'ן מיר דיין גליק איז וואס דו ביסט אהיימישער, ווען ניט וואלט'ן מיר דיר שוין ארונטער געווארפ'ן פונ'ם פוהר, נאר צוליעב דיין שוועסטער איטה טוהען מיר דאס ניט, חאטש מיר ליידן דיך ניט, ליטוואק, איך זאג זיי אז אויב איהר וועט מיר נאך דערקוטש'ן וועל איך אליין אראפ פון אייער פוהר, און איך וועל מיר בעסער געהן צו פוס.

דיא פרוי וועלכע איז דיא גאנצע צייט געזעס'ן און געשווייג'ן זאגט צו איהר מאן יוסל'ע טוה מיר צוליב און מאך אענדע פון די ריידעס, און צו די אנדערע 2 אידן האט זי געזאקט, לאזט איהם צו רוה, וואס מאכט אייך אוים וואס ער איז אליבאוויטשער חסיד, איהר וועט איהם שוין ניט איבער אנדערש'ן, און ער אייך אויך ניט. נאך דעם האב'ן זיי מיר מעהר שוין ניט געטשעפעט וועג'ן חסידות, און אזוי בין איך מיט זיי געפאהר'ן ביז באלטע, אז מיר זיינען געקומ'ן קיין באלטע האט מיר דיא פרוי מיט איהר מאן יוסל'ע געגעב'ן 2 רו"כ איך זאל האב'ן אויף הוצאות ביז טיראספאל, פון דארט זיינען זיי אליין אוועק געפאהר'ן און מיר האב'ן זיי געלאזט אין באלטע.

יעצט וועל'ן מיר ארום ריידן אביסעל פון די הייסע חסידים וועלכע האב'ן מיך געפיהרט ביז באלטע. דער יוסל'ע איז געווען אטיראספאלער גביר, אחסיד און אלמד'ן און האט געהאלט'ן אויף קונדיציעס א "פאסעסיע" דיא שטאדט האט איהם געהופ'ן יוסל'ע ברוכ'לם, אדער יוסל'ע ספיוואקאווס, דער יוסל'ע איז געווען שלמה אליעזר'ס אתלמיד, ווען מיין שוואגער שלמה אליעזר איז ארויף געקומ'ן קיין טיראספאל, און האט חתונה געהאט פאר מיין שוועסטער ציפה, דאמאלס האט דער יוסל'ע ביי איהם געלעהרנט, און אויך אין יענער צייט איז דער יוסל'ע שוין געווען אחתן, ניט מיט דיא פרוי וואס זי פאהרט יעצט מיט איהם, דיא איז שוין ביי איהם דיא צווייטע, און פון ביידע האט ער קיין קינדער געהאט, און איצט פאהר'ן זיי אין זייער אייגענער בריטשקע קיין טאלנא צום רב'ן אויף פסח, וויל ער

איז געווען א הייסער חסיד, פלעגט ער פאהרן אויף אלע יו"ט צום רב'ן, און דער רבי האט געהאלטן אין איין מבטיח זיין איהם קינדער, און עס האט קיין מאהל ניט געהאלפן, חאטשע ער האט שוין אנגעהויבן זיין פרוי אויך מיט צונעמען צום רב'ן. די איבעריגע 2 חסידים פון בריטשקע זיינען געווען פשוטע חניאקעס און לחיים מאכערס... וועלכע האבן אויך געהאלטן פסח אין טאלנע, און האבן דארט געטראפן דעם גוטהארציגן יוסל'ן האבן זיי זיך אויף געזעצט אויף זיין בריטשקע, און געווהנליך געגעסן און געטרונקן אויף זיין חשבון, און יוסל'ע מיט זיין פרוי זיינען געווען העכסט צופריד'ן דערפון דען זייער גאנצן פארמעג'ן האבן זיי אויסגעבראכט אויפן רבן און אויף די חסידים. די 2 חסידים איינער מיטן נאמען הערש'ל יהושע, און דער צווייטער רפאל מאנציס, וועלכער האט התונה געהאט פאר ר' שמחה'ס א טאכטער און איז צוגעשריבן געווארן פאר זיינעם א זוהן, כדי ער זאל קענען אפרויבן די ירושה פון דער יתומה אסתר חיה, מיין שוועסטער איטה'ס קינד וועלכע זי האט צו איהר מאן ר' שמחה שוחט א איינציגן זוהן געבוירן, ווי אייך איז שוין בעקאנט פונ"ם ערשטן טייל. איז ביי דעם הערש'ל יהושע לייכט געווען מיר גוט אנצושלאגן, און מיר ארונטער ווארפן אין מיטן וועג פון דער פוהר, נאר דאנקן השי"ת בין איך ארויס בשלום פון זיינע הענד בזכות דיא גוטע הארציגע חסידה ציפה מיט יוסל'ע ספיוואקאווס.

באלד בין איך געווארע געווארן, אז מ'קען פאהרן מיט דער באהן ביז "ראזדזלניע" פאר א קלייניקייט, דען די באהן האט זיך ניט לאנג אויסגעבויעט און מ'פאהרט אומזיסט, נאר דער קאנדוקטער נעמט אקלייניקייט, און פון ראזדזלניע ביז טיראספאל בלייבט ס"ה 30—40 ווערסט, און איך האב ביי זיך געהאט מזומן 3 רובל מיט קאפ', האב איך מיך ערלויבט אויס צוקלויידען זיך פאר דיא סומע און איך האב זיך געקויפט א שפאגעל נייע קאפאטע נאר אהן אונטערשלאק, פאר 1.20, און א פאר זומערדיגע הויזן פאר 50 קאפ', און א זשילעט פאר 30 קאפ' ד. ה. א גאנצען קאסטיום פאר 2 רובל, און א פאר שיינע חסידישע שיך מיט זאקן ווי דאמאלט איז געווען די חסידישע מאדע, פאר 60 קאפ', און דערצו האב איך צוגעגעבן מיינע אלטע שטיוועל וועלכע איך האב זיי געווואלט אוועק ווארפן, און א בולעט האב איך מיר געקויפט פאר 30 קאפ', בס"ה האב איך זיך באקלויידעט פאר 2.90, און מיט עטליכע קאפ' וואס מיר איז נאך געבליבן, בין איך צוגעפאהרן צו דער באהן סטאנציאן בארטשי און פון דער סטאנציאן בארטשי בין איך געפאהרן ביז ראזדזלניע פאר 28 קאפ', וויל קיין 30 קאפ' האב איך שוין ניט געהאט, האט מיר דער גוטער קאנדוקטער געלאזט פאר ביליגער. פון ראזדזלניע האב איך שוין באקומן אהיימישען טיראספאלער

בעל עגלה וועלכער האט מיך אומזיסט מיט געגומען קיין טיראספאל, קומענדיק קיין טיראספאל האב איך געפונען מיין שוועסטער איטה מיט איהר קליין יונגעלע איציעלע, פאלקאם געזונד, און ער געהט שוין אין חדר, איך האב מיר מיטן קינד זעהר מחיה געווען וויל עס איז געווען, זעהר אקלוגם און א פרייליכעם קינד. מיין שוועסטער איטה האט מיר אביסעל ארום געריניקט און אויסגעפאריכט מיין וועש, און איך לאז מיך שוין וויטער ציהען קיין קישינוב. איך האב מיר געזעגענד מיט מיין שוועסטער איטה און איך בין אוועק קיין קישינוב.

אז איך בין געקומען קיין קישינוב, בין איך גלייך געגאנגען צום גובערנאטער, און דארט האט מען מיר גיגעבען צייגניס אריבער צו פאהרן צום גרענעץ קיין רומעניע. בייטן מיין פאס האט ער מיר ניט געקענט וויל דער מאהליבער גובערנאטער האט אזא אויפשריפט געמאכט אויף מיין ארגינאל־פאס אז איך זאל נאר אהיים פאהרן, מיר איז אפילו כמעט געוועזן דאס זעלבע, צו פאהרן קיין רומעניע צו בלייבן דא, דען ניט דא און ניט אין רומעניע האב איך וואו צו זיין, און דאס זעלבע תורה לעהרנען איז דא ניט קיין מקום תורה, און אויך ניט אין רומעניע, ס׳איז מיר נאר שלעכט וואס איך האב ניט אויף הוצאות, נאר דער מיט בין איך שוין אויך געוואוינט געווארן, ובפרט אז פון קישינוב קיין רומעניע איז ניט וויט, ס״ה 60—70 וויארסט, איך בין אוועק פון קישינוב קיין רומעניע, און אין 2 טעג בין איך געקומען צו דער טאמאשנע פישטאמאק. דעם גרענעץ בין איך אריבער פאר־מאלניע, דארט האב איך מיר געטראפן מיט חסידים וועלכע פאהרן צום רב׳ן קיין לעווא, און צוזאמן מיט זיי בין איך אנגעקומן אין א אידישע קרעטשמע, וואס עס איז שוין געווען אויף דער רומענישער זייט גרענעץ.

קאפיטעל י״ז.

די רייזע מיט די ליעווער חסידים. דיא קרענקונג פון די חסידים. די רביצין. די חאלעריע. געטאנצט און געשפילט אום תשעה־באב. דער מלך קארל לודוויג קושט דיא תורה אונטער דער חופה. דער מלך בעזוכט דעם ביהמד״ר. ר׳ ברוך שלום אין יאסי. אין שטעפענעשט ביים רבין. צוריק נאך רוסלאנד. זיך געטובלט אין מקוה מיט די בגדים.

דארט האבן דעם רבנס חסידים געדונגן א פוהר קיין ליעווא און מיר האבן זיי אויך מיט גענומן, ווייל איך האב זיי געזאגט אז איך שטעה העכער פון זיי במדרגה של חסידות ווייל איך געה צו פוס און זיי פאהרן, לכן האבן זיי דאס ניט געקענט דערלאזן, און האבן מיך קאם איינגערעט איך זאל מיט פאהרן מיט זייער פוהר, און אין אמתן האט זיך מיר טאקע ניט געגלוסט צו פהרן מיט דער קאמפאניע, ווייל מיין פאהרן אין דער בריטשקע מיט די טאלנער חסידים איז מיר נאך געלעגן גוט אין זינען נאר איך האב זיך בארעכענט אז דא קענען זיי מיך ניט אז איך בין א חבד׳ניק, וועלן זיי מיינען אז איך בין א ליעווער חסיד, וועלן זיי מיך ניט טשעפן, וועלן זיי וועלן צו מיר רייד׳ן וועל איך זיך מאכן שלעפערדיק וועלן זיי צו מיר גאר ניט האבן, און דערווייל איז דאך פאהרן בעסער ווי גהען צו פוס, ובפרט אין א פרעמד׳ן לאנד, הכלל, בקיצור הדבר, אין בין געפאהרן און געטערפעט און איבער געטראגן אלעס, דען חאטשע זיי האבן מיר ניט געקענט זיינען זיי געווער געווארן אז איך בין ניט זייערער א חסיד, עפעס האבן זיי א געניטשאפט און א גענפיהל אין דעם, נאר איך האב גהאלטן מויל ביז איך בין געקומן קיין ליעווא, דארט האב איך זיי ערשט געזאגט אז זיי האבן מיט געפיהרט א חבד׳ניק א ליבאוויטשער חסיד, לאז זיי חאטש דאס קריינקען! און עס האט זיי טאקע באמת געקרויענקט, בפרט אז איך בין אפילו צום רבן ניט געגאנגן, דען אז איך האב געהערט אז דער רבי ר׳ בערעניו פראווען ניט קיין טיש און לאזט ניט צו קיינעם, און די חסידים וועלכע קומן, זהען נאר די רביצין, און האלטן זיך אויף ביים רבן אין הויף און ערווארטן תשובה נאר דורך דער רביצין. מכח דעם ענין וועט שפעטער פארקומן, יעצט בין איך ניט אויס נאר כדי איהר זאלט

ווים'ן פאר וואס איך בין טאקע ניט אריינגעגאנגן צום רב'ן, בפרט אז איך בין שוין דא אין שטאדט ווי דער רבי וואוינט, און מיין ניט אריין געהן, האט די חסידים וועלכע האב'ן מיך געפיהרט אויף זייער פוהר גוט געקריגט. און געווהנליך האב איך זיך דערפון ווייניג וואס געמאכט, און בין באלד פון ליעווא אוועק אין קליינע שטעדטל'ך און דערפער, צו זוכ'ן זיך א קנעלונג, אמלמדות, דען וואס קען איך טאהן און פון וואס קען איך לעבען? נאר דאס וויסטע ברויט האב איך אויך ניט אזוי גיך באקומ'ן — דען ס'איז דאך שוין אוועק 2 וואכ'ן נאך פסח — נאר יגעתי ומצאתי תאמין! אז מען זוכט געפינט מען, איך האב אזוי לאנג געזוכט און נאך געפרעגט ביז איך האב באקומ'ן אקנעלונג אין אדארף ביי ארענדאר מיט'ן נאמ'ן ר' שמואל ברודיטשעשטער — ווייל דאס דארף היימט ברודיטשעשט ניט וויט פון דער שטאדט הוש, — אקוראט ל"ג בעומר בין איך צו איהם אנגעקומ'ן. ער האט געהאט 3 יונגל'ך, 2 קלענערע און איינער שוין אהתן בחור פון 17 יאהר, אחתן פון ליעווא. דער ר' שמואל האט זיך מיט מיר גאר מחיה געווען, דען אזוי גוט ווי איך האב געזוכט אמלמדות, אויך אזוי האט ער געזוכט א גוט'ן מלמד און האט ניט געקענט באקומ'ן, איך בין איהם זעהר געפעל'ן, איך האב זיך ביי איהם אפגעשטעלט ביז צום זמן, ד. ה. ביז סליחות צייט, פאר 15 רענדליך דוקאט'ן איך האב זיך ערשט גוט אויס גערוהט, און האב ערשט אנגעהויב'ן אויף צו לעבען. עס'ן, טרינק'ן און מיין רוה האב איך געהאט ביי דעם ר' שמואל'ן אויפ'ן פיינסטען אופן בכבוד. און א באזונדער שטיבעל פלעג איך מיר זיצ'ן און לעהרנען מיט זיינע 3 קינדער, וועלכע האב'ן מיר זעהר ליעב געהאט, פון טאג צו טאג האט מיך דיא משפחה בעסער געשעצט זאגענדיק אז אזא מלמד'ל האב'ן זיי נאך ניט געהאט, און ווער עס פלעגט קומ'ן צו איהם, אדער וואוהין ער פלעגט קומ'ן, פלעגט ער זיך נאך רימען מיט מיר. איבער'ן בארג פון דעם דארף, איז געווע'זן נאך א דארף וואוהין מיר פלעג'ן שבת געהן דאוונען צום מנין, אז איך האב אמאהל געדאוועגד פארן עמוד זיינען זיי גאר מתפעל געווארן, וואו האט ר' שמואל באקומען אז מלמד'ל? מיין ר' שמואל איז געווארען גרעבער ווי ליינגער, הערענדיק ווי די רינדארים זענען איהם אלע מקנא, ער האט מיר געוואלט פאר־שליעריען פאר זיינע א רייכע קרובה, האב איך איהם געזאגט אז איך בין א חתן, דער מיט האב איך אומדום אפ געהאקט אלע געדאנק'ן וועג'ן שדוכים, בקיצור, איך מיין אז ס'איז מיר שוין גאר גוט, און אזוי וועט שוין זיין, לסוף איז מיר נאך אמאהל פארוואלקענד געווארן גלייך ווי תמיד. ס'האט זיך ארום תמוז געיאוועט דיא חאלעריע ניט היינט געדאכט, און אזוי שטארק אז עס האט אוועקגעליגט גאנצע דערפער מיט גוים ארום ברודיטשעשט.

דיא האלעריע איז געווען אזוי שטארק, אז ס׳איז ניט געבליבן אין דארף ווער ס׳זאל באגראבן די טויטע, ווער ס׳האט נאר געקענט איז אנטלאפען, די אנטלאפענע האט מען אין קיין ארט ניט אריין געלאזט, ווייל אין יעדער שטאדט און דארף איז געווארן קאראנטין, די שרעק וואס ס׳איז געפאלן אויף די לעבעדיקע איז ניט צום בעשרייבן, בפרט די איינוואוינערס פון די דערפער וועלכע האבן דאך קיינע דאקטורים און קיינע אפאטהעקן געהאט, און פאהרן ברענגען קען מען ניט סיידען פון די ערטער וואס ס׳איז נאך דארטן ניט דיא קראנקהייט, און ווי פאהרט מען אהין, אז מען לאזט ניט אריין? לכן האט יעדער געמחט זיצן אין זיין היים און וארטן אויפן טויט, איהר קענט פאר־שטעהן וואס פאר א איבער קערענישׂ עס איז געווארן ביי ר׳ שמואלן אין שטוב, און ווי פאראומערט מיין לעבען איז געווארן. לעהרנען מיט די קינדער האט ער ניט געלאזט, איך אליין האב אויך ניט געקענט, דען דאס גאנצע דארף האט נאר געהאלטן אין איין הולען און פרייליך זיין, טרינקן און שפילן מוזיק, דאס איז געווען די אייניציגע רפואה, ניט זארג׳ן און ניט שרעקן זיך און נאר פרייליך זיין, אז מ׳האט געהערט אז איינער איז שלאף געווארן, האט מען איהם באלד גערופטעווען, מיט עסיק און מיט קנאבל געריבן, אייניגע האט מען אפגעראטעווען, און אנדערע זיינען אונטער די הענד רייבענדיג געשטארבן, מיר האבן דער הערט אז א איד ניט וויט פון דאנען איז שלאף געווארן, בין איך מיט ר׳ שמואלן געלאפן אהין, און מיר האבן איהם געראטעווען אזוי לאנג, ביז מיר האבן איהם דערמינטערט, און נאך איינער איז דארט שלאף געווארן, האבן מיר איהם ניט געקענט אפראטעווען. און אונטער די הענד איז ער געשטארבן, אז ווי איז געווען דעם געשטארבענעם וי מ׳האט זיך מיט איהם נוהג געווען ביים באגראבן, און נאך מעהר וי איז געווען די לעבעדיקע דאס צו צוזעהן וואס מ׳טוהט מיט זיי, יעדער האט מורא געהאט, אז אט אט, אין א פאר שעה ארום ווען מען איהם אויך אזוי טאהן, דאס האט געווירקט אויף יעדערן נאך ערגער וי דאס שטארבן זעלבסט, נאר דאנקן השי׳ת, בין איך דאס אויך איבער געקומען בשלום, חאטשע וויא אויבן געזאגט, ארום ברודיטשעשט האט די וועלט געקעהרט, א סך דערפער זיינען געבליבן פוסט, ס׳איז געווען א רחמנות צו הערן דאס געשריי פון די בהמות, וועלכע פלעגן רעוון, שרייען און בעטן עס, און קיין לעבעדיקער נפש איז ניט געווען אין דארף וועלכער זאל זיי האדעוון און פויען. ביי אונז אין דארף איז געווען מיט חסד. קיין איד ח׳ו האט ניט געשאט, מיר זיינען נאר אפגעקומען מיט שרעק. נאר 5 וואכן האט געדויערט דיא שרעק דער נאך איז שטיל געווארן, איך געדיינק, אין ט׳ באב, האט מען ניט געהויים פאסטן און קלאגן, אין

שטאדט הוש איז מען ארום געגאנגן מיט כלי זמר א גאנצן טאג. דער רבי ר׳ בערעניו האט אזוי געהייסן, און ער האט זיך אויך אליין געפונען אין דער צייט אין דער שטאדט הוש. דאנקן השי״ת וואס מען איז שוין איבער געקומען, מ׳קען שוין פאהרן פון דארף צו דארף, פון שטאדט צו שטאדט. איך האב דערקנעלט דעם זמן ביז חצי אלול, ר׳ שמואל איז מיט מיר געפאהרן קיין הוש, איך זאל מיר עפעס נעמן הלבשה אויף יו״ט, פאר מיין ערשטן פארדינטן געלד. איך האב מיר ענומן א גוטן קאסטיום פון טייהערן גוטן קאנגארט. און ר׳ שמואל האט געגעבן נייען צו זיינעם א שניידער, און האט מיך געלאזט אין שטאדט אויף א פאר טעג ביז צום מעסטן, דאן וועט ער קומן מיר אפנעמען, איך בין געגענגן אין בית המדרש און דער וויל זיך געזעצט לעהרנען, דארט איז אויף ימים נוראים צוגענומן געווארן א נייער חזן, און דער חזן האט געזוכט משוררים, בין איך א בעלן געווען צו באקענן זיך מיטן חזן, וויל דער חזן האט געצאפעלט מיר צונעמן פאר א משורר אויף ימים נוראים. די גבאים און דאס גאנצע בית המדרש דאס גלייכן האבן מיר אלע געבעטן, איך זאל בלייבן ביי דעם חזן אונטער צו העלפען. איך גיב זיי אבער צו פארשטעהן, אז איך בין נאך א פארבונדענער צו שמואל ברודיטשעשטער. עס זאגן זיי, ר׳ שמואל אליין דאוועט אויך דא אין בית המדרש, און אז מיר וועלן איהם בעטן וועט ער מסכים זיין און אזוי איז געווען, אויף מארגן אז ר׳ שמואל איז געקומן נאך מיר אין שטאדט אריין, האבן איהם ארום גערינגלט די גבאים און דער חזן און נאך לייטישע בעה״ב, און איהם געבעטן ער זאל מיר שוין לאזן פריי פונ׳ם זמן, דען ס״ה 8 טעג איז נאך געווען ביז סליחות. דער ר׳ שמואל האט זיך ניט קיין סך געלאזט בעטן און באלד מסכים געווען, וויל ביי איהם איז דאס געווען די גרעסטע עהרע אז אלע בעטן איהם, און בפרט אז אלע וועלן וויסן אז דאס איז זיין מלמד׳ל, איך פון מיין זייט האב איך איהם צוגעזאגט, אז די צייט וואס ער וועט דא זיין מיט זיין פאמיליע אויף ימים נוראים, וועל איך מיט די קינדער לעהרנען דעם פיוט מיט די תפילות פון ימים נוראים, און אזוי איז טאקע געווען, איך בין געבליבן ביים חזן א משורר אויף ימים נוראים פאר 5 דיקאטן מיט עס׳ן און מיט קווארטיר. 3—4 שעה אין מעת לעת פלעג׳ן מיר זינגן ביים חזן און מאכן רעפיטיציעס און דיא איבעריגע צייט, פלעג איך זיצן און לעהרנען אין בית המדרש, און אז ר׳ שמואל איז געקומן אויף ימים נוראים און געבראכט די קינדער, האב איך מיט זיי געלעהרענט די תפילות, אזוי ווי איך האב איהם צו געזאגט. אלע האבן מיך זעהר ליעב באקומן, אלע גבירישע קינדער אין שטאדט האבן געזוכט מיין קענטשאפט, וויל אעהרליכן האט מען ליעב, ובפרט

אז איך בין געווען אויסגעקליידעט פיין גבירישׁ, מיין גאנץ ביסעל געלד האב איך אויף זיך פארטאהן, פאר הלבשה, חוץ דעם גוטן קאסטיום, וועלכער האט נאר קיין ערך ניט געהאט צום באלטער קאסטיום אויב איהר געדיינקט, דען דער קאסטיום האט געקאסט 10 דיקאטן, און יענער האט נאר געקאסט א האלבן דיקאט, און א גוט היטעל און גוטע שיך. פארגעסט ניט, אז אין רומניע איז אלעס וועלווער ווי אין רוסלאנד, און אויך בעסערע סחורות, איך האב אויף זיך אויסגעבראכט לערך 50 רו׳כ, קענט איהר שוין פארשטעהן, אז איך בין שוין געווען שעהן באקליידעט, און איך האב שוין געהאט א פנים ווי עפעס רעכטס.— אין דער צייט ווען איך בין געווען אין הוש, איז דער נייער רומענישער קעניג מיטן נאמן קארל לודוויג וועלכער איז דעם זומער געווארן קעניג, מלך אין רומעניע, איז ארומגעפאהרן אויף דער מדינה, און איז אנגעקומן קיין הוש. די הושער איד׳ן האבן זיך געפלייסט איבער צושטייג׳ן אלע אנדערע נאציאנ׳ן מיט׳ן פאראד, און זיינען ארויס דער שטאדט מיט חופה׳ס הכבוד און מיט ספרי תורות, און דער ליעווער צדיק ר׳ בערענו, איז געווען אונטער דער חופה בראש כולם, און געהאלטן א ספר תורה, עולם איז געווען לאלפים, און איך בין דוקא אויך געווען ביי דער חופה און געזעהן ווי דער מלך קארל איז אראפ געשטיג׳ן פון דער קארעטע און הערונטער געגאנג׳ן אונטער דער חופה און געגעב׳ן א קוש די תורה, און דער רבי האט איהם געמאכט די ברכה ברכת המלך, איינער האט געהאלטן א שיינע ריידע, און דער מלך האט געענטפערט און בעדאנקט. פון דארט איז ער אוועק אין שטאדט, וואו ער איז צום ערשט׳ן געפאהר׳ן אין קירכע, דער נאך איז ער געקומ׳ן אין בית המדרש, אונזער חזן מיט אלע משוררים אונטער וועלכע איך בין אויך געווען האב׳ן איהם געמאכט א מי שברך, און דער מלך איז אוועק פון דער אידישער געמיינדע זעהר צופריעד׳ן.

צו ר׳ שמואל׳ן אין דארף אריין האב איך שוין ניט געוואלט פאהר׳ן, דען מ׳האט מיר חוהמ׳ס צוגענומען אין א שטעדטעל אריין מיט׳ן נאמען קאדעיעשט, פאר א מלמד. אין די שטעדטעל זיינען געווען 2 שוחטים, איינער א ליעווער חסיד, און דער 2־טער א ליבאוויטשער, געווהנליך בין איך צו־געצויג׳ן געווארן צו דעם ליבאוויטשער חסיד. און טאקע צוליעב איהם בין איך געפאהרען אין דיא שטעדטעל. דען ניט וואלט איך געקענט האב׳ן מיין פרנסה אין הוש אויך, אין די שטעדטעל האב איך געקענלט דעם ווינטער, איך האב געהאט 5 קינדער אונטער זיי אויך דעם רב׳ינם א אינגעל, דעם שוחט ר׳ בער האב איך זעהר ליעב באקומען און ער מיר אויך, מיר האבן געלעבט ווי ברידער, זיין נאמען איז געווען ר׳ בערל וואסלווער. דען אליין

איז ער געווען פון וואסלוי, ער איז געווען זעהר א־עהרליכער איד, נאר א־ארימער מאן, און א־מטופל מיט קינדערלאך, און האט געהאט רדיפות פאר וואס ער איז ניט קיין ליעווער חסיד, ווי דער שטייגער איז. דאס שטעדטעל איז געווען פול מיט אלע סארט חסידים, חאטש אלע גראבע יונגען, נאר הייסע חסידים, ווייל אין רומעניע און ארום רומעניע איז פול מיט גוטע איד'ן. ארום חנוכה צייט האבען מיר געהערט, אז ס'קומט קיין יאס ר' מענדל'ע ליבאוויטששרס עלטערער זוהן ר' ברוך שלום, וועלכער האט געהאט א־קאליקע האנד, נאר א־גרויסער גאון. איך מיט ר' בער שוחט, זיינען אריינגעפאהרען אויף שבת פרשת מקץ קיין יאסי, דער רבי ר' ב"ש האט אליין געליינט אין דער תורה די סדרה מקץ, ער האט געמאכט אין יאסי פיעל געלד, דען רומעניע האט נאך ניט געזעהן אזא רב'ן א־צדיק, א־חכם א־למדן, א־גאון און בקי ברפואות, ער פלעגט אליין שרייבען רעצעפטען וכדומה, אזעלכעס האבען זיי נאך ניט געזעה'ן ביי זייערע גוטע איידען, און אחר כל אלה, זיך אזוי פראסט צו פיהרען און ניט לאז'ן חאפ'ן שריים, און זאגען אלע טאג אסך תורה. מיר האב'ן זיך געזאמט אין יאסי א 3 טאג, און מיר זיינען צוריק געפאהרען זעהר פרעהליך, וואס מיר האב'ן זוכה געווען צו זיין ביים רב'נס זוהן, מיר האט ער געענטפערט אויף מיין בקשה זעהר גוט. איך האב געענדיקט דעם ווינטער קנעל'ן און האב פאר־דינט 70 רובל, ד. ה. 34 רענדליך, 40 רובל איז ביי מיר אוועק געגאנגען אויף הלבשה און נאך קליניקייט'ן און נאכ'ן זמן איז מיר געבליב'ן 25 רובל ריינע געלד, ווייל 5 רובל האט מיר געקאסט הוצאות, פאהרן צום רב'ן קיין יאסי.

אויפ'ן זוממער האב איך ניט געוואלט ווייטער בלייב'ן קנעל'ן אין רומעניע, איך האב בארעכענט אז קנעל'ן קען איך ניט אנווער'ן אין רוסלאנד אויך, היינט נאך וואס דארף איך זיין אין א־פרעמדער מדינה? לכן איז ביי מיר געבליב'ן צופאהרען אהיים, בין איך סוף זמן אריינגעפאהרען קיין יאסי, און האב זיך געגומען א־נייעם פאס צופאהר'ן נאך רוסלאנד, אין יאסי האב איך געהערט אז מ'לויבט זעהר ר' נחומל שטעפענעשטער, און אז ער האט אסך חסידים, האב איך בערעכנט אזוי: געלד האב איך דאך, באקלייידעט בין איך אויך זעהר שעהן, לאם איך אריינפאהר'ן צום רב'ן און איהם אויך פרעג'ן וואס איך האב געפרעגט ר' ברוך שלום'ן דעם ליבאוויטששער רב'נס זוהן, און הער'ן צו וועט ער אויך אזוי מסכים זיין, היינו, איהר וויסט דאך אז ר' מענדל'ע ליבאוויטששער ז"ל, האט מיר ניט געהיים'ן חתונה האב'ן ביז 20 יאהר, און איך בין ערשט דאס 19 יאהר, און בין א־דערוואקסענער בחור מיט א־גרויסע בארד וועלכער איך שעהם זיך פשוט צו דאונען אין

תפילין אהן טלית, האב איך געפרעגט צו קען איך חתונה האבן אהנפאננס 20 יאהר, האט מיר ר׳ שלום ברוך מתיר געמאכט "עד ולא עד בכלל", ד.ה. דער טאטע ע״ה האט געמאכט ביז 20, אבער ניט דאס 20־סטע אויך, און אז ס׳וועט אריינגעהן איין חדש אין 20־טען יאהר מעגסטו חתונה האבן אלזא, האב איך געפרעגט הר״ר נחום׳ל שטעפענעשטער וואס וועט ער זאגן דערויף, דען אזוי ווי איך האב איצטער געוואלט א היים פאהרן, וועט דאך מיין מחותן פאר געווים וועלן מאכן חתונה, וועל איך ווים׳ן וואס צו זאגן, דען איך האב זיך די גאנצע צייט ניט געלאזט הערן צום מחותן, בכדי זיי זאלן מיר ניט דול׳ן מיין קאפף מיט קיין חתונה, בפרט אין דער צייט וואס איך קען זיי ניט זאגן אויך דעם טעם, דאס האב איך אליין נאר געוואוסט ביי זיך, אפילו מיין שוועסטער איטה האט דערפון ניט געוואוסט, איך האב זיך געקויפט אין יאסי א גוט קעסטעל, אויף מיינע הלבשה, און פאהר שוין ווי א סוחר, און ביים בעל־עגלה בין איך געווען דער חשובער פארשוין, דען איך האב א קערב׳ל אין קעשענע און בין ניט קארג — שוין אנדערע צייט׳ן. — איך הייב אהן צולעבען מיט האפענונג אז עס וועט מיט שוין אוועק בעסערע צייט׳ן, און קנעל׳ן וועל איך נאר ביז דער חתונה, און נאך דער חתונה, בין איך דאך שוין אגליקליכער ממילא, נאר מיינע שפעטערע גליק׳ן וועל׳ן מיר נאך הערן און ווים׳ן, און דער ווייל פאהר איך צום רב׳ן ר׳ נחומצי, איך בין געקומ׳ן קיין שטעפענעשט דעם 2־טען טאג חו״ה פסח און בין פארפאהר׳ן אויף א סטאנציע, און געהאלט׳ן די 2־טע טעג פסח ביים רב׳ן, דער רבי האט מיר מסכים געווען, "עד ולא עד בכלל", אז עס וועט אריין געהן עטליכע טעג אין 20־טען יאהר מעג איך חתונה האבן, און האט מיר געווינטשעווען אריכת ימים, דער רבי איז מיר זעהר געפעל׳ן געווען נאר די חסידים פונ׳ם הויף זיינען מיר גאר ניט געפעל׳ן געווען, אזוי אז איך האב געהאט מיט זיי א גאנצ׳ן וכוח, און דער וכוח איז אנגעקומ׳ן צום רב׳ן, און דער רבי האט מיר גערעכט געמאכט. עס האט פאסירט אזא געשיכטע שביעי של פסח האב׳ן זיך דיא חסידים אזוי אנגעטרונק׳ן, אז זיי זיינען געגאנג׳ן גאנץ פריה מיט אגעזאנג אין מרחץ אריין און האב׳ן זיך געטובל׳ט אין מקוה מיט די בגדים, איינער האט דעם 2־טען געווארפ׳ן אין מקוה אריין, און יעדער איז געקומ׳ן צו גרויסע עבירות, סחיטה וכדומה, חוץ דעם האב׳ן זיי גלאט געהאט א פנים ווי רוחות. דער נאך ביים דאוונען האב׳ן נאך דיא וואס זענען געווען כהנים, געוואלט געהן דוכינען, האב איך זיי ניט געלאזט, האב׳ן זיי געשריג׳ן ווער ביסטו דאס אלטער בחור׳ל, ווי האסטו ניט קיין דרך ארץ פאר אונז אלטע חסידים, לעהרן זיך פון אונז ווי צו זיין א חסיד! דו קענסט דאך אפילו קיין בראנפ׳ן ניט טרינק׳ן... איך בין

אפילו פארשעהמט געווארן ביי די וועלטער, פון דעסטוועגן האב איך געזאגט אז וועל פון זיי וועט סמייען געהן דוכנען וועל איך איהם אראפ שלעפּן, ווייל דער שלחן־ערוך זאגט אז אשכור טאהר ניט דוכנען, אפשר איז ביי חסידים אאנדער ש"ע, וועל איך פרעגן דעם רב'ן, איהר קענט שוין פארשטעהן דאס געשריי וואס די שכורים האב'ן אנגעמאכט. סטייטש? זיי זיצן שוין צו האלבע יאהר'ן ביים רב'ן און האב'ן ניט דורך געלאזט איין טאג אהן תיקון, (דער נייער אורח וואס קומט צום רב'ן מוז געב'ן דער חברה אויף בראנפ'ן, דאס וועלט אנגערופ'ן תיקון), און איצטער זאג'ן זיי, וואו ביסטו געווען וועלן מיר האב'ן עוסק געווען אין קריעת ים־סוף אגאנצע נאכט ביז סוף ענדע אשמורה אחרונה ביז צייט פון קריאת־שמע של שחרית, כמעט גלייך ווי די הילליגע תנאים האב'ן עוסק געווען בספורי יציאת מצרים אין בני־ברק? און טובל'ן האב'ן מיר זיך אויך געטובל'ט, קומט דער מתנגד, דער בחור'ן און זאגט אונז אדעה? האפסט באלד פעטש! איך געה גלייך צו צום רב'ן, האטשע דערצעהל'ן און הער'ן וואס וועט דער רבי זאג'ן דערויף,—וואלט איך האב געזעהן אז זיי קענען מיך טאקע פאטש'ן באמת,—סאיז מיר אפילו באנק געטאהן וואס איך האב אנגעהויב'ן, ווייל אלע האלט'ן פארשטעהט זיך, מיט זיי, נאר אז זיי האב'ן געזעהן אז איך לויף צום רב'ן, האב'ן זיי מיך צוריק גערופ'ן זאגענדיק אז זיי וועל'ן ניט געהן דוכנען אבי ניט זאג'ן דעם רב'ן, דער רבי איז אבער שוין אליין געווארן וואס דא, אין קלויז טוהט זיך, האט ער געשיקט אגבאי זאג'ן אז זיי זאל'ן ניט וויג'ן צו דוכנען, דען דער בחור איז דאך געעבט, מיט דעם האט זיך געענדיקט דער מוסף, און באלד זענען זיי געגאנג'ן וויטער שכור'ן, דאס האב'ן זיי געדאוונענט פריה פאר דער צייט, וואלט דער עולם קומט זיך צונויף ערשט שפעטער מיט א2 שעה, זייגער 10, און זיי האב'ן געדאוונענט זייגער 7, 8. זייער שטענדיג צענדליק הויף חסידים וועלכע האלט'ן זיך אויף אין קלויז און עס'ן ביים רב'נס טיש לאז'ן זייערע וויבער און קינדער, און ליג'ן דא און שכר'ן, און וואר'ן גוטע שכורים, פונקט דער היפוך פון די ליבאוויטשער חסידים.

באלד אסרו חג בין איך אוועק געפאהר'ן צו דער סוקעליענער גרענעץ, און בין אריבער נאך רוסלאנד, און בין געקומ'ן קיין סוקעליען, זעהר אפיין שטעדטעל. פון דארט בין איך געפאהר'ן קיין קישינוב, איז מיר אויסגעקומ'ן האלט'ן שבת אין אשטעדטעל קאלאראש, דארט האט זיך מיר געמאכט זעהר אגוטע קנעלונג מיט 3 יונגעלעך פאר 50 רו"כ, איך האב געמאכט אתקיעת כף, בתנאי, אז איך זאל מיט זיי אנהויב'ן לעהרנען ווען איך וועל צוריק קומ'ן פון טיראספאל, ווייל איך האב זיך שוין איאהר צייט ניט

געזעהן מיט מיין שוועסטער איטה און מיט איהרע קינדערלאך, און געווער ווערן פון אלעם וואס איך דארף. דער בעה"ב האט באשטאנען וויל סיי ווי איז נאך געווען פאר ר"ח אייר, מילא ווען איך אנהייבן שפעטער מיט אפאר טעג פון ר"ח אייר צו לעהרנען, איך האב מיינע זאכן געלאזט דא, איך האב נאר מיט געמוען וועש, און בין אוועק געפאהרן קיין טיראספאל, אז איך בין אראפגעקומען קיין טיראספאל האבן זיי מיך כמעט ניט דערקענט, זיי האבן געמיינט עפעס א אויסלענדישער סוחר איז געקומען, אלע האבן מיך באוואונדערט, אסתר חייקען האב איך געבראכט א מתנה און איצעלען אויך, איטה האט זיך גאר מחייה געווען וואס זי האט אזא לייטיש'ן ברודער, נאר זי באדויערט מיך וואס איך בין פארבונדן מיט אזא נישטיקען שידוך, יא, זאג איך, וואס הערט זיך דארט? אוי! זאגט זי, וואס זאל איך דיר זאגן ברודערל? פריהער זענען זיי האטש געווען נגידים, איז ניט געווען קיין יחוס איז האטש געווען גלד, א צינד ניט קיין יוחס, ניט קיין גלד, און וויטער וויי דו פארשטעהסט! זאג איך: אויב אזוי, האב איך דאך נאך צייט. לכן, ווען איך דא זיין א פאר טעג און פאהר צוריק, זאלסט זיי ניט זאגן וואו איך בין, ממ"נ, אפשר ווען זיי אליין פון מיר זיך אפטשעפן, און א שידוך טאהן. איך האב נאך צייט, דאס האלבע יאהר ניט חתונה האבן. פאר וואס — פרעגט זי עפעס א האלב יאהר? האב איך איהר דערצעהלט דעם רב'נס ווערטער, אויב אזוי איז בודאי רעכט. פאהר געזונדערהייט, נאר זאלסט זיך זעהן, למעה"ש מיט ציפה'ס יתומים'לאך, זיי געפינען זיך איצטער אין קישינוב, שלמה אליעזר קנעלט איצטער דארט, און האלט זיי נעב'ן זיך.

איך פאהר צוריק, און קום קיין קישינוב, איך האב זיך דערפרעגט צו שלמה אליעזרן, און ער האט מיך געפיהרט צו די קינדערלאך. איך בין געגאנגן מיט איהם און געקומען אין א געס'ל, פון וועלכ'ן דאס אריינקייט האט ארויס געשוינט פון יעדער ווינקאלע, ער האט מיך צוגעפיהרט צו א ארימע שטיבעל, ארום וועלכ'ן עס האבן זיך געשפילט אין מיסט פיעל קינדערלאך, נאקעטע אין היילע העמדלאך. איך בין מיט איהם אריין אין דעם שטיבעל האט מען מיר פארגעשטעלט 2 קינדערלאך, א יונגעלע פון א יאהר 3, און א מיידעלע פון א יאהר 6, נאקעטע און בארוועסע און פארמאריטע. באזונדערס דאס יונגעלע איז געווען דאר און מאגער, נאר הויט מיט ביינדלאך און אזוי פארשמירט. אז קיין צורה האט מען ניט געקענט דערקענען, אט דאס, זאגט שלמה אליעזר, זענען די שוועסטערס קינדערלאך, זיי קאסט'ן מיך 8 רובל א חדש, איך מוטשע זיך מיט זיי געגוג. איך האב מיך גאנץ גוט אויס געווינט אויף זייער ביטער מזל, און וואס קען מען מאנען פון דער

אריטער אידענע, אז זי האט פאר זיי ס׳ה 8 רובל אחדש, און האט אייגענע 6 קינדערלאך? אבער וואס וועט זיין דער סוף פון די קינדער, אז דער אריטער פאטער קען די 8 רובל אויך ניט צאהלן? איהר קענט דאך דעם גרויסן פארדינער שלמה אליעזרן, און ער קען באלד אוועק פאהרן, און די 8 רובל אויך ניט געבן, איך פרעג: די קינדערלאך האבן עפעס הלבשה? זאגט די אידענע ניין! דערפאר זיינען זיי נעבך אומריין אויך, וואלטן זיי חאטש געהאט העמדאלאך, די העמדאלאך וואס זיי געהן אנגעטאהן איז ניט צו דער קענען צו ס׳איז א העמדל צו א שווארצע שמאטע, און אויפן מיידעלע דאס קליידעלע איז אויך שטיק שטיקאלך צורים, און קויטיג ווי די ערד, איך האב זיך גוט אוים געווויינט און געגעבן יעדן צו קאפ, און בין אוועק, צו זאגענדיק אז מארגן איז דער פריה וועל איך זיין ביי זיי, און זיי ברענגן א מתנה, זיי האבן געטאנצט און זיך געפרייט, דער פעטער האט זיי געגעבן א קאפ! דער שוואגער איז אוועק דאוועגען מנחה, און איך בין אוועק אפזוכן זיין עלטערע טאכטער, וועלכע וואוינט אויך אין קישינוב, זי איז טאקע אויך א גוטע קבצינטע אבער א עהרליכע, זי האט מיר דערצאהלט, אז ווען ניט זי, וואלטן די קינדערלך נאך ערגער געווען, דען זי רייסט ארויס ביים פאטער די 8 רובל אלע חדש, עס קומט איהר אהן מיט פיעל מיה, דען ראשית, איז זי דאך אויך א מוטער פון קינדער, ושנית געדינקט זי איהר שטיפמוטער ציפה׳ן, ווי זי האט געהאט מיט איהר מטלייד, און זיך באמיהט מיט צו העלפן איהר חתונה צו מאכן, און 3־טענס זיינען דאך די קינדערלאך איהרע אייגענע שוועסטער און ברידער, פאר וואס זאל זי קיין רחמנות ניט האבן און ניט אכטונג געבן אויף זיי? איך זאג איהר צו, אז ווען איך וועל נאר חתונה האבן און דאס וועט נאך געשעהן אי״ה דאס יאהר, וועט אויף זיי א ישועה קומן, וויל איך וועל זעהן די קינדערלאך פארזארגן, אז זיי זאלן זיך שויך ניט דארפן אזוי מוטשען. און אויף מארגן פריה בין איך געגאנגן אין קליים, און האב גענומן פאר די קינדערלך העמדאלאך, אויף איבער צו וואשן, און שבת׳דיגע פלאטקאלאך און מיט שיך, מ׳האט זיי דאס באלד אויף געענהט. די פרייד פון די קינדערלך איז ניט געווען צום באשרייבן, מ׳האט זיי ארום געוואשן און אנגעטהן נייע העמדאלאך און פלאטקלאך, דעם יונגעלע א היטעלע און שיכאלאך, די קינדערלאך האבן גאר אנדערע צורות באקומן. איך האב זיך וועג׳ן זיי פארזאמט אין קישינוב 2 טאג און בין אוועק געפאהרן קיין קאלאראש אויף מיין קנעלונג, דארט האב איך זיך אפ געזאמט דעם זומער, און האב געלעהרענט געטריי מיט מיינע תלמידים איך בין געווען צופריד׳ן פון זיי, און מיינע בעה״ב זיינען פון מיר אויך געווען צופריד׳ן, און אקורט אין דעם זומער וואס איך האב

דארט געקנעלט, איז אין חדש תמוז געווען די גרויסע שריפה, איך האב געזען דעם אנהייב פון וואס עס האט זיך אנגעהויבן, און דאמאלס האט מען געקענט מיט איין עמער וואסער אפלעש'ן, איך בין גראדע געשטאנען אין בית המדרש אויפן קאריאדער און האב דערזען וויי פון א סאראי געהט אשטארקער רויך האב איך א געשריי געטאהן א שריפה, אלע זיינען ארויס געלאפן קוקן אבער ניט לעש'ן, ניט נאר אין בית המדרש איז אזוי געווען, אפילו אין דעם אייגענעם הויף האט יעדער געשריען, א שריפה! און יעדער איז געלאפן ראטעווען די זאכן, אבער ניט געלאפן צום ערשטן לעש'ן דאס פייער וועלכעס מ'האט געקענט גרינג אפלעש'ן כנ"ל, און צום אומגליק האט זיך דאס פארשפרייט באלד אויף דעם גאנצן שטעדטעל, און עס האט פאראומגליקט א 100 משפחות, א גאנצע גאס הייזער זיינען אפגעברענט געווארן, מיין בעל הבית'ס שטוב איז גראדע געבליבן און מיר האט דיא שריפה ניט גורם געווען קיין היזוק, נאר דאס הארץ האט געריסן צו צוזאהן דעם אומגליק פון די נשרפים, וועלכע איך האב געקענט פאר שיינע בעה"ב,— ווי זיי האבן זיך נעבאך געוואלגערט אויף די גאס'ן, מיר איז שוין אזוי באשערט, צרות מיט שרעקעניש פעלט מיר ניט, נאר דאנקען השי"ת פאר זיין חסד.

ארום חדש אלול הייבט זיך אהן א נייע געשיכטע. עס איז געקומען צו מיר מיין מחותנת'טע דבורה, זי האט געהערט אז איך געפין זיך אין קאלראש, איז זי געקומען זיך זעהן מיט מיר, און איבער ריידן וועגן חתונה, זי האט צו מיר מענות, סטייטש איך פיהר זי אפ, און בעהאלט זיך אויס פון איהר, און זי ווייל שוין מאכן חתונה! ביז וואנען איז דער שיעור זאלסט זיך אזוי וואלגערן אין דער פרעמד? איך פרעג איהר צו זי איז שוין גרייט מיט חתונה מאכן, צו איז זי ביכולת מיר אויסצוקליידן ווי דער מדובר איז געווען, און צו דער נדן איז גאנץ? זי ענטפערט אויף אלעס, אין פיינסטן אופן, אלעס איז גרייט, פון נדן איז קיין ריידע ניט, אז ער איז גרייט, נאר קליידער פאר דער כלה און פאר דיר איז אויך גרייט, אפילו א קיטעל האב איך דיר אויך צוגעגרייט, עס פעהלט מעהר גאר ניט, זאלסט נאר קומען מאך איך חתונה! מיר האבן אפגערעט אז נאך יו"ט וועל איך קומען קיין טיראספאל און אפשטעלען א זמן החתונה, קיין קנעלונג וועל איך שוין זיך ניט מאכן אויפן ווינטער, אזוי האבן מיר אפגערעדט, און איך האב איהר טויזענד מאהל איבערגעפרעגט אויב זי איז באמת גרייט מיט אלעס, און זי האט מיר איבער געחזר'ט מיט וואר ריידן, און מיט שבועות, אז אלעס וואס זי זאגט איז אמת, האב איך איהר געגלויבט, און צוגעזאגט, אז נאך יו"ט קום איך מאכן א אפשטימונג מיט דער חתונה.

באלד נאך מיין מחותנת׳טעס אוועק פאהר׳ן, האב איך בארעכענט אזא פלאן: מיר בלייבט נאכ׳ן זמן א ערך פון 50 רובל, אלזא וועל איך אריבער פאהר׳ן צום רב׳ן קיין ליעווע פרעג׳ן איהם א עצה וועג׳ן מיין חתונה, צו זאל איך טאהן ווי יענע 2 גוטע אידן האב׳ן מיר געראהט׳ן "עד ולא עד בכלל"? און אויב ער וועט אויך מסכים זיין דער צו, אז איך מעג אויפ׳ן 20־טען יאהר חתונה האב׳ן, דאן וועל איך שוין האב׳ן 3 הסכמות פון 3 גרויסע צדיקים, וועל איך שוין זיין ביי זיך זיכער, אז איך מעג חתונה האב׳ן, וועל ניט האב איך מורא פאר דעם ליבאוויטשער רב׳נם רייד. נאר אזוי ווי פאר יום כפור קען איך ניט פאהר׳ן, וויל איך האב צוגעזאגט דעם חזן איהם אונטער צו העלפ׳ן ר״ה ויו״כ, לכן וועל איך פאהר׳ן צום רב׳ן אויף סוכות. באלד מוצי״כ וועל איך ארויס פאהר׳ן קיין קישינוב, וועל איך קענען אויספיהר׳ן צו זיין אויף סוכות ביים רב׳ן, דער וויל וועל איך זיך פארטיג מאכ׳ן א גובערנאטארסקען פריכאדנוי אויף אריבער צו פאהר׳ן דעם גרענעץ. איך האב אזוי געטאהן, און האב זיך צוגעגרייט ביז יו״כ א גובערנאטארסק׳ן פאס און באלד מוצי״כ בין איך פון קאלאראש ארויס־געפאהר׳ן און למחרת יו״כ בין איך שוין געווען׳ן און קישינוב.

יו״כ איז דאמאלס געווען׳ן מיטוואך, איז געווען׳ן איך האב זיך געמוזט צו היל׳ן אז איך זאל קענען פרייטאג אריבער דעם גרענעץ, אדער ע״פ ביז שבת צו זיין ביי דער גרענעץ, לכן, אז איך בין שוין דאנערשטאג ביי טאג געווען׳ן אין קישינוב האב איך געפונען א פוהר, וועלכע האט בעדארפט שפעטער מיט א 2 שעה ארויספאהר׳ן קיין טשימישל׳יע, און פון טשימישל׳יע בלייבט מיר נאך 25 ווירסט צו דער טאמאשזנע, איך זיץ אזוי אויף דער סטאנציע, און ווארט אויף דער פוהר איך זאל שוין פאהר׳ן מיין וועג, אין דעם, קומ׳ן אריין 4 שעהנע אידן, רייכע בעה״ב, און פרעג׳ן דעם בעל־אכסניה, צו עס געפינט זיך ניט ביי איהם אורחים וואס פאהר׳ן קיין ליעווע צום רב׳ן? זאגט ער יא ס׳איז דא איין אורח אט איז ער, און ווייזט אהן אויף מיר. דערהערענדיק דעם ענטפער פון דעם בעל־אכסניה, האב׳ן זיך אלע מיט א פרייד אלאז געגעב׳ן צו מיר, יונגער מאן דו פאהרסט קיין ליעווע? יא זאג איך, האסט שוין א פוהר אויך? יא זאג איך, ביי דיר איז שוין גרייט א פאס אויך? יא, גוט גוט זאגט איינער צום צוויטען, שוין א מופת פונ׳ם רב׳ן, ווי גאט האט אונז צוגעשיקט א גוט׳ן שליח. איך פארשטעה ניט וואס דא טוהט זיך, און וועג׳ן וואס פרעהען זיי זיך? זיי זעצ׳ן זיך נעב׳ן מיר און פרעג׳ן מיך: יונגער מאן וועסט מיט נעמ׳ן א אתרוג פאר דעם רב׳ן? פאר וואס ניט זאג איך? וואס קען איך דא דערליג׳ן? יא, דו קענסט ניט דער לייג׳ן, דו קענסט האב׳ן דיא

גרעסטע זכיה, אבער דו דארפסט וויס'ן אז מ'דארף איהם פיהר'ן ווי א אבן־טוב, דען ער קאסט אסך געלד, און דער רבי קוקט ארויס נאר אויף דעם אתרוג—דער פאר זאלט איהר ניט זארג'ן זאג איך, איך וועל איהם אפהיט'ן, און איך וועל איהם ברענג'ן גלייך צום רב'ן, ווער ביזסטו? ווי אזוי הייסטו? איך בין א טיראספאלער, און זאג זיי מיין נאמען אויך, זיי האב'ן זיך דאס אלעם פארשריב'ן, און 2 פון זיי זענען באלד אוועק מיט א פוהרמאן, און 2 זענען געבליב'ן מיט מיר, וואס לייג'ן מיר פאר דיא זכיה, וואס איך האב אומגעריכט, און זיי קענען דאס ניט אויספיהר'ן, וויל ערשט ערב יו"כ האט מען געבראכט דעם אתרוג קיין קישינוב, דער גרויסער גביר ה' פערפער וועלכער איז געקומ'ן פון טרייעסט האט פון טויזענדער אתרוגים דעם געפונען און געבראכט, חסידים האב'ן געגעב'ן פאר איהם 75 רובל, נאר ס'נישטא מיט וועמ'ן צו שיק'ן, וויל ביי קיינעם איז נישטא גרייט קיין גובערנאטארסקען פאס, אלזא, איז ביי זיי געבליב'ן, געהן איבער אלע אכסניות און פרעג'ן, אולי וועל'ן זיי געפינען עפעס א חסיד וואס האט זיך פארזארגט א פאס נאך פאר יו"כ, און פאהרט צום רב'ן, מיר האב'ן געזוכט און טאקע געפונען ב"ה, דאס האב'ן זיי מיר דערצעהלט מיט התלהבות, מיט א פרייד, ביז זיי האב'ן געענדיקט דאס דערצעהלונג, זענען יענע 2 געקומ'ן צוריק, און האב'ן געבראכט א קליין קעסטעלע און מיר עס איבער געגעב'ן מיט ברכות, און מיך געפרעגט יונגער מאן: טאמער ווילסטו, וועל'ן מיר דיר באצאהל'ן דער פאר? איך האב מיך ביי די וועדטער געפונען באליידיגט, סטייטש, פאר'ן רב'ן א אתרוג ברענגען זאל איך נעמ'ן געלד? נאך ווען, אין דער צייט וואס איך פאהר בלויז פאר זיך? ח"ו! אפילו איהר זאלט מיך אפגילד'ן וועל איך קיין געלד ניט נעמ'ן! אך, א פיינער יונגער־מאן! ער זההט אויס צו זיין זעהר א ארעמטליכער, זאגט איינער צום צווייטען, הקיצור, דער וויל האט דער גוי געשפאנט דעם וואג'ן, און איך האב מיך געזעצט אויף דער פוהר. די 4 איד'ן, און נאך עטליכע לייטישע איד'ן האב'ן זיך געיאוועט, און אלע האב'ן מיך באלייט און צוגעוואונטש'ן און נאך געשריג'ן איך זאל זיי פאר'ן רב'ן צו גוט'ן דערמאנען, דערביי האב'ן זיי געזאגט זייערע נעמען, פון דעם בין איך געווארן, דערביי האב'ן זיי גע זאגט אז דאס איז די פיינסטע בעה"ב, יקירי קרתא פון קישינוב. איך בין ב"ה פון קישינוב אפגעפאהר'ן מיט גרויס פראד, און בין געקומ'ן פרייטאג אין דער פריה קיין טשימישליע, דארט, האב איך געטראפ'ן מיין שוועסטער שרה, זי האט מיר דערצעהלט אז זי וואוינט שוין אין טשימישליע פון א יאהר, מיין שוועסטער האט זיך מיט מיר זעהר דערפריידט, זי האט מיך שוין א צייט ניט געזעהן, און אז זי האט מיך דערזעהן, ווי איך זעה יעצט אויס, און וואס ס'איז פון מיר געווארן

אין דער צייט וואס מיר האבן זיך ניט געזעהן האט זי פאר פרייד געטאנצט און ניט געווואוסט מיט מיר וואס צו טאהן, זי האט געמיינט אז איך בין געקומען האלטן ביי איהר יו"ט, און אז זי האט דערהערט די מעשה פון'ם אתרוג, איז ביי איהר געווארן אפרייד היינו, עס האט איהר געפרייט וואס איהר ברודער האט אזא זכיה צו פיהרן א אתרוג דעם רב'ן. מיין שוועסטער, דארפט איהר ניט פארגעסן, איז דיא רעכטע חסידה געווען, האט דאס איהר געווייס זעהר געפרייט; אבער עס האט איהר געקרייגט וואס זי קען מיך ניט פארהאלטן ביי זיך אויף סוכות, דען וויי ליעב איך בין איהר, איז דאך פון'ם רב'נס וועג'ן קיין שום קרבן ניט טייהער, זי האט זיך חאטשע געטרייסט מיט דעם, וואס איך וועל ביי איהר האלטן שבת, און אלע וועלן קענען איהר ברודער. און ווען ער איהר ברודער איז, אז ער פיהרט א אתרוג צום רב'ן, א קלייניקייט א אתרוג דעם רב'ן פיהרן? נאך דעם ליעווער רב'ן ר' בערעניו וואס אלע האב'ן איהם געהאלטן פאר א איש קדוש, בפרט פון דער צייט אהן וואס ער האט זיך פארשפארט און ניט צוגעלאזט צו זיך קיינע חסידים און ניט געפראווען קיינע טיש'ן, און ניט געגומ'ן קיינע פדיונות, און פון דער צייט וואס קישינוב האט איהם געשיקט א פדיון 110 רובל און ער האט ניט צוגענומ'ן, האב'ן זיי מוסיף געווען נאך 100 רובל, —און נאך 200—ביז 500 רובל און ער האט אלעס ניט צוגענומ'ן, פון דאמאלס אהן איז ער ערשט פארהיליגט געווארן ביי אלע קלאס'ן חסידים, ווער שמועסט ביי די חסידות, לכן איז קיין חידוש ניט אויף מיין שוועסטער וואס האט אזוי שטאלצירט מיט איהר ברודער וואס האט אזא זכיה, נאר איהר קענט מיינען אז עס האט מיר אזוי גלאט און גרינג אנגעקומ'ן, ניין! דאס זאלט איהר ניט קלעהר'ן אפילו. איך האב טאקע געהאט די זכיה צו פיהרן דעם אתרוג, אבער ביז איך האב איהם געבראכט צום רב'ן האב איך געגוג געליט'ן, און איך בין גוט אפגעקומ'ן, אז איך האב ניט איינמאהל געזאגט: לא הן ולא שכרן! אבער עס האט מיר ניט געהאלפ'ן, איך האב געמוזט פארשווארצט ווער'ן אין אלעם איבער'ן רב'נס אתרוג, דען ווען ניט דער אתרוג באגעגינט מיר, וואס וואלט מיר געפעהלט אז איך וואלט געהאלטן יו"ט ביי מיין שוועסטער? און וואס וואלט איך אנגעווארן ווען איך קום קיין ליעווע חוהמ"ס? נאר א פנים, מיר איז ניט באשערט קיין זאך זאל מיר גרינג אנקומ'ן, הערט ווי א זאך מאכט זיך.

איך בין געבליב'ן אויף שבת מיט דעם רעכענונג, אז ס"ה 25 וויארסט צו דער גרענעץ וועל איך איינפאהרן מוצש"ק ביי דער ליכט פון די לבנה, און זונטאג וועל איך זיך אריבער פראווען דעם גרענעץ, און פונ'ם גרענעץ איז אויך 25 וויארסט קיין ליעווע, דאס היסט, בס"ה 2–3 שעה רייזע,

אויף דעם בלייבט דער גאנצער זונטאגדיקער טאג האב איך עפעס צו זארג'ן? נאר אויף מיין גליק, האט זיך אקוראט פרייטאג פארנאכט פארחמארעט, און עס האט אנגעהויב'ן גיס'ן ארעג'ן, איך האב דערזעהן דעם רעג'ן איז מיר פינסטער געווארן אין די אויג'ן; ווי אזוי וועל איך שוין קענען פאהרן שבת־צו־נאכט? נאר די האפענונג איז געווען אז דער רעג'ן וועט אויפ־הער'ן. דער רעג'ן איז אויף להכעיס ניט מיעד געווארן, און איז געגאנג'ן א גאנצ'ן שבת, און ס'איז שוין מוצש'ק, און ער האלט אלץ אין איין געהן געשמאק, א גאנץ שבת האט זיך ביי מיין שוועסטער די טיהר ניט צו־געמאכט, אלע פונ'ם שטעדטעל זענען געקומ'ן מקבל פנים זיין דעם יונג'ן מאן וועלכער האט די זכיה צו פיהר'ן דעם אתרוג צום רב'ן, אלע חסידים האב'ן מיך מקנא געווען, אלע האב'ן חאשטע א טאפף געטאהן דעם קעסטאלע אין וועלכ'ן דער אתרוג ליגט, אלע האב'ן זעהר חשק געהאט איך זאל זיי ווייז'ן דעם אתרוג, נאר איך האב זיי געשווארן אז איך אליין האב איהם אויך ניט געזעהן, און איך וועל זיך ניט ערלויב'ן עפענען דאס קעסטעלע איהם אנקוק'ן פארן רב'ן. יא, אלעס רעכט, אבער ווי ארום קומט מען צום גרענעץ? וואו נעמט מען א פוהר? און וואס פאר א משוגענער וועט פאהרן אין אזא רעג'ן? ניט נאר איך האב געהאט יסורים, נאר דאס גאנצע שטעדטעל האט זיך מצער געווען וועג'ן דעם, אלע האב'ן געגומ'ן א אנטהיי אין מיינע יסורים, נאר מ'האט נאך א גאנצ'ן שבת'דיק'ן טאג געהאפט אז עס וועט זיך צוליב דעם רב'נס זכות געווים אויסלייטער'ן מוצש'ק, און מען וועט קענען פאהרן, עס מעג טייהער קאסט'ן אבער פאהרן מוז מען דאך, נאר אבער אז מוצש'ק האט זיך ניט אויסגעלייטערט, און דער רעג'ן קלעהרט נאר ניט אויף צוהער'ן, אט יעצט איז ערשט געווארן די רעכטע יסורים נאר וואס העלפ'ן יסורים! מ'מוז געפינען א עצה, א תחבולה, ווי ארום יא צו פאהרן האטש אין ארעג'ן, און אין א גרויסע בלאטע, מ'האט געקלעהרט און באקומ'ן א עצה, די פני העיר זענען מיט מיר געגאנגן צום פאטשטאר וועלכער איז געווען א איד — און אויך ווייזט אוים — געהאלט'ן פונ'ם רב'ן. און איהם דערצעהלט דעם אומגליק, און עס פארשטעהט זיך, אז ער מוז היים'ן שפאנען פאטשט און אפ־פיהר'ן מיך צו דער גרענעץ, לאז זיך איהם דורכט'ן אז א פריץ איז געקומ'ן מיט א עקסטרע פאפיר, וואלט ער געמוזט שפאנען, אזוי זאל ער יעצט אויך שפאנען פערד, ער האט קיין חשק ניט געהאט, נאר דאך, צוליב דעם רב'ן, און צוליב די 8 רובל פאר די 25 ווערסט, האט ער געבראכ'ן דאס הארץ און געשפאנט 3 פערד פאטשטאוט, און מיר אנגעטאהן א גראבע סוויטע, דער רעג'ן זאל צו מיר אזוי ניט צושטעהן און איך פאהר שוין, גלויבט מיר אז דער וועג האט דערוועלט געהאט ניט

נאר 8 רובל, נאר אפילו 50 רובל, דען אין אזא פינצטערנעש, און אזא רעגן, און אזא בלאטיקען וועג, וואלט זיך קיין נברא ניט אונטערגענומען פאהרן, נאר אזעלכע משוגעים ווי מיר זענען געפאהרן, וועלן נישט די פאטשטאוע פערד וועלכע וויסן גוט דעם וועג, און דער שמייסער וועלכער קען גוט פראווען, וואלטן מיר זיכער געהרגעט געווארן ערגעץ אין א טאהל, זיי האבן מיט אלע כוחות געזוכט צו ראטעווען אונז פון אומגליק. דער שמייסער האט ניט איין מאהל געשאלטן זיך און דעם בעל־הבית וואס האט איהם געשיקט אין אזא צייט, געפאהרען איז ער שוין מיט די פערד טריט ביי טריט, אנדעש האט מען ניט געטארט פאהרן, וויל דער גאנצער וועג איז בארג ארויף און בארג אראפ, האט ער געמוזט געהן פאמעלאך.

ארום האלבע נאכט זענען מיר אנגעקומען אין אדערפל, דער שמייסער איז צוגעפאהרן צו א שטיבל און האט אנגעקלאפט, דאס אידל האט מיט שרעק אויפגעעפענט, און אז איך האב געזאגט א גוטע וואך אויף אידיש, האב איך אין איהם מיט זיין פאמיליע א נייע נשמה אריין געזעצט, פאר וואס די שרעק זייערע איז געווען, איז גרינג צו פארשטעהן; ביים אידן איז ניט קיין אכסניה, און עס שטעלט זיך ביי איהם קיינער ניט אפ, און פלוצלונג, ביינאכט, אין אזא רעגן, און אזא פינסטערנעש, פאהרט צו, צו איהם א פאטשט מיט א גלאק, אט דאס גלעקל האט זיי די נשמה ארויס גענומען, דען זיי האבן געקלעהרט אז דא איז צוגעפאהרן א נאטשאלניק, א "אקציזנע", אדער א אנדער שלאק, וועלכער וועט זיי מיט עפעס חאפן, מיט קאנטרעבאנד, צו מיט בראנפן, נאר אז זיי האבן דערהערט אידיש רעדן, האבן זיי שוין געווואוסט אז די שרעק איז געווען א אומזיסטיגע, מיר האבן זיך גוט אנגעלאכט פון זיי, פארווען זיי האבן זיך דא דער שראק). הכלל, איך האב זיך דארט אויסגערוהט א 2 שעה, דער שמייסער האט געחאפט פון מיר אויף א טרונק בראנפן און מיר האבן גוט צוגעבין, און זיך אביסל אויסגעטריקענט און מיר פאהרן שוין וויטער.

פון דאנען האבען מיר געהאט צו פאהרען ביז צו דער טאמאזשנע 8 וויארסט, ביז טאג זענען מיר איינגעפאהרן די 8 וויארסט, און דער שמייסער האט מיך גלייך צו געפיהרט צו א רייכען יודען, וועלכען מ'האט מיר געהיים). איך בין אריין צו דעם יודען, דער יוד האט דערהערט אז איך פיהר א אתרוג צום רב'ן איז ער געווארען מלא שמחה, און זאגט אז וואוי! איז אייך וואס איהר האט אזא זכיה, איך זאג איהם: איך וואלט מוחל געווען דיא זכיה, וען איך וויים אז איד וועל האבען אזא וועג, עט! זאגט ער, אלץ כדאי, אבי אזא זכיה, יא זאג איך: וואס וועל איך טאהן איצטער? וי אזוי געה איך אריבער דעם גרענץ? און איך האב דאך נאך

צו פאהרען פון גרענעץ 25 וויארסט, זארגט ניט, זאגט דער יוד—איך וועל אייך זעהן באלד אריבער שטעלען. דאוועגט נאר אפ וועל איך שפאנען א גוישע פוהר פאר 1 רובל, און איך וועל מיט אייך מיטפאהרען צו דער טאמאזענע, חאטשע ס׳איז היינט זונטאג, און ביז 2 אזייגער פראווען זיי קיינעם ניט אריבער, נאר אז איך וועל בעטען וועט מען מיר צוליב טאהן פאר געסט ניט, איך האב דעם ריזשינער ז״ל אריבער געשטעלט דעם גרענעץ, און מיט זיין ברכה ביך איך געווארען ב״ה א גביר, ווי איהר זעהט, לכן איז דאס ביי מיר א קלייניקייט צו טאהן וועגען זיינעם א קינד, וכך הוה! באלד נאכן דאווענען, זענען מיר צוגעפאהרען צו דער טאמאזענע, און חאטשע ס׳איז ערשט 9 אזייגער, האט מען מיך באלד געגומען אריבער פיהרען דעם גרענעץ, דער איד שרייט מיר נאך: יונגער מאן פארגעסט ניט צו דערצעהלען דעם רבין וועגן מיר וואס איך האב געטאהן פאר איהם און דערביי זאגט ער מיר זיין נאמען וועה ער איז, איך באדאנק איהם פון מיין זייט אויך, און פאהר צו דעם גרענעץ מיטן זשאנדאר, די גרענעץ איז א טרוקענע, ד. ה. עס געהט ניט קיין וואסער נאר א גרויסער גראבן און א בריק, דער זשאנדאר פיהרט מיך צו ביז דער בריק, אויף דער זייט בריק שטעהן רוסישע סאלדאטן, און פון יענער זייט בריק שטעהן שוין רומענישע סאלדאטן, דער זשאנדאר גיט מיך איבער צו די רוסישע, און די רוסישע גיבן מיך איבער צו די רומענישע, איינער פון די רומענישע, פיהרט מיך צו דער קאנצעלאריע, צו די רומענישע נאטשאלסטוואס, און די נאטשאלסטוואס שרייבט אונטער דעם פאס, און נעמט פאשלינע און לאזט מיר אפ פריי, דאן מעג מען שוין ווייטער פאהרן אז מ׳האט א פוהר, דען די רוסישע פוהר בלייבט דאך פון יענער זייט בריק.

ארויס פאהרענדיק פון דער רוסישער טאמאזענע צו דער בריק, וועלכע איז א וויארסט ווייט פונ׳ם דארף פישטאמאק, פאהר איך אזוי מיטן זשאנדאר און קלעהר זיך מיר: יא, איך פאהר אריבער דעם גרענעץ, אבער ווי וועל איך אויפן פעלד נעמען א פוהר ביי אזא צייט? אין א טרוקענער צייט קומען ארויס פוהרן פון די דערפער, הן פון דער רוסישער זייט, און הן פון דער רומענישער זייט, אבער יעצט, ביי דער צייט, וואס פאר א משוגענער גוי וועט יעצט ארויס קומען צום גרענעץ מיט א פוהר? פאר א וויארסט ווייט איז דא אפילו א קרעטשמע, אבער וואס קען איך טאהן מיט דער קרעטשמע? עס וועט נאך אויסקומען נאך אלע מיינע צרות, זיך צו פלאגן און דערצו, נאך בלייבן אין דער קרעטשמע אויף יו״ט מיטן אתרוג. פלוצלינג דערזעה איך ביי דער קרעטשמע א פוהר מיט עטליכע פערד, איך ווייס נאך ניט צו איך זאל זיך פרעהן, ווייל טאמער פאהרט זי ניט א הין וואהין איך דארף

טאמער וועט זי מיר ניט נעמ׳ן, טאמער אהין, טאמער אהער, דער וויי׳ פאהרט מיין פוהר אל׳עס נעהענטער צום בריק, איך זעה וויי עס ל׳ויפ׳ן פון דער קרעטשמע 3 מענטש׳ן איינער נאכ׳ן אנדער׳ן, און אל׳ע ל׳אז׳ן זיך מיט׳ן וועג צו דער בריק וואהין איך פאהר, פארשטעה איך ניט וואס דאס באדייט, דער וויי׳ בין איך שוין נאהענטער, האב איך גוט באמערקט, אז ביי דער קרעטשמע שטעהן 3 פערד געשפאנט קיין ל׳יעווע, די 3 מענטש׳ן וועל׳כע האב׳ן זיך געל׳אזט ל׳ויפ׳ן צום בריק באמערק איך אויך, אז דאס זענען אידן׳ חסידים. ביז איך בין אנגעקומ׳ן צו דער בריק, און צו די רומענישע סאל׳דאט׳ן, און דער רומענישער סאל׳דאט נעמט מיינע זאכ׳ן און פיהרט מיך צו זייער קאנצעל׳אריע, האב׳ן זיי שוין אויך אויספעיט אונטער צוקומ׳ן, האב׳ן זיי פון וויט׳ן אנגעהויב׳ן צו שרייען, איהר זענט פנחס גול׳דנשטיין? יא, זאג איך, שרייען זיי איינער צום צוויט׳ן ער איז דא! איהר זענט פנחס? שרייט אוים נאך איינער—יא, זאג איך. פון טיראספא׳ל? איהר פיהרט דעם אתרוג צום רב׳ן? יא, זאג איך. ביי די וועלטער איז געוואר׳ן ביי זיי א שמחה גדולה, מ׳טאנצט און מ׳שפרינקט, און נאס זענען זיי זוי די אויסגעצוואגענע קעטץ, נאר וועל קוקט אויף עפעס, אבי דער יונגער מאן מיט׳ן אתרוג איז שוין דא, איך האב זיי גל׳אזט טאנצ׳ן און איך האב אין דער קאנצעל׳אריע אונטער גשריב׳ן דעם פאס דארט האב׳ן זיי איבער געקוקט מיינע זאכ׳ן, דאס קעסטל׳ע האב׳ן זיי געוואל׳ט עפענען, האב איך זיי געבעט׳ן זיי זאל׳ן ניט עפענען, וויי׳ דאס איז אל׳יימענע, ל׳אז׳ן זיי א שמעק טאהן וועל׳ן זיי גל׳וב׳ן, הכל׳, זיי האב׳ן ביי מיר געזומ׳ן אחצי רובל׳ און ניט געעפענט, איך בין ארויס געקומ׳ן פון קאנצעל׳אריע איז געוואר׳ן אמהומה, צוויש׳ן די 3 חסידים, דער חאפט מיין בינטל׳, דער וויי׳ חאפ׳ן דאס קעסטל׳ע, נאר דאס גיב איך ניט פון די הענד—זאג איך,—וואס האסטו מורא זאגט ער? זאג איך, איך האב קיין מורא ניט נאר פון די הענד וועל׳ איך דאס ניט ארויסגעב׳ן, וויי׳ איך קען אייך ניט, און וויים אייך ניט וועל׳ איהר זענט. חה! חה! וועל׳ מיר זענען פרעגט ער, דער פאראך! אזוי איז דאס חסידישע ל׳שון אפי׳לו מיט אומבאקאנטע חסידים, אביא ער וויים נאר, אז ער רעדט מיט א חסיד, רעדט ער שוין צו איהם מיט׳ן ל׳שון פאראך, שקץ וכדומה,—ריינע תל׳מידי חכמים שפראך — איך ענטפער זיי שוין ניט, און גיעה מיר צו דער קרעטשמע, איך פרעג וועל איז די פוהר! און וואהין זי פאהרט? צו ל׳אכ׳ן זיי זיך, און זאג׳ן מיר אז די פוהר גיעהט קיין ל׳יעווע צום רב׳ן, דאס איז דעם רב׳נס פוהר מיט זיינע פערד, וועל׳כע ער האט ארויסגעשיקט צו דער גרענעץ מ׳זא׳ דיך ברענג׳ן מיט׳ן אתרוג, דען ער האט גוט געוואוסט אז קיין אנדער פוהר איז איצטער ביי דער גרענעץ ניט

צו באקומ׳ן, זעהסט וואס פאר א הייליג׳ן רב׳ן מיר האבן! דערביי גיט מען א גוט׳ן טרונק בראנפ׳ן, מגיט מיר אויך, איך טרינק ניט, עה! זאג׳ן זיי, ס׳איז גאר קיין חסיד ניט, ער טרינקט ניט קיין י״ש. בקיצור, מיר פאהר׳ן שוין, דער רעג׳ן אבער געהט מיט אונז גלייך, די בלאטע איז גרוים, דער וועג איז שווער, אז א זעלכע 3 פערד, זענען די 25 וויארסט געפאהר׳ן ביז פארנאכט, אויפ׳ן וועג האב איך געהאט א מלחמה מיט די 3 חסידים, אלע זענען צוגעשטאנען צו מיר, אז איך זאל זיי געב׳ן דאס קעסטעלע כדי זיי זאל׳ן דעם אתרוג איבער געב׳ן דעם רב׳ן, מעהר פון אלע איז צו מיר צוגעשטאנען, איינער א קישינובער, וועלכער האט זיך געריכענט פאר א גבירישע׳ן יונגען מאן, וויל די מעשה האט איהם געקאסט 25 רובל מזומן געלד, חוץ וואס ער איז פארשווארצט געווארן פאהרענדיג א גאנצע נאכט א הער צו דער גרענעץ, און איצטער צוריק אין שטאדט אריין, דאס בין איך געוואר געווארן פון זיינע טענות נעבאך,—עס קאסט מיך ממון און דמים, לסוף זאל איך אפילו ניט האב׳ן די זכיה איבער צוגעב׳ן מיט מיינע הענד דעם אתרוג צום רב׳ן. וועז זיי טרעפ׳ן אהן אויף א שוואכ׳ן מענטש׳ן, וואלט׳ן זיי געווייז׳ן אויסגעפיהרט, נאר אבער זיי האב׳ן אנגעטראפ׳ן אויף מיר, וואס איך האב פאר זיי אלע 3 ניט מורא געהאט, זיי האב׳ן זיך פריהער פראבירט מיט בייז׳ן, האב׳ן זיי איינגעזעהן אז איך האב פאר זיי וואס וויניציג מורא, דאן האב׳ן זיי אנגעהויב׳ן מיט גוט׳ן צו טענ׳ן, היתכן? דער רבי האט אונז געשיקט, און עס קאסט מיך געלד, 25 רובל. ווי הייסט, עס קאסט דיך אזוי פיעל געלד? וועמען האסטו געגעב׳ן געלד? דערצעהלט ער א מעשה אזוי: נעכט׳ן אויף דערנאכט מוצש׳ק, זענען אלע חסידים געווען׳ן פארזארגט וועג׳ן דעם, וואס דער אתרוג איז נישטא, טעלעגראמעם פון קישינוב קיין קישינוב זענען שוין געווען׳ן וועג׳ן דעם פיעל, הכלל, אלע האב׳ן זיך געערגערט, דער רבי האט ניט קיין אנדערען אתרוג, ער האט זיך פארלאזט אויף דעם אתרוג. אין דעם, קומט אריין שיינדעלע דיא רביצ׳ן און זאגט, דער רבי איז פארזארגט וועג׳ן אתרוג, איך רעכ׳ן אז דער אתרוג מיט׳ן מענטש׳ן מוז׳ן שטעהן ביים גרענעץ און האב׳ן ניט מיט וואס צו קומ׳ן, דען, ווער פאהרט אין אזא דרך רעה? עס וואלט גלייך געווען׳ן ארויס צו שיק׳ן א פוהר צום גרענעץ, וועט די פוהר איהם געווים ברענג׳ן, די חסידים האב׳ן דאס דערהערט, זאג׳ן זיי אויב אזוי לאז׳ן שפאנען א פוהר פונ׳ם רב׳נס הויף, און לאז׳ן פאהר׳ן א 2 מענטש׳ן צום גרענעץ, א דא איז געווארן א פראגע, ווער ס׳זאל פאהר׳ן? איז געווארן א מחלוקת, א געפילדער, אלע שרייען איך וויל פאהר׳ן, הכלל, אז מ׳האט געזעהן אז מ׳זאל צאהל׳ן געלד דער פאר,

און ווער עס וועט מעהר געלד געבן, דער דארף פאהרן און האט רעכט מיט צו נעמען 2 מענטשן, איז אוועק טארגעם דערוויף, און עס האט געשטיגן ביז 25 רובל? האב איך געמוזט אוועק געבן מזומן געלד דער חברה, און זיי טרינקן די גאנצע נאכט און הולען, און איך מיט די 2 אידן וועלכע איך האב זיי מיט גענומען פאר הייפלייכקייט, זענען מיר פארשווארצט געווארן די גאנצע נאכט און איצטער אויך, און ערשט האב איך אנגעטראפן זאגט ער — אויף אזא יונגאטש, וואס וויל גאר ניט הערן קיין רייד, קיין געבעט, אז איך זאל? דעם אתרוג געבן דעם רבין. איך האב גוט פארשטאנען זיין ביטער הארץ נעבאך, און האב פארשטאנען גאנץ גוט דעם פאנאטיזם וואס הערשט אין דעם לאנד, נאר נאך דעם אלעם, האב איך איהם געענטפערט: איך בין ניט שולדיק וואס אייך האט געקאסט, און וואס איהר ווערט פארשווארצט אומזיסט, דען וואס וואלט געפעהלט וועז דער רבי זאל? געווען ארויסשיקן אפוהר מיט אפראסטן אנטרייבער? נאך וואס האט מען בעדארפט שיקן 3 חסידים חוץ דעם אנטרייבער? אי ס׳איז שווער פאר די פערד, אי ס׳איז קיין שום פעולה ניט צום ענין, לכן וועל? איך אייך ניט הערן בשום ענין ואופן, און אזוי זענען מיר געפאהרן דעם גאנצן וועג ביז זיי זענען מיעד געווארן און איינשלאפן געווארן.

אז מיר זענען געקומען נאהענט צו דער שטאדט, האבען זיי זיך אויף געחאפט, און האבן אנגעהויבן וויטער צו באנייהען דעם שמועס, איך האב זיי מודיע געווען, אז ס׳איז אומזיסט, און אויב זיי וועלן מיר דערקוטשען, שפרינג איך אראפ פון דער פוהר, און געה אריין צו פוס אין שטאדט, און וועל? גלייך צוגעהן צום רבן און דערצעהלן די עולה וואס זיי טוהען אנטקעגן דעם יושר, הכלל מיר פאהרען שוין אין שטאדט, ס׳איז שוין פארנאכט, איך זעה פון אלע הייזער שטעהט מען און מקוקט. פון די הייזער לויפט מען אנזאגען איינער דעם צווייטן מיט גדולה, מיט שמחה, איך האב אין אנפאנגס ניט פארשטאנען וואס דאס באדייט, נאר אז מיר זענען געקומען נאהענטער צום רבנס הויף, ד. ה. אין דער גאס וואו דער רבי וואוינט, איז געווען אלע אכסניות פוהל? מיט אידן אורחים, וועלכע זענען זיך צונויפגעפאהרן צום רבן, אויף יוט ושבת, און אלע זענען ארוים אין די גאסן. שרייענדיק, דאס פאהרן זיי! דא פיהרט מען שוין דעם אתרוג! און איינער איז געלאפען אנזאגן דעם צווייטן, און אלע זענען געלאפען אנזאגען דעם רבן, דאן האב איך ערשט פארשטאנען, אז די גאנצע שמחה דער רעש און דאס לויפענעש, איז אין גאנצן וועג אונז, וואס מ׳האט ארוים־געקוקט א גאנצן טאג אויף אונז, און אז מ׳האט אונז דערזעהן איז געווארן דער רעש און דער גערודער. הכלל איך בין אריינגעפאהרען קיין ליעווא,

מיט אזא פאראד ווי מען פיהרט אחתן. אז די פוהר איז געבליבן שטעהן ביי דער אכסניה און איך בין אראפ פונ׳ם פוהר, האט מען באלאגערט די שטוב, יעדער האט זיך באמיהט צו זעהן דעם שליח וואס האט געבראכט דעם אתרוג. איך נעם דאס קעסטאלע און ווי׳ זיך לאז׳ן געהן צום רב׳ן, שטעלט זיך ווידער ארויס דער יונגער מאן וואס האט מיר דעם גאנצ׳ן וועג געמוטשעט, און ווי׳ איך זא׳ איהם געב׳ן טראג׳ן דאס קעסטאלע וויי׳ עס קאסט איהם געלד. דא האב איך שוין מיט כעס אזוג געטאהן: דו וועסט אוועק געהן פון מיר! אז ניט האפסטו מיט׳ן קעסט׳ל איבער׳ן קאפף, אדרבה לאז׳ן זאג׳ן מענטש׳ן, צו האט ער דאס רעכט ביי מיר צו צונעמ׳ן מיין מצוה? איך שטעה זיך אויס פון קישינוב אהן, און עס קאסט מיר אזוי פיעל הוצאות. און ער ווי׳ איך זא׳ איהם עס אוועק געב׳ן, באשר ער האט געגעב׳ן דער חברה אויף משקה. אלע האב׳ן געזאגט מיט איין קול׳ דער יונגער מאן איז געראכט, — הער שוין אויף איהם צו מוטשען. איך בין גלייך אוועק צום רב׳ן וועלכעם ס׳איז געווען׳ן די 2־טע הויף פון מיין אכסניה. און בין אריין אין קאריידאר, דא איז שוין געשטאנען גרייט אגבאי און האט געווארט אויף מיר, ער האט מיך באלד אריין געפיהרט אין אגעצירטען זא׳. דארט איז דער רבי ארויס געקומ׳ן און איך האב איהם שלום געגעב׳ן, און איהם דערלאנגט דאס קעסטעלע מיט׳ן אתרוג, דער גבאי האט געעפענט דאס קעסטעלע, און דער רבי האט דעם אתרוג ארויס־ גענומ׳ן, ער איז געווען׳ן פארוויקעלט מיט דער קלאטשע, — און איז מיט איהם אריין אין איין אנדער צימער, אין אפערטעל שעה ארום איז דער רבי ארויס געקומ׳ן, און די רבצ׳ן איז שוין אויך געווען׳ן דערבי׳, זי פרעגט איהם, וואס הערט זיך האטשע כדאי געווען׳ן דער גאנצער קלאפאט? ער ענטפערט אלעס כדאי געווען׳! דען אזא יופי אאתרוג איז אזעלטענהייט, דעם אתרוג וואס איך האב, איז אנטקעג׳ן דעם, אאתרוג פשוט, אזוי פיין איז דער אתרוג. און צו מיר וועגדעט ער זיך, איך דאנק דיר יונגער מאן פאר דיין מיה, איך פארשטעה אז דו האסט געהאט פיעל מיה, איך זאג די מיה מיינע וואלט ניט גרוים געווען׳ן ווען דער וועג איז טרוק׳ן און גוט, נאר ווען איהר שיקט אפילו ניט ארויס די פוהר וואלט איך צו פוס געווען׳ן געגאנג׳ן, אבי דעם רב׳ן דעם אתרוג צו ברענג׳ן, — ער זאגט: יעצט איז שוין שפעט, נאר אז דו וועסט עפעס דארפ׳ן צו מיר זאלסטו זאג׳ן דעם גבאי וועט ער דיך צו יעדער צייט אריין לאז׳ן, און ער געזעגענט זיך אפ מיט מיר, איך גיה אוועק, אלע חסידים קוק׳ן אויף מיר מיט קנאה, סטייטש, ער האט געהאט אזכיה צו ברענג׳ן דעם גערימט׳ן אתרוג, און נאך מעהר אז דורך דעם האט דער רבי מיט איהם גערעדט פא׳פ, וועלכעם קיין חסיד,

קיין גביר האט ניט די זכיה, זינט ער לאזט ניט צו, צו זיך כנ"ל, הכלל, איך בין גאר לעילא ולעילא. איך קום נאכ'ן דאוונען אויף דער סטאנציע און מיר עס'ן אין סוכה אמנין אידן חסידים, חוץ די וואס האבן געגעס'ן אין שטוב, וויל אין סוכה איז נאס געווען, אלע רייד'ן נאר פונ'ם אתרוג ברענג'ן און פון דעם יונג'ן מאן, די נסים מיט די נפלאות וואס עס האט זיך אפגעטאהן. נא, ווי געפעלט אייך ליבע לעזער די גאנצע מעשה פונ'ם אתרוג? וואס דא האט זיך אפגעטאהן, פיעל געלד און געזונד האט עס געקאסט, און פיעל מענטש'ן האב'ן ארום איהם געארבייט, און דאס אלעס איז וויל די פאנאטיזמום האט געהערשט אהן א שום גבול...

חסל סדר אתרוג.

קאפיטעל י"ח.

צוגעלאזט צום רב'ן. דעם רב'נס אינטערעסירונגי. דער שבת פאר דער חתונה. די חתונה. די יסורים נאך דער חתונה. די אייביגע קעסט. געווארן א קרמער. א פייער לויפט פון ארט צו ארט.

חוהמ"ס בין איך אריין געגאנגן צום רב'ן מיט אקוויטל, האטשע מ'האט קיינעם ניט צוגעלאזט צו רב'ן שוין 2 יאהר צייט כנ"ל, נאר מיך האט מען צוגעלאזט בזכות האתרוג, געווהנליך איז דער עיקר בקשה מיינע געווען צו מעג איך שוין חתונה האב'ן, האטש איך בין נאך קיין 20 יאהר בשלמות ניט אלט, און איך ווער ערשט 19 יאהר נאך סוכות. דער רבי האט מיך פיעל אויסגעפרעגט וועג'ן מיין משפחה, וויפעל זיי האב'ן געלעבט, פון וואס פאר א קריינק זיי זענען געשטארט'ן א.ז.ו.ו. איך האב אלעס געענטפערט וואס איך האב געוואוסט און געדענקט, דעם רב'ן

האט געוואונדערט וואס דער ליבאוויטשער האט מיר אזוי שטרענג פאר־זאגט אז ביז 20 יאהר זאל איך ניט חתונה האבן, פון דעסטוועגן האט ער מסכים געווען אז "עד ולא עד בכלל". אזוי ווי יענע 2 דעות, האב איך שוין געהאט 3 דעות אז איך מעג שוין חתונה האבן.

איך נעהם ארויס געהן זאגט דער רבי: הער אויס! געה אריין צו מיין דאקטאר — און זאגט מיר דער ביי זיין נאמן — און זאלסט איהם זאגן פון מיינעט וועגן, אז איך האב דיך געשיקט צו איהם ער זאל דיך באטראכטן און גוט ארום זעהן, וועסטו הערן וואס ער וועט דיר זאגן, איך בין געגאנגן, און זיך דערפרעגט צום דאקטאר, און ער האט מיך באלד באטראכט, גוט אויס געהערט און זאגט בזה הלשון: איהר זענט פאלקאם געזונד, איהר מעגט חתונה האבן אהן א שום פארכט, איך האב דאס אויף דעם אנדערן טאג דעם רבין דערצעהלט, האט ער מיר צוגעוואונטשן אריכות ימים ושנים און געזאגט: מעגסט שוין חתונה האבן, און דו וועסט אי"ה זיין געזונד, פאהר אהיים און האב חתונה, איך דערצעהל איהם פון מיין שידוך ווי איך בין אחתן געווארן פאר זעהר אנידעריג ארט לויט מיין יוחס איז, און יעצט רעדט מען מיר זעהר גרויסע שדוכים פון גרויס יחוס און רייך, פרעגט ער: ביזט שוין לאנג אחתן? זאג איך: א4 יאהר, זאגט ער: נישט כדאי! קוק נישט אויף יחוס, "נחות דרגא ונסיב איתתא" זאגן די חז"ל, דערביי האב איך מיך אפגעזעגענד מיטן רבין און בין אוועק דעם טאג פון ליעווע קיין יאסי נאך אנייעם פאס.

קומענדיק קיין יאסי, האב איך זיך בארעכענט אז דער רבי האט מיך געשיקט צו זיין דאקטאר, ווייזט אויס אז א דאקטערישע דעה דארף מען אויך באניצן, לכן, שאט ניט אז איך זאל זיך אין יאסי אנפרעגן ביי א גרויסן דאקטאר וועגן דעם, איך האב זיך דערפרעגט צום גרעסטן דאקטער ראזן, איך האב איהם געגעבן א יארמילק — אזא זילבערנע מטבע — ער האט מיך אויסגעהערט, און מיר אויך דאס אייגענע געזאגט, אז איך בין פאלקאם געזונד און מעג חתונה האבן בלי שום חשש. דאן בין איך שוין רוהיג געווען, און באשלאסן חתונה האבן גלייך וויא איך וועל קומן אהיים.

איך האב זיך געגומן א פאס און באלד נאך סוכות געפאהרן א היים, ר"ח בין איך געווען אין קישינוב, און האב זיך געזעהן מיט די יתומים לאך, אסתר חיהלע מיט דודלען, איך האב זיי ווייטער אויסגעקליידעט, און בין אוועק געפאהרן קיין טיראספאל. קומענדיק קיין טיראספאל, האב איך געטראפן מיין שוועסטער איטן, און איהר שעהן טייער יונגעלע איצעלע ביי זלמן ישכר קאפילס ווי שטענדיג. מיר האבן זיך זעהר דערפרעהט איינעם מיט דעם צוויטען אז מיר האבן זיך דערזעהן — מיין שוועסטער מיט

מיר האט זיך נאך מעהר מחיה געווען, סטייטש! אזא ברודער׳ל האט זי, א שעהנער, א׳לעהרנער, א זינגער און שעהן געקלייידעט, עם פעהלט איהם נאר חתונה האב׳ן, נאר א דאגה האט ער מיט חתונה! שדוכים רעדט מען איהם פון אלע זייט׳ן, לאז ער נאר וועל׳ן, זי האט זעהר געוואלט איך זאל דעם שדוך אפ׳ לאז׳ן, איהר איז דער שדוך ניט אנגעשטאנען. נאר חוץ דעם האט זי געוואוסט אז מיינע מחותנים זענען ארים און האב׳ן ניט קיין נדן, און האב׳ן אויך ניט מיט וואס חתונה צו מאכ׳ן, און דא שטעה׳ן שדכנים און ריים׳ן פשוט ביי די פאלעס, שדוכים יחסנים, גבירים, מיט אסך נדן, שעהנע כלה׳ס מיט אלע מעלות, אוודאי אוודאי איז דער שווער־סטער ניט באקומ׳ן וואס איך בין פארבונדן מיט פראסטע דארפס־לייט, זי האט מיך אפגערעדט פון דארט׳ן, איך האב איהר דערצעהלט, אז ר׳ח אלול, האב איך געהאט מיין מחותנת׳טע צו גאסט, און זי האט געזאגט אז נדן איז מזומן, אלעס איז פארטיג, לכן, טאר איך ניט הער׳ן פון עפעס אנדערש ביז איך וועל זיך גוט ערקונדיק׳ן דעם אמת, איי יוחס? ביזסטו שווער־סטער אליין שולדיג, דו האסט מיך אויפגעווקט מוציו״כ, און געשלעפט שלים׳ן דעם שדוך, דאמאלס איז דיר אנגעשטאנען און היינט ניט? לכן איז ביי מיר געבליב׳ן איך זאל׳ אריינפאהר׳ן קיין טאשליק צו שלמה׳ס קינדער, זיי זענען דאך מיינע פרייונד, און זענען נאהענטע שכנים, וויים׳ן זיי דאך יעדער זאך גרינדליך, און דארט דורך זיי וועל׳ איך ווים׳ן דעם אמת ארום אין ארום, איך וועל׳ פרעג׳ן נאך איינוואוינערס פונ׳ם דארף און אז איך וועל׳ מיך נאך די חקירה ודרישה זעהן מיט מיינע מחותנים, וועל׳ איך ווים׳ן וואס איך האב צו טאהן, און פון מיין שווער־סטער קען איך גאר ניט ווים׳ן, און קען צו קיין שום בעשלום ניט קומ׳ן. אזוי האב איך בארעכענט, און חצי חשון בין איך אוועקגעפאהר׳ן אין דארף אריין קיין טאשליק.

קומענדיק קיין טאשליק האב׳ן מיר מיינע פרייונד ניט דערקענט, וויל׳ שוין א 3 יאהר, אז זיי האב׳ן מיך ניט געזעהן, אין דער צייט בין איך גאר א אנדער מענש געווארן׳, זיי האבן זיך מיט מיר גאר מחיה געווען׳ן און איך בין ביי זיי געווען׳ן זעהר א טייהערער גאסט, און בפרט בילה, האט זיך גאר ניט געקענט פארחידיש׳ן וואס פון מיר איז געווארן׳, זי וואלט דאס אין לעבענס טאג ניט געגלויבט — זאגט זי — ווען זי זעהט אליין ניט מיט די אויג׳ן, זי איז מיר זעהר געטריי געווארן׳ אזוי ווי א שווער־סטער, און האט מיך זעהר באדויערט וואס איך פאל׳ אריין אין אזא ארימער שטוב און דערצו נאך א פראסטע. בילה האט מיר דערצעהלט דעם רעכטן אמת, אז מיינע מחותנים זענען שטארק פארארימט געווארן׳, און האב׳ן ניט מיט וואס א טאג איבערצוקומ׳ן, פון נדן איז קיין רעדע ניט

אז ס׳איז נישטא, קלײדער פאר דער כלה איז אויך נישטא, מכש׳כ פאר מיר, האטש זיי האבן דאס צוגעזאגט, היינט קען מען שוין פארשטעהן די אייביגע קעסט וואס איך קען דערצעהלט ניט פאר שנאה צו מיינע מחותנים. נאהר פון געטריישאפט צו מיר, כדי איך זאל וויס׳ן וואס צו טאהן.

זי האט מיר אפילו באוויז׳ן ווי ארום דאס אריסקייט האט זיי געטראפ׳ן. דאס אלעס איז זיי געקומ׳ן איבער מיין מחותנת׳טע דבורה, זי האט געשווינדעלט, געחאפט, אין אלע עק׳ן געמאכט פארשידענע געשעפט׳ן אומעדום דערלעגט, און באקומען א סך שונאים אין דארף, הן פון די יוד׳ן הן פון די קריסט׳ן, און אלע שטערן איהר די פרנסה, לכן איז זי געקומען צו דעם שטאנד, בילה האט געענדיקט איהרע ווערטער בזה הלשון: יעצט וויים איך ניט ווי אזוי קען זי חתונה מאכ׳ן? און ווי קענסטו חתונה האב׳ן? דערביי האט זיא זיך גוט צו ווינט אויף מיין ביטער מזל, איך האב איהר באדאנקט וואס זי האט מיר אויפגעדעקט דעם גאנצן אמת, ווארום דיא מחותנת׳טע האט דאך מיר אפגענארט. בעת זי איז געווען אין קאלאראש ר״ח אלול. איצטער וויים איך האטשע ווי איך האלט, הלוואי וואלט איך דאס געוואוסט פאר יו״ט, וואלט איך ניט א תל געמאכט פון מיין ביס׳ל געלד, און יעצט ניט איך האב א קאפיקע, און ניט איך האב זיך געמאכט א קנעלונג אויפן ווינטער, אבער עס פרעגט זיך וואס טהוט מען יעצט? ביי מיר איז געבליבן איך זאל אוועק פאהרן און זיך אבזאג׳ן פונ׳ם שדוך.

דער נאך האב איך בארעכענט, אז איין צד הערט מען ניט אויס, איך האב געשיקט אנזאג׳ן די מחותנים, אז דער חתן איז געקומ׳ן חתונה האב׳ן, אדער גאר אויס שדוך מאכ׳ן, א ענדע זאל ווער׳ן! באלד זיינען געקומען צוא מיר די מחותנת׳טע מיטן מחותן און האבן געטענה׳ט אז זיי מאכ׳ן באלד נאך שבת׳דיקע וואך חתונה, די כלה איז שעהן באקליידעט און דעם חתן וועלן מיר אויך באקליידן וואס נאר נייטיג איז, נאר קיין נדן האבן זיי טאקע ניט, פארשטעהט זיך אז דבורה איז די מחותנת׳טע, ער דער מחותן, שווייגט. דא איז מיר זעהר שלעכט געווארן איך האב זיך קיין עצה ניט געקענט געב׳ן, איך האב געזעהן אז אלעס איז ריכטיג ווי בילה האט מיר פארגעשטעלט, און אז אלץ וואס די מחותנת׳טע זאגט איז ליג׳ן און פאלש, אבער זיי וועל׳ן דאך חתונה מאכ׳ן און שרייען אז אלעס איז דא, נאר קיין נדן איז נישטא, היינט ווי טוהט מען אזא זאך, איבער געלד אפלאז׳ן א שידוך? ווי האט מען אבער חתונה אהן געלד? וועו איך האב האטשע אליין געלד וואלט איך ניט בעדארפט קוק׳ן אויף געלד ביי אזעלכע אריסע לייט, אבער אז איך האב אויך ניט, ווי קען איך דאס טאהן, ווי

קענען געהן 2 מתים טאנצן? קלער אזוי, קלער אזוי, ס׳איז שלעכט! מיין געווייסן דערלאזט דאס ניט צו טאהן אזא אכזריות. אבער מיין לאגע לאזט זיך זיי ניט נאכגעבן און זיך פאראומגליקן, אט ווערט ביי מיר רעכט, אוועק פאהרן און לאזן זיי שטעהן אין דער בלאטע אין וועלכער זיי האבן מיך אריינגעפיהרט, און האט גריזיט מיך מיין ריינער געווייסן, אך ווי טוהען אזוי עהרליכע מענטשן? צו טאהר מען דאס טאהן, פאראומגליקן א קינד א אומשולדיגעם? וואס איז נעבעך דאס מיידל, די כלה שולדיג, אז איהרע עלטערן קענען ניט אויספילן וואס זיי האבן צוגעזאגט? ווען זיי האבן וואלטן זיי געווייס געגעבן, און וועלכע עלטערן גיבן ניט זייערע קינדער? ווען איך לאז אפ א שדוך מיט א גביר וואלט דאס קינד ניט אומגליקליך געווען, דען א גביר קען געפינען באלד א אנדער שידוך וויל מיט געלד באקומט מען, אבער זי, איהרע עלטערן זענען דאך אריימע לייט, בעת זיי האבן געהאט געלט האבן זיי באקומען פאר זייער קינד א לייטישן שדוך, אבער איצטער אז דער שדוך וועט אפגעלאזט ווערן, ווען קענען זיי קומען צו א שדוך מיט זייער קינד, און צו וועמען קען דאס קינד בא אזא אריימקייט אריין פאלן? קיין יחוס איז בא זיי ניטא, קיין געלט אויך ניט, און אז דאס מיידל איז שוין געווען א כלה 4 יאהר פאר א פיינעם חתן וועט זי שוין אבי וועמען ניט וועלן נעמען, און קיין לייטישער וועט זי ניט וועלן, ווער שמועסט א לעהרנער א בית־המדרש׳ניק, לכן וועט זיין איינס פון די צוויי, אדער זי וועט בלייבן פארזעסן און ווייגען אויף מיר אייביג, אדער זי וועט אנקומען צו א גראבן יונג א "עם הארץ" ביי וועלכן זי וועט קיין לעבן ניט האבן, לכן דאס אלעס באטראכטענדיק, באדויערינדיג דער כלה׳ס לאגע—איז ביי מיר רעכט געווארן די חתונה זאל זיין די קומענדיקע וואך אהן נדן און אהן קלייד, קיין מענטשן ווי? איך ניט פאראומגליקן, ווי? דאס איז ביי מיר אויסגעקומען ווי נעמען הרג׳נען א מענטשן, איך האב זיך פארלאזט אויף גאט, אזוי ווי ער האט מיך געפיהרט ביז אהער, וועט ער מיך וייטער ניט פראלאזן און האב געזאגט מיינע מחותנים: געהט און גרייט אייך צו דער חתונה, אויב איהר קענט, און אז ניט לאז זיין שפעטער מיט א האלב יאהר וויל קיין שדוך וועל איך ניט אפלאזן.

די מחותנים האבן געזאגט: מיר זענען גרייט באלד חתונה מאכן. מיר וועלן ניט אפלייגן, דו האסט זיך שוין גענוג געווארגערט, מיר זענען ניט קיינע נגידים, אבער קעסט וועסטו ביי אונז האבן און וועסט זיך פאר־שפארן צו וואלגערן נאך א האלב יאהר. וועסט זיצן און לעהרנן און עסן קעסט וויפיעל דו וועסט אליין וועלן, זיי זענען אוועק פרייליך און האבן זיך געגומן צו דער זאך גאנץ געשמאק.

איך, האטשע איך האב זיי אזוי געזאגט, אבער די מלחמה ביי מיר אין הארצ'ן איז געווען גרויס, אט איז ביי מיר אזוי געבליבן, אט איז א פארענדע־ונג, סטייטש ווי קען איך דאס חתונה האב'ן אהן די שוועסטער איטה און שרה? 2 שוועסטער האב איך, זאל'ן זיי אויך ניט זיין ביי זייער ברודערס חתונה? און רופ'ן זיי? ווי טאהר איך דאס טאהן, זיי וועל'ן מיר ניט דערלאז'ן איך זאל חתונה האב'ן אהן נדן אהן הלבשה, און אריינ־פאל'ן אין אזא אריימער גראבער שטוב אין א דארף, בעת זיי וויים'ן אז זייער ברודער קען דערגרייכ'ן דעם גרעסט'ן פיינסט'ן און רייכ'ן שדוך, איך וויים דאס אויך, נאר איך בארעכ'ן דאס אנדערש, און זיי וועל'ן דאס ניט בארעכנ'ן, און אז איך וועל זיי ניט פאלג'ן וועל'ן זיי פארשטער'ן די חתונה, און די מחותנים וועט פארצאפט ווער'ן בלוט הערענדיק זייערע טענות און געוויין, און קיין איבעריקע פריינד טאהר איך אויך ניט בעט'ן, וויי! ביי זיי קען אויך בשום אופ'ן ניט רעכט זיין, איך זאל אזוי ארים חתונה האב'ן, און זיי האלטן מיך פאר א משוגע'נעם, וואס איך בארעכ'ן יענעם מעהר פון זיך, לכן האט זיך די מלחמה ביי מיר אין הארצן שטענדיק געביט'ן.

דערווייל איז אונטערגעקומען שבת, איך האב ניט געוואלט געהן צום מנין קיין בוטור אין 2־טען דארף אריין, וויי! איך האב פערשטאנען אז דער מחותן וועט וועל'ן איך זאל מיך דעם שבת אויפרופ'ן, וויי! נאך שבת'דיקער וואך וויי! ער דאך מאכ'ן חתונה לכן בין איך מיט בילה'ס מאן געבליב'ן דא אין טאשליק דאוענ'ן ביחידות, די איבעריקע יוד'ן וואס אין דארף, זענען אוועקגענאנג'ן צום מנין קיין בוטור, מיט א מאל גיב איך א קוק, עס געהט דער גאנצער מנין פון בוטור, אפילו די טאשליקער ווייבער און קינדער זענען אויך געקומען, און מיטגעבראכט א ספר תורה, וואס איז דאס? פרעג איך דערשראק'ן, און אזוי אויך משה, בילה'ס מאן, און די גאנצע פאמיליע פרעג'ן וואס דאס בעדייט? גיב'ן זיי אונז צו פארשטעהן אז דער מחותן מיינער און די מחותנת'טע האבן געערבענט אז דער חתן דארף זיך קומען אויפרופ'ן היינטיק'ן שבת, לכן האט דער מנין געווארט. און אז די טאשליקער זענען געקומען דאוענ'ן, און האב'ן געזאגט אז מיר געהן ניט, האבן די מחותנים אהנגעהויב'ן ווינען פארן קהל און געבעט'ן אז דער עולם זאל'ן געהן מיט'ן ספר תורה קיין טאשליק וועט זיך דער חתן אויפ־רופ'ן: נא ווי געפעלט אייך דעם איינפאל פון מיין מחותנת'טע? איהר מיינט אפשר אז איך האב זיך ניט געמוחט אויפרופ'ן? עס האט ניט געהאלפ'ן, איך האב דעם רחמנות ניט געקענט צוזעהן, און האב עולה לתורה געווען, ביי זיי האט דאס שוין געהיים'ן אויפגערופ'ן, און ביי מיר האט דאס

געהויס'ן עולה לתורה געווען, נאכ'ן דאוונען האב'ן די מחותנים געגעב'ן לעקאך און בראנפ'ן וועלכעם זיי האב'ן מיטגעבראכט. איך האב איינגעזעהן אז דא טוהט זיך שוין אויף דער אמת'ן איך וועל שוין מוז'ן אלעס נאכגעב'ן, לכן האב איך געזאגט משה'ן און בילה'ן מיינע פריינד, אז זיי זאל'ן אויפ־הער'ן צו באדויער'ן מיך, און עס זאל ביי זיי אויך רעכט ווער'ן ווי ביי מיר. ווייל איך זעה ס'איז מיר אזוי באשערט, אז אגאנצער קהל אפשר 2 מנינים קענען זיך לאז'ן איינרעדן, און נעמען מיט זיך א ספר תורה און געהן צום חתן וועלכער האט ניט אין זינען געהאט אויפצורופ'ן זיך, און קומען צום חתן, און ער זאל לכבוד התורה און לכבוד הקהל זיך מוז'ן אויפרופ'ן, אלזא, הייסט גאט אזוי, לכן טאהר'ן מיר ניט זינדיג'ן און געהן אנטקעג'ן גאט'ס רצון, און פון איצטער אהן, זאג איך זיי, גרייט אייך צו דער חתונה, איהר זענט מיינע איינציגע פריינד וועלכע איהר וועט זיך געפינען אויף דער חתונה, איהר וועט זיין מיינע אונטערפירערס, בילה מיט משה'ן, און חייה די מוטער זייערע שלום'ס ווייב איז די הויפט מחותנ'תטע פון חתן צד, באקט א לעקאך צו קבלת פנים החתן, און זייט משמח א ארימע חתונה.

יום ד' איז געווען מיין חופה אין דארף בוטור, איהר מיינט אפשר אהן כלי־זמר האט איהר א טעות. ס'איז דוקא געווען געהויבענע כלי־זמר פון בענדער אראפגעבראכט, ר' יהושע פאפער מיט זיין קאמפאניע, קענט איהר זיך מיינען אז ס'איז געווען אסך מחותנים, אסך דארפס לייט און מ'האט געהולעט? קען איך אייך קלאר מאכ'ן, פון מיין זייט מחותנים וויסט איר דאך וויפ'ל ס'איז געווען, 3 געצעהלטע מענטש'ן נאר פון צוויי־ט'ן זייט איז געקומען א 5 מענער, און א 10 וויבער מיט מיידלעך, פון די דערפער וואלטן יא געווען אסך געסט, וויים איך ניט צו אויף די כלי־זמר'ס מזל, צו אויף מיין מזל איז דאס געשהן, אז גראדע דינסטאג אין אוועגד, ווען עס האט געזאלט זיין דאס חתן־מאהל — וויל אמאליגע צייט'ן פלעג'ן מאכן מיט א נאכט פריער פאר דער חופה־וועטשערע ביים חתן א סעודה און דאס האט געהויס'ן חתן־מאהל — אקוראט אין דעם אוועגד וען איך בין געפאהר'ן קיין בוטור מיט מיין ביס'ל מחותנים, האט אהנגעהויב'ן שיט'ן א גרויסער שניי, בעת מיר זענען געקומ'ן אין דארף בוטור, זענען די מחותנים ארויסגעפאהר'ן אנקעג'ן דעם חתן מיט די כלי־זמר, ווי דער מנהג איז, קיין עולם איז ניט געווען, מ'האט מיך פארפירהרט אויף א סטאנציע ביי א וואלאך אין א גרויסער שטוב. ס'איז קיינער ניט געקומ'ן וויל ס'איז א עבירה געווען א הונט ארויסצולאז'ן אויף דער גאס, בפרט מענטש'ן, און אזוי איז דער אוועגד פונ'ם חתן־מאהל אפגעגאנג'ן, סקוטשנע, ניט ווי ביי לייט'ן, און אויף מארג'ן דער טאג פון דער חופה איז אויך ניט שטיל געווארן,

ערשט אויף איבער מארגן, א טאג נאך דער חופה, איז ווייטער שוין
געווארן, און עס איז געווארן א שליטוועגס אז עס איז א מחיה געווען
א קוק צו טאהן אויף דעם שיינעם וועטער. יהושע פאפער האט זיך שטארק
געקלאגט אויף זיין מזל, סטייטש ער האט זיך געריכט ארויסצושלעפן
אלע מטבעות ביי די דארפס יודן די רייכע רינדאריס, לסוף האט ער זיך
גוט אנגעמוטשעט אין וועג, און "בגפו יבוא בגפו יצא". איך האב זיך אויף מיין
לאגע ניט באקלאגט, דאך האב איך ניט געקענט לייד'ן קיין שום פרעהליכקייט,
דען מיין הארץ איז געווען זייער פארביטערט, איך האב געהאט צייט צו בארעכע־
נען דעם טאג פאר דער חופה, וועלכ'ן איך האב פארבראכט אויף מיין סטאנציע
וואו קיין מענטש איז ניט געווען און ניט אריינגעקומ'ן ביז אוועגד. איך
האב גענוג צייט געהאט צו בארעכענען מיין גאנץ ביטער לעבן ביז היינט,
און ווי מיין גאנצער האפנונג איז געווען, אז איך וועל נאר א מלמד זיין ביז
דער חתונה, אבער נאך דער חתונה שטעהט פאר מיר דאס גרעסטע גליק,
לסוף איז די האפנונג אויך פארגאנג'ן, און צו וואס קען איך וויטער האפ'ן?
אז קיין געלט האב איך ניט, און זיי זענען ארים, וער וויסט צו איך וועל
האבן זאט ברויט, און וער וויים וואס פאר א אשה זי וועט זיין, ע"כ האב
איך געבעטן דעם רבש"ע: זעה מיין פיינקייט וואס איך טוה, איך ברעך מיין
הארץ נאר צוליב רחמנות, און מענטשליכקייט, און באשטיי אויף אלעם,
און האב חתונה אזוי ארים, האטשע איך האב ביכולת חתונה האבן פאר
א רייך קינד, ע"כ זיי דו רבש"ע אויך אזוי גוט און טוה דיין חסד מיט מיר,
אז די אשה וואס קומט אהן צו מיר זאל האטשע ניט זיין קיין כנגד פון מיר,
נייערט זי זאל זיין א עזר צו מיר, און איך זאל זוכה זיין צו האב'ן מיט
איהר כשר'ע, גוטע, שיינע און עהרליכע קינדער, און דאס וועט זיין מיין
בעסטער לאהן פאר מיינע איצטיגע צרות און יסורים, אזוי האב איך א
גאנצ'ן טאג פארבראכט אין תענית מיט תפילות און בכיה פאר השי"ת,
און בין געגאנג'ן צו דער חופה מיט א שטארק'ן בטחון צו גאט, אז ער
האט מיין תפילה אנגענומען לרצון, דען ס'איז מיר גרינג געווארן אויפ'ן
הארצ'ן, און ס'איז פון מיר אוועק אלע זארג, גלייך ווי פון הארצ'ן איז אראפ אלע
שטיינער וועלכע זענ'ן ביז אהער געלעג'ן, איך בין כמעט פרעהליך געווארן,
אין דעם האב איך געהאט א סימן אז השי"ת האט מיין תפלה אנגענומ'ן.

יעצט מיינע ליעבע, האלט איך שוין נאך דער חתונה, און ס'דארף זיך
ביי מיר אהנהויב'ן א נייער לעב'ן וועלכעם וועט אייך נאך זיין פיל אינטערע־
סאנטער ווי ביז אהער. אלזא מוז'ן מיר דא בלייב'ן שטעהן עס זאל ארויס
דער רעש פון דער חתונה.

* * *

א דארף מיט'ן נאמ'ן בוטור, 30 וויארסט פון טיראספאל, 25 וויארסט פון בענדער, 35 וויארסט פון קישינוב, 25 וויארסט פון דוביסאר ליגט ביים טייך דניעסטער א גרויסער דארף וועלכער צוטהיילט זיך אויף 2 טהיילן, איין טהיילן ליגט ביים בארג מיט דער ליינג פון בארג, אלע הייזער פון דעם טהיילן זענ'ן געבויט אונטערן בארג, און די 2־טע טהיילן ליגט ביים ברעג טייך, מיט דער ליינג פון טייך. צווישן ביידע טהיילן דארף איז דא א לידיק שטיק פעלד, אויף וועלכן עס קען זיך ניט בויען קיין הייזער, וויל עס טרעפט זיך אז דער דניעסטער צוגיסט זיך, לויפט די וואסער אויף דעם פלאץ. אין דעם דארף האב איך חתונה געהאט למזל.

די חתונה מיינע איז געווען יום ד' 22 — 23 טאג אין חדש חשון בשנת תרכ"ב לפ"ק, דעם טאג פון דער חופה געדיינק איך ניט קלאר, איך געדיינק נאר אז 3 וואכן אין חדש חשון איז געווען די חופה, איך וויים אז ניט פריהער פון 21־טען און ניט שפעטער פון 23־טען חשון כנ"ל, די פרעהליכקייט פון מיין חופה וויסט איהר דאך שוין פון פריהער, דער עולם איז אייך שוין אויך באוואוסט, די אנגעקומענע געסט, ווי אויך די כלי־זמר, וויסט איהר דאך שוין, וועד מיינע אונטערפירערס זענען געווען קענט איהר שוין אליין פארשטעהן, אז פון מיין צד האב איך ניט געהאט קיין פריינד. נאר משה'ן מיט בילה'ן פון טאשליק שלמה'ס קינדער, אט די זענ'ן געווען מיינע אונטערפירערס פון מיין צד, און פון דער כלה'ס צד איז געווען אונטערפירער, דער כלה'ס א פעטער פון דארף טערניפקע, מיט'ן נאמ'ן יעקב טערניפקער, אדער ווי אנדערע האב'ן איהם גערופ'ן יעקב דער בלינדער, — ער מיט זיין גרויסארטיקער דאמע — וועלכע האט אביסעלע גערעט פאנפאטע — מיט'ן נאמ'ן רבקע, זענען געווען מיינע אונטערפירער'ס פון כלה'ס צד.

באלד מארג'ן אין דער פריה נאך מיין חתונה, זענען זיך די מחותנים צופאהר'ן, יהושע פאפער מיט זיין קאמפאניע זענען אויך אוועקגעפאר'ן, אפילו ניט אזוי צופריד'ן, ווי עס האט אויסגעוויז'ן, האט ער זיך גערעכענט אויף א בעסער'ן פארדינסט, נאר אוועקפאר'ן מוז מען דאך פון דאנען, אזוי זענען זיך אלע געסט צוגאנג'ן, ס'איז נאר געבליב'ן דער היימישער עולם, ד. ה. די שטוב מענטש'ן, איך האב מיך ערשט אנגעהויב'ן ארומקוק'ן עס האט ביי מיר אלעס אויסגעוויז'ן ווי א חלום, וואס איינעם חלום'ט זיך אז ער האט אסך געלד געפונ'ן, און איז שטארק באשעפטיקט אין זיין זים'ן שלאף וועג'ן דעם געלד, פלאנעוועט פלענער וואס צו טוהן מיט'ן געלד, לסוף אין מיט'ן דערינען, האפט ער זיך אויף פונ'ם שלאף, און אלע זיינע פלענער ווער'ן צו נישט, און זיין געלד איז אויך נישטא, אלעס איז נאר

געווען א זיסער חלום. אזוי ביי מיר דא אויך! מיר האט זיך אלעס ביז מיין חתונה געטרויסט, אז איך וועל האב'ן געלד, זיין ביי א רייכ'ן שוועד, און האב'ן אייביגע קעסט, הכלל א שמאלץ גרוב! לסוף איז דיא שמאלץ אויס־געטרוקענט געווארן און ס'איז געבליבן נאר א ליידיקער גרוב, אלע מיינע ביז א העריגע פלענער זענען צושטערט געווארן, און ערשט איצטער בין איך וואכענדיג געווארן, אז וואס ביז אהער, איז א חלום געווען.

איך האב שוין ב"ה חתונה געהאט און האב ערשט וויטער גארנישט, מיין גאנץ פארמעג'ן איז 15 רובל, 2 זילבערנע אלטע אפגעריבענע לעפל און א זילבער'ן זעלצער'ל אויך א אלט'ס, מיט 2 מעשענע אפגעריבענע לייכטער, דאס אלעס האט די שוויגער מיט'ן שוועד געגעב'ן דרשה געשאנק, פון זיך שיריים פון זייערע פריערדיגע נגידיש־שאפט, יא, 4 שנור־לאך פערל איז מיין כלה געגאנג'ן אויפ'ן האלדז, דאס האט יעצט אויך געהייס'ן מיינס, וויל דאס האט איהר די מוטער אוועקגעשיינקט פון זינט זי איז מיין כלה געווארן, באקלויידעט איז זי גלייך מיט מיר, זי האט כמעט גארניט, נאר עטליכע ציטענע קליידלאך פראסט געהאט און עטליכע העמדער, די אריסקויט אין שטוב זעהט מען ארוים פון אלע ווינקעל'ך און דערצו איז כמעט נישטא מיט וועמ'ן צו רייד'ן אויך, דען דאס וויב'ל מיינס איז אזוי דארפיש, אז ס'איז פשוט נישטא מיט איהר וואס צו רייד'ן.

אויפ'ן אנדערן טאג איז מיר שוין אזוי שלעכט געווארן אז איך האב מיך קיין ארט ניט געקענט געפינ'ן. איך האב פארבראכט ניט ווי קיין חתן נאך א חתונה, נייערט זעהר טרויעריג באטראכטענדיק מיין מזל, לויזיק בין איך געווען א גאנצ'ן טאג, קיין ארבייט האב איך ניט געהאט, חוץ צו זיצ'ן און לעהרנ'ן, איך האב אבער קיין ספרים ניט, ביי מיין שוועד אין שטוב איז געווען א סידור, מיט א תהילים, מיט א מחזור לכל השנה, א חומש א גראבער מיט כל חמשה חמשה תורה צוואמענגעבונדן, מעהר קיין ספרים האט זיך ביי איהם און אין גאנצ'ן דארף ניט געפונ'ן, חוץ וואס ביי מיר אליין האט זיך געפונ'ן עטליכע ספרים'לעך. נאר וואס טוהט מען? בין איך די ערשטע טעג ארומגעגאנגן ווי דול אהן א שום ארבעט, צו רייד'ן האב איך אויך ניט מיט וועמ'ן, מיינע שוועד און שוויגער זענען פארטאהן אין זייער שטיקל פרנסה, און איך האב ניט מיט זיי וואס צו פארברענג'ן, מיין יונג וויב'ל איז טאקא זייער א פיין וויב'ל א עהרליכעס, א שיינ'ס און א שטיל'ע, זי איז גער'ן איך זאל מיט איהר פארברענג'ן, אבער זי איז נעבאך זעהר פראסט און וויל אויפגעצויג'ן געווארן, זי קען פשוט מיט קיין מענטש'ן ניט רעד'ן, זי וויסט נאר צו רייד'ן וואלעכעש צו א וואלאך וועלכער קומט און פרעגט אויף עפעס צו קויפ'ן אדער פארקויפ'ן און אזוי צו פארברענג'ן

איז ניטא מיט וועמ׳ן, דען זי האט פאר זיך קיינמאל קיין מענטש׳ן ניט געזעהן, און ווער שמועסט צו זיין צוויש׳ן מענטש׳ן און פארבריינג׳ן, פאר־שטאנדיק איז זי גראדע, אז מ׳גיט איהר עפעס צו פארשטעהן, פארשטעהט זי גוט, נאר אלעס קומט ביי איהר עפעס ווי א נייע זאך, ווי ערשט דערוואוסט זי זיך דער פון, אלעס מינדעסטע קומט אוים ביי איהר ״אמעריקא ענדעקט״, וועו ס׳איז איהר אויסגעקומ׳ן עפעס צו ענטפער׳ן איז זי געוואר׳ן פארשעהמט, רויט, און אלע קאליר׳ן, אזוי שווער איז אהיר געווען צו ענטפער׳ן, ווער שמועסט עפעס פרעג׳ן ביי יענעם! אזוי ניט קיין ענטוויקעלט קינד, האט נאר געקענט אויפגעצויג׳ן ווער׳ן בא מיינע שווער און שוויגער, וועלכע האב׳ן קיין קינד קיינמאל צווישן מענטשן ניט געבראכט, און אליין אויך קיינמאל קיין צייט ניט געהאט צו רעד׳ן מיט דעם, נאר צו שאפ׳ן זיך מיט דעם בשעת זיי האבן בעדארפט.

הכלל וואס טוהט מען פארט א גאנצ׳ן טאג? מ׳קען דאך פשוט משוגע ווער׳ן פאר אומעטהיקייט, האב איך זיך א עצה געגעב׳ן צו אנטליי׳ה׳ן א גמרה און א ש׳ע ביי עמיצ׳ן, און האב זיך אנטליג׳ן ספרים ביי מיין משה׳ן ביילה׳ס מאן אין טאשליק, און נאך ביי א רינדאר פון א דארף מיט׳ן נאמ׳ן ספייע, ניט וויט פון אונזער דארף, און בין געזעס׳ן און געלעהרענט. די צייט פון ניט לעהרנען, האב איך געזעהן אויסשטודיר׳ן מיין יונגע פרוי זי זאל עפעס אנהויב׳ן קענען רעד׳ן מיט א מענטש׳ן, און זאל אנהויבן קענען די וועלט אויך, זי זאל ווים׳ן אז פון יענער זייט דארף איז נאך דא א גרויסע וועלט מיט אסך אסך מענטש׳ן, און מען דארף צו קענען און צו ווים׳ן אלעס וואס טוהט זיך אויף דער גרויסער וועלט, און אזוי אויך צו באקענען זיך מיט אלערליי מענטש׳ן און צו ווים׳ן ווי אזוי דורכצוקומ׳ן מיט זיי, איהר איינציגער גליק איז געווען, אדער — בעסער געזאגט — מיין גליק, איז געווען דאס וואס דער שכל איהרער איז געווען גוט און דער פארשטאנד זעהר פעסט, זאנדער׳ן וויים איך ניט צו איך וואלט געווען איינגעוויליגט צו לעבן מיט א בהמה, וועו זי זאל געווען זיין נאריש וואלט זי זיך דאך ניט געלאזט לעהרנ׳ן אויך, וואורום א נאר — זאגט די וועלט — איז א אייביגער צער, (דען אז משיח וועט קומ׳ן — שרייב׳ן אונזערע געלעהרענטע חז״ל, — וועל׳ן אלע קרענק׳ן געהיילט ווער׳ן, און אלע בעלי־מומים וועל׳ן געהאלפ׳ן ווער׳ן, דען יעדער וואס האט אין זיך א קריינק, א מום, וועט זיך קלאג׳ן פאר משיח׳ן ער זאל איהם העלפ׳ן, למשל, עס פעהלט איהם א אויג, צו ער הינקט אויף א פוס, וועט איהם משיח זאג׳ן: זאלסט ווער׳ן זעהענדיק, צו זאלסט געהן גלייך, ווי אלע מענטש׳ן! א קראנק׳ן וועט ער היים׳ן געזונד ווער׳ן, לכן וועל׳ן די אלע וואס וועל׳ן זיך קלאג׳ן פאר

משיח'ן אז דאס און דאס פעהלט זיי, וועלן זיי געהאלפֿן ווערן, אבער דער נאר וועט זיך ניט קומען קלאגן פאר משיח'ן אז ער זאל איהם העלפֿן, ער זאל קלוג ווערן, דען דער נאר האלט זיך שטענדיק פאר קלוג, היינט וואו קען ער זיך קלאגן דערויף, לכן וועט ער פארבלייבן דער אייגענער נאר וואס ער איז פריהער געווען, דערום זאגט די וועלט אז א נאר איז א אייבי־גער צער) דארום זאג איך אז דאס גליק איז געווען וואס זי איז אייגענטליך קיין נאר ניט געווען, איהר פארשטאנד איז נאר דערינן ניט שולדיק געווען, וואס זי האט מיט קיין מענטשן ניט געקענט רעדן, דען זי איז ניט געווארקסן צווישן זיי, נאר געווארקסן ווי אין א וואלד, אבער אז איך האב אנגעהויבן מיט איהר איינצושמועסן האט זי ערשט געעפענט די אויגן, און האט מיר געדאנקט פאר יעדן פעהלער וואס איך האב איהר באמערקט, און האט מיך געפאלגט אלעס וואס איך האב איהר געזאגט, מיינע ווערטער זענען ביי איהר טייהער און הייליג געווען, און דערמיט האט זי זיך ביי מיר געקויפט גרויס ליבשאפט, פון טאג צו טאג האב איך איהר מעהר ליב באקומן, און ס'איז ביי מיר קיין זאך ניט שווער געווען איבערצוטראגן און אויסצושטעהן, אביא ניט שוידן זיך מיט איהר, לויט ווי לייטן האבן געדיינקט אז איך וועל מוזן אזוי טאהן ניט קוקענדיק אויף די ארימקייט פון איהרע עלטערן און אויף די אייביגע קעסט מיינע וועלכע האבן זיך אויסגעלאזט צו ענדע 2 חדשים נאך אונזער חתונה, און ניט קוקענדיק וואס אראפגעהן פון קעסט איז ניט געווען קיין יסוד פון פרנסה, דאך האב איך זיך ניט געוואלט אוועקלאזן אין דער וועלט און איבערלאזן מיין ליבע פרוי ווי אויפן וואסער, זי זאל פארווילדעט ווערן, און מיין הארעוואנע זאל געהן חלילה לאבוד, איך האב זי געראטעוועט פאר מיינע א באשעפענגיש וועלכע איז מיט מיין מענטשליכקייט געראטעט געווארן, און איז ווי ניי געבוירן,—זי דעסטגלייכן האט מיך אויך זעהר געליבט און געשעצט און איז קיינמאהל פון מיינע רייד ניט אוועקגענאנגן און דערום איז אונזער לעבן ענטוויקעלט געווארן פון טאג צו טאג מיט ריינע ליעבשאפט, אז מיר האבן זיך תמיד געשעצט גליקליכער — אין אונזער גרעסטער אריפקייט אפילו—פאר די גליקליכסטע פאר־פאלק אין דער וועלט, און איך האב שטענדיק געדאנקט און געלויבט גאט, וואס ער האט מיר אזא אמתן זיווג באשערט, וועלכע האט מיר פארזיסט די ביטערע צייטן מיינע וואס איך האב דורכגעלעבט אין מיין קומענדיקן פאמיליען לעבן, ווי איהר וועט שפעטער הערן און וויסן פון מיין ערצעהלונג.

דאס מוז איך אייך אבער זאגן אז דאס האלב ווילדע דארפֿס־מיידל, דאס ניט ענטוויקעלטע ווייב'ל מיינס,— וועלכעס צו אלע פעהלערס

האט נאך געפעהלט א זאך, דאכט זיך, וואס א קליין קינד אפילו וויסט אויך, היינו, אז איך בין מיט איהר ערגעץ געגאנגן האב איך איהר געמאכט פריהער איינשטודירן וואס צו זאגן ביים אריינקומען אין שטוב, "גוט מארגן", צו "גוט העלפט", אדער "גוט אוועגד", וויי וואסער צייט האט געפאסט, און אזוי אויך ביים אריסגעהן, האב איך בעדארפט זעהן פארהיטן זי זאל ניט פארבייטן די גוטע נאכט פאר א גוטן טאג וכדומה. פארשטעהט איהר שוין ביי א וואסער מדגה ס'איז געשטאנען איהר בילדונג, — אבער וואלט איהר באדארפט זעהן און וויסן וואס פון די וויבלי איז געווארן מיט דער צייט, די פיינסטע ענטוויקעלטע דאמע, א פערזאן מיט וועלכער, ס'איז א חיות געווען צו פאר־ברייגן, איהרע אייגענע עלטערן און איהר משפחה האבן זי ניט דערקענט, און זיך ניט געגלויבט אז פון זייער פריידה'לען זאל אזוינס אויסווארפן, דאכט זיך ס'איז זייער קינד, אבער ווי קומט צו איהר אזא שפראך, אזא ריינער פארשטאנד אזעלכע אידעלע געפיהלן, זיי האבן דאך נאך קינדער פאר וואס זענן יענע ניט אזוי קלוג, ניט אזוי אידעל א. ז. ו. ? הכלל, זי איז געווען איינע אין זייער גאנצער משפחה, א מענטש מיט מענטשליכע געפיהלן, און דער וועלכער האט זי ניט געקענט האט געמיינט ווער וויסט פון וועלכער גרויס־ארטיקע פאמיליע זי שטאמט ארויס, אלע האבן זי געשעצט, און געמיינט אז זי קומט ארויס פון די אידעלסטע לייט, און מ'האט מיך באוואונדערט ווי קומט צו אזא אריסן געפלאגטן מענטשן אזא פרוי, און אז שפעטער מיט א צייט, בין איך געווארן שוחט, האט מען באוואונדערט ווי קומט צו א שוחט אזא גרויסארטיקע פארשטאנדיקע פרוי, אט ווי א מענטש קען זיך מיט דער צייט אויסארבייטן, אז ער ווי נאר, און האט א גוטן לעהרער דערצו.

איך האב מיך וויט פארשמועסט ביז אהער, שוין צייט זיך אומצוקערן צו דער באשרייבונג, צו דער וויטערדיקער פארטזעצונג וואס מיט מיר איז פארגעקומען פון נאך מיין חתונה. אז עס איז אריבער 2 וואכן נאך מיין חתונה, האב איך געמוסן מיין פרוי און בין מיט איהר אריינגעפאהרן אין שטאדט אריין קיין טיראספאל צו באקענן זי מיט מיין שוועסטער איטה, אט דא האב איך געהאט מיין רעכט אויסקומענישן, אז איך בין אריינגעקומען צו ר' זלמן ישכר קפילס אין שטוב אריין, דארטן וויי מיין שוועסטער האט זיך אויפגעהאלטן שטענדיק, האבן מיך אלע זעהר פריינדליך אויפגענומען, און אלע אין שטוב, זיין פרוי, זיינע קינדער, האבן אונז גראטולירט מיטן מזל־טוב זעהר הייס און פריינדליך, אין דעם, קומט אריין מיין שוועסטער, און ניט קוקענדיק אויף דער פארזאמלונג פון דער פאמיליע לויפט זי גלייך צו מיר צו, און דערלאנגט מיר א פאטש און נאך א פאטש, אט דאס האסטו ברודעד פאר מיין בזיון וואס דו האסט מיר אויף דער חתונה ניט געזופן! און צו

איהר, צו מיין ווייב׳ל, איז זי צוגעגאנגן און זי ארומגעכאפט קושן און האלדזן, זאגענדיג צו איהר: צו דיר האב איך גארנישט, דו ביזט בײ מיר זעהר טייהער וויי? דו ביזט בײ מיר מיין אײנציגע שוועגערין, מיין אײנציגן ברודער׳ס ווייב, און דערבײ האט זי זיך גוט צו ווײנט, דערמאנענדיק זיך, וואס זי איז בײ איהר ברודער אויף דער חתונה ניט געווען, איך בין די גאנצע צייט געשטאנן ווי פארשטיינערט, און ווי? איך האב געפיהלט אז איהר וויטאג איז זעהר גרויס, און זי געפינט זיך נעבעך זעהר באלײדיקט מיט מיין אויפפיהרונג, האטשע אין דער ריכטיקייט האב איך רעכט געהאט, אבער דא אין דער פאמיליען־בונד, האט זי פאר זיך אויך געהאט די גע־רעכטיקייט, לכן האב איך אלעס מקבל געווען באהבה, און האב זי איבער־געבעטן און זי האט מיר סוף כל סוף געמחט מוחל זיין, איך בין אויפן אנדערן טאג געגאנגן צוזאמן מיט מיין פרוי און שוועסטער מאכן וויזיט צו אלע פריינד און גוטע פריינד, און האב זי באקענט מיט פיינע פאמיל־יעס, בײ איהר איז געווען דאס זעהר אנגעלײגט, און זי האט מיר זעהר געדאנקט דערפאר, דאס האט מיר זעהר פיעל נוצן געגעבן צו מיין אויס־שטודירן איהר, און איך האב געהאט פיעל מאטעריאל צו באווייזן איהר, ווי מ׳דארף זיך פיהרן און רײדן צווישן פובליקום, און ניט רויט אין פארשעהמט ווערן בשעת מ׳רעדט מיט יענעם.

שפעטער מיט 8 טעג ד. ה. 3 וואכן נאך אונזער חתונה, איז געקומען צו מיר א גאסט גלײך אין דארף אריין, זעהר א טייערער גאסט אבער א אומ־געריכטער, איהר ווייסט ווער דער גאסט איז געווען? דאס איז געווען מיין קלענערע שוועסטער שרהלה, זי האט געהערט אז איהר ברודער האט חתונה, האט זי געפועלט בײ איהר מאן דעם מלמד, ער זאל איהר שיקן אויף דער חתונה צום ברודער, סטייטש? קען דען זיין מעגליך דער ברודער זאל חתונה האבן און זי זאל ניט זיין? אסך בריידער האט זי דען? ווי היסט ניט זיין ביים איין אינציגן ברודערס חתונה? לכן האט זי איהם אזוי לאנג פארווײנט דעם קאפף בין ער האט איהר געגעבן אויף הוצאות, און איהר ערלויבט צו פאהרן צום ברודער אויף דער חתונה, היינט שטעלט אייך פאהר אז זי איז געקומען 3 וואכן נאך דער חתונה, ווי שרעקליך זי איז פארזארגט געווארן, און ווי וויט איהר הארץ האט געווייטיגט, און ווי שרעקליך איהר האט באנק געטאהן וואס זי איז גאר געפאהרן, אבער איך און מיין פרוי האבן איהר ניט געלאזט זיך פיעל צו וויטיגן און שמערצן זיך צו לאזן. מיר האבן איהר געטרייסט און פריינדליך פארבראכט מיט איהר, זי האט זיך בײ מיר פארזאמט 8 טעג, און איך האב איהר געדונגן א פוהר און בעגלייט בין קישינוב, איך האב געהאט געגוג צייט, מיט איהר

ארום צו רייד'ן פון אלעס וואס מיט מיר איז פארגעקומ'ן, און פאר וואס ס'איז אזוי אויס געקומ'ן: אז ביידע שוועסטער זאל'ן ניט זיין איינגעלאד'ן אויף דער חתונה, אויך האב איך מיט איהר אבגערעדט אז איך פאהר מיט איהר קיין קישינוב, נאר דער פאר וויל איך וויל, אז זי זאל נעמ'ן צו זיך א קינד פון אונזערע א שוועסטער ציפה'ס יתומים'לאך, היינו, זי זאל נעמ'ן צו זיך דאס יונגעלע דוד'לן, וויל ער איז שוין א קינד וועלכעס דארף שוין א מלמד אויך, חוץ וואס ער דארף האב'ן וואו צו זיין, איך האב איהר איינגערעדט אז גאט וועט מיר העלפ'ן וועל איך איהם שפעטער נעמ'ן צו מיר, הכלל, זי האט איינגעוויליגט צו נעמ'ן צו זיך דאס יונגעלע, דוד'לן.

קומענדיג קיין קישינוב האב איך זיך דערוואוסט אז דאס מיידעלע, חייקעלע, איז שוין צו גענומ'ן געווארן צו אפריינד, א שעהנעם בעה'ב, א אלטער מאן, דאכט זיך אז זיין נאמען איז געווען חצקל רוטענבערג, אויף דער לאנגער גאס איז ער געזעסן אין א אייג'ן הויז, איך האב זיך דערפרעגט צו איהם און געזעהן אז דעם קינד איז דארט גוט, זי זעהט זעהר שעהן אוים און איז פרעהליך. אבער דער היפוך איז געווען מיט'ן יונגעלע, דאס יונגעלע איז גאר געווען פארלאזט און אומריין, הויט און ביין, און פאר־חושד'ט, וויא איהר קענט זיך נאר פארשטעל'ן, אז ס'האט ניט קיין צורה געהאט פון קיין קינד, פארדארבען פון הונגער און פון נויט... הכלל, מיר האב'ן דאס ביידע גוט באווייזט, און מיר האב'ן דאס קינד צו גענומ'ן ביי דער אריימער אידענע, זי האט געמאנט א פאר רובל וועלכע ס'איז איהר געקומ'ן, האב איך איהר באצאלט, און מיר האב'ן דאס יונגעלע צו גענומ'ן, ר' שלמה אליעזר איז שוין אין קישינוב ניט געווען, ער איז פון קישינוב אוועק געפאהר'ן, און זי געלאזט אויף הפקד, נאר זיינע א טאכטער פונ'ם ערשט'ן וויב וועלכע ציפה האט איהר חתונה געמאכט וווי אייך איז באוואוסט, האט זיך די רייזל מרחם געווען אויף די יתומים, און האט געזעהן דאס מיידעלע זאל צו גענומ'ן ווער'ן צו דעם פריינד רוטענבערג הנ'ל, און פאר דעם יונגעלע פלעגט זי צאהל'ן וויא וויט מעגליך, חאטשע זי איז אליין זעהר ארים געווען, נאר געווהנליך א סך וואלט זי זיך אזוי ניט געקענט מוטש'ן, זינט דער פאטער איז אוועק, איז געווען ערשט דער 3־טער חדש, און וועז עס געדויערט נאך אבים'ל וואלט זי אויף געהערט צאהל'ן, און די אריימע אידענע וואלט דאס קינד געווען ארויס געשטופט פון קעסט אויף הפקר, נאר די השגחה האט אזוי געפיהרט, דאס איך בין גראדע אונטער־געקומ'ן מיט דער שוועסטער שרה, און צו גענומ'ן דאס קינד, און מיר האב'ן אוים גלייזט דער רייזל'ן פון צרות, און דעם קינד פון הונגער.

מיר האבן געבראכט דאס קינד אויף דער סטאנציע, און די שוועסטער האט עס ארום געוואשן און איבער געווענקסעלט די קלײדער, און איך האב איהר געדונגן אפוהר ביז אהיים צו איהר קיין טשימישלײע, גראדע אין דעם טאג האט זיך פארוואלקענט און עס האט אנגעהויבן פאלן א שניי, איך האב זיי ארוים געפראוועט, גוט איינגעהילט, ס׳זאל קיין קעלט צו זיי נישט צו שטיין, נאר אז זיי זענען אוועק געפאהרן האט זיך אויפגעהויבן אויף דער נאכט אזא וואראכע, אוי! געדיינק איך ווי איך האב געוויינט און פארבראכט די גאנצע נאכט מיט בכיות, ווער וויסט צו מיין שוועסטער וועט קומן מיטן קינד לעבעדיג אהיים? זיי זאלן ח׳ו ניט דערפרוירען וועלן אויפן וועג, די שטארקע ווארימע קלײדער וואם זיי האבן? איך האב זיך שולדיג געמאכט, געשלאגן אין קאפף, און געבראכן די הענד די גאנצע צייט ביז איך האב באקומן אידיעה — אין 4 טעג ארום — אז זי איז בדרך נם נצול׳ געווארן מיטן קינד, און זיי זענען בשלום אהיים געקומן, זיי וואלטן געווען פון קעלט אומגעקומן, ווען דער בעל־עגלה האפט זיך ניט אראפ פונם וועג אין אדערף אריין, און שטייט ניט איבער מיט זיי די נאכט אין דערף, ווען ער פאהרט גלייך וואלטן זיי געווים פארפרוירען געווארן, נאר אין דערף האבן זיי זיך איבער נאכט אויסגעווארימט. אויף אין דער פריה איז דער ווינט שטילער געווארן, און די קעלט איז שוין ניט געווען אזוי שטארק, מ׳האט זיי גוט איינגעדעקט, דער הויפט דעם אויס־געמוטשיט׳ן קינד וועלכעם האט קיין טראפן בלוט ניט געהאט. הכלל, זיי זענען ב״ה געקומן בשלום, אז איך האב דעם בריעף באקומן בין איך ערשט בארוהיגט געווארן, און בין א היים געפאהרן אין מיין רוה אריין עסן די אייביגע קעסט.

קומענדיק אהיים אין דערף אריין, האב איך ערשט אנגעהויבן צו פיהלן די אריסקייט פון מיינע שווער און שוויגער, די ערשטע 2–3 וואכן אז איך האב נאך גהיים׳ן אגאסט, האט מען זיך נאך געשטארקט עס זאל האטש צו מיר ניט אנקומן אזוי פיעל, אבער אז איך בין געווארן אוים גאסט, האבן זיי זיך אויף געהערט צו שטיקן און צו פארדעקן דעם דלות, און האבן איהם אנגעהויבן ארוים וויזן אין גאנצן, אנגעהויבן עסן אזא ברויט און אזעלכע געריכטן וועלכעם איך האב בשום אופן ניט געקענט געווואוינט ווערן צו זיי, עס קען זיין אז זיי האבן פריהער אויך בעסער ניט געגעסן, נאר צו מיר איז דאס ניט אנגעקומן, נאר פון זינט איך בין אוים גאסט געווארן, האט מען מיך אויך אין קאן אריין גענומן, איך אלעם שטאדט קינד אויף געצויגן, איז מיר געווען על אפי ועל חמתי, די גאנצע סביבה און די פיהרונג זייערע, די גראבע, וועלכע איך בין ניט

איינגעוואוינט דער צו, און בפרט אז דאס ברויט מיט די מאכלים זייערע האב איך שוין אויך ניט געקענט עס'ן. האב איך שוין גאר ניט געקענט איבער טראג'ן, עס איז מיר קיין רגע ניט ארויס פון געדאנק, דאס איך זאל אוועק פון זיי אין דער וועלט אריין... דאכט זיך, אט האב איך ביי זיך רעכט געמאכט צו טאהן אזוי, אבער די איינע זאך האט מיך אפגעהאלטן: די רחמנות וואס איך האב געהאט אויף מיין יונגע פרוי באטראכטענדיג איהר לאגע און איהרע יסורים וואס זי וועט האב'ן פון דעם, אט דאס איינציגע האט מיך אפגעהאלט'ן פון דעם שאג הנ"ל, און איך האב געליט'ן און האב אנגעהויב'ן איינגעהן פון טאג צו טאג.

דאס ווייבעל אויף מיר קוקענדיג האט אויך פיעל געליט'ן, זי האט ניט געקענט צו זעהן מיינע יסורים, אבער קיין תרופה קען זי מיר ניט שאפ'ן, די עלטער'ן איהרע האב'ן מיך געפרעגט וואס מיר איז? האב איך זיי געזאגט, האב'ן זיי זיך שטארק פארענטפערט, אז זיי זענען ניט שולדיג, נאר זייער אריימקייט, איך האב זיי מודה געווען אז זיי זענען געראכט, אבער איך בין דאך אויך געראכט, איך קען מיט זיי ניט הויז'ן צו זאמען, איך לייד ניט זייער פיהרונג, און לייד ניט זייערע קינדער וועלכע האב'ן ניט קיין שום ערציהונג און וואקס'ן דארפישע גראבע יונגען א. ז. ו. נא! וואס וויסטו? — זאגען זיי מיר — וואס קענען מיר בעסער מאכ'ן? יא, איהר קענט שוין ניט בעסער מאכ'ן, — זאג איך זיי — אבער מיר מיין לאגע קענט איהר דאך פארבעסער'ן, מיט וואס? — פרעג'ן זיי פארוואונדערט — מיט וואס קענען מיר דיר פארבעסער'ן? אט מיט דעם, איהר זאלט זיך אפטהיל'ן פון מיר, ווי הייסט? — זאג'ן זיי דערשראק'ן, — ווי קענען מיר זיך פון דיר אפ־טהיל'ן, דו האסט דאך קיין באזונדער געשעפט ניט, פון וואס וועסטו לעב'ן? עט, דאס מאכט ניט אויס! דער גאט וועלכער שפייזט די גאנצע וועלט, וועט מיך מיט מיין ווייב אויך שפייז'ן, נאר ווי פועל'ט מען ביי אייך איהר זאלט מיר איבער לאז'ן די שטוב, וועלכע איהר האט זי מיר אשטאפ נדן אריינגערעכענט אז זי איז מיינע א אייגענע, דען בלייב איך זיצ'ן אין דער שטוב מיט מיין פרוי, אייער טאכטער, און איך האב צו אייך גאר ניט, און בין אייך מוחל פון הייגטיג'ן טאג אהן די אייביגע קעסט אייערע, און בין אייך מוחל אלע גליק'ן, נאר טוהט מיר צוליב די איינע זאך, וואס וועסטו טאהן? — פרעג'ן זיי מיך — דו וועסט אוועק וואנדר'ן די טאכטער אונזערע, און וועסט זי איבער לאז'ן עלענד אליין? — אייער טאכטער איבער לאז'ן? וועל איך וויל, קען איך איהר איבער לאז'ן בעסער יעצט וועל זי איז נעב'ן אייך און מיט אייך, נאך וואס דארף איך איהר נאך לאז'ן אליין וועל זי וועט זיין עלענד? אזוי מערדעריש באהאנדל'ן מיין פרוי? ווי

קענט איהר מיך רעכענען פאר אזא מערדער? ניין איהר האט א גרויסן טעות! איך האב צו אייער טאכטער גאר ניט, איך בין איהר געטרייער ווי איהר, חאטש איהר זענט איהרע עלטערן, א סימן האט איהר, אז איך באשטעה אייך איינצולאזן די קעסט און ווערן פאר זיך א בעה"ב, חאטש איך האב ניט ווא־ס, און צו ווא־ס זיך צו נעמען, נאר מיט בטחון צו השי"ת אז ער וועט מיך ניט פארלאזן, און דוקא בלייבן וואוינען צו זאמען מיט מיין פרוי, זי באשטעהט, און איז אין מיר איינגעגלויבט בעסער ווי אין אייך, זי דער־קענט שוין אייער אומגעטרייי־שאפט צו איהר, נאר דאס מוז איך זאגן: אויב איהר וועט מיר ניט צוליעב טאהן, וועל איך מוזן איבערלאזן אלעס, און ניט ווילענדיק אייער טאכטער אויך ביי אייך לאזן, נאר צוליב אייער אומגעטרייי־שאפט,—און אייער טאכטער וועט האבן צו ווינען ניט אויף מיר ח"ו, נאר אויף אייך, מיט איהר האב איך חתונה געהאט, מיט איהר וויל איך וואוינען, אבער ניט מיט אייך, דען מיט אייך קען איך בשום אופן ניט וואוינען צו זאמן, וועט איך האב א הויז, צו חאטשע אקליינעם קאפיטאל וואלט איך דאס ניט געטאהן זי צו לאזן, נאר ניט ווילענדיק וועל איך מוזן אזוי טאהן, און ווער וויים צו וואס דאס קען ברענגן דער נאך, אז איך וועל אוועק אין דער וועלט זוכן גליקן מיט לוידיגע הענד, און ווער וועט זיין דער חייב פון אונז? געווים איהר! נאר איהר אומגעטרייע עלטערן. ענדליך, נאך אלע מיינע רייד און נאך פיעל טענות ומענות, איז געבליבן ווי איך האב געוואלט, אז זיי, די שווער און שוויגער, זאלן זיך ארויס ציהען פון דער שטוב און מיך איבער לאזן די שטוב כנ"ל.

עס טוהט זיך ניט אזוי גיך ווי עס רעדט זיך, מיר האבן טאקע אזוי אפגערעדט און אזוי איז געבליבן, דער פלאן איז גרייט, אבער מ'קען ניט חאפן, זיי מוזן פריהער אויסזוכן פאר זיך א וואוינונג וואו צו עפענען א שיינק אדער א קליים, וואורום ניט אלע ערטער זענען מסוגל צו פרנסה, לכן האבן זיי געהאלטן אין נאכזוכן א וואוינונג פאר זיך, דערווייל איז שוין אריבער געלאפן א פאר חדשים, וואס מיר מוזן אלע צו זאמען וואוינען און איך מוז לויד'ן, נאר איך האב געלעבט מיט דעם האפענונג, אז ניט פיעל וועל איך נאך לויד'ן, און אט אט ווער איך געהאלפן פון זיי, און דאס גוטע האפענונג האט מיר פארגרינגערט מיין ביטערע צייט. סוף כל סוף איז די האפענונג ערפיהלט געווארן, דאס מיינע שווער און שוויגער האבן באקומן איבער צו נעמען א שיינק פון וויין און פון בראנפן, אין "פירקאהן" דאס באלגארישע דארף, וועלכע ליגט ביים דניעסטער נעבן דער שטאדט בענדער, דארטן האט די געמיינדע אוועק געגעבן די שיינק אויף ארענדע, האט דער ארענדאר זיי אריין געזעצט אין א שיינק אונטער זיין

מאכט, און האט זיי בעשטימט א גוטען לוין, דא איז שוין אויסגעקומ׳ן גוט פאר מיר, און גוט פאר זיי, דען זיי האב׳ן שוין דא אין דארף סיי ווי ניט געהאט וואס צו טאהן, נאר זיצ׳ן זיך און מוטש׳ן אויפ׳ן טרוקענעם שטיקעל ברויט, קיין קאפיטאל האב׳ן זיי ניט געהאט צו מאכ׳ן זיך א שיינק פאר אייגינם, און ווער ס׳זאל זיי איבערגעב׳ן איז אויך ניט געווען, לכן, די זאך וואס האט זיך געמאכט מיט פירקאהן איז געווען מעשה נסים, איך וויים ניט צו אין מיין זכות, צו אין זייער זכות איז דער נס געשעהן, נאר, איך שיהיה, א גרויסער נס איז טאקע געשעהן מיט אונז אלע, און מיר זענען אלע געהאלפ׳ן געוואר׳ן.

די שווער און שוויגער זענען באלד צום נייעם יאהר צום 1־טען יאנואר 1868 ארויסגעפאהר׳ן, און איך מיט מיין פרוי זענען מיר געבליב׳ן אין די שטוב די בעה״ב, די אייגענטימער פון א הויז מיט א גוט׳ן געמויערט׳ן קעלער, די שווער און שוויגער האב׳ן שטארק געווויינט ביים געזעגנען זיך מיט אונז, וואס זיי לאז׳ן אונז אזוי ארים און עלענד, באזונדערס האב׳ן זיי געזארגט פאר זייער טאכטער, איך זאל איהר ח״ז ניט איבער לאז׳ן און אוועק,—אזוי האב׳ן זיי לייטען געשראק׳ן, אז דער יונגער־מאן איז שוין אויס געפאהר׳ן א וועלט, וועט ער זיך געווויס ניט איינהאלט׳ן דא אין דארף און דערצו ביי אזא אריימקייט,— דאס האב׳ן זיי די גוטע פריינד געשראק׳ן, ניט פאר געטריי־שאפט צו זיי, נייערט אלעס קנאה, זיי האב׳ן זיך ניט געקענט פארשטעל׳ן, אז אזא יונגער מאן זאל אזוי אריינפאל׳ן און זיך ניט זעהן ראטעווען, וועו נאר איך וואלט האב׳ן זייער פארדארבענעם חארקטער, וואלט איך דאס געווויס געטאהן, נאר איך בין גרייט געווען אלעס איבער צו טראג׳ן, און ניט ערלויב׳ן זיך צו בעטריג׳ן מיין פרוי וועלכע איז געפאל׳ן אין מיין גורל פון דער השגחה.

איך האב מיינע שווער און שוויגער בארוהיגט, אז זיי זינדיק׳ן פאר גאט מיט דעם וואס זיי דיינק׳ן אויף מיר אזוי שלעכט, און זייער טאכטער האט זיי אויך בארוהיגט, אז זי איז איינגעגלויבט אין איהר געטרייען ליב׳ן מאן נאך בעסער ווי אין זיי זעלבסט, און זיי קענען פאהר׳ן און זיין רוהיג וועג׳ן איהר, ענדליך זענען זיי אוועק געפאהר׳ן, און מיר זענען דא געבליב׳ן.

באלד נאך זייער אוועק פאהר׳ן, האב׳ן מיר ערשט אנגעהויב׳ן צו באטראכט׳ן וואס מיר האב׳ן צו טאהן, ווי ארום צו ציהען חיונה צו פארדינען דאס שטיקעל ברויט. קיין שיינק ווי איך ניט בשום ענין ואופן, איך לייד ניט אזא פרנסה, צו האב׳ן צו טאהן מיט גוים שכורים, חאטש איינער האט מיר געוואלט געב׳ן געלד דערויף צו מאכ׳ן מיט איהם בשותפות א שיינק, איך האב בארעכענט אז אקלייטעל מאכ׳ן, איז פאר מיר ווי

געוואונטשן, דאס ווייב טויג גוט צו דער פרנסה, און דאס איז א שטילע פרנסה, אז גאט העלפט קומט דער קונה, קויפט, און געהט זיך אוועק, און נעבן איהר וועל איך זיך גיך אויסלעהרנען ווי צו פארקויפן, און מיר ווילן האבן א שטיקעל ברויט, ווייל דאס ארט איז דאך א איינגעצוויגן ארט פון פרנסה, פאר זיי אלע האט ניט געטראגן, אבער פאר 2 נפשות וועט דאס גענוים טראגן. יא, אלעס רעכט, וואו נעמט מען אבער געלד? מיט וואס מאכט מען די קראם? די געלד פראגע האב איך ניט געקענט פארענטפערן, ווייל געלד לייען האב איך ניט געהאט ביי וועמען, דען קיינער וועט מיר ניט לייען, מ׳וויסט אז איך בין ארים. שותפות מאכן מיט א געלד מענטשן, האב איך ניט געוואלט, איך האב מורא געהאט עס וועט ניט טראגן אויף 2 פאמיליעס דער נאך וועט יענער האבן טענות, איך האב איהם חיזו בדלות געשטעלט, אליין איז האטש די נשמה ריין — זאגט די וועלט — לכן איז טאקע שלכעכט! איך האב זיך גערדייט און געבויגן אויף אלע זייטן, איך האב אנגעשלאגן ביי מיינע פריינד אין טאשליק וועג א הלואה, און מ׳האט מיר געוועהנליך אפגעזאגט, דען ווי טאר איך האבן א טובה אויף מיין לעבן פון א פריינד? נאר איין איינציג מאהל אויף מיין לעבן האב איך באקומן א טובה ביי א פריינד און ניט מעהר, ווי איך וועל שפעטער דערצעהלן.

אז איך האב געזעהן אז ס׳איז ניט צו באקומן, האב איך גענומן מיין גאנץ ביסעל פארמעגען, היינו, 15 רובל מזומן פון מיין דרשה געשאנק, וועלכע איך האב זיי פעסט באהאלטן און וואס איך האב זיי בדרך נס מציל געווען פון שווער און שוויגערס הענד, וועלכע האבן זיי געזוכט, ווייל זיי האבן געוואוסט דעם חשבון, און איך האב זיי ניט געגעבן אין זייערע הענד אריין, אט די 15 ציטיריקע רובל האב איך גענומן, און צו זיי האב איך מיט גענומן 3 אלטע זילבערנע לעפל, אויך פון מיין דרשה געשאנק, און 4 שנירלאך פערל וועלכע מיין וויבל האט זיי געטראגן אויפן האלז, — דאס איז געווען איהר גאנצע ציהרונג, — און מיט אלעמען בין איך אוועק געפאהרן קיין טיראספאל אייגקויפען סחורה אין מיין נייעם מאגאזין וואס איך וועל עפענען אין א גוטער שעה.

אין דעם דארף, ניט וויט פון מיר האט דאמאלס געוואוינט דער שוויגערס א שוועסטער אונזערע א מומע, מיטן נאמען בלומה. דער מאן איהרער האט גהייסן וועלווול דער מאנישקעס צו ווי אנדערע האבן איהם גערופען וועווע דער קרומער, אז איך בין אווקגעפארן האב איך געבעטן די מומע בלומה זי זאל איהרס א קינד צושיקן צו מיין פריידהלען, און אויף באנאכט זאל זי אליין קומען נעכטיקן מיט איהר, דאן האב איך

געקענט פאהרן אין שטאדט אלע מאהל וועו איך האב באדארפט, איך בין געקומען אין שטאדט אריין, איך האב פארמשכ'נט ד. ה. פארזעצט די זאכען וועלכע זענען אויבן אויסגערעכינט געווארן, און האב אויף זיי געליגען 25 רובל, איז צוזאמען 40 רובל, פאר 30 רובל האב איך איינגעקויפט אלערליי מינים סחורה באקאליי, צו ביסלאך, אבער פון אלע מינים וועדליג מיין פרוי האט מיר א צעטל אויסגעשטעלט, פאר 5 רובל האב איך געקויפט א וואג מיט געוויכט און כל מיני געפעס: טעלער, לעפיל, גלעזער, שאלן, א טשייניק וכדומה, אלעס אין שטוב אריין וואס מיר האט געפעהלט, 3 רובל דעם גוי פאר דער פוהר אהין און צוריק, און 2 רובל איז מיר נאך געבליבן אין קעשענע אויף א היים צו קומען.

איך בין געקומען פון דער שטאדט און מיר האבן אויסגעשטעלט אונזער קראם, מיר האבן זי אויסגעשטעלט אזוי בריה'ש, אז חאטש עס האט זיך געקענט באהאלטן אין איין ווינק'ל, האט עס פארנומען כמעט אלע פאליצעס און 2 וועגט מיט סחורה...

מיר האבן אנגעהויבן לייזן צו ביסלעך, אזוי אז איך האב געמוזט באלד אין 2 וואכן ארום פאהרן צו ברענג'ן סחורה, מיר האבן זיך געלעבט צופריד'ן און רוהיג, קיין גרויסע בעלי הוצאות זענען מיר ניט געווען, מיר האבן געלעבט אין גרויס דחקות, און אזוי האבן מיר דורכגעלעבט ביז פסח, אויף פסח זענען מיר אריינגעפאהרן קיין פירקאהן צו די שווער און שוויגער, וויל קיין פסח פון אונזער קראם האבן מיר ניט געקאנט מאכן. באלד נאך פסח זענען מיר אהיים געפאהרן און וויטער געפירט די פרנסה, איך האב געזען אז אונזער קרעמל גוסס'ט שוין, קיין סחורה איז שוין ניטא, קיין געלד אויך ניט, וואס טוט מען וויטער? האב איך געמוזט דאס יונגע בהמה'לע וואס האט זיך ערשט אבגעקלבט, — וען די שווער און שוויגער זענען פון דארף ארויסגעפאהרן האבן זיי מיר געשענקט א 2 יעהריגע קאלב, און איך האב דאס קאלב געקארעט דעם גאנצן ווינטער, טאקע מיט דער קארעט וואס זיי האבן פאר איהר איבערגעלאזט, און יעצט אז דאס קאלב האט זיך געקאלבט, און ס'איז געווארן א קוה, וואלט'ן מיר געקענט פון איהר האבן מילך און פוטער, אבער די קראם אונזערע גוסס'ט, און די משכנות לייז איך ניט אויס, וועט אנוואקס'ן פראצענט און זיי וועל'ן פארפאל'ן וערן, און וואס טוט מען, וועלכעס איז בילכער? האב איך בארעכענט אז די קוה דארף מען פאר־קויפ'ן. איך האב זי פארקויפט פאר 35 רובל און האב אויסגעלייזט די משכנות, איך האב געקויפט א ביסל סחורה און בין א חיים געקומ'ן, און געקויפט פאר 3 רובל א ציעג, האבן מיר געהאט מילך גאנץ געוג פאר

פאר אונזער געזינדל וועג'ן, און מיר האב'ן ניט געהאט וואס צו בענקען נאך דער קוה, מיין פריידה'לע געהט שוין אין די פערל', און מיר עס'ן שוין מיט אונזערע זילבערנע לעפל', און דאס קלייטל קלייטעלט זיך נאך דערווייל, און מיר לעב'ן דאך, איי ווי אזוי מיר לעב'ן? זי פיהרט די שטוב, די בעלי־בית'שקייט און זי איז די גאנצע קרעמער'ן אין קראם, איך זיץ און לעהרן, און בייט איהר איבער צייטענווייז אין קלייטל, די צייט טראגט אויף אלעם, דען דאס לייזונג איז נאר גאנץ פריה און פארנאכט, אבער א גאנצ'ן טאג זעהט מען קיינעם ניט, וועל שמועסט יעצט נאך פסח, ווען אלע פויער'ן זענען אויף דער ארבעט א גאנצ'ן טאג.

דאס לייזונג איז פון טאג צו טאג ערגער געווארען, חוץ דעם וואס איך האב ניט פאר וואס צו לייז'ן, איז אפילו אויף דעם בים'ל וואס ס'איז יא דא, איז אויך קיין קונים ניטא, און אנשטאט קונים אויף 2 פים, קומ'ן 4 פיסיגע קונים און עס'ן אויף דאס איבעריגע...

אין דער צייט מאכט זיך מיר א נסיעה קיין פירקאהן צו די שווער און שוויגער, ס'האט מיר אבער ניט געלוינט צו דינגען א פוהר, ווייל ס'קאסט טייהער, ס'איז דאך ארבייט צייט, ר"ח אייר, לכן האב איך געדונגען ביי א וואלאך א פערד אויף צו פאהרן רייטענדיק, דאס פערד האב איך געדונגען אויף א טאג. אז ביז אין דער נאכט זאל איך זיין צוריק, האט מיך בזה האופן געקאסט וועלוועלער, חוץ דעם האב איך רייטענדיק אוספעיעט צו זיין אין איין וועגס אין טיראספל אויך, נאר מיט מיר האט זיך געטראפ'ן א וואונדערליכע און א שרעקליכע פאסירונג, די שרעק איז מיר פארבליבן ביז היינטיק'ן טאג, און ביז היינטיק'ן טאג וויים איך ניט וואס דאס באדייט, ווען איך זאל דאס הער'ן דערצעהל'ן פון א אנדער'ן וואלט איך עס געווים ניט גענגלויבט, אזוי ווי למשל יעצט, אז איך דערצעהל דאס, קענען זיך געפינ'ן פיעל וואס וועל'ן מיר ניט גלויב'ן, און זאג'ן אז דאס איז געווען א דמיון, א חלום וכדומה. איך האב צו די ניט גלויבער גארניט ח"ו, ווייל איך האב אייך פריהער געזאגט, אז איך וואלט אויך ניט בעסער געווען פון אייך ווען איך הער דאס פון א אנדער'ן, אבער איך, אזוי ווי מיט מיר אליין האט זיך דאס געטראפ'ן און איך אליין וויים דעם אמת דורפון, אז דאס איז א אמת'ע געשיכטע, ווייל דאס איז געווען, "בחקיץ ולא בחלום", און מיט'ן קלארן ישוב הדעת, אלזא מעג איך דערצעהל'ן אלעם וואס מיט מיר האט געטראפען, און וועל עס קען מיך וועט געווים גלויב'ן, און וועל עס קען מיך ניט איז ווי ער וועט זיך וועל'ן, אזוי זאל ער זיך זאג'ן, האלט מיך ניט, זאל ער יא גלויב'ן, ניט גלויב'ן, אבי איך וויים, אז מיין געווים'ן איז ריין,

און אז איך דערצעה׳ די רעכטע וואהייט בלי שום גוזמא ובלי שום שקר ח״ו, איך דערצעה׳ וואס מיט מיר האט זיך פאסירט אויף מיין לעב׳ן און אלעס וואס איך האב איבערגעטראג׳ן און געליט׳ן, געזעהן און געהערט, דאס טוה איך אלעס צוליב מיינע קינדער, זיי זאל׳ן וויס׳ן וואס מיט זייער פאטער און מוטער איז פארגעקומ׳ן ביי זייער לעב׳ן. איך האב מיך וויט פארשמועסט, שוין צייט אומצוקעהר׳ן זיך צו אונזער שמועס וואס מיט מיר האט זיך שרעקליכעס געטראפ׳ן.

שנת תרכ״ח, 6 צו 8 טעג אין חדש אייר, געדענק איך, בין איך ארויסגעפאהר׳ן פונ׳ם דארף בוטיר אויף א פערד רייטענדיק קיין פירקאהן כנ״ל, ביז זייגער 10 בין איך איינגעלאפ׳ן די 25 וויארסט קיין פירקאהן, און האב זיך פארזאמט 2 שעה אין פירקאהן, 12 א זייגער בין איך ארויסגעפאהר׳ן פון פירקאהן קיין טיראספא׳, און ¾ אויף 1 בין איך געקומ׳ן קיין טיראספא׳, אין טיראספא׳ האב איך זיך פארזאמט ביז א זייגער 4, בין איך ארויסגעפאהר׳ן פון טיראספא׳ און בין געקומ׳ן קיין מאלאיעשט, — א דארף וואס ס׳איז 15 וויארסט פון טיראספא׳. — 6 א זייגער פארנאכט, דא אין מאלאיעשט האב איך זיך אבגעשטעלט ביי דעם ארענדאר, מיינער א גוטער פריינד, ר׳ אהרן מאלאיעשטער, און האב מיט איהם פארבראכט א ½ שעה דערוויי׳ האט דאס פערד זיך אויסגערוהט, און פון דאנען ביז א היים האב איך נאך צו פאהר׳ן 15 וויארסט, וויי׳ פון בוטיר קיין טיראספא׳ איז 30 וויארסט און מאלאיעשט שטעהט אויף האלב׳ן וועג פינקטליך, און וויי׳ איך האב געוואוסט, אז איך האב נאך געגנוג צו פאהר׳ן, און די נאכט קומט אויך באלד אונטער, און דאס פערד׳ל איז שוין מיעד, האב איך זיך געזאמט א ½ שעה און בין וויטער געפאהר׳ן. דא מוז איך זיך אבשטעל׳ן א בים׳ל אייך בעקאנט צו מאכ׳ן מיט דעם וועג פון דעם דארף מאלאיעשט ביז מיין היים אין דארף בוטיר.

דער וועג באשטעהט אין 4 בערג און 4 טאהל׳ן, די בערג זענען איינער נאך דעם אנדערן, און פון דעם טאהל׳ וואס דאס דארף מאלאיעשט שטעהט, ציהט זיך דער וועג בארג ארויף, און אז מ׳קומט בארג ארויף, לאזט זיך באלד אראפ דער וועג אין טאהל׳, און פון דעם טאהל׳ איז וויטער בארג ארויף, און אזוי וויטער ביז אין 4־טען בארג אראפ איז שוין א א טיעפער טאהל׳ וואס אין איהם ליגט דאס דארף בוטיר.

אז איך בין ארויסגעפאהר׳ן פון דארף מאלאיעשט, און האב געגנומ׳ן פאהר׳ן דעם 1־טען בארג ארויף, וועלכער האט זיך געצויג׳ן א ערד פון א 2 וויארסט, האב איך אנגעהויב׳ן דאוועגען מנחה אויפ׳ן פערד רייטענדיק, דאס פערד איז זיך געגאנג׳ן לאנגזאם, און איך האב זיך פאמעלאך גענדאוועגנד,

הגם ס׳איז נאך געווען פריה, ביז איך בין געקומ׳ן אויפ׳ן בארג ארויף האב איך שוין געהאלט׳ן נאך שמונה־עשרה, איך גיב א קוק אין טאהל, זעה איך: עס ברענט א פייער אין דער זייט פונ׳ם וועג, דאס האט אויף מיר קיין שום רושם ניט געמאכט, מילא, ברענט א פייער אין טאהל! דאס מוז זיין פאסטאכער פון שאף וועלכע קאכ׳ן זיך וועטשערע, אדער א טשומאק וועלכער האט זיך אפגעשטעלט פאשען די אקס׳ן, אדער גאר פויערס וועלכע זענען ארויסגעפאהר׳ן אויפ׳ן סטעפ אקער׳ן די פעלדער און ברענען די ברויאנעס, איבער די אלע אויסגערעכענטע זאכ׳ן, האב איך קיין זאך ניט איבער גיטראכט, האטש איך האב דאס פייער׳ל ארויסגעזעהן טיעף אין טאהל נאך בעת איך בין געווען אויפ׳ן שפיף בארג, דאך איז מיר ניט געווען אינטערעסנע, אז איך האב אפילו ניט געדיינקט דער פון צו האב׳ן אין זינען, אז וועו איך וועל אראפקומ׳ן אין טאהל, צו דעם ארט וואו איך האב עס געזעהן ברענען, צו ערקונדיק׳ן זיך וואס דאס איז פאר א פייער, אין דעם בין איך אראפגעפאהר׳ן אין טאהל, און דערענדיקט מיין מנחה דאוונען, און זיך פארטראכט אין מיינע געשעפט׳ן, און אזוי בין איך איבער געפאהר׳ן דעם גאנצ׳ן טאהל, און האב זיך שוין ארויף געחאפט דעם בארג ארויף, אז איך בין אפגעפאהר׳ן א שטיק וועג בארג ארויף, הער איך ווי עס אודזשעט אונטער מיר, איך קוק מיך ארום, דאס אודזשען איז פונ׳ם פייער׳ל, וואס איך האב געזעהן, וועו איך בין געווען אויפ׳ן בארג, און איך בין דאס לאנג איבער געפאהר׳ן גאר ניט באמערקענדיג צו עס ברענט נאך, און וועו דער מאכער איז פונ׳ם פייער — אט אדאס פייער׳ל לויפט פשוט, עס לויפט פון יענעם ארט זואו איך האב עס אין אנפאנגס געזעהן, פונ׳ם ערשט׳ן שפיץ בארג, לויפט דאס יעצט פון דארט׳ן פון טאהל גלייך צו מיר מיט אזא קוראזש, אז עס רוישט גלייך ווי א פייער ביי א רעכטער שריפה, חלילה, איך האב דאס דערזעהן האב איך זיך זעהר דערשראק׳ן, און האב אנגעהויב׳ן שרייען בכל כחי ״שמע ישראל״ און נאך אזעלכע פסוקים דאס פייער ווערט נידיריקער און לויפט צוריק אין טאהל אריין, איך דאנק גאט וואס ער האט מיך מציל׳ געווען פונ׳ם פייער, און איך טרייב אונטער דאס פערד עס זאל וואס גיכער פאהר׳ן, דאס פערד׳ל איז מיעד און וויל מיך ניט פאלג׳ן, דער וויל בין איך שוין ארויף געפאהר׳ן דעם בארג, און הייב שוין אהן פאהר׳ן בארג אראפ, איך פאהר מיר אזוי און באטראכט וואס מיט מיר איז פארגעקומ׳ן אין יענעם טאהל, עס קומ׳ן מיר אלערליי רעיונות און דמיונות וועג׳ן דעם, אט טראכט איך וואס האב איך געטאהן, אפשר איז דאס אאוצר און איך וואלט איהם בעדארפט קונה זיין, וועדליג איך האב געהערט אז אאוצר קונה זיין טהוט מען

א וואָרף א שוך צו א אנדער חפֿץ פון זיך, אין פייער אריין, וועלט דאס פייער תיכף פאַרלאשן און דער אוצר לאזט זיך נעמען, היינט טראכט איך פאר וואס האב איך אזוי ניט געטאהן? און באלד טראכט איך אנדערש, אז פון וואנען וויים איך אז דאס איז א אוצר; טאמער איז דאס גאר ניט קיין ריינע זאך, איך האב געזען אין ספֿרים בעשרייב'ן זיי, אז ס'איז דא א מין קליפה וואס רופט זיך אהן קליפת נוגה, און זי באווייזט זיך צום מענטשן אין געשטאלט פון א פייער וועלכעס שפרינגט פון ארט צו ארט, לכן איז טאקע גלייך וואס איך האב זיך מתרחק געווען און זיך ניט אבגעשטעלט, דערווייל פארגעסט ניט אז איך האלט אין פאהרן און שמויס אונטער דאס פערד'ל זאהל גיכער געהן, איך בין שוין אין דער טיפענעש פון טאהל, איך הויב שוין אהן ארויף פאהרן דעם 3־טען בארג ארויף. איך בין זיך אזוי פארטראכט אין די פריהער אויסגערעכענטע געדאנקען, אינדעם הער איך וויטער אודז'ען דעם פייער נאך שטארקער ווי פריהער, איך קוק זיך אום צוריק, דאס פייער לויפט פון יענעם בארג פון וועלכ'ן איך בין שוין איבער געפאהר'ן, גלייך לאזט עס זיך צו מיר, נאר אלעס אזוי געשווינד און מיט רעש, אז אלע מיינע אברים זענ'ן דערציטערט געוואר'ן, ס'איז שוין באלד נאהענט נעב'ן מיר, און עס הויבט זיך הויך ווי א מענש די הויך, און גלייך ווי א מענש ברענט אין פייער, און לויפט געשווינד, איך הויב אהן ניט מיט מיין קול צו שרייען וויטער שמע ישראל א. ז. ו. נאך פסוקים פון יושב בסתר עליון, אזוי אז איך וויים ניט ווי אין מיר האט זיך געגומ'ן כח צו שרייען אזוי.— איך זעה ווי דאס פייער הויבט אהן געהן צוריק אין טאהל אריין, איך שלאג דעם פערד, און דער פערד געהט קוים, איך קוק נאך דעם פייער ווי ער לויפט צוריק און וועלט קלענער און קלענער ביז איך זעה איהם שוין ניט, איך הויב אהן וויטער צו קלער'ן וואס זאל דאס באדייט'ן? טאמער איז דאס פארט א אוצר, עס לויפט מיר נאך מיין גליק און איך אנטלויף דערפון, איך קלער וויטער צוריק אז דאס קען ניט זיין, וויל וען דאס איז א אוצר און צוליב מיין גליק, וואלט עס באדארפט אנדערש זיך באווייז'ן, אזוי אז איך זאל קיין שום שרעק ניט האב'ן, אלא עס באווייזט זיך און פארשאפט מיר שרעק, איז א סימן אז דאס איז ניט קיין ריינע זאך נאר א מין קליפת־נוגה. איך טראכט אלערליי געדאנקען איינער נאך דעם אנדער'ן, איך בין אזוי ווי צומישט, דערווייל בין איך שוין אראפגעפאהר'ן דעם 3־טען טאהל, און דארף זיך ארויף נעמ'ן אויפ'ן 4־טען בארג, דעם לעצטן פון וועלכ'ן איך פאהר נאר ארויף דעם בארג זעהט מען שוין ארויס די מיהלן פון דארף,

און דער וועג ביז די מיהל'ן איז א ערך פון 2 וויארסט גלייכער וועג, ד.ה. פונ'ם בארג ארויף, אז מ'קומט צו די מיהל'ן איז ערשט א גרויסער טיעפער טאהל בארג אראפ גלייך אין דארף אריין וואס שטעהט אין טאהל אונטער'ן בארג, איך הייב אהן ארויף־פאהר'ן דעם לעצט'ן בארג, און האלט אין איין טראכט'ן מיט צומישטע געדאנקען וועג'ן דעם ענין, איך פיהל זיך שוין א ביסל היימישער, ווייל אט אט בין איך שוין אין דער היים, ס'איז נאך געבליבען א ערך פון 4 — 5 וויארסט, די לבנה שיינט, די נאכט איז שעהן און אויסגעשטערינט, א פארגניג'ן די לופט, אבער די שרעק מיינע איז אהן א שיעור, ווי אויף להכעיס פאהרט ניט קיין לעבענדיקער מענטש, קיין שום פוהר באגעג'ן איך ניט, איך פיהל זיך אין דער שטילקייט פון דער נאכט דא אין פעלד עלענד, ווי אבגעריס'ן פון דער גאנצער וועלט, איך גיב א קלעהר, ווען עס יאגט מיר אן א פוהר וואלט איך שוין ניט מורא געהאט זיך אבצושטעל'ן ווען דאס פייער באווייזט זיך יעצט ווי פריהער. איך בין א בעל'ן און שטעל אפ דאס פערד און הער זיך גוט איין אויב עס הערט זיך ניט א פוהר פאהר'ן, און ווי אויף להכעיס הערט מען גארניט, האטש ס'איז א פאטשטאווע וועג, און א טראקט וואס רוהט קיינמאהל ניט א מינוט, יעצט זענען פארשיקט געווארן אלע מענטש'ן פון דער וועלט, נאר איך איינער בין גלייב'ן דא אין פעלד. ארום מיר איז געווען שטיל, און איך פאהר וויטער און טראכט שוין נאר פון אנדערע ענינים, און פון פייער האב איך זיך שוין כמעט מסיח דעת געווען, איך האלט שוין באלד ביים ענדיק'ן דעם בארג ארויף פאהר'ן, עס איז מיר שוין נאך גלייבען א ערך פון 3 וויארסט ביז א היים, פלוצלונג הער איך וויטער א אודז'ען פונ'ם פייער מיט א שטארק'ן רעש, נאך שטארקער ווי די ערשטע 2 מאהל, איך גיב א קוק דאס פייער איז שוין ניט וויט פון מיר, און עס הייבט זיך אין דער הייך, איך שריי וויטער "שמע ישראל" און נאך פסוקים, אבער דאס פייער שטארקט זיך, שטארקער ווי יענע 2 מאל און לויפט ניט צוריק, נייערט ס'איז ארוים פאראויס פאר'ן פערד, און ס'איז געווארן הייך ווי א גרויסער בוים, אז דאס פערד האט דערזעהן דעם פייער, האט זיך דאס הפנים שטארק דערשראק'ן און עס האט אנגעהויב'ן צו טאסק'ן אז איך האב געמיינט אז איך וועל צו שאט'ן אויף פאראך, דאס פייער איז נאך גלאפ'ן דאס פערד ווי פיל פון בויג'ן, איך האב מורא אי פאר'ן פייער, אי פאר'ן פערד איך זאל ניט געהרג'ט ווער'ן אראפ פאלענדיג פונ'ם פערד, חלילה, איך שריי מיט אלע מיינע כוחות, איך האלט מיך ביי די גריווע'ס, איך האב שוין פארגעס'ן דעם שרעק פונ'ם פייער, איך האב ערגערע שרעק איך זאל ניט נהרג ווער'ן מיט'ן פערד אראפ

לויפענדיק אין טאהל אריין וועלכער איז פול מיט שטיינער, וועלן דער פערד פאלט, צו ער שלאגט זיך אין עפעס אהן, וועט איך באלד נהרג, איך וועלדע אן אלע מיינע כוחות אייגצוהאלטן דעם פערד, אבער ס׳העלפט ניט, האטש פריהער האט דאס ניט געוואלט געהן, אפילו וועלן איך האב עס געשלאגן, און יעצט לויפט דאס פייל פונם בויגן, — איך שרייי — די גוים וואס וואוינען באלד אין טאהל האבן דערזעהן א פערד לויפט מיט א מענטשן, און דער מענטש שרייט מיט קולות, זענען זיי ארויסגעלאפען חאפן דאס פערד, אבער דאס פערד לויפט פייל פון בויגן, זיי האבן דאס ניט געקענט חאפן, דאס פערד לויפט שוין מיט מיר אין די גאסן פונם דארף, דא האבן די גוים עס פארצעפעוועט פון אלע זייטן און האבן עס געחאפט, דאס איז אויס געקומן ניט ווייט פון דעם פעטער וועלוול דער מאנאשקים, ער איז אויך ארויסגעלאפן, און זיין פרוי די מומע בלומה האט געגוואלדעוועט: גאט איז מיט דיר פינעבער! שרייי ניט! וואס איז מיט דיר? איך האלט אין איין שרייען אוי אוי, וויטער קען איך שוין גאר ניט רייד׳ן, דאס דארף גוים זענען זיך צונויף געלאפן יעדער וויל וויסן וואס דאס באדייט, איך קען אבער ניט רייד׳ן איך האב ניט קיין לשון, מ׳האט פארשטאנען אז דאס איז פאר שרעק, האט מען מיר געגומ׳ן ראטעוועט. מ׳האט מיר געגעב׳ן בראנפ׳ן, האטש איך טרינק קיין מאל ניט, פון דעסט־וועג׳ן האט מען מיר אריין געגאס׳ן א האלבען שקאלניק בראנפ׳ן, איך האב אפילו ניט געפיהלט צו דאס איז בראנפ׳ן צו וואסער, מ׳האט מיך געריבען מיט ספירט און מ׳האט מיר געלעגט אויסרוהן, דער וויל האט מען צו וויס׳ן געגעבען מיין געטרייע פרוי, זי איז באלד געקומ׳ן צו לויפ׳ן אהן א נשמה, זי וויסט נעבעך גאר ניט וואס צו טאהן, זי וויינט, זי חלש׳ט: זי וויל האטש הער׳ן א וואורט פון מיר, איך הער און פארשטעה אלעס, נאר די צונג דרעהט זיך מיר ניט, איך וויי ברמיזה מ׳זאל מיך לאז׳ן אויסרוהן, און זי זאל אויפהער׳ן וויינען, הכלל, איך האב זיך אויסגערוהט, ערשט האב איך זיך ב׳ה געפיהלט בעסער, און האב אנגעהויב׳ן קענען דריען מיט דער צונג, אז מיין פרוי האט דערלעבט צו הער׳ן אויס רייד׳ן א וואורט — פריידה׳לע קום אהער, דאנק׳ן השי״ת פאר זיין חסד — איז זי ערשט בארוהיגט געוואר׳ן, און האט מיך א חיים געפיהרט, מיט אונז זיינען מיט געגאנג׳ן איהרע פריינד, אויך דער פעטער מיט די מומע, הער׳ן וואס מיט מיר איז געשעהן, איך האב זיי דאס אלעס דערצעהלט וויי אייך איז שוין באוואוסט, זיי האבן דאס שטארק באוואונדערט.

דער גוי פונם פערד איז זיך געקומ׳ן קלאג׳ן, אז פונם פערד איז געוואר׳ן א תל, ער האט געמיינט אז איך בין שולדיג, איך האב דאס אזוי

געטריבן, אז ער האט געהערט וואס איך האב דערצעהלט האט ער מיך שוין ניט שולדיג געמאכט, און אויף מארגען אין דער פריה זענען אסך גוים און דער גוי פונ׳ם פערד אויך צווישען זיי, געקומען צו מיר, איך זאל זיי אויסמאהלן בדיוק פון וואנען דאס פייער האט זיך באוויזען דאס ערשטע מאהל, איך האב זיי געזאגט. האב׳ן זיי געזאגט אז זיי וועלן געהן גראבען וויל דארט איז דא א אוצר, זיי האבען זיך אויסגעלאכט זאגענדיק: א נאריישער יוד, עס האט זיך איהם באוויזן א אוצר און ער האט קיין שכל ניט געהאט איהם צו נעמען, זיי האבען פעסט געהאלטן־אז דאס איז א אוצר, דאס גליק איז דיר נאך געלאפן און דו ביזט דערפון אוועק, איך האב זיי געזאגט אז איך וויל ניט אזעלכע גליקען, פאר אייך די גליקען. וואס די גוים האבען געטאהן און וואס זיי האבען געפונען גראבענדיק וויים איך ניט עד היום, און ס׳איז מיר ניט אינטערעסנע צו ווים׳ן, נאר דאס וויים איך אז ביי מיר איז פארבליבען א שרעק אויף אייביג, חיינו: אז עס חלום׳ט זיך מיר עפעס אין שלאף און בפרט וען איך האב א טאג פון יסורים, אדער איך שלאף אליין אין א צימער, שריי איך פונ׳ם שלאף מיט שרעק, אז זייטיגע דערשרעקען זיך הערענדיק מיך שרייען, און דאס קען מיך טרעפען עטליכע מאהל אין דער נאכט, חאטשע איך בין בטבע ניט קיין שרייענדיקער, און האב קיין פאהרכט באנאכט צו גיהן אדער צו פאהר׳ן אליין, דאך איז ביי מיר פארבליבען די שרעק אין שלאף, אז פונ׳ם שלאף בין איך שרעקענדיקער, און נאר וואס עפעס עס איז, ווייזט זיך מיר א בילד אין חלום, חייב איך באלד אהן מיט די אייגענע קולות ווי איך האב געשריגען, בעת דאס פייער האט מיר נאך געיאגט, דאס וויים׳ן מיינע קינדער וואס האב׳ן מיך ניט איינמאל געהערט שרייען פונ׳ם שלאף. איך בין נאך דער רייזע געבליב׳ן ליגען א 3 טעג ביז איך בין צו זיך געקומען, און ערשט אין 3 טעג ארום בין איך געווארן פאלקאם געזונד ווי פריהער.

קאפיטעל י״ט.

דער גערשטען. א סוחר פון תבואה. געוואַרען א פאַטער. אויס סוחר. געבליבען א בעל־חוב. א ווײַנשענקער. א פאס ווײַן אויפ׳ן ירידי. פונ׳ם ווײַן געוואַרען עסיג. אויפ׳ן עולם התוהו. א נאכט אויף דער גאס. ביים מלב״ם ז״ל. א מלמד אין סאוויצקעס.

שוין צייט זיך אומצוקעהר׳ן צו רעד׳ן פון אונזער ווייטערדיקען לעבען, דאס קלייטעל אונזער׳ס האט אבגעגוסס׳ט די לעצטע גסיסה, נאך שבועות איז ניט געבליבען קיין לויט סחורה, און קיין גראשען, ס׳איז ניטא קיין שטיקעל ברויט אין שטוב, מיר ווארטען נאר אז דער גערשטען זאל פארטיג ווער׳ן, איך האב פאר פסח פארזעהט א דעסיאטין גערשטען עס האט מיך געקאסט 6 רובל, האפען מיר יעצט אז דער גערשטען וועט געראט׳ן, וועל׳ן מיר האבען עטליכע קערבליך. דאנקען השי״ת מיר האבען דערצויגען צו דער צייט, דער גערשטען איז פארטיג געווארן און מיר זענען ביידע געגאנגען אין א פריהמארגען אויפ׳ן סטעפ מיט 2 סערפען, און מיר האבען אבגעשניטען דעם גערשטען, איך מיט מיין פרוי האבען מיר א גאנצען טאג געארבעט, געשניט׳ן געבונד׳ן סנאפעס, און פאר נאכט זענען מיר אהיים געגאנגען מיעד אין פארהארעווטע, אבער עסען עפעס איז ניטא וואס, די פרוי מיינע האט געליגען ביי א שכנה א ביסעל פאפישויע מעהל און אפגעקאכט א מאמעליגע אין מילך פון אונזער ציגעלע, דאס האבען מיר אויפגעגעס׳ן געשמאק ווי איינער עסט דעם בעסטען מיטאג. אין 3 טעג ארום נאך דעם האב איך געדונג׳ן א פוהר און געבראכט דעם גערשט׳ן אין דארף אריין, איהם געגעבען אויס קלאפען, און אז איך האב איהם פארקויפט איז מיר געבליבען ריינע געלד 10 רובל, ווייל דאמאלט איז ניט געווען קיין גוטע פרייז. איך האב זיך געלאזט א מעסטעל גערשטען, און האב דאס אבגעמאהל׳ן און מיר פלעגען זיך באניגענען מיט גערשטען מעהל, קאכען און באקען, עס האט אונז אפילו פערשאט, נאר וואס האבען מיר געקענט בעסער מאכען, אז ס׳איז ניטא פון וואנען צו ציהען דאס לעבענס־מיטעל.

לאנג האט אזוי ניט געדויערט, השי״ת האט זיך פארט מרחם געווען אויף אונז, עס זענען געקומען אין דארף אריין סוחרים פון טיראספא? און האבען פארגעלעגט, איך זאל קויפען אין דארף פון זייערט וועגען תבואה, וויין, קאהר׳ן, האבער, גערשטען און פאפעשויעס, זיי האבען מיר געזאגט אויף יעדער מין א פרייז, און מיר האבען זיי צו געזאגט 10 קאפ׳ פון טשעטווערט קאמיססיאן, אפילו א קליינער קאמיססיאן נאר אלץ בעסער פון גארנישט, זיי האבען מיט מיר אפגעמאכט, און מיר געלאזט געלד 200 רובל, און אז איך וועל די תבואה ארויס שיקען צו זיי מיט די גוים, וועלן זיי צאהלן די גוים דאס איבעריגע וואס וועט זיי ארויס קומען לפי החשבון, אדער זיי וועלן אליין קומען איבערנעמען די געקויפטע סחורה, און אז ס׳וועט מיר פעהלן געלד. זאל איך זיי שרייבען וועלן זיי מיר צו שיקען וויפיעל איך וועל דארפן. הכלל, איך בין שוין געווארן א תבואה סוחר־ניק איך האב אנגעהויבען האנדלען אין דארף, און בין געווארן אין משך פון 2 חדשים דער פעאיגסטער סוחר, איך האב געקויפט תבואה מכל המינים בעסער און מעהרער פון אלע אלטע הענדלערס, אלע האבען מיך באוואונדערט ווי קומט דאס צו איהם? ער זאל קענען אזוי גוט האנדלען און אויספייען אומעדום, דען איך האב פארשפרייט מיין מסחר ניט נאר דא אין דארף, נאר איך האב געקויפט אין אנדערע דערפער אויך, די סוחרים מיינע האבען זיך ארום מיר גוט געווארימט. איך האב געקויפט אסאך סחורה און זיי האבען גוט פארדינט, איך אבער האב גוט געהארעוועט און האב גארניט געהאט, נאר ביי מיר איז דאס אויך זעהר טייהער און גוט געווען, דען איך האב דאך פון דעם ביסלע קאמיסיאן אויך אויפגעלעבט, איך האב אויך אויספייעט ביז ימים טובים צו לעבן וויי עס דארף צו זיין, און זיך אבים׳ צו געקליידעט, און אז איך בין געקומען אויף ר״ה ויו״כ אין שטאט אריין קיין טיראספא?, אלעס יום־טוב׳ניק ווי אלע אריינדארעס, האט מיך געקאסט הוצאות אהין און צוריק און קווארטיר, און להבדיל אין שוהל פאר אונזערע ערטער—א שיין קערבל—און איך בין ח״ו קיין בע״ח ניט געבליבן מיינע סוחרים, זייערע הונדערטערס זענען שטענדיג ביי מיר געווען, אלע האבן זיך אנגעשלאגן איך זאל ביי זיי נעמען געלד און זיין זייערער א קויפער, אלע האבן מיר דערקענט פאר א עהרליכען מאן, און האבן מיר געהעכערט די קאמיסיאן פון 10 אויף 15 קאפ׳ פונ׳ם טשעטווערט תבואה—א טשעט־ווערט איז 8 מעסטלאך—אזוי האב איך געהאנדעלט דעם זומער און דעם גאנצן אהסען ביז אין ווינטער אריין, און אלעס איז געגאנגען כשורה.

איך האב געמיינט אז איך לעב שוין און וועל שוין קענען אזוי לעבען, נאר ווי טאר איך דען לעבען? און ווס׳ן פון א לעבען, מיין מזל איז דאך

נידעריג, עס האט מיר אנגעהויבען שלעכט צו גען. ארום חדש שבט האב איך געהאלטן אין איין קויפען פאפישויעס, אדער ווי אנדערע רופען דאס "קוקורוזע", איך האב דעם מין אויפגעקויפט אסך און צו דעם האב איך געהאלטען אין קויפען אנדערע מיני תבואה וויין, האבער, קאהר'ן, פראסע, ריפאק, איך האב צוטיילט א ערך פון 800 רובל אויפגאבען, און די תבואות זענען געבליבען ליגען און איך האב זיי ניט געקענט בשום ענין ואופן ארויס שיקען אין שטאדט אריין, ווייל דער וועג איז זעהר שלעכט געווען, און די גוים האבען דערקוטשעט איך זאל די תבואות אויסקויפען און צו נעמען, האב איך געמוזט צאהלין טייהערער פאר דער דאסטוויקע, אבי פון די גוים פריי ווער'ן, איז מיר שוין קיין פרנסה ניט געבליבין, און פאר פסח איז דער וועג גאר קאליע געווארין, אז פאר 50 קאפ' פון פוד דאסטאווקע איז אויך ניט געווען צו באקומ'ן, און אסך געקויפטע תבואות האב איך געמוזט צו נעמ'ן און זיי שיט'ן אין מיינע זעק, און אזוי ווי ס'איז ניט געווען מעגליך צו שיק'ן כנ"ל, איז אסך סחורה קאליע געווארין און אנגעווארין די ווערט, און די סוחרים האבין געליט'ן חיזק, פארשטעהט זיך אז ביי אזעלכע צו פאל'ן בין איך צוגרונד געגאנגין, דען אז איך בין געבליבין ליגין פון חדש שבט אן מיט דער תבואה, האב איך שוין קיין אנדערע תבואה ניט געקענט קויפ'ן, און אז די סוחרים האבין דערלייגט האבין זיי מיר מיין קאמיסיאן ניט געגעבין, חאטש דער יושר איז ניט אזוי, און ווי פיעל איך בין געווען אקליינער בעל הוצאה און געלעבט אין דחקות דאך האב איך אויף געגעס'ן ביז פסח 50 רובל סוחרישע, און דא קומט אונטער אקינפעט אויך, דען די פרוי איז אויף דער צייט מיט'ן ערשט'ן קינד, האב איך איהר געמוזט שיק'ן קיין פריקאהן צו די עלטער'ן אויף קינפעט, און אקורט 8 טעג פאר פסח ווער איך א פאטער פון א נייע געבוירענע ערשטע טאכטער, פארשטעהט זיך אז איך האב שוין דא ביי זיך קיין פסח ניט געקענט מאכ'ן, און ווי ניט ליעב מיר איז געווען די שטוב פון מיינע שווער און שויגער, דאך האב איך געמוזט פאהר'ן צו זיי אויף פסח צוליעב מיין פרוי און קינד.

נאך יו"ט בין איך אהיים געפאהר'ן, און אנגעגרוזעוועט די לעצטע תבואות און געפיהרט אין שטאדט אריין, איך האב זיך מיט מיינע סוחרים צו רעכענט, בין איך געבליבין א בע"ח פון 50 רובל, האב איך אזוי געזעהן אז שולדיג בלייבין זאל איך נאר איינעם, מיין ווייב אקרוב, ווילכער האט לעב'ן מיר גוט פארדינט די גאנצע צייט, ער איז אפילו ניט צו פריעדען געווען, נאר וואס האט ער געקענט בעסער מאכען, אז ער וויסט אליין אז איך בין ניט שולדיג אין דעם, איך האב ח'ו זיין געלד ניט פאר

שארלאטאנעווטע, און בפרט ער וויסט אז וועו איך וועל האבען וועל איך איהם אפגעבען, ער איז אפילו וויטער אויך גרייט געווען מיר צוגעבען געלד, איך זאל וויטער האנדלען.

יענע סוחרים, וועלכע איך בין ניט שולדיג געבליבען א פרוטה, האבען מיך באדויערט וואס איך האב קיין קאפ׳ ניט, און האבען מיר פארגעלעגט אז צום נייען גערשטען זאל איך מיט זיי האנדלען, האטשע איך בין ארים, וועל׳ן זיי מיר געבען געלד וויפיעל איך דארף, איך האב זייער פארשלאג אבגעזאגט, און אזוי אויך יענעם סוחר וועלכען איך בין שולדיג געבליב׳ן די 50 רובל, איך האב געזאגט אז עס לוינט ניט פאר מיר דער מסחר צו הארעווען אויף יענעם, און אליין האבען א רוח, אט דא איז צו געשטאנ׳ן דער סוחר דער פריינדעל מיט׳ן נאמען ישיעה טירנאפסקע: יא, פיניע־בער, וואס־זשע וועט זיין מיט מיין חוב? וועו דו האנדעלסט מיט מיר וויטער קען איך האפען אז איך וועל ביי דיר אפ־נעמען, דען איך וועל צו בילאך אפרעכענען פון דיין קאמיסיאן, אבער אז דו ווילסט שוין ניט האנדלען און ארים ביזטו, וועו קענסטו מיר אב געבען? יא, ענטפער איך איהם, ה׳ טירנאפסקע איהר זענט גערעכט, אבער איך קען ניט האנדלען, דען איך וויים אז איך קען ניט לעבען פון אזא קלייניער קאמיסיאן, און איך קען זיך נאך מעהרער פארשולדיג׳ן, פארגעסט ניט אז איך בין שוין איצטער א פאטער פון א קינדעלע און די הוצאה וועלט ביי מיר גרעסער, אלזא, איז פאר מיר קיין פלאן ניט דער מסחר, און נאך הארעווען אויף יענעם וויי ביז אהער — איך האב בארעכענט פאר מיר א אנדער פלאן, און פאר אייער חוב זארגט ניט, עס קען מעהר ניט זיין עס וועט זיך פארליינגער׳ן א צייט ביז איך וועל אייך אפצאהל׳ן אבער פארפאל׳ן וועט ח׳ו ניט ווער׳ן.

און אז איך האב איינגעזעהן אז דער ה׳ טירנאפסקע צוויפעלט אין מיין הויליג וואלט, האב איך איהם געוואלט איבערצייג׳ן וויי הויליג איז ביי מיר זיין חוב, און ער זאל ניט צוויפל׳ן אין מיין ארענטליכקייט, בין איך געלאפ׳ן אהיים, און אפגענומען מיין ביסעל זילבער וועלכעם ס׳איז באשטאנען פון א זילבער׳ן זעלצער׳ל מיט א קליין לעפעלע דערצו, און 4 אלטע זילבערנע לעפעל, דאס האב איך גענומ׳ן אין שטוב אהן דעם וויס׳ן פון מיין וויב׳ל, דען זי וואלט ניט געווען איינגעוויליגט דערויף, און האב דאס דעם טירנאפסקע אוועק גענראגען קיין טיראספאל, און אוועק געגעבען בזה הלשון: — ה׳ טירנאפסקע זייט אזוי גוט און נעמט צו דעם משכון מיינעם אויף אייער 50־קער, וועלכען איך בין אייך שולדיג, הגם דער משכון האט ניט דערווערט דעם חוב, נאר עפעס האט ער דאך יא דערווערט, פון

20 ביז 25 רובל, — האב איך דאך שוין א האלב׳ן חוב איינגעצאהלט, אויפ׳ן איבעריק׳ן קענט איהר זיך שוין איבערצייגען מיין ארעמטליכקייט אהן צווייפלונג. פארשטייט זיך אז ער האט זיך ניט געלאזט שטארק בעטען, און דעם משכון צוגענומען בסבר פנים יפות, און האט געזאגט בפה מלא, מילא, היינט זעה איך אז דו ביזט א הויפט עהרליכער יונגערמאן. מיט די וועדטער האט ער 10 שטיינער פון מיין הארצ׳ן אראפגענומען, איך בין אהיים געגאנגען צופריעד׳ן גלייך ווי איך האב געמאכט דעם גליקליכסט׳ן געשעפט.

קומענדיק א היים האב איך געטראפ׳ן מיין וויב׳ל טרויעריג און פארווויינט, איך פרעג איהר מיט שרעק וואס דאס ווייגען באדייט, זאגט זי, אז מיר האב׳ן א גרויס׳ן שאד׳ן — עס פעהלט אונז פונ׳ם קאסט׳ן אונזער ביסעל זילבער — איך האב איהר, פארשטייט זיך, באלד בארוהיגט, אז איך אליין האב דעם פארבראך געטאהן און בעט פון איהר פארצייהונג פאר דעם וואס איך האב איהר פארשאפט אומזיסטיגע יסורים, נאר זי האט עס מיר ניט געקענט אזוי גיך מוחל זיין, און בפרט, אז איך האב איהר אויס־געזאגט וואס איך האב דער מיט געטאהן, איז זי ערשט רעכט צארנדיק געווארן, וואס איך האב אזעלכעס אפגעטאהן אהן איהר ווי׳ן, שטייטש! טענה׳ט זי מיט טרערין און מיט א פארווייטיגט הארץ. אזא מערדער! קארג געלד האט ער נעב׳ן דיר פארדינט? א גאנץ יאהר האסטו פאר איהם איינגעקויפט תבואות וועלוועלער און בעסער ווי פון אלע אנדערע קויפערס, און דו האסט ס׳ה גהאט 10 קאפ׳ קאמיסיאן פונ׳ם טשעטווערט, און ער האט פארדינט ארובל און 2 אויך, לסוף אז די לעצטע תבואות זענען געבליב׳ן ליג׳ן ניט דורך דיין שולד, נייערט דורך דער צייט וואס ס׳איז קיין וועג ניט געווען, און ס׳איז ניט מעגליך געווען צו באקומ׳ן פוהרען, און אז מ׳האט יא באקומ׳ן האט געקאסט טייהער. האט דער מערדער גהאט א סאווסט, א יושר אין זיך, אז ער זאל אפרעכענען פון דיין נעטשאסטנע קאמיסיע, און ביסט אדאנק זיין גוט הארץ איהם געבליב׳ן א בע״ח, איז דאך גענוג אז דו ביסט אזוי פיעל ארענטליך און זאגסט איהם צו דיין אמת ווארט אז דו וועסט איהם אפגעב׳ן ווען גאט וועט דיר העלפ׳ן, ווען דו גהאסט מיט איהם אריין צו מענטש׳ן אדער צום רב, וואלסטו איהם געוויס קיין פרוטה ניט בעדארפט צו געב׳ן, גהאסטו נאך און נעמסט ארויס פון דער שטוב דיין לעצטע ביסעל ארימקייט, וועלכעס וואלט דיך געקענט ראטעוו׳ן אין דער נויט, און גהאסט און גיבסט איהם אוועק נאך אהן מיין ווי׳ן, איך זאל נאך האב׳ן שרעק אויך, אזוי האט זי גהאלט׳ן אין איין טענה׳ן און ווייגען, און דאס קינד האט אויך מיט גהאלט׳ן ווייגען אויף

איהר מוטערס וועהטיק'ן, עפעס גלייך ווי עס פארשטעהט די ביטערקייט פון דער מוטערס לעב'ן, דערצו איז אונטערגעקומ'ן די שוויגער. דען דאס איז דאך געשעהן ביי זיי אין שטוב, אין דעם דארף פירקאהן, ווייל איך האב זי נאך אין מיין היים קיין בוטיר ניט ארויס געגומען, פון זייט זי איז געקומען אויף קינפעט צו די עלטערן.

אז די שוויגער איז אריינגעקומען אין מיט'ן, איז ערשט געווארען פרעהליך, זי האט געטענה'ט מיט א אנדער טאהן, — דו האסט קיין פראווע ניט געהאט צו טאהן אזוי, ווייל ס'איז גאר ניט דיינס! האסט עס פון דיין טאט'ן ניט געבראכט? האסט קיין שום רעכט ניט געהאט צו נעמ'ן דאס, ס'איז מיינס, איך געה באלד צו טירנאפסקען אפנעמ'ן דאס, איך וועל נעמ'ן א "פריסטאוו" — טענה'ט זי מיט געשרייען, ביז אין הימעל —, דער שווער קומט און ברומקעט אויך צו, איך זיץ און שוויג, און טרער'ן גיסען זיך פון מיינע אויג'ן, מיין ווייטיג איז זעהר גרויס, איך וויים אז מיר זענען אלע גערעכט, און מעהר פון אלעם האט מיר געווייטיגט דאס הארץ, פון מיין טייערער פרוי וועלכע ליידעט נעבעך צוליב מיר, און דארף נאך זיץ'ן א קינד, און האט גריזאטע פון איהרע גראבע פראסטע עלטער'ן, וועלכע שטעל'ן איהר אן און רייצ'ן איהר, זי זאל זיך מיט מיר אנדערש באגיין, ניט איידעל און פיין, נייערט "פא רענדאריש", זי הערט זיי ניט, און זאגט מיר ח"ז ניט קיין שלעכט ווארט, און בארעכענט מיין לאגע גאנץ גוט.

מיין פרוי הייבט מיר אהן סוף כל סוף צו בארוהיג'ן. זאגענדיק צו מיר: פיניע־בער, וואס האסטו זיך אזוי פארזארגט, וואס ווייסטו? ענטפער איך, אז איך ווייס אויף איהר קוקענדיק, נא זאגט זי, אויב אזוי ווייס איך שוין ניט, בארוהיג זיך אויך, מילא. די זאך איז דאך שוין אפגעטאהן, פאר־פאלען, גאט וועט אונז מוז'ן העלפ'ן. דערהערענדיק די ווערטער פון מיין פרוי, האב איך באלד באקומ'ן א פרעהליכע און רוהיגע הארץ, און האב איהר ערשט אנגעהויב'ן געב'ן צו פארשטעהן, אז א ארענטליכער מאן מוז אזוי טאהן צום איבערצייג'ן זיין ארענטליכקייט, ווער שמועסט ווען ער פאלט אריין צו איין אכזר א אום־ארענטליכ'ן, וועלכער גלויבט אז אלע זענען אזוי שלעכט און אום־עהרליך ווי ער, דאן מוז מען אנווענדען אלע מעגליכקייט'ן איהם צו איבערצייג'ן אז ער דיינקט שלעכט, און אז ס'איז דא מענטש'ן פונקט דער היפך פון איהם, און אז ניט נאר דאס קערבעל איז דער עיקר, זאנדער'ן דער מענטש אליין מוז זיין א ארענטליכער. הקיצור חדבר, מיין פרוי האט זיך איבערצייגט מיין גערעכטיקייט און איז צו געשטאנען צו מיין מיינונג, און פון דער צייט אהן זענען מיר ביידע געגאנג'ן מיט איין אידיע, קיין אויסציגע מאהל האט זי שוין וועג'ן מיין פיהרונג אנטקעג'ן אזעלכע

מענטש'ן ניט געשטערט, דען אין אונזער לעב'ן האב'ן מיר באגענגט נאך פיעל אום־ארענטלעכע און שלעכטע מענטשן.

איך וויים, אז אייך מיינע ליבע לייזער וועט קשה זיין, ווי קומט דאס אז נאר דעם איינעם טירנאפסקען בין איך שולדיג געבליבן, און פאר וואס ניט אויך יענע איבעריגע סוחרים? דארום קען איך אייך קלאחר מאכ'ן, אז יענע 2 סוחרים וואס איך האב פאר זיי איינגעקויפט, איינער בעריל טירנאפסקע—טאקע ישיעה'ס א ברודער—און דער 2־טער רפאל בענדערסקיע, די האב'ן זיך מיט מיר ארענטלעך גערעכענט, די קאליע־געווארענע תבואה, האב'ן זיי גערעכענט אויף זיך, און די טייהערע פריסטאווקע אויך אויף זיך, און דאס וואס איך בין שולדיג געבליב'ן האב'ן זיי מיר געשיינקט, זאגענדיק: מיר זעהן דאך אז דו ביסט א עהרליכער מאן און ביזט ניט שולדיק אין דעם. מילא, וועל'ן מיר ארויף רעכענען אויף די פריערדיקע פארדינסטן, וועט היים'ן אז מיר האב'ן מיט א 25־קער וויניגער פארדינט, אבער דער ישיעה טירנאפסקע האט מיר גערעכענט אלעס אויף מיין חשבון, און קיין זאך ניט נאך גלאזט עפ"י יושר, לכן בין איך איהם אזא בע"ח געבליב'ן. די טענות פון מיין וויבעל זענען נעבעך גרווען אמת'ע טענות, אבער וואס העלפט דאס טענה'ן? — מילא, שוין צייט אוועק צולאזן דעם שמועס און זיך נעמען דעצעהלן וואס מיט מיר איז וויטער געשעהן אין מיין לעבן, דאן וועט איהר זעהן ווי גאט האט מיר געהאלפן און איך האב איהם אפגעגעבן, און ווי פיין ער האט זיך מיט מיר באגאנגען ביים ארויסגעבן מיין ביסל אריבקויט די משכנות הנ"ל, ערשט דעמאלט, דענק איך, וועט איהר האב'ן א באגריף אין דעם מענטש'ן וואס פאר א גוטער ארענטליכער מענטש דאס איז געווען...

נאך מיין האנדל בין איך געבליבן אהן א פרוטה געלד, און אהן פרנסה אויך. נו, פרעגט זיך: וואס טוהט מען היינט? צו וואס נעמט מען זיך יעצט? האנדלען מיט תבואה איז ביי מיר געבליב'ן בשום אופן ניט, ניט וויל ס'איז מיר ניט געפעל'ן דער האנדל, נאר וויל עס דארף צוגעהן שווינדלעריין ביים מעסטען ביים איבערגעבן, און איך טויג דערצו ניט, בפרט אז קיין אייגענע געלד האב איך אויך ניט, און דארף לעבען פון 10—15 קאפ' קאמיסיע לוינט דאס מיר ניט, וויל וויידער דאס אייגענע; אנדערע קויפ'ן אויף דער אייגענער קאמיססיע און האבען שעהן פרנסה און פיהרן א שעהן לעבן, וויל זיי מאכ'ן ביי דער וואג, ביי דער מאס ניט ארענטליך, טראגט זיי אויף אלעס, כאטשע זיי קויפ'ן וויניגער ווי איך, אבער איך קען ניט די שטיק און פון קיין פאקאסטן וויים איך ניט, נאר די ריינע קאמיסיע 10—15 קאפ' דארום קען דאס מיר ניט טראגען, אלזא

איז ביי מיר געבליבן ניט צו האנדלען וויטער ווי ביז אהער, מוז מען דאך קלערן וואס עפעס אנדערש צו טאהן, נאר קלער היינט קלער מארגן, קען מען אויך ניט באקלערן. וויי! וואס איך באקלער ניט, קומט אלץ אויס, אז דער עכוב איז איבער געלד, וואלט געווען געלט איז דא פיעלע פלענער. אבער אהן געלד און דאס ביסעל זילבער איז אויך נישטא, מ׳זאל קענען דערוויף אנטלייהען א 20 רובל, איז טאקע שלעכט. אין 2־ע, ראשית קען מען נאר ניט אנהייבן צוטאהן אהן געלד, והשנית האב איך ניט אויף א פונט ברויט אבאלד צו שטילן מיין הונגער, סיידן עסן ביי די שוועי אין שוויגער, און ביי זיי צו עסן, איז ביי מיר ערגער ווי דער טויט, אז איך האב באלד נאך מיין חתונה ניט געוואלט עסן ווי איהר וויסט, זאל איך יעצט, 2 יאהר נאך א חתונה ביי־נייעס אנקומען צו זיי, נאך דעם וואס איך האב זיך שוין אסך אנגעליטן מיט האנדל? הכלל, ס׳איז שלעכט! מיין קאפ וועט אויסגעטריקנט טראכטנדיק און קען צו קיין שום רעזולטאט ניט צוקומען.

מיין שוויגער גיט מיר אויף אזא פלאן: איך זאל זיך ארויסציען פון דעם דארף בוטיר, און קומען אהער קיין פירקאהן וואו זיי וואוינען, און זיי וועלן מיר נאכזוכען א פרנסה, מ׳וועט דינגען א דירה מיט א קעלער און בעקומען פאר מיר א פאס וויין און איך זאל וועלן א וויינשענקער און ליידן פון שכורים, איך האב ניט געוואלט און ניט געוואלט, ביז מ׳האט מיר סוף כל סוף איינגערעט, איך האב ארויסגעפיהרט מיין ביסעל מעבל פון בוטיר קיין פירקאהן, געדונגען א דירה מיט א קעלער, בעקומען א פאס וויין פון 60 עמער, און וואלט אויף קונים. איך האב אנגעהויבן וואלטן און איך וואלט נאך.

איך האב דערצו ניט געטויגט, די טרינקערס האבן נאר איינמאל צו מיר א שמעק געגעבן, זענען זיי שוין צום 2־טען מאל ניט געקומען, וויי! די חברה האבען ליעב מ׳זאל מיט זיי פארברענגען, העלפן טרינקען, און זיין מיט זיי בריידערליך, איך בין פון די אלע זאכן וויט געווען, און זיי האבן פון מיר קיין שום הנאה ניט געהאט, און איך האב זיי נאך ערגער ניט געקענט ליידן ווי זיי מיך, דען, אז ס׳איז אריינגעקומען 2—3 גוים און זיך געזעצט טרינקען און האבן אנגעהויבן ריידן מיאוסע רייד, האב איך זיי באלד געהייסן געהן פון דער שטוב, און ס׳איז באלד צווישן אונז געווארן א געשריי, א געפילדער,— פארשטייט זיך, האט איין שיכור, געשלעפט דעם 2־טען אויף אנאנדער פלאץ, אין א שענק וואו מ׳ליעבט זיי, און ניט צו דעם נאריש׳ן זשיד׳, וועלכער וויכט זיי, איך האב נאר ארויס געקוקט צו לייזען פון די, וועלכע נעמען אהיים, נאר דער סארט קונים איז

ווינציג געווען, לכן האב איך קיין געשעפטן ניט געמאכט, און ניט געלייזט. אז די שוויגער מיינע האט א קוק געטאהן אז איך לייז ניט, און אז דער ווייז שטעהט נאך, און דער סראק פונ׳ם ווייז געהט אויס ד. ה. 60 רובל האט באטראפן דער ווייז און איך האב איהם גענומען אויף 3 חדשים אויס־צוצאהלן, — האט זי מיר געמאכט א פלאן, איך זאל ארויספירן דעם ווייז קיין טיראספאל אויפ׳ן מארק, ״וואזניסענגיע״ וועלכע שטעלט זיך אונטער דער שטאדט, איך זאל דינגען א באלאגאן און טראגעווען מיט׳ן וויין, די 8 טעג פונ׳ם יריד וועל איך אפלייזן פארן ווייז, און באצאהלן פאר איהם, און עס וועט מיר נאך בלייבן ריוח אויך א 30 רובל, אזוי האט זי מיר געמאכט דעם פלאן, איך בין אין די זאכן ניט פראקטיש, אבער איהר האב איך געהערכנט פאר פראקטיש, האב איך געטאהן וויי זי האט געפלאנירט, דער סוף האט זיך אויסגעלאזט אז איך האב געהאט הוצאות 16 רובל און גלייזט צוואנציג רובל איבער די 8 טעג יריד, און בין פארשווארצט געווארן, ניט געגעסן, און ניט געשלאפן, ניט גערוהט בייטאג און ביינאכט, און האב ערשט דעם ווייז געמוזט צוריק פיהרן, און אזוי ווי דער ווייז איז געשטאנען אין באלאגאן אויף דער היטל גאנצע 8 טעג, איז ער צומישט געווארן פירעגדיק צוריק־וועגם אהיים מיט היוון, האט ער זיך גאר איבער געקעהרט, ד. ה. ס׳איז פון איהם געווארן עסיק. — פון די 60 עמער ווייז איז מיט צרות נאר פארקויפט געווארן פינף און צוואנציג עמער, די אי־בעריגע 35 עמער ווייז זענען געווארן עסיק, אז איך האב דאס פארקויפט האב איך געמוען ס׳ה צוועלף רובל, אזוי בין איך געבליבן אויס וויינשענ־קער, און האב וויטער ניט קיין פרנסה און קיין פרוטה ביי דער נשמה, און בין נאך א בע״ח געבליבן דעם בולגאר פארן ווייז 50 רובל, דען 10 רובל האב איך איהם געגעבן אויפ׳ן חוב פון די צוועלף רובל וואס איך האב אפגעלייזט פארן עסיק.

איך האב אפגעלאזט די דירה, און מיין ביסל באלעבאטישקייט אריין געפיהרט צו איהרע עלטערן. און זי האב איך געלאזט ביי זיי, און אליין בין איך אוועק... וואהין? האב איך אליין ניט געוווסט, נאר דאס האב איך גוט געווואוסט, אז דא האב איך ניט וואס צו טאהן, און זאל זיצן און עסן ביי די שוויגער אין שוויגער, און זיי מיטהעלפן אין זייער פרנסה פיהרונג, און אויסהערן זייערע מיינונגען וועגען מיר, דאס האב איך ניט געקענט איבערטראגען, בפרט צוזעהן דעם צער און די יסורים פון מיין געטרייער פרוי, וועלכע זי האט נעבעך שטארק גלייטן פון אונז אלע. איהר האט וועה געטאהן, מיין לייבן, וואס יעדער זאל קריינקט מיך, און זי איז דאך מיר אמת געטריי און איבערגעגעבן, און קען מיר גאר ניט

העלפן, כאטש זי קען מיך און וויסט מיינע פֿאיקייטן, דאך מוז זי הערן אויסדריקנגען פון שלעכטע מיינונגען אויף איהר געטרייען מאן, זאגענדיק איהר אלס עצה־טובה: בעט ביי איהם א גט, דען ער וועט דיך סוף כל סוף אוועק וואַרפן, און דו וועסט נאך בלייבן א יונגע עגונה אויף אייביג, ס׳האט דיר סיי ווי גיט וואס באנק צו טאהן, ער איז א ״לא יצלח״, א ״שלים מזל״, ער מאכט זיך פון קיין זאך ניט, דו זעהסט דאך — זאגען זיי איהר — ווי פֿרעהליך ער איז שטענדיק, און מאכט נאך פֿרעהליך אנדערע, זינגט און טאנצט אונטער, דאס איז אלעס וויל עס הארט איהם ניט קיין זאך, נעם גט ביי איהם, אזא טייהערע מציאה ווי ער, וועסטו בעקומען, ער וועט דיר געווים געבן גט, מילא, ניט קיין לערנער אבער א ברויט געבער וועסטו האבן, און דו וועסט וויסן פון א לעבן. אזוי פלעגט מ׳איהר דאובען אין קאפֿ אריין, און זי האט אלעס ניט געוואלט הערן, נייערט פלעגט נאך געפינען אויף מיר זכותים טובים, און האט מיך פֿארענטפֿערט, און אדרבה, זיי שולדיק געמאכט, אז לא די זיי פֿארשטעהן מיך ניט, שענדן זיי און וויטיקן מיך נאך, און אלע מיינע מעלות זענען ביי זיי חסרונות. איהר קענט שוין פֿארשטעהן וויפל געזונד עס האט איהר געקאסט, פיעל טערען האט זי דערביי פֿארגאסן, אז זי עסט ווי אזוי ס׳ניט איז, דעם אנבייסן און וועטשערע, און האט א גלעזעל אויך, און איהר געטרייער מאן וואלגע׳ט זיך נעבעך ארום, ניט געגעסן, ניט געטרונקן. נאר זי האט געוואוסט מיין לאגע און מיין הונגערן, אפילו בעת יענער האט מיר געהערט זינגען, צו פֿרעהליך זיין, האט זי געוואוסט, אז נאר דאס פֿרעהליכקייט איז מיין הילף, נאר מיט דעם שלאג איך זיך ארויס מיין שרעקליכן זארג פון׳ם הארץ, פון דעם אלעס קענט איהר שוין פֿארשטעהן די וויטיקן וואס די פֿרוי האט איבערגעטראגן וועגן מיר, פון איהרע פֿריינד און עלטערן, און איהר דארפט ניט פֿארגעסן, אז נאך דעם אלעס, האט זי אהן זיי ניט געקענט לעבן, דען זיי האבען דאך פֿארט זי געהאלטן מיט׳ן קינד, האט זי זיי, אזוי פיעל ניט געקענט נידעריק מאכן, אבער א וויטיק איז ביי איהר אין הארצ׳ן פֿארבליבן, וועלכעס זי האט זיי ניט געקענט און ניט געטארט ארויסגעבן זייערע פעהלערן, אבער איך האב בשום אופן ניט געקענט זיך בעשלים׳ן צו זיין ביי זיי, מיט זיי צוזאמען לעבן, און פיהרן א לעבען וויי זיי, דארום בין איך אוועק. וואוהין אוועק וויים איך ניט, נאר דאס וויים איך, מ׳מוז אוועק פון דאנען.

דא הייב איך אהן געהן אין עולם התוהו. איך נעם מיין טלית ותפילין, מיט א 2 העמדער, און זאג אז איך געה קיין טיראספאל זיך זעצן לערנען אין בית־המדרש. איך האב טאקע קיין ליגען ניט געזאגט, און בין

געגאנגען קיין טיראספאל. באלד האב איך זיך געזעהן מיט מיין שוועסטער איטה, זי האט זיך מיט מיר זעהר דערפרעהט, און באלד פארפארעט טה און מיך געבעטן טרינקען, — איך ווי׳ל ניט קיין טה, זאג איך — ווי הייסט, ווי ווי׳ל א מענטש קיין טה ניט? זי, וועלכע איהר גאנץ ערנערונג איז געווען טה מיט א שטיקל ברויט, האט זי זיך ניט געקענט פארשטעלן, אז א מענטש זאל זיך אפזאגען פון טה טרינקען. זי שטעהט צו מיר צו, איך מוז טרינקען, איך טרינק אוים א גלאז, זי פוילט זיך ניט און גיסט אהן די 2־טע, דא זאג איך שוין פעסט אז איך וועל ניט טרינקען מעהר, זי הייבט אהן מיט מיר אריינגעהן אין גרויסע דרכים, אז איך מוז איהר פאלגען און צוליב טאהן ווי׳ל זי הייסט אזוי, איך זאג איהר, אז איך בין שוין יעצט ניט דערזעלבער בערעלע וואס א מאהל געווען, אז איך האב איהר געמוזט פאלגען, אז ניט האט זי מיך געפאטשט, יעצט בין איך שוין דער גרויסער פיניע־בער, און קען איהר שוין ניט פאלגען אויך, זי בעט מיך מיט טרערן איך זאל פארט טרינקען, דען זי האט דערפון חיות, אז איהר ברודער קומט און געניסט עפעס ביי איהר. איך וואלט אפשר איהר געמוזט צוליב טאהן, נאר אין דעם מאמענט, איז אריינגעקומען א שעהן יונגעלע א פרעהליכס, און שעהן אנגעטאהן, און זאגט דער מאמען גוט העלפט, דאס איז געווען אונזער אייניציק קינד איצעלע, וועלכער איז געקומען פון׳ם חדר עסן וואריעם, איך האב זיך געפאלזיועט מיט דעם סלוטשאי, און האב זיך אריינגעלאזט אין א שמועס מיט׳ן קינד, וואס ער לערנט וכדומה, און די שוועסטער האט גאר אנגעקוואלן פון דעם וואס ער ענטפערט זעהר גוט, און אז איך לויב איהם זעהר פאר א טייהער קינד, נאר ער דארף האבן א פאטער, צו אזוי א מוטער וועלכע זי זאל איהם קענען אויס־האלטן אין געבן גוטע ערציהונג. דאס קינד בעט עסן, זי גיט איהם דארט וואס זי האט פאר איהם צוגעגרייט, געווהנליך, האט זי שוין פאר־געסן אין מיר מיט דעם טה טרינקען, און איך בין דערפון אויסגעלייזט געווארן, ווי׳ל די טה איז שוין קאלט געווארן. זי דערצעהלט מיר איהרע בערג מיט צרות, און ווי זי מוטשעט זיך מיט׳ן קינד, דאס שטיקל צעלניק וואס זי האלט, טראגט איהר ניט אויף איהר קלייניער הוצאה, כאטש זי קומט אפ א גאנצע וואך מיט ברויט מיט טה, און דערעסט ניט זאט. חוץ וואס 2 טעג אין וואך מאנטאג אין דאנערשטאג איז ביי איהר א תענית, נאר אזוי ווי זי פארדארבט זיך, זעהט זי אז איהר טייהער קינד ווי ווייט מעגליך צוטהיילן זיין בעדערפענישׂ, זי קלייידעט איהם שעהן, און צאהלט פאר איהם שכר לימוד אויך, אבער קיינער פון אונזערע פריינד קומט ניט פרעגען — איטה ווי אזוי געהט דיר? איטה פון וואנען לעבסטו? מיט וואס לעבסטו?

וויל ער האט מורא, אז עס וועט איהם דארפען קאסטן געלד, קיינער פון אונזערע פריינד דערבארמט זיך ניט אכטונג צוגעבן אויף דער אריימער אומגליקליכער אלמנה מיט איהר קינד, אוי פריינד פריינד! טראכט איך מיר, דאס הייסט פריינד! וואס טויג מיר אייער פרומקייט — אייער חסידות וואס איהר לויפט און פאהרט צום רב'ן 3 מאל אין יאהר? בעסער וואלט איהר אנשטאט 3 מאל פאהרן צום רב'ן אדער 2 מאהל, די הוצאות וואס קאסט אין מאל פאהרן צום רב'ן, מנדב זיין אויף די אריימער אלמנה מיט'ן יתום, אייער אייגענע בלוט און פלייש...

איך האב זיך בארעכנט אז דא אין טיראספל האב איך ניט וואס צו טאהן, זיצן און לערנען אין בית־המדרש און וואלטן אויף הילף פון מיינע פריינד איז אומזיסט, וויל סיי ווי, וועל איך פון זיי ניט האבן, לכן, וועל איך בעסער אוועק וואנדערן אין דערפרעמד, אין א פרעמדער שטאדט אהן שום הילף, וועט מיר כאטש קיין פארדראס ניט זיין, איך האב דארום פאר־בראכט אין טיראספל 3 טעג, געגעכטיגט האב איך אין בית־המדרש אויף דער הארטער טרוקענער באנק, געגעסן האב איך טרוקן ברויט איינגעווייקט אין וואסער, און אייגעטונקט אין אביסל זאלץ, עס זאל זיין צום טעם.

אויפן 4־טען טאג בין איך אוועק צו פוס קיין אדעססע, אהן א פרוטה געלד, און אהן א שום ציעל (מטרה בחיים) נאר איך וויים, אז איך געה קיין אדעססע, איי וואס, נאך וואס? וויים אליין איך ניט, עס טרייבט מיך דער דלות מיינער, דער קריטישער צושטאנד. אויפן 2־טען טאג נאך מיין אויסוואנדערן פון טיראספל בין איך אנגעקומען קיין אדעססע, איך בין גלייך אריין אין "פת לאורחים" בית־המדרש, און דארט האב איך געפונען אלטע באקאנטע נאך פון דער ישיבה, און איך האב זיך געזעצט לעהרנען. זיי האבן מיר אויסגעהאלטן מיט 2 פונט ברויט א טאג, און מיט 5 קאפ' געלד צום ברויט. איך וויל זיך דער וויל צו עפעס צו שלאגן, פעלט מיר אויס רוסיש ריידן און שרייבען, דא פעלט פראקטיקע. דארט איז א עיכוב חלול שבת, דא איז צווישן באסיאקים וצלכעס מ'דארף זיין מיט זיי צוואמען, הכלל, ס'איז שלעכט! איך האב זיך בארעכנט אז דא טויג אויך ניט, אזוי ווי איך האב געהערט, אז אין קרים איז דא אזערים פון זאלצן, און ביי די זאלצן ארבייטן פיעל מענטשן און פארדינען געלד, איז פאר מיר א פלאן זיך לאזן קיין קרים, נאר וועג איך האב געלד בין איך אין צווויי טעג אויפ'ן ארט, דען איך קען פאהרן מיט'ן פאראחאד ביז קאכאווקע, פון קאכאווקע איז א טאג נאנג צו די אזערים, נאר אזוי ווי איך האב קיין געלד ניט, וועל איך זיך לאזן מיט דער יבשה געהן צו פוס ביז די אזערים, דארטן דארף מען ניט קענען קיין רוסיש און מען דארף קיין בילדונג,

נאר כח, און כח ב״ה האב איך, לכן, איז דאס פאר מיר דער בעסטער פלאן.

אין אפריה מארגן האב איך געגומען מיין פעקל, און הייב אהן מאכן דעם קרייז ביז קאכאווקע, אשרעקליכער קרייז אפילו, נאר וואס קען איך בעסער מאכן, דער מארשרוט מיינער איז: ניקאלאיעב, חארסאן, אלישקים, קאכאווקע. לאז איך מיך געהן קיין ניקאלאיעב. פרייטאג ביי טאג בין איך אנגעקומ׳ן אין אקליין שטערטעל אויף ניקאלאיעווער וועג, מיטן נאמן גאזלאוו, דען דאנערשטאג גאנץ פריה בין איך ארויס פון אדעסא, און דאס שטעדטעל איז אין האלב וועג, איך בין אריינגעגאנג׳ן—וי מיין שטייגער איז — אין בית־המדרש, דארט האב איך גערעכנט זיך אויסרוהן איבער שבת, מיר איז דאך אבער באשערט איך זאל האבן א פארשטערטן שבת אויך, דארף זיך מאכן אזא געשיכטע.

איך צורעד מיך מיט׳ן שמש פון שוהלכל, דערצעהלט ער מיר, אז א פאר וויארסט פון דאנען וואוינט א יידעשער פאמעשטשיק, איין ארטהא־דאקסישער יוד מיטן נאמען יוסף קופערמאן ביי אים אין הויז איז דא א שוהל׳כל, און א אייגענער מנין פון זיינע מענטשן (סלוזשעשצים)—דארט יונגער מאן, ביי אים, וועט איהר האבן א גוטן שבת, און איהר וועט פארגעסן אין די אייערע צרות א ווייל, און אפשר וועט איהר עפעס ביי אים פארדינען, איך טראכט ניט פיעל, ווייל ס׳איז שוין ניט געווען צייט צו טראכטן, באלד איז שוין שבת. איך נעם מיין פעקל און געה גלייך צום יידישען פאמעשטשיק.

ביי מיר איז גלאט געווען א חידוש צו זעהן אין מיין לעבען א יידעשען פאמעשטשיק, בפרט ער פיהרט זיך יידיש און כשר, איך בין אנגעקומען אין זיין הויף אקוראט וען די זון איז אונטערגעגאנגען. איך בין אריין אין הויף אריין—זעהר א שעהנער א גרויסער — אבער אין שטוב לאזט מען מיך ניט אריין, מ׳ווייזט מיר אין שוהל׳כל אריינעהן, דארט האט זיך שוין געקליבן דער געצעהלטער מנין. דא האב איך זיך דערוואוסט, אז דער גביר איז נישטא אין דערהיים, ער דארף קומען באלד פון אדעסס. און טאקע באלד ווי מיר האבען געהאלטן אין מנחה דאוונען, איז אריינגעפאהרן א ״עקיפאזש״ מיט 3 פערד, און דער גביר מיט 2 מענטשען זענען אנגעקומען, דער גביר אליין איז געווען מיט א גרויסע שעהנע רויטע בארד, און אויס־געזעהן א יידעשער מענטש, באלד נאך דעם האט מען צוגעווארט א ביסעל מיט קבלת שבת, דער גביר איז געקומען דאוונען. נאכן דאוונען זענען זיך אלע צוגאנגען, און איך בין געבליבן אליין, קיינער האט מיר ניט געזאגט...

עס קומט אריין א משרת און רופט מיך, פיהרט מיך אריין גלייך אין קיך אריין און זאגט מיר: זיץ יונגערמאן, דא וועט מען אייך געבען

עפעס עסן, און שלאפן קענט איהר זיך געהן צוריק אין שוהל׳כל, מיר איז באלד פינצטער געווארן אין מיינע אויגן, איך בין געבליבן זיצן פארשטיינערט, אין קיך איז געווען צוויי דינסטן וועלכע האבען מיר באלד געשטעלט פיש, און זעצן זיך אויך אנידער, דאם היימט, מיר זאלן עסן צוזאמן, ניין זאג איך, איך דארף ערשט קידוש מאכן, און חלה אויף המוציא דארף איך, צוויי גאנצע חלות גיט מיר, איינע איז געלאפן און האט געבראכט צוויי חלות, די אנדערע האט געבראכט ווין, און זענען געהרן הערן קידוש, איך זאג מיר פאמעליך "שלום עליכם" מיט "אשת חיל" מיט אפארביטערט הארץ, איך הייב אהן מאכן קידוש, און צוויין זיך אויפ׳ן קול אזוי, אז די דינסטן האבן זיך דערשראקן, און ניט פארשטאנען וואם מיט מיר איז געשעהן, מיר האט זעהר פארקלעמט ביים הארצן מיין נידעריגער שטאנד, איך האב מיך אלץ געשטארקט און געשטארקט, ניט צו פארשטערן ענג שבת, און אנגענומען אלעס פאר לייב, אבער איך האב ניט געקענט איינהאלטן זיך, ביז איך האב ביים קידוש אויסגעשאסן מיט א געוויין, פונקט אזוי ווי ס׳איז געווען מיט מיר אזא געשיכטע ביי קידוש, אין דעם דארף ביים מילנער, — קינדוויים אויב איהר געדיינקט—,נאר יענע ווייטיגן זענען געווען מיט וויניגער געפיהל ווי די איצטיקע. אז איך בין צו זיך געקומען, און זיך בארוהיגט, פרעגן זיי מיך וואם איז מיט אייך? זאג איך: מיר שטעהט ניט אהן וואם מ׳האט מיך געזעצט אין קיך, נישקשה, דער גביר קען מיט מיר ביים טיש ניט פארשעמט ווערן ח״ו, און איך זאג אז איך האב בעשלאסן ניט צו עסן גארניט, זיי געהן אנזאגען דעם גביר די גאנצע געשיכטע, קומט אריין דער משרת און זאגט: ביים גביר איז אזא פרינציפ, אז קיין אריימאן עסט ניט ביי זיין טיש נאר אין קיך, וואם מאכט אייך אויס וואו, אביא מ׳גיט אייך עסן. איך זאג, אז ביי מיר מאכט אויס דער טיש בעסער ווי דאם עסן, איך בין ניט קיין שלעפער ח״ו, איך בין א איידעלמאן, א בן תורה, אויב דער גביר איז א עהליכער, דארף ער זיך אזוי ניט באגעהן, דער משרת געהט אין גיט דאם איבער אין שטוב, און קומט מיט אזא ענטפער: אז די גביר׳תה האט געזאגט, אז וועלייג דער יונגערמאן שפארט זיך דוקא אין שטוב אריין צום טיש, שיינט איהר אז ער דארף זיין א גנב, א זשוליק, דארום קען זי בשום אופן ניט איינוויליגן דערויף, איך בין פון די רייד פארשטעהט זיך גוט פארשעמט געווארן. איך האב זיך געוואשן אין געזונגען זמירות, אבער געגעסן האב איך ניט, כאטש די דינסטן האבען מיך געטרייסט און געהאלטן אין איין בעטן איך זאל עסן פיש, זופ, פלייש, אבער איך האב געגעסן א טרוקן שטיקל חלה, און פארביסן זמירות לכבוד שבת, איך האב געבענטשט און געגאנגען שלאפן אין שוהל׳כל. אויף מארגן

אויף מארגן האב איך שוין צום גביר ניט געוואלט אריינטרעטן, און געבעטן דעם משרת ער זאל מיר אריינטראגן חלה אויף המוציא, און איך האב דא אין שוהל׳כל געגעסן, און דעם גבירס קיך מיט די קעכינס ניט אנגעקוקט מעהר.

אגאנצן טאג האב איך פארבראכט מיט לעהרנען און קוקן אין ספרים פון וועלכע איך האב דא געפונען, איך האב קאם דעם פריה־מארגן פון יום א׳ דערלעבט, און בין אוועק פון דעם גרויסן נדבן און מכנים אורח דעם פאמעשטשיק, איך האב אלעם אנגענומען פאר ליעב, און געגלייבט אז נאך דעם וועט מיר שוין אנהייבן געהן גוט, וויל איך בין שוין געווג אפגעקומען.

איך געה נאך ניקאלאיעב, אין ניקאלאיעב האב איך זיך אפגערוהט אטאג אין בית המדרש. פון דעם הויז ראפאלאוויטש האט מען מיך געבעטן קומען עסן מיטטאג, דארט האט מען מיך זייער פריינדליך אויפגענומען, און ברודערליך פארבראכט און אויך מיר נאך געשיינקט אהאלב רובל, אחילוק פון גביר צו גביר, ווי פון טאג צו נאכט, איך האב מיך געשעמט צו נעמען, האבן זיי מיר מיט געוואלד אריינגעשטעקט אין קעשענע, זאגעגדיק, ער וועט דיר געווים צוניץ קומען אין וועג, איך בין באלד אוועק נאך חערסאן, דער האלבער רוכ איז מיר זהר ניצליך געווען, דען איך בין אהן אקאפ׳ געווען. איך האב זיך איינגעקויפט ברויט אין וועג אריין, און בין אין 2 טעג געקומען קיין חערסאן, איך געדיינק ווי היינט, אז קיין חערסאן בין איך אנגעקומען פארנאכט, איך בין געגאנגען גלייך אין שוהל׳כל, דארט איז דער בית המדרש אויך, מ׳לאזט מיך אבער ניט נעכטיקן אין בית המדרש, און אויף אסטאנציע געהן, האב איך קיין געלד ניט, וואס טוהט מען? איך פראביר זיך בעטן ביים שמש אין שטוב, כאטש דאס בינטעל מיינס אנידער לייגן, ער ערלויבט ניט, ער זאגט אז די טעג איז גרויסע גנבות אין שטאדט, איין אריאן האט באגנב׳עט אין בית המדרש כלי קודש און טליתים, דעריבער לאזט מען ניט בשום אופן נעכטיקן קיין אריטע לייט אין בית המדרש, — ביי מיר אויך — זאגט דער שמש,האט ערשט געטראפ׳ן אז איינער האט זיך געבעטן אטלימיקעל זיינס צו נעמען אויף א ווייל אזוי ווי איהר בעט יעצט, ולסוף האב איך שיעור געהאט אגרויסען אומגליק, דארט איז געווען אגרויסע גנבה, לכן האט קיין פאראיבעל ניט, יונגערמאן. איך האב געזהן אז קיין געבעט וועט דא ניט העלפן, בין איך אזוי אריינגעגאנגען דאוונען מנחה ומעריב, דאס בינטעל צרות געהאלטן נעבען זיך, און נאכן דאוונען, אז יעדער איז זיך צוגאנגען, בין איך אויך ארויס געגאנגען, און בין געבליבען שטעהן אויפן גאס. איך

נעם באטראכטן מיין יצטיגע לאגע, איך חייב אן גיסן מיט טרערן, צו בין איך זינדיק ? זינדיקער פון אלע? דאכט זיך, איך זעה פאר זיך מענטשן, פיעל מענער און פרויען, מיידן און בחורים, אלטע און יונגע לייט, לויפן, געהן שנעל אנגעטאהן און פרעהליך, דער לויפט אין טהעאטער און דער צוריק, דער שפאצירט, א. ז. וו. נאר איך שטעה נעבען טויער פון שוהל׳כל א עלענדער, א אומגליקליכער, און בין הונגעריק און מיעד פון וועג, איך האב אפילו ניט וואו זיך אויסצורוהען די נאכט, און עס קומט מיר אויס צו נעכטיגען אויפ׳ן גאס, עס וואלט מיך שוין אזוי אויך ניט געהארט, איך האב מורא געהאט מ׳זאל מיר ניט נעמען אין אטשאסטיק דער אפחאד, שרעקליך איז מיין יעצטיגער שטאנד.

איך דערזעה אנטקעגן א חויז מיט א גאניק, איך גיה אריבער דעם וועג צו דעם חויז, און באטראכט, אז דער גאניק איז גוט פאר מיר, איך זאל דא קענען איבער שלאפן די נאכט, איך וועל אזוי זיצען, וועט יעדער מיינען אז דאס איז א מענטש פון דעם חויז, אבער איך וועל דא קענען רוהען די נאכט,— יא, רעכט, קלער איך,— גוט וועט זיין אז קיינער וועט ניט אנקומען, אבער וואס וועט זיין אז מ׳וועט אונטער קומען? דערווייל זיץ איך און ווארט ביז מ׳וועט די ליכט אין שטוב אויסלעשן, דאן בין איך זיכער אז קיינער וועט מיך טרעוואגען, אזוי בין איך געזעסן ביז זייגער 11 באנאכט דאן הער איך מ׳גיהט צו דער טיהר, איך לויף אראפ פונ׳ם גאניק. אין דעם גיהט ארויס דער ווירט פון דעם חויז, און דערזיהט מיך נעבן חויז, פרעגט ער מיך שרעקענדיק — וואר איז דארט? — א ייד זאג איך, א אנגעקו־מענער א פרעמדער, לאזט מיך אריין נעכטיקן, — ער זאגט: גיהט שוין אוועק פון דאנען, באלד רוף איך א גארעדאוואי נעמט מען אייך אין אטשאסטאק, איך גיה שוין אוועק, און בלאנדזע אין די גאסן, אהן פים און אהן א נשמה, און אהן א הארץ. איך האב זיך אזוי אומגעדרעהט ביז א האלבע נאכט, דאן האב איך דערזעהן א חויז מיט א הינטערשטן עטאזש אין וועלכען ס׳וואוינן איינוואוינערס, און מ׳דארף ארויף גיהן אויף טרעפלאך, אויבן דעקט צו א רעשאטקע, אזוי אז מ׳גיהט ארויף אויבן זיהט מען ניט ארויס דעם מענטשען, בפרט באנאכט. מילא, טראכט איך, דא וועט זיין מיין מקום מנוחה, אז גאט וועט רחמנות האבן! איך בין ארויף געקראכן פארזיכטיג, מ׳זאל ניט דערהערן פון שטוב, און ניט דערזעהן פון דער גאס, און האב זיך שוין אנגעשפארט זיצענדיק ביי דער וואנט פון וועלכער ס׳זאל זיין אומגליך מיך ארויס צו זעהן, און אזוי בין איך איבערגעשלאפן דאס שטיקל נאכט, ביז ס׳איז טאג געווארן, דאן בין איך אוועק אין שוהל׳כל און האב געדאוונט, און געבעטן דעם שמש, ער זאל מיר שאפן עטליכע קאפ׳ אויף

צו עסן, ער האט מיר געשאפט א 30 קאפ׳, איך האב געקויפט ברויט פאר 10 קאפ׳, איך געה גלייך צום דניעפער, און איך בעצאהל פארן אריבערשיפן זיך קיין אליעשקים די איבעריקע 20 קאפ׳.

איך קום קיין אליעשקים און נעכטיק איבער די נאכט ביים שמש פון דער שוהל, און גאנץ פריה חייב איך אהן צו געהן וויטער. נאר דא האב איך אנגעווארן מיין גאנץ האפנונג, דען דער שמש האט מיר קלאר געמאכט אז מיין גאנצע מיה איז אומזיסט, וויל פאר מיר איז ניט קיין פלאן ארבייטן ביי די זאלצן, מ׳דארף האבן א גוישן כח דערצו, און מ׳דארף זיין א גוי אויך דערבי, ווער יידעשקייט, וואס יידעשקייט דארטן! און ערשט זענען דארטן די פארדינסטן זעהר קליינע. הכלל, ער האט מיר מיין גאנצן פלאן צו שלאגן, איך געה טאקע, אבער אהן אחאטע, גאר אהן חשק, וויל איך האב איהם געגלויבט.

די הויך איז געווען דעם טאג זעהר גרויס, איך געה ארויס פון שטאדט און קום אין עק שטאדט, איך זעץ זיך אפרוהען נעבן א יידעשער שטוב. די שטוביקע פרעגן מיך וואהין געהט איהר? זאג איך זיי. — אוי, זאגן זיי, א רחמנות! איהר געהט אומזיסט יונגערמאן, ס׳איז קיין ארבייט נישטא דארטן, עס געהן פון דארטן ארבייטער צוריק וויל ס׳נישטא קיין ארבייט, ס׳זענען פיעל ארבייטער אנגעלאפן, קעהרט אייך אום! — איך הער ניט, וויל ס׳האט מיר באנק געטאהן מיין ביז א העריגע וואגלונג, איך געה אין זאמד און עס הייבט זיך אהן פעלד מיט דער אנזיכט פון מדבר, מ׳שלעפט קאם די פיס אין זאמד, די זון ווארימט פון אויבן, די זאמד פון אונטן, איך בין געווארן פשוט ווי צו קאכט, קיין לעבעדיקן מענטשן באגעגן איך ניט, איך קום צו צו א קרעטשמע, וואו איך טרעף א גראבן נפש א ליטווישן, מיט א אריימער סומייסטוע, איך פרעג: וויט איז פון דאנען א דארף, א קרעטשמע? ער זאגט, אז 20—25 וויארסט וויט, ביז עס ענדיקט זיך די זאמד, און ביז אהין איז אלעס מדבר, זאמד און זאמד. איך גיב א גוטן זיפץ און געה וויטער. אבער וואס איך געה וויטער, ווערט מיר אלעס שווערער אויפן הארצן, נאך וואס געה איך? איך בארעכן אז מיין גאנצער גאנג ביז אהער איז געווען א אומזיסטיקער, און איך האב בעדארפט אפקומען פאר מיינע זינד וואס איך בין געבוירן... האט עס מיך געטריבן, יעצט איז שוין די צייט פון ישועה, איך בין שוין גענוג אפגעקומען, און דא האט מיר דערעסן די הינ און דאס גראזנען אין זאמד, האב איך א שפיי געגעבן, פוי זאל דאס ווערן! וואס פאר א אומגליק טרייבט מיך אין אזא זאמד און נאך אין אזא הינ, — ווער וויסט צו איך ווע כח האבן צו דערשלעפן זיך צו דער סטאנציע, — איך קען נאך פארבלאנדזען אויך, וויל קיין ווע דערקענט

מען ניט. ס׳איז דא טויזענד וועגען אין דעם זאמד, ווייל יעדערן דאכט זיך אז דא איז בעסער און גרינגער צו פאהרן, מאכט יעדער פוהר באזונדערע סליעדן — איז דא גרינג צו בלאנזשען אויך, און מעהר פעהלט מיר שוין ניט. לכן, האב איך באשלאסן יעבור עלי מה, און מאכן א ענדע פון מיין גלות, און האב זיך אומגעקעהרט צוריק אין אליעשקים.

ביז נאכט בין איך געווען צוריק אין אליעשקים, וווייטער גענעכטיגט ביים שמש, און געזאגט אז זיינע רייד זענען מיר אריין אין הארצן, און איך פאלג איהם, ווייל ער ראט מיך צו גוטן, ער האט מיר געשאפט 50 קאפ׳, און איך בין געפאהרן צוריק קיין חערסאן, איך בין שוין אריינגעגאנגען אין א אכסניה ווייל איך האב דאך צו בעצאהלן.

אויף דער סטאנציע בין איך געווארן געוואר, אז אין חערסאן געפינט זיך איטה׳לע וועלכע איז געווען א טיראספאלער גבירינטע, משולם קאשניצקים א פרוי, און זי האט נאך זיין טויט חתונה געהאט קיין חערסאן פאר א גביר, איך האב זיך צו איהר דערפרעגט, זי האט מיך דערקענט, און צו געמומען פאר א געהויבענעם גאסט, זי האט מיר געגעבן עסן און טרינקן א פאר טאג, איך האב א ביסעל אויף געלעבט, איך בין געווארן געוואר, אז דער מלב״ם איז דער חערסאנער רב, בין איך געגאנגען האבן די זכיה צו באקענען זיך מיט איהם, ער האט מיך בעדויערט און צוגעוואונטשן, אז גאט וועט מיך סו״ס ארויספיהרן פון אלעם, איך האב דאס דערצעהלט איטה׳לן, איהר האט זעהר הנאה געטאהן וואס איהר אורח האט קענטשאפט געמאכט מיטן גאון דעם מלב״ם, זי האט געגעבן א צעטעלע צום קאפיטאן פון איהר אייגענעם פאראהאד, וועלכער האט בעדארפט אווענק געהן קיין אדעסס, און מיר געגעבן צדה לדרך, און א פאר רובל אויך, און האט מיך צו געשיקט מיט איהרן א מענטשען צום ברעג צו איהר פאראהאד, און אזוי בין איך געפאהרן ביז אדעסס, און פון אדעסס האב איך געהאט אויף הוצאות, בין איך באלד אין צוויי טעג רייזע געווען אין דערהיים, אהין צו וועגם בין איך פארשווארצט געווארן 18 טעל״ע, און אויסגעשטאנען אזוי פיעל צרות און בזיונות כנ״ל.

קומענדיק א חיים, האב איך זיך אויף א ווייל מחיה געווען, דערזעהענדיק מיין געטרייע פרוי און קינד, אבער באלד איז מיר לייד געווען צוצוזעהן ווי זי לייד נעבעך ביי זיי, כאטש זי איז געווען זייערס אקינד, אבער זיי האבן איהר ניט געקענט, און ניט פארשטאנען איהר אידעלע כאראקטער, זי האט ניט געקענט עסן אומזיסטיג ברויט, חאטש ביי איהרע עלטערן, און האט געזעהן מיט אלע מעגליכקייטען צו ארבייטן און פארדינען איהר עסן, זי האט מיטגעהאלפן אין קלייט, אדער אין שענק, אין

קיך, קאכ'ן, באק'ן, און וואס מעהר זי האט זיי צו געהאלפן, מעהר האבן זיי פון איהר געפאדערט, ביז זיי האבן אלעס אויף איהר ארויף געוואלפן, אפילו וועש און געניי וואס א שטוב פאדערט האט זי בעדארפט טאהן, זיי האבן געלעכנט, אז עס קומט און עס דארף אזוי זיין, אפילו די קינדער זייערע די קלענערע, איהר ברודער'ל, איהר שוועסטער'ל, האבן אויך געלעכנט אז פרידה עסט אומזיסט ביי זיי, דארף זי דערפאר ארבייטן, וועל שמועסט אז איך בין אונטערגעקומען, וועלכער איך בין דאך געווים א "דארמאיעדניק", א אומזיסטיקער עסער, דא האט זי שוין נעבעך בעדארפט הארעווען מיט אלע קרעפטן זיי צו פארשטאפן די מיילער, זיי זאלן ח"ו איהר ליבען מאן ניט אנטאהן קיין יסורים, די וויילע וואס ער געפינט זיך אין שטוב ביי זיי פאר נויט, — איך זאג: פאר נויט, וויל איין גאט וויסט דעם אמת, זוי ליעב מיר איז געווען ביי זיי צו פארברענגען, און ווי גוט מיר איז באקומען זייער אנבייסן, צו וועטשערע, איין שטאך־וואסרט זייערם האט מיך דורכגענומען דורך און דורך, און צו דער צו, דארף דאס פרידה'ל אלעס צו זעהן און איבער טראגן, און דארף נאך זייגן א קינד אויך, היינט ווי קען איך דאס צו זעהן און ליידען?

נאר וויין היינט, וויין מארגען, טראכט היינט טראכט מארגען אז עס העלפט ניט! איך האב ניט קיין שום מיטל ארויסצושלעפן מיין ליעב וויבל אן קינד פונ'ם גהינום, דען איך דארף אליין אויך זיין דערביי, האב איך זיך ניט געקענט איינהאלטן, און בין ווידער אוועק קיין קישינוב, און פון קישינוב קיין קאלאראש, און אזוי האב איך וויטער ארום געוואנדערט געענדיק צו פוס אפאר וואכן, פרעגט זיך מיט וואס פאר א ציעל, און וועגן וואס? וויס איך אליין ניט, עפעס האט מיך געטריבן מיינע געדאנקען, אז איך זאל געהן אזוי לאנג ביז איך זאל דערגעהן פון הונגער צו פון דארשט, און ס'זאל וועהן א עק פון מיינע צרות, נאר אפהאלטן האט מיך אפגעהאלטן מיין שטארקער בטחון וועלכער איך האב געהאט, אז השי"ת וועט מיך ניט פארלאזן אויף אייביק, און ער וועט זיך סוף כל סוף דערבארמען און וועט מיר וויזן א וועג פון פרנסה איך זאל קענען מפרנס זיין מיין וויב און קינד, און נאר מיט האפנונג האב איך געלעבט, און אלעס מקבל געווען באהבה, אזוי אז וען ס'איז מיר שלעכט געווען אויפן העכסטן אופן, איז דאמאלט האב איך זיך צו זונגען און פרעהליך געווארן, אזוי, אז דער זייטיקער האט געמיינט אז מיר איז גוט ווי די וועלט, און אז איך זינג זיך פארוואוילטיג, און דער וועלכער האט יא געוואוסט מיין לאגע די ביטערע, און האט מיך געזעהן אין אזא פרעהליכן שטאנד, דער האט מיך געקענט האלטן פאר א חסר דעה אדער פאר א אומגעטרייען מאן,

וועלכן ס׳הארט איהם ניט פאר זיין סומייסטווע. בקיצור דעם גלות וואס איך האב איצטער, האב איך געפטרט צו די צווייי וואכן.

צו די צווייי וואכן בין איך אהיים געקומען זעהן וואס טוהט מיין געטרייע וויב און ליעב קינד, מיין פריידה האט מיך דערזעהן האט זי אנגעהויבן קלאגן און וויינען אויף מיר קוקענדיק ווי איך זעה אויס שלעכט, דען איך בין אין די צווייי וואכן שטארק פארענדערט געווארן, ניט צום דערקענען מיך, וואס איז דיר?—פרעג זי,—וואס זעהסטו אויס אזוי שלעכט? וואס לאזסטו זיך אזוי צו, צום הארצן? וואהין ציעט עס דיך? דערביי וויינט זי זעהר און גיסט מיט בלוטיקע טרערן. טייכען טרערן גיסן זיך אויס פון איהרע אויגן בעדויערן מיך, איך מאך איהר קלאהר אז איך מוז לויפן אין דער וועלט אריין, אביא ניט אנקומען איהרע עלטערן וועלכע האבן אונז אומגליקליך געמאכט אויף אייביג, נאך מעהר קען איך ניט אנקומען איהר מוטער וועלכע האט מיט איהר שווינדעל מיך פארשווינדעלט און אומ־גליקליך געמאכט אויף אייביג, אז קיין בעל מלאכה בין איך ניט, און קיין געלד האב איך ניט, צו וואס־זשע זאל איך מיך נעמען, קיין פאדערשקע האב איך אויך ניט פון קיינעם, און זיצן און עסן קען איך אויך ניט, לכן לויף איך אין דער וועלט, אולי ירחם, טאמער וועל איך זיך צו עפעס צושלאגן, א נאמן ביי אוימיצן, א קאסיר וכדומה, אבער ס׳איז נאך ניט די צייט. אלזא, איז ביי מיר איצטער געבליבן איך זאל זיך צומוטשען ביז סוכות, דאן וועל איך גאר ווערן א מלמד, איך וועל זיך מאכן א חדר פון עטליכע אינגלעך, וועל איך פארדינען פון מלמדות. ס׳איז מיר אפילו ניט געפעלן פאר קיין פרנסה, אבער דאך איז דאס בעסער פון גאר ניט ח׳ו, ס׳איז מיר נאר שלעכט וואו דערמוטשעט מען זיך ביז צום זמן, דער שוויגער מיינער איז אפילו געפעלן דער פלאן, און מאכט מיר א באמערקונג, פאר וואס האסטו ביז אהער דאס ניט געטאהן? איך קלעהר איהר אויף, אז איך האב דאס ניט געוואלט, וויל דאס איז מיר ניט געפעלן פאר קיין פרנסה, נאר איצטער ביי אלע נויטן, מוז איך דאס טאהן.

אזוי איז געבליבן איך זאל זיצן ביי די שווער און שוויגער ביז יו״ט, און דאן וועל איך וועלן לזאל א מלמד, איך קען אפילו ביי זיי ניט זיין, נאר באין ברירה העלפט ניט,— נויט ברעכט אייזן זאגט מען,— דא איז שוין אקוראט 3 וואכן אין חדש תמוז, איז ס׳ה געבליבן א פאר חדשים, דאס וועל איך מסתמא זעהן, מעהר צייט פארברענגען אין די בתי־מדרשים פון בענדער צו אין טיראספאל, נאר נעבן דערהיים.

עס גיהט אזוי אוועק עטליכע טעג, גיט מיר אויף מיין שוויגער אזא פלאן, אזוי ווי עס מאכט זיך איהר צו דינגען א באשטאן אגרייטן,

וועלכער האט שוין פארטיקע קאווינים, דינעם, און מ׳קען ביי איהם פארדינען א 50—60 רובל, און אריינלעגן דארף מען נאר 15 רובל וויל ס׳איז שותפות מיט אגוי וועלכער גיט אויך 15 רובל, נאר מ׳דארף באלד איהם איבערנעמען, שטעלן א שומר און פיהרן די קאווינעס אויף די מערק אין די נאהענטע דערפער, איך נעם דאס אהן אביא לייריק ניט זיצן, און אביא ניט עסן קיין אומזיסטיגע עסן.

דער באשטאן האט זיך געפונען צוואנציג וויארסט פון בענדער, צען וויארסט פון קאווישאן, און צוואנציג וויארסט פון וואלאטיראווקע. איך געה אוועק צו פוס מיטן גוי און נעם מיט דעם טלית ותפילין, און צדה לדרך, בקיצור, איך בין גוט פארשווארצט געווארן א חודש צייט, געגעכטיגט אויפן סטעפ, און געליטן קעלטן באגאכט, היצן בייטאג, דארשט און הונגער. אייניגע טעג איז ניט געווען אפילו ברויט אויך צו באקומען, דער צו האט מען געהארעווט וויי די רוחות, דער גוי און צוויי ארבייטער און איך, ערשט איז ניט געווען קיין פארדינסטן, הוצאות איז געווען גרויסע, ד. ה. די פוהרן וועלכע האבן געפיהרט די קאווינים האבן געקאסט מעהר וויפיל מ׳האט אפגעלייזט פאר זיי. למשל, אפוהר האט געקאסט 3 רובל, און גענייזט האט מען צוויי מיט א האלבען, און צוויי. אזוי וואלווע איז געווען, וויל ס׳איז געווען א גרויסער אוראזשאי, הקיצור, איך האב געמוזט לאזן דעם באשטאן מיט די קאווינים און אווע דערפון. וויפיל איז דער שיער זיך צו מוטשען אומזיסט? פארן גוי איז דאס געווען א געשעפט צו ליגן דארט אפילו נאך צוויי חדשים, אבער ניט פאר מיר, בפרט עס געהט אזעלכע הייליגע טעג.

איך האב שוין אפגעבאשטאניווען אויך, עס געהט אלעס ניט, איך בין —ווי זיי זאג׳ן— א שלים מזל! און זיי בלייבן אלעס געוועכט, דער־ווייל, רופט מען מיך קיין טיראספאל צום מוראוואי סוד, ווייל דער בולגאר האט מיך איינגעקלאגט פארן ווין — אויב איהר געדיינקט — און עס קומט מיר אהן פאווועסטקים, איך קום אין סויד און זאג דעם רעכט׳ן אמת, דען איך קען ניט שווינדלען ווי זיי, איך זאג: אמת, איך בין איהם שולדיג, אבער איך האב ניט—און ער וואלט מיך בעדארפט מאנען וויניגער, וויל דער ווין איז קאליע געווארן ביי מיר, דער מוראוואי סוד בעט איהם ער זאל מיר עפעס אראפ לאזן פונ׳ם חוב, ״פא פריטשינע״ אבער ער וויל גאר ניט אראפלאזן, ער זאגט ס׳איז ניט אמת, און אפילו ס׳איז יא אמת, וויל ער דערפון ניט וויסן, דער סוד האט געוועשעט, איך זאל איהם באצאהלן 52 רובל, 50 פארן ווין און 2 סודעבניע געלד, נאר אזוי ווי איך בין א ארימאן גיט ער מיר צייט אויף 4 חדשים אויסצאהלן איהם

צו ביסלעכווייס, איך געה פונ׳ם סויד לאכט מען פון מיר וואס איך האב אזוי נאריש געטאהן, און זיך אליין מחייב געווען, אז קיין קוויטעל האט ער ניט, און קיין עדות אויך ניט, האסטו דאך איהם געקענט פטר׳ן, ווילסט זיין א עהרליכער מאן, קענסטו איהם זאגן אויג אויף אויג, אז דו וועסט איהם אפגעבן וועז גאט וועט דיר העלפן, אבער ניט אויפן סויד וועלכעס מ׳וועט דיר די נשמה ארויס נעמען וועז די צייט וועט קומען, איך זאג, אט אזוי בין איך, און קען אנדערש ניט זיין ווי איך בין, און גאט וועט מיר מוזן העלפן, נאך מיין מענטשליכקייט. דער ווייל איז אונטער געקומען ימ׳נ ר׳ה ויו׳כ, איך האב מיך פארן רבש׳ע גוט אויסגעווינט, ער זאל זיך אויף מיר מרחם זיין און מיר בענטשן מיט א גוט יאהר, לסוף האב איך באלד געהאט א גרויסן אומגליק, וועלכעס האט מיר גאר מיין קאפ דער הרג׳עט צום איבעריגען.

באלד נאך ר׳ה איז מיין טייערס ליעבע קינד אסתר חיקעלע שלאף געווארן, ווייבער האבן געזאגט אז פון א גוט אויג איז דאס איהר געקומען, ווייל ס׳איז זעהר א שעהן געזונד קינד געווען, אז די שטאדט־ווייבער האבן זיך זאט ניט געקענט אנקוקן, די שלאפקייט איז געווען אויף די אויגאלאך, איך האב געווהנליך געבראכט א פעלשער, א דאקטער און עס ווערט ניט בעסער, נאך יו׳כ איז די אויגאלאך גאר פארמאכט געווארן, הכלל, ס׳האט ערשט באקומ׳ן קינדערשע (באליזז) שלאפקייט, און א קוראט דעם ערשטן טאג סוכות פארנאכט איז דאס געשטארבן, צו מיינע הארצווייטאג האט נאך דאס געפעהלט צו די זומער צרות וואס מיר האבן זיך אנגעליטן און איבערגעטראגן, הפנים אז די מאס איז נאך ניט פארפולט געווארן.

נאך יו׳ט און נאך שבעה, בין איך אוועק אין א קליין שטעטעלע סאוויצקים, און האב זיך דארט געמאכט א חדר פון 6 יונגלעך פאר 75 רובל א זמן, מיט קעסט ביי די בעלי־בתים, ד. ה. יעדער בעל הבית דארף געבן א חדש קעסט, איך בין שוין ב׳ה א מלמד, איך זעץ מיך שוין קנעלן, נאר מיינט ניט אז ס׳איז מיר גרינג אנגעקומען דאס קנעלן אין סאוויצקים, כאטש ס׳איז א קליין שטעטעלע אויך א ארימס, דאך איז דאס רייך אין חסידות און אין פאנאטיזמוס, יעדערער פארט צו א אנדער רבן, און געהט מיט א באזונדערן דרך. און לעהרנט זיין קינד אויך אויף זיין שטייגער, געווהנליך פארשטעהט זיך, אז יעדער זוכט נאך א מלמד וועלכער זאל זיין נוטה צו זיין רבן, צו זיינע דרכים, צו זיינע משוגעת׳ן. דא מוז שוין דער מלמד באקומען חניפה, צביעות, שקרנות אין זיך, מעהר ווי טאלאנט צו פעדאגאגיע, ווער שמועסט תורה! ער דארף נאר קענען דורך קומען מיט די אלע סארטן חסידים, איך האב דאס אלעס פריהער ניט געווואוסט,

איך האב נאר געוואוסט אז א מלמד דארף קענען לעהרנען מיט א קינד, דארף האבן א טאלאנט אין זיך צו דעם איבערגעבען, דאך האב איך צונויפ־ געזומן די יונגלאך, און פראבירט מיט זיי אפלעהרנען א האלבן טאג פרשת "האזינו" מיט רש"י, אזוי אז אלע האבן באוואונדערט מיין קונץ, און מיין גוטע הסברה, און האבן בעשלאסן מיר צו געבן 6 קינדער פון 12 יעהריגען עלטער, און האבן מיר צו געזאגט קעסט אויך, און מיך ניט געפרעגט וואס פאר א חסיד איך בין, און צו וועמען איך פאהר, דען זיי האבן געוועכנט אז איך בין א טיראספאלער, מן הסתם פאהר איך צו די צדיקים וואהין אלע טיראספאלער פאהרן, — טאלנע, סאדיגורע, ליעווע, בעהוש, טשיטשילניק, סקווערע, וכדומה, זאלן זיי זיך רעכטן אז איך בין א חבדניק? דאס איז זיי אפילו אויפן געדאנק ניט אויף געגאנגען.

איך בין אהיים געפאהרן ברענגען מיינע זאכן, און זיך אפגעזעגנט מיט מיין סעמייסטווע, און בין אקוראט ר"ח חשון געקומען קיין סאוויצקים. איך קום, ס'איז גאר א איבערקערעניש געווארן, זיי זענען געוואר געווארן, אז איך בין ניט קיין חסיד, — אנדערע זאגן, א חבדניק, אנדערע זאגן, גאר א מתנגד, הכלל זיי האבן זיך אריין געכאפט שלעכט, אפגעמאכט מיט א מענטשען א תקיעת־כף, און ס'איז שוין נאך "בין הזמנים". קיין חרטה קען מען שוין ניט האבן, נאר אומצופריידן קען מען דאך זיין. איך האב זיי אבער בארוהיגט, אז זיי האבן ניט וואס מורא צו האבן, איך וועל זייערע קינדער פאר קיין חבדניקעס ניט מאכן, און איך וועל מיט זיי קיין חסידות ניט לערנען און ניט ריידן אפילו וועגן דעם, איך וועל נאר מיט זיי לערנען, און זיי וועלן קענען, און דאס וואס איך טרינק קיין משקה ניט, איז דאס טאקע צו חסידות א גרויסער חסרון... אבער צו מלמדות איז דאס א גרויסע מעלה, דען איך וועל לערנען מיט זיי מיט א קלארן קאפ, איך וועל ניט פארר־ ברענגען צייט זוכענדיק א שנאפס, און פראווען יומא דפגרא'ס, ובכלל פארר־ האף איך אז זיי וועלן געווינס פון מיר מעהר צופריידן זיין, ווי פון אלע ביז אהעריגע מלמדים זייערע, איך האב זיי געווינען פרימערן פון אנדערע דארטיגע מלמדים, ווי דער קומט שכור פון בית־המדרש, און דער קומט שפעט, וויל ער האט געזוכט א יאהרצייט ניט אנווארן, און איך וויים די אלע זאכן ניט, איך וויים מיין ארבייט לערנען מיט די קינדער. הכלל, איך האב זיי אזוי וויי סענט איז אינגעשטילט, און איך זעץ זיך שוין אין א גוטער שעה לערנען.

א חדר'ל האב איך זיך געדונגען ביי איינעם א קבצן, א מעקלער פון תבואה, וועלכער איז אליין געווען א שכן ביי איינעם א "דאמאוולאדעליץ" וועלכער האט געהאט א אייגען הויז פון 5 צימערן מיט א שטרויענעם דאך, אין וועלכן דער בעל הבית האט געוואוינט אין איין צימער, און א

שכן אויך אין איין ציטער, אין איין ציטער איז געווען א שותפות־דיקע קיך, די 3 אויסעגערעכנטע ציטערן זענען געווען אין די רעכטע זייט פון הויז, און לינקס איז געווען 2 ציטערן, א שטוב מיט א קיך, און א קלאדאווקע אויף האלץ צו האלטן. אט אין דער טיי? וואו ס׳איז געווען 2 ציטערן, און וואו ס׳האט געווואונט דער תבואה־מעקלער יעקב מאראסין פרומעס, — וויי? זיין וויב האט געהייסן פרומה — און האט געהאט א פאמיליע פון 4 קליינע קינדערלאך, און דער וויבם א שוועסטער? א היבשעס מיידל?, און א אלטע מוטער, האט זיך די פאמיליע איינגעקארטשעט און איינגעקנייטשט צוזאמען אין דעם איינעם ציטער, און די קיך ד. ה. דעם צווייטן ציטער פארדינגען מיר אויף א חדר, ד. ה. מ׳האט מיר מיחד געווען א וויגק? פון קיך אויפצושטעלן א טיש מיט בענק פאר די קינדער, אור דער אויוועז מיטן פארן אויוועז און אויפן אויוועז איז געבליבן פאר מאראסקען דער בעל הבית׳טע מיינע. איהר קענט שוין פארשטעהן אז ס׳איז מיר ניט ליב געווען צו מאכן דעם חדר אין אזא ארט, אין אזא טומע?, וואו ס׳איז ניט רוהיג, נאר איהר מעגט מיר גלויבן, אז איך האב געזוכט אין גאנצן שטעדטל, און האב קיין בעסערן ציטער ניט באקומען, איך האב געזעהן, ווי יענע דארטיקע מלמדים קנעלן האבן זיי נאך ערגערע פלעצער, היינו די איינע קיך וועלכע ער מיט זיין פרוי און קינדער געפינען זיך, דינט זי איהם פאר א וואוינונג פאר זיך, און פאר א חדר אויך. לכן, קנעל? איך שוין דא. און האב מיר א ווינקעלע אין קיך ביי מאראסקען, אין וועלכן עס שטעהט א טיש מיט א צוויי בענק — טאקע מאראסקעס,— און באנאכט פלעג איך אפרוקן דעם טיש, און מאכן א געלעגער פון די צוויי בענק, און איהרע חברה פלעגן שלאפן אויפן אויוועז.

דירה געלד האט מיך געקאסט 10 רובל? פארן האלבן יאהר, ד. ה. פארן גאנצן ווינטער. וואס איך בין דארטן אויסגעשטאנען! איך האב דארטן געהארעוועט ווי א אייזע? מיט די 6 גויים,— פון 8 אזייגער אין דער פריה ביז 9 אויף דער נאכט, — איך האב געהאלטן אין איין האקן האלץ מיט זיי, חויז וואס איך האב געהאט רוה אנבייסן צייט, און צו מנחה ומערב, וואס אלעס אינאיינעם האט צוגענומען בערך 1½ שעה, וויי? דער גאנג געהן עסן צום בעל? הבית איז ניט וויט, דאס שטעדטל? איז קליין און אלע וואוינען צוזאמען, מ׳גיהט נאר ארויס, קומט מען באלד אריין, און דער בעל? הבית זעהט ווי וויט מען? ניט אויפהאלטן דעם מלמד, ניט מבטל? זיין איהם פון תורה. און דער סדר פון טיש איז אויך ניט גרויסארטיק, און דאס עסן איז אויך ניט קיין פארשידענע, מ׳שטעלט א גרויסע שיסל?, און אלע שטעקן די לעפל?, יעדער סטארעט זיך וואס גיכער. אין שיסל? איז קאשע, פאסאלים, אדער ריז מיט פאסאלים, וועלכע רופט זיך זופע,

אמאל טרעפט זיך נאך א שטיקעל פלייש אויך, לפי רוב איז קיין פלייש ניטא. פארשטעהט זיך אז ביי אזא מיטאג איז ניטא פיעל וואס זיך צו זאמען, דאס בענטשן האט בעדארפט געדויערן מעהר ווי דאס עסן. וועטשערע איז געווען אביסעל זויער מילך אדער קארטאפלים, א גלאז מילך. איבערבייסן פלעג דאס קינד ברענגען אין חדר אריין פאר זיך, און פארן רבין ניט, דער רבי דארף א קרענק עסן, און לערנען אסך...

קאנטראלן האב איך געהאט פיעל, איהר קענט אייך פארשטעלן דעם בעל־הבית מיט די שכנים, מיין בעל־הבית יעקב מאראסים און מאראסקע אליין, און אפילו איהר שוועסטער'ל אויך, יעדער האט געקאנט אפטראגן דאנאסן אויפן טלמד, דאס האט ער חיינט געגעבן א פאטש דעם אין דעם יונגעלע, דאס האט ער געכאפט א דרימעל בייטאג, דאס האט ביי איהם מנחה ומערב געדויערט לאנג וכדומה...

און חוץ די קאנטראלן פלעגן די בעלי־בתים אליין קומען און קאנטראלירן. ביינאכט ווען איך פלעג לערנען מיט די קינדער, פלעגן זיי שטעהן אונטער דער טיהר, און הערן וואס איך לעהרן מיט די קינדער, און אז אך און וועה איז געווען, אז זיין יונגעלע האט ניט געקענט, און איך האב איהם אנגערופן גוי, גראבער קאפ וכדומה, מעהר האב איך שוין ניט בעדארפט, דא האט ער שוין ניט אויסגעהאלטן, און געמוזט אויס־שיסן, געווענליך האב איך אלעס פארענטפערט נאר איך האב פיעל געליטן דערפון.

שבת, מיינט איהר האב איך געהאט רוה? געווים ניט! דער שבת איז ביי מיר געווען פארשטערט, ווייל שבת מוז מען דאך פארהערן די קינדער, ווער שמועסט ביי דעם קינד ביי וועלכן איך האב דעם חדש געגעסן, דער האט דאך געווים דעם ערשטען "אטשערעד", נאך ביים עסן הייבט זיך אהן דער עקזאמען, דער פאטער הייבט אהן פרעגן דאס יונגעלע, און אויב ער ענטפערט ניט ווי מ'דארף, מוז דער מלמד פאריכטן, דאס עסן באקומט מיר שוין ניט, און אזוי געהט אוועק דער שבת אויך מיט גרויסע יסורים. הכלל, איך בין דעם ווינטער אויך איבער געקומען, איך האלט שוין חדש ניסן.

איך זאמעל צונויף מיין ביסעל שכר לימוד, אביסעל ווערט פארפאלן, —צו די צרות זענען זיי שלעכטע צאהלערס אויך,— ס'איז מיר פארפאלן געווארן 12 רובל, 10 רובל האב איך באצאהלט פארן חדר, איז מיר ס"ה געבליבן 53 רובל, איז ביי מיר איבער ווינטער אוועק געגאנגן 15 רובל, ווייל מיט זייערע קעסט האב איך זיך זאט ניט אנגעגעסן, און אסך מאל גאר ניט געקענט עסן זייערע מאכלים, בין איך אהיים געקומען אויף פסח מיט 31

רובל, וויל צווי רובל איז ביי מיר אוועק געגאנגען אויף הוצאות הדרך, די 31 רובל האב איך באלד אפגעגעבן דעם באלגאר דעם חוב פארן וויין, און בין פטור געווארן פון א צרה, איך האב געהאלטן פסח ביים שווער אין דארף פירקאהן. פרעגט זיך אבער וויטער וואס טוהט מען? וואס הויבט מען אהן צו טאהן, מלמדות האב איך שוין פארזוכט, ס'איז פאר מיר קיין תכלית ניט, איך וועל דאך באקומען די טשעאכטקע, און קיין פרנסה דעם וויב וועל איך ניט קענען געבען, וואסזשע הויבט מען פארט אהן צו טאהן? דאס איז טאקע א וויכטיגע פראגע און איך קען זי ניט פארענטפערן.

קאפיטעל כ.

אין ראמאנאווקע ביי ר' שואל שוחט. אין טיראספאל ביי די שוחטים. זלאטע די שוחט'קע. דער וועג צום פעטער יודל. דער רעגן מיט'ן קאלטן וויגט. דער גוי מיט'ן הונד. די סטערטע היי מיט די פייגל. געזאגט ודוי און זיך געזעגנט מיט דער וועלט. א וואונדערליכע ערוועקונג צום לעבן. געקומען צום פעטער.

ביי מיר איז געבליבען א פלאן אנצוהויבן זיך לערנען שחיטה. אבער דא שטעהט ביי מיר א גרויסער עיכוב, דער עיכוב איז ווידער געלד, וואו נעמט מען געלד דערצו? איך רעד שוין ניט פון מיין פרוי, זי לייגט דאך איהר גיהנום ביי איהרע עלטערן, אבער איך אליין דארף דאך האבן וואו צו זיין, איך בין דאך א לעבעדיקער מענטש, איך דארף דאך עסן און טוואהטיר, וועזשע וועט מיר געבן אומזיסט? און ווידער. די שוחטים וועלען מיר ניט וועלן לערנען אומזיסט אויך, און איך דארף דאך חלפים און שטיינער אויף צו שארפן די חלפים, און וואו נעמט מען געלד דערצו? אט דאס אלעס איז מיר געשטאנען ווי די גרויסע בערג, און פארשטעלט און פארשטערט מיין גאנצן פלאן פון שחיטה לערנען, נאר

אזוי ווי ס׳איז ניטא קיין שטארקערע זאך ווי דער אייגענער ווילן, ״ואין לך דבר העומד בפני הרצון״, לכן האב איך אזוי לאנג געקלעהרט ביז איך האב געפונען א פלאן, אז איך זאל זיך אוועקלאזן קיין ראמאנאווקע צו שואלין דעם שוחט אונזער מחות׳נס זוהן, ״אולי ירחם״! טאמער וועט ער אויף מיר רחמנות האבן און מיך נעמען לערנען שחיטה, ער וועט ביי מיר קיין געלד ניט נעמען, פון עסן איז ביי מיר א קלייניע זאך, וויל איך קען אויסקומען מיט וואס ניט איז, פונ׳ם בית המדרש וועלן זיי מיך ניט לאזן שטארבען פון הונגער חלילה, אבי די נשמה מיר צו דערהאלטן איז שוין גענוג, אזוי האב איך געראכנט און אזוי האב איך געטאהן, און באלד האב איך זיך אפגעזעגנט מיט מיין טייערער ליעבער פרוי, און בין אוועק צופוס קיין ראמאנאווקע. קיינער חוץ זי האט ניט געוואוסט וואו און וואס און ווען, אין צוויי טעג ארום בין איך אנגעקומען אין דער קליינער ראמאנאווקע.

אנגעקומען אהין בין אין ערב שבת בראשית, ער האט מיך צוגענומען פיין ווי א פריינד, און האט אנגענומען מיין פלאן, און האט מיך אויך צוגעזעדט דערצו, און האט זיך אונטערגענומען דערצו מיך אויסצולערנען שחיטה ובדיקה אומזיסט, נאר איך זאל לערנען מיט זיינעם א אינגאלע וועלכער האט ערשט געהאלטן ביי חומש לערנען, ער האט מיר געראטן צונעמען נאך א אינגאלע צו זיינעם, עס זאל מיר זיין צושטייער פאר קעסט, מיר איז דער פלאן געפעלן, בלייב איך א האלבער מלמד, און א אנהויב פון א שוחט.

ער גיט מיר שארפן מעסערס. ער גיט מיר צו פארשטעהן, אז איך וועל קענען שארפען מעסערס וועט ער מיר געבן אלטע חלפים פאר־דארבענע צו שארפען, פארשטעהט זיך אז איך שארף מיט גרויס פלייסיקייט און חשק אבער. ער לאזט מיך קיין סך ניט ארבייטן, זאגענדיק: דו דארפסט דאך לערנען מיט די קינדער, דער טאג געהט אוועק ביי דיר נאר מיט זיך און פאר זיך זעלבסט, דאס דאוונענען און לערנען פאר זיך דינים, און לערנען שארפען די חלפים, און עסן וואס־רימעס, געהט אוועק ביי דיר דער טאג, וועלן די קינדער לערנען? קומט אויס אז איך דארף לערנען מיט די קינדער מעהר צייט, בלייבט פאר מיר ניט, האב איך אין משך פון עטליכע וואכן איינגעזעהן אז איך האב א טעות געהאט אין רעכענונג, איך האב געמיינט אז א האלבער מלמד איז ניט קיין גאנצער, לסוף וויזט אויס, אז ביי די בעלי־בתים איז אלץ איינס, אז דער מלמד לעהרענט מיט 6 קינדער דארף ער לערנען א גאנצן טאג, און אז ער לערנט מיט 2 קינדער דארף ער אויך לערנען א גאנצן טאג. אדרבה, גאר פארקעהרט! די וועלכע האלטן א מלמד פאר 2 קינדער קאסט דאך זיי געוועהנליך טייהערער, ווילן זיי דאך אז זייערע קינדער זאלן א גרעסערע פעולה האבן, און וואס מעהר זיי וועלן

פארמוטשן די קינדער מיטן מלמד, וועלן זיי דאך מעהר פעולה האבן. לכן, האט מיין שוא׳ שוחט און דער צווייטער זיך געראדעוויט, אז זייערע קינדער זאלן ביי מיר האבן א פעולה, איך זא׳ זיך מיט זיי אפגעבן א גאנצן טאג, און מיט זיך גאר וויניג, אדער וועז די קינדער שלאפן נאך, אדער וועז די קינדער עסן. דא האב איך אייניגעזעהן, אז מיר האבן זיך בוידע געגארט, חוץ דעם וואס איך האב וויניציג צייט פאר זיך צו ארבייטן, האב איך בארעכנט, אז וועז אפילו, איך וועל דעם וויניטער דערלעבן, וועל איך שוין מיט קיין קינדער זיך ניט אונטערנעמען. זיך לערנען דא שחיטה איז קיין פלאן ניט, ווייל די שחיטה איז דא זעהר קליין, אזוי, אז די צוויי שטאדט שוחטים האבן אליין וויניג ארבייט, און וויי קאנען זיי מיר לערנען קוילען? בפרט אז דאס בהמה׳לע איז א ציטירינס, און דער ארימער קצב ציטערט דערויף ס׳זא׳ ח׳ו ניט טריפה ווערן פון בדיקה, ווי קען ער איינ־ שטעלן געבן א ״אטשעניק״? איך האב געזעהן ווי א עוף איז טריפה געווארן, וואס פאר א קולות די יידענע האט אנגעמאכט מ׳זא׳ איהר באצאהלן, היינט ווי קען שוין זיין ביי א בהמה? אויב אזוי ווען קען איך ווערן שוחט? און וואס פאר א מין שוחט קען איך זיין ביי אזא פראקטיקע? לכן ״כאדם הרואה את הנולד״, האב איך באלד ביי זיך געפויעלט אוועק צו ווארפן די ראמאנאווקער גליקען און אוועק באצייטענס, און בכדי מ׳זא׳ צו מיר קיין טענות ניט האבן, און שוא׳ שוחט זא׳ מיך ניט איבער רייזען איך זא׳ צוריק בלייבן, ווייל איך קען זיך לאזן גיך איינרייזען. לכן האב איך בעשלאסן, אוועק געהן פון דאנען פארטאג ווען אלע שלאפן נאך, און איבער לאזן א קוויטעלע, אז איך בין אין גאנצן אוועק. בעסער צו זיין אין א גרויסער שטאדט, ווייל מיין צוועק איז צו לערנען זיך אויף שוחט, ניט קיין מלמדות ווי זיי ווילן.

איך בין אוועק פון ראמאנאווקע קיין טיראספא׳, איך בין אונטער געפאלן די שוחטים, זיי זאלן אויף מיר רחמנות האבן. ר׳ זלמן, וועלכער האט געוואוסט אז איך האב קיין געלד ניט, האט ער מיט מיר אפילו ניט געוואלט רעדן, נאר ר׳ שלמה, האט אויף מיר רחמנות געהאט, און מיך צוגענומען לערנען שחיטה ובדיקה, ניט אומזיסט, נאר פאר וויניג געלד, ניט מעהר ווי 17 רובל, און דאס געלד ערשט געבן ביי די הודאות נעמען, ד.ה. ער זא׳ מיר ניט געבן די הודאה, ביז איך וועל איהם ניט באצאהלן, איי וואו וועל איך דעמאלט נעמען? האב איך ניט געקלעהרט, איך האב זיך פארלאזט אויף גאט, איי ווי און פון וואנען וועל איך לעבן? דאס האב איך אויך ניט געקלעהרט, מן הסתם וועט מיך גאט ניט פארלאזן. איך בין שוין געליבן א טיראספאלער ״אטשעניק״ אויף שחיטה לערנען.

איך האב זיך געזומען צו דער ארבייט גאנץ פלייסיג, און האב ניט אפגעלאזט א לויפיקע מינוט, דער גאנצער טאג פון אזייגער 5 פריה ביז 10 ביינאכט, איז ביי מיר אוועק מיט לערנען דינים, שארפן חלפים, און מיט געהן אין בוינע לערנען דינים. האט ביי מיר אוועק געזומען דער פריה מארגען פון 5 ביז 10 א זייגער, און פון 10 פריה ביז 10 אוועגד, איז אלעס אוועק מיט ארבייטן שארפן חלפים. און ווינטער אז דער טאג איז קלענער געווארן, פלעג איך לערנען ביינאכט, און אויפשטעהן פארטאג אויך, אזוי האב איך זיך אפגעמוטשעט א קיילעכדיקן יאהר, פון חדש תמוז תר"ל—ביז חדש תמוז תרל"א לפ"ק, ערשט אום חצי תמוז, האב איך באקומען די הודאה פון די שוחטים, און איך בין שוין אויס געלייזט געווארן פון שעבוד מצרים, און ווי ס'ווייזט אויס, האט גאט זיך שוין אויף מיר מרחם געווען און האט מיר באשערט אין א קליין דארף מיטן נאמען "אלט־דוביסאר" וואו מ'האט מיך געדונגען אויף צוויי חדשים צייט ד. ה. ביז ימים נוראים, פאר 25 רובל מיט קעסט און קווארטיר.

איך וויים מיינע ליבע, אז אייך אינטערעסירט צו וויסן, ווי אזוי בין איך איבער געקומען דאס יאהר אין טיראספאל מיט עסן אין מיט קווארטיר, און ווי האב איך געזומען גלד אויף אויסצולייזן די הודאה פון די שוחטים וועלכע איך האב זיך מתחייב געווען זיי צוגעבן 17 רובל כנ"ל — אויב עס אינטערעסירט אייך יא, ווען איך אייך דערצעהלן, וויסט אויך ווי א מענטש קען אפלעבן א יאהר מיט גארניט אהן א קאפ' גלד.

מיין סדר היום פון ארבייט וויסט איהר דאך שוין פון פריהער, נאר איך מוז אייך נאך אויפקלעהרן, אז וואס מעהר און וואס וויטער איך האב געשטייגט אין קענטנים פון דער מלאכה, מלאכת הקודש, מעהר האב איך געהאט ארבייט. היינו, אז איך האב זיך אויסגעארבייט אליין צו שטעלן גוט א חלק,— איך זאג אליין, ווייל קיינער האט מיר ניט מיטגעהאלפן — און זיך ניט באמיהט מיך צו לערנען און צו וויזן, נאר, וואס איך האב אליין געכאפט די פראקטיקע פון מיין פיעל ארבייטן, ווייל איך האב איינגעזעהן אז די שוחטים אינטערעסירען זיך וועגן מיר גאר וועניג, און זיי הארט ניט וואס איך קום אפ, און וואלגער זיך אין בית המדרש מיט טרוקן ברויט בצמצום, זיי קלעהרען זיך, אפשר וועט ער גאר געבען א שפיי דערויף, און מיר וועלן פון איהם פטור ווערען אין גאנצן. לכן, האב איך אליין, נאר אליין מיט גאט'ס הילף גערבייט ביז איך האב געשטעלט חלפים אויף חדושים, דאן האבן זיך די שוחטים באניצט מיט מיין פעהיגקייט. און איך האב זיי אלע טאג צוגעגרייט חלפים צו דער בוינע, חוץ וואס איך האב פאר זיך צוגעגרייט א חלק ביחוד, צו וויזן זיי לבחינה ולבדיקה, און

אזוי איז געווען מיט שחיטה אויך, קאם האב איך אנגעהויבן קוילען עופות וגסות, האט זיך יעדער באנוצט מיט מיר איך זאל פאר איהם ארבייטען, און איך האב דאס גערן געטאהן, ווייל איך האב געוואוסט, אז וואם מעהר איך וועל טאהן אין דעם וועל איך קריגן מעהר פראקטיק. און אזוי פלעג איך זיך אלע טאג גוט אנארבייטן ווי א אייזעל, און דערפון גאר ניט האבן. קיינער פון זיי האט מיך ניט געפרעגט צו איך האב עפעס געגעסן, ער האט גאר מורא געהאט איינצושטעלן פרעגען אזא וויכטיגע פראגע, וויל וואס וועט ער טאהן אז איך וועל איהם ח"ו זאגען, ניין! וואס קען ער דעמאלט טאהן? מיך רופען עסען אנבייסן? חלילה, געגוג ער ארבעט מיט מיר פאר רחמנות, זאל ער מיר נאך געבען עסן, אזוי פיעל רחמנות טאר מען ניט האבן אויף א יונגעלמאן. וועלכער איז ניט קיין פארברענטער חסיד.

מילא, פון מיין ארבייט וווייסט איהר שוין א ביסל, וויל ארומצושרייבען אלע פרטים איז אונמעגליך, בלייבט נאר די פראגע פון מזונות, וואו און פון וואס האב איך זיך מפרנס געווען? אט דא וועל איך אייך ארויסשרייבען בפרטיות וועגען מיין לעבען פון דעם יאהר זייענדיק אין טיראספאל.

קודם כל בין איך געגאנגען צו א יידעשן בעקער וועלכן איך האב געקענט פאר א עהרליכן יידען, און געמאכט זיך ביי איהם א קרעדיט אויף א רובל מיט 10—20 קאפ', ד. ה. ער זאל מיר בארגן א גאנצן חדש ברויט, איינס און א ½ פונט ברויט א טאג, נעכטיקן האב איך פאר מיר אלע בתי־מדרשים וואו איך וויל,—האב איך אויסגעקליבן דעם טאלנער קלויז פאר א סטאנציע,— דארטן האב איך געגעכטיגט און געהאלטן סטאנציע, און אויך געלערנט וועו איך האב נאר צייט געהאט. איך האב זיך אפגעזוכט א באנק וועלכע איז געשטאנען נעבן דער רובע, בכדי ווינטער זאל מיר וואהרים זיין, און נעבן דעם באנק איז געשטאנען א טיש, און טאקע ביי דעם טיש האב איך געלערנט און געגעסן מיין טרוקן שטיקל ברויט. צום שלאפן פלעג איך מיר אונטער שטעלן א שטענדער צו קאפנס, און אזוי זיך לייגן אויף דער ארטער באנק און שלאפן געשמאק, אז איך פלעג ניט וויסן ווי די נאכט קומט אהין.

די ערשטע צוויי חדשים פון מיין אנקומען קיין טיראספאל, בין איך שטארק אפגעקומען, אזוי אז איך האב אנגעהויבן פיהלן אז מיין געזונד געהט צו גרונד, איך האב אנגעהויבן ווערן שוואכער און שוואכער, ווער וויסט צו וואם עס וואלט מיך געווען געפיהרט דאס טרוקענעס לעבען מיינס. פארגעסט ניט אז איך בעדארפט אזוי ביטער הארעווען, שארפען חלפים, מיט לערנען דינים, און מיט געהן צו דער בוינע, און צו בית השחיטה פון

עופות אלע פרייטאג, און פאר יעדן זיין א נכנע, א עבד נרצע, און אלעס איבערטראגן פון זיי, און דערצו, האב איך ערשט ניט געהאט דאס טרוקענע שטיקעל ברויט זאט אנצוועסן זיך, קיין געלעגער, קיין נאכט רוה ווי אלע מענטשן האבן, האב איך אויך ניט, אוודאי, מיט אזא לעבן קען מען קיין געזונד ניט היטן, און ניט ווילינדיק מוז מען צו גרונד גיהן.

איך וויים אז עס קעהר אייך וואונדערן, אז אין גאנץ טיראספאל, פון אלע מיינע פרייגד זאל זיך ניט געפינען איינער וואס זאל מיך אונטער האלטן ביי דער שלעכטער צייט, ביי אזא מוטשענינע? וועל איך אייך פארענטפערן ס'זאל אייך ניט קשה זיין, אטהיי! פון מיינע פרייגד זענען אזוי ארים געווען און אזוי באפאלן מיט קינדערלאך, און אזוי איינג געזעסן, אז איך האב רחמנות געהאט אויף זיי, צו ווייזן זיך פאר זיי אפילו, בכדי זיי ניט פארשאפן קיין יסורים. למשל, צו מיין שוועסטער איטה האב איך זיך אפילו ניט געוויזן חדשים וויים, און אז איך האב זיך פאר איהר געוויזן, פלעג איך איהר מיין מזמישענינע ניט דערצעהלן, זי האט ניט געטארט וויסן, וועז זי וויסט ח'ו, וואלט זי דאס ניט אויסגעהאלטן און וואלט איהר לעצטן ביסן פון זיך און איהר קינד איצילע אווק געגעבן, דערום פלעג איך איהר נאך מוזן דער־צעהלן גליקן, און ניט וועלן טרינקן ביי איהר אפילו א גלעזעל טה, כאטש איך האב דאס שטארק בעדארפט. און די פריינד וועלכע זענען שעהנע בעלי־בתים, און וואלטן מיר יא געקענט מיט וואס ס'ניט איז העלפען, האבן זיי זיך ניט געמאכט וויסנדיק און ניט הערנדיק, ווייל זיי זענען אויף מיר כלמר'שט ברוגז געווען, באשר איך האב געגומען א פרוי ניט אזא מיוחסת ווי זיי שטעהט אהן. לכן, זענען זיי פטור מיר צו העלפען, אז איך קען טאהן אזא פארברעך.—מיט זיי איז אויסגעקומען וויו מען דערצעהלט, אז א אריימער ברודער איז געקומען צו א רייכען ברודער ער זאל איהם מיט־העלפען, באשר ער האט א קינד חתונה צו מאכן, דער אריימער ברודער האט זיך אויסגעבראכט ביז דער לעצטער קאפ', און איז פארוואגלט געווארן אין וועג אכט טעג ביז ער איז צו דעם רייכען ברודער געקומען, ער דערצעלהט איהם אז ער דארף חתונה מאכן, און נאר די נויט האט איהם געצוואונגען זיך אווק לאזן צום רייכען ברודער נאך הילף. דער רייכער ברודער טוהט איהם א פרעג: וויפיל איז דיין טאכטער אלט? זאגט ער שוין ב"ה א בתולה פון צוואנציג יאהר אלט,—חא, חא, חא, צולאכט ער זיך, — וואסזשע האסטו קיין צייט ניט? זי איז דאך נאך א יונג קינד, מיין טאכטער איז שוין דריי און צוואנציג יאהר אלט, און איך קלעהר נאך ניט וועגן דעם איהר חתונה מאכן, גיט ער איהם צו פארשטעהן, אז ביי א אריימאן, א מיידל פון צוואנציג יאהר, הייסט שוין א דערוואקסענע

מויד, און ווען ער זאל געווען קענען וואלט ער געווען בעדארפט מיט איהר א שידוך טאהן, נאך צוריק מיט דריי יאהר, נאר ער האט געקלעהרט טאמער וועט איהם השי"ת העלפען ער זאל ניט דארפן אנקומען צו יענעם, וועט ער בעסער ווארטן מיט איהר, און יעצט קען ער ניט און טאהר ניט ווארטן, דען טאמער ווארט ער, קען זי פארבלייבן זיצן, צו דיר קען איך זיך ניט גלייכן, א רייך קינד האט קיין דאגה ניט מיט קיין שידוך,—יא, זאגט דער רייכער—,זאג מיר נאר מיט וועמען האסטו א שידוך געטאהן ? ווער איז דיין חתן ? דערצעהלט ער איהם אז מיין חתן איז דער און דער, ער איז א בעל מלאכה,—דער רייכער ברודער האט דאס דערהערט, שרייט ער אויס,—אוועק פון דאנען דו מערדער ! האסט קיין רחמנות ניט אויף דיין כבוד המשפחה און טוסט אזא שידוך מיט בעלי מלאכות, און נאך אריבערלייט דערצו, ארויס פון דאנען ! איך וויל דיין צורה ניט אנקוקן, מערדער ! איך שעהם זיך מיט דעם שידוך, דו קריגסט אפילו ניט איין גראשען ביי מיר. און ביי די ווערטער איז ער אוועק, און זיך אפילו ניט געלאזט אויסהערן דעם ברודער׳ס טענות. דער ברודער רעט צו די וועגט און קיינער ענטפערט איהם ניט, און ער האט געמוזט אוועק גיהן בפחי־נפש, און מיט א צובראכן הארץ אהיים מיט גאר ניט. האבן זיך מיינע רייכע פרייגד אויך אפגעזאגט מיר צו העלפען וויל דער שידוך איז זיי ניט געפעלן, איך האב דערקענט אין וואס זייער רוגז באשטעהט, האב איך זיי אפילו ניט געוואלט אנטאהן די הנאה זיך צו קלאגען פאר זיי, און צו ווייזן פאר זיי א קרום פנים, אדרבה, זיי האבן ביי מיר נאר געוואוסט דעם היפוך, אז מיר איז זעהר גוט, כאטש זיי האבן געקענט דעם אמת לייכט ווייסן, בפרט אין יענע צייטן, זיי האבן גאנץ גוט געזהן מיין ארימע קליידונג און מיין ארים לעבן, און אנדערע האבן זיי אויך געווויס דערצעהלט, און זיי האבן געהאט א תירוץ, ער האט רייכע שווער און שוויגער לאזן זיי איהם העלפען, ווי אזוי ער האט געטאהן אזוי קומט איהם, אונז שטעהט ניט אהן דער שידוך.

לכן, איז אייך שוין וויסיג נאך דער קורצער ערקלעהרונג, בלייבט מיר נאר איך זאל אייך אנווייזן און אויפקלעהרן, וואו האב איך גענומען געלד אפ צו צאהלן דעם בעקער פארן חדש בריוט וואס איהם איז געקומען. אז איך האב געזעהן אז עס לויפט אונטער דער חדש און איך האב קיין מראה מקום אויף געלד צו באקומען, האב איך באצייטנס נאכ־געזוכט און געפונען א עהרליכען יונגען מאן, א פארמעגליכן, וועלכער האט מיר געעפענט א קרעדיט פון 1½ רו׳כ מזומנים, פון א חדש ביז 6 וואכן צייט. דא בין איך אויפגעמונטערט געווארן און האב צום חדש באצאהלט דעם בעקער 1 רו׳כ מיט 10 קאפ׳, פאר 30 פונט בריוט, וויל איך האב

נאר געגומען 5 טעג אין דער וואך,—פון זונטאג ביז דאנערשטאג, —ווייל פרייטאג און שבת בין איך ניט געווען אין טיראספאל. אלע דאנערשטאג נאך דער בוינע פלעג איך מיר אווק געהן צו פוס קיין בענדער, דארט בין איך געווען גאנץ פריה ביי די שחיטות עופות ביים שוחט ר' חיים הירש, און נאך דער שחיטה בין איך אריינגעגאנגען אין דארף פירקאהן צו מיין פרוי, און שווער און שוויגער, און זונטאג גאנץ פריה בין איך שוין זוידער געווען אין טיראספאל און געגומען ברויט. פארשטעהט זיך אז דער בעקער איז זעהר צופריידן געווען וואס איך האב איהם אקוראטנע אפ־געצאהלט, און האט מיר שוין געגעבן ברויט בסבר פנים יפות, וויל דעם ערשטן חדש האט ער מיר געגעבן מיט מורא און מיט איינשטעלענעש, אבער יעצט האט ער שוין געגעבן מיט בטחון גמור. אזוי האב איך אפ־געלעבט די 2 חדשים ביז ימים נוראים ר"ה ויו"כ. סוכות געווהנליך בין איך געווען אין בענדער, וויל מיין וויבל מיט איהרע עלטערן האבן יו"ט געהאלטן אין בענדער, בין איך געווען צוזאמען מיט זיי. פון כפרות איז מיר צוגעפאלן 1 רו"כ, וואס די שוחטים האבן מיר געגעבן פאר מיין ארבייט, פאר דעם גאנצן עיו"כ ביי כפרות, און א רובל איז מיר צוגעפאלן פונ'ם דארף פירקאהן. דא ערשט, נאך אלע יו"ט, האב איך איינגעזעהן אז איך וועל וואס א מאל שוואכער, מיט דעם וואס איך קום אפ אזוי שטארק, איך עס ניט קיין וואריעם געקעכטעץ נאר טרוקען ברויט מיט זאלץ, האב איך זיך איינגעבעטן ביי איינער א שוחט'קע, ר' שלמה שוחט'ס פרוי, מיטן נאמען זלאטע, די שוחט'קע וועלכע איז ניט געווען אזא געריטע פאר א גוטע, דאך האט איהר גוט הארץ פארטראגען, רחמנות צו האבן אויף מיר, און מיר ערלויבן קומען מיטאג צייט, עסן געקעכטץ, און איך זאל איהר נאר געבן אויף א שטיקעלע פלייש. האב איך איהר געגעבן אלע 2 טאג אויף א ½ פונט פלייש, פלעגט זי מיר אפטהיילן א טעלער זופ פון איהרע מיט א שטיקעלע פלייש פון ¼ פונט. אבער דאך איז דאס פאר מיר געווען א גרויסער חסד, און איך קען דאס איהר אייביג ניט פארגעסן די מצוה, וואס זי האט געהאט אין מיר, בפרט אז ווען אפילו איך האב איהר ניט געהאט צו געבן אויף פלייש, פלעגט זי פאר מיר אויסלייגן, און ווארטן ביז איך פלעג איהר א מאל אפגעבן. אין אמת ריידענדיק האט זי ביי מיר נאר ניט געוואלט נעמען אויף פלייש, נאר איך האב אנדערש ניט געוואלט איינוויליגען, לכן, האט זי מיר געמוזט נאכגעבן, נאר איהרס איז געווים שטענדיק איבערגעגאנגען. וואס נאך האט די פיינע יודענע געטאהן, זי איז געווארן וויי איך קוים אפ אין קלויז ווי איך וואלגער זיך אויף דער הויליער באנק, האט זי מיר געמאכט א געלעגער אין קיך, און אזוי

האט זי מיר אפגעהאלטן ביז נאכן ווינטער, ביז מיין ארויס נעמען די הודאות. ניט נאר די יודענע איז געווען גוט צו מיר, נייערט דער מאן איהרער ר׳ שלמה שוחט, איז געווען צו מיר נאך בעסער באפריינדעט, ער האט אויף מיר רחמנות געהאט פון דער ערשטער שעה, ווי פריהער איז בעשריבן. און ווי עס ווייזט אויס, האט ער געווירקט אויף איהר זאל אזוי פיעל חסדים טאהן מיט מיר. איך שיהיה האב איך צו פארדאנקן און צו געדענקן ר׳ שלמה׳ן און זיין פרוי זלאט׳ן, פאר זייער התקרבות וועלכע זיי האבן מיך מקרב געווען, גאט זאל זיי באווינטשן מיט לאנגע גליקליכע יאהרן, און מיט פיעל נחת, און זייער אייניציגען זוהן יחיאל נרו יאיר, ר׳ שלמה איז טאקע געווען מיין רבי מובהק, ער האט מיך עקזאמענירט די שחיטה ובדיקה און זיך מיט מיר אפגעגעבן און האט מיר אנגעווייזן מיינע פעהלערן, און געלויבט פאר אנדערע מיינע פייאיקייטן, און וועז ניט זיין פרוי וועד ווייסט צו איך וואלט חלילה ניט געווען באקומען קיין קריינק פון דעם פריהערדיקן אויסגעמוטשעטן לעבן, אזוי האב איך אפגעפיהרט מיין לעבן אין טיראספאל ביז מיין ארויס נעמען די הודאות. מיט מיינע קרעדיטארן פלעג איך זיך צוצאהלן אלע חודש.

באלד נאך פסח האב איך שוין געהאלטן ביים ארויסנעמען די הודאות, נאר די מניעה איז געווען וואס יענע איבעריגע שוחטים האבן מיך ניט געוואלט ארויסלאזן, ביז איך זאל זיי באצאהלן. ר׳ שלמה אפילו איז געווען גרייט מיר ארויסצולאזן אהן געלד. כאטש דער עיקר היים איך זיין תלמיד. און נאר ער האט זיך מיט מיר אפגעגעבן, נאר פון דעסטוועגן צום געלד נעמען זענען זיי געווארן אפוטרופסים און ווילן מיך ניט ארויסלאזן, וואס הארט זיי, לאז זיך פיניע־בער נאך מוטשען, נישקשה ער איז געוואוינט צו מוטשען זיך, דא הייב איך אהן צו זוכן מיטלען ארויסצורייסן זיך פון זייערע הענד, און ווי ארום צו קריגן געלד, אבער זוך היינט זוך מארגן, ס׳איז נישטא קיין שום הילף פון קיינעם.

איך הייב אהן געהן אלע וואך, ד. ה. אלע דאנערשטאג, וועז איך בין פטור פון די בוינע אין טיראספאל, געה איך דאך אהיים אויף שבת קיין פירקאהן, ווי איהר ווייסט שוין, איך געה ניט גלייך אהיים, נייערט דורך דעם דארף טירניפקע, און דארטן וואוינען עטליכע יידען, איך קום אריין אלע דאנערשטאג אוועגד, און נעכטיג דארטן און קוילע ביי זיי עופות און אמאהל א צוויי שעפאלאך אויך, און קום באלד קיין פירקאהן, וויל פירקאהן איז ס׳ה צוויי דריי וויארסט פון טירניפקע, און קוילע אין פירקאהן אויך ביי אלע יידען, עופות און שעפאלאך. דאס איז פאר זיי א גרויסע טובה פארשטעהט זיך, זיי דארפן זיך ניט טראגן מיט די עופות

אין שטאדט אריין קיין בענדער. און דאס איז פאר מיר נאך א גרעסערע טובה, איך פארדין שוין צוביסלאך. און באלד נאך שבת געהענדיק צוריק קיין מיראספא? טוה איך דאס זעלבע, און אזוי האב איך זיך געמאכט א דאחאד פון א אנדערט־האלבן רובל א וואך, און אזוי האב איך געהאט אויף צו באצאהלן מיינע קרעדיטארן ביז א קאפ׳, און נאך אפגעשפארט 5 רובל וועגן די שוחטים, קומט זיי נאך פון מיר צוועלף רובל. ס׳איז שוין נאך שבועות, און איך האב זיי ניט צוגעבן די צוועלף רובל, און אויך קיין שום מראה מקום זיי צו באקומען, און ארויסלאזן ווילן זיי מיך ניט, קענט איהר פארשטעהן ווי ביטער מיר איז געווען אויפ׳ן הארצן, אז איך בין שוין א שוחט ב״ה, און בין פארבונדן, און קען זיך ניט ריהרן זוכן זיך א שטעלע ערגעץ. דען ווער קען אנקומען אויף א ארט אהן הודאות? טראכטענדיק און קלעהרענדיק וואו נעמט מען געלד, פאלט מיר אריין אזא רעיון, נאר הערט זיך גוט צו וואס פאר א רעיון.

אזוי ווי מיין מוטער ע״ה, האט געהאט צוויי ברידער, אייגער הייסט פיניע גראסילער, און וואוינט אין גראסילים, און איז אריכער בעל הבית, נאר ער לאזט זיך צו מיר ניט קענען פאר א פעטער כל זמן ער פיהלט אז איך דארף זיין טובה, איז ער פון די מיוחסים וועלכע עס שטעהט איהם ניט אהן דעם שידוך — ווי איהר וויסט שוין פונ׳ם משל הנ״ל.— דערגעגן האט ער א ברודער מיטן נאמען יודל, און איז דער היפוך פון איהם, ער איז א טוב לב און א וועלטליכער געלעהרנטער מענטש, ער איז פריהער ארים געווען, און יעצט איז ער א שעהנער בעל הבית, צו איהם אז איך וועל קומען וועט ער מיך צונעמען פאר א טייהערן גאסט, און וועט אויסחאלפן מיט די גאנצע צוועלף רובל, און איך וועל געהאלפן וועלן דורך זיין האנד, דען וואס איז צוועלף רובל ביי אזא שעהנעם בעל הבית אויס צו העלפן א פריינד, בפרט אז מיין מוטער איז געווען ביי איהם איין אייניגע שוועסטער, און איך האב איהם זייט איך לעב, ניט געקאסט א קאפ׳, איך קען איהם אפילו ניט ומכש״כ אז איך פארהאפ אז איך וועל זיי איהם אפגעבן אויך. נו, וואס האב איך צו קלעהרן אויף ניין? זיכער ניט, דען ווי טאר איך דאס קלעהרן, אז אזא רייכער גוטער מענטש וועט ניט אויסהעלפן זיינעם א אריטן פלומעניק ביי אזא נויטה, דאס אלעס איז מיר אויף געקומען אויפן רעיון, און איך האב זיך באקלעהרט, אז איך מוז זיך דערשלאגן צום פעטער יודל, און אז איך וועל נאר קומען צום פעטער בין איך שוין א געהאלפענער. אלזא, הייב איך אהן נאכצופרעגן. און ווער געווארע, אז ער וואוינט פופצען וויארסט פון דער סטאנציע ראזדעלנע, אין א פאסעסיא ביי א פאמעשטטיק, מיטן נאמען האט מען מיר ניט אנגערופען, נאר מ׳האט מיר פארזיכערט

אז ניט מעהר ווי פופצען ווייאַרסט איז דאס דאַרף ווייט פון ראזדעלנע. אין ראזדעלנע קען מען איהם, וועמען איך וועל פרעגן וועט מען מיר זאגן און אנווייזן דעם וועג. אלזא, איז ביי מיר געבליבן איך זאל אפילו מיין פרוי ניט זאגן פון מיין רייזע צום פעטער, בכדי איך זאל איהר מיט אמאהל דערפרעהען קומענדיק מיט דער הודאה אין די הענד, און איהר ערשט דערצעהלן אין אפרעהליכן אופן וואס איך האב באקומען, פון דער נסיעה. אזוי האב איך באקלעהרט און אזוי האב איך געטאהן. איך געדיינק אז דינסטאג האב איך זיך צוגעגרייט צו דער נסיעה.

* *
*

דא הייבט זיך אהן מיין שרעקליכע נסיעה צום פעטער.

איך האב זיך אינגעקוויפט ברויט מיט גרינע אוגערקים געדיינק איך, און געגאנגן צום באהן נעמען א בילעט קיין ראזדעלנע, פאהרן צום פעטער יודעל. ארוים געפאהרן פון טיראספאל בין איך האלב דרייי אזייגער, און קיין ראזדעלנע בין איך אנגעקומען זייגער פיר. איך פרעג זיך ביי די ראזדעלנער איינוואוינער צו וויסן זיי ניט וואו עס וואוינט מיין פעטער יודעל, אזא אין אזא סארט מענטש, מיט אלע סמנים — זיי זאגן יא, אמת, אזא מענטשן קענען מיר, ער הייסט יודעל און איז א פיטאצקער איידעם, ער וואוינט פופצען וויאַרסט פון דאנען. איך בעט זיי זאלן מיר וויזן דעם וועג אין דעם דאַרף אריין, זיי וויזן מיר דעם וועג און איך הויב אהן צו געהן. די היץ איז גרוים ווייל ס׳איז אקוראט צעהן טעג אין חודש תמוז. נאר באלד הויבט אהן קילער צו ווערן, איך בעה געשמאק און שפאן מיט פרעהליכע טריט און מיט פיעל האפענונג, אז אט אט בין איך ביים פעטער, אט ווער איך געהאלפן, און אט וועל איך זיך באקענען מיט מיין פעטער וועלכן איך האב נאר געהערט פון איהם, און ניט געהאט די זכיה צו זעהן איהם, און וועל קענען די מומע און זיין הויז געזונד.

אז איך בין אפגעגאנגען א 8 וויאַרסט, איז די זוהן אנגעהויבן ווערן נידעריק און עס ווערט שוין קילער, דער קאפ וועהטאגט מיר אביסל פון דער היץ, און דער בויך הייבט מיר אהן צו ביסלעך ווענה צו טאהן, איך הער מיך ניט צו, צו מיינע ווענהטאגן, און גענה וויטער מיט פרעהליכע טריט בכדי איך זאל נאך ביז נאכט קענען אנציהען צום פעטער. דארט טראכט איך מיר, וועל איך זיך שוין קענען אויסרוהען, און עס ווערט מיר אויך גוט ווערן. הכלל, דער ווענהטאג פון בויך ווייל ניט אויפהערן, וואס אמאל טוהט עס שטארקער און בעסער ווענה, דער קאפ שמערצען העלפט אויך מיט זיי, גלייך ווי זיי וואלטן זיך ביידע אפגערעד, מיך צו פארהאלטן פון צו קומען

צום פעטער אויף נאכטלעגער. איך שטעה צו צוביסלאך, איך קען שוין ניט געהן, און קאטשע זיך אויפן בויך. איך קלעהר שוין ניט מעהר פון צו קומען צום פעטער אויף נאכטלעגער. איך זעה שוין, אז ביז נאכט וועל איך אהין ניט דערגרייכן, ווייל ס׳איז נאך לפי חשבון זעקס וויארסט צו איהם, איך קלעהר שוין וואו דערשלעפ מען זיך צו א דארף, צו א קרעטשמע, איך זאל קענען בלייבן אויף ביינאכט זיך אויסצורוהען, אפשר וועט מיר איבערגעהן די וועהטאגן. בלייבן נעכטיקן אין פעלד איז קיין פלאן ניט, דען ווער וויסט וואס עס קען מיט מיר פארקומען, עפעס פיהל איך מיר זעהר שלעכט, איך ווייל געהן און קען ניט, דער בויך, די קאפ טוהט מיר וועה, איך קלעהר וואס קען דאס זיין, איך האב דאך היינט גאר ניט געגעסן, — ניט מעהר ווי אין ראזדעלנע האב איך געגעסן א גרינע אוגערקע מיט ברויט— נא, איז דאס דען ביי מיר א נייעס, עס זאל מיר שאטן? קלעהר היינט קלעהר מארגן, עס האלט שלעכט מיט מיר, איך ריים מיך ווי וויט מעגליך צו געהן, טאמער וועל איך פארט זיך דערשלאגן צו א דארף, צו א קרעטשמע. אבי ניט אויפן פעלד. איך בין געקומען אויפן בארג, האב איך געזעהן אז אין טאהל איז דא א דארף, —דאנקען השי״ת—קלעהר איך מיר, לאז זיין ניט ביים פעטער, אבי א ישוב פון מענטשען. איך האב זיך מיט כל הכוחות דערשלעפט אין דעם טאהל ביז צום דארף, צו א יידען א רינדאר, און בין דארט געבליבן נעכטיקן. זיי האבן מיך מחייה געווען מיט טה, און מיט קאמפרעסן צום קאפ און צום בויך, און מיט א גוט געלעגער. ס׳איז מיר ב״ה גרינגער געווארן ביינאכט, איך האב זיך געפיהלט מונטער, אזוי אז באלד אין דער פריה האב איך ניט געווארט א מינוט און אנגעהויבען געהן וויטער מיין וועג צום פעטער, די הויזיקע האבן מיר געווייזן דאס דארף וואו מיין פעטער וואוינט, דאס איז אקוראט אנטקעגן דעם דארף אין דער אייגענער באלקע טאהל, נאר דאס דארף שטעהט אונטער דעם בארג, און יענער דארף שטעהט אונטער יענעם בארג, נאר מ׳דארף אריבער געהן די ברייט פון דער באלקע אין וועלכע ס׳געהט א ריטשקע, א וואסער, און צוטהיילט דעם טאהל אויף צווייען, די ברייט פון דער באלקע איז אפילו 4—5 וויארסט, נאר עס וויזט אוים אזוי נאהענט, אז מ׳זעהט ארויס דאס דארף פון דאנען. ווער שמועסט מיין פעטערס הויז אין וועלכן ער וואוינט זעהט מען ארויס בעסער פון אלע הייזער, ווייל ס׳איז א שטיינערדיקע שטוב מיט א בלעכענעם דאך, און זעהט אוים ווי א פריצישער הויף, פארשטעהט זיך, אז דאס אליין האט מיך געזונד געמאכט און געטריבן וואס גיכער צו געהן, און צו באקומען א ישועה, איך נעם מיין פעקל און באדאנק זיי פאר דער סטאנציע, און געה מיר פרעהליך מיט פיעל האפענונג.

איך קום צום טייכל ד. ה. צו דער ריטשקע וועלכע ציעהט זיך אין מיטן דער באלקע אין דער לייגן, איך וואש זיך ארום און מאך זיך ריין בכדי אנצוקומען צום פעטער א ריינער, און וואס איך קים נאהענטער צום פעטערס שטוב, פרעהט זיך מיר מיין הארץ, נאך איידער איך בין אריין אין פעטערס שטוב. אזוי ווי עס איז נאך פאר 6 א זייגער פריה, זענען די ב"ב געווען פארנומען מיט מעלקן די קוה, — אין הויף האט זיך געפונען א שיין ביסל קיה, — האב איך געזעהן אז ס'איז נישטא מיט וועמען צו רעדען, האב איך זיך געשטעלט פריהער אפדאוועגען. אז איך האב אפגעדאוועגט האבן זיי שוין געענדיקט דאס מעלקן און אוועק־געטריבן די בהמות אין סטעפ. דער בעל הבית קומט אריין, באמערק איך אז דאס איז ניט אונזער משפחה, עפעס געפעלט מיר ניט דער טיפ. איך צוגעד זיך מיט איהם, ס'איז טאקע ניט דער יודעל וואס איך דארף, ער הייסט טאקע אויך יודל, אבער ניט מיין פעטער. איהר קענט פארשטעהן ווי ביטער מיר איז געווארן אויפן הארצן, נאר איין טרייסט איז מיר געבליבן, דער יודעל האט מיר געזאגט, אז ער וויסט וואו מיין פעטער וואוינט — א וויארסט פינף פון דאנען, — איך דארף ארויף געהן דעם בארג ארויף, און אז איך וועל זיך אראפ לאזן בארג אראפ ד. ה. פון יענער זייט בארג אין דער באלקע, וואוינט מיין פעטער יודעל, און דער פעטער אייערער — זאגט ער — גיט זיך אויך אפ מיט קיה מעלקן ווי איך, און וואוינט אויך אין אזא הויז ווי איך, פונם פאמעשטשיק. איך געזעגען מיך און גיה וויטער, און טראכט וועגן מיין טייהערער מזל, און וועגן מיין גליקליכער נסיעה, און ווער וויסט צו דא טרעף איך שוין מיין פעטער? און ווער וויסט צו דא וועל איך שוין געהאלפן ווערן? דא הויבט אהן צו דונערן און בליצן און ס'האט זיך שטארק פארכמארעט, איך אייל זיך צו געהן גיכער, אבער ס'איז דאך בארג ארויף. קען מען דען געהן גיך? עס הויבט שוין אהן צו רעגענען. איך האב דערזעהן א קארין וועלכעם איז געמאכט געווארן פארן שומר, איך כאפ מיך אריין אין דעם קארין און ליג דארטן איבער־צוואדטן דעם רעגן, דער רעגן גיהט. ער וויל ניט אויפהערן. אין דעם קומט אהן דער שומר א "קאצאפ" א שונא ישראל און דערזעהט א "זשיד". וועדט ער אין כעם און וויל מיך שלאגן, איך הויב אהן וויינען און בעטען ער זאל מיך ניט שלאגן, דען איך בין ניט געקומען גנב'נען, איך האב זיך באהאלטן פארן רעגן, בקיצור ער האט מיך ארויסגעטריבן אין דעם גום רעגן, און נאכגעשיקט נאך מיר זיין בייזן הונד ער זאל מיך באלייטן מיטן הונדישן לשון, איך בין סוף כל סוף פטור געווארן פון דעם קאצאפ מיטן הונד זיינעם, און גיה אינם גום רעגן, איך

קום שוין אריין אין שטוב צו רינדאר, און טרעף ווי מ׳שלאגט אויס סמעטענע אויף פוטער, איך פרעג וועך וואוינט דא, ווי הייסט דער בעל הבית, זאגט מען מיר גאר א אנדער נאמען, ניט יודעל, איך פרעג זיי אויף מיין פעטער יודעל, זאגן זיי, ער האט טאקע דא געוואוינט צוריק מיט א פאר יאהר, ער האט דא געהאלטן דעם הויף פונם פריץ מיט פערציק קיה, און פלעגט פיהרן מילכדיקם קיין אדעס, נאר יעצט ווייסן מיר ניט וואו ער וואוינט, דאכט זיך, זאגן זיי, ער וואוינט יעצט אין פיטאצק, איך פרעג מיט א פארביטערט הארץ, ווייט איז פון דאנען פיטאצק? זאגן זיי, ניין, א וויארסט 7—8, איך רוה מיך אויס און זאג צו מיר אליין, — נו, מ׳דארף געהן, — איך קוק ניט וואס איך בין דורך אין דורך נאס, איך קוק ניט וואס דער רעגן האלט אין איין געהן אהן אויפהער, ווי? איך זעה אז דא האט זיך פארכמארעט ניט אויף איין שעה, די כמארעס זענען שטארק פארשפרייט אויפן הימעל, און די וואלקענעס מאכן פינצטער די וועלט, פשוט ווי מיר אויפן הארצן, דערום איז קיין סברה צו קלעהרן איבער־צו־וואסען דעם רעגן, מ׳מוז געהן בייצייטענס. דען וועך וויסט וואס עס ערווארטעט מיר נאך אויס־צו־שטעהן היינטיגן טאג, עפעס ווי דאס הארץ האט מיר געזאגט, אז ס׳דארף מיט מיר פארקומען ניט גלאט, איך זעה אז די נסיעה מיינע איז ניט מיט הצלחה, איך וואלט זיך שוין גאר אומגעקערט אהיים, טוהט מיר באנק אויף די אויסגעשטאנענע צרות ביז א הער און ערשט צו קיין ענדע ניט האבן געקומען, הכי׳ מ׳מוז געהן וויטער. איך גיה און שלעפ מיך אין דער בלאטע, און דער רעגן גיהט אויף מיר און מאכט פון מיר בלאטע. ארום צוועלף א זייגער בין איך אנגעקומען אין שטעדטעל פיטאצק, איך הויב אהן צו פרעגן אויף מיין פעטער יודעל, וויזט מען מיר אהן צו זיין וויב׳ס קרובים, אז ביי זיי קען איך פון אלעס וויסן. איך קום צו די קרובים, זאגן זיי, אז ער וואוינט פון דאנען ניט וויט, א ערך פון 7—8 וויארסט, וואס דארפט איהר איהם? — פרעגן זיי, — זאג איך, איך דארף איהם האבן וועגן א ענין, נאר איך שעם זיך צו זאגן אז איך בין זיינער א קרוב, בכדי זיי זאלן מיט מיר ניט פארשעמט ווערן חלילה, אגב הער איך שוין אז ער איז א ארימאן, און ס׳איז איהם זעהר שלעכט. זיי האבן זיך ווי עפעס אנגעשטויסן אז דאס מוז זיין א קרוב זיינער, ווי? איך האב זיי געזאגט אז איך בין א טיראספאלער, און זיי וויסן אז ער האט אין טיראספאל פריינד, — פארשטעהען זיי שוין דעם ענין וועלכן איך דארף מיט איהם רעדן. איך אבער פון מיין זייט האב זיי אויך גוט פארשטאנען, אז זיי מאכן איהם פאר א קבצן בכדי איך זאל ביי איהם ניט פאדערן קיין הילף. דעריבער האב איך זיי ניט געגלויבט, און בין פון זיי אוועק צו דעם וועג וואס זיי האבן מיר אנגעוויזן

זיי זענען הפנים גערן געווען מיך ארויס פטרן פון דער שטוב, ווייל אז איך האב זיך אויפגעהויבן אוועק געהן, האבן זיי מיר אפילו ניט אפגעהאלטן כאטש לפנים, — שטייטש וואו לאזט איהר זיך געהן? זייט דא, טאמער וועט דער רעגן אויפהערן.

איך גיה ארויס פון זיי מיט אגוטן זיפץ, און גיה מיר מיין וועג צו דעם בארג ארויף, וועלכן זיי האבן מיר אגעוויזן. די גאס וועלכע פיהרט צו דעם בארג האט זיך געצויגן זעהר לאנג, אפשר 1½ וויארסט, אלעס א גוישע גאס, איך האב ניט באגעגנט איין איינציגען יודען. דער רעגן שטארקט זיך אלעס בעסער. די גוים חידוש'ן זיך א זשידוק געהט אינעם רעגן. ביי מיר איז געבליבן בדעה, אז אויב איך וועל קומען אין עק דארף און דער רעגן וועט ניט אויפהערן, זאל איך בלייבן שטעהן ביי די הויז און ניט געהן וויטער. עפעס האט זיך מיר מיין הארץ געשראקן, פאר וואס וויים איך ניט. איך קום צו דער לעצטער כאטינקע און עס רעגנט, בעט איך זיך אריין צום גוי אין שטוב, דער גוי פרעגט וואוהין איך גיה, איך רוף איהם אהן דאס דארף, ער זאגט ס׳איז ניט וויט, 6 וויארסט איבערן בארג אריבער. איך זיץ ביים גוי אין שטוב און עס שטינקט זעהר, א פולע שטוב מיט שרצים, מיט חזרים, מיט קעלבלאך, אלעס אין איינעם, און איך אויך אין מיטן...

איך ווארט מיט אומגעדולט, אז דער רעגן זאל אויפהערן. אין דרויסן וויזט אוים, אז אויסלייטערן וועט זיך ניט אזוי גיך, אין שטוב וויזט אוים אז אט אט לויפט אונטער די נאכט, כאטש לפי החשבון האט נאך בעדארפט זיין פריה, ניט מעהר ווי א זייגער 3—4, און 6 וויארסט איינגעהן וואס מאכט אוים ביי מיר, אין איין שעה בין איך דארט, אפילו ווי אזוי פאמעלאך איך וועל גיהן. אלזא, דארף מען וויטער גיהן, וויל דא ביים גוי נעכטיגן, איז ניט קיין פלאן. איך וועל פאמעליך גיהן און וועל אהין אנקומען פאר פריה, דארט וועל איך זיך שוין אפרוהען. און עס וויזט זיך מיר אוים אז עס לייטערט זיך אוים, דער רעגן גיהט שוין שטילער, און אויסגערוהט האב איך זיך שוין א שעה, לכן, מעג איך שוין גיהן. איך גיזעגען זיך אפ מיט דער גוישער סעמייסטוע און גיה וויטער, איך לאז מיך צום בארג, הייב אהן גיהן בארג ארויף, דער בארג איז אלאנגער, ער ציהט זיך פלאטשיק ניט מיט א מאהל בארג ארויף, נאר לאנגזאם, ניט קענטיק. נאר דאך פיהלט זיך שוועכער דער גאנג, און וואס אמאל קומט מען אוים העכער, ביז מ׳קומט אויפן שפיץ בארג, דאן הייבט מען זיך אהן אראפצו־ לאזן דעם בארג, אויך ווי דער שטייגער איז, און אונטערן בארג איז דאס דארף, וואו מיין געבענטשטער פעטער געפינט זיך. איך האלט ערשט אין

איין געהן בארג ארויף, און פיהל ווי די פיס האקן זיך מיר אונטער, דען חוץ דעם רעגן, — אפילו א דינינקער אבער דאך נעצט ער דורך — איז נאך א ווינט אויך און בלאזט אנטקעגן מיר, און שמייסט מיר דאס רעגנלע גלייך אין פנים אריין, און מאכט מיר זעהר שווער דעם גאנג, איך געה אנטקעגן דעם ווינט, און בארג ארויף דערצו מיט א רעגן צוגעשמאלצן, איז דאס גלייך ווי איינער שוויימט אין טייך אנטקעגן דעם שטראם, מוז ער מיעד ווערן און מוז דערטרונקען ווערן, כאטש ער איז דער גרויסער שווימער, אזוי דא אויך כאטש איך בין געווען דער געזונטער יונג, דער גרויסער געהער וועלכער האט געקענט אויסגעהן 70—80 וויארסט א טאג, דאך ביי אזא גאנג בין איך מיעד געווארן. פארגעסט ניט וואס איך בין אויסגעשטאנען אין דעם מעל"ע פון ראזדעלניע אהן, די נאכט, און היינט דעם גאנצען טאג ניט קיין געגעסענער, בעטן קען איך ניט, און קיין געלד האב איך ניט, און שלעפ זיך אין א רעגן און אין א בלאטע מיט נאסע קליידער וועלכע וועגן א שיינע משא, און דער ווינט פון אנטקעגן דערצו, צוזאמען דאס אלעס, לאזט ניט געהן דעם בארג ארויף. בפרט וואס העכער איך בין געשטיגן אויפן בארג ארויף, איז געווען דער ווינט מסוכנ'ער, אזוי אז עס האט מיך געשמיסן צוריק, און האט מיך דורך און דורך גענומען, אז ס'איז מיר קאלט געווארן אויך. אלזא, האב איך אנגעהויבן וויינען פארן רבש"ע ער זאל אויף מיר רחמנות האבן, און מיר געבן שטיצע. איך פיהל אז מיינע כוחות ענדיקן זיך מיר. געהן קען איך שוין ניט, אומקעהרן זיך צוריק קיין פיטאצק, איז שוין נאך וויייטער ווי צום פעטער, וויי! דעם בארג בין איך שוין אט אט איבערגעקומען, נאך א קליניקייט איז געבליבן ביז צום שפיץ בארג. איך קלעהר נאר וואו זעצט מען זיך אפרוהן, איך געה נאך א ביסעל, דא בין איך שוין אויפן שפיץ בארג, דער ווינט איז ביי די העכסטע גראד מיט א קול, א יאמער, עס פאלט א פחד, פינצטער איז שוין ארום און ארום, גלייך ווי עס וואלט שוין געווען ביינאכט, איך דערזעה פון דער ווייטנס אין דער זייט פונם וועג א לאנגע סקירטע היי, איך קלעהר ניט לאנג און גיב מיך א נעם אראפ פונם וועג, צו לאזענדיק זיך צו דער סקירטע היי, מיט דעם געדאנק אז איך זאל זיך אויסבאהאלטן פונם ווינט און דאן וועל איך זיין רוהיג פונם רעגן אויך, ביז איך וועל זיך אויס־רוהן, און באקומען כוחות איך זאל קענען געהן ווייטער.

צו קומענדיק צו דער סקירטע היי, בין איך פארשטיינערט געווארן פון שרעק,—פלוצלונג האבן זיך מיט א מאל אויפגעהויבן שווארצע פויגעל, ווי א כמארע, מיט א ווילדן אויסגעשריי, אייגענטליך איז דא ניט געווען וואס צו שרעקן זיך, ווייל ס'איז געווען א אומגעריכטער טומעל און רעש

פון זייערע געשרייען, אפשר דאס האט מיך געבראכט צו דעם שרעק אין אנפאנגס, אבער באלד האב איך זיך בארוהיגט און בארעכנט אז זייער לאגע איז אויך ניט בעסער פון מיינע א פנים, זיי איז אויך קאלט און נאס, ע״כ האבן זיי זיך געפונען דא ארום דער לאנגער סקירטע היי א באזאצונג גלייך ווי איך, און איך האב זיי מיט מיין קומען אויך אזוי דער שראקען ווי זיי מיך. אלזא, זענען מיר דא אלע אומגליקליכע, זיי האבן זיך אויך גיך בארוהיגט און געפונען וואו צו באהאלטן זיך פונם ווינט און פונם רעגן, און איך האב מיר אויך געפונען א פלאץ, וואו איך האב מיר אין גאנצען באהאלטן. דער ווינט הערט זיך שרייען און יאמערן, אבער אלעם ארום מיר, און צו מיר האט ער שוין קיין שליטה ניט, דער רעגן האט אויך קיין שליטה ניט. איך ליג מיר פארשטעקט אין דער סקירטע, מיר דאכט זיך שוין אז ס׳איז גוט, עס הייבט אבער מיר אהן דורך צו נעמען די מעלט, אזוי ווי עס ווארפט מיט מיר א קדחת, און עס קלינגען מיר די ציין אין מויל, ובכלל פיהל איך זיך ניט גוט, איך שפיר אז די כוחות געהן מיר אוים — איך הייב אהן צו בארעכענען וואס טוהט מען דא, די נאכט פאלט שוין אונטער, קיין כוחות איז נישטא צו געהן ווייטער, דער ווינט מיטן רעגן הערן ניט אויף, און וואס וועט זיין דא פון מיר? צו וועל איך גאר קענען דער לעבן ביז טאג? און אזוי טראכטענדיק האט מיך געכאפט א קעלט אז עס האט מיט מיר געווארפן דער גאנצער קערפער, און דאן האב איך אוגעהויבן איינדרימלען. אין דעם קומט מיר אויף א רעיון, אז אלע דערפרוירענע ווערן פארפרוירן ווען זיי דרימלען פריהער איין, אויב אזוי קלעהר איך, האבן זיי דאך אגרינגן טויט? קען איך דאך אויך איינדרימלען, און אזוי פארפרוירן ווערן, נאך אום חדש תמוז. טאקע א פלא, א וואונדער וועט זיין מיין טויט, אז אום חדש תמוז זאל א יונגער מענטש פארפרוירן ווערן, דא אבער איז ניט קעלט אליין, נאר הונגער אויך דער צו, נאר איך שיהיה זעה איך אז מיין ענדע איז געקומען.

איך הייב זיך אהן דערמאנען אין מיין ליבע פרוי וואס האט נאך ביי מיר קיין מינוט, קיין רגע די וועלט ניט געזעהן און ניט געווואוסט, זאל זי נאך בלייבן א יונגע עגונה אויך? עס ווייסט דאך קיינער ניט וואו איך בין אוועק, איהר האב איך דאך אויך ניט געזאגט וואהין איך פאהר, און די סקירטע היי וואו מיין קערפער וועט זיך וואלגערן איז אויך אין א זייט, ווייטליך פונם וועג, ווער ווייסט וויפיל מיין קערפער קען אזוי ליגן אהן קבורה, ביז איימיצער וועט קומען איבער מיר, מיך אנטרעפן, און ווער ווייסט צו די פויגעל וואס הונגערן, צו וואלטן ניט אויף מיין קערפער מיך אויפ־עסן, און דאן וועט מען אפילו ניט וויסן ווער ס׳איז דער געשטארבענער און

וועמעס ביינער עס וואלגערן זיך דא, דאן וועט זיין מיין טייהער ווייבל אויף אייביק אומגליקליך.

ביי דעם שרעקליכן געדאנק פיהל איך אז מיינע כוחות ענדיקן זיך מיר, און איך הייב אהן צו זאגן וידוי, איך ווייס אבער קיין טרערן גיסן זיך ניט, איך רייד, אבער קיינע ווערטער הערן זיך ניט, די ליפן ריהרען זיך ניט, נאר דער געדאנק איז פעסט און שארף, איך הייב אויף מיינע אויגן צום הימעל, און הייב מיך אהן צוגעזעגענען מיט איהם, און ווארף די אויגן אין די עקן פון וועלט, און געזעגען זיך מיט זיי, כאטש די וועלט האט מיר ניט געשיינט, ניט ביי מיין לעבן, און ניט ביי מיין טויט, דאך ווילט זיך ניט אוועק געהן אזוי גיך, און יונג פון איהר, — ס׳ה 22 יאהר אלט, — און ניט געלאזט קיין שום זכר פון זיך, נאר וואס העלפט דאס, אז גאט ווייל אזוי, מוז זיין ווי ער ווייל, איך הייב אהן ווייטער איינדרימלען, און טאקע אויף אייביג.

איך הייב שוין אהן צו זעהן דעם שרעקליכן טויט פאר זיך. אה, שרעקליך! שרעקליך! — אפילו יעצט אויך, דערמאנענדיק זיך אין דעם, — פלוצלונג ווערט א געשריי צווישן די שווארצע רובין, און מיט זייער געשריי האב איך זיך אויפגעוואכט. ד. ה. איך האב געעפנט די אויגן, ווי מ׳רופט איינעם אפ פונם טויט, איך דערזעה די אלע רובין לאזן זיך צו, אין די נאהרען וואו איך ליג, זיי האבן געמיינט א פנים, אז איך בין שוין טויט, און וועלן שוין האבן רויבונג צו פרעסן, אדא האט זיך אין מיר צוברענט דער ווילן פון לעבן, און זאג: — כל זמן א אבר ווארפט זיך אין מיר, דארף איך זיך ראטעווען — אפילו שטארבן ח״ו, זאל איך כאטש אויפן וועג, וועט מען מיר באלד געפינען, און אפשר וועט גאט רחמנות האבן און איך וועל זיך דערשלעפן אין א שטיבל, אפילו א גוישן, אבי נאר צווישן מענטשן, כדי מען זאל קענען אנזאגן מיין ווייב וואו איך בין אהינגעקומען. און זאג צו די פייגל, ניין, איך קען דאס ניט צולאזן איהר זאלט מיך עסן לעבעדי־קערהייט, איך מוז אוועק פון דאנען מיט אלע מעגליכקייט, און מיט די ווערטער האב איך זיך געגעבן מיט אמאהל א הייב, אז די פייגל האבן זיך אזש דערשראקן, און זענען זיך ווייטער צולאפן, און איך האב זיך געגעבן א ריים אויס, טאקע ווי פונם טויטם הענד, און האב אנגעהויבן ליפן מיט מיינע לעצטע כוחות. איך קען זיכער זאגן אז קיינע כוחות האב איך שוין ניט געהאט, נאר ווי, און פון וואו עס האבן זיך געיאוועט כוחות וויים איך אליין ניט, און ווען איך דערמאן זיך אין דעם, באוואונדער איך דאס, וואו די כוחות האבן זיך געגומען ביי מיר. דער ווינט לאזט ניט ליפן, דער רעגן שמייסט אונטער אלעס ווי פריער, און איך ליף בכדי איך זאל

זיך דערווארימען, ווייל קאלט איז מיר זעהר שרעקליך, איך קלעהר וואס האב איך צו דערלעגן, סיי ווי, בין איך גרייט צום שטארבן, נו, וועל איך פאלן לויפענדיק, אביא נאהענטער צום וועג, און נאהנטער צום פעטער׳ס דארף. עס האט אבער פיעל ניט געדויערט, דער ווינט איז געווארן שוואכער און אז איך האב זיך געלאזט בארג אראפ, איז דער ווינט שטילער און שטילער געווארן. דער רעגן האט ממילא ניט געשמיסן אין פנים, איך הער שוין הינט האווקען, איך זעה שוין ארויס הייזלאך, איך ווער ביי זיך פעסטער און שטארקער מיט האפענונג צום לעבען. ענדליך האט מיר גאט געהאלפן, איך האב זיך אריינגעשלעפט צום יודען פונ׳ם דארף. זיי האבן מיך באלד מחיה געווען, אריינגענומען אין א ווארימער קיך, און איך האב אויסגעטאהן מיין הלבשה, זיי האבן מיר געגעבן זייער הלבשה דערווייל, ביז מיינע וועט זיך אויסטריקענען, מען האט מיר געגעבן עסן, איך האב אויפגעמונטערט און אויפגעלעבט. איהר מיינט אפשר אז די פונ׳ם הויז זענען געווען מיין פעטער יודעל? חלילה! ס׳איז נאך ניט געקומען די צייט צו זיין ביי דעם געבענטשטן פעטער, דאס איז א יוד א שכן פונ׳ם פעטער, וועלכער וואוינט פאר א ווייטן פון דאנען, איך קען זיך מיט איהם גוט, און אז איך האב זיך געמעלדעט פאר זיין שכנ׳ם א פלעמעניק האט ער מיך אזוי מקרב געווען — זאלן זיי לאנג לעבען דער פאר, זיי האבן מיך פשוט פונ׳ם טויט צום לעבען געראטעוועט. פון דעסטוועגן, אז איך האב זיך אויסגערוהט און האב אנגעטאהן מיין הלבשה צוריק טרוקן, האב איך געבעטן דעם יודען ער זאל מיט מיר שיקן זיינעם אמענטשן וועלכער זאל מיך צופיהרן צום פעטער, ווייל נעכטיגען אזוי נאהענט פונ׳ם פעטער קען איך ניט איבערטראגן, איך וואלט שוין געהרן זיין ביים פעטער, לאם איך שוין זעהן פאר וועמען איז מיין וועלט אזוי פארפינצטערט געווארן, איך האב שוין ניט געגלויבט צו זיין ביי איהם, איך מיין אלעם אז ס׳איז געגארט ווי ביז אהער. בקיצור, דער יוד האט מיר געטאהן די טובה, און האט מיט מיר געשיקט זיין שגיץ, און דער שגיץ האט מיר צוגעפיהרט ביז צו א ברונעם וועלכער איז געשטאנען אונטער א בערגעל, און אויפן בערגעל האבן זיך ארויסגעזעהן כאטינקעם און ביים ברונען האבן שקצים געפויעט די פערד, און זאגענדיק צו מיר, — געה ארויף אויפן בערגעל מיט די שקצים, וועלכע געהן ארויף מיט די וואסער א היים, וועלן זיי דיר שוין ווייזן א׳דע־יודקע־זשיווע׳. — איז ער ביי די וועגטער אוועק.

איך געה אויפן בערגעל און זיי ווייזן מיר אהן די כאטינקע פון מיין געבענטשטן פעטער. אין כאטינקע האט שוין געברענט א ליכט. דאס דארף האב איך שוין ניט געקענט ארויס זעהן, ווייל ס׳איז שוין פינצטער

געווען, נאר די כאטינקע האב איך דערזעהן, דא האב איך געמיינט אז איך גיה אריין אין א לעבדיקען קבר, א שטיבעל האלב אין דער־ערד, אויף דער ערד די פענצטער, פון דרויסן ביי דער־ערד ליגט דער דאך, פון ערד געדעקט מיט גרינע גראז באוואקסן. קומענדיק אין שטוב אריין, דארף מען אראפקריכן אויף 2—3 ערדינע טרעפלאך, קומט מען אריין אין א הויז וועלכעס דינט פאר א קיך אויך, פון דעם הויז איז רעכט׳ס א שטוב, און לינק׳ס א שטוב, מעהר איז נישטא קיין חדרים. דער פאל איז ערד, מ׳גיהט אויף ערד, און מ׳ליגט און מ׳לעבט אין דער־ערד. איך בין אריינגעקומען אין דער זייט וואו די ליכט האט גיעשיינט, און האב געטראפן ניט מעהר ווי א פרויענצימער מיט א גוויישע שיקסע, זי האט דערזעהן אריינקומען א יודען שפעטליך, אין אזא רעגענדיקער צייט, האט זי באוואונדערט ווי קומט אהער א יוד אזוי שפעט? ווי עס ווייזט אויס, קומט טאקע קיין מאל ניט אהער קיין יוד, דען וואס האט ער דא צו טאהן? איך בארוהיג איהר, אבער איך זעה אז זי פארשטעהט ניט, זאג איך איהר נאך א מאל, איך זעה אז זי פרעגט נאך א מאל, פארשטעה איך שוין אז זי דערהערט א פנים ניט. איך הייב אהן ריידען העכער, זי פאר־שטעהט שוין, און רעט צו דער זאך, איך פֿרעג זי איהר נאמען, און איהר מאנ׳ס נאמען, זי זאגט די ריכטיגע נעמען וואס איך דארף, איך פרעג איהר אויף איהר פאטער, צו זי איז ניט ר׳ יוסף פינטשיווער׳ס טאכטער פון פיטאצק? זי זאגט יא, און פארוואונדערט זיך—פון וואנען וויסט איהר מיין טאטען? — איך פרעג איהר ווידער, צו איהר מאן איז אזהן פון ר׳ יעקב גריניצערס פון גראסילים, און פנחס א ברודער? זי ענטפערט יא. האט איהר ניט פריינד אין טיראספאל? יא, זאגט זי, מיר האבן דארט פריינד, נאר איך קען זיי ניט, זאגט זי. — ענטפער איך, נו, איך בין אייער א פריינד, אייער מאנ׳ס א פלעמעניק מיטן נאמען פיניע־בער, זי דערהערט דעם נאמען פיניע־בער גיט זי א אויס געשריי — דאס ביזטו פיניע־בער? פון דיר האב איך א סך געהערט, ווי מיין יודעל דערמאנט דיך אלע מאל ווען דו ביזט געווען אין גראסילים קליינערהייט און ביזט אנטלאפן פון דארט אום שבת ביי טאג. יא! יא! זאג איך, דאס בין איך, — ואס־זשע טוהסטו? ווי קומסטו א הער?—ואס איך טוה? זעהט איהר דאך, איך גיה צו פוס און בין קאם לעבעדיק געקומען צום פעטער, און ואס איך טוה דא, וועל איך אייך מן הסתם דערצעהלן ווען איך וועל זיך אויס־רוהען, זאגט מיר נאר מומע — פרעג איך איהר—וואו איז דער פעטער? איך בין שוין דא ביי אייך אין שטוב א האלבע שעה צייט, און איך ווארט אז דער פעטער זאל אריינקומען לסוף איז ער נישטא. יא, זאגט זי, ער וועט

מן הסתם באלד אריינקומען, ער איז געפאהרן אויפ'ן סטעפ, אכטונג געבן וואס פאר א שאדנס די רעגנס מיט די ווינטן האבן אנגעמאכט אויף דער אפגעשניטענער תבואה, און אויף די ארמאניס פונ'ם גערשטן און האבער, ער איז מחויב באלד צו קומען. איך בין זעהר מיעד, איך בין גערען זיך לעגן אפרוהען, איך ווי! אבער זיך זעהן מיטן פעטער.

בקיצור, עס האט געדויערט נאך א שעה איז ער געקומען. איך זעה עס קומט אריין א יוד! אין א מיטעלער הויך, ניט קיין מאוס'ער, — שעהן קען מען אויך איהם ניט זאגען — און מיט א הייזעריקן קו!, צוקושט ער זיך מיט מיר, טאקע ווי מיט א גוטן פריינד, און מיט פריידע־טרערן באפאלט ער מיך מיט פראגעס, ווי קומסטו אהער? וואס טהוסטו? וואו געפינפסטו זיך? האסטו שוין א ווייב א. אז. וו. אסך פראגעס, אלעס מיט אמא! בנשימה אחת, איך האב איהם געענפערט אויף אלעס. בקיצור איך האב איהם קלאהר געמאכט פון מיין לעבן ביז אהער, און פון איצטיקן קומען צו איהם. ער ווידער האט מיר אויסדערצעהלט זיין פעקל צרות ביז איך האב שוין אין מיינע כמעט פארגעסן, מיר האבן אפגעגעסן וועטשערע און געטרונקען טה, און ער איז מיט מיר אריינגעגאנגען אין צווייטן צימער, דארטן האט מען מיר אויסגעבעט און איך האב זיך געלעגט שלאפן. איך בין באלד אנטשלאפן געווארן ווי א געהרג'טער. איך האב ניט געוואוסט וואו די נאכט איז אהין געקומען. אין דער פריה בין איך אויפגעשטאנען איז דער וועטער גאר אנדערש געווארן, ווייטער וואריים, טאקע היים ווי אין תמוז, שעהן, גלייך ווי ס'איז ניט געווען קיין כמארעם, קיין ווינט, קיין רעגן, אלעס וואס ס'איז געווען נעכטען איז א פנים געווען צוליב מיר, איך זאל וויסן ווי אזוי צו זוכן הילף פון א פעטער. איך באטראכט דאס דארף, איז דא צעהן געצעהלט כאטינקעם אויך זעמליאנקעם, ווי די וואס דער פעטער וואוינט. דאס איז ניט קיין דארף, נאר א חוטער'! וואס געהער צו א פאמעשטשיק. די מומע בעט, איך זאל איהר קויפען א עוף, וועט זי מיר האבן צו געבן אנבייסן, אז ניט וועל איך מזן עסן מילכדיקס. איך לאז זיך ניט בעטן און קויפע איהר א עוף, ווייל איך האב זיך מיט געגומען א חליפ'ל מיט א שארף שטיינדל, גלייך ווי איך האב געוואוסט אז עס וועט מיר ניצן.

דער פעטער איז זיך מיט מיר מחייה, מ'זעהט עס קומט איהם צו א שטיק חיות פון זיין פלעמעניק, אבער ער זיפצט אונטער, און באדויערט זעהר וואס ער קען מיר ניט העלפן מיט גאר ניט, ער האט געהאט פריהער מיט יאהרן, גוטע צייטן, נאר יעצט איז ער זעהר ארים, דאס וואס ער האט געהאט, איז אריין אין דער ערד, ער גיט זיך אפ מיט אקערבוי דאס צווייטע

יאהר שוין, און נעמט ניט ארויס אפילו דאס קרן, און עס טראגט איהם ניט אויפן לעבן, כאטש ער איז א קליינע סעמייסטווע, נאר ער מיט זיין פרוי,—קיין קינדער האט ער ניט, און דאך טראגט איהם ניט אויף צו לעבן, היינטיקס יאהר האט ער געארבעט מיט שותפים, און עס האט זיך געווייזן גוט, האט יעצט דער רעגן פיעל שאדן אנגעטאהן, אוֹן וועט ווייסט וואס עס וועט נאך פארקומען, ביז מ׳וועט די גאנצע תבואה אריין נעמען אין די זעק. אזוי האבן מיר פארבראכט מיט ריידעס און דערצעהלונגען ביז דער אנבייסן איז פארטיג געווארן, אז מיר האבן אפגעגעסן, האב איך געבעטן דעם פעטער ער זאל מיר ווייזן דעם וועג קיין ראזדעלנע, ער ווייזט מיר, און מאכט מיר קלאהר, און זאגט —אז פופצען וויארסט האסטו פון דאנען ביז ראזדעלנע. איך דערצעהל איהם וואו ארום איך בין געגאנגען, לאכט ער און זאגט — ביזט ניט געגאנגען מיט דעם וועג, דו האסט באדארפט געהן פון ראזדעלנע רעכטס פופצען וויארסט, ביזסטו געגאנגען לינקס פופצען וויארסט, דער נאך האסטו צו געהן נאך פופצען וויארסט אנדערע, ביז דו ביזט געקומען צו מיר, אבער יעצט האסטו נאר פופצען וויארסט, ביז א סטאנציע, אט וועט די מומע קומען, וועל איך דיר ארויסבאלייטן אין וועג בשלום. די מומע זעה איך ליופט ארום צווישן די כאטינקעס פון איין כאטינקע אין דער צווייטער. ענדליך איז זי געקומען, און זיי ריידען צווישן זיך, און געהן צו צו מיר און גיבן מיר דריי רובל, אט דאס גיבן מיר דיר צושטייער אויף אוים־צו־לייזען דיינע הודאות, אויף מעהר זיינען מיר ניט אומשטאנד, האב קיין פאריבעל ניט.

איך פארשטעה, אז דאס דרייערל האבן זיי אויך ניט געהאט, און האבן עס נעבעך געמוזט זוכן וואו צו ליען, האט זיך מיר זעהר ניט געגלוסט צו נעמען דאס, וויל איך האב רחמנות געהאט אויף זיי, נאר אזוי ווי איך האב בארעכנט, אז זיי קענען דאך מיינען וויל ס׳איז וויניג געלד, דעריבער וויל איך ניט נעמען, וועלן זיי מבויש ווערן, און מעהר קענען זיי דאך ניט געבן סיי ווי, לכן, האב איך דאס צוגענומען און געזאגט זייט געזונד, און בין אוועק פונ׳ם חוטערל, און דער פעטער איז מיט מיר געגאנגען באלייטן מיך א פאר וויארסט — געגאנגען און גערעט און דערצעהלט זיין לעבען, זיינע רדיפות וועלכע ער האט פון זיין אייגענעם ברודער פינילע גראסילער, ווי ער האט איהם אומגליקליך געמאכט אויף אייביג.

דער פעטער יודעל האט זיך מיט מיר צוקושט און אפגעזאגט, און מיר נאך אוועק געגעבן די לעצטע 30 קאפ׳ פון דער קעשענע אויף א בילעט, פון ראזדעלעניע קיין טיראספאל, איך זאל ניט דארפן צושלאגן דאס 3־ריל, און מיר האבן זיך צושייד, ער אין חוטערל אריין, און איך

קיין ראזדעלעניע. אז איך בין געבליבן אליין אויפן וועג, באטראכט איך ערשט וואס מיט מיר האט זיך אפגעטאהן, וואס פאר א שטראף ס׳איז אויף מיר געקומען די וואך. ס׳ה פאר 3 רובל האב איך בעדארפט אזוי פארשווארצט ווערן, נאר מן הסתם האב איך בעדארפט אפקומען, און ס׳זאל מיר שוין נאך דעם גוט ווערן, דערום האט מיר גאט ארויסגעגעבן אזא זינען, אזא רעיון, איך זאל מאכן פלוצלונג אזא נסיעה צום פעטער,— נא דיר א פעטער צו מיינע צרות, — איך האב אלעס אנגענומען פאר ליעב, און געדאנקט גאט, וואס ער האט מיך ניט געלאזט דערגעהן ביי דער סקירטע היי, די פייגל זאלן מיך עסן, אזוי קלעהרנדיק בין איך דעם וועג איבערגעקומען, און איך זעה שוין ארויס די סטאנציע ראזדעלעניע. און א זייגער 3 בין איך אנגעקומען קיין ראזדעלעניע, און באלד געטראפן א באהן, און אין 5 א זייגער בין איך שוין געווען אין טיראספאל.

קאפיטעל כ״א.

מיין שרעקליכער אויסזעהן קומענדיק א היים. די געטרייע עצה פון מיין פרוי. באקומען צוויי הודאות. אין אלט־דוביסאר. אין גראפיניע ביים שוחט. בגנבה אוועק קיין ליבאוויטש. דער פאטשטאוור וועג. דער ענפער פונ׳ם רבן. די הקפדה פונ׳ם רבן. געקומען א היים און געטראפען א ניי געבוירענעם זוהן. מוצש״ק אויף דער אסיפה אין פעטראווקע. באקומען די חזקה פונ׳ם סלאבאדושער שוחט.

קומענדיק קיין טיראספאל, זענען זיי דערשראקן געווארן. ווער ס׳האט מיך דערזעהן האט זיך געוואונדערט און מיך געפרעגט, וואס איז דיר פיניע־בער? ביזט ניט געזונד געווען? וואס ביזטו אזוי פארענדערט געווארען? כמעט ניט דו ביזט דאס? איך האב יעדן געענטפערט נאר זייטיקע תרוצים, דען געה דערצעהל יענעם א גאנצע געשיכטע... און וואס קען דאס מיר העלפן צו מיינע צרות? איך פראביר זיך געבן די שוחטים,

די 3 רובל, זיי וויל ניט נעמען, — נאר אלע 12 רובל, איך האב זיי קאם איינגעבעטן זיי זאלן דער וויי? ביי מיר צונעמען די בלוטיגע 3 רובל, און איך וועל שוין זעהן צו זוכן מיטלען, צו באקומען די איבעריגע 9 רובל. דאן בין איך אהיים געגאנגען קיין פירקאהן אויף שבת. איך קום אריין אין שטוב, מיין טייערע ליבע פרוי האט מיך דערזעהן, טוהט זי אויס געשריי מיט שרעק, אוי פיניע־בער! וואס איז דיר? וואס ביזטו אזוי שרעקליך געווארן? ביזט ניט אנדערש נאר געווען קראנק די גאנצע וואך, פאר וואס־האסטו מיר ניט באפוילן? פאר וואס ביזטו ניט אהיים געקומען? הכלל, איך האב איהר בארוהיגט, און הייב איהר אהן צו דערצעהלן פון מיין נסיעה, און דער ביי, האבן מיר ביידע געגאסן מיט טרערן אויף אונזער ביטער מזל, און אויף אונזער אריסקייט. און באטראכטענדיק וואס קען זיין דער תכלית פון אונז, האבן מיר זיך געטרייסט איינער דעם 2־טן, אז מיר האבן אגרויסן אלמעכטיקן גאט, ער קען אונז העלפען, אז מיר וועלן נאר אויף איהם אונזער בטחון האבן, אבער ניט אויף קיין מענטש.

דעם שבת האט מיך מיין געטרייע וויב ניט געלאזט געהן אין שוהל דאוונען קיין בענדער, מיין שטייגער איז געווען אלע שבת, וען איך פלעג זיין אין דערהיים. און באלד נאך שבת, האט זי מיר ניט געלאזט געהן קיין טיראספאל, זאגענדיק צו מיר: זיי אין דערהיים עטליכע טעג, רוה זיך אויס, און קום צו זיך, און שעפ אהן נייע פרישע כוחות, צו קענען איבער־טראגן נייע פרישע יסורים, וועלכע דו ביזט זיי ניט זשעדנע. איך האב זי געפאלגט, זי האט מיר אין די עטליכע טעג אויפגעפרישט מיין געזונד, און איך האב באקומען מיין תאר פנים ווי פריהער.

ביי מיין אוועק געהן קיין טיראספאל, זאגט זי צו מיר, דו וויסט פיניע־בער וואס איך האב באטראכט? איך פרעג איהר מיט פארוואודערונג, וואס? זאגט זי, איך האב דאך פיר שנירלעך פערל, וועלכע איך טראג זיי פון כלה־וויים אהן, זינט די מוטער האט עס מיר אוועק געשיינקט, האב איך באטראכט דיר זיי מיט געבן, און דו זאלסט זיי ערגעץ פארזעצן און אויף זיי לייגן די 9 רובל וועלכע דו דארפסט געבן די שוחטים, און לייז אויס די הודאה, און ווער באפרייט פון זיי, דען איך האב מורא דו זאלסט ח"ו ניט מאכן נאך אזא נסיעה ווי פון היינטיקער וואך. איך האב איהר זעהר באדאנקט פאר איהר גוט הארץ, דען דאס איז א גרויסער נסיון ביי איהר געווען. די עלטערן האבן דערפון ניט געטארט וויסן, אליין האב איך ניט געוואגט איהר דאס צו זאגן, כאטש איך האב פון די עצה שוין לאנג בארעכנט, אז קיין אנדער מיטל איז נישטא איך זאל באקומען געלד, נאר צו פארזעצן די פערל. אבער וואו נעמט מען אזא הארץ צו פארלאנגען, זי זאל

איהר לעצט ביסל פערל אוועק גענען צו פארזעצן, און ווען קען איך דאס אויסלייזן, עס קען אנוואקסן מעהר פראצענט וויפל זיי האבן אין גאנצן דערוועהרט, און קענען מיט דער צייט פארפאלן וועהרן. לכן, האב איך בשום אופן ניט געוואגט אויסצורעדן דאס מיטן מויל. אבער יעצט אז זי אליין בעט מיך, און זי אליין גיט מיר די עצה, — זי אליין איז מיר באמת געטרויי, — דא האב איך איהר זעהר געדאנקט און געבענטשט פאר איהר עהרליכקייט און געטרויישאפט צום מאן איהרן, צו פארהיטן איהם פון צרות, און ווי וויים מעגליך צו פארגרינגערן זיין לעבן. און אזוי בין איך געגאנגען קיין טיראספאל און האב באקומען צעהן רובל אויף די פערל, און באלד געגאנגען צו די שוחטים מיט א שמחה, און זיך געהייסן ארויס געבן די הודאות. זיי האבן זיך צוזאמען געזאמלט, און מיר אנגעשריבן די הודאה, און אלע דריי בוינע־שוחטים האבן זיך געחתמ׳ט — ר׳ שלמה, ר׳ זלמן און ר׳ הירשל. איך האב זיי באצאהלט די ניין רובל, און פופציק קאפ׳ האט מיך געקסט משקה, און אלע גוטע פריינד האבן געטרונקען לחיים, און מיר צו־געוואונשען הצלחה וברכה, און די חויפט איך זאל זיין א עהרליכער שוחט. איך האב זיך אפגעזעגנט מיט אלע שוחטים און גוטע פריינד, און מיט מיין ליבער ארימער שוועסטער איטה, און מיט איהר ליבעם קינד איצילע, איך האט איהם געלאזט א קאפ׳ א נאדיזנע, און זיך אוועק געלאזט געהן אהיים, מיטן געדאנק אריין צו געהן פון דערהיים קיין בענדער, צו די בענדערער שוחטים, און זיי ווייז מיינע הודאות כדי זיי זאלן מיר אויך אונטער שרייבן.

איך האב אזוי געטאהן אין דער היים ד. ה. אין פירקאהן האב איך נאר איבער גענעכטיגט, אויף מארגען פריה בין איך געגאנגען קיין בענדער, און געבעטן די שוחטים ר׳ איצילע און ר׳ יהושע, זיי זאלן מיר אונטער שרייבן מיינע הודאות. זאגן זיי, מיר קענען דיך גוט, און מיר וויסן דיין אריימקייט און דיין מוטשענינע, דו קענסט מיט אונז געהן אין בוינע און דארטן קויפן און בודק זיין פאר אונז אין די אויגן. מארגען זאלסטו ברענגען די חלפים געשטעלט, וועלן מיר זיי איבער זעהן, דאן וועלן מיר דיר פון אונז אויך ארויסגעבן באזונדערע הודאות אהן א קאפ׳ געלד. זעהר א פיינקייט פון זיי, און זעהר לייטיש און גוטהארציק זענען זיי צו מיר, איך האב מיר דאס גאר ניט געריכט איך האב זיי געדאנקט פון טיפן הארץ, און איך האב אלעס געטאהן וואס זיי האבן פארלאנגט. און זיי האבן מיר באלד אויף מארגען ארויסגעגעבן א שעהנע הודאה כתוב וחתום בחתימת ידם. איך בין העכסט פריינדליך געווארן, און אוועק געגעבן מיין לעצט האלב קערבל אויף משקה, און זיי האבן מיר צו־געוואונשען, און צו־געזאגט מאמער

וועלן זיי געווער ווערן פון א ישוב וואו מ׳דארף א שוחט וועלן זיי מיר מודיע זיין, אדער מיר רעקאמאנדירן, וויל איך בין זיי זעהר געפעלן פאר א גוטען שוחט. איך האב זיך מיט זיי אפגעזעגנט און באדאנקט און אנשטאט זיי געלד געבן, האב איך זיי פיעל ברכות געוואונטשן, און בין אוועק אהיים.

איך בין געווען אזוי פיעל מיט פרייד, אז איך האב קאם קאם געקענט דער טראגן מיין פרייד אהיים צום ווייב, איך זאל איהר אויך צוטהיילן מיין פרייד, געוועהנליך איז זי זעהר פרעהליך געווארן, מיינע שווער און שוויגער זענען אויך אפילו פרעהליך געווארן, אז זיי האבן דערזעהן ביי מיר אין די הענד די הודאות, פון בענדערער און טיראספאלער שוחטים. זיי פלעגן שטענדיק זאגן אז איך בין גענארט, איך וועל קיין מאהל קיין הודאות ניט באקומען, און איך נאר זיי אלע. ווער שמועסט, די טאכטער זייערע, אפילו זיי אליין האבן זיך יעצט אויך געפרעהט און געזאגט, — יעצט איז א האפענונג, אז אונזער קינד זאל שוין אויך קענען וויסן פון א לעבן ביי דיר. איצטער דארפסטו נאר נאך זוכן א ארט אויף שחיטות.

און אז עס געהט שוין צום גוטן געהט עס שוין אקוראט. אויף מארגן כ׳ תמוז קומט א יוד פון אלט־דוביסאר און פרעגט ביי די בענדערער שוחטים אויף זייערע אטשיניקעס וועלכע זאלן פאטרעטן א שטעלע אין דארף, פאר 12 רובל א חדש מיט עסן און קווארטיר. די שוחטים שיקן איהם אב צו מיר. דער יוד קומט צו מיר, ווען איך בין נאר וואס אוועק געגאנגען קיין טיראספאל, דער יוד פאהרט מיר נאך קיין טיראספאל, און געפינט מיך ביי די שוחטים, און באדינגט זיך מיט מיר, אז ביז סליחות, א משך פון 2 חדשים צייט, באקום איך 25 רובל און אכסניה, עסן דארף איך נאר ביי איהם אליין, און קויפן דארף איך עופות און דקות, ד.ה. שעפאלאך, וויל קיין גסות קויפן זיי ניט. אויפן ווינטער וויסט ער ניט, צו וועלן זיי קענען האלטן א שוחט, נאר לע״ע אויף 2 חדשים, מאכט ער מיט מיר א כתב־יד. איך האב מיך זעהר מחיה געווען מיט דעם סלוטשאי, הגם ס׳הייסט ניט קיין ארט פאר קיין שוחט, אבער פאר מיר איז דאס געווען א חיה שעה לע״ע, וועל איך זיך קענען אויסרוהען פון מיינע ביז יעצטיקע צרות, און וועל כאטש האבן זאט עסן, און א רוהיגן געלעגער, און א קערבל אויך, מיט וועלכן איך וועל קענען באצאהלן מיינע חובות, און אויך אויס־לייזן דער וויב׳ס פערל. בקיצור, איך בין א היים געקומען און געזומען מיין פעקל, און בין אוועק געפאהרן מיטן יודען אין דארף אריין—35 ווערסט פון בענדער.

דעם יודען האט מען גערופן ר׳ ישכר אלט־דוביסאריר, א פיינער איידעלער יוד, געשטאמט פון א שיינער משפחה און א שטיקעל יודע ספר.

ער האט געהאלטן אין דארף א יאטקע, און די יודען וועלכע האבן געוואוינט אין דארף, האבן ביי אים געגומען פלייש, און אז זיי האבן געקויפט א עוף, האבן זיי מיר אויך גאר ניט געצאהלט, וויל ר' ישכר האט ביי זיי געגומען וואכן געלד פארן שוחט, ער האט געוואלט איינפיהרן, אז זיי זאלן צאהלן צו 50 קאפ' א וואך, אדער כאטש צו 30 קאפ' ניט וויניגער, דאן וואלט איך געווען געקענט בלייבן א שטענדיקער שוחט ביי זיי, און דאס איז געווען זיין גאנצע כונה פון ברענגען א שוחט אין דארף אריין, בכדי זיי איינצוגעווינען וויי ניצליך ס'איז א שוחט צוהאלטן, און וויזן זיי וויי מ'סטראדייעט אהן פלייש א גאנצע וואך, און אויף שבת מוז מען ברייגען פון דער שטאדט פלייש, דען זיי פלעגן שיקן קויפן עופות אויף שבת אין דעם שטעדטל טשארניע, וועלכעם איז געווען 10 ווירסט פון דארט ד. ה. פון גריגיראפל, דאס האט זיי געקאסט פיעל טהייערער ווי צו צאהלן א שוחט 30 קאפ', און אפילו 50 קאפ' א וואך, דען אייניגע מאל פלעגן די הינער אויפן וועג פארדושעט ווערן, און דער שליח פלעגט אפקאסטן אלע געלטן. זומער איז נאך שווער צו קריגן א שליח, וויל ס'איז ארבייט'ס צייט, ווינטער איז שווער וויל ס'איז שנייען און זאווארוכעם, פיעל מאל פלעגט זיי קאסטן שליחים און פלעגן קומען אהן פלייש פונ'ם שטדטעל, וויל ס'האט גראדע ניט געסטייעט קיין כשר פלייש, נאר וואס העלפט דאס, ר' ישכר האט געארבייט און געארבייט און ניט געקענט בשום ענין אויסארבייטן מיט זיי אויף שכירות פארן שוחט.

די ערשטע 2—3 וואכן האבן זיי נאך געגעבן איהם צושטייער, און שפעטער זענען זיי שוין מיעד געווארן, און ר' ישכר האט געמוזט צאהלן פון זיין קעשענע. אלזא, בין איך אפגעווען מיין צייט ביז סליחות, און ער האט מיר בסבר פנים יפות אפגעגעבן מיינע 25 רובל און איך בין א היים געפאהרן קיין פירקאהן, און אפגעהאלטן ימ"נ, ר"ה וי"כ אין בענדער. צו־זאמען מיט מיין פרוי און איהרע עלטערן. איך האב אין דער צייט פאר־דינט נאך עטליכע רובל, ביי די שוחטים פאר צו־העלפן שעכטן די כפרות על יו"כ, 3 רובל, און פאר קריאת התורה, ר"ה ויו"כ 3 רובל, האב איך שוין געהאט א חשבון פון 31 רובל מזומנ'ע געלד פון אייגען פארדינסט. און פארשטעהט זיך אז מיר איז פון דעם א קליניקויט געבליבן, דען איך האב דאס ערשטע, פאר 10 רובל אויסגעלייזט די פערל, און 10 רובל האב איך פארטאהן אויף זיך, איז מיר נאך געבליבן 10 רובל, וויל 1 רובל איז זיך צוקראכן אויף קלייעקייטן, דאס האב איך באהאלטן אויף א נויט צייט, איך בין אפגעווען ביז נאך יו"כ, און באלד מחרת יו"כ בין איך אווענק־געפאהרן זוכן א ארט אויף שחיטה, איך האב זיך דאס ערשטע געלאזט

פאהרן קיין קאווישאן, און אז איך האב דארט גאר ניט אנגעפרעגט, בין איך אריין געפאהרן קיין גראפיניע, דאס ערשטע בין איך געגאנגען גלייך צום שוחט, וויי? ווער קען בעסער אין דער סביבה צו מ׳דארף ערגעץ א שוחט, בעסער ווי דער שוחט פונ׳ם שטעדטל? אלזא, דער שוחט צו רעט זיך מיט מיר, און ער דערצעהלט מיר א מעשה. אזוי ווי ער וי? פאהרן אויף סוכות צום רב׳ן קיין טאלנע נאר עס האט איהם אפגעהאלטן, דאס וואס ער האט ניט קיין שוחט איבער צולאזן אין שטעדטל? אויף זיין ארט, אלזא, לייגט ער מיר פאר, אויב איך וי? דא בלייבן ביי איהם אויף א חדש צייט ביז ער וועט צוריק קומען, לאזט ער מיר איבער דא ממלא מקומו זיין, און ער וועט פאהרן צום רבן אויף יו״ט.

איך האב זיך מיט איהם אויסגעגלייכט, איך זא? ביי איהם עסן, און סטאנציע אויך, און 15 רובל פארן חדש. ער איז טאקע באלד אין דעם אוועגד אוועק געפאהרן, און איך בין געבליבן אין שטעדטל. אז איך בין געבליבן האב איך באלד צו וויסן געגעבן מיין פרוי, אז זי זא? וויסן וואו איך געפין זיך, זי זא? ניט איבערטראכטן וועגן מיר.

איך האב ב״ה געהאט זעהר א פרעהליכן יו״ט, וויי? דאס שטעדטל האט זיך מיט מיר גאר מחייה געווען, זיי האבן מיך אלע ליעב באקומען, און געוואונטשען איך זא? ביי זיי בלייבן אלס שוחט אויף שטענדיק. איך וועד געוואר שעהנע זאכן פון זייער שוחט, דער דערצעהלט דאס, דער יענץ, און אזוי וי איך האב געהאט וועניג פראקטיק אין די בעלי־בית׳ישע רעדעס וועגן שוחטים, וועד שמועסט דעם וולעכען זיי האסן, האב איך זיי געגלויבט, און האב גערעכנט אז ער איז אין דער ווירקליכקייט אזוי שלעכט וי זיי שטעלן מיר איהם פאר, איך וועד געווארן אז ער איז ניט געפאהרן פאר תענוג, צו פאר חסידות צום רב׳ן, נאר וויי? די נויט האט איהם גע־ בראכט דערצו, וויי? די טאלנער בעה״ב זיינען חסידים, הייסן זיי איהם פאהרן צום רב׳ן צו ברענגען פון איהם הודאות, אנדרעש וועלן זיי פון זיין שחיטה ניט עסן, און וועלן איהם רודפ׳ן. און אז ער איז שוין געפאהרן, האבן זיי ערשט נאכגעשיקט א מענשן וועלכער זא? איהם מסר׳ן צום רב׳ן, און אז דער רבי זא? איהם גוט בודק זיין אויב ער איז ראוי צו זיין שוחט, בעסער וואלטן זיי געווואלט אז דער רבי זא? איהם מדחה זיין, און טאקע דאריבער האט דער שוחט זיך געזאמט 5—6 וואכען ביז ער איז געקומען מיט א כתב פונ׳ם רב׳ן אז ער מעג זיין שוחט און ער בעט, זיי זאלן מאכן שלום, דען אויף שלום שטעהט די וועלט.

אז דער שוחט איז געקומען בשלום, האט ער זיך אבגערעכנט מיט מיר, און איך האב געוואלט אווועק געפאהרן, האבן זיך צוגעוויף געגומען די

שעהנסטע בעה"ב פונ"ם שטעדטל? און מיך ניט געלאזט פאהרן, זאגענדיק—דו יונגערמאן בלייבסט ביי אונז שוחט, דער שוחט וועט סיי ווי ניט בלייבן, כאטש דער רבי האט צוגעשיקט אז ער מעג בלייבן שוחט, מיר ווייסן פארוואס ער טוהט דאס, ער וייסט גאנץ גוט אז ער איז א גאר ניט, נאר ער האט רחמנות אויף זיין סעמייסטווע, מיר אבער וועלן זיין סעמייסטווע אויסהעלפען, מיר וועלן האבן מיט איהם א דין תורה, און דו יונגערמאן בלייב ביי אונז שוחט, ביזט אונז זעהר געפעלן, ביזט א גוטער שוחט און א גוטער דאוונער פארן עמוד, — איך אבער ווי? זיי ניט הערן און פאהר מיר אוועק קיין בענדער, ד. ה. אהיים קיין פירקאהן און מיטגעבראכט 20 רובל, האב איך שוין א קאפיטא? פון 30 רובל.

אין צוויי טעג ארום נאך מיין קומען רופט מען מיך צום רב'ן ר' איציק? בענדערער רב. איך קום אריין, זיצען דארט גראפינער בעה"ב וואס רופען זייער שוחט צום דין, און דער רבי זא? שיקען דערווי? אהין א שוחט, — שיקט מיך דער רבי ר' איציק? בזה הלשון: פאהר אריין קיין גראפיניע און זיי דארט ממלא מקום השו"ב ביז נאכן פסק דין, איך היים דיר, און נא דיר א כתב דערויף אז איך היים אזוי, דו האסט ניט וואס מורא צו האבן. — זאג איך, אויב אזוי, רבי, אז איהר גיט מיר א כתב, פאהר איך עפ"י ביה"ד, פארשטעה איך אז איך מעג. אלזא פאהר איך אהין, איך בין ווידער אמא? אריינגעפהארן אין שטעדטל, און האב זיך אבגעזאמט צוויי וואכן נאכן פסק בה"ד, דער פסק איז געווען מ'זא? איהם געבען 300 רובל? חזקה־געלד, און ער דארף אוועקלאזן דאס ארט, און איך האב דאך ניט קיין 300 רובל, בין איך באלד אוועקגעפאהרן, כאטש די בעה"ב האבן געזאגט, פאהר ניט, סיי ווי וועט ער קיין שוחט ביי אונז ניט זיין, און 300 רובל? וועלן מיר איהם ניט לאזן געבען. איך האב איינגעזעהן אז זיי זענען פשוט'ע שלעכטע מענטשן, און ווילען דער סעמייסטווע די וועלט פארפינצטערן, האב איך א שפיי געגעבן, און בין אוועק פון זיי א היים. איך האב שוין געהאט א קאפיטא? פון 40 רובל, ווי? אין די צוויי וואכען איז מיר צוגעפאלן שכירות נאך צעהן רובל. איך האב זיך געקויפט פאר צעהן רובל נייע גוטע חלפים, און שארפ־שטיינער, און ספרי שו"ב, וועלכע מיר איז נויטיג געווען צו מיין פרנסה, און די פרוי מיינע א ביס? פארקליידעט, האט דאס אויך צוגענומען צוואנציג רובל, און צעהן רובל? מזומנים איז מיר נאך געבליבן אין קעשענע אויף הוצאות צו קענען פאהרן זוכן א מקום שחיטה.

נאר אז ס'איז מיר נאך באשערט געווען א שטיק? צייט אפצוקומען און פארשווארצט צו ווערן, און נע ונד זיין, פאלט מיר פלוצלונג אריין

אזא רעיון, אז מ׳דארף זעהן פאהרן צו ארבן. איך בין דאך א יוד, א שוחט און א חסיד, און אז איך וועל מיך באזעצן ערגעץ אויף א מקום שחיטה, וועל איך שוין דעמאלט צו קיין רבן ניט קענען פאהרן. לכן, כל זמן איך בין א פרייהער פייגעל, קען איך אויספיהרן פאהרן צום רבן. און אז פאהרן מוז איך דאך פאהרן נאר קיין ליבאוויטש, דען איך בין דאך א ליבאוויטשער חסיד פון דער יונגענד, אויב איהר געדיינקט, איי וואס איך האב ניט אויף הוצאות? און וואס סאיז אזא מהלך רב? דאס אלעס מאכט ניט אוים ביי א אמת׳ן חסיד, דען ביי א אמת׳ן חסיד, קען קיין שום זאך ניט אויפהאלטן פון צו פאהרן צום רבן. פון טאג צו טאג איז ביי מיר פעסטער געווארן דער רעיון, און כאטש ס׳האט מיך אפגעהאלטן א וויכטיגע סבה, דהיינו, די געבליבטע פרוי מיינע איז שוין געווען אין 7־טן חדש, און עס וועט איהר נאך אויסקומען צו ליגען אין קינפעט אהן מיר, און טאמער וועט זיין אויף להכעיס א יונגעל, וועט דארפן זיין דער ברית אהן מיר אויך? אט דאס האט מיך אפגעהאלטן א פאר וואכן פון אויסצופיהרן דעם רעיון. איך האב אלעס געשטרייט מיט זיך זעלבסט, ביז מסתמא דער רעיון האט גובר געווען. איך האב אלעס מדחה געווען און געזאגט, אז איך מוז צום רבן פאהרן. דער רבי קען מיר אסך העלפן, ער קען מיך בענטשן איך זאל זיין א עהרליכער שוחט, איך זאל ח״ו ניט נכשל ווערן צו מאכל טריפה זיין. הכלל, מ׳מוז גובר זיין אלע סבות, און פאהרן צום רבן. נו, איך פאהר שוין, אזוי איז געבליבן ביי מיר בדעה, און אזוי האב איך מיר שוין אויס־געפלאנירט מיין פלאן און געמאכט זיך פארטיג אין וועג ארײן, אקוראט אין דעם זעלבן טאג וואס איך האב איהם אפגעשטעלט אוועק צו פאהרן. פארשטעהט זיך אז מיין פלאן איז געווען בסוד סודות, די עלטערן איהרע, און זי אליין, זאלן ניט וויסן, דען זיי וואלטן מיך געווים ניט געלאזט,— ווער שמועסט מיין טייערע פרוי וואלט געווים געווען צושטערט מיין פלאן, און אנטקעגן איהר וואלט איך ניט געקענט געהן. מיין רחמנות אויף איהר וואלט מיך באלד געווען אפגעהאלטן פון צו פאהרן. לכן, האט זי אויך ניט געוואוסט, הגם ס׳האט מיך געמוג געקרייגט די זאך, מיר אליין האט שוין כמעט געקרייגט די נסיעה דערמאנענדיק זיך אז זי וועט דער פון פיעל יסורים האבן, אז איך זאל ניט זיין ביי איהר קינפעט, נאר עפעס ווי א מאגענעט האט עס מיך געצויגן. בקיצור הדבר, איך האב זיך אפגעזאגנט מיט אלע אין שטוב, ברמז, און מיט מיין ליבע פרוי אויך דאס זעלבע, און בין חצי כסלו אין א זונטאג פריה מארגען אוועק געגאנגן מיטן טלית ותפילין, און מיט די חלפים קיין טיראספאל, גלייך ווי איך פאהר אויף עטליכע טעג ביז שבת. מיין פרוי איז אפילו אויפן געדאנק ניט אויפגעקומען אז

איך זאל אפטאהן אזא זאך, און איך בין אווענק אויפן וועג קיין טיראספאל, האב איך זיך ערשט גוט צו־וויינט אויף דעם פארבערעך וואס איך טוה אנטקעגן מיין ליבער פרוי. נאר וואס העלפט דאס, צוריק איך זאל חרטה האבן פון דער נסיעה, האב איך מיך פארגעשטעלט אז איך וועל אייביג חרטה האבן דערויף, אבער מיין פרוי וועל איך גיך מפיס זיין בזכות הצדיק צו וועלכן איך פאהר, וועט אונז גאט העלפן, אז מיר וועלן שוין האבן א זים רוהיג לעבען אויף אימער, און דאס נייע געבוירענע קינד וועט שוין זיין מיט אריכת ימים ושנים און מיט פיעל גליק, דאן וועט זי מיר שטענדיק דאנקען וואס איך האב אין דעם נסיון אויסגעשטאנען. דאס האב איך גערעכנט, האט מיר גאט צו געשיקט אזא רעיון פאר א נסיון, ווי הייסט? זיך אפגעמוטשעט איידער איך בין שוחט געווארן, און אז איך האב שוין דערלעבט צו זיין שוחט, און עס פעהלט מיר ניט מעהר נאר צו זוכן א ארט וועלכעס איך קען גרינג געפינען, פאלט פלוצלונג אריין אזא רעיון, און שטארקט זיך און איז גובר אלע עכובים און שטערונגען, פאר געווינס איז דאס מיר צוגעשיקט געווארן נאר פאר א נסיון, און אז איך וועל דעם נסיון אויסשטעהן וועט מיר שוין גוט ווערן פון איצטער אהן און ווייטער, דערום פארשטעהט זיך וועדליג מיין דעמאלטיקן פאנאטיזמום האט מיט געגעבן, האט אנדערש ניט געקענט טראגן צו טאהן נאר אזוי, אז מ'מוז פאהרן, ניט קוקן אויף קיין זאך, עס זאל ניט הארן, און דער רחמנות זאל ניט אפהאלטן. לכן בין איך טאקע פון טיראספאל געפאהרן וווייטער קיין באלטע ד.ה. איך האלט שוין אין וועג מיט מיין רייזע קיין ליבאוויטש. איך האב מיר אין באלטע איינגעקויפט א פלעשעלע בוימעל, אויף חנוכה ליכטליך צו בענטשן אין וועג, מיט 8 שמשים, און א בלעכן לעמפאלע, און בין מיר געפאהרן מיט א פוהר קיין חאדזשיוואטא, וויל דארט האט געוואוינט מיין שוועסטער שרה ע"ה, ביי דער שוועסטער האב איך שבת געהאלטן, און איך בין ביי איהר געזעסן זהר א טייהערער גאסט, וויל זי האט מיך שוין א צייט ניט געזעהן, נאך פון דעם ערשטן חדש פון נאך מיין חתונה. ארום מאנטאג האט זי מיך ארויס באלייט אין וועג אריין, זי האט מיר מיט געגעבן ברויט און אויך 3 רובל מזומנים.

פון חאדזשיוואטא בין איך געפאהרן מיט א בעל עגלה ביז אומאן. און פון אומאן ביז קיעוו אלעס מיט דער אקס, אויף איבער־געכאפטע פוהרן, און פון קיעוו ביז גרויס־מאהליב מיט איבער־געכאפטע פאטשטן. אזוי בין איך געפאהרן באטאג און באנאכט. דער חילוק איז געווען נאר אין דעם, אז באטאג האב איך געמוזט אראפקריכן פונם וואגן א האלבן וויארסט פאר דער פאטשט סטאנציע, בכדי דער פאטשטאר זאל ניט באמערקן א

פרעמדן פאסאזשיר, וואס עפ"י חוק טארן דאס ניט טאהן. און אזוי האב איך זיך געמוזט אויפזעצן בזה האופן, אז פון דער סטאנציע זאל מיך קיינער ניט דערזעהן. איך קען אייך דערצעהלן אז איינמאל בין איך שיער ניט פאר־פרוירן געווארן, וואס קיין גרויס־ארטיקע הלבשה האב איך קיין מאהל ניט געהאט, בפרט ווינטער קליידער וואס מען מוז פארט דא אין ליטא האבן וויל די קעלטן זענען גרויס, און די פרעסט זענען שטארק. האט זיך געמאכט אין א נאכט, דאס איך האב געווארט אויף א סטאנציע, אויף א פאטשט, וועלכע דארף ערשט אנקומען, בכדי איך זאל מיט איהר קענען פאהרן, בין איך אפגעשטאנען אין דרויסן א צוויי שעה, ביז איך בין דורך געגומען געווארן פונם פראסט. אז איך האב דערפיהלט, אז די ביינער ברעכן זעהר פון קעלט, בין איך אריין אין א שטיבל ביי א גוי, וואס וואוינט נעבן דער סטאנציע, דער גוי האט רחמנות געהאט אויף מיר, און האט מיך אריין געלאזט זיך אנווארעמען. דער וויל, איידער איך האב אויספעעט זיך אנווארעמען, הער איך א גלאק קלינגט פון דער זייט וואו איך דארף, איך קוק אין פענצטער, זעה איך אז א פאטשט איז אריין געפאהרן, זאג איך צום גוי, איך מוז שוין ארויסגעהן, וויל איך דארף אפהיטן די פאטשט ביז זי וועט ארויספאהרן, און דערצעהל איהם. אז איך דארף נויטיג פאהרן, דערום מוז איך איהם ערווארטן. דער גוי זיעהט מיט די פלייצעם און לאזט מיך ארוים פונם שטיבל. איך שטעה שוין וווייטער אויפן פראסט, און עס נעמט מיך ערשט רעכט דורך די קעלט. איך האלט אין איין לויפן און קלאפן מיט די פיס, בכדי די קעלט זאל צו מיר ניט אזוי צושטעהן, און דער בעל עגלה דערלעבט ניט ארויס־צו־פאהרן פונם הויף. איך זעה סאיז שוין באלד נאך א האלבע נאכט און ער פאהרט ניט, און איך פיהל אז נאך א ביסל ווער איך דערפרוירן, און מיט די פיס קען איך שוין ניט כמעט ריהרן. דא האב איך איינגעזעהן, ווי איך שטעל איין מיין נפש בסכנה, און בין געגאנגען גלייך צו דער סטאנציע און אנגעקלאפט אין טויער, מ'האט מיר געעפענט, איך בין אריין זיך אנווארעמען. זיי האב איך געזאגט אז איך בין א פוסגעהער, און געהענדיק האב איך פארבלאנזשעט ביז איך בין אהער געקומען, און וויים ניט וואו איך בין יעצט. אויף אלע זייערע פראגעס האב איך אוים געזוכט גלייכע גוטע תרוצים, אזוי, אז זיי איז גארניט קשה געווען, און האבן מיך אריין געלאזט אין קאזארמע וואו אלע בעלי־עגלות געפינען זיך, דארטן איז געווען וואירם און שמעקענדיק... יעדער פרעגט מיך מיט זיין אראניע, א יעדער לאכט פון דעם זשיד, יעדער זאגט זיך זיין וועדט, זיין מיינונג וועגן מיר, איך מאך מיך שלעפעריג און ליג ביי דער רובע צוגעטולעט מיט די פלייצעם זיך גוט אויסצווארעמען.

דערווייל אז ס׳איז אוועק א עטליכע שעה, אז איך האב זיך גוט דער־ווארימט, דען שלאפן קען איך דאך ניט, ווייל איך דארף דאך היטן דעם בעל־עגלה זאל ניט ארויספאהרן, דאן איז פארפאלן מיין גאנצע סטראדאניע פון דער היינטיקער נאכט. אין דעם דערזעה איך, ווי איינער הייבט זיך אהן צוגרייטן צום פאהרן, ער טוהט זיך אהן דעם פעלץ און נעמט דעם בייטש אין דער האנד, האב איך באלד פארשטאנען אז דער איז מיין בעל־עגלה. איך גיב איהם א וואונק ברמיזה אז איך וויל מיט איהם פאהרן, ער ענטפערט מיר ברמיזה, אז ער נעמט מיך, איך זאל מיטגעהן, איך פאלג איהם געוועהנליך, און געה איהם נאך. ער האט מיר געוויזן זיין וועגעלע און מיר געהייסן זיך זעצן, אזוי אז דער דווארניק זאל מיך ניט ארויסזעהן, און אזוי בין איך געפאהרן ביז טאג. פארשטעהט איהר שוין מיין פאטשטאווע רייזע וואס איך האב מיטגענומען, און די צרות וואס איך האב אויסגעליטן מיט מיין משוגע־נער רייזע, מיט מיין פאנאטישער פאנטאזיע. אפשר מיינט איהר איך האב עפעס מהרהר געווען דאמאלס אז איך האב ניט גלייך געטאהן, צו כאטש חרטה האבן אויף מיינע מעשים? ניין, ח״ו. אדרבה, איך האב דאס נאך געהאלטן פאר א גרויסקייט פון מיין זייט, אז איך שטעה אויס אזעלכע נסיונות, און ליידע אלעס צוליב זיך דערשלאגן צו א צדיק, צום רב׳ן, אלעס כדאי, און אביא איך האב נאר געהאט רוהיג א מינוט האב איך מיר צו געזונגען און פרעהליך געווען גלייך ווי עס איז מיר גוט, אזוי גוט וואס קיין גלייכן איז צו מיר ניטא. אזוי בין איך אפגעפאהרן מיט פאטשטן ווי פריהער איז געמעלדעט ביז דער גובערניע מאהליב, וויל ביז אהין איז שאספסי וועג. פון מאהליב בין איך שוין געפאהרן ווייטער מיט בעלי־עגלות, ווייטער צופוס, נאר אויף א אנדער אופן פארשווארצט געווארן. ביז איך האב דערלעבט צו קומען נאך דריי וואכענדיקע רייזע קיין ליבאוויטש צום רב׳ן ר׳ שמואלקי ז״ל.

קומענדיק קיין ליבאוויטש האב איך גלייך דערפרעגט צום שוחט, און האב זיך ביי איהם אפגעשטעלט סטאנציע, צו ער איז יא געהרן געווען, צו ניין, האב איך מיר דערפון ניט געמאכט, איך האב מיין פעקל אנידער גענעגט, און זיך צוגעזעצט אפרוהען. — שלום־עליכם! פון וואנען איז א יונגערמאן? — פון בעסאראביע, פון קישינוב. וויל דארטן וויסן זיי ניט טיראספאל, מוז מען אנרופן די גרויסע שטאדט אדעם אדער קישינוב, — טאקע פון קישינוב גופא? — פרעגט מיך דער שוחט, — פון א שטעדטל נעבן קישינוב, טיראספאל, — קישינוב וויים איך, זאגט ער, און טיראספאל האב איך ניט געהערט. וואס פון טיראספאל פאהרסטו צום רב׳ן? דארט איז אויך דא חבדניקעס? — יא זאג איך, ס׳איז דא, נאר זעהר וויניג וויל ס׳איז זעהר וויט,

נו, וואס־זשע ביסטו צו מיר פארקראכן? פאר וואס געהסטו ניט אויף א סטאנציע?—יא, זאג איך איהם, אמת, איך בין פארקראכן, וויי! געהן האב איך שוין קיין כח ניט, קאם קאם וואס איך בין פארקראכן צו אייער שטוב, — וואס איז גראדע מיין שטוב, דו האסט געקענט האבן צעהן נאהענטערע סטאנציעס ביז צו מיין שטוב? בפרט אז דו האסט קיין כח ניט? — איך זאג איהם, דא שטעהט נאך אזאך אין דעם, ווארום איך האב קיין גראשען ניט, און אויף א סטאנציע דארף מען האבן געלד, אלזא, מוז איך זיין אין אזא שטוב וואו עס וועט מיך ניט קאסטן.— אויב אזוי? קענסטו געהן אין בית המדרש, ביי מיר איז ניט קיין סטאנציע.—איך ענטפער, עס קען מעגליך זיין, אז איך וועל זיך אפרוהען א שעה, וועל איך מיר אוועק געהן אין בית המדרש צום רב'ן, וויי! נאר צוליב איהם האב איך אזוי פיעל געליטן, דריי וואכן ניט דערגעסן, ניט דערשלאפן, און געליטן קעלט און הונגער, דאן מוז ער מיר געבן סטאנציע אויך. כאטש אין בית המדרש, נאר זייט אזוי גוט און לאזט מיך אפרוהן א פאר שעה.

דא איז ער בעסער געווארן, און די וויב האט באקומען רחמנות אויף מיר, אויך די קינדער זיינע, ביי זיי איז גלאט א חידוש געווען מיין פארשידענע אויסשפראך. אין דעם בעטן זיי מיך עפעס עסן,! איך האב גערן אנגענומען זייער ביטע, איך וואש מיך, און זיי גיבען מיר קרופניק. ביים עסן צוריידען מיר זיך, ווערט ער געווארן פון מיינע רייד, אז איך בין א שוחט. דא איז ער געווארן גאר אנערערש — ביזט א שוחט? — זאגט ער, חיינט פארשטעה איך שוין וואס דו ביזט פארקראכן צו מיר, אויב אזוי זיי־זשע ביי מיר טאקע עטליכע טעג. ביז דו וועסט זיך אויסרוהען פונ'ם וועג דאן וועלן מיר שמועסן ארום עניני שחיטה. — איך האב איהם באדאנקט פאר זיין התקרבות צו מיר, און ווער דארט א היימישער גאסט.

געקומען קיין ליבאוויטש בין איך דינסטאג ביי טאג. נאך דעם וואס איך האב זיך די נאכט אויסגערוהט, האב איך זיך אויף מארגען פריה ארומגעריניקט און צוגעריכט צו גיהן מקבל שלום זיין ביים רב'ן. געווהנליך האב איך פריהער אפגעדאוונט ביים רב'ן אין בית המדרש, און ערשט האב איך זיך צוגעגרייט א קוויטל, און איך בין אריינגעגאנגען צום רב'ן זיך פראוון. געווהנליך האב איך אויסגעשריבן מיין בקשה, אז איך בעט ער זאל מיר צו־וואונשן צו באקומען א מקום פרנסה אויף שחיטה, און אז ער זאל מיר צו־וויטשען איך זאל זיין א עהליכער שוחט א. אז. וו. ער טוהט אקוק אויף מיר און זאגט: איך וואלט דיר געראטן דו זאלסט באלד אהיים פאהרן, און מאך דא ניט קיין שיהות און פאהר באלד... און גאט וועט דיר מסתמא מזמין זיין א מקום פרנסה. איך בין געבליבן ווי א פאר־

שטיינערטער. איך האב אויסגעלאנצט א פאר אויגן, און ריידען קען איך ניט פאר שרעק. — וואס ביזטו אזוי געבליבן שטעהן א דערשראקענער? איך היים דיר אהיים פאהרן ניט מעהר, — סטייטש רבי, ווי קען איך אהיים פאהרן? איך האב אזוי פיעל אויסגעליטן אין וועג, ביז איך האב זיך אהער דערשלאעגן אין אזעלכע פרעסט אהן א קאפ, און ערשט הייסט איהר מיר זיך באלד אומקעהרן. די קעלט ליגט מיך אין די ביינער פון דער רייזע אהער. איך ווייל זיך אויסרוהען אביסעל און זיך באקומען אויף הוצאות. דאס האב איך געזאגט מיט טרערן אין די אויגן. דער רבי ענפערט, עה! נישקשה, גאט וועט דיר העלפן, דו וועסט איבערקומען דעם וועג בשלום, נאר זעה פאהר באלד, און נא דיר א רובל צו שטייער אויף הוצאות, און גיט מיר שוין די האנד און געזעגנט זיך מיט מיר.

איך גיעה אוועק פון איהם א צוקאכטער, און ערשט קומענדיק אהיים אויף דער סטאנציע צום שוחט, האט עס מיך צונומען ווי א קדחת, סטייטש, ווי קען איך פאהרן ביז איך וועל זיך ניט אויסרוהן אויפן ארט כאטש עטליכע טעג? ווי קען איך אזוי גיך אוועק פאהרן פונם רב'ן? ובפרט אז איך האב זיך קאם דערשלאגן פון אזא ווייטן וועג, און ווען קען איך נאך אמאל זוכה זיין צו זיין ביים רב'ן? און וואס איז מיין גאנצער פאהרן געווען צום רב'ן, נאר איך זאל קענען ביי איהם פארברענגען, און נעמען ביי איהם הודאות און ברכות. לסוף האב איך אזא פסק, וואס האט ער אויף מיר דערזעהן מעהר ווי אויף אלע קומענדיקע חסידים. דאס אלעס האב איך צו זיך געטענהט אין געווינט. דער שוחט און זיין סעמייסטווע פרעגן ביי מיר, וואס ווינט איהר אזוי? איך ווייז נאך שטארקער אויפן קול, סטייטש, ווי זאל איך ניט ווינען, אז דער רבי האט אויף מיר אויך קיין רחמנות ניט, און הייסט מיר באלד אהיים פאהרן, — ענטפערט ער, אז דער רבי מיינט ניט די מינוט, ער מיינט מן הסתם באלד נאך שבת, היינט איז מיטוואך קענסטו זיין ביז מיטוואך. איך זאג פונם רב'נס רייד האב איך פארשטאנען, אז ער מיינט אפילו היינטיקן טאג, נאר איהר זאגט אזוי, פארשטעה איך, אז עס מאכט ניט אויס דריי טעג שפעטער, אבער דריי טעג צו זיין ביים רב'ן נאך אזא רייזע, איז דען ניט א גרויסער וועהטאג? יא, זאגט ער, איך בין מודה אז ס'איז א וועהטאג, אבער וואס קענסטו טאהן, אז דער רבי הייסט אזוי, מוז מען דאך פאלגן, נאר צווישן אונז ריידענדיק, איז ביי מיר א גרויס וואונדער, וואס דער רבי האט דיר אזוי שטרייניג פארבאטן דא צו פארברייגנגן. איך האב נאך ניט געהערט ער זאל זיך אזוי באגעהן מיט די נאהענטע חסידים, וועלכע קומען פון דעם געגענד, ובפרט מיט די וויטערדיקע חסידים. אלע זאמען זיך אפ ביים

רב'ן וויפֿל זיי קענען און פארלאנגען, און אויף דיר יונגערמאן איז נאר עפּעס אנדערש געטראפן, וואונדערלעך.

איך קען דאס ניט פארשטעהן, און איך בין אפּגעווען ביז איבער שבת, וויל נאך פאר שבת האב איך זיך ניט געפּיהלט אמבעסטן, בפּרט אז דעם שבת האט דער רבי בעדארפט פּראווען א טיש, וועלכעם טרעפּט זיך אזא סלוטשוי זעהר זעלטן, וויל אין ליבאוויטש קומט ניט פאר אז דער רבי זאל פּיהרן שבת א טיש, ווי בײ די פּוילישע צדיקים פּיהרט זיך, דא אין ליבאוויטש קען זיך מאכן איין מאל אין יאהר אז דער רבי זאל פּראווען א טיש בײ א זייטיקן סלוטשוי, אז עס מאכט זיך. און דער איצטיקער שבת איז גראדע געווען אזא סלוטשאי, וואס דעם פּרייטאג האט זיינע א שווערסטער, צו א פּלעמניצע חתונה געהאט, איך געדיינק ניט אויף קלאהר, וויל דער קאפּף איז מיר דעמאלט געווען דער הרג'ט. לע"ע איז זיך צונויף געפּאהרן א גרויסער עולם, גרויסארטיקע געסט, רבנים, גדולי הדור פון דער סביבה, האט ער אין דעם שבת בייטאג געפּראווען א טיש, און מוצש"ק איז געווען א סעודה מלוה־מלכה מיט שבעה ברכות, עס איז געווען א עולם פון די גרויס־ארטיקע חסידים דעם רב'נס מחותנים, אז מ'האט זיך ניט געקענט געפּינען קיין ארט וואו צו זיצן, מ'האט געמוזט שטעהן אין איינגשאפּט, און נאך אננעמען פאר ליעב וואס מ'שטעהט אינעוויניג און ניט אין דרויסן.

דער שבת האט בײ מיר דערוועלט געווען, די גאנצע מיה מיינע. הכלל, איך האלט שבת בײם רב'ן, און בין געווען אויף דער חופּה, און בין געווען אין דער פּריה בײם כבוד נאכן שוהל, וועלכעם דער רבי איז דערבײ ניט געווען, נאר די רב'צן, מיט די גרויסארטיקע מחותנים. מ'האט אפּילו ניט יעדען אריין גלאזט, נאר איך בין פּארט אריין, מיך האבן די שטארקע הענד פון די גבאים ניט געקענט אפּהאלטן. שבת בײם טיש בין איך אויך געווען, און אז דער חזן האט אנגעהויבן זינגען א ניגון, איז מיר ניט געפּעלן, האב איך אנגעהויבן זינגען נאר אומגעבעטן, אלע אויגן האבן זיך אוועקפּ געטאהן צו מיר, און פּרעגן,—ווער איז דער יונגערמאן?—דער רבי האט אויך דערזעהן, אז איך בין דא, האט ער אקוק געגעבן אויף מיר מיט א פּארוואונדערונג, האב איך זיך זעהר דערשראקן און געמיינט אז ער ווייל ניט ליידן מיין זינגען, גיט ער מיר א מאך מיט דער האנד, זינג זינג, און אלע זאגן נאך, זינג יונגערמאן, דו זינגסט גוט, בעסער פּונ'ם חזן. איך האב באקומען קוראש און האב זיך ערשט צוזונגען, אלעמען איז געפּעלן מיינע זמירות של שבת, און אז איך האב אויפגעהערט האט מען מיך זאסטאוויט וויטער צו זינגען.

דער שוחט, מיין בעל אכסניה, האט דערצעהלט אז דער רבי האט

מיך דערזעהן ביים טיש, האט ער א פרעג געטאהן, — נאך איז ער דא? — און דאס איז געווען זיין קוק אויף מיר.

ביי דער סעודה פון מוצש׳ק, איז געווען זעהר פרעהליך. א בדחן איז אויך געווען א גרויסארטיקער, וועלכער האט מיט לשון־קודש׳דיקע ווערטלעך געמאכט לאכענדיק דעם עולם, אפילו דעם רב׳ן אויך. איך בין דאך אויך אלעס א בעלן, און אזוי ווי ס׳איז געווען א גרויס ענגשאפט, און איך בין אויסגעקומען אין אנדערן עק טיש, און ניט געקענט זעהן דעם רב׳ן, פאל איך אויף א פארטל, און שטופ מיך דורך אונטערן באנק ביז אונטערן טיש, און פון אונטערן טיש בין איך געקראכן פון איין עק טיש ביז צום צווייטן עק, ביז איך בין אויסגעקומען אונטער דעם רב׳נס פיס, און האב געקענט הערן וואס דער רבי רעד מיט זיינע מקורבים דברי תורה, דברי חול און שיחות חכמים. דאס האט ביי מיר אויך ממש דערווערט געהאט מיין רייזע, און אזוי בין איך געלעגן א פאר שעה, ביז איך האב שוין קיין אטעם ניט געהאט, ווייל ס׳איז דארט זעהר דושנע געווען, האב איך מיך ערשט צוריק גערוקט ביז איך בין ארויס פון אונטערן טיש ווי א אפגעקאכטער, און בין אזוי אפגעווען ביז נאכן טיש, ביז דער רבי איז זיך אוועק אין זיין וואוינונג, און דער עולם האט אנגעהויבן צו גיהן אהיים.

איך בין אוועק אויף דער סטאנציע, און אויף מארגן פריה בין איך געגאנגען צום רב׳ן זיך געזעגענען, ער האט מיר פארגעהאלטן וואס איך בין ניט געפאהרן פאר שבת, איך האב זיך געווען־ליך פארענטפערט. נו, זאגט ער, פאהר געזונד און גאט זאל דיר העלפן, דו ביזט א עהרליכער יונגערמאן, נישקשה, גאט וועט דיר העלפן. און אזוי בין איך באלד אוועק געגאנגען צו פוס אהיים. ביז דובראוונע האב איך וויטער געמוחט גיהן צו פוס, און פון דובראוונע האב איך שוין געהאט איבער־געכאפטע בעלי־עגלות, קאפיסט, הארשע און שקלאוו, און ביז מאהליב האב איך זיך געמוטשעט וואו צו פוס, און וואו אונטערגעפאהרן. הכלל, איך האב ניט געוחט, צוריק־צו־וועגס בין איך נאך אויפענדיקער און גיכער געפאהרן ווי אהין צו־וועגס, ווייל יעצט האט עס מיך פשוט געטראגן אין דער לופט. וען איך האב פליגל וואלט איך אויך געפלויגן, דען איך האב איבערגעלאזט מיין פרוי אויף דער צייט, וער וויסט ח׳ו וואס ס׳האט מיט איהר געטראפן, מיט איהר קינפעט, און צו זי האט געהאט א לעבעדיק קינד א. אז. וו. מן הסתם האט דער רבי עפעס דערזעהן ברוח קדשו, און דעריבער האט ער מיך אזוי געטריבען פון זיך, א היים, און וועמען איך האב דערצעהלט אויפן וועג די געשיכטע, האט יעדער געהאט אזעלכע מיינונגען, אז ניט

אנדערש נאר דער רבי האט וויכטיגעם דערזעהן, מיר אבער קענען ניט וויסן וואס. לכן, האבן מיר אסך מענטשען געבעטן, אז קומענדיק א היים זאל איך זיי באלד שרייבען וואס דארטן איז געשעהן. פארשטעהט זיך אז זייערע מיינונגען האבן אויף מיר מעהר געווירקט, און איך בין נאך מעהר אומרוהיג געווארן וועגן מיין היים. איך בין געפֿלויגען אויף טאל און אויף בערג, טאג און נאכט ביז איך בין געקומען קיין קיעוו.

פון קיעוו האב איך שוין דעם באהן, קען איך מיר שוין פאהרן גיך מיט א באהן בילעט. פון קיעוו ביז קאזאטין בין איך געפאהרן פאר 1 רובל וואס ר׳מילך שוחט האט מיר געשאפט, איז ביי מיר נאך געבליבן 1 רובל, האט דער קאנדוקטער ביי מיר געוואלט 2 רובל ביז ראזדעלניע, און איך האב נאר 1 רובל, בין איך געפאהרן אויף נסים, און זיך פאר־שטעקט אונטער א באנק, אונטער פאסאזשירן וועלכע האבן מיך פאר־שטעלט מחמת רחמנות, און אין משך פון 2 טעג בין איך געפאהרן פון קיעוו קיין ראזדעלניע, און פון ראזדעלניע בין איך שוין אין 3 טעג א היים געפאהרן פריי מיט א בילעט.

איך בין אהיים געקומען און געטראפן מיין פרוי געזונד און שטארק, און זי האט מיר געבוירן אונטער דער צייט א שעהנעם גוטן זוהן זאל מיר מאריך ימים ושנים זיין מיט׳ן נאמען ישראל ברוך, גם ברוך יהי׳. געבוירן איז ער 8 טעג אין טבת, און יעצט איז שוין דער 10־טער שבט. דאנקען השי״ת איז געווען זעהר א שעהנער ברית, נאר זי האט זעהר געווויינט וואס דער פאטער איז ניט דערביי געווען. זי הייבט מיר אהן דערצעהלן, אוי! זאגט זי, וועז דו קומסט אבער כאטש פריהער מיט 3 טעג וואלטן מיר דאך שוין געווען אויפגעריכט, מיט וואס? פרעג איך איהר, זאגט זי, ערשט צוריק מיט 3 טעג זענען צו געפאהרן צו דער שטוב 2 שעהנע יודען און פרעגן אויף דיר. איך זאג זיי, אז דו ביסט אין ליבאוויטש ביים רב׳ן, אזש אין ליבאוויטש? אט א שאד, אי פאר איהם און אי פאר אונז, מיר זענען בעה״ב פון דעם שטעדטעל פעטראווקע, ביי אונז איז ר׳ל געשטארבן דער שוחט, ווילן מיר נעמען פיניע־בערן צו אונז פאר א שוחט. די בענדערער שוחטים ליבן איהם זעהר, און דער רבי איציקעל האלט אויך פון איהם, נו, וואו נעמט מען איהם? וועט ער גיך קומען פונ׳ם רב׳ן? זאגט זי איך קען ניט וויסן. אויב אזוי זאגן זיי איז טאקע א שאד, און ביי די וועלטער זענען זיי אווענק געפאהרן, און איבער געלאזט א גוט הארץ וועהטאג. חוץ וואס איהרע עלטערן עסן איהר, וואו איז דיין שלום מזל? אזוי דערצעהלט מיר אלעס מיין וויבעל און וויינט דערביי דאס מיר האבן קיין מזל ניט, איך טרייסט איהר און זאג. ביי גאט איז אלעס מעגליך, עס קען זיין אז דאס

האט מיך דער רבי געטריבן איך זאל אהיים פאהרן וואס גיכער, און דעריבער בין איך אזוי גיך געקומען, און ווען ניט דער רבי וואלט איך ערשט אהיים געפאהרן פאר פסח, און דאס הארץ זאגט מיר אז איך האב דאס נאך ניט אנגעווואוירן, וויל ס׳ה ערשט מיט 3 טאג צוריק זענען זיי געווען ביי דיר. איך וועל זיך אויסרוהען ביז מארגן, און אוועק פאהרן אהין, ״אולי ירחם״ טאמער וועט גאט טאהן א נס, און איך וועל נאך ניט האבן אנגעווואוירן, און אזוי האב איך געטאהן. איך האב ניט געקוקט וואס איך בין מיעד און צובראכן, און בין אוועק געפאהרן קיין פעטראוווקע, און פארנאכט בין איך שוין דארטן געווען. איך בין באלד געווארן געווארן אז ס׳איז שוין דא א שוחט, די וועלכע האבן מיך געזוכט האבן געבראכט א אנדערן שוחט, דען די טיראספאלער שוחטים האבן רעקאמאנדירט דעם סלאבאדזער שוחט, א גרויס דארף וועלכעם שטעהט נעבן טיראספאל.

דער שוחט איז א יוד אין מיטעלע יאהרן, און א הייסער טאלנער חסיד, און אלע זענען צו איהם צוגעזאטן געווארן. עס דארף זיין מוצש״ק א אסיפה מ׳זאל מאכן מיט איהם א כתב יד אז מ׳נעמט איהם צו פאר א שוחט. איך צוריעד זיך מיט איהם, זעה איך, אז איך קען איהם פיעל שטערען, און ער האט מורא פאר מיר, וויל ער וויסט פון מיין אומנות אין שחיטה, און קענטניס אין תפלה, און ער איז נעבאך א גוטער קאלעקע. זיין תקיפות איז דא, נאר וואס ער איז א טאלנער, און דא שפיעלן די טאל־נער חסידים די ראלע, זאג איך איהם, איהר קענט מיר אוועק־געבן די סלאבאדזער חזקה וועל איך אייך ניט שטערען. זאגט ער — וועסטו מיר געבען א הונדערטער? גיב איך זי דיר אוועק — נישקשה, זאג איך, איהר וועט בעסער ווערן, ענטפערט ער — נו, וועלן מיר זעהן. — ער האט אנגעשטעלט זיינע טאלנער, אז שבת אין שוהל זאלן מיר קיין שום כבוד ניט געבן, בכדי די טאלנער זאלן ניט צוטרעטען צו מיר, וויל אסך בעה״ב האבן מיך דערזעהן, בין איך זיי בעסער געפעלן ווי די וועלכע האבן מיך געקענט, און אזוי איז דער שבת ביי מיר אוועק מיט גאר ניט, נאר מיט יסורים. און מוצש״ק קלייבט זיך דער עולם צו דער אסיפה. איך קום אויך אויף דער אסיפה און בין פארזיכערט אז כאטש דער שוחט איז א תקיף ביי זיך מיט זיינע חסידים, דאך וועל איך פועל זיין צו פארנעמען זיין שטעלע אין דארף סלאבאדזע, וועלכעם אין אנדערע פרטים איז מיר בעסער געפעלן ווי דאס שטעדטל מיט די טאלנער חסידים, און איך האב טאקע אויסגעפיהרט אז ער האט מיר געמוחט געבען זיין חזקה. אהן געלד, ס׳ה פאר 20 רובל.

ווי דאס איז פארגעקומען וועל איך אייך שוין דערצעהלן בפרטיות.

וועט איהר זעהן ווי גאט האט מיך ניט פארלאזט, און כאטש איך האב פיטראווקע אנגעווארען דורך מיין פארשפעטיגן 3 טאג, דאך האב איך ניט פארזאמט צו בעקומען דאס דארף סלאבאדזע, מיט דער חזקה אויף שחיטות.

* *
*

דאס ווייסט איהר דאך, אז איך בין אין פעטראווקע געבליבן אויף שבת, און וואלט אויף דער אסיפה. די אסיפה איז מוצש"ק אויסגעפיהרט געווארן וועדליג מ'האט אפגערעדט, אלע בעה"ב פונ'ם שטעדט'ל זענען זיך צונויפגעקומען, איך בין אויך געקומען, כאטש דעם שוחט האט דאס ניט געשמעקט. אלע האבן זיך ארומגעזעצט ארום טיש, דער רב פונ'ם שטעדט'ל איז געזעסן אויבן אהן, אויך דער נייער שוחט מיט זיינע טאלנער חסידים, און איך בין מיר געזעסן אין א זייט, עפעס ווי א איבריגער אבר ביי א מענטשן, אז איך בין געווען ביי זיך געפאלן קענט איהר שוין פארשטעהן, נאר באלד האב איך זיך געשטארקט און זיך פארזיכערט אין השי"ת, אז ער וועט מיך ניט פארלאזן. מיר איז איינגעפאלן א רעיון זיך אויסטענה'ען מיטן שוחט פארן גאנצן קהל, און אזוי האב איך געטאהן, אז דער עולם האט געהאלטן אין מיטן אפרעדן מיט דעם שוחט, און מ'איז געקומען צו א הסכמה אז מ'דארף שרייבען א כתב, האב איך זיך אויפ־געהויבן, און בעט ביים עולם רשות הדבור. רבותי! זאג איך, הערט אויס עטליכע ווערטער וועלכע איך ווי'ל פאר אייך זאגן. ניט קיין דרשה ניט קיין מוסר, נאר וואס באלאנגט אין פקוח נפש אין מיין לבען. אלע האבן אויסגעשריגן — זאג יונגערמאן, מיר וועלן הערן — איך רוף זיך אהן: רבותי! איהר ווייסט דאך, אז דאס וואס האט געזאלט זיין מיר, איז אנגע־קומען יענעם, דערצו האב איך גאר ניט, מסתמא איז מיין מזל אזוי גורם, גאט הייסט אזוי אז איך זאל זיך נאך מוטשען, דער יוד איז פריהער געקומען און ער איז אייך געפעלן, איז עס זיין מזל, איך ווי'ל אפילו ניט באווייזן מיין אומנות אין שחיטה, און מיין קענטנים אין אנדערע ענינים, בכדי דעם יודן זאל דאס ניט שטערען צום פארבלייבן ביי אייך, אזוי זאגט מיר דער יושר און די יידישקייט. יא, יא, שאקלען זיי מיט די קעפ — זעהר פיין פון דיין זייט, וואס ווילסטו אבער אויספיהרען יונגערמאן מיט דיינע רייד? — איך זאג, לאזט מיך גומר זיין וועט איהר הערן, — רעד! — שרייען אויס די טאלנער וועלכע וואלטן שוין געווואלט מיט אומגעדולט וויסן מיין כוונה, מיט מיינע רייד. איך זאג, איך האב א בקשה צום שוחט צו בעטן, וועלכעס

באלאנגט אין דעם, אז איהר זאלט מיר דערצו מיט העלפן, ער זאל אויפ־וויליגן דערצו מיט יושר און יודעשקייט, היינו: אזוי ווי ער בלייבט ביי אייך שוחט, און ער לאזט אוועק זיין שטעלע, זאל ער מיר איבער געבן זיין חזקה אהן געלד, דאן וועל איך אויך געהאלפן ווערן, און ער וועט גאר ניט אנווערן. אלע זאגן דער יונגערמאן האט רעכט, אזוי דארף טאקע זיין עפ"י יושר, זיי פרעגן אלע דעם שוחט—נו, וואס זאגט איהר?—דער שוחט ענפערט,—איך האב דאך איהם געזאגט אז איך וועל זיך באטראכטן.—וואס האט איהר דא צו טראכטן, זאגן זיי, זאגט יא, און גענוג. ער זאגט,— איך קען איהם געבן ווען ער וועט מיר געבן 50 רובל, ביי א אנדערן וואלט איך געקענט נעמען 100 רובל, נאר ביי איהם בין איך מרוצה אויף 50 רובל.— דער עולם איז ניט מסכים, און ניט מרוצה דערצו, און זאגן,—אז איהר דארפט איהם דאס אוועק געבן אזוי, וויל דא נעמען מיר ביי אייך גאר ניט, לאז אייך דוכטן אז מיר ווילן ביי אייך 100 רובל, וואלט איהר געגעבן? און אז איהר גיט דא גאר ניט, לויענט אייך אפצוגעבן אומזיסט דעם יונגענמאן, וועלכן אייגענטליך וואלט ער געווארן דא שוחט, ווען מ'טרעפט איהם אין דערהיים, צו ווען מיר ווייסן אז אין 3 טעג ארום וועט ער קומען. לכן, אזוי ווי דא האט ער אנגעוואוירן דורך אייך, לאז ער טאקע דורך אייך געהאלפן ווערן, גיט איהם איבער די חזקה אהן א קאפ'. ער קנייטשט זיך אן ס'גלוסט זיך איהם ניט צו טאהן אזא זאך. דעם עולם איז ניט געפעלן, זיי ווארטן אויף זיין ענטפער, יא, צו ניין! ער איז זיך מישב מיט זיינע טאלנער. איז געבליבן ביי זיי א הסכם איך זאל געבן 20 רובל, ער זאל כאטש האבן אויף הוצאות איבער־צופיהרן זיין סעמייסטווע. דער עולם איז ניט מרוצה און זאגן, איידער 20 איז גלייכער גאר ניט. איך זאג רבותי, איך בין מרוצה צו געבן 20 רובל ניט פאר דער חזקה, וויל ס'גאר ניט שעהן צו שרייבן א כתב חזקה פון 20 רובל. דעם כתב זאל ער שרייבן במתנה, און 20 רובל גיב איך איהם אויף הוצאות וועגן זיין איבערפיהרן זיך, און ער זאל מיר דערפאר אין דארף צור־העלפן צו מאכן א כתב מיט די בעלי בתים, בכדי זיי זאלן וויסן אז איך בלייב ביי זיי שוחט אהן א שום הסגת גבול חלילה, און מיט זיין ריכטיגער אמת'ער הסכמה. אלע האבן אויסגעשריען גוט גוט, ניט קיין נארישער יונגערמאן, ער רעדט מיט א געדאנק.

נו, אזוי איז געבליבן, ער האט געמאכט א כתב מיט זיינע בעלי בתים, אלע האבן זיך געחתם'ט, און איך האב געמאכט א כתב חזקה מיט'ן שוחט, ד. ה. ער האט מיר אנגעשריבן א כתב חזקה אויפ'ן דארף סלאבאדזע, און איך האב איהם געגעבן א כתב, אז ווען איך וועל מאכן א כתב מיט אלע בעלי בתים פון דעם דארף, דאן דארף איך איהם געבן

די צוואנציג רובל, און אויב איך וועל איהם ניט געבן, טאר איך ניט ארויסנעמען קיין חלק, און איך היים א מסיג גבול, און אזוי זענען אלע צופרידן געווען, און מ׳האט גוט פארביסן און געטרונקן לחיים. וואר שמועסט די טאלנער חסידים, זיי האבן זיך גאר משמח געווען. איך בין באלד אוועק געפאהרן אהיים און האב געוויזן דאס כתב חזקה, און אנגעזאגט די בשורה דעם ווייב און איהרע עלטערן, אז איך בין שוין א געהאלפענער, און נאך אין 8 טעג ארום נעם איך ארויס מיין פרוי און קינד אויף א פרנסה, און וואר שוין אין א גוטער שעה א בעה׳ב פאר זיך.

געוועהנליך איז געווארן פרעהליך, וואר שמועסט מיין ווייב, זי איז גאר אויסער זיך געווארן, פאר פרייד, סטייטש זי ווארט שוין געהאלפן. דא דארף מען אבער זעהן וואו נעמט מען די 20 רובל וואס איך האב זיך מתחייב געווען, דאס מוז דאך זיין! איך זאג אז איצט מוז מיר וויטער אנקומען צו דיין ביסל פערל, ענפערט זי בשמחה רבה, איך גיב דיר זיי אפילו צו פארקויפן אין גאנצן, אביא צו קומען שוין אויף א שטיקעלע פרנסה, און דו זאלסט מיך שוין אויסלייזן פון דעם גיהנום,—איך זאג, פארקויפן זיי, ווי איך ניט, נאר פארזעצן, — טוה ווי דו פארשטעהסט, ענטפערט זי.

איך נעם די פערל, און געה וויטער צו דעם מענטשן וועלכער האט מיר פריהער געליגען אויף זיי 10 רובל, און בעט איהם צו אנטלייהען 20 רובל. זאגט ער, אז 20 רובל קען מען אויף זיי ניט לייהען, נאר 15 רובל וועל איך דיר יא לייהען. איך זאג איהם אויף וואס איך דארף דאס געלד, און אז ער וועט מיך ביי מיין לעבן דערהאלטן, און אז ער האט ניט וואס מורא צו האבן, איך וועל זיי ביי איהם ניט איבער לאזן ח״ו, דען איך קום דאך שוין אויף א פרנסה ב״ה, און איך האף צו גאט, אז איך וועל זיי גיך אויסלייזן. ער האט מיין צער ניט געקענט צוזעהן, און האט פארשטאנען אז ער טוהט דער מיט א גרויסע זאך, אויך צו דער מצוה האט איהם די פרוי צוגעראט. הכלל, ער האט מיר געליגן צוואנציג רובל אויף א משך פון 3 חדשים צייט, און א חוץ די פערל האט ער ביי מיר געגומען א קוויטל אויך, טאמער וועל איך ניט האבן איהם אפצוגעבן, צו איך וועל ניט וועלן אפגעבן. בקיצור הדבר, איך האב שוין די צוואנציג רובל אין דער האנד, א ששון ושמחה אין דערהיים. אויף מארגן בעקום איך א בריף פונ׳ם שוחט, אז ער פאהרט קיין סלאבאדזע, זאל איך אויך מיט קומען. געוועהנליך בין איך באלד געפאהרן אין דארף אריין, און האב איהם שוין דארט געטראפן, ער געהט מיט מיר צו די בעלי בתים, כדי מיך צו באקענען מיט זיי, און בעטן זייער הסכמה אויף מיר. אסך איז דא פון זיי וואס קענען מיך פון קינד וויים, און

איך קען זיי אויך, אסך איז דא וועלכע האבן נאר געהערט פון מיר, אבער אלע זענען מרוצה, וויל איך היים דאך א היימישער שוחט, און טיראספּא־לער און בענדערער שוחטים האלטן פון מיר, און שרייבן אויף מיר גרויסע שבחים אין זייערע חודאות. בקיצור, זיי האבן געשריבן מיט מיר א כתב, און האבן זיך געחתמ׳עט, אז זיי נעמען מיר צו פאר א שוחט, און די חזקה איז מיינע בהסכם הקהל, ובהסכם השוחט, וועלכער האט מיר אוועק געשיינקט זיין זכות, און איך דארף בלייבן אויף די אייגענע קאנדיציעס וועלכע דער פריהערדיקער שוחט איז געווען.

אז דאס כתב איז שוין געווען ביי מיר אין האנד, בין איך מיט׳ן שוחט אהיים, און איהם באצאהלט די צוואנציג רובל, און ער האט מיר צוריק געגעבן מיין כתב התחייבות הנ״ל, און מיר האבן אפגעמאכט, אז ער זאל מארגן פון דאנען ארויספאהרן קיין פעטראוווקע, און איך זאל אויך מארגן ארויספאהרן פון פירקאהן קיין סלאבאדזע, און טאקע אין דער אייגענער דירה זאל איך אריין, וויל איך האב שוין מיט דעם בעה״ב אפגערעדט, אז דער שוחט פאהרט ארויס זאל איך אריין, און איך צאהל איהם דאס זעלבע.

אזוי איז געווען. איך בין באלד אוועק קיין פירקאהן, די שווער און שוויגער האבן באלד געדונגען א פוהר אויף זייער חשבון, און אויף מארגן בין איך שוין געזעסן מיט מיין ווייב און קינד און מיין גאנץ בעלי־בית׳ישקייט אויף דער פוהר. די פוהר איז כמעט געווען א ליידיקע, דער גוי האט דער וויל צוגענומען 1 רובל פוהר־געלד, און אין א משך פון 3 שעה זענען מיר שוין געווען אין סלאבאדזע, און מיר זענען גלייך צוגעפאהרן צו דער גע־דונגענער שטוב, פון וועלכער ערשט צוריק מיט א 3 שעה איז ארויסגע־פאהרן דער פריהערדיקער שוחט. מיר האבן באלד אראפגעווארפן אונזער בעלי־בית׳שקייט און זיך באלד געמוטען צו אויסשטעלן א סדר אין שטוב. געווהנליך האט לאנג ניט געדויערט, און מיר זענען באלד פארטיג געווארן. מיין גאנץ בעלי־בית׳ישקייט איז באשטאנען, נאר אין א אלטן גרויסן קאסטן, וואס איז געווען עלטער פון דער עלטער באבען וועלכען מען האט אונז געגעבן, און א אלט צובראכענעם בעט וועלכעם ס׳האט זיך צונויף געשטעלט אויף קלינעם, און א קאטשערע מיט א לאקשן ברעט, און מיט א 2 טאבארעטקעס, און א פאר טעלער מיט א שיסל, און מיט א 2 הילצערנע לעפל. קיין ביינקיל, קיין טישל, קיין קאנאפקע, האב איך ניט געהאט. דער בעה״ב מיינער האט זיך געווואנדערט וואס איך האב גאר ניט, איך דערצעהל איהם מיין לאגע, ווי ביז אהער האב איך געסטראדאיעט. דער בעה״ב לייט מיר א טישל און א 2 ברעטער, כדי איך זאל מיר קענען מאכן א געלעגער, דאס וויבל מיינס איז מלא שמחה, כאטש אזוי ארים,

אבער פארט ביי זיך אליין, רוהיג און שטיל, אהן ריזאטים, ניט אנקוקן די טארגאוולע זייערע. אייך וועט קשה זיין, ווי באלד איך בין שוין געווען א שטיקל בעה״ב, וואו איז מיין פריהעריגע בעלי־בית־ישקויט? זאלט איהר וויסן, אז עס האט אייך ניט וואס קשה צו זיין, וויל פריהער האב איך אויך ניט געהאט קיין איבעריגס, און דאס וואס איך האב געהאט איז געווען פראסטע מעבל, וועלכעס איז אפגענוצט געווארן ביי די שווער און שוויגער. הכלל, איך בין שוין פאר זיך באנייעס א בעה״ב געווארן, און בין שוין ב״ה שוחט אויף א ארט פון פרנסה, און קען שוין וואקסן ווי א מענטש מיט לייטן גלייך. אונז האט זיך אויסגעווייזן אז קיינער איז צו אונז ניט גלייך. איך ארבייט טאג און נאכט, און וואס איך פארדין ברענג איך אין שטוב אריין, און וואס איך ברענג איז ביי מיין ווייב זעהר טייהער. מיר זעצן זיך עסן, פיהלן מיר אז ס׳איז פארהארעווטע געלד קיינער שטערט אונז ניט. אלע בעה״ב גיבן מיר שטיצע ווי ווייט מעגליך, מ׳קען שוין אריין קומען צו מיר אין שטוב, און ניט פארשעמט ווערן, גלייך ווי ביי אלע בעה״ב. איך מיין אז אזוי וועט כסדר זיין, און קיינער איז צו מיר ניט גלייך.

נאר שאט, מיינע ליעבע לעזער, מיינט ניט אז ס׳איז מיר שוין גוט חלילה. מיינט ניט אז ס׳איז לאנג שטיל געווען מיטן שוחט אין סלאבאדזע, און אז פיניע־בער האט ביי זיי מעהר גליק ווי אלע אנדערע שוחטים, דאס איז נאר געווען א גרויסער חלום, וואס איך האב געגלויבט אז זיי זענען באמת גוטע מענטשן, און אז שטענדיק וועלן זיי זיך באגעהן מיט זייער שוחט וועלכער שעצט זיי דוקא מיטן גאנצן הארץ. ניין, מיינע ליעבע לעזער! אזוי גוט און שטיל האט לאנג ניט געדויערט, נאר א משך פון א האלב יאהר ד. ה. ביז נאך שבועות, אבער פון חצי סיון אהן האט זיך פארפיהרט א מחלוקת, און זיי האבן מיר און מיין סעמייסטווע פארפינסטערט און פארביטערט אונזער לעבן, און איך האב באדארפט מיט זיי אנהייבן פיהרן א שטרייט, די מלחמה צווישן אונז האט געדויערט 3 יאהר כסדר. פארשטעהט זיך אז אזא לעבן איז ניט קיין גליקליך לעבן, איך בין געווארן געווארן אז ניט נאר מיט מיר אליין שטרייטן זיי, נייערט מיט אלע שוחטים וואס זיי האלטן. דער שוחט וואס איז צוגענומען געווארן קיין פעטראווקע, ד. ה. דער שוחט וועלכער האט מיר איבערגעגבן די חזקה האט זיך אויך מחייה געווען וואס ער איז פון זיי פטור געווארן, דען זיי האבן איהם אויך גוט גערודפ׳ט. זאל אייך שוין דערום קיין חידוש ניט זיין וואס זיי האבן מיך גערודפ׳ט, מיט וואס בין איך בעסער פון יענע? בפרט אז איך בין א יונגערמאן, און א טהיל קענען מיך אלס קינד, און דערום האבן זיי קיין דרך־ארץ אנטקעגן מיר ניט געהאט ווי צו א פרעמדן, אויסער דעם

האב איך נאך ניט געוואוסט ווי זיך צו פיהרן מיט אזעלכע בעה״ב, וועלכע יעדער פון זיי מיינט, אז ער איז דער וואס אין זיין זכות אליין לעבט דער שוחט. איך האב ניט פארשטאנען דאס לעבן פון א שוחט אין א קליין ארט, דאריבער האט מען מיך געדודפ׳ט, אז ס׳איז מיר וויטער מיין וועלט פארחושכ׳ט געווארן. איך האב איבערגעלעבט ביי זיי 3 מיט א האלבן יאהר אין א ים פון צרות, ביז איך בין פון זיי פטור געווארן. איך געפין אויך פאר נויטיג ארויסצושרייבן וואס איך האב ביי זיי אין דער צייט איבערגעטראגן.

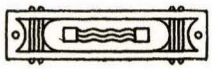
מיט דעם ענדיק איך לע״ע דעם 2־טן טהיל, און אויב אייך איז אינטערעסנע וועט איהר מוהל זיין לייענען דעם 3־טן טהיל, וועט איהר זעהן ווי גאט האט מיך שטענדיק באהיט פון אלע שונאים דורך גרויסע נסים, וויל מיין בטחון אין גאט איז געווען שטארק ווי דער פסוק זאגט: ״ולא יכלמו לנצח כל החוסים בך״.

מיין
לעבענס־געשיכטע

(פארשידענארטיגע פאסירונגען און עפיזאדן פון א יתום)

פון

פ. ד. גולדנשטיין

דריטער טייל

פתח־תקוה, תרפ"ט.

דרוק "התחיה", ר. קריצמן פתח־תקוה.

דא אין דעם 3־טן טהיי? וועלט בעשריעבן מיין ?עבן אין באכציסעריי אלס שוחט, חזן און מוהל, פון יאהר תרל״ט ביז דעם יאהר תרע״ד, אין וועלכן איך בין ארויסגעפאהרן פון באכציסעריי קיין ארץ־ישראל מיט דעם האפנונג צו האבן אין ארץ־ישראל א רוהיגן ?עבן.

אויך וועלט בעשריעבן מיין ?עבנס געשיכטע אין ארץ־ישראל, אין א בעזונדער חלק, אלס בייגאנג צום 3־טן טהיי?, פון די יסורים און די טוידט שרעק און גלות, וואס איך בין איבערגעקומען אין ארץ־ישראל.

פנחס גאלדענשטיין.

(שוחט פון באכציסעריי).

קאפיטעל כ"ב.

די שלעכטע קאנדיציעס. ליב יואל'ס בריינקט א שוחט. געבראכט הודאות פונ'ם רב'ן. דעם רב'נס ענטפער מיטן בריף. די רדיפות פון איציג כהן. די רדיפות פונ'ם תקיף סלאווסקע. די גיינגע נאך קאפינקע און טשאבריטש. די באגעגעניש מיטן וואלף. דאס אריבערגעהן דעם טייך דניעסטער איבערן אייז. איך מאך אנדערע קאנדיציעס. די בעה"ב משפט'ן זיך מיט מיר דורך א דין תורה. מקיים געווען דעם פסק.

קודם כל ווע'ל איך אייך באשרייבן די ארבייט וואס דער שוחט האט געהאט צו טאהן אל'ע טאג, אז ווען ער וואל'ט זיין א מל'אך וואל'ט ער ניט געקענט יוצא זיין פאר אל'ע, בפרט פאר אזע'לכע גראבע־יונגען וואס קענען מיך נאך אל'ם קינד כנ"ל.

דאס דארף איז גרויס און ל'אנג, עס ציהעט זיך 4—5 וויארסט און די 30 יודעשע משפחות וואס וואוינען אין דארף זענען צושפרייט אין דער גאנצער ל'יינג פונ'ם דארף. דער שוחט דארף וואוינען אין מיטן, עס זא'ל ניט זיין אייגעם וויייטער און אייגם נאהענטער, קיין שטעגדיקער קצב איז נישטא, א יעדער יוד וועל'כער קויפט א בהמה'ל'ע אדער א שעפא'ל'ע קוי'עט ער ביי זיך אין דער היים, מוז דער שוחט געהן צו איהם אהיים קוי'ען. ובזה האופן קומט אויס זומער, ווען ס'איז דא יונגע שעפא'ל'אך, קויפט יעדער א שעפא'ל'ע און קוי'עט. דאס פרעדיק'ל עסט ער א'ליין, און דאס אונטער־חל'ק גיט ער אווענק א גוי פאר א קל'יינעקייט, וויי'ל דער עיקר איז ביי איהם דאס פע'ל'כ', און דאס שטיק'ל כשר פל'יש צו האבן.— אז איהר וויסט שוין דאס, וועל' איך אייך נאך א זאך אויפמערקזאם מאכן. דאס אין מיין כתב האבן זיי געשריבן אזוי, אז אל'ע בעה"ב זענען זיך מתחייב צו צאהל'ן וואכן געל'ד, יעדער נאך זיין שטאנד, אנגעהויבן פון צעהן קאפ' ביז צוואנציג קאפ' א וואך.— ד. ה. וועו 10 און וועו 15, און די העכסטע פרייז איז צוואנציג קאפ'. דערפאר דארף דער שוחט קוי'ען עופות אומזיסט יעדען בעה"ב, און אז ער קוי'עט א שעפא'ל'ע קומט דעם שוחט דריי קאפ' פון יעדען שעפא'ל'ע, און צוואנציג קאפ' פון א פל'גא, און דרייסיק קאפ' פון א

רינד א גסה, הן כשר והן טריפה. דאס אויסגעצייכנטן צעטל האט באַ־
טראפן 3 און א האלב רובל א וואך, חוץ פון דער הכנסה פון שחיטה
וועלכעס מ׳האט געהאט ביז 2 מיט א האלבן רובל א וואך, הייסט דאס
6 רובל א וואך, חוץ אנדערע הכנסות: כפרות, פורים, חנוכה, עיו״כ, ד. ה. פאר
תפלה און קריאה בודאי נאך צוויי רובל א וואך. אודאי הייסט דאס פאר אזא
אנגעבידעוויטן יונגעמאן א גוט ארט, וואס איך האב מיך באדאפט שעצן
גליקליך. ניט איך האב מחבר געווען די קאנדיציעס, נייערט די אייגענע
קאנדיציעס וועלכע זיי האבן געדינט פאר פריהעריגע שוחטים. דאס זעלבע
האבן זיי מיט מיר אויך געמאכט, זיי האבן ניט אויפגעטאהן קיין נייעס.
דאס כתב איז מיר ניט געפעלן, ווייל איך האב באלד פארשטאנען, אז דאס
איז ניט גוט, וואס דער שוחט דארף צונויפנעמען זיין שכירות ביי אלע
בעה״ב, אלע וואך ארום געהן איינמאנען דאס וואכן געלד, דאך האב איך
געמוחט באשטעהן, ווייל מ׳האט זיי שוין פון פריהער אזוי אנידער געשטעלט,
האב איך פארשטאנען אז בעסער וועל איך ניט מאכן, אויב איך וועל מסרב זיין
אויף דעם ערשטן פונקט פון דער קאנדיציע. האב איך דערויף געשטעלט,
אז אזוי ווי די פריהעריקע שוחטים האבן ביי זיי געלעבט, מסתמא וועל איך
אויך קענען לעבן. איך האב קיין צייט ניט געהאט צו פרעגן ווי אזוי זיי
האבן געלעבט, ווייל איך האב דאך געלעבט אין גרויס דחקות, האב איך
געדאנקט גאט וואס איך האב באקומען א שטיקעלע ברויט, און וויטער איז
גאט א פאטער, מסתמא וועט ער מיך ניט פארלאזן, און אזוי בין איך ביי
זיי געבליבן פאר שוחט.

אנגעקומען צו זיי בין איך אין חדש אדר תרל״ב לפ״ק. מיין זוהנדעלע
ישראל ברודל איז שוין דאמאלס אלט געווען דעם 3־טען חדש. געווהנליך
אזוי ווי איך בין ביי זיי געווען א נייער שוחט, און מיין דאוונען איז זיי
זעהר געפעלן, און אזוי אויך קריאת התורה, און פורים די מגילה, האבן זיי
מיר פיין באהאנדעלט, דעם פורים געדיינק איך מיטן משלוח־מנות, און די
וואכן געלד — כאטש איך האב זיך בעדארפט מבזה זיין, און געהן צונויף
נעמען ווי א מין קצבה איז דאס אויסגעקומען,—דאך איז כאטש מיין מיה
אומזיסט ניט געווען, איך פלעג כאטש איינמאנען די געלד לפי הרשימה,
און שחיטה איז געווען זעהר וויניג, איין אין אייניציגער פלעגט קוילען א
קעלבל אין וואך, וויטער פלעגט יעדער קוילען עופות, גענז, און קיין קאפּ׳
ניט צאהלן, א חוץ די 10—15 קאפּ׳ א וואך אלס וואכן געלד וואס איך
פלעג אויסקאסירן.

איך האב געמיינט אז אזוי איז שטענדיק, איך האב ניט געווואוסט אז
איצטער צאהלן זיי דאס וואכן געלד בכבוד, ווייל עס קאסט זיי וואלוול,

וועו זיי קויפען אסך עופות און קיין קאפ׳ שחיטה געלד צאהלן זיי ניט, אויך האב איך ניט געוואוסט, אז קיין איינציגער שוחט האט ביי זיי ניט געלעקט קיין האניק, בין איך ערשט ביי זיי דא געווארן. אויך האב איך ניט געוואוסט, אז די סעמיסטווע וואס איז מיך זעהר מקרב, ווייזן מיר אוים פאר גוטע מענטשן, און ר׳ יצחק כהן ביי וועלכן איך וואוין יעצט אין זיין דירה, איז ער מיט זיין סעמיסטווע זענען די ערשטע און די גרעסטע מקטרגים אויף די שוחטים, און אז מ׳דארף זיך פאר זיי היטן, און ניט באניצן זייער התקרבות, ווייל זייער רחמנות איז אכזריות. איך האב זייער התקרבות אנגענומען זעהר פריינדליך, און האב זיי געשעצט העכער פון אלע בעה״ב אין דארף, אפילו פון דעם גביר דעם תקיף מענדעל סלאווסקע, כאטש יענער האט זיך געשטעלט אין די וואכן געלד מעהר ווי פון אלע, דאך איז כהנ׳ם סעמיסטווע געשטאנען ביי מיר העכער פון דעם גביר סלאווסקע. אט די צוויי פאמיליעס זענען געווען די ראשים פונ׳ם דארף, אלע איבעריקע פלעגן נאר נאך זינגען זייער לידל, און אז מ׳האט בעדארפט שקצים, איז געווען צווישן זיי די בעסטע און די פיינסטע שקצים וועלכע זענען נישטא אזעלכע שקצים אין די גרויסע שטעדט אפילו. און אט, אז איינער פון די צוויי ראשי בתי־אבות האט זיך געמומען קריג אויפן שוחט, האבן זיך באלד אלע געטאהן אגיטאטארס פון אלע זייטן מיט אלערלייי עלילות, און ס׳איז געווארן א קאך אין דארף מיט׳ן שוחט, און דער שוחט האט שוין געהאט צרות פון אלע זייטן און בזיונות פון יעדען שקץ באזונדער, פארוואס? פארוען? איז נישטא, אזוי דארף זיין אהן א פארוואס. און דאס אלעס בין איך געווארן געווארן אין דעם משך פון די שטיקל צייט, אז דער שלום פון שוחט באשטעהט נאר אין די צוויי דערמאנטע פאמיליעס, האב איך אנגעוועגדעט אלע מיינע ענערגיע צו באפרידיקן זיי, אזוי ווי איהר וועט וויטער לייענען.

ר׳ כהן האט געפיהרט א פרומע חסידישע ראלע, אפילו א פראסטע, נאר אנקוקן איהם האט ער אויסגעזעהן ווי א אויסגעוויקטער חסיד, און פלעגט לויפן צייטנווייז אין מקוה אויך. קיין קינדער האט ער ניט געהאט, נאר א פרוי א חסידה, זעהר א פראסטע, און א אלטע שוויגער מיטן נאמען אסתר, וועלכע האט געהאט א איידעם ר׳ לייב יואל׳ס, א שם דבר, א יוד, א חסיד, א למדן, און א מופלג בתורה, א הייסער טאלנער חסיד פון די גרויסע מקורבים ביים רב׳ן. די אלטע האט דערמיט זעהר שטאלצירט, און נאך איהר כהנ׳ס סעמיסטווע. און די שטוב האט געהייסן די חסידישע שטוב, און ביי דעם ר׳ איציע כהן איז געווען דער מנין אויך. אלע פלעגן שבת און יו״ט געהן צו איהם דאוונען. נאכן דאוונען פלעגט ער געבען

דעם עולם קידוש און פארבייסן, און דערום זענען אלע מתפללים געווען צוגעבונדן צו דער שטוב, בפרט אז ער האט אויסגעהאלטן דעם מנין אויף זיינע קאסטן, און האט געהאט א אייגענע ס׳ת אויך. געווען־ליך האט דער שוחט געמוזט געהן שבת דאוונען צו כהנ׳ס מנין, כאטש אין אנדערן עק דארף איז געווען נאך א מנין, נאר א קלענערער און פון פראסטערע לייט ווי דא.

ביי דעם גביר מענדל סלאווסקע וועלכער האט געהאט א ווייב א גרויסע חסידה, א סאוראנערן, און צוליב איהר האט ער זיך גערופן סאוראנער חסיד, ער איז געווען א גרויסער גראבער־יונג, נאר א בעל גאוה און א רודף כבוד. אט ביי איהם, ביי דעם סלאווסקע אין שטוב איז אויך געווען א מנין און ער פלעגט זיי אויך אנטרינקען און אנעסן נאכן דאוונען, בכדי זיי זאלן געהן צו איהם דאוונען, און דאס האט ער געטאהן נאר פאר קנאה, וואס ער האט זיך מתקנא געווען אין כהנ׳ס סעמייסטווע, און איז געווארן זיין קאנקורענט, און פון דאנען האט זיך געגומען דער מקור פון די מחלוקת אויף די שוחטים. דען דער שוחט האט בשום ענין ואופן ניט געקענט יוצא זיין פאר בייד־ע. ממה נפשך, איז ער געגאנגען צו כהנ׳ס מנין, האט סלאווסקעס געפיירט, אלא איז ער געגאנגען צו סלאווסקעס מנין, האט אויפגעפיירט כהנ׳ס מנין. און דער רוגז פון כהנ׳ס מנין איז געווען געפערליכער פארן שוחט ווי סלאווסקעס, ווייל ביי כהנ׳ן איז געווען א שטארקער צד, א׳ אדם גדול ר׳ לייב יואל׳ס הנ״ל, וועלכער קען דעם שוחט צושטעלן א בענקאלע ביים רב׳ן אין טאלנע, איז ער א אפגע־קאכטער אויף אייביק ח״ו, דאריבער האבן די פריהעריקע שוחטים געדאוונט נאר ביי כהנ׳ן, און האבן בעסער געליטן פון סלאווסקעס צד, ווייל פון סלאווסקען אליין האבן זיי ניט געקענט אסך לויידן, ווייל ער איז א פאר־נומענער מענטש געווען אין זיינע געשעפטן. ביי כהנ׳ן אבער איז געווען פונקט דער היפך, דען ר׳ כהן איז שטענדיק געווען א היים זיצער און שטענדיק געהאט צייט אויסצוהערן רכילות און לשון הרע, און ווען איינער איז געקומען עפעס אנריידן אויפן שוחט, האט מען איהם געטראפן רוהיק אין דער היים, און אזוי אויך זיין ווייבל שיינדלע. און אזוי די אלטע שוויגער דעסטגלייכן, און זיי אלע האבן געקענט אנשטעלן זייער למדן דעם חסיד ר׳ לייב הנ״ל, אז ער זאל אנמאכן א רעש אין אלע עולמות העליונים והתחתונים ביים דאוונען, און משפיל זיין דעם שו״ב עד לעפר. געווען־ליך האבן די שוחטים געציטערט פאר דעם רוגז פון כהנ׳ס סעמייסטווע, און האבן שטענדיק ביי זיין מנין געדאוונט, און נאכגע־זונגען זייער ליעדל און זיי אונטער־געשמייכלט. אז איך בין פון די אלע

זאכן געווארן עפ"י חוש הריח ועפ"י השמועה והריאה, האב איך באשלאסן ביי זיך צו גיין בדרך פשרה מיט ביידע סעמיסטוועס, איין שבת דאוועגען ביי כהנ'ן, און איין שבת ביי סלאווסקען. יו"ט אויך דאס זעלבע. דאס איז זיי אלעמען געפעלן, חוץ מיר אליין איז ניט געפעלן געווען, דאס איך מוז גיין אזוי ווייט, און שבת און יו"ט קיין רוה ניט האבן, נאר למען השלום האב איך דאס געטאהן, און בין באפריינדעט געווארן מיטן חסיד לייב יואל"ס, אז ער האט צו מיר גאר ניט געקענט האבן. עס האט מיר ניט געהארט אז ער האט געזאגט, אז ער וויל מיר עקזאמענירן אין דינים צו איך קען, איך האב זיך געלאזט עקזאמענירן. ער האט געזאגט מיר זאלן צוזאמען לערנען הלכות שחיטה וטריפות, וויל ער וויל דאס לערנען מיט א שוחט, בכדי ער זאל דאס גוט פארשטעהן אין פראקטיקע, דאס האט מיך ניט געהארט, כאטש ער האט מיט מיר אויסגענומען איך זאל קומען צו איהם אין שטוב לערנען, וואס דאס איינציגע האט מיר אי־ גענטליך ניט בעדארפט אנשטעהן, און ניט פאסיק פאר מיינע בעה"ב, נאר וויל איך האב פארשטאנען זיין כונה, אז ס'איז נאר ער זאל האבן א עלילה פון וואס אנצוהייבן א מחלוקת אויפן נייעם שוחט צו מאכן, דערום האב איך באשלאסן איינצושטימען און איהם נאכגעבן אלעס למען השלום, און אזוי האט זיך אוועק געצויגן דער שלום ביז נאך שבועות.

נאך שבועות האט ער מיר אנגעהויבן ארויסווייזן זיין כונה, אז ער מיינט איך זאל ווערן א טאלנער חסיד, פארוואס זאגט ער מיר, זאלסטו ניט ווערן קיין טאלנער חסיד? ס'איז א בושה אז מיר זאלן האבן א שוחט א חבד'ניק, ווי קומט עס אהער? לכן, זאלסטו וויסן אז אויב דו וועסט מיך ניט פאלגן וועסטו חרטה האבן. איך האב מיך געווהנליך אויסגעלאכט דערפון, און געזאגט: וואס פאר א בושה איז דאס אז מ'איז ניט קיין טאלנער חסיד? איז דען ענין שחיטות געווענדעט אין חסידות? און א יוד וועלכער איז א פרומער שוחט, און א ירא שמים, און קען גוט לערנען, און איז גאר קיין חסיד ניט, איז ער דען פסול פון צו זיין א שוחט חלילה? און אז ער איז ניט קיין לערנער און ניט קיין ירא שמים, און ניט קיין אומן אין שחיטה, נאר זיין גאנצע מעלה באשטייט אין דעם וואס ער איז א טאלנער חסיד, איז ער שוין פיין און גוט? חלילה! איהר ר' לייב זאלט זיין אזוי פארפיהרט. ער זאגט, טענה'ן וויל איך ניט, נאר זאגן זאג איך אייך, אויב איהר ווערט ניט קיין טאלנער חסיד וועט איהר חרטה האבן. און אזוי איז פון דעם טאג אהן געווארן צווישן אונז א פרוד לבבות. איך האב אנגע־ הויבן צו באמערקן אז מ'קען ניט ליידן ביי איהם אין שטוב, ווען איך פלעג קומען לערנען אונזער שיעור ווי מיר האבן אפגערעדט כנ"ל, האב

איך אויפגעהערט קומען צו איהם. און האט מיר ניט פארגעהאלטן פאר־ וואס איך קום ניט.

צו ביסלאך באמערק איך שנאה אנטקעגן מיר פון איציע יואל׳ס שטוב אויך, פון זיין שוואגער יצחק כהן, וועלכען מ׳האט אויך גערופען נאכן שווערם נאמען איציע יואל׳ס, ווי מ׳רופט איהם לייב יואל׳ס. אז די משפחה האט מיר אנגעהויבן האסן, האב איך געוואוסט אז דא הויבט זיך אהן ביי מיר א נייער שוחט׳שער לעבן, מ׳דארף אנהייבן צו געהן מיט חניפה און שקרים, אז ניט וועט ניט זיין גוט מיט מיר, איך בין אבער בטבע ניט קיין חונף חלילה, און שקר האב איך אויך פיינט בתכלית, און א מאסקע וועל איך ניט אנטאהן אפילו עם וועט מיך קאסטן מיין לעבן, ע׳כ האט זיך ערשט דאס פייערל צובלאזן, אז איך האב אפען געזאגט, אז די דריי זאכן, חניפה, שקר און צביעות וועלן זיי ביי מיר ניט פועל׳ן בשום אופן, איי זיי קענען מיר דאך שלעכטס טאהן, איך האב אבער א גרויסן גאט וואס איך פאר־ זיכער זיך אין איהם. ער וועט מיר העלפן מיט׳ן אמת, און אז איך וועל אפילו סטראדאיען הארט מיך ניט, אבי מיינע געוויסן זענען ריין אנטקעגן לייט, איך וועל קיין פאלשער חסיד ניט זיין, אזוי ווי איך בין ניט קיין פאלשער יוד ח׳ו, און איך וועל שטענדיק זאגן דעם אמת אהן א שום חניפה.

מ׳האט מיך אנגעהויבן צו רודפ׳ן פון איציע יואל׳ס שטוב. מ׳האט אנגעהויבן צו זוכן אויף מיר חסרונות, און פון חסרונות טאקע אריבער געגאנגען אויף עבירות אויך, און אזוי ווי איך ביך געווען ביי איהם א שכן, האבן זיי געקענט גאר גרינג געפינען אין מיר חסרונות. און טאקע עבירה׳לאך אויך, מיט וועלכע זיי האבן גערעט אין גאנצן דארף צו פאר־ נישטיקן מיך, און צו פארטרייבן מיך פון צו זיין שוחט ביי זיי, און אין דעם האבן די ביידע ווייבער פון כהנ׳ס שטוב, די מוטער מיט די טאכטער, איציע יואל׳ס פרוי און די שוויגער האבן געדיינסטעוועט און אגעטירט דעם עולם, דער גרעסטער חטא מיינער איז געווען דאס איך בין ניט קיין טאלנער חסיד, און גלויב ניט אינם רב׳ן, און אין זיינע מופתים. און נאך א חטא איך גיה ניט אין מקוה כאטש אפילו איין מאל אין וואך, איז א סימן אז ער איז גאר א מתנגד חלילה. ווייטער א חטא, וואו האט זיך געהערט אז א שוחט זאל אפ זיין א האלב יאהר און ניט פאהרן צו קיין רב׳ן, צו כאטש שיקן א פדיון דעם רב׳ן. נאך א חטא, נאר הערט זיך גוט צו, וואו האט זיך געהערט אז א שוחט זאל האלטן א קינד אויף די הענד בעת ער דאוונט צו ער לערנט, — ווייל אזוי ווי מיר זענען געווען שכנים, האבן זיי געקענט אמאל זעהן, ווען די מוטער איז גראדע ניט געווען אין שטוב, און דאס קינד האט זיך צו וויינט, און איך האב גראדע דאמאלס געהאלטן

אין דאונען, צו אין א ספר אריין קוקן, און איך האב דאס קינד געוואלט איינשטילן, האב איך דאס קינד געגומען אויף די הענד, פאר געווים איז דאס א חטא, דען דאס קינד קען זיך ניט האלטן ריין. ווידער האבן זיי געפונען חטאים און חסרונות אין מיר, וואס איך בין ניט קיין נכנע, און קיין מאל גיב איך נאט נאך קיין בעה״ב, און עס מוז נאר זיין ווי איך וויל, איך געה קיין מאל ניט אריין צו קיין בעה״ב צו פארברענגען, ווי יענע שוחטים פלעגן קומען און דערצעהלן מופתים פונ׳ם רב׳ן, איך זיץ תמיד אין דער היים ביים ווייב, איך טרינק ניט ווי א חסידישער יוד דארף קענען טרינקען א ביסל בראנפען. הכלל, מלא חסרונות און חטאים, און דאס איז צופויקט געווארן אין שטוב ביים מנין. פריהער איז דאס גערעדט געווארן אין דער שטיל איך זאל ניט הערן, און שפעטער איז עס צולאזט געווארן אויפן גאנצן דארף, און פון מויל צו מויל איז דאס אויסגעקומען קיילעכדיקער און שארפער, אזוי, אז ס׳איז ארויסגעשפרונגען עטליכע שקצים און האבן מיר אנגעהויבן צו וויזן זייערע קענטניסע. פארשטעהט זיך, אז די שקצים, האבן זיך אנגעשכור׳ט ביי איציע יואל׳ס וועלכער האט אויף א זעלכע זאכן ניט גערשאלעווט קיין כיבוד אפילו אין א וואכענדיקן טאג, בפרט א שבת ויו״ט נאכן דאווענען ביים מנין אז איך האב געזעהן ווי די משפחה פיהרט זיך, בין איך ראשית דבר ארוים פון זיין וואוינונג, און איך האב מיר געדונגען א דירה אין דארף ביי א וואלאך, בכדי איך זאל זיי ניט אנקוקן אלע וויילע, און בכדי ס׳זאל זיי ניט אנקומען אזוי גרינג אנצושיקן שקצים שרייערס, און זיי זאלן ניט קענען נאך שפיערן מיין יעדן טריט. איך האב ניט געקענט אפילו רעדן מיט מיין ווייב אין שטוב, ווייל מ׳האט זיך גע־דרעהט ביינאכט ארום די פענסטער צו הערן און צו זעהן וואס טוהט זיך ביי מיר אין שטוב, קענט איהר שוין פארשטעהן די גרויס פון מיין שטוב,— ס׳איז נאר איין ציימער וואס האט ביי מיר געדינט פאר א פריכא־זשע, זאל, סטאלאווע, ספאלניע און קיך אויך, לכן איז ניט געווען ווי אויס־צו־באהאלטן זיך מיט א ווארט פון זיי. איך האב זיך אויסגערעדט מיין הארץ ביי מיר אין שטוב, אויף מארגן האט דאס יעדער געוואוסט, אין אנפאנג האב איך ניט געוואוסט פון וואנען דאס וואקסט, נאר דערנאך בין איך געווער געווארן, אז מ׳שטעהט שטענדיק ביי מיר אונטער די פענסטער, און מ׳הערט זיך איין אלעס וואס מ׳רעדט, דערום האב איך זיך פון די קאנטראלארן ארויסגעצויגן. דא איז געווארן דאס פייער נאך גרעסער, אז איך האב אויפגעהערט צו געהן צו דעם מנין און פלעג שוין געהן אלע שבת נאר צו סלאווסקעס מנין, צו בעסער גזואגט, ווי אנדערע פלעגן איהם רופן ״פאטשטאר״, ווייל ער האט געהאלטן די פאטשט. דער פאטשטאר

איז געווען א קאנקורענט פאר איציג יואל׳ס, און זיי האבן זיך איינער דעם צווייטן געהאסט. געווענליך איז ער צופריעדן געווען פון אזא צופאל און האט דערפון שטארק געקוואלן.

אז דער איציג יואל׳ס האט געזעהן, אז איך האב פון זיין מנין אויך אפגעטראטן, האט ער נאך בעסער געפייערט. ווער שמועסט, זיין שוואגער לייב יואל׳ס דער למדן, כאטש אייגענטליך האט איהם דאס הנאה געטאהן וואס איך קום ניט צום מנין, דערווייל איז ער דער מתפלל פארן עמוד און דער בעל קורא אויך, כאטש ער איז א שעהנער בעה״ב און דארף דאס ניט פאר קיין פרנסה, נאר דאך איז דאס א כבוד פאר זיין שוואגער און שוועגערן און שוויגער, לאזן טאקע אלע וויסן אז ער איז טאקע בכל המעלות טובות איוד, א חסיד, א בעל תפילה, בפרט אז ער איז דאך מזכה דעם עולם דאס ער דאוועגט, דעריבער קענט איהר פארשטעהן, אז מיין ניט קומען צום מנין האט איהם ניט געהארט, און ער האט געהאט א גוטן מאטעריאל וואס עם האט איהם געקענט דינען פאר א גיטאציג צו מאכן צווישען די בעה״ב. אזוי ווי דער מנין איז דער עיקר, און פון תמיד אהן פלעגט נאר דא ביי זיי דאוונען א שוחט, לסוף מאכט ער זיי פאר אוים בעה״ב און הערט זיי ניט און געהט צום פאטשטאר, היתכן? אזוי ווי ער מאכט זיי אוים בעה״ב, זאלן זיי איהם מאכן אוים שוחט. הכלל, עם קאכט, עם רעשט זיך אין דארף מיטן שוחט, און די רכילות׳ן אויף מיר איז שוין אנגעקומען אין שטאדט אריין אויך. נאר אין שטאדט האט מען זיך פון זיי ווייניג וואס געמאכט, מ׳קען מיך און מ׳קען זיי. אדרבה, אין שטאדט פלעגט מען פון זיי א תל מאכן און זיי מוסרן אז זיי טוהען ניט גוט אנטקעגן מיר, און אז זיי האבן א גוטן שוחט דערטאפט און וויסן איהם ניט צו שעצן. נאר זייערע ווערטער האט געווירקט אויף די סלאבאדזער שקצים, נאר ביז זיי זענען געקומען אין דארף אריין, דאן האבן זיי פאר־געסן די אלע גוטע רייד פון די שטעדטישע לייט, און האבן וויטער געטאהן זייערס נאכן פלאן פון די אנעטאטארים, און אזוי האב איך כסדר געהאט רדיפות ארום זיך, ארים בין איך געווען, און געפלאגט האט מען מיך פון אלע זיימן, קענט איהר שוין פארשטעהן מיין לעבן, מיין גליק, וואס איך האב געהאט אין סלאבאדזע, נאר קיין חילוק ניט פון מיין פריהעריקן לעבען ביז דעם יעצטיקן, נאר דאס וואס איך בין יעצט ניט נע ונד און בין ניט צושייד פון מיין פרוי און קינד, און מיר לעבען און ליידן צוזאמען, און זיצן ביי א אייגענעם טיש, און מיר קענען נאך געבן א הונגעריקן עפעס אויך, איי ווי קומט מיר אהן מיין ברויט, דאס האב איך אנגענומען פאר ליעב, בעסער ווי צו זיין צושיידט, און בעסער ווי צו עסן ביי די שווער און

שוויגער, און אז גאט וועט וועלן וועט פון אלע אומזיסטיקע פיינד ווערן פריינד, אזוי פלעגן מיר זיך אויסריידן דאס הארץ.

דערווייל איז אוועק דער זומער, און עס קומט אונטער יו"ט ימ"נ, הויפט מען אהן צו אגעטירן אז דעם שוחט זאל מען ניט לאזן דאוונען ר"ה ויוכ"פ מ'זאל דינגען א בעל תפילה, בכדי מיר מזיק צו זיין, איך האב נאך ביז דאמאלס ימ"נ ניט געהאט געדאוועגט אין ערגיץ, לכן האב איך זיך דערפון וואס וויניג געמאכט, וויל איך האב זיך גאר געשראקן צו דאוונען ימ"נ. הכלל, זיי אבער האבן קיין בעל תפילה ניט געקענט דינגען, וויל זיי האבן ס"ה געקענט צאהלן נאר 30 רובל, האט זיי לייב יואל"ס געדאוונט שחרית אומזיסט, און מוסף האבן זיי צו מיר געמוזט אנקומען ממילא, און מיר האבן זיי געגעבן נאר 20 רובל, איז אויך געווען עפ"י מדת חסידות. איך האב דעם ימ"נ אויסגענומן, אזוי אז אנדערע האבן געביטן זייערע מיינונגען אויף מיר צו גוטן, נאר דאס האט לאנג ניט געדויערט, דען זיי זענען וויטער איבערגעארבייט געווארן אויף שלעכטן מיד צו רודפ"ן, און אזוי האב איך ביי זיי אפגעלעבט א יאהר, אונטער דער צייט פון דעם יאהר האב איך גאר ניט געוואוסט פון קיין לעבן, הארעווען האב איך געהארעווען ניט מיט קיין מענטשן קראפט, און האב קיין רוה ניט געהאט, ניט טאג, ניט נאכט, און דערצו האב איך ערשט געהאט רדיפות פון אומזיסטיקע שונאים, נאר אויפגעהאלטן האט מיך די געטריישאפט פון מיין פרוי און די געטריישאפט פון מיר צום קינד, ווען ניט וואלט איך געווען אוועק וואו די אויגען וואלטן מיך געטראגן אביא ניט אנקומן אזוינע שלעכטע מענטשן.

אייך וועט קשה זיין ווי קומט דארט אזוי פיעל ארבייט מ'זאל דארפן ארבייטן טאג און נאכט, ווי אל איך אייך אויף קלעהרן. אייגענטליך איז דארט געווען ארבייט פון שחיטה העכסטן אויף א שעה צייט, אבער ווען־זשע, ווען מ'קויפט אין אבוינע צו אין אהויף, — דא איז געווען די שחיטה ניט קיין אפגעשטעלטע צייט און ניט אויף קיין באשטעלטן פלאץ, יעדער איינציגער בעה"ב וועלכער האט געוואלט פיהרן קצבות האט ער געקויפט א שעפאלע און גערופן דעם שוחט צו זיך אהיים, פארגעסט־זשע ניט אז דאס דארף האלטן 6—7 וויארסט די ליינג, די יודען זיצן צושפרייט און צוזעהט אויפן גאנצן ליינג פונם דארף, און אז איינער וואס זיצט אין עק דארף האט מיך געהרופן קוילן א שעפאלע האב איך געמוזט גיהן, און דא איז געקומען צו מיר אבעה"ב פונם אנדערן עק דארף מיך רופן קוילן, ווען איך בין נאר ארויס געגאנגען פון די שטוב, געווועהנליך איידער איך בין געקומען א היים פון דעם ערשטן ארט האט געדויערט, און דער 2־טער האט קיין טערפעניע ניט, און האלט אין איין לויפן. און אמאל

טאקע שעלטן אויך, פארשטעהט זיך אז ווען איך בין אהיים געקומען, פונם ערשטן, פלעגט מיר דאס וויב דערצעהלן וויי דער 2־טער איז שוין 3 מאל געלאפן נאך מיר, האב איך זיך אפילו ניט אנידער געזעצט און געלאפן צו אים, פלעג איך טרעפן אז זיי האבן עס געקויפט אויף טריפה, איז ערשט מיין גאנג געווען אומזיסט און מיט פאר דראם, און אז איך האב צום גליק געטראפן לעבעדיק דאס שעפעלע און האב דאס געקויפט, האב איך זיך געהאלטן אין איין פארענטפערן. איז אזוי, אויב דאס שעפעלע איז כשר געווארן, איז ער וויכער געווארן און גערעט ווי אמענטש, אלא איז עס להכעיס טריפה געווארן, איז ער ערשט רעכט אין כעס געווארן, וויל איבערן שוחט האט ער אנגעוואוירן די קונים, דען ער האט בעדארפט אזוי שפעט הארן אויף אים. אפילו דאס וויב איז שוין אויך ארוים געקומען איהם מיט העלפן — אזוי קומט דיר, יענער איז ביי איהם א בעה"ב און דו ניט, צו יענעם גיהט ער פריהער און צו דיר זהסטו דאך ווען ער קומט, און מאכט ערשט טריפה,—מיינט איהר שוין דערמיט ענדעקט זיך, ניין! אז איך קום אהיים פונם 2־טן, דערצעהלט מיר מיין פרוי אז דער אן דער איז געווען מיך רופן מיט אכעס שוין 2 מאל, סטייטש דער שוחט איז געווען נעבן מיר אן האט ניט געקענט צו געהן צו מיין שטוב, פרעגן אפשר קויפט איהר? הערענדיק דאס מוז איך שוין לויפן וויטער אמאל צו יענעם אין דעם ערשטן עק דארף אן זיך פארענטפערן, אז ווען איך וויים וואלט איך געווויס ניט געקוקט אויף מיין עהרע, אן וואלט געווים געפרעגט. אם כן אז איך גיה אין איין עק דארף, דארף איך קלאפן אן פרעגן ביי אלע יודישע הייזער צו דארפן זיי קויפן, אן מיט איהם האט זיך אויך אזוי געענדיקט וויי מיט דעם 2־טן, אז עס איז כשר געווארן איז געווען אהאלבע צרה, אלא ס'איז טריפה געווארן איז די צרה געווען גאנץ. אזוי האב איך געקענט אפגעהן אהאלבן טאג, אן האבן געקויפט 3 צו 4 שעפאלאך ניט מעהר, פארנאכט האט זיך וויטער אנגעהויבן אזא מין שחיטה אן אזוי האב איך געקענט אפגעהן ביז אהאלבע נאכט אן האבן געקויפט 3 צו 4 שעפאלאך, פארגעסט ניט אז ס'איז נאך דאנערשטאג וואס איך דארף ארומגעהן קלויבן מיין וואכן געלד, וועך עס גיט, וועך עס בלייבט שולדיג, אן וועך עס האלט זיך גאר אין קריגן מיטן וויב, אן אז דער שוחט קומט אהן, לאזט ער אוים זיין גאנצן כעם אויפן שוחט'ס קאפף, אדער איינעם טרעפט איך ווען ער פאהרט אין שטאדט נאך בראנפן, בט'ט ער אוים צו מיר אלע חלומות,— יעצט קומט איהר מאנען געלד?—ד.ה. איך בין אמחויב צו וויסן אז ער פאהרט נאך בראנפן. צום 3־טן קום איך, שלאגן זיך דארט שיכור'ע גוים, אן דער ארענדאר מיטן וויב אן קינדער

שרייען און ווינען, פאר שרעק, און איך מוז אנטלויפן. און אזוי בלייבט חוב פון וואך אויף וואך, און פון מיין צעטל בלייבט האלב שכירות און האלב חובות. אז ס׳איז געווען שלום איז נאך געווען צו דערליידן, אבער אז ס׳איז געווארן מחלוקות איז יעדער אויפציקער געווארן ביי זיך א תקיף, דארף דער שוחט ניט זיין אזוי גראב אנטקעגן איהם נאך מאנען איהם שכירות, און דער איז א תקיף וויל ער רודפ׳ט דעם שוחט, וועט איהם דער שוחט ניט סמייען צומאנען, דען ער וויל איהם גאר ניט פאר קיין שוחט. מהיכא תיתא, קויפט ער אהן געלד איז גוט, און פאר געלד איז ער ביי מיר קיין שוחט ניט. פון די אלע זאכן קענט איהר שוין פארשטעהן מיין דארטיקן לעבן און מיינע גליקן, איך האב אפשר געהאט ארום און ארום 3 רובל א וואך פרנסה, דערפון האב איך בעדארפט לעבן מיט א וויב און קינד, און אזוי ביטער הארעווען און פארשווארצט ווערן, און אזוי פיעל רדיפות האבן פון אלע זייטן, איך מיין אז פון דעם ביסל באשרייבונג קענט איהר שוין האבן א באגריף אין די מענטשן. איך וויים ניט צו א אנדערער וואלט דאס איבערגעטראגן, נאר איך בידנער יתום וועלכער איך בין פון קליינ־וויים אהן געוואוינט צו סטראדאיען און צו לעבן אין דחקות ווי אייך איז בעקאנט, האב איך דאס געקענט טערפען און ליידן און נאך לעבן אויך, און אויסצאהלן די פריהעריגע חובות, און זיך צוגעקליידעט, און צוגעקויפט אין שטוב אריין מעבעל—בויגקליך, א טיש, א בעטל וכדומה... אז אין שטוב האט מען שוין געקענט אריין גהען, און מיינע שונאים האבן שוין געקענט זאגן אויף מיר אז איך בין שוין רייך געווארן, און לעב מיר ווי א גראף ביי זיי. דאס האט זיי אויך געברענט וואס די שוחט׳קע איז א שעהנע און א ווירטה, א בריה, א באלעבאסטע, דערצו זענען זיי ניט געוואוינט געווען, זיי וויסן אז א שעהנע, א בריה, געהער נאר צו זיי בעה״ב, אבער ווי קומט דאס צו א שוחט זאל האבן אזא שוחט׳קע, אז די שוחט׳קע האט זיך געגעבן נייען א קלייד אויף פסח, דאס איז געווען דאס ערשטע קלייד דאכט זיך וועלכעם איך האב שוין זוכה געווען צו מאכן פון מיינע פאר־דינסטן פון נאך מיין חתונה אהן, ס׳איז געווען אודאי א מאדנע קלייד, עס האט מסתמא געקאסט מיט גענוי 10 צו 12 דובל.

הערט זיך נאר גוט צו, וואס בעה״ב גראבע יונגען מערדערס, קענען טאהן אהן בושה, פונקט ביי די מצות באקן. דארט איז געווען אינגעפיהרט, אז אלע בעה״ב האבן זיך צונויף גענומען באקן מצות אין א שטוב, און אלע האבן געהאלפן. איז בשעת באקן די מצות ווערט מסתמא א שמועס פונ׳ם שוחט, קומט מען צורייד פון דער שוחטק׳ע, אז זי האט זיך געגעבן נייען א קלייד מיט ״מאדעס״ אודאי איז געווארן א רעש אין אלע עולמות,

וועד שמועסט אז די מצות האט מען נאך געבאקן ביי איציג יואל'ס אין שטוב, דער זאגט עס קען ניט זיין, יענער שווערט זיך ס'איז אמת, און ער וועט עס דערווייזן די וויבער ביי די מצות. איז געווען זעהר אינטערעסנע טאקע פשוט צו זעהן וואס פאר א מאדניצקע איז די שוחט'קע, און וואס פאר א נידע־ריקער שוחט ס'איז ביי זיי. אנדערע האבן געשריען מ'דארף לויפן צום שניידער און ברענגען דאס קלייד אהער און אלע זאלן זעהן. געזאגט און געטאהן. באלד איז מען אוועק געלאפן צום גרויסארטיקן דארפס־שניידער און געבראכט דאס קלייד, אלע האבן דאס באטראכט און באלאכט מיט ליצנות און רשעות, און פון גרויס התלהבות האט איינער געכאפט דאס קלייד און אנגעטאהן אויף זיך, און געמען טאנצן, און מיט איהם האבן מיט געטאנצט די גאנצע חבריה. איהר קענט אייך פארשטעלן די שמחה וואס דא איז געווען ביי די מצות, דעם נצחון וואס זיי האבן איינגענומען, און אפשר מיינט איהר א אינגאלע צו א יונגערמאן האט דאס געטאהן, ניין, שוין א בעה"ב פון א יאהר 40, ער האט געהייסן חיים ווארניצעה. נו, ווי פארשטעהט איהר, האט שוין מיין פרוי געקענט געהן אין די קלייד? איז איהר שוין באקומען דער יו"ט? פאר געווים ניין. דאס קלייד האט זי שוין אפילו פון דעם שניידער ניט געוואלט אפנעמען. א גאנץ יו"ט האט זי פארבראכט אין געוועהן, וואס גאט שטראפט אונז אזוי ביטער אהן רחמנות, דאס האבן זיי איהר געטאהן, כאטש מיר האט דאס אויך געטראפן ווי איהר. אבער דאך האבן זיי געמיינט נאר איהר, פאר קנאה אויף איהר שעהנהייט און פאר איהר וויבשאפט ווי פריהער איז בעשריבן. ס'איז נאך פאר זיי נאך וויניג געווען וואס זיי האבן געטאהן. נאך אזאך א רשעות וועל איך אייך דערצעהלן פון זיי. איך האב געהאט צו באקען 20 פונט שמורה־מצות, וועלכעם דער וויץ מיטן אפמאלן האט מיך געקאסט 4 רובל, חוץ פיעל טרחא, איהר קענט זיך פארשטעלן. קום איך צו מיינע בעה"ב זיי זאלן מיר אפבאקן די 20 פונט מעהל. באדינג איך מיך מיט זיי פאר 2 רובל און באצאהל זיי פארויס, דען אנדערש האבן זיי ניט געוואלט. און נעם מיט זיי אויס, זיי זאלן דין קאטשען און זיין נזהר פון אלעם וואס איך בעט זיי, שטעלט אייך פאר וויי זיי האבן מיר א באק געטאהן, טאקע ווי רוצחים, זיי האבן זיך אין מיר נוקם געווען ווי וויט זיי האבן געקענט. היינו, די קא־טשערם האבן געמאכט גראב, און פון דעם אויוועז איז דאס ארויס געגומען געווארן רוי ניט דערבאקן. איך האב געוויינט, געבעטן און געשריען, און זיי האבן געלאכט ווי קאלטע רוצחים, און אזוי האב איך אהיים געטראגן רוי האלב געבאקענע שמורה־מצות, וועלכע האבן אפילו ניט געניצט פאר פראסטע מצות, פשוט מיר חמצ'דיק געמאכט א האלבן פוד מצות, און נאך

געגומען ביי מיר דערפאר 2 רובל, אנשטאט איך האב געזאלט פארקויפן קיין טיראספאל שמורה־מצות, און פארדינען זיך עפעס צום פסח, האב איך דערלעגט די גאנצע 6 רובל נאך מיט וועהטאגן און גוטע גרעזאטע, און ניט געטארט אפילו זיך אנטקעגן שטעלן, ווייל דאס האבן געטאהן די גרעסטע שקצים פון דארף. די רעכטע האנד פון כהנ"ס געוויסע סעמייסטוות, אזוי האב איך געליטן דאס גאנצע יאהר, נאר אלעס איז דאך אונמעגליך פאדראבנע ארויסצושרייבן.

דאס יאהר האט זיך געענדיקט, די רדיפות שטארקן זיך, ס'איז געקומען דערצו, אז דער לייב יואל"ס האט דערטאפט א יונגענמאן, א טאלנער חסיד א שוחט, וועלכער זוכט א ארט אויף שחיטות, נעמט ער און ברענגט איהם אין דארף אריין צום שוואגער איציע יואל"ס, און זיי ביידע נעמען איהם צו זיך און ארבייטן ער זאל בלייבן שוחט, און מיך זאל מען מדחה זיין. אלע זענען צו איהם צוגעשטאנען אהן שום מיה, דען וואס מאכט זיי אויס, קיין רחמנות איז דאך נישטא, וויער שמועסט אויף א שוחט, וואס איז א שוחט, ער איז דען אויך א מענטש? אוי, טאהר מען דען אזוי? הייסט דען די תורה אזוי, מעג מען דען מסיג גבול זיין? דערוויף האבן זיי א תירוץ, לייב יואל"ס איז א חסיד, אויך א פרומער יוד, א למדן, אז מ'זאל ניט טאהרן וואלט ער ניט געטאהן, אלא טוהט ער אזוי, מסתמא מעג מען דאך. דערגעגן האבן זיך געשטעלט פאר מיר נאר דער פאטשטאר מענדעל סלאווסקע, און ער האט זיין מנין אויך צוגעצויגן זיי זאלן האלטן אין איין שרייען פאר מיר, דאס האט ער געטאהן ניט צוליב מיין רחמנות, נאר להכעיס דעם איציע יואל"ס מיט זיין מנין, דערווייל פארשטעהט ווי גוט מיר איז געווארן אויפן הארץ. איך האב איינגעזעהן אז ס'איז שלעכט, בין איך אריין געפאהרן קיין טיראספאל און אנגעמאכט א לארעם, א געשריי אין טאלנער קלויז, זיי האבן געפאדערט לייב יואל"ס און איהם גוט אויסגעשטראפט, ער פארענטפערט זיך, אז ער מיינט חלילה ניט מיך קוילען פון ברויט, ער ווייל מעהר ניט, נאר מיך מזכה זיין צו ברענגען אונטער די פליגל פון צדיק הדור, איך זאל וועהרן א טאלנער חסיד, עס לויענט איהם ניט אז אין זיין דארף וואו ער וואוינט, זאל וואוינען ניט קיין טאלנער חסיד. לכן, אויב איך וועל נאר פאהרן קיין טאלנע, און ברענגען פונ"ם רב"ן הודאות, וועלט ער מיין בעסטער גוטער פרייגד, און אזוי ווי יעצט רודפ"ט מען מיך פון אלע זייטן, אזוי וועט וועהרן פארקאהרט, קומענדיק פון טאלנע — א טאלנער חסיד — דאן וועט מיר ערשט וועהרן גוט, ס'וועט זיין שלום ושלוה.

אז די טאלנער האבן דאס דערהערט, אז זיין גאנצע כונה איז נאר וועגן מגייר זיין גרים, און ברענגען זיי אונטער די פליגל פון דעם חייליגן,

האבן זיי שוין גאר ניט געהאט וואס צו רעדן, נאר מיר צו באפעלן איך זאל אוועק לויפן צום רב'ן קיין טאלנע.

איך ברעך מיין הארץ, און געה אריין צו לייב יואל'ס א היים, און פרעג איהם, ווי אזוי קענט איהר דאס פון מיר פארלאנגען, אז איך האב ניט אויף הוצאות אין שטוב אריין, וועל שמועסט אויף הוצאות צו רב'ן פאהרן, זאגט ער, צום רב'ן וועל ס'האט ניט אויף הוצאות מוז געהן צו פוס, אבער ביים רב'ן מוז מען זיין, בפרט א שוחט, איך האב צו אייך גאר ניט, נאר איהר זאלט ברענגען פונ'ם רב'ן הודאות, סטייטש פון וואס וועט דא מיין סעמייסטווע לעבן? זאגט ער, איך ווייל פון גאר ניט וויסן, דאס איז אייער געשעפט, אייער זארג. איך האב געזעהן אז עס העלפט ניט קיין טענה'ן קיין געבעט, קיין שום רחמים איז נישטא, בין איך אוועק געגאנגען מיט א צובראכן חארץ א היים, מיר האבן זיך גאנץ גוט אויסגעווינט אויף אונזער ביטער מזל, און ס'איז געבליבן אז מ'מוז אזוי טאהן, זיך זעהן ערגעץ צו באקומען אויף הוצאות און פאהרן קיין טאלנע.

איך בין אריינגעפאהרן קיין טיראספאל און באקומען אויף פראצענט 15 רובל, דערווייל זיץ איך דאך אויף א פרנסה, און מ'זאגט נאך אז איך בין א נגיד אויך, מעג איך דאך האבן קרעדיט אויף 15 רובל, און קום אהיים און לאז איבער דעם ווייב 6 רובל אויף צוויי וואכן צו לעבן, און זיך האב איך געלאזט 9 רובל אויף הוצאות. איך געזעגן זיך אפ און פאהר אוועק קיין טאלנע אום חדש שבט, דינסטאג גאנץ פריה בין איך געקומען קיין טאלנעא, און טאקע אין דעם טאג בין איך אריין צום רב'ן אהן א קאפ' דעם גבאי, כאטש ארום דער טיהר איז געשטאנען באלעגערט מיט פיעל מענטשן, און די טיהר האט צוגעהאלטן א גבאי, א שטארקער, א פעסטער, פון דעסטוועגן האב איך זיך באלד אריינגעפאקט אנעווענק, דער גבאי איז אפילו שטארק אין כעס געווארן אויף אזא מעשה, נאר ער האט שוין בעסער ניט געקענט מאכן.—אויב אייך איז אינטערעסנע צו וויסן וי אזוי איך בין אזוי גיך אריין צום רב'ן אהן א קאפ' וועל איך אייך דערצעהלן. ס'גאר פשוט, איך האב א קוק געטאהן, אז דא שטעהט א עולם אפשר פון 100 מאן, איך רייד מיט אייניגע פון זיי, דערצעהלן זיי, אז צייט צווי מעל'ע אז זיי שטעהן, און קענען זיך ניט דערשלאגן צום רב'ן, דער גבאי לאזט אריין וועמען ער ווייל, פארשטעהט זיך ווער עס גיט איהם א גוטע מטבע, און די אריבע קענען שטעהן 3—4 מעל'ע אויך. ווייל אלע מאל קומען אהן נייע פרישע אנגעפאהרענע מענטשן. איך געה און שטעל זיך אוועק אין א ווינקעלע ביי דער וואנט וואו די טיהר איז, און איך שטעה מיר גלייך ווי מיך אינטערעסירט גאר ניט אריינצוגעהן צום רב'ן. די אלע וועלכע

זענען געשטאנען ארום דער טיהר, האבן זיך פאר מיר ניט געהיט. איך האב באמערקט אז דער גבאי טוהט א שלים אויף די טיהר און ווי? אריינ־לאזן מענטשן, און אזוי ווי ער האט נאר אויספייעט אריינלאזן איין מענטש און האט געזאלט נאך איינעם אריינלאזן, האב איך זיך דורך געשטופט אזוי גיך, אזוי געשווינד, אז אלע מענטשן וואס זענען געשטאנען האבן ניט אויספייעט מיך צו פארהאלטן, אויך אפילו דער גבאי מיט זיינע אייזערנע הענד האט אויך ניט אויספייעט מיך אנכאפן, ווי? ער האט זיך פון דער זייט ניט געריכט אויף קיין מלחמה, ער האט נאר אויספייעט אויסשרייען, ארויס פון דאנען צוריק, אבער איך האב זיך שוין פון זיין געשריי וואס ווינציג געמאכט, איך האב שוין גוט געוואוסט אז איך בין שוין אינעווייניג. ער פון דער טיהר טאר ניט און קען ניט אפטרעטן, און זיין פריקאז בין איך ניט מחויב צו הערן. הכלל, אזוי בין איך מיר געשטאנען אין א ציימער, פון וועלכער ס׳איז נאך געווען איין טיהר אריין צוגעהן צום רב׳ן. די טיהר איז געשטאנען האלב אפן, אזוי אז איך האב געקענט זעהן דעם רב׳ן ווי ער זיצט, און נעבן איהם שטעהן א מאן מיט א פרוי און פראווען זיך, און אז זיי וועלן אווק גיהן, שטעהן שוין דא אין ציימער אנדערע מענטשן אויף אריינצוגיהן. דא איז קיין סך מענטשן ניט געווען, נאר פון דעסטוועגן האב איך קיין געדולד געהאט צו ווארטן, און האב גע־נומען באטראכטן ווי ארום איך זאל תיכף נאך די פאר־פאלג צוקומען צום רב׳ן. לכן, האב איך דא אויך בעשלאסן אריינגיהן אהן די גבאים׳ס רצון, דען דא ביי דער אפענער טיהר איז אויך געשטאנען א גבאי און אריינגעלאזט און געמומען קאפ׳, נאר דער גבאי איז שוין געווען אדערער א לאנגער מיט א פאר לאנגע הענד, איך שטעל מיך אקוראט אונטער זיינע פלייצעס, און אזוי ווי איך האב באמערקט, אז דער רבי געזעגנט זיך שוין אפ מיט די פאר־פאלג, און זיי ריהרן די טריט אויף אווק צו־געהן, און דער גבאי האט שוין מכין געווען אנדערע צוויי אויף אריין צו־לאזן, האב איך זיך געגעבן א שטופ און אליין אריין פון אונטער זיינע פלייצעס און בין שוין ביים רב׳ן, איידער ער האט אויספייעט צו פרעגן, ווער איז דאס, ווי הייסט? ווי געהט מען אליין אריין? — איך האב פאר־שטאנען אפילו אז ער איז שטארק ניט צופריידן, נאר ער קען ניט שרייען, ער קוקט נאר אויף מיר בייז. איך געה צו צום רב׳נס שטוב? און גיב איהם שלום, ער פרעגט מיך ווער איך בין, איך דערצעהל איהם אין קורצן, און ווייז איהם דאס כתב פון די בעה״ב פון סלאבאדזע, אז ליב יואל׳ס איז אויך געהתמ׳ט אויפ׳ן כתב, און אז איך בין דארטן ערשט 1 יאהר שוחט, און ליב יואל׳ס רודפט מיך, און זיין גאנצע טענה איז, פארוואס איך בין

ניט קיין טאָנער חסיד, ע"כ וויל ער איך זאָל ווערן א טאָנער חסיד, און איך זאָל נעמען א הודאה ביים רב'ן, דאן וועט ער שלום ווערן, דערווייל האט ער געבראכט א שוחט וועלכער איז מיר מסיג גבול און דוקא א טאָנער חסיד. איך דערצעהל איהם, אז איך בין א ליבאוויטשער חסיד, פרעגט ער מיך וואו איך האב געלערנט שחיטה. איך ווייז איהם מיינע הודאות וואס איך האב פון טיראספאָלער און בענדערער שוחטים ביי וועלכע איך האב זיך געלערנט שחיטה. ער זאגט אז מארגען וועל איך דיר געבן הודאות און פאר אהיים בשלום. איך גיה אוועק פרעהליך, אויף דער סטאנציע האבן זיך אלע געחידושט, סטייטש ערשט געקומען און שוין אויספייעט צו זיין ביים רב'ן, א זכות. א זכות. מיר שטעהן שוין דא פון פאר שבת אהן, און מיר זענען נאך צום רב'ן ניט צוגעקומען.

אויף מארגן גיה איך צום רב'ן, און דערפרעג זיך צום שרייבער, און פרעג איהם, צו דער רבי האט איהם גאר ניט געזאגט וועגן מיר. ער זאגט נאך ניט. אט וועט ער באלד זיין ביים רב'ן וועגן זייער זאך, וועט ער הערן אפשר וועט ער איהם זאגן. איך האר עטליכע שעה, ולסוף קומט ער צו מיר און זאגט: — דער רבי האט גיהיסן דיר שרייבן א גוטע שעהנע הודאה, יונגערמאן ביזט איהם געפעלן פאר א פיינעם שוחט.—איך זאג, ר' ירמיהו, (אזוי האט מען איהם גערופן), זייט אזוי גוט ר' ירמיהו, און שרייבט מיר באלד אהן, וויל איך קען מיך דא אסך ניט פארזאמען, איך האב געלאזט א סעמייסטווע אהן ברויט און אהן פרנסה. און איך האב דא אויך ניט מיט וואס צו פארברענגען. ער זאגט מיר צו, כאטש ער האט אסך ארבייט, פון דעסטווענגן וועט ער זעהן מיינם פארטיג מאכן צום חתמנען, און הייסט מיר קומען צו אוועגד צייט, איך בין מסתמא געקומען, און טאקע אין דעם אוועגד האב איך מקבל געווען ביין רב'ן די הודאה מיט זיין הויליגער האגד געחתמעט, אין וועלכן ער האט געשריבן אפילו "נפש חיפה תאכל מזבחו", אז פון מיין שחיטה מעג עסן אפילו א גוטער יוד אויך, נאר אזוי ווי ס'איז שוין ערב שבת, קען מען שוין סאיי ווי ניט אוועק־פאהרן פון שבת, בין איך געבליבן אויף שבת ביים רב'ן. און תיכף זונטאג גאנץ פריה בין איך אוועקגעפאהרן פון טאָנע אויף הומאן, און פון הומאן קיין כאטשיוואטע, דארט האב איך געהאט א שוועסטער שרה. האב איך זיך אין איין וועגם מיט איהר געזעהן, און מיר האבן זיך זעהר געפרעהט, וויל מיר האבן זיך שוין א צייט ניט געזעהן. איך האב ביי איהר פארבראכט א 2 טאג.

דא האב איך באטראכט א געשעפט, אזוי ווי דער פאטשטאר סלאווסקע וועט זעהן אז ליב יואל'ס האט אויסגעפיהרט אז איך זאל ברענ־

גען פון טאלנע הודאות,וועט ער זיך איצטער איינשפארן,אז איך זאל ברענ־ גען פון זיין רב'ן הודאות, און ער איז א סאוראנער חסיד, כאטש ער וועט ניט מיינען די חסידות, נאר די נצחונות אנטקעגן ליב יואל'ס צו ווייזן אז ער איז אויך א תקיף. נו, וואס וועל איך דאמאלס טאהן ? וועט ער מיך נאך וועהטאגן מעהר ווי ליב יואל'ס, וויי? ער האט כאטש בושה פאר לייטן, און דער האט קיין בושה אויך ניט, וועו עס שטעהט איהם אין נצחון און כבוד. לכן, האב איך בארעכנט, אז איך האלט שוין אין וועג, איך שוויץ גוט, זאל איך שוין אין גאנצן אפשוויצן אין איין וועג, און מ'דארף אריין פאהרן קיין סאוראן צום רב'ן. איך האב צוגעגרייט א בריעף פון סלאווסקען אין וועלכען ער שרייבט צום רב'ן, אז ער שיקט דעם שוחט אז דער רבי זאל איהם פראווען און איהם געבן א הודאה, דאן וועט ער האלטן דעם שוחט, און וועט זעהן אז ער זאל האבן פרנסה ביי זיי. די בריעף האב איך גע־ שריבן אהן מורא, וויי? איך האב קיין שום מורא געהאט אז דער רבי זאל זיך דערוויסן עפ"י רוח הקודש, אז דאס האב איך אליין געשריבן, און ער וועט נאך שטאלצירן אז מ'שיקט צו איהם שוחטים פון עק וועלט זיי צו פראבירן. איך בין געקומען צום רב'ן מיט דעם בריעף, האט ער מיר געהייסן שרייבן א הודאה און האט געהתמ'ט. איך בין בשלום אוועקגעפאהרן פון איהם אויך, און ביז צו די 2 וואכן האב איך געבראכט צוויי הודאות פון צוויי רבנים גוטע יודען.

ארויס געווייזן פארשטעהט זיך, האב איך נאר די טאלנער הודאה, און די סאוראנער האב איך באהאלטן, מסתמא וועט קומען א צייט אויף איהר, נאר דערווייל וועלן מיר ריידן פון דער טאלנער הודאה, וואס פאר א רושם זי האט געמאכט אויף מיינע בעה"ב, באזונדערס אויף דעם חסיד ליב יואל'ס. אז איך בין אהיים געקומען און געזאגט, אז איך האב געבראכט א הודאה פונ'ם רב'ן האט זיך קיינער ניט געגלויבט אז דאס איז אמת, דען ליב יואל'ס האט זיי אויף געקלעהרט, אז ביים רב'ן קומט ניט אהן גרינג נעמען הודאות אפילו דעם טאלנער חסיד, בפרט ניט קיין טאלנער חסיד וואס איז נאך איינמאהל ניט געווען ביים רב'ן, דער דארף כאטש אפזיצן א פאר חדשים צייט. ע"כ, איז ניט אנדערש, נאר איך נאר זיי אפ. אז איך האב דאס דערהערט בין איך געגאנגען נאך מיט עטליכע מענטשן צו ליב יואל'ס און וויי איהם די הודאה פונ'ם רב'ן, ער וויל אפילו ניט אנקוקן, און זאגט, אז דאס איז א פאלשע הודאה. — איך וועל דיר דערווייזן וויי אזוי ארויס־ נעמען א פאלשע הודאה,—און טאקע אין דעם טאג איז ער אוועק געפאהרן קיין טאלנע צום רב'ן, גלייך ווי עס וואלט איהם געגאנגען אין לעבן.

יעצט האב איך ארויסגעזעהן זיין פאלשקייט, זיין כונה איז געווען

מיך צוברעכן פונ׳ם ברויט, נאר ער האט עס אריינגעלעגט אין פרומקייט און אין חסידות,—אז איך וועל נאר ברענגען א הודאה פונ׳ם רב׳ן וועט זיין גוט, — דאס איז אזוי געווען גערעט נאר לפנים פאר לייטן, אבער אין הארצן איז אנדערש געווען גערעכנט, אז ביים רב׳ן וועל איך אזוי גיך ניט באקומען קיין הודאה, און דערווייל וועט ער אונטערשיקן א כתב צום רב׳ן מיט כל מיני רכילות אויף מיר, און דאס כתב וועט שוין אין גאנצן מבטל מאכן מיין בקשה, און קיין הודאה וועל איך שוין ניט באקומען, דאן וועט ער בלייבן גערעכט, דען וואס זאל ער טאהן, אז דער רבי וויל ניט געבן קיין הודאה, איז ער קיין שוחט ניט. און דעריבער האט זיך אין ליב יואל׳ס אנגעצונדן דער נצחון. אז ער האט געזעהן אז דער גאנצער פלאן איז צו־שטערט געווארן, איז ער אליין אוועק געלאפן צום רב׳ן מיט דעם געדאנק, אזוי ווי ער איז א מקורב צום רב׳ן, און דערצו, א שעהנער למדן, און קען אונטערלעגן א שעהנעם פדיון אויך דעם רב׳ן — אויף דעם אלעם האט ער געהאט דעם שטארקן האפנונג, צופויל׳ן ביים רב׳ן אויף מיר, אלעם וואס ער האט געוואונטשן צו שלעכטן.

דערווייל האב איך א שוחט אין דארף, וועלכער איז מיר מסיג גבול אויף דער אמת׳ן, נאר וואס קען איך בעסער מאכן, איך מוז זיך מוטשען מיט די עטליכע פאטשטארס חברה, וועלכע האלטן מיט מיר, אויך גוטע יונגען, ניט מצד רחמנות צו מצד מענטשליכקייט, ניין! חלילה! ווי ווייסן זיי פון רחמנות, בפרט אויף א שוחט, — נאר פשוט אויף להכעיס איציג יואל׳ס און ליב יואל׳ס, ווייל יענע זאגן ניין, דארפן די זאגן יא. — אין אכט טעג ארום קומט מיר אהן א ידיעה פון טיראספאל פון טאלנער קלויז, אז איך זאל קומען, זיי דארפן מיך נייטיג האבן וועגן מיין טובה, איך בין באלד אריינגעגאנגען קיין טיראספאל. איך קום אריין אין קלויז, דערצעהלן מיר די גרעסטע מקורבים דעם רב׳נס, די מפלה וואס ליב יואל׳ס האט געהאט ביים רב׳ן, דען אז ליב יואל׳ס איז אנגעקומען קיין טאלנע האט ער זיי שוין דארט געטראפן, און דערזעהענדיק איהם, האבן זיי באלד פארשטאנען אז ער איז געקומען צוליב דעם שוחט. לכן זענען זיי באלד געגאנגען צום רב׳ן ווארטן ביז ליב יואל׳ס איז געקומען זיך פראווען, אז ליב יואל׳ס איז אריינ־געקומען צום רב׳ן זענען זיי אויך אריין, הערן זיי ווי דער פרעגט איהם, נו ליב, וואס הערט זיך? האסטו האטפראווען דיין שוחט?—וועלכן שוחט?— פרעגט ליב, — אט דעם וואס דו האסט געבראכט אין דארף אריין, מסיג גבול זיין פיניע בערן,—זאגט דער רבי. — ליב ענטפערט דערשראקן— איך? איך האב געבראכט? די בעה׳ב האבן געבראכט,— נו, דו ביזט דאך דער למדן, דער שעהנער יוד, דער חסיד אין דארף, האסטו דאך געקענט

ניט לאזן, און זיי זאגן אז מ׳טאר ניט, און דער אמת׳ן ווי דערלאזסטו אזא זאך זאל געשעהן, ער פארענטפערט זיך אז ער האט טאקע געמאכט די פשרה, אז דער שוחט זאל פאהרן נעמען הודאות ביים רב׳ן, און אז ער וועט ברענגען וועט מען דעם שוחט האטפראווען, זאגט דער רבי ער האט דאך געגומען ביי מיר הודאות, וואס־זשע ביזטו געקומען? — איך האב זיך ניט געגלויבט אז ער זאל האבן געגומען ביי אייך הודאות אזוי גיך, האב איך געראכנט אז ער נארט אונז אפ, — ח׳ו ענטפערט דער רבי, ווי הייסט ער נארט אייך, ער האט ביי מיר געגומען הודאות, ער איז מיר דוקא גע־פעלן, אט איז דא טיראספאלער אנשים חשובים לאמיר זיי פרעגן, — איהר קענט איהם? טוהט אונז א פרעג דער רבי? — יא, נאך ווי אזוי קענען מיר איהם, — ער איז פון קינד וויים אהן אויפגעוואקסן ביי אונז, זעהר א ערליכער יונגערמאן, און האט געהאט זעהר טייהערע פרומע עלטערן און מיוחסים, און מיר האבן אויף איהם קיין מאהל קיין שלעכץ ניט געהערט. דו הערסט, זאגט דער רבי, — נו, וואס־זשע האסטו צו איהם, — יא רבי, ער איז אבער געווארן א קלל (ד. ה. א גרינגער אויף דער דעה), א קל? זאגט דער רבי, עס קען ניט זיין, איך האב איהם געזעהן און ער איז קיין עין־הרע שווערליך, — דער טאלנער רבי זאל האט ליב געהאט צו זאגן ווערטלאך, און זיינע ווערטלאך האבן דורך געגומען. מילא זאגט דער רבי דאס האב איך דיר געזאגט אין א ווערטל, אבער מיר איז אינטערעסנע צו וויסן וואס פאר א קלות האסטו פון איהם ארויסגעזעהן, — אסך.... אסך.... — כאפ אהן איין זאך פון די אלע קלות וואס דו האסט פון איהם געזעהן, — זאגט ער, — דער שוחט האט ארויסגעטראגן א בעטל פון דער שטוב מיט דער שוחט׳קע, — נו, וואס איז דאס פאר א קלות? — יא רבי, די שוחט׳קע איז דאמאלס געווען אין די אפגעשייטע טעג, — וואס? למאי האט דער קיובער שוחט געשלאגן דאס ווייב אין אזא צייט? — נאר, זאג מיר, ביזטו דען א אפוטרופוס לעריות? האסטו דען אליין געזעהן? — מיין ווייב האט געזעהן, און זי האט געוואוסט דערפון... דו וויסט דען ניט דעם דין אז נשים פסולין לעדות, בפרט "עד מפי עד", עס וויזט אוים אז דו פיהרסט א נצחון, — ניין רבי, איך פיהר ניט קיין נצחון, דער עולם ווייל איהם ניט פאר קיין שוחט, — שטעה נאר דו אפ, וועט שוין אלעס זיין גוט, דו ביזט דער גאנצער מנצח אין דער מחלוקות, — נאר רבי, ווי זאגט איהר איך מעג עסן פון זיין שחיטה? טוהט ער א פרעג נאך די אלע ריידעם, — ענטפערט איהם דער רבי יא, פארוואס ניט? אבי דו וועסט נאר האבן וואס, און ביי די ווערטער האט זיך דער רבי אויפגעהויבן פון דער שטוהל, און ליב יואלס האט שוין געמוזט אפטרעטן. אט דאס גיבן מיר איבער וואוירט ביי וואוירט וואס דער

רבי האט געזעצט מיט ליב יואל׳ס, און די זאגן מיר איך זאל זיך גאר ניט שרעקן, גאט וועט דיר העלפן און איהם וועט גאט צאהלן, וויל דעם רב׳נס וועלט וועט איהם קומען אויף א אמת. אז ער וועט ווערן ארים און וועט ניט האבן אויף קיין פלייש כאטש ער וועט שוין ווילן עסן, און מיר האבן דיך ארויסגערופן דיר צו דערצעהלן, כדי דו זאלסט וויסן די מפלה וועלכע ליב יואל׳ס האט געהאט ביים רב׳ן, אז ער וועט אהיים קומען וועט ער מסתמא ניט דערצעהלן, אדער ער וועט נאך דערצעהלן שקרים, לכן זאלסטו וויסן, אז טאמער וועט ער נאך האלטן דעם פרעמדן שוחט, זאלסטו ניט שווייגן און אריין שרייבן צום רב׳ן.

איך האב זיי באדאנקט פאר זייער גוט פריינדשאפט צו מיר, און האב אפגעגעבן א שבח צום רבש״ע וואס ער טוהט מיט מיר א זעלכע חסדים טובים, און בין אוועק א היים אין דארף אריין. קומענדיק א היים האב איך שוין געטראפן דעם ליב יואל׳ס אין דארף, ס׳איז געווען קענטיק אז ער האט דארט גאר ניט געמאכט, דעם פרעמדן שוחט האט מען ניט אטפראוועט, דער נצחון איז געווען אזוי שטארק, אז ער האט איהם ניט געקענט בשום ענין ואופן ברעכן, איהם האט זיך געדאכט אולי ואולי, טאמער וועט ער עפעס אויספיהרן, עס האט זיך ארויסגעוויזן אז ער איז ניט קיין אמת׳ער חסיד, נאר א חסידישע פאלשע מאסקע האט ער, וויל עס פאסט איהם אזוי, דען וען ער איז א אמת׳ער חסיד און גליבט אין דעם רב׳נס ווערטער, וואלט ער שוין באדארפט אפלאזן הענד און פיס, און אטפראוועט דעם שוחט, און מאכן מיט מיר א שלום, ער האט ניט געוואוסט אז איך וויים שוין פון אלעם, איך האב אין מיסטן ניט מזכיר געווען פאר קיינעם, בכדי איך זאל הערן וואס פאר א שקרים ער וועט דערצעהלן. פרעגט איהם צו האט ער מיט וואס צו דער וויזן אז איך האב געבראכט פאלשע הודאות, זיי האבן איהם געפרעגט,—ער ענטפערט ניין,—די הודאות האט ער טאקע ביים רב׳ן געזומען, נאר דער רבי וויסט ניט וואס איהם איז, אט דא האט ער זיך אליין געפאקט,—ווי הייסט פרעגן די פראסטע לייט,—דער רבי הקדוש זאל ניט וויסן, און דו וויסט יא? עה ליב, דאס פאסט נאר ניט פאר דיר. און אז זיי האבן דערזעהן אז ער האט ניט מיט וואס צו דער־ וויזן, האבן זיי צו ביסלאך פון איהם אפגעטראטן, און ער איז ביי זיי פסול געווארן, נאר מ׳האט דעם עולם אונטער־געהאלטן מיט גוטע פארבייסונג און געטראנקען און ס׳איז וויטער פרעהליך געווארן, איך האב געזעהן אז ליב יואל׳ס לאזט ניט אפ דעם נצחון און אז דעם שוחט אטפראוועט מען ניט, האב איך געפאלגט די טיראספאלער אנשים חשובים וואס זיי האבן מיר מיעץ געווען, און האב אוועק געשריבן צום רב׳ן אלעם וואס דא קומט

פאר, אין 8 טעג ארום קומט מיר אהן א בריעף פונ׳ם רב׳ן, אז איך זאל איהם איבערגעבן לייב׳ן, און זיך זאל איך לאזן א העתקה פון איהם. דער בריעף איז געווען געשריבן מיט פייער, אזוי ווי דער רבי האט שוין איין מאל געגעבן א הודאה, אז אפילו "נפש היפה תאכל מזבחו", און דאס 2־טע מאל ווען לייב איז געווען ביי איהם, האט ער איהם בפירוש געזאגט, אז פיניע־בער איז אכשר׳ר שוחט, און מ׳מעג עסן פון זיין שחיטה און ער האלט נאך אלעס ביי זיין נצחון, און האלט דעם טריפה׳נעם שוחט, ע׳כ זאל ער זיך בארעכענען וואס ער טוהט מיט וועמען ער שפילט זיך דא, אז ער שפילט זיך מיט פייער, דער רבי שרייבט נאך אין בריעף אז דער שוחט איז טריפה, און וועגן דעם וועט ער אריינשרייבן צו די טיראספאלער רבנים זיי זאלן אסור׳ן דעם שוחט, דעם מסיג גבול׳ניק, און די כלים פון וועלכע זיי עסן פון זיין שחיטה, "מהיום והלאה" זענען טריפה, אט ערשט נאך דעם בריעף איז געווארן די מחלוקות געשטילט, דער לייב יואל׳ס האט זיך שוין פשוט מורא געהאט צו ווין קיין טיראספאל, וויל גאנץ טיראספאל האט געקלונגען מיט איהם און מיט אלעס וואס ס׳איז פארגעקומען אין טאלנע, וויל די אנשים חשובים האבן יעדן דערצעהלט. און די העתקה פונ׳ם רב׳נם בריעף צו איהם, האב איך אויך מפרסם געווען ברבים, דאס האט שוין געווירקט אויף לייב׳ן מיטן שוואגער, אז זיי זאלן ברעכן זייערע הערצער, און האבן אפגעשאפט דעם שוחט וועלכער איז געווען ביי זיי 2 חדשים צייט, און האבן מיט מיר שלום געמאכט, דאנקען השי׳ת, איך בין שוין רוהיג געווארן. איך האב אנגעהויבן גאר חשוב צו ווערן ביי די פריהערינקע שונאים, און ס׳איז ביי אונז א נייען לעבן געווארן, גלייך ווי פון אנפאנגם אהן. מיר האבן זיך א מאל געמומען איבער רעדן צווישן זיך וואס ס׳איז פארגעקומען מיט מיר אין דער צייט פון די מחלוקות, האב איך איציע יואל׳ס געוויזן דעם חילוק פון איהם ביז מיר. היינו, אין דער צייט פון די מחלוקות און נישט קוקענדיק אויף זיינע רדיפות אויף מיר, האב איך איהם א סך טובות געטאהן אהן זיין וויסן.

נאר מיינט ניט מיינע ליבע אז מיין רוהיג לעבן האט א סך געדויערט, אפשר א חדש, און עס האט זיך אנגעהויבן דאס וואס איך האב זיך שוין פון לאנג געריכט אויף דעם, און וואס איך האב צוגעגרייט די רפואה פאר דער מכה. היינו, אזוי ווי דער פאטשטאר האט א קוק געטאהן אז איך בין שוין שלום געווארן מיט דער כהנ׳ס סעמיסטווע, ד. ה. מיט איציע יואל׳ס און מיטן שוואגער לייב יואל׳ס, און אז איך געה שוין דאוונען צו זייער מנין, האט ער אנגעשטעלט זיינע שקצים מיך צו רודפן מיט כל מיני רדיפות ובזיונות. היינו, זיי פלעגן שיקן פאלשע שליחים מיך רופן קוילן אין עק

דארף, אז איך בין געקומען אין עק דארף קוילן האט זיך אויסגעווײזן אז מ׳האט מיך ניט געשיקט רופן. קומענדיק א היים האב איך געטראפן א פקודה אז מ׳רופט מיך אין אנדערן עק דארף, כין איך באלד געגאנגען, און לסוף איז דאס זעלבע געווען. האב איך שוין ניט געוואלט געהן קוילן ביז דער בעה״ב אליין איז ניט געקומען מיך רופן, איז ערשט געווארן א פייער, און עס האט זיך אנגעהויבן נייע קריגערייען. פארשטעהט זיך אז מיינע וואכער׳ס האבן אנגעהויבן ווערן וואס קלענער במזומנים און גרעסער אין חוב, אפילו דער פאטשטאר סלאווסקע דער גביר, האט אויך אויפגעהערט צו צאהלן, און איך האב מיך שטארק געמוטשעט, און מיין דחקות האט געוואקסן פון טאג צו טאג, איך האב נאר געלעבט פון איציע יואל׳ס מנין׳ס וואכן גלד, אנטקעגן דעם האב איך גאר ניט געקענט העלפן וויל די מעשה מיטן בנין איז נאר געווען א תירוץ, און אין אמת׳ן איז דאס געווען א נצחון אטנקעגן כהנ׳ס סעמיסטווע, און איך האט געמוזט לויידן דאס אויגענע וואס די אלע שוחטים האבן גליטן אין סלאבאדזע. ס׳פלעגט אומגעהן א ווערטל אין טיראספל אויף דעם דארף סלאבאדזע אז דאס איז דאס ארט וואו די שוחט׳שע נשמות ווערן געלייטערט, אזוי ווי די נשמות ווערן געלייטערט אין דעם נהר דיניר, קאם געהן די שוחטים איבער דעם נהר דיניר ד. ה. סלאבאדזע ווערן זיי געלייטערט, און געהן שוין ארויף אויף די העכערע מדרגות. דאס איז געווען די איינציגע טרייסט מיינע, וואס די טיראספלער מענטשן וועלכע האבן געוואוסט מיינע צרות, פלעגן מיך טרייסטן און שטארקן.

נאר הערט זיך גוט אויך, וואס פאר א סקאנדל׳ס איז פארגעקומען צווישן מיר מיט׳ן פאטשטאר. נאר פריהער מוז איך אייך דערצעהלן וואס פאר א סצענע ס׳האט פארגעשטעלט. — א יונגערמאן מיטן נאמען שלום פוקס, א שכן נעבן מיר, א אריימאן, ער האט דאכט זיך צו מיר גאר ניט געקענט האבן, קיין שעפלאך צו קוילען האט ער ניט געהאט, קיין וואכן גלד פלעגט ער אויך ניט צאהלן, א ברית האב איך ביי איהם געפראווט אהן א קאפ׳, איז אזא מענטש דאכט זיך האט ניט צום שוחט גאר ניט. מאכט זיך שמחת־תורה, געהט א תקיף מיט זיינע חברה־לייט גוט יו״ט ווינטשן איינער צום צווייטן, דערפון האבן זיי דוקא שטארק געהאלטן שמחת יו״ט, מ׳מוז דאך אליין פרעהליך זיין און יענעם אויך משמח זיין. צו מיר אין שטוב איז אויך געקומען דער תקיף מיט זיינע חברה־לייט גוט יו״ט ווינטשן, און אז זיי זענען ביי מיר אפגעזעסן א האלבע שעה צייט, הייבן זיי זיך אויף אוועק צו גהען און שלעפן מיך אויך מיט זיי. איך האב אפילו קיין חשק ניט געהאט צו גהען, וויל טרינקען אינטערעסירט מיך ניט, און

געהן מיט דער חברה אודאי ניט, נאר איך האב זיך ניט געקענט אפטשעפען וויל דער תקיף אליין בעט מיך, און גיט מיר אפ כבוד, און איך שעם זיך מיט זיי. דא וואלטן זיי שוין געקענט זיין גערעכט, נאר עפעס ווי דאס ארץ האט מיר געזאגט, געה ניט ס'וועט עפעס געשעהן. בקיצור, איך בין יא געגאנגען.

מיר געהן ארויס פון מיין שטוב, און מיר לאזן זיך געהן מיט דער גאס צו איינעם א בעה"ב פון דעם מנין, געווענליך געהן די חברה פרעהליך, סטייטש, זיי געהן דא מיט'ן תקיף, און מיט'ן שוחט, און ליב יואל'ס אויך דערצו. מיר געהן אפ א שטיק וועג, זעהן מיר א גאנצע חברה געהן אונז אנטקעגן, פרעהליך און זינגען. דאס איז געווען דער אנ־דערער תקיף פונ'ם דארף מיט זיינע חברה־לייט, מיר האבן זיי דערזעהן, האבן מיר זיך געגומען אין דער זייט זיי צולאזן דעם וועג. זיי זאלן זיך דורך געהן בשלום, אז זיי אבער האבן אונז דערזעהן האבן זיי זיך דער־פרעהט און א לאז געטאהן צו אונז, מיט א אויסגעשרעה הורא, און א גוט יו"ט. אונזערע חברה האבן געווענליך אפגעענטפערט מיט א קול ששון ושמחה, גוט יו"ט, א גוט יו"ט. און מ'הייבט אהן אלע זינגען, דאכט זיך גאר פרעהליך און שעהן, יודן זינגען אין מיט'ן דער גאס. אלע גוים ווערן צוזעצט קוקענדיק, ווי ישראל'קל נאך אלע זיינע צרות און רדיפות איז ער פרעהליך. איך שטעה מיר פון ווייטנס, און קוק מיר צו, צו די סצענע, און קלעהר ווי כאפט מען זיך שוין ארויס פון זיי, וויל זייער שמחה איז מיר גאר ניט געפעלן. און ווי איך שטעה מיר אזוי און קלעהר, כאפ איך א פאטש אין באק איריין פון אונטן ארום. איך קוק מיך אום, האב איך נאר אויס־פייעט צו באמערקן וועד דאס איז דער עזות מחוצף פנים, און דאס איז דער יונגערמאן שלום פוקס. דען פארנט ארום האט ער פאר מיר מורא געהאט צוצוטרעטן, און אפילו אונטן ארום, האט ער אויך מורא געהאט צו בלייבן שטעהן, און איז אנטלאפן. בזו הרגע איז געווארן צווישן זיי אלע א גע־פאטשעריי, אז די קולות פון די וויבער, פון די געשלאגענע און געראנעטע וועלכע זענען אונטערגעקומען, זענען געגאנגען ביז אין הימל. איך האב ניט געזעהן וועד און וועמען האט געשלאגן, און וועד ס'איז געווען דער אגעטאטער צווישן זיי, וויל אז איך האב געכאפט דעם פאטש, בין איך באלד אוועק אהיים, איך האב נאר געהערט די געשרייען, און ווי די גוים האבן זיי געמוזט צורייסן איינעם פון אנדערן.

אויף מארגען האט מען געזעהן פאהרן אנגעפאקטע פוהרן מיט גע־ראנעטע, צושלאגענע סלאבאזער בעה"ב, מיט צונויפגעבונדענע קעפ, און וועד די נאז, און וועד א אויג, א פוס א.אז. וו. הכלל ס'איז געווען קאליקעס

ווי פון א מלחמה, אלע זענען געפאהרן צו די דאקטורים נעמען פאפירן אן איינגעבן צום משפט. דעם חלול השם וואס דא איז פארקומען קענט איהר שוין זעלבסט פארשטעהן. די גאנצע שטאדט טיראספאל האט געקלונגען מיט דעם, אלע זענען געווען אין סוד, נאר איך, כאטש איך האב געכאפט דעם ערשטן פאטש, אן האב געוואוסט ווער און פון וועמען ס׳האט זיך אנגעהויבן דאס געשלעג, וויל אלע זענען געווען שכור, נאר איך בין דאך געווען ניכטער אן מיט א ריינעם געדאנק, האב איך באלד אפגעטראטן אן וויל מיך ניט סודען. מיר האבן א גרויסן גאט אן ער וועט זיי משפטן אשטאט דער מיראוואי סודיא. איך האב געזאגט: זאל איהם גאט אפגעבן א פאטש פאר א פאטש, אן אזוי איז טאקע געווען, ווי איך בין זיכער אז איהר וועט קומען צו דעם אינהאלט פון מיין באשרייבונג וואו איך באשרייב די לוין פון יעדן פון מיינע שונאים. ווי גאט צאהלט זיי, אזוי וועט איהר זעהען ווי גאט האט דעם שלום פוקס אויך געצאהלט כאטש ער האט מיך איבער געבעטן. דאס איז געווען דער איינציגער פאטש וועלכן איך האב געכאפט פון א יודען אויף מיין לעבן. איך זאג פון א יודען, וויל פון גוים האב איך נאך געהאט 3 סלוטשייען וועלכע איך האב געכאפט קלעפ. דאס וועט נאך פארקומען אין מיין וויטערדיקן באשרייבונג. נו, אז איהר וויסט שוין די סצענע פון מיין שמחת־תורה׳דיקן פאטש, וועל איך אייך שוין דערצאהלן דעם סקאנדאל וואס ס׳איז געווען צווישן מיר מיטן פאטש־טאר. דער פאטשטאר האט זיך געקליבן מיך ערגעץ צו דערטאפן, און מיך גוט אנהרג׳נען וועדליג א פאטשטאר אין יענע צייטן. נו, פארוואס־זשע זאל ער ניט דורך פאטשען זיין שוחט וועלכער בארעט איהם, אז ער דער גביר איז איהם שולדיג געלד און צאהלט איהם ניט. מילא, אז ער צאהלט איהם ניט איז ער געריכט, ער וויסט פארוואס, אבער דער שוחט זאל אין זיך האבן אזא עזות און דערצעהלן, אז סלאווסקע איז איהם שולדיג פאר 10 וואכן און צאהלט איהם ניט, — פאר אזא עזות קומט איהם דורך צו פאטשען.

איך וויס גאר ניט וואס ביי איהם אין הארצן, איך וויס אז ווען איך קום צו איהם כלומר׳שט פרעגן צו ער דארף קוילן א עוף, און אגב מאהן איך וואס מיר קומט, און מאך איהם אויפמערקזאם אז וואס וויטער, וועלט דער חוב גרעסער, און אז איך בין א אריסאן און קען ניט מעהר וואלטן, א. אז. וו. ער וועלט שטארק בייז און זאגט וועל איך אייך באצאהלן אינאיינעם. איך מיין אז אין אמת׳ן וועט אזוי זיין, איי וואס ער רעדט אזוי מיט כעם? איז מיר טאקע קשה, נאר עס וועלט מיר באלד פארענטפערט, עס שטעהט איהם ניט אהן די מעשה. בקיצור, איך וואלט

שוין ביז ער׳ס, און פארכאפ גאנץ פריה, און לויף צום פאטשטאר בכדי איך זאל איהם טרעפן אין דער היים, וויל איך דארף דאס נייטיג האבן אויף יו׳ט, איך קום אריין אין שטוב, איז ער גראדע אין דער היים, — איך וואלט שוין אויף אייך, טאקע גוט וואס איהר זענט געקומען, — און גיט א געשריי, — לאה! היים דערלאנגען דעם שוחט די עופות, וועלכע דו דארפסט קויען אויף יו׳ט. — איך קויע אפ די עופות און ווינטשעווע צו, און ריכט מיך אט אט מזומן גלעד צו נעמען. קיינער איז אין שטוב ניט געווען נאר איך מיטן בעה׳ב, איך זעה עפעס ער מינערט זיך, און ווערט אלערליי קוליען, נאר פון וואו קען איך וויסן וואס? ער זאגט מיט ציטערניש קאם וואס איך האב איינגעהערט, — איהר וויל אודאי גלעד? — און דאס ארט איהם טאקע, איך ענטפער, ווי פארשטעהט איהר ר׳ מענדל? — ער נעמט זיך כלומר׳שט א טאפ טאהן ביי די קעשענעס, און אויפשטעהענדיק פונ׳ם בענקל זאגט ער — קומט וועל איך אייך גיבן גלעד. — ער גיהט מיט מיר פון דער שטוב ארויס, און מיר קומען אריין אין א פארהויז, אריינקומענדיק אין פארהויז כאפט ער און פארשליסט די טיהר וועלכע גיהט ארויס אין דרויסן, און די טיהר פון דער קיך שפארט ער צו, מ׳זאל פון דער קיך קיינער ניט אנקומען, בלייבט מיהר ניט, נאר די טיהר פון שטוב פון וועלכן מיר זענען ערשט אריין־ געקומען, מאכט ער אויך צו, און פארשליסט מיט׳ן שליסל. דאס האט ער אפגעארבייט אין איין אויגן בליק, איך באמערק וואס דא טוהט זיך. זיינע אויגן זידן אין איהם ווי ביי א גזלן, נאר איך גיב א שמייכל און זאג: נו, ר׳ מענדל? איהר זענט שוין פארטיג, איך פארשטעה וואס איהר מיינט, נאר איהר האט ניט געטראפן די סטאנציע. ער נעמט זיך צו דער ארבייט און הייבט אויף די העגט מיר צו דערלאנגען, איך האב איהם געוועהנליך ניט דערלאזט דעם קולאק אראפצולאזן. און האב איהם א שטופ געאטהן פון זיך צו א ווינקעל, אז ער האט שיער די נשמה גלאזט, און אזוי האב איך איהם פארנומען ביידע העגט, ער זאל זיך ניט קענען ריהרן, און איינגעשפארט אין א ווינקל, זאגענדיק מיט א הויכן טאן דו מערדער! דו גזלן! דו ווילסט מיך נאך שלאגן? דערשלאגן זאלסטו ווערן פון גאט און פון לייט! אט דאס איז א יוד, דו דארפסט א שוחט? דו מערדער! איך צורייס דיך באלד אויף שטיקלאך, איך האב איהם צוגעקוועטשט צו דער וואנט אזוי, אז ער האט אזש אנגעהויבן צו שרייען, לאזט מיך אפ ר׳ פיניע־בער, איך האב געמיינט אויף א שפאס, און איהר טוהט מיר אויף דען רעכטן אמת, איך זאג דו האסט געמיינט אמת. נאר דו האסט גהאט א טעות, האסט ניט אנגעטראפן די רעכטע פאטשט סטאנציע. איך האב אויפגעשפארט די טיהר און בין אוועק א היים. אין דארף איז געווארן א קלאנג אז איך האב

דעם פאטשטאר דורך געקלאפט, אלע האבן געהאט אין איהם א נקמה, ווײל ניט איינעם האט ער אזוי דורך געפאטשט, נאר דא מיט מיר האט ער שוין געהאט זיין רעכט אויסקומעניש. א גאנץ פסח איז ער געווען קראנק, ער האט זיך געשעהמט זיין פנים צו ווייזן אין דארף, ווער שמועסט אין שטאדט. דען זיינע שונאים האבן צופויקט די זאך, און נאך צוגעלעגט אייגענע צעהנדליגער ליגנס צו באשיינען די זאך. הכלל, איך שיהיה איז דאס געווען שעהן און פיין פון אלע זייטן, אזא יאהר אויף אלע יודישע שונאים, וואס פאר אפנים ס׳האט געהאט, וואס פאר אחלות השם ס׳איז געווען אז יודען זאלן כאפן שלאגן א שוחט, נאך ווען אזא ערב יו״ט, אין דער צייט וואס דער שוחט איז געקומען צו איהם שעכטן עופות אויף יו״ט און איהם צוויטשעווען. נאר ביי די סלאבאדזער בעה״ב קען זיך אלעס טרעפן, אלעס איז צו גלויבן אויף זיי, פון דעם קענט איהר שוין פארשטעהן די איבעריגע נידעריגע זאכן וואס דארטן האט געקענט געשעהן.

אז דער רעש איז איבערגענאנגען און דער פסח איז שוין אוועק, ס׳איז שוין שבועות ב״ה, האט זיך דער פאטשטאר ערשט רעכט געגומען צו דער ארבייט ער זאל מיך מאכן אויס שוחט, ס׳זאל איהם קאסטן די זאך אפילו מי יודע וויפל ס׳איז, מוז ער אויספיהרן זיינס. די ערשטע זאך מ׳זאל מיך רודפן ווי ווייט מעגליך, און קיין זאך האט איהם ניט אפגעהאלטן פון זיין ווילן אויסצופיהרן מיר שלעכטס צו טאהן. איך האב אלעס גובר געווען, דען גאט האט מיך באשאפן מיט א שארפן שכל, האב איך אלעס פארשטאנען ווי ארום זיך אויס צו היטן, און דערביי איז מיר געשטאנען השי״ת מיט זיין גרויסן חסד, אז שונאים זאלן אין מיר קיין נקמה ניט דערלעבען, און אז ער האט איינגעזעהן אז ער קען מיר גאר ניט טאהן, האט ער אנגעהויבן טענה׳ן אז איך דארף איהם ברענגען הודאות פון זיין רב׳ן, פון סאוראן, דאמאלס וועט ער אפשטעהן, פאר וואס לייב יואל׳ס האט אויסגעפיהרט אז דער שוחט זאל פאהרן קיין טאלנע און ברענגען הודאות, ווײל ער אויך אויספיהרן אז דער שוחט זאל פאהרן קיין סאוראן און ברענגען הודאות. אז איך האב דאס דערהערט האב איך געזאגט לאז ער געבן א תקיעת־כף אז ער וועט מיט מיר ווערן שלום, ווען איך איהם ברענגען הודאות פון סאוראן. קיין ת״כ ווײל ער ניט געבן, אבער ער זאגט אזוי צו פאר אלע מענטשן, אז קאם פאהר איך קיין סאוראן צום רב׳ן און ברענג איהם הודאות ווערט ער צוריק מיין צד. איך זאג, אז איך שפאר זיך ניט דוקא ער זאל מיר געבן ת״כ, דען איך וויים אז ער וועט געווים עובר זיין דעם ת״כ, כאטש איך ווען איהם ווייזן הודאות פונ׳ם רב׳ן, נאר איך ווײל אז ער זאל צו זאגן פאר מענטשן, אז אויב איך ווען איהם ברענגען הודאות זאל ער אפשטעהן

און מיר מיט מיין סעמייסטוועז ניט פאריאמערן די יאהרן. סלאווסקע האט געזאגט אז ער זאגט אז ער שטימט צו, כאטש דער שוחט האט אנטקעגן איהם געזינדיקט, און ער קען איהם אייביג ניט פארגעסן, איך פרעג איהם מיט וואס בין איך זינדיק אנטקעגן אייך, מיט דעם וואס איהר האט מיך געוואלט שלאגן און איך האב מיך ניט געלאזט? די מענטשן האבן זיך פארוואונדערט פון מיינע רייד וואס איך האב איהם געזאגט אין די אויגן, ווארום אין דארף איז ארומגעגאנגען א קלאנג אז דער שוחט האט געפאטשט א בעה״ב, ער האט מיר אויף דעם ניט געהאט וואס צו ענטפערן, און ס׳איז געבליבן אז וועז איך ווע׳ל ברענגען די הודאות פונ׳ם סאוראנער רב׳ן מאכט מען א שלום, גוט זאג איך, באלד ברענג איך אייך די הודאה, און נעם ארויס די הודאה פון דער קעשענע און וויז זיי. זיי זענען פארוואונדערט געווארן פון דער מעשה און זיי האבן זיך ניט געגלויבט צו דאס איז דעם רב׳נס חתימה, האב איך זיי שוין געמוזט דערצעהלן די מעשה וי אזוי איך האב דאס ארויסגענומען, ווי אייך איז שוין וויסיג פון פריהער, און ס׳איז געווארן צווישן אונז א שלום. נאר טראץ דעם האב איך געמוזט זיין זעהר פארזיכטיג. ווייל איך האב שוין געקענט מיינע לייט, ווייל איך האב געוואוסט אז דער שלום איז נאר לפנים, און זיי זוכן פון דער קלענסטער גלעגענהייט מיר שלעכטץ צו טאהן.

דערהערענדיק דעם שלום צווישן מיר מיט׳ן פאטשטאר, האט איציע יואל׳ס זיך אנגעהויבן טשעפן, אז איך בין ניט קיין אמת׳ער טאלנער חסיד, אז איך האב געקענט פאהרן אין איין צייט צו 2 רב׳ס. איך וועלכער האב פיינט חניפה, האב איהם געזאגט דעם אמת, אז איך בין ניט קיין טאלנער חסיד, און א סאוראנער חסיד אודאי ניט, נאר איך בין א עהרליכער כשר׳ר שוחט, און אפילו דער רבי אליין קוקט אויך ניט צו איך בין זיינער א חסיד צו ניין, אביא א כשר׳ר שוחט צו זיין, און איהר וועט מיך שוין ניט איבערמאכן, אדאם בין איך, און אזוי וועל איך שוין פארבלייבן. מיט די תשובה האב איך איהם געענטפן און ס׳איז געווארן א שלום סאי פון איציע יואל׳ס מנין, און סאי פון דעם פאטשטארס מנין. דער שלום איז געווען לפנים, נאר איך בין געווען זעהר פארזיכטיג, ניט צו צולאזן צו קיין גלעגענהייט. איך האב זיך געמאכט ניט הערנדיק און ניט וויסנדיק, אויף אלעם וואס מ׳האט גערעט אויף מיר, און אויף די אלע רכילות וואס מ׳האט געטראגן פון זיי צו מיר, און פון מיר צו זיי. אזוי איז אוועק א שטיק צייט רוהיג, אז ביי זייטיקע מענטשן האט זיך אויסגעוויזן, אז מיר איז שוין זעהר גוט געווארן, און איך לעב זיך שוין גליקליך. אזוי האב איך אפגעלעבט 2½ יאהר אין דארף, און זיך גוט געמוטשעט, ובפרט אין דער צייט פון דער

מחלוקת, וועו די וואכערס האט מען מיר ניט געצאהלט צו דער צייט. אייך וועט אודאי אינטערעסירן פון וואנען האב איך פארט גע'לעבט אין דער צייט פון דער מחלוקת, וועל אייך ענטפערן: ס'איז דא א וועלט, אז נעבן א שווערן וואגן איז גוט צו געהן צופום, אזוי איז מיט מיר אויך געווען, זיצענדיק אין דארף און מוטשענדיק זיך, איז מיר געווען בעסער וי איך בין געווען אהן פרנסה און נע ונד, וויל קוקענדיק אויף דעם וואס איך בין אויף א שטעל'ע האט מען מיר געבארגט, און ס'איז מיר נאך צוגעפאלן פון זייטיקע זאכן, וי פון ימ'נ, און פון כפרות, און אזוי האב איך זיך דורך גע'לעבט, און אויסגעצאהלט צו ביסלאך די חובות וועלכע איך בין נאך שולדיג געווען פון מיין סוחר'ישן לעבן, וועו איך בין געווען א תבואה סוחר אויב איהר געדענקט.

דא הערט זיך איין וועל איך אייך דערצעהלן א כאראקטער פון א מענטשן. מסתמא געדענקט איהר אז ישעיהו טירניפסקען בין איך שולדיק געבליבן 50 רובל, און איך האב איהם אוועק געגעבן מיין ביסל זילבער בגנבה אהן מיין וויבס וויסן, אז ער זאל זיין זיכער אז איך וועל איהם אפ־צאהלן דאס געלד. אז גאט האט מיר געהאלפן, אז איך בין געקומען אויף א שטיקל פרנסה, האב איך אנגעהויבן יעדן חודש אפצוצאהלן איהם דעם חוב, וועלכן ער אליין האט זיך ניט געריכט אויף דעם. ברענגענדיק איהם די לעצטע 2 רובל, זאג איך איהם, נאט אייך אוועק די לעצטע 2 רובל וואס אייך קומט נאך, און גיט מיר ארויס צוריק מיין ביסל זילבער. ער מאכט זיך ניט וויסענדיק און נעמט צו די 2 רובל. איך זאג איהם ר' ישעיהו גיט מיר מיין ביסל זילבער, ענטפערט ער קאלט, — וועסט ברענגען נאך 5 רובל וועל איך דיר ארויסגעבן דיין זילבער, — איך פרעג איהם וואס פאר א 5 רובל? עס קומט אייך דען 5 רובל? ענטפערט ער, — אזא צייט דיר גע־ווארט, און פראצענט וואו איז? — איך בלייב שטעהן פארשטיינערט, אויף אזא פארדארבענעם כאראקטער האב איך זיך ניט געריכט, און האב איהם גוט אויסגעזידלט און געזאגט: אזוי וי איך האב דיר אפגעצאהלט די 50 רובל, כאטש עפ"י יושר איז דיר ניט געקומען, וועל איך דיר די 5 רובל אויך באצאהלן, נאר מעהר זאלסטו ניט פארמאגן אויף דיין לעבן, און בין אוועק מיט כעס און פארדראס, און פון דאמאלס אהן האב איך איהם געווייכט וי א עיפוש, און די 5 רובל האב איך איהם שוין אפגעצאהלט דורך א אנדערן.

ער האט זיך פראוודע בארעכנט, צו דאס וייב האט געווירקט אויף איהם, אז ער זאל נאר נעמען 3 רובל פראצענט. נאר ביי מיר האט ער סאיי וי אנגעוואוירן דעם נאמען מענטש. ניט נאר דעם חוב האב איך אפגעצאהלט,

נאר נאך פיעל אנדערע חובות וואס איך בין שולדיק געבליבן. למשל פאר די טייהערע חזקה אין סלאבאדזע וואס איך האב אנטליגן, און די 15 רובל פאר דער נסיעה קיין טאלנע. און אפשר מיינט איהר אז יעצט בין איך שוין ריין פון חובות. אויב איהר מיינט אזוי האט איהר א טעות, יעצט בין איך אויך א בעל חוב, נאך א גרעסערער, נאר ס׳איז מיר שוין גרינגער אפצוצאהלן, ווייל איך זיץ דאך פארט אויף א ארט פון פרנסה. מיינט ניט אז איך וואלט געווען אריינגעקראכן אין אזא גרויסן חוב, ווען איך האב ניט קיין געסט ביי זיך, וועלכע האבן מיך פיעל ווינציג געקאסט אבער איבער מיין כח. ס׳איז געקומען צו מיר ישעיהו קתיאל שו״ב מפריסעשינע פון מיין געשטארבענעם ברודער׳ס ווייב, אז איך זאל איהם מיטהעלפן צו דער חתונה פאר מיין ברודער׳ס קינד פריידהל׳ע, ווען כער מאכט יעצט חתונה. דאס האט מיך געקאסט פיעל געזונד, קיין געלד האב איך ניט געהאט, און ניט אויך געקענט באקומען, האט ער מיר געמאהנט איך זאל איהם כאטש אומקערן די הוצאות וואס ס׳האט איהם געקאסט קומענדיק אהער. שטעלט אייך פאר אז דאס האב איך אויך ניט געקענט טאהן, האב איך נאר גענונגען א פוהר׳ל קיין טיראספאל, און בין מיט איהם אריינגעפאהרן אין שטאדט אריין, טאמער וועל איך כאטש קענען באקומען א שטיקל לייוואנד בארגן אויף העמדער פאר מיין ברודער׳ס טאכטער, האב איך דאס אויך ניט געקענט, האב איך מיר אנגענומען מיט בזיון, ס׳איז מיר א חרפה געווען פארן מענטשן, טאמער טראכט ער איבער ח״ו אז איך בין אזוי קארג, און ווידער איז מיר געווען א וועהטאג דאס רו״כ וואס האט מיך געקאסט האב איך אויך ניט געהאט. נאר שפעטער אביסל אז איך בין געווען איינגעזעסן אויפ׳ן ארט, האב איך שוין געקענט באקומען אויף בארג וויפיל איך האב געוואלט, דען די שונאים האבן מיר געמאכט א רעקלאמע אז איך בין רייך און האב, און האב... לכן, אז מיין שוועסטער שרה איז געקומען צו מיר מיט דוד׳ן, מיין שוועסטערס ציפה׳ס אינגאל׳ע, פון א יאהר 10, — האט זי מיך שוין געקאסט עטליכע רובל. זי איז ביי מיר אפגעווען 3—4 וואכן, און האב איהר געגעבן אויף הוצאות, און דאס קינד האב איך אויסגעקליידעט.

נאך איהר אוועק פאהרן האבן אנגעהויבן קומען צו מיר געסט: דער שווער, די שוויגער, און א יעדעם מאהל האבן זיי מיך געקאסט, וויל זיי קומט דאך אודאי אפצוצאהלן פאר זייער אויסהאלטן אונז אין דער שלעכטער צייט. מיין שוועסטער איטה האט שוין אויך אנגעהויבן צו קומען געווארן וועלן דער ברודער טוהט און ווי ער לעבט. זי האט דאך אבער געזעהן מיין עשירות, האט זי קיין הארץ ניט געהאט פון מיר

עפעס צו פאדערן. נאר איצי׳ן, איהר טהייער קינד, האב איך יא חשק געהאט ביי מיר צו האלטן, און מיט איהם צו לערנען. מיין פלאן איז איהר געפעלן, חגם זי האט אהן איהם ניט געקענט לעבן, האט זי אבער ג׳ע־קלעהרט אז זי וועט זיך איינגעוועהנען, און דאס וועט זיין א טובה פארן קינד וואס וואקסט אהן עלטערן. זי איז מיט איהם געוועהן א שטיק׳ל צייט, ביז ער האט זיך צוגעוועהנט צו אונז, און זי איז אוועק געפאהרן. אין אכט טעג ארום האט ער אנגעהויבן צו בענקען, האב איך איהם צוריק אפגעשיקט. — און אין א וואך ארום בין איך געקומען אין שטאדט, האט מיין שוועסטער געווויינט פאר מיר, און מיך געבעטן אז איך זא׳ איהם ווידער נעמען צו מיר, דען זי קען פון איהם ניט אויסהאלטן. איך פרעג איהר: ער וועט זיך דען האלטן? — יא, זאגט זי — ער וויל שוין זיין ביי דיר. דארט, זאגט ער, איז דא וואס צו עסן — איך נעם איהם אהיים צו מיר, און ער איז ביי מיר די גאנצע וואך, און איך לערן מיט איהם. עס איז געקומען שבת, מיר האבן אפגעגעסן און זיך צוגעלעגט שלאפען, און דאס קינד איז זיך אוועק געגאנגען, אז מיר זענען אויפג׳ע־שטאנען פונ׳ם שלאף איז דאס קינד ניט געווען אין שטוב. ער איז אוועק פון דער היים צוריק מיט א פאר שעה און ער איז נאך ביז יעצט ניט געקומען. איך געה ארום פרעגן אין אלע ערטער וואו איך האב געקענט רעכנען אז ער איז דארט, אבער אין קול׳ ואין עונה, קיינער האט איהם ניט געזעהן, און ביי קיינעם האב איך איהם ניט געטראפן, איך וויר שוין צומישט, וואס קען דאס באדייטן? וואו האט ער געקענט אהינקומען? ס׳איז שוין נאכט און דאס קינד איז נישטא, איך לויף צום דניעסטער, אפשר איז ער געגאנגען זיך באדן מיט די אינגל׳אך. איך קום צום טייך, מ׳זעהט ניט און מ׳הערט ניט. איך פרעג די גוים וואס כאפן פיש און די שיקצעס וואס טראגן וואסער פונ׳ם טייך, צו זיי האבן ניט געזעהן א אינגאלע, איך מאל׳ זיי אוים די סמנים, — ניין! — זאגן זיי, דערווייל׳ איז שוין שפעט, איך לויף צוריק, אפשר וועל׳ איך איהם שוין טרעפן אין דער היים. איך קום אהיים, ער איז נישטא. דערווייל׳ זאגט מען מיר אז אין אנדערן עק דארף איז היינט געווען א שרפה, געה איך אהין און פרעג ביי די קינדער׳ל׳אך צו זיי האבן איהם ניט געזעהן, זאגן זיי ניין. איך טראכט מיר, וועז גאט טוהט א נס, אז איך וועל׳ קומען און וועל׳ איהם דארט שוין טרעפן, וואלט איך געוואוסט אז גאט טהוט מיט מיר נסים. און די יסורים מיינע זענען יסורים של אהבה. איך קום אהיים, דאס קינד איז נישטא. וואס זאל׳ איך אייך זאגן, ווי איך האב די נאכט איבערגעל׳עבט וויים איך ניט, איך בין שטארקער פון אייזן אז כ׳האב די נאכט אויסגעהאלטן.

אין שטוב איז געווען א געווײן, איך מיט מיין פרוי האבן די גאנצע נאכט געווײנט, מיט וואס וועל איך זיך קענען פארענטפערן פאר מיין שוועסטער וואו דאס קינד איז, וועלכער איז בײ איהר א בן יחיד׳ל, און האט קיין האפנונג ניט צו האבן א קדיש נאך איהר, און ווי אזוי וועל איך קענען צוזעהן דעם צער איהר׳ן. שרעקליך איז מיר געווארן אין מיין הארץ.

ארום מיטטאג צייט קומט א סלאבאדזער אינוואוינער, פון דער שטאדט און ברענגט מיר א ידיעה, אז דאס שעהנער אינגאלע איציקל איז אין טיראספאל, פאר פרייד האב איך ארומגעכאפט דעם מענטשן און איהם גע־האלזט און געקושט, ולסוף האב איך זיך יא געגלויבט און ניט געגלויבט, איך האב גערעכנט אז ער וויל מיר אויסרײדן און גרינגער מאכן מיין וועה־טאג. לכן, האב איך איינגעשפאנט מיינע ביידע פיס, און בין געגאנגען אין שטאדט אריין איהם זוהן מיט מיינע אויגן. איך קום אין שטאדט און טרעף מיין איציקלען פרעהליך און לעבעדיק, ווי פארשטעהט איהר ווי פרעה־ליך מיר איז געווארן, פאר שמחה האב איך געגומען טאנצן. די שוועסטער פרעגט מיך וואס איז מיט מיר, דערצעהל איך איהר מיין שרעק וואס איך האב איבער געטראגן פון נעכטן אהן. זי דערצעהלט מיר, אז שבת בײטאג איז ער פלוצלונג אויסגעוואקסן אין טיראספאל, — וואס איז איציל ? ווי קומסטו א הער גאר אום שבת?—ענטפערט ער א תירוץ בוידעם, ער וויל ניט זיין בײם פעטער, ס׳איז איהם סקוטשנע, און דערצעהלט ניט וואס ער האט אפגעטאהן. איך בין באלד אהיים געגאנגען אנזאגן מיין ווײב די בשורה אז איציל איז אין טיראספאל.

* *
*

שוין צייט זיך אומצוקערן צו דעם ערצעהלונג פון מיין ווייטערדיקן לעבן מיט דעם קומענדיקן יאהר, מיט וועלכן ס׳האט זיך שוין געענדיקט מיין מוטשענינע אין סלאבאדזע. נאר איידער מיר קומען דערצו בעט איך אייך צו האבן געדולד און אויסהערן עטליכע ווערטער וועגן די איידעלקייט פון מיינע אלטע סלאבאדזער בעה״ב. איך האב דארטן געהאט א בעל חבית מיט׳ן נאמען ר׳ שמואל סלאבאדזער, דער ר׳ שמואל סלאבאדזער איז אזוי פיעל געווען געלערנט, אז ער האט אמאל געפונען א קרבן מנחה סידור אין וועלכן עס־שטעהן דינים אויף זשארגאן, האט ער געזאגט: כ׳לעבן, ווען איך האב אזא סידור אין דער יוגענד וואלט איך געקענט פסק׳נען שאלות, דאוונען פלעגט ער א גאנצן טאג, און האלטן אין איין בורטשן, קיין ווארט עברי האט ער גאנץ ניט געזאגט, אז מ׳פלעגט צוהלן ספירה פלעגט ער צו קלעבן א שטיקל וואקס צו דער ספירה פון דעם טאג, פלעגן די אייניקלאך

אדער אזוי חברה־לייט איהם איבערקלעבן, און אז ער איז געקומען צום מנין און געהערט אז מ׳צעהלט ניט וואו ער האלט, האט ער אנגעמאכט א רעש סטייטש, גראבע יונגען, אלע וויסן ניט וואו מ׳האלט אין דער ספירה, איהם האט זיך אויסגעווייזן אז ביי איהם איז הייליג. נו, וואס זאגט איהר אויף מיינע געלערנטע בעה״ב.

דער איידעם ר׳ שמואל׳ס איז אויך געווען דער גוטער געלערנטער מאן וואס מ׳פרעגט אויף איהם, ביי איהם איז קיין וועדע ניט געווען א שוחט צו מאכן אדער איהם מאכן אויס שוחט. איך בין אמאהל ערב יו״כ געקומען קוילען צו דעם אלטן ר׳ שמואל׳ן די כפרות, האט ער אנגעהויבן זאגן דעם ״בני אדם״ אפשר זאגט ער נאך, ער קוקט אין ״בני אדם״, און דער האן קוקט מיט איהם גלייך. בקיצור איך האב איהם צו געהאלפן, און ער איז סוכ׳ס ארויסגעקראכן פונ׳ם ״בני אדם״. יעצט הייבט זיך אהן א נייעס, מ׳דארף אפזוכן דעם ״זה חליפתי״ קען ער איהם ניט געפינען, דארטן איז דא קליינע אותיות, און די קליינע איז איהם אינטערעסנט צו ווישן וואס זיי שרייבן דארט, הייבט ער אהן זאגן ווי אייניער שלאגט פאר יענעם, וויש׳ד—מאכט ער,—נא דיר גאר פאר יענעם שלאגן,—און לאזט דאס איבער. און קומט איבער דעם ווי 2 מענטשן שלאגן,—נא דיר אזוינס 2 מענטשן, איך דארף דאס ניט, איך דארף דעם ״זה חליפתי״—.בקיצור ער איז מיעד געווארן זוכענדיק דעם ״זה חליפתי״, און זאגט מיט כעס,—זאל שוין זאגן דער שוחט, דאס אלעם איז אנגעשריבן פארן שוחט, אבער ניט פאר קיין בעה״ב,—איך גיב א לאך און זאג, אמת ר׳ שמואל, נאר דער שוחט דארף טאקע שלאגן מיט אייך כפרות, דען אהן איהם טויגט איהר אויף כפרות אויך ניט. ווי געפעלט אייך דער למדן? און אזעלכע לומדים האב איך דארטן אסך געהאט, און די זענען געווען מיינע מושלים, מיינע פרנסה געבערס.

יעצט וועלן מיר פיהרן וויטער דעם דערצעהלונג ווי איך האב אפ־געלעבט ביי זיי דאס לעצטע יאהר.

אז איך בין שוין אביסל רוהיגער געווארן פון די רדיפות, האב איך אנגעהובן זיך ארום צוקוקן, צו ס׳איז גאר כדאי אין גאנצן צו ליידן, אפשר וואלט געווען א פלאן צו בראסען זיי, אזוי ווי איך האב א גוטן נאמען ארום און ארום דער סביבה פאר א גוטן שוחט, קען איך גיך באקומען א ארט אויף שחיטה, נאר מ׳דארף נאכזוכן. לכן, וועל איך מאכן א נייעם ארדענונג אין דער סלאבאדזיער קהלה, און אויב איך וועל דאס אויסארדענען איז גוט, קען הייסן א ארט פון פרנסה פאר א שוחט, און מ׳קען לעבן רוהיג ווי א מענטש. נאר טאמער קען איך ניט אויספיהרן דעם

ארדענונג, איז דאס פאר מיר קיין פּלאץ ניט, און סאיי ווי וועל איך דאס בראסען, און זיך זוכן א נייעם פּלאץ. און אזוי ווי איך האב געוואוסט, אז אויספיהרן מיין פּלאן וועט מיר אנקומען ניט גרינג, און עס וועט וועלן א נייע מחלוקת, און קיין פּרנסה וועל איך דאמאלס ניט האבן, האב איך זיך פּריהער באווארענט מיט פּרנסה, וועדליג איך זאל קענען אויסהאלטן פּיהרן דעם שטרייט.

צום צוועק פון אויספיהרן מיין נייעם פּלאן, האב איך זיך צום ערשטן באשטעלט צוויי דערפער פון דער סביבה. איין דארף הייסט טשאבריטש, 3 ווייארסט פון סלאבאדזע וואו עס האבן געוואוינט צוועלף אידישע משפחות, און דער 2־טער דארף מיט'ן נאמען קאפּינקע וועלכעס שטעהט פון יענער זייט טייך דניעסטער אויך 3—4 ווייארסט פון סלאבא־דזע, דארט האבן געוואוינט אכט אידישע משפחות. מיט די צוויי דערפער האב איך אפּגעמאכט אז איך זאל געהן צוויי מאל אין דער וואך קוילען עופות, שאף און בהמות, — א ברית זאל געהערן צו מיר, און אויך כל הכנסה פון א שמחה וואס וועט פּארקומען ביי זיי. דאס האט מיר אויסגעטראגן 5 רובל א וואך, איך האב דאס אנגעהויבן איינ־צופיהרן ביז איך האב געזעהן אז איך בין פּעסט מיט זיי.

מיינע סלאבאדזער בעה"ב האבן זיך אנגעהויבן קלאגן אויף מיר. אז וועז זיי דארפן מיך בין איך נישטא. קלעהר איך מיר ווארט נאך א ביסל, וועט איהר מעהר תרעומות האבן. בקצור הדבר, איך האב מיינע בעה"ב געמאלדן אז איך בין זיי מוחל מיין גאנצן חוב וואס עס קומט מיר, און איך בין זיי מוחל צו נעמען ביי זיי וויטער וואכן־געלד, נאר ווער עס וויל קוילען א עוף, זאל וויסן אז ער דארף שיקן 5 קאפ' שחיטה געלד, א גאנז 10 קאפ' און א אינדיק דעסטגלייכן, א שעפּאלע 15 קאפ', א בהמה 60 קאפ', חוץ די שטיקלאך וואס געהער צום שוחט. קענט איהר שוין פּארשטעהן וואס פּאר א קאך ס'איז געווארן אין דארף. איך אבער האב פּאר זיי גאנץ ווינציג וואס מורא געהאט, איך האב זיי געוויזן אז איך שרעק זיך יעצט ניט פּאר זיי, איך בין ביי זיי קיין שוחט ניט, איך בין א שוחט אין קאפּינקע און אין טשאבריטש, אבער ניט ביי זיי. איך האב נאר געפּונען פּאר ניצליכער צו וואוינען דא ביי זיי אין דארף, אבער קוילען קענען זיי זיך פּאהרן וואו זיי ווילן, זיי קענען זיך ברענגען א שוחט אויך, איך געה שוין ניט קוילען, ווער עס דארף וועט קומען צו מיר, איך האב ניט קיין רוח'שן כח צו געהן אזוי פּיעל, און נאך אומזיסט. אויס פּאנשטשינע, ווי א עבד נרצע. איך בין געגאנגען צו די בעה"ב וואס קוילען איין מאל אדער צוויי מאל א וואך, און זיי אויפגעקלעהרט: צו

וואס דארפט איהר צאהלן וואכן געלד פאר דעם וואס איהר קויפט ניט, עס קומט אייך אויס אז איהר קויפט 1 מאהל אין 2—3 וואכן, קאסט אייך א עוף קויפן 30 קאפ׳, בעסער וועט איהר קויפט זאל אייך קאסטן נאר 5 קאפ׳, זאל זיך זארגן דער וואס עס קויפט א סך, און איהר וועט דעם שוחט ניט שולדיק זיין, און ער וועט צו אייך ניט האבן, און איהר צו איהם אויך ניט. שלעכט איז נאר פאר די עטליכע וואס גיבן זיך אפ מיט שחיטה, זיי וועט יעצט דארפן קאסטן געלד וואס ביז א הער האט זיי ניט געקאסט, אט אזוי האב איך איינגעטענה׳ט, און יעדען גראבן מוח געגעבן צו פארשטעהן דאס געשעפט. נאך זייער פארשטאנד נאך איז אלעס רעכט געווארן, הגם פריהער האבן זיי זיך אויף מיר געבונטעוועט, אז איך מאך זיי פאר אויס בעה׳ב, און איך בין משנה מעשה בראשית פון זינט סלאבאדזע שטעהט, נאר אז איך מאהן זיי ניט די פריהעריקע חובות, און עס וועט זיי קאסטן 5 קאפ׳ אין דריי וואכן, — איז דאך דאס טאקע א מחיה — זאגן זיי. דען אויף ניט צו געבן איז דאך יעדער א בעלן. דארפט איהר שוין פארשטעהן אז קיין גרויסע מיה מיט די בעה״ב האב איך ניט געהאט, און אלע זענען צוגעשטאנען צו מיין פלאן, אפילו די וואס גיבן זיך אפ מיט שחיטה זענען צוגעשטאנען צו מיר, בארעכנענדיק אז ער קען אויסקויפן פון 20—25 שע־ פאלאך א יאהר, וועט איהם קאסטן צוואנציג מאהל פינף און 20 גולדן, קאסט איך איהם דאך ניט קיינע וואכערס, וועט איהם נאך אלעס אויסטראגן וויניקער ווי צו צאהלן וואכערס. לכן, זענען זיי אויך צוגעשטאנען צו מיין פלאן, איז נאר געבליבן צעהן צוועלף בעה״ב, וועלכע האבן זיך שטענדיק אפגעגעבן מיט שחיטה א גאנץ יאהר, און שטענדיק געלייזט פאר כשר פלייש, די האבן מרעיש עולמות געווען, זיי זענען פריהער געווען א גאנץ שטארקע מאכט, וויל אלע האבן געהאלטן מיט זיי, אז איך האב זיי געגעבן צו פארשטעהן ווי אייך איז שוין באקאנט, זענען זיי באלד אפגעשטאנען פון זיי. און פאר די צעהן צוועלף בעה״ב האב איך וואס ווינציג מורא גע־ האט, וואס איך האב געוואוסט, אז מיט קיין תקיפות קענען זיי מיך ניט צווינגען, אז איך זאל מוזן געהן קויפן, דען קיין קאנטראקט האב איך מיט זיי ניט געמאכט אז איך מוז געהן קויפן, און ארויסטרייבן מיך פונ׳ם דארף קענען זיי אויך ניט, און ברענגען א שוחט קענען זיי ניט דערפאר וויל קיינע וואכערס וועט זיך שוין קיינער ניט שטעלן, דאס וויים איך גאנץ גוט. לכן, וועלן זיי שרייען ביז זיי וועלן מיעד ווערן, און אזוי איז טאקע געווען, זיי האבן געשריען ביז זיי זענען מיעד געווארן, און סוכ׳ם האבן זיי זיך געמוחט איבערבעטן. און האבן אנגעהויבן צאהלן אחת ואחת, נאך אזוי אז די שחיטה געלד האבן זיי געמוחט פריהער אפצאהלן, בכדי איך זאל דער

נאך מיט זיי ניט האבן קיין עסק, באשר ס׳איז טריפה געווארן, צו ער האט איצטער ניט קיין געלד. לכן, איז איינגעפיהרט געווארן פריהער צו צאהלן און דער נאך געה איך קוילען. ס׳איז מיר גאר לייכטיג געווארן אין די אויגן, איך זעה מיך ארויס מיט א קאפ׳ במזומן. איך ארבייט אפ א וואך און ברענג אהיים 4—5 רובל, איך דארף ניט לויפן איינמאהנען חובות, און שטעהען בעטן קצבה, גיט מיר כאטש וואס ס׳ניט איז. דאנקען השי״ת ס׳איז שטיל געווארן, אלע האבן זיך שוין צוגעוואוינט דערצו, און אלע האבן מודה געווען אז מיין פלאן איז זעהר גוט, און אז זיי האבן א שוחט מיט א גמרא קעפל.—ניט צופריעדן איז נאר געבליבן די וואס פיהרן קצבות, די האבן זיך געפיהלט אבידנע וואס קאסט זיי טייהער, דען זיי דארפן אוים־האלטן דעם שוחט פארן גאנצן דארף. איך האב זיי אויך געוויזן אז זיי האבן א טעות, און אז זיי פארדינען גוט, און דארפן זיך ניט קלאגן דערויף וואס עס קאסט זיי טייהער. הכלל, זיי זענען אויך איינגעשטילט געווארן, און ס׳איזו וויטער שלום ושלוה.

איך האב מיך ערשט ארום געקוקט ווי טיעף אין דער־ערד איך בין ביי זיי געלעגן, און ווי נידיריק איז ביי זיי א שוחט געווען. איך האב זיך אנגעהויבן ארום צו קוקן וועלכע זאכן מיר פעהלט אין שטוב, איך האב איינגעארדנעט בעל־בית׳שקייט, אזוי אז צו מיר איז געווען אריינצוקומען אויך ווי ביי די פיינסטע בעה״ב. אז די שוועסטער איטה איז געקומען צו גאסט, האט זי גאר אנגעקוועלט אז ביי איהר ברודער איז אזוי ריין און שעהן אין שטוב, און אז סוף כל סוף האט ער שוין גאנץ פיין פרנסה. דאכט זיך אז ס׳איז מיר שוין גאר גוט, עס קען שוין בעסער ניט זיין? אויב איהר דיינקט אזוי, האט איהר א טעות, פיניע־בערן קען נאך אזוי גוט ניט זיין, איהם קען נאך אזוי גיך ניט גוט ווערן, און אפשר טאקע קיינמאל ניט חלילה וויל זיין מזל איז נידיריג.

דאס געדענקט איהר דאך מסתמא פון מיין ערצעהלונג, אז איך האב געמוזט געהן אין די 2 דערפער קוילן 2 מאל אין דער וואך, בארעכנט נאר אז איך האב דא אין דארף בעדארפט געהן 2 מאל אין מעל״ע די גאנצע לענג פון 7—8 וויארסט, האב איך נאך געמוזט געהן אין יענע דערפער וואס האבן אויך צו 4—5 וויארסט די לענג, פארשטעהט איהר שוין, אז א גוט שטיקעל ארבייט איז געווען פאר מיר, ד. ה. ארבייט איבערן מיין כח, וועלכעם איז אונמענליך ס׳זאל אויף לאנג אויסגעהאלטן ווערן, בפרט אום וויינטער אין די קעלטן און אין די שנייען, און די טעג זענען קלייניע. דען עס קומט אויס צוגעהן אין דער נאכט. פון דעם אלעם דארפט איהר פארשטעהן אז גוט איז מיר נאך ניט געווען. איך האב אנגעהויבן צו בארעכנען מיין געזונד,

וועלכעם איך לייג דא אוועק, און וועלכעם עם קען שאדן איך זאל גאר אומקומען... ווי עס האט זיך מיט מיר שוין א זעלכע 2 סיבות געטראפן, וואס איך האב שיער מיין לעבן ניט פארלוירן—ווי איך וועל אייך שפעטער דערצעהלן. אלזא, האב איך בארעכנט נאך א פלאן אויסצופיהרן, און אז דער פלאן וועט מיר גילטן אויסצופיהרן, דאן קען איך שוין זאגן אז ס'איז מיר שוין גוט, און זיך שוין שעצן גליקליך, אלא ניט, וועל איך סוכ"ם מוזן פארלאזן דאס ארט מיט די גאנצע גליקן פון סלאבאדזע און די געגנע פון דער סביבה און פון די 2 דערפער. דען ס'איז אונמעגליך אויף לאנג אויסצוהאלטן. בפרט, אז מיין לעבן איז אויך אייניגע מאל אינגעשטעלט בסכנה דען אוועק לאזן די דערפער טאר איך ניט, ווייל אחן זיי וועל איך ניט קענען אויספיהרן מיין יעצטיגען פלאן אין סלאבאזע, אזוי גוט ווי איך האב ניט געקענט פריהער אויספיהרן אהן זיי, ווי אייך איז שוין באקאנט.

איצטער אז איך האב שוין אינגעפיהרט אז מ'צאהלט שחיטה געלר, און אלע זענען צופרידן, חוץ די 12 בעל־בתים וועלכע גיבן זיך שטענדיק אפ מיט קצבות, זענען שטארק ניט צופרידן, אבער זיי צאהלן און געווינען זיך איין, קען שוין סלאבאדזע הייסן א ארט. וועז ס'וועט נאך אויסגעפיהרט ווערן דער איצטיקער פלאן מיינער. היינו, איך האב געמאלדן די קצבים, די 12 בעלי־בתים, אז איך וועל מעהר ניט געהן קוילן צו יעדן אינציגען באזונדער, נייערט אז די שחיטה זאל האבן א אפגעזעצטע צייט, און א אפגעשטעלטן ארט, ד. ה. אז אהין אין דעם עק דארף דארפן אלע ברענגען זייערע שעפאלאך צו קוילן, וועל איך וויסן אז איך גיה א הין איינמאל אין טאג, און אזוי אויך אין דעם אנדערן עק דארף, זאל מען אפשטעלן א באשטימטע צייט אין דער פריה צו פארנאכט, דאס איז ביי זיי די ברירה, און זיי דארפן מיר צוגרייטן וואס צו קוילן, אלא ניט, זאלן זיי ברענגען צו מיר א הויז, ד. ה. וועז זיי האבן נאך עפעס וואס צו קוילן שפעטער פון דער אפגעשטעלטער צייט, מוזן זיי שוין ברענגען צו מיר א הויז, אזוי האב איך זיי געמאלדן. קענט איהר שוין פארשטעהן וואס פאר א ליארעם זיי האבן געמאכט, און דא האבן זיי שוין די גאל פון זיך ארויס גערעדט, זאגענדיק—וואס נאך וועט ער זיך אויסטראכטן. ווי איז דען דאס מעגליך?— איך האב אבער ביי מיר אפגעשטימט איין מאל פאר אלע מאל, אז ממ'נ, וועל איך דאס אויספיהרן איז מה טוב, האב איך געוואונען ב"ה א ארט פון פרנסה, און וועל מיך אפזאגן פון דער סביבה אויך. וועלן זיי ברענגען צו מיר וועל איך קוילן, אלא ניט וועל איך צו זיי אויך ניט געהן. און אויב איך וועל ניט אויספיהרן, איז דאס פאר מיר סאיי ווי קיין ארט ניט. וועל איך זיך זעהן ארויס צו רייסן פון זיי, ווייל זיי זענען מיר שוין נמאס ג־

וואלן מיט זייערע מיני שחיטות, וויל מ׳דארף לויפן צו זיי, און קיין איינציג מאל קען מען ניט יוצא זיין פאר זיי, און איך מוז שטענדיק האלטן די 2 דערפער פאר זיי אלס א קאנטשיק, אזעלכע פלעצער וועלכע איך שטעל מיין לעבן איין בסכנה ניט איינמאל. באזונדערס איז דאס דארף קאפינקע וועלכעס שטעהט 4 וויארסט פון יענער זייט דניעסטער. אייניגע מאל מאכט זיך אז דער דניעסטער צו גיסט זיך, אויך מאכט זיך אז די קרעה גענהט, און דענסטמאל איז מסוכן זיך צו שיפן מיט א לאדקע. איך בין אמאל קאם מיטן לעבן ארויס. די מענטשן וועלכע זענען געשטאנען אויפ׳ן בארג האבן געמיינט אז איך בין שוין ארונטער אונטערן איז מיט דער לאדקע צוזאמען. איך בין טאקע מיט גרויסע נסים גערעטעט געוואלן. קענט איהר פארשטעהן די סכנה וואס דא איז געווען אין דעם וועג צו דעם דארף. היינט דער עצם וועג צום דארף האט געפיהרט איבער א וואלד, און אז מ׳האט געפטר׳ט דעם וואלד איז געווען גערטנער. זומער איז געווען דער וועג צו דערליידן, אבער ווינטער בין איך געגאנגען דעם וועג מיט שרעק, און ג׳ע־שפילט מיט׳ן לעבן.

איך וועל אייך דערצעהלן וואס פאר א טויטשרעק איך האב איינמאל געהאט, טאקע א קורצע צייט, פאר מיין אויסברעכן דעם איצטיקן פלאן. און מ׳קען זאגן אז די שרעק האט מיך געבראכט דערצו, איך זאל מאכן א ענדע פון מיין אומגליקליכן לעבן, און איך זאל זיך באצייטנס ראטעווען. ווי איהר וועט ווייטער געוואר ווערן. נאר לע״ע וועל איך אייך דערצעהלן מיין שרעק וואס איך האב געהאט געהענדיק קיין קאפינקע.

סוף חו׳ חשון באלד נאך שבת, האב איך בעדארפט זיין אין טיראספאל, און זונטאג פארנאכט בין איך געגאנגען קיין טיראספאל, וואס ס׳איז געווען ס״ה 12 וויארסט, דארט האב איך געענדיגט. און מאנטאג גאנץ פריה נאכן דאוונען האב איך געזאלט אהיים געהן, האב איך בארעכנט, אז איך וועל קומען אהיים, דארף איך באלד געהן קיין קאפינקע. און אפשר וועט זיין ארבייט אין דער היים, וועל איך ניט קענען אוספייען צו קומען אהין, וויל דער דער טאג איז דאך קליין. לכן, איז גלייכער צו קומען אהיים דורך קאפינקע, ד. ה. פון טיראספאל געהן גלייך קיין קאפינקע איז אויך דאס זעלבע 12 וויארסט וויי פון טיראספאל קיין סלאבאדזע. דער חילוק איז נאר וואס איך דארף זיך אריבער שיפן דעם דניעסטער, אבער דער וועג איז דערזעלבער.

איך האב אפגעדאונט, און 10 אזייגער האב איך מיך אריבער געשיפט דעם דניעסטער, און מיר געגאנגען מיין וועג קיין קאפינקע. דער וועג פיהרט איבער א דארף קיצקאן וועלכעס שטעהט אויף א בארג, אין וועלכן עס געפינט זיך א ״זשענסקע מאנאסטיר״, פון דעם דארף קיצקאן

דארף מען נאך געהן 8 וויארסט. 4 וויארסט פונ׳ם דארף געהט מען אריין אין א וועלדל, און נאכן וועלדל איז געוועזן ביז צום דארף. אז איך בין ארויס פונ׳ם דארף קיצקאן, און האב זיך געלאזט אראפגעהן דעם בארג, פון וועלכן עס זעהט זיך שוין ארויס דאס וועלדל, האב איך געהערט ווי עס וואיען הינט אין וואלד. איך האב מיר דערפון גאר ניט געמאכט און געה מיר מיין וועג געשמאק, איך האב געוועכנט אז די טשאבאנעס פאשען די שאף, האווקען דארט זייערע הינט. איך באמערק ווי פונ׳ם וואלד לויפט עפעס ביי דער־ערד, און איך וויס ניט צו ס׳איז א קעלבל צו א הונט, וויל ס׳איז וויט געווען. איך גיה מיר וויטער מיין וועג, איך קום נאהענטער, און יענע זאך קומט אויך נאהענטער, וויל דאס לויפט אנטקעגן, איך באמערק אז דאס איז א הונט. איך הייב אהן איבער טראכטן טאמער איז דאס א בייזער הונט. און וואס טוהט מען דא? קיין שטעקן אין האנד האב איך ניט, איך זוך אשטיין צו־צוגריטן איז אויך נישטא. דערווייל קומט דער הונט אהן נאהענטער. איך זעה אז ס׳איז צו א גרויסער הונט, און עס פאלט מיר אריין א געדאנק, אז אפשר איז דאס גאר א וואלף. אוי! א שרעק איז אויף מיר געפאלן. וואס טוהט מען דא? מיט וואס. ראטעוועט מען זיך? נישטא קיין שטעקן, קיינע שטיינער, איך האב נאר גאט צו הילף, נאר איין ליבער גאט זאל אויף מיר רחמנות האבן, און מיר ראטעווען פון די שארפע ציין פונ׳ם וואלף. איך הייב אהן קלעהרן צו געהן צוריק, איז קיין פעולה ניט, ער וועט מיך סאיי ווי דעריאגן, איך קען שוין פון איהם ניט אנטלויפן, דארף מען געהן וויטער, וואס גאט, וועט געבן אזוי וועט זיין. איך געה אבער מיט טויט־שרעק, און קלעהר אז אט אט וועט דער וואלף עסן מיין פלייש, און וועט מאכן א סוף פון מיר גיך, א שעהנעם סוף קלעהר איך מיר. דערווייל באמערק איך ווי דער וואלף האט אפגעקעהרט פון דער רעכטער זייט צו דער לינקער זייט, איז דער וואלף געגאנגען לינקס און איך רעכטס פונ׳ם וועג, אז איך האב דאס באמערקט איז מיר אויפ׳ן הארץ גרינגער געווארן, דען דאס וויזט אז גאט וועט מיר העלפן, און אז דער וואלף האט מורא פאר מיר, ווארום גאט הייסט אזוי. צוריק אבער גיב איך א אקלעהר, אפשר איז אזוי די טבע פונ׳ם וואלף, ער זאל בעסער קענען כאפן זיין קרבן. דערווייל איז דער וואלף אויסגעקומען אנטקעגן מיר, ס׳איז טאקע א גרויסער שרעקליכער וואלף א בייזער. פאר שרעק האב איך ניט געוואוסט וואס צו טאהן. איך לעג אריין די האנד אין בוזים־קעשענע ביים חלף, און בין געבליבן שטעהן, און שריי רבש׳ע חאב רחמנות און ראטעווע מיך אין זכות פון מיינע עלענדע וויב און קינד. דער וואלף האט זיך אויך אנידער געשטעלט און מיך באטראכט פון קאפ ביז די פים, און קלעהרט זיך

א פנים, פארוואס שרייסטו? איך טשעפע דיך דען? גיי דיר דיין וועג און שריי ניט.—איך האב זיך א כאפ געטאהן, וואס שטיי איך אנטקעגן מיין מלאך המות, איך הייב אהן לויפן און קוק זיך ארום צו ער לויפט מיר ניט נאך. איך האב געזעהן אז דער וואלף איז געשטאנען א שטיק צייט אויף א ארט, און האט געהאלטן אין איין נאכקוקן מיר, ווי איינער רעדט, — אזא גוטן ביסן האב איך געמוסט אפלאזן, דער פאר וויל גאט הייסט אזוי, א שאד!—אז איך בין שוין געווען ווייט פון איהם א וויארסט, און האב זיך אריינגעלאזט אין וועלד, דאן האב איך געזעהן ווי דער וואלף האט אנגעהויבן געשווינד אוועק צו גיין וועג. אביא איך בין אריין אין וועלד, האב איך שוין קיין מורא נעהאט.

הכלל, איך בין ב"ה געקומען קיין קאפינקע, און ביז נאכט בין איך שוין געווען בשלום ביי מיין וויב און קינד, און האב זיי דערצעהלט די נסים וואס גאט האט מיט מיר געטאהן. מיין וויב האט זייער געווויינט, און זי האט מיך באשוואוירן איך זאל אויפהערן צו גיין מסוכנ"ע גענג, — קענסטו אויספיהרן דא האבן פרנסה איז גוט, אלא ניט, זעה באקום דיר א אנדער שטעלע, אבי דו זאלסט כאטש זיין זיכער מיט"ן לעבן. זעה ראטעווע דיין לעבן איך זאל ח"ו ניט בלייבן א יונגע אלמנה מיט קינדער. ישראל ברוך זאל לעבן איז שוין דאס 4־טע יאהר, און אט אט וועל איך א מוטער פון צוויי קינדערלאך, האב רחמנות אויף אונז און ראטעווע אונז באצייטנס.

נאך דעם אלעס, האב איך זיך גענומען מאכן א ענדע פון די געגנגע, און האב זיך גענומען אויסצופיהרן דעם פלאן פון די אפגעשטעלטע צייט פון שחיטה, און פון ברענגען צו מיר א היים קוילען. אלעס וויי איך איז שוין באקאנט פון פריהער. נאר אז איך האב איינגעזעהן אז דאס איז א זאך וואס עס איז אונמעגליך אויסצופיהרן, אפילו וועז זיי זענען ניט דערגעגן דעם, וואהרום די קצבים אין דארף קויפן ניט אויפן מארק קיינע בהמות אדער שאף אין "הארט", וועלכע זאל זיין גרייט צום קוילן,—דא איז ניט אזוי, זיי קויפן אייציקוויים, ווי עס מאכט זיך, היינט האט ער צו שעכטן, מארגן ניט. אין דער פריה האט ער ניט געהאט, און שפעטער האט ער יא באקומן. און וועז דער שוחט קומט אין דער אפגעשטעלטע צייט האט ער גראדע ניט, און שפעטער האט ער יא באקומען. וועז שמועסט פון די קצבים וועלכע קוילן איין מאל אין א יובל, דער קען בודאי ניט וויסן, און אז ער פארדינט למשל 20 קאפ', זאל ער אוועק געבן 30 קאפ' א גוי פארן פוהרל, פארן ברענגען צום שוחט, ווי קען דען דאס מעגליך זיין. איך האב זיך אזוי געמוטשעט 3—4 וואכן און אויך דעם עולם, און איך האב איינ־

געזעהן אז איך קען דאס ניט אויספיהרן, און אז איך מוז אוועק לאזן דאס ארט פאר א אנדערן, האב איך געוואלט אויספיהרן איך זאל נעמען חזקה געלד, און אומזיסט ניט צולאזן א אנדער שוחט צו קומען — האב איך זיך געהאלטן ביי מיינס, אז איך וועל ניט געהן, נאר מ׳זאל ברענגען צו מיר א היים, און דאס האב איך געטאהן וועגן אגעטאציע, בכדי זיי זאלן זיך בונטעווען אויף מיר, ובכדי אלע זאלן זאגן אז איך בין אומגערעכט, און דאן וועט נעמען א ענדע. איך האב געזעהן צוצורייצן די גרעסטע שקצים פונ׳ם דארף, און זיי זענען טאקע געלאפן און געבראכט א שוחט, און איך בין געלאפן און האב געבראכט דעם רב ה׳ לערנער פון טיראספאל, און די שוחטים: ר׳ שלמה ור׳ זלמן שו״ב, און געבעטן אז זיי זאלן פסקנ׳ן וואס ס׳קומט חזקה געלד, און ניט צו מאכן קיין פשרה אויף שלום, דען צובלייבן ביי זיי, שטים איך ניט צו, אנדערש נאר אויף ניט צו געהן א גאנצן טאג און א גאנצע נאכט. דען עס האט זיך געמאכט אין א נאכט בין איך געגאנגן פון שחיטה, האבן מיר שקצים פונ׳ם דארף ארום גערינגלט און האבן מיר געוואלט שלאגן, און איך האב געמוזט ארויסנעמען דעם חלק פונ׳ם שייד אום זיי צו ווייזן, אז איך וועל אויף קיינעם ניט קוקן, און איך וועל מיך וועט מיטן חלק אין האנט, און זיי וועלן פארגעווים סקאליטשעט ווערן, דאמאלסט זענען זיי זיך ערשט צולאפן. לכן, קען איך אין אזא ארט ניט זיין, אז שטענדיק איז מיין לעבן ניט זיכער. און אזוי איז געווען, די שוחטים מיטן רב האבן געפונען אז איך בין גערעכט, און אויב זיי באשטעהען ניט, דארפן זיי מיר מפיים זיין מיט חזקה געלד, אנדערש טארן זיי מיר ניט מדחה זיין, און און אזוי האבן זיי געפסק׳ענט אז זיי זאלן מיר געבן 50 רובל חזקה געלד, דאן וועלן זיי בפרייט פונ׳ם שוחט. איך בין באלד באשטאנען אויף דעם פסק, און האב ארויס געגעבן א כתב כנגד, אז וועלן זיי גיבן מיר די 50 רובל חזקה געלד, בלייבט דער פלאץ פריי, און זיי מעגן ברייננגען א שוחט וועמען זיי ווילן, און מהיום והלאה האב איך ניט קיין טו״מ אויף דער חזקה. די בעה״ב אבער האבן געוואלט דרייען און האבן געזאגט אז קיין געלד האבן זיי ניט יעצט נאר אין 2 וואכן ארום וועלן זיי געבן געלד, זייער כונה איז געווען אז טאמער וועל איך ניט באשטעהן דערויף, וועלן זיי וויטער קענען פיהרן אינטריגעס, און מיר קיין קאפ׳ ניט צאהלן. אנדערש האבן געהאט א כונה אפשר וועל איך זיך באטראכטן אין משך פון די צוויי וואכן און זיי נאכגעבן, וויל אנדערש האט באנק געטאהן מיך אוועק צו לאזן. נאר איך שיהיה בין איך מרוצה געווארן צו ווארטן אויף געלד צוויי וואכן, און האב זיך אויף דעם גוט באוואהרנט, אז וועלן ניט, בלייב איך ביי זיי שוחט, און עס בלייבט ווי איך האב געשטעלט די קאנדיציעס כנ״ל.

אין משך פון די צוויי וואכן, פ׳ וישלח חו׳ טבת תרל״ח, איז מיין פרוי געלעגן געווארן און האט געהאט א מיידלע וועלכע איך האב דאס א נאמען געגעבן חנה־רייזעלע. צו דעם לעקאך און בראנפן האב איך גערופן צו זיך מיינע בעה״ב, ניט אלעס שוחט. נייערט אלעס איינוואוינער ביי זיי אין דארף, דען איך האב שוין אווענק געלאזט די גליקן זייערע, און האב געווארט מ׳זאל מיר שוין אפגעבן די 50 רובל. איך האב איבערגעלאזט נעבן מיין פרוי און קינדער די אלטע חייבען, וואס איך האב געבראכט צו דעם קינפעט, און אליין בין איך אווענק געפאהרן אויף א ארט אלס שוחט, דען איך האב געהערט אז דארטן דארף מען א שוחט. איך קום אין דעם שטעדטל טיראספאלער אויעזד מיטן נאמען בוזינאווע, דאס שטעהט נאהענד פון בראניוו, אפילו קיין וויארסט ניט פון איינעם ביז אין אנדערן שטעדטל, נאר א קליין ריטשקאלע איז מפסיק צווישן ביידע, און ווידער בראניוו איז אדעסער אויעזד, און באזינאווע איז טיראספאל אויעזד, בראניוו איז א גרויס שטעדטל, ס׳איז דא צוויי שוחטים און ארב א בעל־טקסא כהלכות גברין יהודאין וו׳ ביי יודען פיהרט זיך, און בוזינאווע איז א קליין שטעדטאלע פון א 30 בעה״ע און אויך געמיינע לייט, אז איך בין געקומען אין דעם שטעדטל זענען זיי צוגעקאכט געווארן צו מיר, און ווילן מיך שוין ניט אפלאזן, און מאכן מיט מיר א כתב, אז פארן דאוונען האב איך ביי זיי 50 רובל א יאהר, ד. ה. פאר יום״נ, אבער א גאנץ יאהר בין איך קיין מחויב ניט, נאר וועז איך וויל. מיינע שכירות איז: 5 קאפ׳ א עוף, 10 קאפ׳ א גאנז, 2 רובל פאר א גסה און 1 רובל פאר א פלגא. אזא קאנדיציע, האבן זיי אזוי געמאכט וויל איך בין זיי זעהר געפעלן. לכן, האט מיר אויסגעווינן אז לויט די שחיטה געלד וועל איך האבן שעהן פרנסה, דען אפילו מ׳וועט נאר קויפן 2 שטיקלאך א וואך איז שוין 4 רובל, און וואו איז עופות און שעפאלאך, און פאר דאוונען, וועט אויסטראגן 6 רובל א וואך, איז שוין ווי אין סלאבאדזע, און האב ניט קיין שום גענג. איך געה ארויס פון דער שטוב, און געה אריין אין צווייטן חויף צום קצב, און געה צוריק אריין אין שטוב. און א מקום־קדוש איז דא א שעהנס, און אויך ניט וויט, און די בעה״ב זענען מיר אויך געפעלן פאר ארענטליכע לייט. אלזא בין איך ביי זיי געבליבן שוחט למזל, און בין אהיים געפאהרן ברענגען מיין פאמיליע.

קאפיטעל כ״ג.

מיין ארויספאהרן פון סלאבאדזע. מיין אנקומען אלם שוחט אין באזינאווע. מיין לעבן אין באזינאווע. אסך כבוד און וועניג פרנסה. געווארן א שדכן. דער אנפאל פוג׳ם פריץ. פארלאזן באזינאווער שחיטה און פארקויפט די חזקה. געפאהרן זוכן א ארט פאר שחיטה. באקומען א ארט, נאר מ׳דארף שאפן געלד פאר די חזקה. געשאפן א ביסל געלד און געווארן שוחט אין באכציסעריי.

איך האב נאך געמוזט ווארטן א 8 טעג, ביז ס׳זאל ווערן א חודש פון נאך דער געבורט, דען פארן חודש האט זי זיך ניט געוואלט ריהרן מיט׳ן קינד. נאכן חודש האב איך אויפגעלעגט מיין נאנץ בעלי־בית׳שקייט אויף צוויי פוהרן, און א פוהר פאר אונזערט וועגן. דען אויב איהר געדענקט אז איך בין אנגעקומען קיין סלאבאדזע איז אפילו אין פוהר פאר מיינע בעלי־בית׳שקייט צופיעל געווען.

אז די סלאבאדזער בעלי־בתים האבן געזעהן אז איך מיין טאקע אויף דער אמת׳ן, האבן זיי ערשט חרטה באקומען, און האבן אונז אנגעהויבן איבער־צו־בעטן מיר זאלן בלייבן ביי זיי, און מעהרסטן האבן זיי איינגעריידט מיין פרוי. זיי האבן ניט געוואוסט אז דער גאנצער גורם איז מיין פרוי געווען אין דעם. הכלל, זיי האבן מיר געוואלט שענקען די 50 רובל אבי איך זאל בלייבן. איך, און אזוי מיין פרוי, האבן זיך געהאלטן ביי איינס, — ניין און ניין. בקיצור מיר האבן זיך געזעגנט מיט אלע, און בין ב״ה ארויס מיט׳ן לעבן פון זיי, און טאקע אין דעם זעלבן טאג זענען מיר אנגעקומען קיין באזינאווע. דאנקען השי״ת, מיר זענען שוין געקומען אויף א ארט, פון א דארף אין א שטעדטל אריין, וואס ס׳איז פאר געווים פיעל געשמאקער און צופרידענער איבעראל.

קומענדיק אין דעם שטעדטל באזינאווע אלס שוחט, איז מיין ישראל ברוך׳ל אלט געווען 4 יאהר, און חנה רייזעלע א חודש. איך בין געווען ווי ניי געבוירן, געזעסן אין דערהיים און זיך אפגערוהט. דען קיין ענג האב איך

שוין ניט געהאט, ווייל די שחיטה איז געווען זעהר וויניג, און דער איינ־ציגער קצב האט געקוילעט איינס אדער צוויי שטיקלאך א וואך. די בעה״ב האבן אויף שבת געקוילעט א עוף, אבער געבראכט צו מיר אהיים. די ערשטע צייט איז דאס ביי מיר געווען זעהר ליב, ביז איך האב זיך אויסגערוחט פון מיינע ביז איצטיקע געהנג. אבער אז איך האב זיך אויסגערוחט, האט דאס מיר אנגעהויבן קריינקען וואס איך האב זיך אריינגעכאפט אין אזא וויסטענעש. טאקע אמת די בעה״ב האלטן מיך בכבוד, זיי שעצן זיך וואס זיי האבן דערטאפט אזא גוטן שוחט. אבער וואס קומט מיר ארויס דערפון? אז די פרנסה טראגט ניט. וועי שמועסט אז ס׳איז נאך אונטערגעקומען גרויספאסטן, האט דער איינער קצב מיטן איינעם אויג (ער איז געווען א בלינדער אויף א אויג) אויך אויפגעהערט צו קוילן, האב איך ביז פסח אויפגענעסן מיינע פופציק רובל אייגענע געלד. שלעכט! איך בין ווידער אריינגעפאלן ניט אין קיין גוט ארט, ווען איך אייל מיך ניט, און זוך נאך, וואלט איך געוויס געקענט אריינפאלן אין א גוט פלאץ, נאר פון אייליענעס—ווי מען זאגט—קומט קיין גוטס ניט ארויס, איך בין אויך אזוי ניט שולדיק, איך האב מיך געוואלט ראטעווען און אנטלויפן פונ׳ם גיהנום, ווייל זיי וואלטן אונז געוויס איבערגערעדט, און מיר וואלטן פארגעווייס פארבליבן אין סלאבאדזע, נאר אזוי בין איך כאטש פון זיי פטור געווארן, איי וואס — פרנסה? בין איך דאך בכבוד, און בין ניט איינגעשטעלט שטענדיק מיטן לעבן, און אז גאט וועט הייסן, וועל איך מין הסתם דא פיעל ניט פארברענגען.

אין עטליכע חדשים ארום נאך מיין אנקומען אין באזינאווע האב איך זיך אנגעהייבן פיהלן שלעכט, ביז איך בין געבליבן ליגן. און האב געמוזט אנקומען צו א דאקטאר. קיין באזינאווע איז צופעליק געקומען א דאקטאר, האב איך איהם געבעטן ער זאל מיך באטראכטן, האט ער מיך באטראכט און געזאגט — דיר איז גאר ניט, דו ביזט גאנץ געזונד, נאר דו מוזט געהן, ניט זיצן אויף א ארט, ווייל דו ביזט געוואוינט געווען אסאך צולויפן, און יעצט מיט איין מאל רוהסטו, ווירקט דאס שלעכט אויף דיר. אלזא, מוזטו אסאך געהן אלע טאג וועסטו פאלקאם געזונד ווערן, — איך האב פארשטאנען אז ער האט רעכט, איך האב אנגעהויבן געהן אין בראניוו, און אזוי פוסטע ענגע, און בין ב״ה געזונד געווארן, קיין ארבייט אין שחיטה האב איך ניט געהאט, און געהן האב איך געוואלט, און האב ניט געהאט וואוהין. אלזא, האב איך אנגעהויבן צו פיהרן שדכנות, פון באזינאווע, און בראניוו, אין גרויסע שטעדט אריין, איך האב שוין געהאט וואס צו טאהן און אסך אומזיסטיקע ענגע, נאר מיט פיעל האפענונג צו פארדינען, אפפאהרן פונ׳ם שטעדטל האב איך אויך געקענט, ווייל אז איך בין ניט געווען, האט מיין

קצב געופן א שוחט פון בראניוו, וואס יענער האט געשאכטן און איך האב געגומען האלב שחיטה געלד, און די בעה"ב האבן זיך אויף מיר ניט געקענט בעקלאגן, אז זיי ליידן וואס זיי האבן קיין שוחט. זיי האבן גוט געוואוסט אז ביי זיי האט א שוחט וועניג פרנסה, און אז דער שוחט מוז זיך זוכן נאך א קוועלע פון וואנען צו לעבן, האט מיר קיינער ניט געוועהרט פון צו פיהרן א נייען לעבען, פון שדכנות מיט שחיטות צוואמען. פון באזינאווקע ביז ראזדעלנע האט זיך גערעכנט 35 וויארסט, קיין אדעס 50 וויארסט, אהין האב איך שטענדיק געקראגן א פוהר, אבער קיין טיראספאל, בענדער און קישינוב, האב איך געמוזט געהן צופוס, ווייל פאהרן האט געקאסט טהייער, און מיט איין מאל פאהרן איז מען דאך ניט יוצא. האב איך געמוזט געהן צו פוס, אנדערש האט מיין שדכנות ניט געטראגן. הכלל, איך האב באקומען א נאמען פון א לאנד"ס שדכן. די וועלט האט געמיינט אז לויט מיין ארומפליהען, פארדין איך מי יודע וויפיעל, נאר דעם אמת האב איך געוואוסט. דען מלמדות און שדכנות שטעהט אויף איין מדרגה, ובפרט שחיטות, און נאך אין אזא פוסטיניע. איך האב באניצט מלמדות, שדכנות און שחיטות, און דאס אלעס האט געטראגן ניט מעהר ווי אויף צו מוטשען זיך מיט 4 רובל א וואך. איין שטיקל גליק מיינס איז געווען וואס אלעס איז ביליג געווען. האב איך מיט מיין וויב מיט די צוויי קינדערלאך געקענט אויסקומען מיט די 4 רובל א וואך, און דערצו זיך קליידן אויך. איך האב זיך דארט אפגעמוטשעט דריי יאהר. פון מיינע בעה"ב האב איך גאר ניט געליטן, דען זיי האבן מיך געהאלטן בכבוד, — ווי איך האב שוין פריהער געשריבן. — יעצט וועל איך אייך נאר באשרייבן מיין פאמיליע לעבן אין משך פון די דריי יאהר, וואס ס'איז פארגעקומען מיט מיר, און מיט מיין פרוי און קינדערלאך. א ביסל וויסט איהר דאך שוין, און דאס איבעריגע וועל איך אייך יעצט דערצעהלן.

אין יאהר תרל"ז בין איך אוועק געפאהרן קיין טיראספאל וועגן שדוכים אויסצופיהרן. דעם אוועגד פאר מיין אוועקפאהרן האב איך געלאזן מיינע קינדערלאך געזונד און פרעהליך. מיין טאכטערל חנה רייזעלע האט זיך געשפילט ביי מיר אויף די הענד. אין 3 טעג ארום אז איך בין אהיים געקומען האב איך שוין געטראפן מיין וויב זיצן שבעה. וואס איז? פרעג איך מיט שרעק, האסטו געהאט א שלעכטע ידיעה פון דיינע עלטערן חלילה? — ניין! — ענטפערט זי, — חנה רייזעלע איז ערשט נעכטן געשטארבן. וען האט זי אויספייעט שלאף צו וועלן? איך האב דאך איהר געלאזט געזונד און פרעהליך? — זי האט באקומען דיפטיריק און איז אין א קארגען מעל"ע פארברענט געווארן. — איהר קענט אייך פארשטעלן מיין וויינען

און קלאגן. נאר וואס העלפט דאס. איך האב זיך אזוי גיך ניט געקענט טרייסטן, דען מיר האט זיך געדאכט, וועו איך בין אין דערהיים, וואלט איך זי אפ־געראטעוועט. זי איז געשטארבן 11 טאג אין שבט, זי האט געלעבט ס״ה צוויי יאהר. נאר איך האב זיך אבער געמוזט טרייסטן, דען דאס ווייב איז געווען אויף דער צייט, האב איך זיך מיט דעם געטרייסט, אז גאט וועט מיר אין גיכן אומקעהרן מיין שאדן, מיט אריכות ימים ושנים, און אזוי איז געווען. נאך דעם אומגליק וואס האט מיך געטראפן 11 טאג אין שבט תרל״ז, האט מיר השי״ת אין צוויי חדשים ארום אומגעקעהרט מיין שאדן, מיין פרוי האט געבוירן א טאכטער! וועלכעס איך האב איהר א נאמען געגעבן נחמה׳לע, זי זאל טאקע אונז זיין א אייביגע טרייסט. מיין ישראל ברוך׳ל איז שוין דאמאלס געווען דער וואויל־נקער אינגאלע, ער איז געווען שעהן, און האט גוט געקענט קידוש מאכן מיט א ניגון. אלע פלעגן איהם געבן א קאפ׳ ער זאל קידוש מאכן. אין מיט׳ן גאס, אז מ׳האט איהם אפגע־שטעלט, זאגענדיק,—ישראל׳קל, נא דיר א קאפ׳ און מאך קידוש,—פלעגט ער זיך שטעלן מיט א תמימות און מאכן קידוש אויפן קול מיט א ניגון, אז ס׳איז געווען א מחיה צו הערן, און ער איז געליבט געווען ביים גאנצן שטעדטל, וועו שמועסט ביי די וויבער. זיי פלעגן זיך גאר בענטשן מיט איהם, און מיר פלעגן דערפון שעפן נחת, אזוי אז מיר האבן ארויסגעזעהן אז דאס קינד וואקסט א עהרליך קינד מיט תמימות אהן רמאות. נאך א זאך האב איך אייך צו דערצעהלן, וואס האט מיך געטראפן אין באזינאווע, מיט וועלכן עס האט דער מיט געקלונגען דער גאנצער געגנד ארום אין ארום.

טאקע אין דעם וווינטער וועו דער אומגליק האט מיך געטראפן, איז שפעטער מיט א שטיק׳ צייט נאך דעם, מאכט זיך אז איך האב בעדארפט ערגעץ פאהרן וועגן אויספיהרן א שידוך. אין דרויסן איז געווען א שטארקער פראסט, און א שנייע, האב איך זיך אנגעטאהן וואוימע קלייד׳ער, און לאז זיך ארויסגעהן פון דער שטוב מיטן גענאנק,—פון באראניוו צו דינגען א פוהר. איך גיעה נאר ארויס פונ׳ם שטעדטל און בין שוין אויפ׳ן פרייע פעלד, הער איך ווי אונטער מיר פאהרט א פוהר, איך מאך מיר ניט דער־פון און גיעה מיר מיין וועג. איך הער אז די פוהר איז שוין נאהענט צו מיר, נעם איך זיך אין דער זייט פונ׳ם וועג, בכדי די פוהר זאל האבן פרייע וועג אהן א שום איבערשלאג, און איך זאל מיר אויך קענען פריי גיעהן, איך האב זיך אפילו ניט פארגונען א קוק צו טאהן ארונטער זיך וועו פאהרט, וויל ס׳איז געווען זעהר קאלט, און עס האט מיך וואס וועניג אינטערעסירט, זיך אומצוקוקן. נאר וועו איך האב אפגעטראטן דעם וועג, און די פוהר איז

שוין געווען פאראויס, ערשט האב איך דערזעהן אז דאס איז א טהייער עקיפאזש מיט 3 פערד געשפאנט, אויף דער קעלניע זיצט א קוטשער, און אין עקיפאזש זיצט מיט גאוה א גרויסער גראבער געזונטער פריץ צוליגט. איך האב דאס אליעם באמערקט מיט איין קוק, און מאך מיר דער פון ניט, און געה מיר מיין וועג גיכער, צו קומען קיין בארעניוו. פלוצלונג דערהער איך א אויס געשריי פונ׳ם פריץ צום קוטשער—סטוי!—און כאפט אויס די בייטש ביים קוטשער פון די הענד, און שפרינגט אראפ פונ׳ם עקיפאזש, און טוהט זיך אליאז גלייך צו מיר בזה הלשון — ״טי זשיד, טי שאפקע נע סנימאיעש?״ ווידיעש פאן ידיט א שאפקע נע סנימעש? און הייבט אויף די בייטש מיר צו שמייסן. איך האב גראדע געהאט א גוטן שטעקן ביי זיך, הייב איך אויף דעם שטעקן אנטקעגן איהם און זאג,—אויב דו וועסט מיר געבן א שמייס מיט דער בייטש גיב איך דיר א קליאפ מיטן שטעקן איבערן קאפף,—ער פאלט ביי זיך ניט אראפ, און טוהט מיר א שמייס מיט דער בייטש, און זאמריט זיך נאך צו געבן א שמייס, האב איך געזומען מיין שטעקן אין מיינע ביידע הענט אנהאלטענדיק אין ביידע עקן, און א ווארף געגעבן איבער דעם פריץ׳ס קאפף און איהם צוגעקוועטשט צו זיך, האלטענדיק דעם שטעקן אויף די גאנצע בריים פון זיינע פלייצעס, אז ער איז ביי מיר געשטאנען געפענטעט און ניט געקענט ריהרן מיט קיין אבר,— האט ער זיך געוואלט א ריהר טאהן, האט איהם דער שטעקן געקוועטשט די קריזשים, מיט די הענט האט ער זיך ניט געקענט ריהרן, וויי! איך האב זיי דאך פעסט געהאלטן פארשפארט מיט מיינע הענט. גראב און געזונד איז ער געווען גנוג, נאר איך בין דאך אויך ניט געווען קיין פראסטער יונגער מאן, אז ער האט זיך געוואלט אויסריסן פון מיר, האב איך איהם געגעבן א ריס אין די פלייצעס מיטן שטעקן, און א קליאפ מיט דער קניע אין בויך אריין, האט ער געטאנצט בואי בשלום, און געשריגן,—לאז מיך אפ זשיד!— איך ענטפער—איך וועל דיך האלטן ביז עדות וועלן אונטערקומען און זעהן די געשיכטע, אויסריסן פון מיינע הענט וועסטו זיך שוין ניט, סיידן איך וועל דיך אליין ארויס לאזן, ער פראבירט זיך ריסן—שרייט ער געוואלד, וויי! עס טוהט איהם ווי, זאג איך, ריים זיך ניט און שטעה גלייך, וועט דיר ניט ווי טאהן, דער שטעקן וועט דיר ניט ריבן, און די קניע וועט דיר ניט אונטער שלאגן, איך באמערק אז די גויים פונ׳ם שטעדטל שטעהן אין די כאטינקעס און קוקן וואס דא טוהט זיך און קיינער קומט ניט אונטער, צו צוגעמען אונז. און אזוי אויך פונ׳ם שטעדטל באראניוו שטעהן די גויים און קוקן וואס עס טוהט זיך דא, און קיינער קומט ניט צו, וויי! קיינער וויי! קיין עדות ניט זיין ביי אזא מין געשיכטע. ער איז ביי מיר אזוי גע־

שטאנען א ערך פון האלבע שעה, דאן האט ער זיך אנגעהויבן צו בעטן איך זאל איהם אפלאזן — "זשידאווטשיק" איך וועל דיר גאר ניט טאהן.— איך זאג, לאז דער פייטאהן אונטערפאהרן, וועל איך דיך אפלאזן, נאר זעה דו זאלסט ניט שמייסן מיט דער בייטש, אז ניט וועסטו ווייטער האבן דיין פסק. אזוי איז געווען. ער הייסט דעם קוטשער אונטערפאהרן נאהענט, און איך לאז איהם אפ, — ער כאפט די בייטש און גיט מיר ווייטער א שמייס, און וויל זיך ארויף כאפן אויפן פייטאהן, אבער איך האב איהם ניט געלאזט זיך זעצן, איך האב איהם ערשט רעכט גענומען אין ארעסט און זאג איהם יעצט וועסטו שוין ביי מיר זיין, ביז מענטשן וועלן סוף כל סוף אונטער־קומען, אז ניט וועסטו ביי מיר לאפנען דא אונטער מיינע הענט, איך שפייע איהם אין פנים, און זאג — זעהסטו צו וואס דיין גאוה האט דיך געבראכט, אז א פארשיוועץ זשיד שפייט אויף דיר,—ער שרייט צום קוטשער ער זאל אראפקריכן איהם העלפן, כדי פריי צו ווערן פונ׳ם זשיד, דער קוטשער זאגט, אז ער קען די פערד ניט לאזן, דען זיי וועלן אוועק. איך בעט אויך אז דער קוטשער זאל אראפגעהן פונ׳ם פייטאהן, וועל איך זיך ארויף כאפן אויפן פייטאהן און אנטלויפן גלייך צום מוראוואי סודיא, און לאזן דער פריץ מיטן קוטשער נאך לויפן. דער קוטשער האט אבער ניט געוואלט אראפקריכן, אזוי איז ער ביי מיר געשטאנען ביז עס האט אנ־געהויבן טונקעל צו ווערן. איך בין שוין מיעד האלטן אזא קאבאן, און ער בעט זיך שוין און שוועדט מיר צו, אז ער וועט שוין זיין גוט און וואוהל, דערווייל האט זיך געיאוועט איונגער גוי פון זיינע גוים. ווי ער האט איהם דערזעהן העט ער אנגעהויבן מיט א קול פון א געוויין,—זעה מיין קינד וואס א זשיד טוהט מיר, ראטעווע מיך אלעקסע—איך זאג, גוט אלעקסע וואס דו ביזט געקומען, זיי א עדות איך לאז איהם אפ, אבער דו מיש זיך גאר ניט, און איך האב איהם אפגעלאזט.

דער פריץ איז ביי זיך שטארק געווארן, און די רציחה האט ביי איהם זעהר שטארק געברענט, האט ער מחלל שבועה געווען און האט מיך גע־נומען שלאגן, אז די בייטש האט זיך אזש פארלוירן. איך געווענליך האב זיך ניט געלאזט שפייען אין דער קאשע, און האב איהם געגעבן א מאר־דעווע אין דער־ערד. דער פריץ הייבט זיך אויף, און כאפט מיך ווייטער אהן. איך פאל מיט איהם, נאר געווענליך בין איך אויסגעקומען אויף איהם. אט דא האט שוין אלעקסע ניט געקענט ליידן, און האט זיך אנגעהויבן מישן, און האט מיך אראפגעקאטשעט פונ׳ם פריץ, און געלאזט אז דער פריץ זאל אויסקומען אויף מיר. שטעלט אייך פאר אז נאך אזא מלחמה—א ערך פון צוויי שעה מיט אזא קאבאן, אנגעפעלצט איז מען אויך געווען

שוועך, און אזא קאבאן ליגט נאך אויף מיר. פאר געווים האב איך שוין קיין כח ניט געהאט איהם אראפ צו ווארפן פון זיך, בפרט אז איך שליידער איהם אראפ, און זיין אלעקסע לאזט מיך ניט, און העלפט דעם פריץ ער זאל ליגן אויף מיר, און מיך שלאגן אין קאפ אריין. ווי ארום איך בין ארויס פון זיינע הענד געדיינק איך שוין ניט, און ווי איך האב נאך כח געהאט אהיים צו לויפן וויים איך אויך ניט. איך בין געווען צו טומעלט פון די קלעפ וועלכע איך האב געכאפט אין קאפ אריין. קומענדיק אין שטוב אריין האב איך זיך אנידער געלעגט און געווינט אויף מיין מזל, אויף מיין באגעגעניש מיט עשיו׳ן, אליין זיך געראנגעלט מיט עשיו׳ן, ניט מיט זיין מלאך ווי יעקב אבינו ע״ה. דאס ווייב און דאס קינד האבן געווינט קוקענדיק אויף מיר, און פרעגן—וואס איז מיט דיר? וואס האט דיר אזוינס געטראפן? — איך דערצעהל זיי פאדראבנע מיט טרעהרן, אלעס וואס איך איז שוין באקאנט.

דערווייל קומען אריין צו מיר אין שטוב מענטשן און זאגן: — איהר וויסט ווער דער פריץ איז? — ניין! פון וואנען זאל איך ווישן? זאגן זיי מיר, אז דער פריץ איז טאקע פונ׳ם שטעדטל דער פאמעשטשיק. — זאל ער זיין וואס ער איז, זאג איך, אבער אנפאלן מענטשן אין ווע׳ג? אז איך ווע׳ל דערלעבן טאג, ווע׳ל איך אריינגעהן צו אדוואקאט און ווע׳ל שרייבן א ״פראשענ׳ע״ אויפ׳ן פריץ, איך ווע׳ל איהם ניט שענקען. איך האב א עדות דעם קוטשער אלעקס׳ן. בקיצור, איך שטעה אויף גאנץ פריה, הער איך אז מ׳קלינגט אין קלויסטער ווי נאך א פגר, איך לאז מיך געהן קיין בראנעוו שרייבן די פראשענ׳ע, זעה איך ווי ס׳רעש׳ט אין שטעדטל און מ׳לויפט צום פריץ׳ס הויף. וואס איז? פרעג איך, זאגט מען מיר אז דער פריץ האט זיך היינטיקע נאכט געשאסן. פרעג איך, אויף טוידט? יא, זאגן זיי, מ׳האט שוין אפילו געקלונגען אין קלויסטער. נו, זאג איך ״כן יאבדו״ ער האט שוין זיינס באקומען פון גאט אליין. געווהנליך בין איך שוין געבליבן זיצן אין דער היים. אז גאט ווי׳ל, צאהלט ער באלד, און דאס איז געווען א גרויסער קידוש השם, אלע גויים האבן געזאגט, אז ווען זיי פלעגן זעהן מיך דורכגעהן: — זעהסט דעם יוד? אט דעם יוד האט אונזער פריץ אבידיעט, האט באלד גאט געשטראפט. און אונז, וויפיעל ער האט אבידיעט איז איהם גאר ניט געווען. ער איז געווען א פאליאק א המן־הרשע, און פלעגט אנטאהן די גויים צרות, און זיי שלאגן מכות רצח. און אז מ׳האט פאר איהם קיין היטל ניט אראפגענומען פלעגט ער שלאגן און הרג׳נען דערפאר. אלע האבן איהם פיינד געהאט, און טאקע דעריבער איז קיינער ניט צוגעלאפן ווען איך האב זיך מיט איהם געשלאגן, אלע

האבן געוואוסט אז איך בין געוועכט, און אלע האבן א גרויסע נקמה געהאט, זעהענדיק ווי ער לוידעט ביי מיר. און דאריבער פארשטעה איך שוין פארוואס דער קוטשער האט ניט געוואלט אראפגעהן פון דער קעלנע, כאטש ער האט געקענט ווען ער זאל געווען וועלן. אלע האבן געזאגט, ווייזענדיק אויף מיר: אט דעם יודל האט ער געשלאגן, האט איהם באלד גאט דערשלאגן. (צע נאבאזשנע זשידאווטשיק נאוויערנא), אלע האבן געזאגט אז גאט נעמט זיך אהן פאר א יודען, און אז יודען האבן א גאט אין הימעל. די סיבה פון זיין שיסן זיך דארף מען פארשטעהן, אז ער האט ניט געקענט איבערטראגן דעם בזיון, פון אזא נידריקע זאך, פון א זשיד, און נאך וואס פאר א זשיד, א פאנאטישער מיט פאות. און אט דער נישטיקער יוד האט איהם אזוי מבזה געמאכט. דאס אלעס איז בלי ספק געווען די סבה פון זיין שיסן זיך.

עס וועט אייך מן הסתם וואונדערן פארוואס ס'איז ניט געווארן קיין דיעלע דערפון? — איז צו פארשטעהן מיטן שכל הישר, אזוי, אז איך האב ניט דערלאנגט די אנקלאגע. דען איך בין צופריעדן געווען פון דער געטליכער רעשעניע, וואס ער איז די כפרה געווארן פאר אונז אלע, און פון זיין זייט, האט ניט געפאסט צו מאכן א אנקלאגע צוליעב כבוד המת, דען ער האט זיך דאך אליין געשאסן, האט מען די זאך אפגעווישט אז ניט ער אליין האט זיך געוואלט שיסן, נאר בשוגג האט דאס איהם געטראפן, אדער ער איז געווען געריהרט פון זינען, — בכדי מ'זאל איהם קענען מקבר זיין בכבוד. הכלל, איך לאז דאס אריין אין דרך הטבע, נאר אלע האבן געזאגט אז דא איז געשעהן מעשה נסים, עם האט געדעש'ט דער גאנצער געגענד מיט דער געשיכטע פונ'ם פריץ.—

אין דעם שטעדטל בין איך געזעסן 3 יאהר. איך האב פון מיינע בעה"ב קיין שלעכט ווארט ניט געהערט. אדרבה, זיי האבן מיך ליב געהאט און געשעצט, און איך זיי דאס זעלבע. מיר איז געווען שווער זיך צו שיידן מיט זיי, וויל מיר האבן זיך ליעב געהאט. נאר דער איין פעהלער איז געווען וואס איך האב געהאט ווינציג פרנסה, און אין דעם זענען זיי דאך ניט שולדיג געווען, זיי האבן געצאהלט נאך זייערע כוחות. איך האב זיך אפילו צוגעוואוינט צו אזא מין לעבן, אז וואס מיר פעהלט צו דער פרנסה צו דערשטיקעווען פון שדכנות פיהרן, און איך פלעג מיר גאנץ פיין לעבן, אנדערע פלענן מיך שאצן אין געלד, נאר מיר איז ניט געפעלן אזא לעבן, שדכנות איז ניט קיין פרנסה פאר א שוחט. וועלכער טאר קיין ליגן ניט זאגן. און אהן א ליגן איז די שדכנות זעהר שווער אויסצופיהרן, און דעריבער פלעגט ביי מיר אוועק געהן אסך צייט, ביז איך האב דער־

לעבט צו זעהן דעם שידוך אויסגעפיהרט, און פלעג דארפן ארום פאהרן, לויפן, און אז ס׳איז מיר אריינגעפאלן א קערבל פון שדכנות איז דאס שוין פון לאנג געווען אויפגעגעסן. לכן, האב איך באצייטנס אנגעהויבן טראכטן מיטלען וויִ ארום, זיך ארויסצורייסן פון דאנען. די פרוי מיינע איז אויך מסכים געווען צו מיין פלאן. היינו, איך זאל זיך נאכזוכן א קונה אויף מיין חזקה. און איהר באזעצן אין באריגאוו, און אליין פאהרן נאכזוכן א פלאץ. ווייל אז איך וועל פריהער ניט פארקויפן די חזקה, וועל איך דערנאך ניט קענען נעמען א קאפ׳. איך האב אזוי געטאהן. איך האב גע־פונען א שוחט פון דאם באלגארישע דארף קאטארזשי מיט׳ן נאמען ר׳ נחמן, א גוטער שוחט, א גוטער מתפלל, האט ער מיר געגעבן 50 רובל פאר מיין חזקה, און איך האב איהם געמאכט א כתב ביי מיינע בעה״ב, און האב איהם איבערגעגעבן די שחיטות. איך האב באלד געדונגען א דירה אין באראניוו, און האב זיך אריבער געפיהרט קיין באראניוו. פאר דעם 50־קער האב איך געקויפט צוויי קיה, און די צוויי קיה זענען געווען די איינציגע פרנסה־געבערס אין שטוב, ווארום אין באראניוו זענען זיך מפרנס אסך אידישע פאמיליעס פון מילכדיקס, און איך האב געהאט דערפון פרנסה ביז 3 רובל א וואך. אז איך האב דאס איינגעפיהרט, האב איך שוין געקענט זיין פריי, און האב שוין געקענט קלעהרן פון אוועק פאהרן זוכן זיך א ארט.

איך האב אבער געהאט פיעל שידוכים וועלכע איך האב באדארפט ענדעקן, און נאך מיין חשבון דארף מיר אריינפאלן עטליכע רובל, און אז איך בין ניט פארבונדן קען איך זיך בעסער אפגעבן. לכן, האב איך אנגע־דונגען מיין ישראל ברוד׳ן א מלמד, און בין אוועקגעפאהרן קיין אדעסס. דאס איז געווען ר״ח סיון תרל״ח, איך האב גערעכנט אז ביז יו״ט וועל איך געווויס באקומען א שטעלע,—און אויב ניט, איז ביי מיר געבליבן איך זאל אריבערפיהרן מיין סעמיסטווע קיין פירקאן צו איהרע עלטערן. שוועסטער, בריידער און פריינד, כדי זי זאל ניט זיין עלענד. און מיט די צוויי קיה זאלן זיך פאלזעווען איהרע עלטערן, מיט מיין סעמיסטווע צוזאמען, ביז השי״ת וועט אויף מיר רחמנות האבן און מיר צושיקן א גוטע שטעלע. און אזוי איז געווען. פאר יו״ט האב איך זיך אריבערגעפיהרט קיין פירקאן, און אליין האב איך ימים נוראים געדאוונט אין סלאבאדזע. די סלאבדזער זענען שיער ניט ארויס פון הויט רעדענדיק איבער מיר, איך זאל ביי זיי וויִטער בלייבן שוחט, און איך האב בשום אופן ניט געוואלט, דען בעסער ח׳ו גאר ניט קיין ארט, אידער ביי זיי צו זיין שוחט. איך האב אזוי אויך פארדינט אביסל פון שדכנות און אביסל פון שחיטות. אז איך פלעג קומען אויף א ארט וואס קיינע שוחטים איז ניט געווען פלעג איך קויפן, און פון ימים נוראים

פלעג איך אויך פארדינען א 50 רובל פארן דאוונען, פון אתרוגים האב איך אויך פארדינט דאס יאהר א 25 רובל. האב איך מיין ווייב און קינד באקלויידעט אביסל, און באצאהלט די חובות וואס זי האט געמאכט. דען כאטש זי איז געזעסן נעבן איהרע עלטערן, האב איך געזעהן זי זאל זיי ניט אנריהרן. איך בין שוין ניט דער פיניע־בער פון אמאל, איך קען שוין ב״ה זוכן מיטלען וויי ארום צו מפרנס זיין מיין סעמייסטווע. לכן, איז זי איצטער ביי זיי געווען בכבוד, בפרט אז זיי האבן געוואוסט, אז ניט אויף לאנג וועט דאס ח״ו זיין, זיי האבן גוט געוואוסט אז איך וועל ניט רוהען ביז איך וועל ניט געפינען א מקום פרנסה.

איך בין באלד נאך סוכות אוועק געפאהרן קיין אדעסס, און האב דארט פארבראכט א פאר וואכן, האב איך געהערט אז אין קרים אין אופאטארע־קאזלאוו קען מען באקומען א רעכטע שטעלע, בין איך אהין אוועק געפאהרן, און פארפאהרן צום שוחט גבריאל, איך האב דארט געדאוונט און בין זיי זעהר געפעלן. אז דער עולם איז געווארן אז איך בין א שוחט אויך, האבן זיי געוואלט איך זאל ביי זיי פארבלייבן שוחט. זאג איך, ווי קען איך בלייבן ביי אייך, אז איהר האט צוויי שוחטים, ביי די בעה״ב איז רעכט געווען אז איך זאל מיט געוואלד אריינטרעטן, נאך איך האב דאס ביי מיר ניט געקענט רעכט מאכן, כאטש שפעטער מיט עטליכע יאהר איז אזוי אויסגעקומען, אז עס האט אריין געטראטן איינער א שוחט מיט געוואלד. הכלל, איך בין אפגעווען א פאר טעג, און מ׳האט מיר געגעבן עטליכע רובל פארן דאוונען, און די שוחטים האבן מיר געגעבן א פאר רובל אויף הוצאות, און בין אוועק געפאהרן קיין סאיפיראפאל. קומענדיק קיין סאיפיראפאל האב איך איינגעזעהן אז דא איז נישטא קיין פלאץ פאר מיר, נייערט אין באכציסעריי. דער בעל־טאקסע דערצעהלט מיר, אזוי ווי אין באכציסעריי איז דא א שוחט א קריגנער, און דאס שטעדטל האלט זיך מיט איהם אין איין קריגן, האבן זיי זיך מיט איהם אפגעלאדן, און האבן א פסק פון 3 רבנים אז מ׳דארף איהם באצהלן 500 רובל חזקה געלד. נו! זאג איך — ווי קען איך צוטרעטן, אז איך האב קיין געלד ניט — דערום האב איך אהין ניט וואס צופאהרן. נו, זאגט ער — יונגערמאן אז איך נעם אייך צו, האב איך נאך צו האלטן די טאקסע א יאהר, קען איך מיט אייך מאכן אויף א יאהר, איך זאג, וואס מאכט אויס אז איהר נעמט צו, אדער די בעה״ב, אז איך האב קיין חזקה געלד, טאר איך דארט ניט בלייבן שוחט. ער דערצעהלט מיר ווי דער שוחט איז זיך אין איהם נוקם און איז איהם מזיק, לכן טאר ער זיך ניט ראטעווען? ער גיט מיר צו פארשטעהן אז איך קען איהם ראטעווען, היינו, איך זאל מיט איהם אריינפאהרן קיין באכציסעריי,

אז דער שוחט וועט זעהן אז איך האב געבראכט א שוחט, וועט ער זיך איבערשרעקן, און איך וועל קענען אלעס פויל'ן ביי איהם און וועל ווערן גערעטעוועט. — אויב אזוי, אייך צו ראטעווען וועל איך אריינפאהרן, אבער איך וויל אז דערפאר זאלט איהר מיר באצאהל'ן פאר א חדש 30 רובל באלד מזומן, בכדי איך זאל ניט זיין געבונדען ביי אייך אין די הענט, און ביז אין א חודש וועל איך וואכטן, און אויב איהר קומט ניט צו קיין רעזולטאט פאהר איך מיר אוועק, און עס מעג אפילו 1 טאג געדויערן, און אויב איהר מאכט א שלום פאהר איך מיר אויך אוועק, — און אזוי איז ער מרוצה געווארן און האט מיר תיכף געגעבן די 30 רובל, איך בין אריינגעפאהרן אויף שבת קיין באכציסעריי, און בין גלייך צום גבאי פארפאהרן, וויל צום שוחט האט זיך מיר ניט געפאסט, כאטש דער גבאי איז אפילו ניט קיין בעל אכסניה, נאר וועד טרייבט ארויס אידן? בפרט, אז דער גבאי איז נאך פון די עהרליכע יודען פון באכציסעריי. מיטן נאמען האט ער געהייסן ש. מיינסטער, פראוודע א גלעזער, א פראסטער, נאר א עהרליכער יוד, דערפאר בין איך אין איהם אזוי אינגעגלויבט געווארן, אז דער נאך איז מיר געווען שוועד צו גלויבן, אז דער עהרליכער יוד האט אין זיך ערמות, און איז א חכם להרע, ווי איהר וועט שפעטער הערן און וויסן.

אז דער גבאי האט מיך דערזעהן האט ער זיך מיט מיר גאר מחיה געווען, און אז ער האט געהערט אז איך בין א שוחט און זוך א שטעלע, האט ער געזאגט: אט האט איהר א גרייט ארט, דען אונזער שוחט איז ביי אונז, ביז עס וועט קומען א שוחט, און אפצאהל'ן די חזקה געלד פון 500 רובל. איך זאג, איך האב שוין דערפון געהערט, און עס איז נישטא וואס צו ריידן, קיין געלד האב איך ניט, איך וויל נאר ביי אייך שבת דאווענען און זיך פארדינען אויף הוצאות און דאן פאהרן ווייטער.

שבת, אז איך האב אפגעדאוונט, איז דעם עולם זעהר געפעלן געווען מיין דאווענען, און אלע האבן געוואלט אז איך זאל ביי זיי בלייבן שוחט. אבער איך זאג זיי, אז ס'איז נאר דברים בטלים. אגב בין איך געווארן געווארן וואס דער שוחט איז אומגערעכט אנטקעגן דעם בעל־טאקסע, און ווי ער איז איהם מזיק. מ'האט מיר באצאהלט די עטליכע רובל פאר שבת דאווענען, און איך בין גרייט געווען אויף מארגן צו פאהרן. איך האב אבער געדארפט ווארטן אופן בעל־טאקסע.

דער בעל־טאקסע איז אונטערגעקומען און האט מיך געטראפן ביים גבאי, און האט מיט מיר געמאכט א אפענעם שמועס פארן גבאי אין די אויגן. דער גבאי האט אלעס עדות געזאגט אז ס'איז ווירקליך אזוי. אויב אזוי מעג איך טאהן צו ראטעווען יודעש געלד. איך בין מיט'ן בעל־טאקסע

אריבערגעגנגען אין א גאסטיניצע מיט א אויסרייד, אז דער בעל־טאקסע האט צוגענומען א שוחט אויף דער גאנצער ציים וואס ער האט נאך צוהאלטן די טאקסע, דאס האט אנגעמאכט א רושם אויפ'ן גאנצן שטעדטל, און אלע האבן אזש געטאנצט פאר שמחה. אט ווערן מיר פטור פונ'ם שוחט, אבער נאר איך מיט'ן בעל־טאקסע האבן געוואוסט אז דאס איז נאר א סטראשאק אנטקעגן שוחט. דער שוחט האט געזעהן אז ס'איז שלעכט, אז דער בעל־טאקסע האט א שוחט, וואס דאס גאנצע שטעדטל איז מרוצה מיט איהם, האט ער מורא געהאט, — וואס וועט ער טאהן ביז די ענדע פון זיין קאנטראקט, דאמאלסט וועט ער פאר זיין חזקה קיין קאפ' ניט קענען נעמען. לכן, האט ער אנגעהויבן ארבייטן זיך צו פארגלייכן מיטן בעל־טאקסע, און טאקע אין דעם אייגענעם טאג האבן זיי געענדיקט צווישן זיך, און איך בין די זעלבע נאכט אוועק געפאהרן. נאר פאר מיין אפפאהרן, האבן מיר די גבאים און מענטשן געזאגט אז איך זאל מיר באקומען געלד און אונבעדינגט קומען צו זיי. ווייל דער שוחט וועט סאיי ווי ניט זיין. יעדנ־פאלס לאזט אונז אייער אדרעס. איך האב זיי געלאזט מיין אדרעס, און איך האב זיך מיט זיי פריינדליך אפגעזעגנט און בין אוועק געפאהרן. דערווייל האב איך מיר ב"ח פארדינט אין משך פון די 3 וואכן א 40 רובל.

איך האב מיך געוואלט לאזן פאהרן קיין קוקאז, האט מען מיר אפ־געשלאגן דערפון, נאר קיין קרים האט מען מיר יא געראטן, איך זאל זעהן אנוועגדן אלע מיינע כוחות צו פארבלייבן אין באכציסעריי. מיר אליין איז באכציסעריי געפעלן פאר א עהרליך שטעדטל — וועדליג איך בין אין קרים ארומגעפאהרן. — און דא וועל איך זיין א שוחט, און 10 רובל א וואך גיט מען שכירות, און מיט הכנסה חייסט דאס 50 רובל א חדש, בין איך דאך א גליקליכער מענטש וען איך קום דערצו. ע"כ טאר מען דאס ניט פארלאזן, ניט אלע מאל מאכט זיך אזא ארט. מיט דעם געדאנק בין איך געפאהרן קיין פירקאן מיט א פופציקער. איך האב געטראפן מיין סעמיים־טווע געזונד, איך האב זיי דערצעהלט אלעס וואס מיט מיר איז פארגעקומען. דערווייל האב איך באקומען א בריעף פון באכציסעריי, אז איך זאל באקומען געלד און קומען צו זיי וואס גיכער.

דאס ערשטע האב איך פארקויפט די בעסטע קוה, און האב פאר איהר געגומען פופציג רובל, כאטש זי האט מעהר דערווערט געהאט. נאר איך האב מיך געאיילט וואס גיכער מאכן געלד, עס זאל ניט קומען א אנדערער. דען איך וויים דאך מיין נידיריק מזל, האב איך שוין מיינע 100 רובל. איך האב אנגעהויבן אונטערפאלן מיט תחנונים פאר פרייגד און גוטע פרייגד, זיי זאלן מיך ראטעווען און מיר דערהאלטן ביי מיין לעבן, ניט ח'ו מיט

צדקה אדער א נדבה, נייערט זיי זאלן מיר אויסלייען א גמילות חסד אויף א קליין שטיקל צייט ביז גאט וועט מיר העלפן, וועל איך בלייבן אויף דער שטעלע. ביי וועמען איך האב געפויעלט 10 רובל, און 15 רובל, און ביי וועמען א גאנצן 25־קער, ביי איינעם געדיינק איך, האב איך צוגענומען די לעצטע 10 רובל, מעהר האט ער נעבעך ניט פארמאגט, נאר זיין רחמנות אויף מיר איז געווען זעהר גרויס. איך האב איהם צוגעזאגט, אז דאס ערשטע פון מיין פארדינסט שיק איך איהם אפ. אלע וועלכע האבן מיר אויסגעליגן האב איך פארשטאנען אין זיי, אז זיי ריכטן זיך ניט אז איך זאל זיי אפגעבן נאר באשר איך זאל ניט האבן וואס צו וויינען אויף זיי, אז איבער זיי וועל איך בלייבן א אייביגער קבצן. ביי מיר אבער איז ניט געווען אזא מיינונג, אדרבה! איך זאל יעדן אפגעבן מיט א גרויסן דאנק. בקיצור הדבר, 2 וואכן האב איך געארבעט אין דעם, ביז איך האב צונויף געקליבן 125 רובל, און מיינע 100 רובל, האב איך שוין 225. איך האב געוואלט כאטש צונויף שלאגן א דריי הונדערט רובל. בין איך אונטער געפאלן דער ווייבס א פעטער, דער גרעסטער נגיד פון איהר גאנצער משפחה, געזעסן איז ער אין טירניפקע נעבן פירקאן, מיט'ן נאמען יעקב דער בלינדער. דער נגיד דער גראבער יונג, האט מיך אויסגעלאכט—כא, כא, כא, געלד ווילסטו, איך זאל דיר לייען? וואס דארפסטו געלד?—איך דערצעהל איהם מיט טרעהרן אין די אויגן פון מיין לאגע, ווי ער זעלבסט ווייסט גאנץ גוט, און ווי איך שטעה יעצט ביים גליק, צו קומען אויף א גוטע פרנסה, וואו איך האב א האפענונג גיך אפצוצאהלן מיט דאנק א. אז. וו. ער זאגט צו דער פאנפעוואטע מומע רבקה,—דו הערסט? פיניע־בער בעט געלד איהם צו ענטלייהען! זאגט זי, לייה איהם א רובל.—ניין—זאגט ער—ער בעט הונדערט אדער כאטש 75 רובל—איי איי, 75 רובל, ווי האט מען אזא העזה צו בעטן? אויף וואס קוקענדיק זאל מען דיר געבן?—זאגט זי מיט א פאנפעוואטן קול. איך בין ביי זיי אפגעזעסן אגאנצן מעל"ע און געטענה'ט און געריעט און געווייגט, עס האט ניט געהאלפן. מעהר ווי פון 1 רובל ווי די מומע האט געזאגט קענען זיי ניט געבן,—איהר מעגט יא אפגעבן, און ניט אפגעבן, מעהר ווי א רובל ניט.—איך האב שפיי געטאהן, און זיך אפילו ניט געזעגנט מיט זיי און בין אוועק, זאגענדיק נישקשה, איהר וועט זעהן ווי גאט וועט מיר העלפן אהן אייך, איהר האט הפנים ניט דערווערט צו האבן א חלק אין דער מצוה, צו ראטעווען א גאנצע סעמייסטווע. נאר אז איהר וועט צו מיר אנקומען, וועל איך זיך מיט אייך אנדערש באגעהן, וועט איהר וויסן ווי א מענטש דארף צו זיין, וועט איהר זעהן וואס פאר א גרויסן גאט מיר האבן; און מיט די ווערטער בין איך אהיים געפאהרן קיין פירקאן.

קומענדיק קיין פירקאן, האב איך איבער געלאזט מיין פרוי 15 רובל אויף הוצאות, און אליין בין איך אוועק געפאהרן מיט 21 רובל קיין באכצישסעריי וועגן אננעהמן די שטעלע, און אויף שבת מברכים ר״ח אדר, בין איך אנגעקומען קיין באכצישסעריי. אין שטעדטל איז געווארן א שמחה, דער שוחט איז געקומען אויף צו בלייבן, הפנים ער האט גע־בראכט געלד מיט זיך, דען אנדערש וואלט ער ניט געווען געקומען. איך האב ביי זיי געדאוונט שבת מברכים, און געבענטשט ר״ח, און בין זיי זעהר געפעלן. פון מיין דאוונען זענען זיי גאר ענציקט געווארן, וויל זיי האבן געהאט ליטווישע חזנים, און קיין פוילישע האבן זיי ניט געהערט דאוונען.

הכלל, מוצש״ק ווילן זיי מאכן א אספה וועגן דעם, מיך צו צונעמען פאר א שוחט.

דא הייבט זיך אהן א רעכט שטיקעל ארבייט פאר מיר. מוצש״ק, אז איך בין געקומען צו דער אספה האבן מיר די בעה״ב געפרעגט — נו! איהר האט געבראכט געלד? — ענטפער איך זיי, אז איך האב א 200 רובל, און אזוי וויי זיי ווילן מיך פאר א שוחט, זאלן זיי מיר אויסלייהען די איבריגע 300 רובל, כדי איך זאל קענען באצאהלן דעם שוחט די חזקה געלד. זאגן זיי — מיר זאלן האבן קהל׳שע געלד וואלטן מיר אייך אויס־געליגן, און אזוי ווי עס איז נישטא וועט ס׳זאל אייך ליהען, דען ביי אונז איז קיין נגידים נישטא, מיר זענען כמעט אלע בעלי־מלאכות און מיר האבן אונזערע חובות צו דעקן,—אזוא, איז דאס א שווערע פראגע ביי אונז.—איך גיב זיי א פראיעקט אז מ׳זאל איהם גרינג קענען דורכפיהרן, דען א קהלה איז פארט ניט קיין איין מענטש.—איך מיין ניט אז איינער פון אייך זאל מיר אויסלייהען, נייערט איהר אלע צוזאמען, און אזוי קען דאס זיין לייכט, און איך וועל אייך אויסצאהלן פון מיינע שכירות. דער פראיעקט איז זיי אלע געפעלן, און באלד האבן זיי געמאכט ארשימה צווישן זיך און ס׳איז געווארן די דריי הונדערט רובל. — נו, — זאגן זיי מיר, — יעצט קענט איהר שוין זיין זיכער, אז איהר זענט ביי אונז שוחט.—אנדערע בעה״ב האבן אפילו פארגעלעגט אז איך זאל שוין אנהייבן שעכטן, און די שכירות זאל מען מיר שוין אנהייבן צו געבן. איך האב זיי געזעבן צופארשטעהן אז ביז יענער שוחט וועט ניט ערהאלטן דאס חזקה געלד, און ביז ער וועט ניט ארויסגעבן א כתב פון זיך, אז ער האט ניט קיין שום טו״מ אויף דער חזקה, און ביז איך וועל מיט אייך אליין אויך ניט מאכן א כתב חזקה אז איהר נעמט מיך צו פאר שוחט מיט א חזקה, בין איך נאך ביי אייך קיין שוחט. אלע האבן אויסגעשריגן אז דער שוחט האט רעכט. זיי האבן זיך שוין געוואלט צור־

געהן פון דער אספה, האב איך זיי אויפגעהאלטן נאך אויף א פאר ווערטער, און פרעג זיי, — מיר האבן דאך דא אפגערעט ווי צו שאפן די גע'לט, און מארגן וועט יעדער זיך נעמען צו זיין ארבייט, וער־זשע וועט טאהן אין דען? אלייו טוהט זיך קיין זאך ניט. מ'מוז אויסקלויבן א צוויי מענטשען זיי זאלן צונויפנעמען דאס גע'לד עפ"י הרשימה, און באצאהלן דעם שוחט, און צו ברענגען צו א גמר. הכלל, מ'האט אויסגעקליבן א אלטן בעה"ב, מיטן נאמען ר' דוד קיזילשטיין אין מיט זיין זוהן ר' שלום קיזילשטיין אז זיי ביידע זאלן טאהן אין דעם, און ברענגען צו א גמר. און מיט דעם איז מען זיך צוגאנגען פון דער אספה.

אויף מארגן האב איך מיינע צוויי הונדערט רובל אוועק גענעבן צו ר' שלום קיזילשטיין, און ער האט אנגעהויבן ארום געהן צונויפצונעמען דאס איבריגע גע'לד. נאר ניט אזוי גיך האט דאס זיך צונויף געזאמלט, דען אייניגע האבן אפגעפיהרט פון היינט אויף מארגן, און אייניגע האבן זיך אין גאנצן אפגעזאגט. ס'האט גע'דויערט א צעהן טעג ביז דאס גע'לד איז געווארן מזומן ביי ר' שלום קיזילשטיין אין די הענד. אז איך האב דער־לעבט שוין צו זעהן אז דאס איז שוין דא מזומן, דאן דארף מען ריידן מיט דעם שוחט אליין. דער שוחט זאגט, וועו מ'גיט איהם גע'לד, איז היינטיגען טאג פאהרט ער אוועק זוכן א שטיצ'לע, דען ער קען גענן דעם פסק הרבנים ניט געהן, בפרט אז ער האט שוין אנגעפרענט אויף א ארט, נאר אהן גע'לד קען ער אהין ניט פאהרן. מ'האט דעם שוחט געגעבן די פינף הונדערט רובל חזקה גע'לד, און ער האט ארויסגעגעבן א כתב, אז מהיום והלאה האט ער ניט צו דער חזקה נאר ניט, און איז קיין שוחט ניט אין באכציסעריי, און די זאך איז שוין געענדיקט כמעט. עס פעהלט נאר אז די בעה"כ זאלן מאכן מיט מיר א כתב, דען דער עיקר איז שוין אראפ, ס'איז נאר געבליבן צו מאכן מיט מיר א כתב. נו, איז דען שווער א כתב צו שרייבן, וועו אלע באשטעהען אויף איין זאך? נאר דאס וואלט טאקע אזוי בעדארפט צו זיין, וועו דא זאל ניט געווען זיין קיין אייגענע אינטערעסן געמישט, ס'איז געווען אריינגעמישט מענטשען וואס האבן געפיהרט מחלוקת מיט יענעם שוחט, און מיטן צונעמען א שוחט,—דוקא די מענטשן, וועלכע איך בין אין זיי געווען אינגעגלויבט אז די זענען די עהרליכע פונם שטעדטל, און זיי זענען די מדקדקים אויף א עהרליכן שוחט, דוקא די האב איך יעצט דערקענט פאר פאלשע מענטשען, פאר מחרחרי ריב, וועלכע טוהען נאר פאר אייגענע אינטערעסן, — אז די וועלט זאגט אוועדטל, אז מ'קען ניט קיין מענטשן ביז מ'האנדעלט ניט מיט איהם.—אז איך בין אריין אין מסחר האב איך זיי ערשט דערקענט, איך זאג אייך באמת וועו איך קען זיי פריהער

אידער איך האב אוועק געגעבן מיינע בלוטיגע 200 רובל, וואלט איך א שפיי געגעבן און אוועק. און אזוי האב איך זיך שוין געמוזט מוטשען, און צוזעהן זייער אומרעכט וואס זיי טוהען אנטקעגן דעם יושר, דער מענטשהייט, נאר וועגן זייער אינטערעס, און וואס וויטער האב איך זיי מעהר דערקענט, נאר איך האב זיך בעסער ניט געקענט מאכן, און אזוי בין איך פארזונקען געווארן ביז היינטיקן טאג, ר"ח תמוז תרס"ט, ד.ה. א משך פון 31 יאהר.

אלזא, איז אייך געווים אינטערעסנע צו וויסן די אלע אינטריגעס וואס איך בין אויסגעשטאנען, און די אלע מלחמות וועלכע איך האב געזיגט, ביז גאט האט מיר געהאלפן, אז איך האב זיי ב"ה מנצח געווען.—נאר צום ערשטן מוז איך אייך פארשטעלן די ראשי בריונים וועלכע האבן אנגעפיהרט די שוחטישע מלחמה.

די ראשי בריונים, ד.ה. די רעדל פיהרערס, זענען געווען די גבאים פון דער שוהל, און דער פאמאטשניק ראבינער, די איבעריקע זענען דוקא ניט שולדיג געווען אין די מחלוקת. נאר מ'האט זיי אריינגעשלעפט ניט ווילנדיק. און וועלכע האבן אפילו ניט געוואוסט צו וואס מ'שלעפט זיי און דאך זענען זיי נאכגעגאנגען, ווייל די גבאים היסן דאך אזוי. ווען איך בין אנגעקומען זענען געווען די גבאים ר' שמחה מייסטער און זיין שוואגער ר' יעקב מעדווועדיע. דער פאמאטשניק ראבינער איז געווען דער אלטער דוד קיזלשטיין, וועלכער איז אייך שוין באקאנט פון מיין פריהערדיקן ערצעהלונג. געהאט האבן זיי נאך א שוואגער זיערער, און ר' דוד'ס א ברודער מיטן נאמען בנימין, דער איז געווען דער בעל־טאקסע, ביי וועלכע איך האב געדארפט נעמען מיין געהאלט. יעצט אז איהר וויסט שוין דאס אלעס וועל איך ערשט אנהייבן פיהרן דעם המשך פון מיין ערצעהלונג.

איהר געדענקט דאך אז ס'איז געבליבן, אז מ'דארף מאכן מיט מיר א כתב, אזוי ווי עס פיהרט זיך בכל תפוצות ישראל בלשון הקודש, און שרייב אריין בנוסח הרגיל ונהוג בכל תפוצות ישראל, און שטעל אריין די אלע קאנדיציעס וואס זענען געווען געשריבן אין פריהערדיקן כתב ביי יענעם, שוחט. אלע זענען באשטאנען דערויף, היינו: 10 רובל א וואך שכירות, און צוויי פונט פלייש א טאג, און שטיקלאך פון בהמות, א מילך מיט א קישקע, און די שטוב וואס אויפן שוהל וואו אלע שוחטים האבען געווואוינט, געהער אויך צו מיר אומזיסט, און פאר ימ"נ באקום איך 100 רובל, חוץ די הכנסות פון חתונת און ברית'ן. אלע האבן זיך געחת'מעט, נאר דער בעל טאקסע מיט די גבאים האבן זיך ניט געוואלט אונטערחתמ'נען. פארוואס? ווילט איהר ניט חתמ'נען דעם כתב?—מ'דארף דאס איבער שרייבן—זאגט דער גבאי ש. מייסטער, וואס איז?—איך וויים?—זאגט ער, און וויזט אויפן

שוואגער מעדוועדיע,—זאגט ר׳ יעקב, פארוואס געפעלט אייך ניט דער כתב ? —מיר וועלן אייך מארגן זאגן ווי צו שרייבן דאס כתב.—דערווייל אויף זיי קוקענדיק האט זיך ר׳ דוד און ר׳ בנימין אויך ניט געחת׳מעט, און אהן זייער תתימה קען איך ניט הייסן קיין צוגענומענער שוחט, ווייל זיי הייסן דאך די ״דאכאוונאיע פראוועניע פא זאקאנו״. אויף מארגן ווערט בעשאפן אזא פראיעקט, אזוי ווי זיי זענען פראסטע לייט, פארשטעהען זיי ניט אויף לשון קודש, דערום דארף מען שרייבן אזא שפראך וועלכע זיי פארשטעהען, און 2־טן,—אזוי ווי זיי האבן זיך שוין אפגעבריט מיט יענע שוחטים, ווילן זיי שוין דאס כתב שרייבן אויף רוסיש. איהר הערט א איינפאל, מיט א שוחט מאכן א רוסישע ״אסלאוויע״. מיר איז דאס זעהר קאמיש אויסגעקומען, נאר וואס זאל איך טאהן? איך שווייג און מיין אז איך בין שוין פארטיג דערמיט, און איך באשטעה שוין דערויף, און דערווייל איז דער טאג אוועק, איז שוין געבליבן אויף מארגן צו שרייבן א כתב אויף רוסיש. איך קום מארגן און שלעפ זיי צוגויף, און בין געהרן ס׳זאל שוין נעמען א ענדע. אבער זיי האבן צוגעקלעהרט א נייעס, זיי ווילן אז אין דעם כתב זאל ניט שטעהן קיין חזקה, זיי ווילן ניט זיין פארקויפט צום שוחט. דא איז מיר שלעכט געווארן, סטייטש, וואס האט איהר מיר פריהער ניט גזאגט? וואלט איך מיינע צוויי הונדערט רובל ניט אוועקגעגעבן, און וואלט אזוי פיעל צייט ניט פארבראכט אומזיסט.—דער טאג איז אוועק און איך באשטעה שוין דערויף אויך. איך שרייב אהן א כתב בא א שרייבער און גיב, זיי זאלן עס חתמ׳נען, אבער זיי פסל׳נען נאך א פונקט. וואס איז? אזוי ווי זיי האבן זיך שוין אפגעבריט מיט יענעם שוחט, ווילן זיי שרייבן אויף א צייט פון 3 יאהר, און אהן חזקה, און ענדע די 3 יאהר איז ביי זיי די ברירה, ווילן זיי מיך האלטן איז גוט, אלא ניט, האב איך צו זיי קיין שום טענה, און מיין געלד קעהרן זיי מיר אום בתורת מתנה, ד. ה. אין כתב זאל דאס ניט שטעהן אפילו אז איך האב געגעבן די צוויי הונדערט רובל. דא איז שוין ביי מיר אוועק עטליכע טעג אין יסורים, ביז איך האב דערצו איינגע־ווילִיגט. מיין איך אז איך בין שוין פארטיג מיט זיי. ניין, איך קום שוין צו זיי און זאג זיי, שרייבט אזוי ווי איהר ווילט אביא עם זאל שוין נעמען א ענדע און מוטשעט מיך ניט. זיי זאגן,—נאך וואס זאלט איהר זאגן אז מיר מוטשען אייך, מיר ווילן זיך גוט באווארענען, אז מ׳בריט זיך אפ אויף הייסן, בלאזט מען אויף קאלטן. איך זאג,—אבער א ענדע מוז דאך נעמען, ביז וען וועט איהר זיך האלטן אין איין באווארענען, באקלעהרט מיט איין מאל וואס איהר ווילט.—מארגן וועלן מיר אייך זאגן די לעצטע פונקטן, און אז איהר וועט באשטעהן, חתמ׳נען מיר דעם כתב און ס׳נעמט א ענדע.

איך וואלט מיט אומגעדולט אויף מארגן,—און קום אויף מארגן מיט ר׳ דוד׳ן, און טרעף שוין א אנגעשריבענע אפלאוויע מיט די פונקטן, היינו: א) אז זיי נעמען מיך צו פאר א שוחט אויף 3 יאהר, און נאך 3 יאהר איז די ברירה ביי זיי, ווילן זיי מיך האלטן איז גוט, אלא ניט, האב איך ניט קיין שום טענה, און ביים אפזאגן דארפן זיי מיר שענקען צוויי הונדערט רובל כנ״ל. ב) שכירות פארן דאוונען ימים נוראים, און א גאנץ יאהר, נאר 75 רובל, און ניט קיין הונדערט ווי ביז אהער, ווי יענער שוחט האט געגומען. ג) שכירות פאר שחיטה, זאל מיר דער בעל־טאקסע געבן דאס ערשטע יאהר 6 רובל א וואך, און די לעצטע צוויי יאהר צו 8 רובל א וואך, און צוויי פונט פלייש א טאג, דארף מיר דער קצב געבן, און די שטוב פון דער שוהל געהער צו מיר אומזיסט. וואס איך זאל אייך זאגן מיינע ליבע, אז איך האב דערהערט די מערדערישע פונקטן, בין איך שיער אויפן ארט געבליבן. די בעה״ב אז זיי האבן דאס דערהערט זענען זיי געווארן אויסער זיך, יעדער האט געזאגט אז דאס איז אונמעטשליך, דען ווי קענען דאס ברענגען אויפן מויל, אז מיט 6 רובל א וואך זאל א שוחט לעבן, א שוסטער יונג פארדינט אויך מעהר. זיי האבן זיך דערמיט פארענטפערט, אזוי ווי די דריי הונדערט רובל פאר דער חזקה, איז אויסגעלעגט פון דער ״אב־טשעסטווע״, דארף עס דער שוחט אפצאהלן, אלזא, נעמען מיר צו ביי איהם דעם 1־טן יאהר צוויי הונדערט רובל אויפן חוב, דעם 2־טן יאהר הונדערט, דעם דריטן יאהר הונדערט פופציג רובל. פופציג קומט אונז, און פופציג וועט זיין אויף צו־שטייער אויף די צוויי הונדערט וואס מ׳וועט איהם דארפן שענקן וועז מיר וועלן איהם ניט וועלן, און אויב ער וועט בלייבן לחבא וועט ער נעמען ווי איהר וועט אפמאכן, צעהן רובל א וואך, דאמאלס וועלן מיר זיך שוין ניט מישן. הכלל, מערדערישע תירוצים און אונמענטשליכע טענות, יעדען פארדריסט דאס, און קיינער קען ניט העלפן. איך וויין און קלאג אויף מיינע יאהרן וואס איך בין אריינגעקראכן אין קען שוין ניט ארויס. וואו נעם איך די 200 רובל, וואלט איך אנטלאפן און זיי ניט אנקומן. איהר קענט שוין פארשטעהן ווי ביטער מיר איז געווען צו איינוויליגן נאך די פונקטן. הכלל, איך האב מיך בארעכנט אז דער ערגסטער פונקט איז דאס, וואס איך דארף נעמען דעם ערשטן יאהר 6 רובל א וואך, אבער יענע פונקטן הארט מיך ניט, ווייל דאס וואס זיי באווארענען זיך, איך זאל קיין חזקה ניט האבן, וועט זיי גאר ניט העלפן, ווייל אז איך צאהל אפ די געלד מוז דאך זיין די חזקה מיינע. נאך די דריי יאהר הער איך זיי סאיי ווי ניט, און קיין אפלאוויע דארף איך אויך ניט. קוועטשט מיך נאר די 6 רובל פונ׳ם ערשטן יאהר. דאס איז נאר געווענט אין איין הונדערטער, ווייל 8

רובל א וואך בין איך אוינווילינ צו נעמען, בכדי 2 רובל זאל זיך אויסצאהלן די חזקה, איז דאך מעהר ניט ווי דער הונדערטער, אז איך וועל בראסן דעם ארט און אפנעמען מיינע צווויי הונדערט רובל, דארף איך דאך באלד אפגעבן די מלוים, און ערשט אנהייבן זוכן א נייעם ארט, און ווער ווייסט צו וועל איך געפינען אויף מעהר שכירות? לכן, איז ניט כדאי אוועקצולאזן, און מ'מוז נאכגעבן, און גאט וועט מיר העלפן. בקיצור הדבר, איך האב געחתמ'עט דאס כתב אין צוויי עקזעמפלארן. איינע איז געבליבן ביי די בעה"ב, און די צווייטע ביי מיר. איז געווארן א גדולה, א שמחה, ביי די גבאים, ווער שמועסט ביי דעם גבאי מייסטער, ער האט גאר איינגענומען בראד, ווייל אין גאנצן איז געווען זיין אנשטעל.

באלד נאך פורים איז יענער שוחט אוועקגעפאהרן אויף א נייעם פלאץ, פאר א שוחט, און זיין סעמייסטווע איז נאך געבליבן ביז נאך פסח. איך האב אנגעהויבן קויפן, און דערווייל בין איך געווען אהן מיין סעמייסטווע. סטאנציע האב איך געהאלטן ביי ר' דוד קיזילשטיין, אדער ביי זיין זוהן שלום קיזילשטיין. ערשט נאך פסח אום ר"ח אייר האב איך געבראכט מיין קליינע סעמייסטווע, וועלכע איז באשטאנען פון א פרוי מיט צוויי קינדערלאך, א יונגעלע פון א יאהר 7 מיטן נאמען ישראל־ברוך'ל, און א מיידעלע פון א יאהר 2 מיטן נאמען נחמה'לע, איך האב זיך דערווייל געדונגען א דירה, ביז די דירה פון שוהל־הויף וועט זיך אויסלויידיקן. אין א פאר וואכן ארום איז זיין סעמייסטווע ארויס, און איך האב זיך מיט מיין סעמייסטווע אריין געקליבן אין די אומזיסטיקע קאלטע דירה. ביים ארויספאדערן מיין סעמייסטווע האט מיר אבטשעסטווע מיטגעהאלפן מיט עטליכע רובל, ווייל איך האב זיי בשום אופן אזוי גיך ניט געקענט ארויס נעמען, ווייל דאס האט בעדארפט צו קאסטן א שעהנע פאר קערבלאך. בקיצור הדבר, איך בין שוין געווארן א באכציסעריער תושב, אפילו א ארימער, אבער מיר איז געווען ליעב, אבי ביי זיך, און צוזאמען מיט מיין פרוי און קינדערלאך.

א וואך נאך דעם, וואס מיין סעמייסטווע איז געקומען קיין באכציסעריי בין איך שוין געווארן, אז מיט 6 רובל א וואך קען מען דא ניט לעבען, מיין וויב איז געגאנגען דעם ערשטן מאל אין גאס, און איז א היים געקומען א צוקאכטע און א פארווויינטע. — געוואלד גזלן! וואס האסטו געטאהן? ווי קומסטו צו אזא נארישקייט? ווי וועלן מיר קענען לעבען מיט 6 רובל א וואך? מיר דארפן דאך שטארבן פאר הונגער, ביי אזא יקרות! דא איז אלעס צוויי — דריי מאל אזוי פיעל ווי ביי אונז, וועט קען דאס אויסהאלטן? קען מען דען לעבען מיט דיין קליינעם געהאלט? — דאס האט זי געטענה'עט, און געווויינט מיט בלוטיגע טרערן. און איך האב אלעס פאר־

שטאנען אז זי איז געראטן, נאר וואס האב איך געקענט בעסער מאכן, איך האב איהר געטרייסט אז מן הסתם וועט אונז השי"ת ניט פארלאזן, און זי האט זיך אויך געמוזט נאכגעבן. און אזוי האבן מיר אנגעהויבן פיהרן א לעבן אין באכציסעריי מיט 6 רובל א וואך, און מיט צאהלן די חובות, די צווייי הונדערט רובל, וועלכע איך האב צונויפגעקליבן פון געמיינע אריימע מענטשן, וועלכע האבן מיר זייערע לעצטע עטליכע רובל געלינגן, דען ווי אזוי שיקט מען זיי ניט אפ? יעצט קענט איהר שוין פארשטעהן ווי מיר האבן געלעבט דעם ערשטן יאהר, ווער שמועסט די ערשטע צייט פון אונזער אנקומען, אז אלעס האט אונז געפעהלט, און אלעס האבן מיר בעדארפט, און קיין געלד איז נישטא, אין דער געדונגענער דירה בין איך געזעסן נאר 1 חדש, דאן האב איך זיך איבערגעקליבן אין שוהל־הויף וועלכע איך דארף כאטש קיין געלד ניט צאהלן, דעמאלסט האט דאס שוין ביי מיר געהייסן א גליק, הגם שפעטער מיט א יאהר בין איך אליין אנטלאפן פון די גליקן, ווי איהר וועט שפעטער וויסן פארוואס. הכלל, איך זיץ שוין אין שוהל־הויף אין א אומזיסטיקער דירה.

די דירה איז באשטאנען אין צוויי העלפטן.

אריינקומענדיק אין שטוב, איז געווען רעכטס א טיהר אין וועלכעס ס'איז געשטאנען א גרויסער אויוון וואס האט פארנומען א האלבן צימער, און דאס איבריגע האט געהייסן סטאלאווע, ספאלנע און דיעטסקע, און אלעס וואס איהר ווילט נאר אנרופן. אין לינסק פונ'ם פאר הייזעל ד. ה. די 2־טע העלפט שטוב, איז אויך אויך אין צימער, אין וועלכעס ס'איז געשטאנען א רובע צו וואראמען ווינטער דעם צימער. דאס האט געקענט הייסן א קאבינעל, א ספאלנע,—רופט איהר אזוי ווי איהר ווילט, אבי ס'איז דא נאך א צימער פארן שוהט, ער זאל קענען לעבן מיט רחבת ידים ווי א גראף,—נאר מיינט ניט אז איך האב בכח געהאט צו פארנעמען ביידע העלפטן פאר מיר, איך האב מיך געקענט באגעהן מיט דער איינער העלפט שטוב, וואו דער אויוון איז געשטאנען, דא האב איך אויך ניט געהאט וואס אויסצושטעלן. הכלל, מיר הייבן זיך אהן צו געווינען צום יעצטיקן געדריקטן לעבן.

מיין קהל איז פון מיר געווען זעהר צופרידן, און איך צו זיי האב אויך גאר ניט געהאט, דאכט זיך גאר גוט. אבער דאך ארום מיר האט זיך שטענדיק געקלייעט.

אין א ווינקל האבן זיך געגליט קוילן וועלכע מ'האט געמיינט אז ס'איז שוין פארלאשענע אין גאנצן, אבער אין דער ווירקליכקייט האבן זיי געגליט אינענווייניק. און ביי א קליין ווינטאלע וועלכעס האט אויף זיי אבלאז געטאהן, האבן זיי זיך צו זשאריט און צוברענט. און זענען געווארן צו א

העליש פייער, אזוי אז עס האבן געברענט אלעס וואס ארום איז געווען, און דער פייער האט זיך צושפרייט איבער דער גאנצער שטאדט, און דער רויך האט פארדונקלט און פארטשאדעט דעם גאנצן געגענד, און די לופט האט פארשטיקט אויף א לאנגע צייט, ביז גאט האט רחמנות געהאט אויף מיר, און האט אנגעהויבן רייניקן די לופט, און איינלעשן דאס פייער און פארניכטן די אלאעשקים, ערשט דאן איז געווארן זונען שיין, רוהיג און שטיל מיט רייע לופט ארום אין ארום, אזוי ווי עס וועט פארקומען אין מיין באשרייבונג בפרטות.

זעלבסט פארשטענדליך איז, אז די פארלאשענע קוילן וועלכע האבן געגליט, און דער ווינט האט זיי צובלאזן און געמאכט פאר א העליש פייער, איז ניט אנדערש געמיינט ווי די גבאים, די ראשי העיר, און בנימין בראש כולם. שמחה מיינסטער וועלכער האט ניט אויפגעהערט אויסצוטראכטן נייע פלענער ווי צו באגרענצן דעם שוחט מיט'ן אויסרייד, אז ער מיינט דערמיט נאר טובת הקהל וטובת זיין ארימער שוואגער בנימין, וועלכער רופט זיך בעל־טאקסע. ניט ווייל ער האט די טאקסע אפגעדונגען פון דומא און צאהלט גלייד, נייערט נאר דערפאר וואס ער זיצט אין יאטקע און נעמט טאקסע גלייד פון יעדן קינד, און שאפט זיך מיט'ן שוחט, און געווען־טיקט אויף איהם, ווי אמאליגע פריצים אויף זייערע קנעכט, און אט דעריבער האט ער דעם טיטול בעל טאקסע. די טאקסע איז ניט געווען פארדונגען, און איז געווען איבערגעגעבן אויף די בעה"ב, זיי זאלן דאס פיהרן און אפגעבן חשבון דער אפראווא פון הכנסה והוצאה, וויל צו קיין טארגעס האבן זיי ניט דערלאזט, האבן זיי ארויסגעשטעלט מעדוועדיע מיינסטער און זיין חשבון אפגעבן איז געווען שטענדיק גלייך אדער נאך דערלעגט, וויל זיי האבן געווייזן, אז דעם שוחט'ס שכירות קאסט זיי ניט נאר 6 רובל א וואך, נייערט צוועלף רובל. פארשטעהט זיך אז דאס איז געווען בנימין'ס פארדינסטן.

איך האב אביסל מאריך געווען און ארום געריבן איבעריקע רייד. אבער אייגענטליך וועט איהר זעהן, אז דאס איז ניט קיין איבעריקע רייד, וויל דאס וועט אייך געבן צו פארשטעהן די פאליטיקע וועלכע זיי האבן געפיהרט, און פארוואס זיי האבן צוקאכט די שטאדט און צוברענט אזא פייער מיט מחלוקת אויף מיר אומגליקליכן שוחט, וועלכעם מיין גורל איז געפאלן אנצוקומען, און פארווארפן צו וועלן אין קרים אין אזא ארט וואס האבן אזעלכע בעלי־טובה'ניקעם פאר ראשי העיר, וועלכע האבן שוין צוויי שוחטים ארויסגעיאגט פון דאנען, און צוויי סעמיסטווים חרוב געמאכט, און יעצט בין איך אויך אריינגעפאלן צו זיי פאר א קרבן. דערום האב איך

ארום געדענקט איהר זאלט קענען פארשטעהן אלעס פינקטליך, אפילו דאס וואס ס׳איז ניט אומשטאנד ארויס צו שרייבן מיט׳ן פען, זאלט איהר פון זיך אליין פארשטעהן די מערדערישע פרטים פון די בעלי־טובה׳ניקעס.

יעצט אז מיר האבן דאס אלעס ארומגערעדט, קען איך זיך שוין אומקערן צו מיין בעשרייבונג. איך בין מיר שוין א באכציסעריער תושב, און לעב מיר אפילו בדוחק, אבער דאכט זיך רוהיג, איך קעלנהר און דענק ערשט וויי אזוי איך זאל זיך רוהיג פיהרן מיין לעבן, אבער ווי רש״י זאגט, (בקש יעקב אבינו לישב בשלוה קפץ עליו רגזו של יוסף) יעקב אבינו האט געוואלט זיצן רוהיג איז אויף איהם אויף געשפרונגען דער צארן פון יוסף׳ן. אויף מיר איז ארויף דער צארן פון מיינע ראשי העיר וועלכע האבן זיך פארשטעלט אין אנפאנגס, און ארויס געשטעלט בנימין פארן טויער, זיי האבן זיך נאר ארויסגעוויזן פאר בנימין׳ס מיטהעלפערס, דארט וואו ער האט זיך אליין ניט געקענט אויספראווען.

אז עס איז אוועק די ערשטע צוויי חדשים פון מיין באזעצן זיך אין באכציסעריי, איז געווארן א מחלוקת. וויל די שטאדט האט איינגעזעהן, אז בנימין צאהלט דעם שוחט 6 רובל א וואך, און די 4 רובל וועלכע ער דארף צאהלן אויפן חוב צאהלט ער ניט קיין פרוטה, און נעמט דאס גאר זיך, צו ער טהיילט זיך מיט די גבאים. האט די שטאדט אנגעהויבן שרייען — היתכן? גיט ער ניט אויפ׳ן חוב, זאל ער כאטש געבן דעם שוחט, — די וועלכע האבן אויסגעליגן האבן געשריען, מ׳זאל זיי אפצאהלן זייער געלד. גיט מען זיי ניט, טא זאל דער שוחט ניט קוילען. קיין אנדערע תקיפות האבן זיי ניט. מילא אז זיי שרייען, וואס בין איך שולדיג? איך געה מיר אלע טאג שעכטן און איך וויים פון גאר ניט צו זאגן. עס קומט דאנערשטאג, איך דארף נעמען מיין וואכן געלד, זאגט ר׳ בנימין, — נישקשה, מעגסט ווארטן אויף דער צווייטער וואך, איך האב יעצט ניט. איך זאג ווי קען איך ווארטן? איך מוז דאך באצאהלן וואס איך האב אנגעבארגט פאר דער גאנצער וואך! ער ענטפערט, ס׳איז ניט מיין דאגה. — איך זעה אז קיין טענות העלפט ניט. איך געה א היים אין ליידן, און ווייל זיך גאנץ גוט אויס אויף מיין ביטער מזל. און די צווייטע וואך איך געמוזט בארגן און לייען, איך האב קאם דער־לעבט דעם צווייטען דאנערשטאג, מאהן איך איהם פאר 2 וואכן, זאגט ער: — געה צו דיינע בעה״ב זאלן זיי דיר געבן, איך האב ניט — די פאליטיקע איז באשטאנען אין דעם, אזוי ווי די בעה״ב פאדערן פון איהם ער זאל מיר געבן 10 רובל א וואך, ווייזט ער זיי, אז ״פא זאקאנו״ איז ער ניט מחויב צו געבן גארניט, דען ער האט דאך קיין קאנטראקט ניט מיט קיינעם, אז ער מוז צאהלן און האלטן א שוחט. לכן, שיקט ער מיך צו די בעה״ב נאך שכירות,

אז זיי זאלן מיר צאהלן, און ווייזן זיי, אז די 6 רובל וועלכע ער צאהלט מיר, איז אויך עפ"י חסד פון זיין זייט. ווי פארשטעהט איהר? נאך אזא ענטפער איז מיר פינצטער געווארן אין די אויגן אז איך האב שוין ניט געזעהן דעם וועג אהיים צוגעהן, אוּן מיט וואס קומט מען א היים? אז די בעה"ב זענען דערפון געווארן געווארן האבן זיי געפיירט אויפן בעל־טאקסע, און האבן מיר ניט געהייסן גיהן שעכטן בשום אופן. איך האב קיין אנדער ברירה ניט געהאט האב איך געמוזט אזוי טאהן. ער רופט מיך שעכטן און איך גיה ניט,— באצאהלט מיר מיינע שכירות פון די 2 וואכן זאג איך, ער הייבט מיך אהן שעלטן און זידלען מיט אזעלכע מאסע שענדליכע ווערטער וועלכעם איך האב אוף מיין לעבן ניט גיהערט, איך שטיה און ענטפער איהם ניט, נאר איך באגים מיך מיט טרערן אוף מיין ביטער מזל, איך באטראכט די לאגע פון אונזערע אומגליקליכע כלי קודש, אונטער וועמען זיי זענען אונטערגעווארפן, און וואס זיי שטיהן זיך אויס, און ערשט שטארבן זיי פון הונגער,—בעסער צו זיין א שווארצער ארבייטער אייזער א "דוחאוניק" ער האלט מיך אין איין שעלטן און איך שווייג. ענדליך זאגט ער, גיהסטו ניט קויפן, וועסטו מוזן גיהן! און ער גיהט אוועק און שיקט מיך רופן אין דער אפראווע. איך קום אין דער אפראווע זיצט דארט זייער א אדוואקאט. דער גאלאווא פון שטאדט (דער בירגער־מייסטער) זאגט מיר, מ'קלאגט זיך אוף דיר, אז דו גיהסט ניט שעכטן, און דו ווילסט לאזן אוף שבת די שטאדט אהן פלייש. איך זאג, אז איך גיה יא שעכטן אפילו באלד, נאר זאלן זיי מיר באצאהלן וואס מיר קומט פאר 2 וואכן, אומזיסט ווי איך ניט ארבייטן. דער אדוואקאט זאגט אז איך מוז גיהן שעכטן, דען קיינע שכירות גיהער זיך ניט אהן דער צו. עס קומט איהם, טא זאל ער מאהנען, דען וואס איז די שטאדט שולדיג?—ס'איז דא קראנקע און עס גיהט שבת, מ'מוז האבן פלייש.—איך זאג אז איך בין ניט מחויב אייך צוצושטעלן פלייש, איך בין מעהר ניט ווי א ארבייטער וועלכער ארבעט מיט מיין אייגענעם ווילן, אז מ'צאהלט מיר ארבעט איך, און אז מ'צאהלט ניט ארבעט איך ניט. ס'איז דא קראנקע לאזן זיי שיקן עופות און שחיטה גאלד, שעכט איך באלד, דער גאלאווא ציעט אוף מיט די פלייצעס, ווי איינער זאגט, ער קען דא גאר ניט מאכן, וויל איך טענה אמת'ע טענות.

דער אדוואקאט זאגט, — ווי קען ער זאגן אז ער איז ניט מחויב צו שעכטן, ער האט דאך מיט אונז א קאנטראקט אז ער מוז שעכטן. און קיין אנדערן טארן מיר ניט נעמען—טא לאז ער וויזן זיין קאנטראקט, איך האב באלד בארעכנט אויפן ארט, אז עס טוג ניט צו וויזן מיין קאנטראקט, און זאג דעם גאלאווא, איך האב ניט קיין שום קאנטראקט מיט זיי, אסימן

האסטו, זאל ער ווייזן די קאפיע, וויל א קאנטראקט מאכט מען דאך אין 2 עקזעמפלארן, און מיט די ווערטער בין איך ארויס פון דער אפראוע און דער אדוואקאט נאך מיר. ארויס־קומענדיק פון דער אפראוע האבן מיר געטראפן שטעהן די גבאים, מעדוועדיע, מייסטער און דער בעל טאקסע בנימין וואדענדיק אויף ענטפער. אז דער אדוואקאט האט זיי דערזעהן, האט ער אויסגעשריען—הערט "גאספאדא"! איהר האט א גרויסן טעות אין דעם שוחט וועלכען איהר האלט פאר אתם, ניין, דאס איז א חיטרא'ק, ער איז קליגער פון אונז אלע, ער איז מעהר אדוואקאט פון מיר, איהר וועט מיט איהם גאר ניט מאכן — דאס האב איך געהערט ווי ער האט אויס־געשריען בקול רם. דאן איז ער אוועק זיך עצה'נען וואס וועיטער צו טאהן, און איך בין אוועק א היים.

שפעט אין דער נאכט האט מען מיר געבראכט געלד פאר די צוויי וואכן, כדי איך זאל געהן אויף מארגען, פרייטאג פריה שעכטן, ד. ה. איך האב אויסגעפיהרט מיינם. אבער מיט דעם נצחון האט זיך ניט אויסגעלאזט, ס'איז געווארן אויף מיר א שנאה פון די ראשי־הקהל, און ס'איז געווארן אמחלוקת, וואס וועיטער אלעס גרעסער, ביז עס איז געקומען עד לב השמים. די רעכטע מחלוקת האט זיך צו ברענט, אז עס האט זיך דער יאהר גע־ענדיקט, און איך האב שוין בעדארפט אנהויבן נעמען 8 רובל א וואך, און ער האט ניט געוואלט געבן מעהר ווי 6 רובל, און איך האב אנדערש ניט געוואלט און טאקע ניט געקענט נעמען וויניגער, וויל איך בין גענוג אויס־געשטאנען דעם יאהר, אויסצוקומען מיט 6 רובל, און צאהלן חובות אויך. דאס יאהר האב איך אויסגעצאהלט די 12 בעה"ב די 200 רובל וועלכע איך בין שולדיג געווען אין דער היים. פון ימ"נ האב איך געהאט 100 רובל, און דורכן גאנצען יאהר 100 רובל וואס ס'איז מיר ארייגעפאלן פון דער זייט, היינו: א ברית"ל, א נאמען געבן, פורים און חנוכה. פון די אלע הכנסות האב איך ניט נהנה געווען, און נאר געצאהלט חובות, קענט איהר פאר־שטעהן מיין לעבן ווי איך האב געלעבט דאס יאהר, בפרט אז איך האב געהאט רדיפות אויך, ווי איהר וועט געווער ווערן פון מיין וויטערדיקע ערצעהלונג. דערום, האב איך זיך געמוזט האלטן ביי איינם, נאר 8 רובל א וואך, וויל אנדערש האב איך קיין פרנסה ניט. אלזא, בין איך ניט שולדיג אין דער מחלוקת, דאס קענט איהר אליין אויך פארשטעהן.

הערט נאר א אכזריות פון זיי. ס'איז פארגעקומען אקוראט אין כ"א לחודש אדר תר"ם, האט מיר השי"ת באגנאדיגט מיט א זוהן וועלכן איך האב א נאמען געגעבן יצחק יוסף נר"י. איך האב געמוזט צונעמען א אי־דענע ביז איבערן ברית, וועלכע זאל געהן ארום די קינפעטארן, א מלמד

איז אויך געווען אין שטוב, וועלכן איך האב געהאלטן פאר מיין ישראל'יקל, און צוליב מיין קינד האב איך געמוזט האלטן דעם מלמד ביי זיך נאך מיט צוויי באכציסערייער קינדער, ד. ה. א חדר אין שטוב. בארעכנט, אלעס אין דער איינער העלפט שטוב וואס דער אויוון אליין פארנעמט א האלבן ציממער. און דער צווייטער זייט איז דאך קאלט און פוסטע, און מ'קען דארט ניט נעכטיקן, מאכט זיך אזא געשיכטע. אקוראט אין דעם טאג פונ'ם ברית איז געווען 3 ארימע לייט אויפ'ן ברית. איך האב געפראווען א שעהנעם ברית, און האב די ארימע לייט זעהר שעהן באדינט, וואס בעסער קען שוין ניט זיין. נאכ'ן ברית זענען זיך אלע צוגאנגען, און די ארימע לייט אויך. זיי האבן זיך אפגעזעגנט און זענען אוועק צופריעדן. ס'איז שוין ניט געווען וויים צו נאכט, זעה איך אז איינער פון די ארימע לייט געהט צוריק מיט'ן זעקל. דא שיינט מיר אז מ'האט דעם ארימאן געשיקט צו מיר נעכטיקן. און אזוי איז טאקע געווען. דער ארימאן קומט אריין אין שטוב, און ווארפט אוועק דאס זעקל און זעצט זיך אנידער. איך זאג.—ר' יוד, וואס דארפט איהר? איהר זענט דאך שוין אוועק געגאנגען, טא וואס האט איהר זיך אומגעקהרט? ענטפערט ער—איך וויל דא נעכטיקן.—איך זאג איהם מיט גוטן, נו, זאגט אליין, קענט איהר דא נעכטיקן אין חדר? ס'איז דאך דא א יולדת און א צוגעהערין, און א באבע דארף אויך די נאכט נעכטיקן, און א מלמד אין שטוב און איך אליין מיט די צוויי קינדערלאך, האב איך ניט וואוהין זיך אהין צו טאהן. היינט זאגט אליין וואס זאל איך טאהן? ערנטפערט ער מיר מיט עזות, —ס'האט ניט צו מיר וואוהין איהר וועט אהינקומען, אבי ס'זאל זיין א פלאץ פאר מיר, ס'איז דאך מיין דירה גיכער ווי אייערע, זי איז א קהל'שע דירה פאר אונז ארימע לייט, און איהר האט זי פארנומען פאר אייך.—הערענדיק דעם ענטפער, האט מיך פארקלעמט ביים הארצן, און איך זעה נאך אז דער ארימאן איז נאך אנגעטרונקן פונ'ם ברית, זאג איך איהם מיט גוטן, ר' יוד, אויב אזוי, טא נעמט שוין אייער פעקל און געהט זיך שוין טאקע באצייטנס אוידער...

אז דער ארימאן הייבט אהן שרייען אויפ'ן קול, —מיר היסט איהר געהן פון דאנען? אט וועל איך אייך ווייזן ווער ס'וועט גיכער געהן פון דאנען, און הייבט אויף דעם שטעקן און ווי איהם אראפלאזן אויף מיין קאפ, זאגענדיק: —איך שפאלט אייך באלד דעם קאפ. —ס'איז נאך געזעסן ביי מיר אין שטוב א בעה"ב וואס האט פארשפעטיגט אויפ'ן ברית און האט דאס אלעס צוגעזעהן, האט ער ארויסגעכאפט דעם שטעקן ביים ארימאן דעם שיכור, און איהם אליין ארויסגעשליידערט אין הויף אריין. איך האב זיך בזה הרגע שטארק דערשראקן, ניט פארן שטעקן, און ניט פארן

אריבאנס שרייבן, נאר פאר דער קינפעטאַרן. אז די יולדת האט דאס דערזעהן האט זי געמיינט אז ער שפאלט מיר שוין דעם קאפ, ווייל ס׳איז דאך גע־ווען נאהענט פון איהר בעט, דען די גאנצע שטוב איז 6 אייל־ן די גרויס, האט זי א קוויטש געגעבן ניט מיט איהר קול, אז מיר אלע זענען טויט געבליבן פון איהר קוויטש. מיר האבן געגומען זי בארוהיגן, און באלד געבראכט צו איהר די אקושארקע, דאן בין איך ערשט ארויס אויפ־ן הויף זעהן וואס ס׳איז געווארן מיט־ן אריבאן. דערווייל קומט אהן דער בעה״ב מיט א פאליציי. אז דער אריבאן האט דערזעהן א פאליציי, איז ער מיט אמאל ניכטער געווארן, און זיך אנגעהויבן בעטן מ׳זאל איהם מוחל זיין,—איך בין ניט שולדיק אין דעם ענין, גיט מיך ניט איבער אין גויעשע הענד.—זאג ווער האט דיר דאס אנגעשטעלט! ער וויזט אהן אויף דער שטוב פונ׳ם גבאי.—אהין בין איך אריינגעגאנגען נאך א נדבה, האט מען מיר געהייסן דא נעכטיקן בייס שוחט, און בשום אופן ניט אוועק געהן, און דערפאר האט מען מיר דארטן גוט באצאהלט מיט א גוטער מטבע, און בעט ווייטער —האט רחמנות!—פארוואס האסטו ניט רחמנות געהאט, און אנגעמאכט אזא סקאנדאל?

בקיצור הדבר, איך האב דעם פאליציי מכבד געווען מיט א גוטן טרונק בראנפן, און איך האב דעם אריבאן געהייסן גלייך אוועק געהן צום וואקזאל, און פטור.

נאר בארעכנט די אכזריות זייערע, צו וואס ס׳האט געקענט גרייכן. זיי האבן זיך ניט אפגעשטעלט אויף קיין שום שלעכץ, אביא עס זאל אויף דעם שוחט ווירקן. דאס האט מיך געקאסט פיעל געזונד, ווער שמועסט מיין פרוי. אצייט לאנג האבן מיר געהאט צוטאהן אויסקאריייען פון איהר די שרעק. מ׳האט געשפראכן און געטאהן סגולות ורפואות, ביז השי״ת האט רחמנות געהאט אויף דער אריבער מוטער, און זי איז געווארן פאלקאם געזונד.

נאך איין זאך וועל איך אייך ברענגען פון זייערע אכזריות, אין וועלכן זיי האבן אריינגעשלעפט כמעט דעם גאנצן קהל אז זיי זאלן צו זהן די אומרעכט און זאלן שווייגן.

איהר וויסט דאך, אז אין מיין שטוב איז דא א גרויסער אויוון. פלוצלונג ר״ח ניסן קומט מען צו מיר און מ׳זאגט:—הערט שוחט, אדער באקט אליין מצות, אדער גיט אונז דעם אויוון און מיר וועלן באקן מצות,—איך זאג, ״מה ענין שמיטה אצל הר סני?״ וואס קעהר זיך אהן מצות באקן מיטן שוחט? מיין טאטע איז קיין בעקער ניט געווען, און איך בין אויך ניט. און דאס וואס איהר זאגט אז איהר אליין וועט באקן, ווער וועלט אייך דען? זאל באקן ווער עס ווייל! זאגן זיי—קלויבט אייך ארויס פון דאנען אין

דער צווייטער זייט שטוב, וועלן מיר זיך שטעלן באקן מצות. — ווי פאר־
שטיינערט בין איך געבליבן הערנדיק דעם פלאן, היתכן? וואו וועל איך
מיך אהינטאהן? איז דען קיין אויוון ערגעץ אנדערש נשטא, נאר דא? זאגן
זיי—דאס איז א קהל'שער אויוון, דארפן מיר ניט זוכן ערגעץ אנדערש, בפרט
אז די גבאים הייסן, און ס'איז אזוי געבליבן, נאר מיר גיבן אייך די ברירה,
אז איהר ווילט, באקט איהר, האלט איהר דעם פאדראד און פארדינט פאר
אייך אויף פסח, דען סאיי ווי, וועט איהר דאך מוזן לייגן פון דעם טאראראם.—
איך און מיין פרוי האבן אנגעהויבן טענה'ן,—האט רחמנות אידען, ווי קען
איך דאס טאהן? אליין באקן קען איך ניט, און פרעמדע זאלן באקן, און
איך זאל ליידן דעם רעש און דעם טומל פון מצות באקן, און זיך וואלגרן
מיט מיין ווייב און קינדערלאך אין א קליין שטיבאלע א קאלטע, און א
נאסע, אזוי האבן מיר געטענה'עט און געבעטן. עס האט אויסגעווייזן אז
זיי זענען געבליבן אפענדיק, און זענען אוועק געגאנגען. לסוף אויף מארגן
פאהרט צו א פוהר מיט האלץ, און ווארפט אפ אין הויף. אין דרויסן געהט
א שפאגל נייער שניי, און א נאסער, און דאס אלעס האט זיך מיר געלעגט
אויפן הארצן.

בקיצור, מ'איז געקומען מיר העלפען איבערשטעלן מיינע בעביכעס אין
דער צווייטער שטוב די קאלטע און די נאסע, און איך לייג שוין פארשטופט
דארט מיט מיין אומגליקליכער סעמייסטווע און מיר קוקן זיך אהן מיט
פארווייגטע אויגן, און פארביטערטע הערצער אהן דבורים, די אויגן האבן
אליין גערעדט, ווי איינער זאגט,—וואו זענען מיר אין דער וועלט, צווישן
מענטשן, צו צווישן חיות רעות? און אזוי האבן מיר זיך געמוטשעט און
אויסגעשטאנען דעם גיהנום,—ניין, בעסער געזאגט די שבעה מדורי גיהנום.
ווייל זיבן טעג האט געדויערט די מצות באקן, און יעדער טאג איז
געווען א באזונדער גיהנום פאר אונז, און די גבאים האבן זיך געשמאלצן
פאר תענוג צוזעהענדיק וואס פאר א יסורים מיר טראגן איבער.

בקיצור, השי"ת האט אונז געהאלפן און מיר זענען איבערגעקומען דעם
גיהנום, און מיר זענען שוין צוריק אין אונזער דירה, אין די גרויסע שטוב וואו
דער אויוון איז געווען. מיר גרייטן זיך שוין צום יו"ט חג הפסח. דערפאר
אז ס'איז שוין געקומען דער צווייטער ער"פ, האב איך שוין דאס נארישקייט
ניט געטאהן און האב שוין אליין געגומען באקן, ווייל סאיי ווי דארף איך
דאך אפקומען די 7 טעג. און אזוי האב איך געטאהן. און יעדער איז צו־
פריעדן געווען, נאר ניט די ראשים מיינע. זיי האבן געקאכט, זיי איז דאס ניט
באקומען, און האבן געשטורמט אז איך האב שטארק פארדינט — 30 רובל!
היתכן? ער איז שוין גאר רייך געווארן!—אנדערע האבן געזאגט,—וואס

הארט אונז, אבער טייהערער האט ער ניט געגומען, ווי פאר יאהרן, און געהארעוועט האט ער אין זיין ווייב 7 טעג, און אויך געליטן גענוג רעש און טומעל.

מיט דער צייט האב איך אוועקגעלאזט די קהל׳שע דירה מיטן קהל׳שן אויוון, מיטן באקן און מיט אלע גליקן, און איך האב זיך געדונגען א דירה אין שטאדט, און געווארן נאר א קהל׳שער שוחט. אין די קהל׳שע דירה האב איך געווואוינט 2½ יאהר און בין גענוג אויסגעשטאנען.

דאס וואס איך האב דערצעהלט זענען נאר די הויפט זאכן, אבער קלייניקייטן איז ניט צום בעשרייבן וויפיל איך בין נאך אויסגעשטאנען.

שוין צייט זיך אומצוקעהרן צו אונזער וויטערדיקן ערצעהלונג, וואס ס׳איז געווארן מיט די שכירות פונ׳ם צווייטען יאהר. אין וועלכן איך האב בעדארפט אנהויבן נעמען צו 8 רובל׳ א וואך, און בנימין האט ניט געוואלט געבן, און פון וועלכן די מחלוקת איז געווארן, אזוי, אז עס האט געברענט א העליש פייער. דער עולם האט מיך געבעטן אז איך זאל קיינע געשעפטן ניט מאכן, און נעמען וויטער 6 רובל׳ א וואך, און איך האב בשום אופן ניט געוואלט. איינמאל, צווישן טאג און נאכט, באגעגנט מיך שמחה דער חכם להרע און שטעלט מיך אפ, — ר׳ פיניע־בער שטעהט, איך וויל מיט אייך עפעס רעידן וועגן אייער טובה, — איך זאג, אדרבא, לאם איך הערן, ווער שמועסט נאך וועגן מיין טובה. ער קוקט זיך ארום צו אייטיצער געהט ניט, און האט אנגעהובן צו טענה׳ען איבער מיר, איך זאל ניט מאכן קיין געשעפטן און איהם פלאגן, און נעמען 6 רובל׳ א וואך, און איך זאל ניט פארפיהרן קיין מחלוקת. אז ער האט איינגעזעהן אז עס העלפט ניט, האט ער אנגעהויבן זיך מתודה זיין.

קאפיטעל כ״די

די שרעקליכע יסורים אין דער קהל׳שער דירה. די פארפאלגונג פון די ראשי־בריונים. די רדיפות שטארקן זיך, אנשטאט 8 רובל א וואך נאר 6. די באגעגעניש פון שמחה מייסטער מיט זיין ודוי. די נסיעה קיין קרייזבאזאר. באקומען הודאות פון חכם מדיני. דער בריף פון חכם מדיני צום קהל.

הערט א ודוי פון א מענטשן.

ר׳ פיניע־בער, הערט מיך אויס וואס איך וויל אייך דערצעהלן! דא איז געווען ביי אונז א שוחט 30 יאהר. א פיינער שוחט, א יוד א למדן, און מיט לייטישע קינדער, און ר׳ חיים לייב חיימאוויץ הרב מקיכאווקע איז זיינער א מחותן, און מיר האבן איהם געמאכט פאר אויס שוחט. מיינט איהר פאר וואס ער טרינקט בראנפן? ניין! דאס מאכט ביי אונז אין קרים גאר ניט אויס, קרימער יודן זענען ניט אזוי מדקדק אויף אזוינע קלייניקייטן. אט זעהט איהר דאך אז יעצט נאך אלע זאכן איז ער נאך שוחט אין קרים, אין א גרעסערער שטאדט, אין ארמענסקיע באזאר, אז מ׳האלט איהם בכבוד, און מ׳קוקט ניט וואס מיר האבן איהם ג׳אסור׳ט די שחיטה מיט דער הילף פון רבנים און מיט גבית עדות, אז זייענדיק שכור האט ער געקויעט, און שטעלט זיין זוהן קויען, וועלכער קען גאר ניט קיין שחיטה, און נאך און נאך זאכן, ביז מיר זענען איהם פטור געווארן. איהר וויסט פארוואס איז דאס געווען? ניט פאר זיינע חטאים! דען איהר זעהט דאך כאטש איהר קענט איהם ניט, אבער איהר הערט דאך, אז מ׳האלט איהם נאך יעצט פאר א בכבוד׳יקן שוחט, און ביי אונז וואלט ער אודאי געקענט זיין. נאר פארוואס ניט? וואס האבן מיר צו איהם געהאט? ניט מעהר, וואס מיר האבן געוואלט אז בנימין זאל האבן א שטיקל ברויט, און ער האט ניט געוואלט. ער האט געשריען אז מגזל׳ט איהם, און אז בנימין נעמט צו זיינס. אלזא, מיר ד. ה. איך און מעדוועדיע זיינע שוואגערס, וועלכע האבן געוואלט אז בנימין זאל האבן א שטיקל ברויט, האבן קיין אנדער ברירה ניט געהאט נאר אויסצוארבייטן אלערליי תחבולות. אביא דעם שוחט ארויספטרן.

דער נייער שוחט וואס מיר האבן איהם צוגענומען, איז אויך געווען א לייטישער שוחט, איהר קענט דאך איהם. אמת א פיינער יוד, א למדן, א בריה א שוחט, וואס איז יעצט אויך שוחט אין א לייטישער שטאדט, מיט'ן נאמען יוזיווע יעקאטערינאסלאווער גובערניע. וואס מיינט איהר האבן מיר געהאט צו איהם? דערפאר וואס ער האט געהאנדלט און געמאכט מעשענסטוועס,און געזעסן אין די קאפענגיעס? דאס איז גארניט! בפרט ס'איז ניט אזוי פיעל געווען וויפיעל מ'האט געהאט צו טאהן. און וואס ער איז געווען א קריגער און געשריבן פראשענגיעס אויף אונז, האט ער קיין ברירה ניט געהאט, ער האט זיך געמוזט ראטעווען כדי ניט געבראכן ווערן פון ברויט. אבער מיר האבן אויסגעפיהרט, און דורך דריי רבנים האבן מיר באקומען א פסק, אז מיר מעגן זיך צונעמען א שוחט, און איהם געבן 500 רובל חזקה געלד, האט ער צו אונז קיין טו"מ ניט, און מיר האבן אייך צוגענומען. איהר מיינט פארוואס? מיר האבן געוואלט אז אונזער שוואגער בנימין זאל האבן א שטיקל ברויט, און ער האט ניט געוואלט, — האבן מיר צוגענומען א אנדערן.

יעצט האלט דאס ביי אייך ר' פיניע־בער, איהר דארפט שוין זעלבסט פארשטעהן מיט וועמען איהר האט צוטאהן, און אנטקעגן וועמען איהר דארפט מלחמה האלטן. מיר ווילן אז בנימין זאל האבן א שטיקל ברויט און איהר אויך. אלזא, זאג איך אייך. נעמט 6 רובל א וואך און מאכט ניט קיין געשעפטן, דער עולם דארף אפילו ניט וויסן. וועמענס דאגה איז וויפיל איהר נעמט? זאלן זיי וויסן פון 8 רובל א וואך, און איהר וויסט אז איהר נעמט 6 רובל. בשטעהט איהר אזוי, קענט איהר בלייבן ביי אונז שוחט וויפיעל איהר וועט לעבן, דען וואס האבן מיר צו אייך? אייגעטליך זענט איהר א פיינער יוד, און מיט מעלות, און אז איהר נעמט שכירות 6 רובל בלייבט פאר בנימין'ען אויך א שטיקל ברויט, און אז מיר ווילן זיין פון אייך צופריעדן וועט דאס גאנצע קהל זיין צופריידן, דען זיי קוקן אונז אין מויל אריין וואס מיר זאגן איז געזאגט. אויב איהר זענט צושטימונג צו נעמען 6 רובל, וועט זיין פאר אייך און פאר אונז גוט, און אויב איהר ווילט ניט נאר ווי 8 רובל א וואך, טא עקשנט זיך איין, און אפשר וועט איהר טאקע אויספיהרן צו נעמען 8 רובל א וואך, אבער פאר קיין שוחט דא צו בלייבן זאלט איהר שוין ניט רעכענען, הלוואי נאך א יאהר, אדער אין ערגסטן פאל ביז צו די 3 יאהר, אבער אויף וויטער קענט איהר ניט רעכענען צו פארבלייבן. נאר אייך מיין אז מיר ווילן אייך גיך ארויספטר'ן, אז מיר ווילן זיך צו אייך נעמען ערנסט. איהר קענט אונז נאך ניט. דערנאך זאלט איהר ניט וויינען אז מיר ברעכן אייך פון ברויט. איך האב אייך געווארנט פון

פריהער, און האב פאר אייך געזאגט דעם אמת ווי מיר שטעהן תחת כפת השמים, — ביז אהער איז געווען זיין ודוי.

נו, וואס זאגט איהר אויף דעם ? וואס האב איך איהם געקענט ענטפערן ? מיר איז זעהר ביטער געווארן הערענדיק דעם אמת פונ׳ם בעל דבר, און האב איהם געזאגט, איך קען אנדערש ניט איינוויליגן נאר אזוי ווי דאס כתב שרייבט, היינו, דאס ערשטע יאהר 6 רובל א וואך, דאס 2־טע יאהר 8 רובל א וואך, וויניגער קען איך ניט נעמען, דען ס׳איז אונמעגליך צו לעבן מיט 8 רובל בפרט ביי דעם יקרות, איך בין ניט משנה חלילה, און איך טוה ניט אויף קיין נייעס, איהר זאלט האבן צו מיר טענות אז איך מאך אהן מחלוקת, איך קעמפף נאר קעגן וואס איהר ווילט מיך פאר־שקלאוון, עס פעהלט איהם ברויט אייער בנימין׳ן לאז ער הארעווען, וועט ער האבן, און ניט זיך פארלאזן אויף שוחטים, איידעלע יודן, זאלן הארעווען אויף דעם קל שבקלים, ניין ! ר׳ שמחה, איך זאל אפילו וויסן אז היינט ווער איך געבראכן פון ברויט קען איך דאס ניט איינוויליגן זיך אונטער צו געבן .צו אזא נידיריקייט פון א שקלאוו, א עבד נרצע, איך האב א ווייב און קינדערלאך און מוז הארעווען פאר זיי, און ניט פאר יענעם, גאט לעבט און ער וועט מיך אויספיהרן...

נו, זאגט ער—געדיינקט פיניע־בער ! איהר וועט דערנאך חרטה האבן— וואס קען איך דא חרטה האבן ? ממ״נ וועל איך אויספיהרן צו נעמען 8 רובל א וואך, איז דא נישטא קיין חרטה, אלא ניט, איז דאך סאיי ווי קיין פרנסה נישטא, ווייל מיט 6 רובל א וואך קען מען ניט לעבן, איז נישטא אויף וואס חרטה צו האבן, און מיט דעם זענען מיר זיך צוגאנגען.

קומענדיק א היים האט מיין פרוי דערקענט אויף מיר א אויפרעגונג, —וואס איז מיט דיר ? וואס האסטו שוין געהאט פאר א באגעגעניש ? מיט וועמען ?—א. אז. וו. איך בעט איהר זי זאל מיך לאזן זיך בארוהיגן, זי האט פארשטאנען אז איך האב עפעס שרעקליכעס, האט זי מיט אומגעדולט אויס־געווארט ביז איך האב איהר אנגעהויבן צו ערצעהלן אלעס וואס איהר וויסט שוין. זי געווענליך האט אויך איינגעשטימט מיט מיר, און האט זיך באגאסן מיט טרערן. און צוגעלאפן צו די קינדערלאך וועלכע זענען שוין געשלאפן. זאגענדיק, —קינדערלאך לעבעדיגע, אוי קינדערלאך מיינע טייהערע ! פאר וואס זאל אונז גאט ניט העלפן כאטש אין אייער זכות, ניט זינדיקע נשמה׳לאך ? פאר וואס זאלן וועלן אז אייערע עלטערן זאלן ניט קענען אייך געבן זאט אנצוטון דאס שטיקל ברויט ? אוי רבש״ע ! העלף מיר אין דעם זכות פון מיינע קינדערלאך ! — און דאס אלעס האט זי געזאגט מיט א געוויין און מיט א קול, אז די קינדערלאך האבן זיך אויף

געכאפט און אויך אנגעהויבן צו ווינען, און פון מיר איז שוין קיין ריידע ניט, איך האב נאך געווינט געהענדיק א היים. קלעהר אהין קלעהר אהער קיין אנדער פלאן איז נישטא ווי נאר זיך צוהאלטן ביי איינס — 8 רובל א וואך, — אזוי ווי מ׳האט געמאכט מיט מיר דעם כתב. לע״ע ביז דאס כתב דינט, דארפן זיי מקיים זיין ווי ס׳איז געשריבן, אז ניט, לאזן זיי האבן מיט מיר א דין תורה, די וועלט איז נישט הפקר חלילה. בקצור הדבר, אזוי איז ביי אונז געבליבן צו קעמפען ווי וויט מעגליך, — וועל איך ניט אויספיהרן, האב איך גאר ניט אנגעוואָרן, וועל איך יא אויספיהרן איז דאך גוט, מעהר ווי איך דאך ניט. — דאס איז געשעהן מיטוואך אויף דאנערשטאג, הייסט מיר בנימין־געהן שעכטן און איך היים זיך געבן 8 רובל, ער זידלט מיך אויס און ווי ל ניט געבן, איך געה מיר אוועק און זאג ביז איהר וועט מיר ניט געבן 8 רובל א וואך וועל איך ניט שעכטן.

ער לויפט אוועק צו זיינע ראשי־הקהל, און איך קלאג מיך פאר אלע בעה״ב, אלע זאגן איך האב רעכט. איך האב געווירקט אויף אייניגע וועלכע האבן מצד רחמנות זיך ארויסגעשטעלט פאר מיר, און זיי זענען ארויס אויף א אפענער קריג, כאטש זיי האבן געוואוסט, אז דא רעזיקירן זיי מיטן מפטיר צו מיטן ששי, נאר בעת מעשה האבן זיי זיך קיין חשבון ניט אפ־געגעבן, וועגן זייערע כבודים, און האבן זיך ארויסגעשטעלט. — מיר זענען אויך בעה״ב, און מיר האבן אויך א דעה, און מיר הייסן ניט געהן דעם שוחט קויפן ביז מ׳וועט איהם געבן 8 רובל וואך. — הכלל, דאס האט גע־האלפן און מ׳האט מיר אריינגעבראכט 8 רובל, און איך בין געגאנגען קויפן, און אזוי האב איך אנגעהויבן נעמען 8 רובל א וואך, אבער די רוגזא פון די ראשי־בריונים האבן געברענט און געזוכט נייע פלענער וויאזוי מיך גיך פטור צו ווערן.

פלוצלונג, אין א פריה מארגן, ווער איך געווואר פון איינעם, אז זיי האבן אויסגעארבעט א פלאן. דער פלאן איז: — אזוי ווי מיר האבן צוגענומען א פרעמדן שוחט, און ער זאגט אז ער איז א שוחט, אבער ווער קען איהם? זאל ער פאהרן צו שוחטים און נעמען הודאות, אויך זאל ער פאהרן קיין קרייזבאזאר צו דעם חכם ר׳ חזקיהו מדינו, פון דארטן זאל ער ברענגען א קבלה מיטן חכם׳ס חתימה, וועלן מיר ווייסן אז ער איז טאקע א גוטער שוחט, — ווי געפעלט אייך דער פלאן? פון קיין שכירות דערמאנט מען ניט, ס׳גהט ניט איין קיין זאך, נאר זיי ווילן א שוחט וואס זאל האבן א קבלה פון סומפיראפילער שוחטים, דען פון א רב טויג זיי ניט, ווייל ס׳איז נאהענט, וועט דאך קאסטן ווייניג געלד, זיי דארפן מיך אויסברענגען צייט און געלד, אז די 8 רובל וואס איך נעם, זאלן מיר ווייטער ניט אריינטראגן

מעהר ווי פריהער. נו, וואס האב איך דערויף געקענט ענטפערן.—פארוואס־זשע האט איהר בײַ יעצט געשווײגן? זאגן זיי — ס׳איז טאקע א עולה, מיר האבן דאס ערשט בארעכנט אז ס׳קען זיך טרעפן אז ניט קיין שוחט זאל זיך אנגעבן פאר א שוחט.—איך האב געוועהנלעך געמוזט איינשטימען דערצו. בקיצור, איך בין צוגעפאהרן אין קרייזבאזאר און בין געווען בײַם חכם, און גענומען בײַ איהם הודאות. און א חוץ די הודאות, האט ער אויך געשריבן א בריעף צו מיינע בעה״ב, וואס דארט האט ער בעשריבן ווי וויט איך בין איהם געפאלן געווארן, און זיי דאָרפן מיך האלטן בכבוד.

ווי קומט דאס אז ער זאל צו זיי שרײַבן א בריעף? דען אויפ׳ן 2־טן טאג פון מיין אפפאהרן איז געקומען א דעפעשע צו די שוחטים, אז איך בין ניט מרוצה לקהל, און זיי זאלן מיך גאר מדחה זיין אין גאנצן. אט די דעפעשע וועלכע זיי האבן גערעכנט לרעה, איז מיר אויסגעקומען לטובה. זיי האבן זיך ערשט איבערצייגט וואס מיינע ראשי־הקהל זענען. איך בין אהיים געקומען ב״ה פרעהליך וואס איך האב מצליח געווען. זיי אבער, האבן זיך אויף אזא מפלה ניט גערעכנט. דען זיי האבן געגלויבט אז איך וועל זיך זאמען 5—6 וואכן, וועלן זיי דערווייל צונעמען א אנדער שוחט, און דערנאך וואלט שוין געווען צו שפעט. יעצט זענען זיי געבליבן שטיל און קיין פתחון פה ניט געהאט, דעם חכם׳ס בריעף האט מיך שטארק אפגעלויבט, אז די ניט פאראינטערעסירטע בעה״ב האבן שטארק אנגעקוואלן פון חכם׳ס בריעף, און האבן מיר כבוד אפגעגעבן, און די פאראינטערעסירטע אין דער מחלוקת האבן געקריצט מיט די ציינער, נאר לפנים האבן זיי צוגעשוויגן, און אונטן ארום האבן זיי געזוכט פלענער ווי מיך פטור צו ווערן.

וואס וויטער און וויטער האבן זיי זיך ערקונדיקט ווי זיי האבן זיך גענארט, ס׳איז זיי אויסגעקומען זעהר שלעכט, אז מיט מיר מוזן זיי לעבן גוט, כאטש אין הארצן מיינען זיי דאס ניט, זיי זוכן נייע פלענער ווי גיך און שנעל מיך פטור צו ווערן.

איך מוז אויף א ווייל אוועקלאזן דעם שמועס און אנהייבן אייך צו דערצעהלן פון מיין אינערליכן שטוב לעבן, און פון מיינע קינדערלאך וועלכע השי״ת האט מיך בעגנאדיגט אין די עטליכע יאהר אין באכציסערייי.

דאס וויסט איהר דאך אז קיין באכציסעריי האב איך געבראכט מיין זוהנ׳דעלע ישראל ברוך׳ל, א קינד פון א יאהר 6—7, און א מיידעלע נחמה׳לע א טאכטערל פון צוויי יאהר. אין יאהר תר״ם ד. ה. אין צוויי יאהר ארום נאך מיין אנקומען קיין באכציסעריי צוואנציג טאג אין אדר איז מיר געבוירן געווארן א זוהן יוסף׳ל, נאך וועו איך בין געזעסן אין שוהל הויף ניט היינט געדאכט, דאס איז אייך שוין באקאנט פון דער געשיכטע

פונ׳ם אריבאן וועלכער האט גראדע געטראפן אין דעם קינפעט פון יוסל׳ס געבוירן —יעצט אין יאהר תרמ׳ב ד. ה. אין 5־טן יאהר פון מיין באזעצן זיך אין באכציסעריי, האט מיר גאט בעגנאדיגט נאך מיט א זוהן יענקעלע זאל לעבן, אדער בעסער גענאגט יעקב וועלכער איז געבוירן כ׳ שבט. די עלטערע קינדערלאך זענען אונטערגעוואקסן, קלייניגקע צוגעקומען, דער יקרות איז גרויס, די אכט רובל א וואך טראגן אויך ניט אויף צו לעבן. נאר איך האב צו קיינעם חלילה ניט, אביא מ׳זאל מיר כאטש אזוי לאזן לעבן במנוחה. איך האב געהארעוועט, און מיין פרוי איז געשטאנען אין קיך און געקאכט פאר פרעמדע אורחים. מען האט אזוי איינגעפיהרט אז מ׳האט שוין געוואוסט, וועז מ׳וויל עסן זאל מען געהן צו דער שוחט׳קע, דארט קען מען באקומען מיטאג און וועטשערע. אנדערע פלעגן האבן ביי מיר סטאנציע, און אנדערע פלעגן זיך אנדינגען חודש קעסט. זי האט נעבאך אויף זיך אנגענומען איבערן כח, אביא צו זיין א אמת׳ער עזר. און אזוי איז אריינגעפאלן פיעל פרנסה איבערן יאהר, און אזוי האבן מיר געקענט לעבן, און נאך אוועקשיקן לערנען א קינד אין פוילן, און מאכן איהם פאר א יוד.

מיין פרוי האט געגומען ישראל ברוך׳ל און איהם אוועקגעפיהרט צו מיין שוועסטער שרה, וועלכע האט געוואוינט אין חאדשיוואטע פאדאליער גובערניע. ישראל ברוך׳ל איז דאמאלט אלט געווען 11 יאהר, און א זייגענ־דיק קינד, יענקעלען, א קינד פון א יאהר מיט 3 חדשים האט זי אויך מיטגענומען אויף די הענד.

באלד נאך פסח תרמ׳ג, איז זי אוועקגעפאהרן מיט בוידע קינדערלאך, און מיר איבערגעלאזן אין דערהיים צוויי קינדערלאך, נחמה׳לע מיט יוסל׳ן. דאס מיידעלע איז אלט געווען 6 יאהר, און דאס אינגאלע 3 יאהר. איך האב מיך פון זיי געגוג אנגעליטן ביז זייער מוטער איז אהיים געקומען פונ׳ם וועג. די קולות זייערע פלעגן געהן עד לב השמים. איינמאל האב איך זיי געטראפן שטעהענדיק אויף א בוידעם פון א סאראי וועלכער האט געהאט טרעפ ארויפצוגעהן אהין. די קינדער זענען ארויף און האבן געהאלטן אין איין רייסן די טיהר פונ׳ם בוידעם, ביז זיי האבן אויפגעריסן. דאס אלעם האט אויפגעטאהן דאס מיידעלע און דאס אינגאלע נאך איהר. איך בין אקוראט אנגעקומען צו דער מינוט וועז זיי האבן די טיהר אויפ־געריסן, בין איך געבליבן טויט, דען ס׳האט גארניט געפעהלט זיי זאלן ח׳ו געהרג׳ט וווערן אויף טויט, איך האב געדאנקט גאט פאר דעם נס וואס איך בין צו דער מינוט אנגעקומען.

אזוי פיעל וי איך האב דא געליטן פון די קינדער, נאך מעהר האט זי דארטן געליטן פון יענע קינדער, אז גאט האט איהר געבראכט אויפן

ארט בשלום לחאדזשיוואטא, איז זי דארט געזעסן 8 טעג בכדי דעם קינד צו געווינען צו דער נייער סביבה און צו יענע מאכלים.

מילא, דאס אפגעזעגענען זיך מיטן קינד און דאס אפפאהרן, און ווי ס׳איז צוגענאנגען איהר צו שיידן זיך מיטן קינד, איז אומעגליך צו באשרייבן. זי וואלט נאך דארט אפשר געווען פארבראכט עטליכע טעג, איז אבער דאס זייגענדיקע קינד פארשלאפט געווארן, און קיין רעכטער דאקטער איז דארט נישטא, איז זי אריינגעפאהרן קיין בענדער און געבראכט דאס קינד האלב טויט, מ׳האט איהם דארט קאם קאם דערראטעוועט. נאר איהרע טענות וואס זי האט געהאט צום רבש״ע, אז זי האט זיך אזוי פיעל איינגעשטעלט נאר פאר זיין הייליגן ליעבען נאמען, וואס זי ווייל איהר קינד מאכן פאר א יודען, און זאל לערנען זיין הייליגע תורה, היינט פאר וואס קומט איהר דאס? בקצור הדבר, השי״ת האט צוגעהערט איהר תפילה, און דאס קינד איז ב״ה געזונד געווארן. און דאס אלעס זענען מיר אויסגעשטאנען צוליעב דעם, וואס מיר האבן געוואלט מאכן אונזער קינד פאר א עהרליכן יודן, חוץ דעם וואס ס׳האט מיך געקאסט אסך געלד. דען לויט מיין שטאנד, בין איך געווויס ניט געווען דער בעל יכולת איך זאל דאס קענען טאהן, מיר האבן ביידע געהארעוועט, און געשיקט פארן קינד וואס מ׳האט פארלאנגט.

דאס קינד האט זיך דארט צוגעוואוינט, דען די שוועסטער מיינע, האט איהם טאקע זעהר געטרויי אפגעהיט, און קיין זאך האט איהם ניט געפעהלט נאר די היים. מיר האבן דא געלעבט נאר מיט דעם חיות פון די גוטע בריוואלאך וואס ער פלעגט שרייבן, און וואס וויטער און וויטער, האט ער געמאכט בעסערע פארשריטע אין לערנען, און אזוי האב איך איהם דארט אפגעהאלטן 3 יאהר.

דאס קינד האט שוין געלערנט גמרא און תנ״ך. נאר אזוי ווי חאדזשיוואטע איז דאך א פאנאטישטע שטעדטל, און איך האב געוואלט אז ער זאל ניט אויסווואקסן א בטלן, און א פאנאטישטער, האב איך בארעכנט אז מ׳דארף איהם פון דארט אריבערפיהרן קיין טיראספאל, דארט האב איך אויך פרוינד. די שטאדט איז אפילו א יודישע, נאר א סוחר׳ישע און א אינטעליגענטע שטאדט. מלמדים איז דארט דא גוטע, און אזוי לעהרערס און קינדער חברים, זענען אויך לייטישע. הכלל, איך האב אזוי געטאהן, און איך האב דאס קינד אריבערגעפיהרט קיין טיראספאל. דאס אלעס האב איך אויספייעט צו טאהן איידער מיינע שונאים האבן זיך באפרייט פון דער אומגליקליכער טאקסע, אין וועלכע ס׳איז געווען מיין רפואה.

דער אריבערפיהרן מיין ישראל׳קל פון חאדזשיוואטא, קיין טיראספאל, האט מיך געקוסט אפגעקאסט, ממש ממון און דמים, און ביז איך האב

בעקומען די געלעגענהייט מיט וועמען ער זאל אריבערגעשיקט ווערן קיין טיראספאל, וואס דאס איז א נסיעה פון צוויי הונדערט ווירסט, דען א קינד פון 13 יאהר קען דאך אליין ניט פאהרן, און איך אדער מיין פרוי האבן ניט געקענט פאהרן אהין בשום אופן, נאר גאט האט געהאלפן און מיר האבן דאס אויסגעפיהרט, דען א חאדזשיוואטער מענטש האט איהם גלייך אפגעפיהרט קיין טיראספאל, און איהם איבערגעגעבן אין דעם רשות פון מיינע פריינד, מיינע פלעמעניקעס אסתר־חייה, די טאכטער פון מיין שוועסטער איטה ע״ה, און ביי איהר מאן יעקב קאושאנער. ביי זיי האב איך איהם,—פארשטעהט זיך דורך בריעף—אנגעדונגען קעסט, און אזוי אויך א מלמד און א לעהרער, און דאס קינד האט געמאכט גוטע פארשריבטע אין אלעס, און האט באקומען אין טיראספאל א שעהנעם נאמען, און אלע חברים האבן זיך מיט איהם געריסט, און מיר פלעגן לעבן מיטן חיות פון זיינע בריוואלאך.

די ערשטע האפענונג אונזערע איז געווען צו השי״ת, ער זאל אונז העלפן, אז אונזער ישראל׳קל זאל קומען א מענטש פון טיראספאל, און דאן וועלן די קלענערע קינדער האבן פאר זיך א גוטן ביישפיל, און וועלן זיך פלייסן צו זיין יודן און מענטשן, ווי זייער ברודער. האב איך איהם מיט א יאהר שפעטער נאך זיין אנקומען קיין טיראספאל אריבערגעפיהרט צו א גרעסערן גמרא מלמד, צו ר׳ ליב יואל׳ס,—דאס איז דער ר׳ ליב פישמאן וועלכן מ׳רופט איהם ר׳ ליב יואל׳ס פון סלאבאדזע, וועלכער האט מיך גערופט, בעת איך בין געזעסן אין סלאבאדזע, אויב איהר געדיינקט פון מיין בעשרייבונג וועגן איהם. ווען ער איז געווען מיין בעל־הבית, און איך האב פון איהם גאר־ניט געהאט. און יעצט האט גאט מסבב סבות געווען אז ער איז א מלמד געווארן אין טיראספאל און איך בין זיין בעל־הבית, מיין קינד לעהרנט ביי איהם, און איך צאהל איהם דוקא גוטע געלד. דאס איז ערשט געווען א חלק עונש פון זיינע אינטריגעס, נאר דעם אמת׳ן עונש וועלכן גאט האט איהם מיט זיין סעמיסטווע געשטראפט, דאס וועט איהר געפינען בעשריעבן אין א באזונדערן קאפיטל, וואו עס ווערט בעשריעבן פון אלע מיינע שונאים און זייער סוף. איהר וועט קענען נעמען דערפון א לעהרע אז אלעס ווערט אפגעצאהלט, גאט וואלט לאנג און צאהלט גוט, עס ווערט קיין זאך ניט געשיינקט, ניט מעהר עס פארלענגערט זיך די אפצאהלונג, וויל השי״ת וואלט אויף תשובה, טאמער וועט יענער חרטה האבן און תשובה טאהן.

בקיצור הדבר, ר׳ ליב יואל׳ס לערנט שוין מיט מיין קינד, און עס קאסט מיך גוטע געלד. איך האב איהם דארט געהאלטן העכער 3 יאהר,

און האב איהם אהיים געבראכט למזל בשעה מוצלחת, א בחור'ל פון 16 דאס 17־טע יאהר, א שיינער ווי גאלד, א אידל יודיש פנים, און אשרייבער אין יודיש, רוסיש, און א ביסל דייטש, און דערהויפט א גוטער קענער אין תנ"ך ודקדוק, און קען א שיינעם בלאט גמרא אויך דערצו. בודאי האבן מיר אנגעקוואלן אויף איהם קוקענדיק, "אם הבנים שמחה הללויה". באמת האבן מיר געלויבט גאט וואס האט אונז געהאלפן צו זעהן ביי אונז אזא טייהער קינד אויסגעוואקסן, א עהרליכער און א שטילער דער צו. אלע גוטע פרייגד האט הנאה געטאהן דערויף, אבער שונאים זענען צוזעצט און צו־ שפרונגען געווארן, און זיך געגומען מיט מעהר ענערגיע מיר רודפן, ווייזענדיק מיטן פינגער אויף מיין ישראל'קלן,—זעהט וואס א נגיד קען אויספיהרן מאכן פון זיין קינד, פאר וואס פיהרן מיר דאס ניט אויס? וויל ס'איז נישטא פון וואנען! מיר וואלטן אויך געוואלט מאכן פון אונזערע קינדער רבנים! נאר ווי קענען מיר דאס אויספיהרן? ער איז רייך ווי קרח, קען ער אויספיהרן.— אלזא, האבן זיי זיך געגומען מיך צו רודפן נאך מעהר אלעם קנאה, איך זאל ניט האבן פון וואנען צו לערנען מיינע קינדער. בקיצור, ישראל'קל איז שוין אין דער היים. פרעגט זיך אבער א קשיה, וואס טוהט מען מיט איהם ווייטער? לערנען איהם שחיטה. איז דאך נאך צו פריה, ער איז נאך זעהר יונג דער צו, לערנען מיט איהם אליין, האב איך דאך קיין צייט ניט. זאל ער אליין לערנען, וועט ער זיך נארן. הכלל, דער קאפף האט געדרייט און געבראכן זוכענדיק פלענער — ביז איך בין געקומען אויף א פלאן.

אזוי ווי איך האב נאך אונטערגעוואקסנע 2 יונגאלאך וועלכע לערנען שוין התחלת גמרא, זאל איך צונעמען אליין א מלמד, א יודן; א למדן, וועלכער זאל לערנען מיט מיינע 3 קינדער—מיט די 2 קליינע בתורת מלמד, און מיט דעם גרויסן זאל ער לערנען בתורת חבר טוב, און אזוי האב איך געטאהן. איך האב באקומען א עהרליכן יודען, א מופלג בתורה, און איך האב איהם געדונגען פאר 4 רובל א וואך, מיט קעסט און מיט וועש און טאבאק און א מרחץ, אלעס אויף מיין קאסט, און א חדר מיוחד, זאל דינען פאר זיי,—ביי טאג אויף צו לערנען, און ביינאכט צו שלאפן. און אזוי האב איך איהם אפ־ געהאלטן ביי זיך א יאהר, ביז מיין ישראל'קל איז געווארן 18 יאהר, דאן האב איך איהם געגומען לערנען שחיטות. און ער האט זעהר גוט פארגומען די מלאכה, און פלייסיג געלערנט די הלכות שו"ב, און אין א משך פון העכער א יאהר, איז ער פארטיג געווארן מיט דער אמנות שו"ב, און איך האב איהם ארויסגעגעבן ב"ה פאר שוחט, און ער האט געגומען פיינע הודאות ביי די סומפיראפלער, סעוואסטאפאלער און מיליטאפאלער שוחטים, און אזוי אויך פון די רבנים פון די דערמאנטע שטעדט.

דא מוזן מיר לאזן די ערצעהלונג פון מיין ישראלקע, ביז מיר וועלן זוייטער קומען צו איהם, — און אייך דערצעהלן וואס ס׳האט זיך ביי מיר איבערגעטאהן אין שטוב, אונטער דער צייט פונ׳ם 2־טן יאהר נאך מיין אנקומען קיין באכצישערייי, וועלכע געסט איך האב אנגעהויבן צו באקומען, און וואס איך האב פון זיי אויסגעשטאנען, חוץ וואס איך האב געהאט אויסצושטעהן פון די רדיפות פון מיינע שונאים, נאר פון זיי וועל איך שפעטער ארומריידן, לע״ע וועלן מיר אנהויבן דערצעהלן פון די געסט.

אין אפריה מארגן שטעה איך אויף עפענען די קאליטקע, געפין איך שטעהן ביי דער טיהר 2 געסט אומגעריכטע, אבער חשובע געסט, וווייסט איהר וועל דאס איז געווען? מיין שוויגער־מוטער דבורה מיט איהר טאכטער אמיידעל פון 15 יאהר, מיין פרוי׳ס שוועסטער, איך לויף אריין אין שטוב מיט אבשורה מיט א אויסגעשריי, פריידה! ווייסטו וועל ס׳איז געקומען צו אונז צו גאסט? דיין מוטער מיט דיין שוועסטער ציפה, — געווהנליך איז באלד געווארן א ערנודערייי אין שטוב צווישן די קינדערלאך, און די געקומענע געסט זענען אריין דערווייל אין שטוב קושענדיק איינער דעם 2־טן, ריידן און וויינען, איינער שטייגט איבער דעם 2־טן. פראגעם און פארוואונדערונגען האט אויך ניט געפעהלט, מ׳האט זיך אינטערעסירט אין אלעם גרינדליך צו וויסן וואס מיט יעדען פון די אייגענע איז פארגעקומען, און פארוואס זענען זיי אומגעריכט אהער געקומען, דאס איז איז פאר־ענטפערט געווארן מיט אין ענטפער, — האב צייט וועסטו אלעם וויסן, דער וויל זענען מיר מיעד פונם וועג. — איך האב איינגעוויליגט זיי זאלן פריהער זיך גוט אויסרוהן פונ׳ם וועג. און אזוי האט זי ביי מיר זיך אפגערוהט א 4—5 וואכן, און איז אוועקגעפאהרן, געווהנליך ווען איך האב איהר אומגעקעהרט פאר די הוצאות. זי האט מיר דאס מיידל איבערגעלאזט מיט א אויסרייד, — זאל זי זיין ביי אייך, און נעבן אייך וועט זי זיך אויס־מענטשן און טאקע דער שוועסטער פארגרינגערן די שטוב ארבעט.

עס געהט ניט אוועק קיין חדש נאך דער שוויגער׳ס אוועקפאהרן, קומט אהן א בריוול אז איך זאל ציפה׳ן אהיים שיקן, דען א חתן וואלט אויף איהר, און שרייבט מיר דוקא וועל דער חתן איז. איך קען איהם דוקא, און וויים אז ער האט ר״ל א חלאת ח״נ, איך האב דאס דערהערט, בין איך געווארן זעהר אויפגערעגט. דען ווי קען מען אין זינען האבן אזא יונג מיידעל פון 15 יאהר, וואס קען נאך מיט קיין מענטשן ניט ריידן אפילו, איהר זוכן א פארטיי, נאך וואס פאר א פארטיי מ׳האט געפונען, זי פאראומ־גליקליכן אויף אייביק. איך שרייב דער שוויגער א בריעף און גיב איהר צופארשטעהן ווי אוממענטשליך זי באהאנדלט איהר קינד אונטער די אויגן.

קומט אהן א טעלעגראמע ״זאסוואטעניא צפה׳ מיט א מזל טוב. דאס מיידל האט דאס דערהערט איז זי געווארן מלא שמחה, זי איז שוין א כלה. סטייטש בהמה! וואוהין האט דיך דיין מאמע פארקויפט? וואס האסטו קיין צייט ניט צו־וארטן אויף א בעסערן געזונדן חתן? און ניט נעמען אזא חתן מיט אזא קרייגק ר״ל! זי ווי פון גארניט וויסן, זי וייסט נאר אז זי איז שוין א כלה, און ווי אהיים פאהרן. דערווייל קומט א בריף פון דער מוטער, זי זאל אהיים פאהרן וועט זיין תנאים, און אויב איך וועל זי ניט אהיים שיקן וועט זי מוזן אליין קומען נאך איהר. איך האב איינגעזעהן אז עס האלט שלעכט, אז די מוטער קען דאך קומען און עס וועט מיך נאך קאסטן טייהערער, באין ברירה האב איך זי געמוזט אפשיקן אהיים, און געגעבן אויף הוצאות, און דערצו איהר געקויפט א קלייד מיט א שטיקל זאנע אויף העמדער, און זי איז אוועק געפאהרן. דאס אלעס האט מיך אפגעקאסט 40 רובל במזומנים. חוץ וואס זיי האבן געקאסט איבעריגע שטוב ראסחאדן. ביי מיין ארימקייט האבן זיי מיר טאקע געפעהלט וויא שטיין אין קאפ.

דאס איז געשעהן ווינטער צייט, בין חנוכה לפורים, און נאך פורים פאר פסח, קומט מיר אהן א בריוול פון מיין פרוי׳ם רייכן פעטער, ר׳ יעקב רויזמאן, וועלכער מ׳האט איהם גערופן יעקב דער בלינדער פון טיר־ניפקע, אויב איהר געדיינקט, האב איך דערצעהלט וועגן איהם, ווי איידל ער איז זיך מיט מיר בעגאנגען בעת איך האב בעדארפט אנקומען אויף דער שטעלע פאר שוחט אין באכציסערייי, און האב געבעטן ביי איהם ער זאל מיר לייען געלד, און ער האט מיר אפגעזאגט,—אט דער גראבער יונג קומט יעצט און שרייבט מיר א בריוול בזה הלשון:— פיניע־בער, אפשר קענסטו טאהן א טובה מיין זוהן שמשון׳ען ער זאל קענען שטעהן צום פריזאוו אין באכציסערייי, ד. ה. איהם מאכן א פערוואוד פון טיראספאל צו אייך קיין באכציסערייי. א אנדערער אויף מיין ארט וואלט איהם תיכף אויסגעווארפן זיינע מעשים, און נאך אויך גוט אויסגעזידלט, אבער איך וועלכער האב ליעב צוטאהן אלעס מיט א רעכענונג, האב איך איינגעזעהן, אז אפזאגן א טובה טאהן זיין קינד איז ניט מענטשליך, וואס איז זיין קינד שולדיג, אז דער פאטער איז ניט קיין מענטש? אדרבא, זאל ער זעהן אז אזא נישטיגער אריימער פיניע־בער, קען אויך ניצליך זיין דער וועלט, און קען ברענגען א טובה פאר זיין קינד, און פאר איהם אליין אויך. זאל ער זיך שעמען און נעמען א מוסר, הגם איך וויים נאך ניט צו מיט דעם פערוואוד, וועט זיין קינד זיין א געהאלפענער, אבער דאך, אז איך וועל טאהן אין דעם, וועט זיין די כונה צו העלפן, דען אז ער וועט שטעהן אין טיראספאל איז ער א פארטיקער סאלדאט, און דא איז נאך א ספק, וויל ס׳שטעהן וויניג יודן.

איך האב אוועקגעשריבן דעם פעטער א פריינדליכן בריעף, און ניט דער־מאנט קיין רמז דרמיזה וואס ס׳איז געווען צווישן אונז, בכדי ער זאל ניט פארשעמט ווערן, איך האב איהם געשריבן וואס די היענע ״נאטשאלסטווא״ הייסן טאהן,—צו גרייטן פאפיערן און צו שיקן צו דער צייט, און וויפיל געלד זיי ווילן דערפאר, און אז זיין זוהן זאל באלד קומען און זיין אין די אויגן. הכלל, דער זוהן זיינער איז געקומען צו מיר אקוראט אויף פסח, און געבראכט פראוודע א עמער וויין אויף ארבע כוסות. דער פערעוואד איז ביז מאי פארטיג געווארן, און ביז דאמאלסט איז דער זוהן זיינער געווען ביי מיר אין שטוב, געגעסן, און געטרונקן אויפן חשבון פון די ארבע כוסות. ער אליין האט געזעהן וויפיל איך האב געגבן די ״נאטשאלסטווא״, און דאן איז ער אהיים געפאהרן. און האט אפגעשיקט די קאסטן פונ׳ם פע־רעוואד, אבער מיר עפעס פאר טרחא, פאר אכסניא, האט ער הפנים געהאט, אז איך וועל זיך באלדיקן דערויף, דערום האט ער ניט געשיקט. איך האב ווידער געהאט, אז מן־הסתם וועט ער שוין באצאהלן קומענדיק צום פריזאוו אין חדש אקטיאבער.

נאר הערט ליבע לעזער וואס ס׳איז פארגעקומען מיט איהם ביים קומען צום פריזאוו, וועט איהר ערשט האבן א באגריף אין דעם מענטשן, ווי קארג ער איז געווען אז ס׳איז גאר קיין ערך ניט אנטקעגן זיין גראבן אונמענטשליכן כאראקטאר, און זיין אונמענטשליכע באהאנדלונג געגן מיר. אבער טראץ דעם, האב איך געגן איהם די איידעלסטע מענטשליכע געפיהלן באוויזן, אלס ער זאל זהן און ווסן וואס הייסט מענטשן, און ווער פאר־דינט דעם נאמען צו הייסן מענטש. דאס שרייב איך אלעס אינמיטן פאדראבנע, בכדי איהר ליעבע לעזער זאלט זיך נעמען א מוסר ווי צו זיין מענטשן, און ווי זיך צו פיהרן מיט מענטשן, בכדי איהר זאלט האבן די ווערדע צורופן זיך מיטן נאמען מענטש.

אין חדש אקטיאבער תרמ״א קומט צופאהרן דער פעטער יעקב דער בלינדער פונ׳ם דארף טירניפקע, מיט זיין עלטערן זוהן שמשון, שטעלן איהם צום פריזאוו. געקומען איז ער מיטוואך, און דעם קומענדיקן מאנטאג הייבט זיך ערשט אהן דער פריזאוו. דער פעטער פרעגט זיך נאך וועגן די פריזאוועניקעם, ווער עם שטעהט דא היינטיגעם יאהר, מאך איך איהם קלאר, אז עם שטעהט בס״ה 5 יודן, צוויי לעגאטניקעם און דריי ניט לעגאטניקעם, פון וועלכע זיין זוהן איז אויך אין די לעצטע דריי. אלע 4 קען איך, נאר איינעם קען איך ניט. און אזוי ווי מיר ריידן, קומען אריין אין שטוב צוויי אורחים. ווייל דעמאלסט בין איך נאך געזעסן אין שוהל־הויף, אין דער קהל׳שער דירה אויב איהר געדיינק. — א גוט מארגען יודן, דא

וואוינט דער שוחט? — יא ענטפער איך, — אוי! דאנקען גאט! קאם קאם זיך דערפרעגט צו א יודן, דען פונם וואקזאל אהן געהן מיר דורך די גאנצע שטאדט, און ניט באגעגנט קיין אייניציגן יודן, נאר מאטארן, און אז מ׳פרעגט זיי פארשטעהען מיר ניט וואס זיי זאגן. — הכלל, אבי איהר האט זיך שוין דערפרעגט צום שוחט, זיצט ליבע יודן, זאג איך, — פון וואנען קומט איהר? און וואוהין פאהרט איהר? ענטפערט דער עלטערער, און וויזט אהן אויפן יונגערן, — איך האב געבראכט אהער מיין איידעם צום פריזאוו, אונזערע אבות אבותינו זענען דא ניט געווען, און עס האט מיך שוין אפגעקאסט העכער 200 רובל, און ערשט וויים איך ניט, צו עס וועט עפעס א פעולה זיין. — איך פרעג דעם פריזאוניקעס נאמען, זאגט ער מיר: דערמאן איך זיך אז ער איז פארהעכנט צו די דריי ניט לעגאטניקיעס. — דער יונגערמאן וויזט אויס א געזונטער, נאר עפעס א אויג זיינם איז מיר ניט געפעלן, עס זעהט אויס א בילמע, און ס׳קען זיין א געמאכטע, ווי געווענליך די פוילישע יונגע־לייט מאכן מלאכות צום פריזאוו. קומט אויס אז פון די דריי ניט לעגאטניקעס איז נאר דא צוויי וואס מ׳דארף רעכענן פאר טויגיקע, וויל דער געקומענער איז געווים אומטויגליך, דען ווער וועט איהם דא מסרן חלילה? דא איז דאך ניט פוילן. און פון די צוויי, איז געווענליך דער פריינד מיינער, דער געזונטער בעסאראבער גווארדיאן, וואס ער איז גוט אויסגעפאשעט מיט וויין און מאמעליגע.

אז מיין פעטער יעקב האט דערזעהן די צרה פאר זיך, האט ער אנגעהויבן רעכענן און קרעכצן, אוי וועה איז מיר! וואס זאל איך טאהן? מיין זוהן איז א גרייטער סאלדאט! און פאר צרות פאלט ער ארויף אויפן זוהן מיט קללות וחרמות. פארוואס ער איז אזוי געזונד, און פארוואס ער האט זיך ניט עפעס געמאכט פריהער מיט עטליכע וואכן ווי אלע אנדערע. און וויל איהם שוין נייטן אז ער זאל שוין אינעמען פון א פלעשאלע, וועלכעס א פעלדשער האט איהם מיטגעגעבן צו באניצן אין א נויט. איך בייזער זיך גוט אויס אויף איהם וואס ער האט ניט קיין פיצל בטחון אין גאט, אזן וויל נאך זיין זוהן אומגליקליך מאכן. וועך וויסט אין וואס פאר א קרייגק עס קען איהם אריינטרייבן מיט דער רפואה, בעסער זאל דער קיסר האבן א געזונדען סאלדאט, אזן איהר א געזונדען זוהן. ענטפערט ער: — בעסער זאל איך איהם באגראבן, איידער ער זאל זיין א סאלדאט. — דאס האט ער געוועהנליך געערעט פון היץ, אבער אייגענטליך וויל ער איהם ראטעווען.

דאס אלעס האבן מיר געערעט אין דער צווייטער זייט דירה, כדי די אורחים זאלן ניט הערן, אזן אז מיר זענען ווידער אריין אין שטוב, האבן מיר שוין די אורחים ניט געטראפן. נאר מיין פרוי האט מיר איבערגעגעבן

אז זיי ווילן דא סטאנציע האלטן און אויך עסן, דען ערגעץ אנדערש האבן זיי מורא פאר טריפה מאכלים. מיין פרוי האט איינגעוויליגט אז זיי זאלן דא האלטן סטאנציע, און זיי זענען אוועק אין גאס געוואר ווערן זייערע ענינים. איך פרעג איהר, וואו וועסטו זיי אהינטאהן? ענטפערט זי: — אין דער קאלטער דירה, דארט וועט מען ביינאכט גוט אויסהייצן, און ביטאג וועלן מיר זיך דורך מוטשן אביסל. וואס דען טוהט מען מיט פרעמדע מענטשן? — יא, ביזט גערעכט מיין ווייב, אבער פארט, וואוהין וועסטו זיי לעגן? אז עס איז דא דיין פעטער מיטן זוהן, און דער יוד מיטן איידעם, און מיר מיט די קינדערלאך, און אלעם וועט זיין אויף דיינע הענד, נאך אין אזא קליין שטיבל. זי טוהט א שמייכל און זאגט: דאס ווייס איך שוין פון לאנג אז דו באַ־דעכנסט מיך, פרעג אבער צו מיין מוטער בארעכנט מיך אויך אזוי? — דאס איז א געווען שטאך אנטקעגן מיין שוויגערס הנהגה מיט אונז. איך ענטפער איהר, אז זי האט ניט דערוועדט צו האבן אזא טאכטער ווי זי.

בשעת איך האב געשפראכען מיט מיין פרוי, איז דער פעטער יעקב געזעסן אין שטוב אין א ווינקל, מיט זיין זוהנדעלע, און איהם געבעטן אז ער זאל איינעמען די רפואה, פון וועלכע ער וועט באלד אנהייבן געזל ווערן און באקומען א פנים פון א קראנקען, און פון די אויגן וועט איהם אנהייבן רינען. דער בחור זיינער ווי בשום אופן ניט איינעמען, כאטש ער מוטשעט איהם. אויסווישינדיק די טרערן פון זיין בלינדן אייגל וועגדעט ער זיך צו מיר מיט א ווייגעדיקן קול, און מיט א נוסח פון קינות: — זאג מיר פיניע־בער, וואס טוהט מען מיט איהם? ער ווי זיין א סאלדאט! איך באַ־רוהיג איהם. דיין זוהן איז געראטן, דען א סאלדאט צו ער וועט זיין איז נאך א ספק, גאט קען נאך העלפן ער זאל אויסגעלייזט ווערן, אבער פון אייער רעצעפט וועט ער געווים קראנק ווערן. בארעכנט פעטער וואס איהר ווילט טאהן! און וועגדע זיך מיט די ווערטער צום זיין זוהן, — הער שמשון! אלס פאטער דארפסטו איהם אלעם פאלגן, נאר ניט דאס! זעהר גלייך טוהסטו וואס דו ווילסט ניט איינעמען. דער שמשון שטימט איין פעסט ניט איינצונעמען דעם רעצעפט, און דער פעטער ברעכט די הענד און זויינט. זאג איך: ערגערט זיך ניט און פארלאזט זיך אויף גאט, און ווערט ניט אהן דעם בטחון. דערוויל קומען אהן די צוויי אורחים פון דער גאס און באקענען זיך מיט מיין פעטער און מיט זיין זוהן, און דערוויסן זיך אז זייערע ביידע קינדער זענען "זשערעבניקעס". געוועהנטלזיך קוקן זיי זיך ביידע אהן ווי די הענער, און היטן זיך צו ריידן א ווארט אייגער פארן אנדערן.

נאך מיטאג רופט מיך מיין פעטער אין א זייט און זאגט צו מיר: — ווייסטו פיניע־בער, וואס איך האב בארעכנט, אז אפשר וואלט גלייך געווען

זיך צו וועגדן צו די דאקטוירים, וואס דארפן בעזוכן די פריזאוונוקיס ביים אפ־
געבן? זאג איך, דאס וואלט אפשר ניט קרום געווען, אביא ס׳איז נאר דא
געלד, דאס קען שמעקן מיט א צוויי הונדערט רובל. זאגט ער:—איך שטעל
מיך ניט אפ פון געלד, אבי מיין קינד צו ראטעווען. — איך גיב איהם צו
פארשטעהן, אז די רפואה איז געווים גלייכער ווי די פריהעריגע, וויל די
דאקטוירים קענען א טובה טאהן אז זיי ווילן נאר. איך זאג איך, אז די
דאקטוירים אין סומפיראפאל זענען: איינער א יוד וואס איך קען איהם גוט,
און דער צווייטער א גוי. דעם גוי קען איך ניט. נאר צו ריידן דארף מען
מיטן יודן, און ער איז שוין יד אחת מיט איהם. איך וויים שוין פון אסך
פאלן וואס זענען אזוי באפרייט געווארן. נאר אויב איהר ווילט עפעס טאהן,
טא פאהרט שוין היינט דאנערשטאג ביינאכט אריין, וויל מאנטאג איז דער
פריזאוו, איז זונטאג פאהרן זיי אוועק מיט דער נאטשאלסטווא אהער, און
דאן וועט שוין זיין שפעט. ער בעט ביי מיר, אז איך זאל מיט איהם מיט־
פאהרן. איך קען זיין צער ניט צוזעהן, כאטש איך קען ניט אפפאהרן פון
שבת, דען איך האב געהאט אסך מיה צוצוגרייטן פלייש אויף שבת, און
נעמען רשות פונם גבאי, אז ער זאל מיך באפרייען פון שבת־דיקן דאוונען און
קריאה. איך האב געמוזט ביים בעל־טאקסע אויך פועלן, און ער האט
אנדערש ניט געוואלט איינוויליגן סיידן איך זאל איהם מיטנעמען א זאק
מיט קאדע שמאלץ, דארטן צו פארקויפן. און כאטש איך האב געוואוסט אז
דער זאק שמאלץ וועט מיר פארשאפן גענוג יסורים, לויפן דאס צו פארקויפן,
דאך האב איך אלעס איינגעשטימט אביא צו קענען פאהרן מיטן פעטער
צום דאקטאר איהם ראטעווען זיין קינד ווי וויט מעגליך, און וויזן וועד
ס׳איז א מענטש, און וואס א מענטש הייסט...

פרייטאג אין דער פריה האב איך געענדיקט די שחיטות עופות, און
געדונגען א פייטאהן, און מיטגענומען דעם פעטער מיטן זוהנדעלע, און
דעם בעל־טאקסעס זאק שמאלץ און אוועק גאפאהרן קיין סומפיראפאל.
צוועלף אזייגער זענען מיר אנגעקומען קיין סומפיראפאל. איך האב זיך באלד
ארומגעוואשן, און בין געגאנגען צום דאקטאר, לאזענדיק דעם פעטער מיטן
זוהן אויפן גאס. דער דאקטאר האט מיך זעהר פיין צוגענומען און מיך
גוט אויסגעהערט, ענטפערט ער:—וואס זענט איהר אזוי שפעט געקומען?
איהר וויסט דאך אז ס׳איז נאך געבליבן דריי טעג צום פריזאוו, און יעצט
קען מען לייכט נאכשפירן נאך יעדן וועלכער געהט אריין אין מיין הויז,
נאר צוליעב אייך, וועל איך אייך ראטן איהר זאלט באלד ברענגען צו מיר
דעם יונגען־מאן וועל איך איהם באטראכטן, לע״ע ביז איך זעה איהם ניט
קען איך גארניט ריידן, נאר קומט אין אוועגד, אין דער שעה דורך דעם

אריינגאנג.—איך קום ארויס און גיב אלעס איבער דעם פעטער. דער פעטער ברעכט מיט די הענד און זאגט:—געה טוה עפעס אז ער איז אזוי געזונד.—דער פעטער האט אהן געדולט געווארט ביז דער באשטימטער שעה, ביז איך בין אריין צום דאקטאר מיטן זוהן זיינעם. ביים אריינגעהן גיט מיר דער פעטער צווויי הונדערט רובל, זאגענדיק:—נו, גיב דעם דאקטאר דאס געלד, אביא ער זאל מיין זוהן באפרייען, אליין איז ער געבליבן אין דרויסן אויף דער גאס ארומגעהענדיק בעטן גאט מיטן גאנצן הארץ.

בעטראכטענדיק דעם נפש, די מאמעליגע, זאגט דער דאקטאר,—ניין מיין פריינד, ער איז גאנץ געזונד! איך קען איהם גארניט העלפן, ער איז א גרייטער סאלדאט.—עס האט ניט געהאלפן מיין בעטן, האב איך איהם געשטופט אין האנד אריין די 200 רובל. זאגט ער צו מיר — ניין מיין פריינד, איך וויל געווים פארדינען, אבער דאס קען איך ניט טאהן. נאר דאס קען איך אייך צוזאגן, אז טאמער וועל איך זיך קענען צוטשעפן צו די אויגן זיינע, וועל איך דאס טאהן, און דאן וועל איך איהם אפשיקן "נא וואספיטאניע", און דאן וועלן מיר קענען ריידן פון גלעד.

איך קום ארויס אין דרויסן ניט פרעהליך, און טרעף דעם פעטער פארווויינט.—נו, וואס הערט זיך? האט דער דאקטער צוגענומען די גלעד?—ניין זאג איך, לע"ע האט ער ניט גענומען. איך דערצעהל איהם אלעס וואס איהר וויסט שוין. פאלט ער וויטער אהן אויפן זוהן, פאר וואס ער איז אזוי געזונד, און שעלט איהם מיט אלערליי קללות, ביז צו דער סטאנציע האט ער איהם ניט אויפגעהערט צו שעלטן. דער יונגערמאן וויינט און ענטפערט גארניט, נאר זיין צער האט ער אויסגעלאזט צו דער וועטשערע, דאס ער האט געגעסן פארן פאטער אויך, און פארטרונקען מיט א גלעזל וויין. דער פאטער באלייט איהם ביז יעדן לעפל זופן מיט אנדערע קללות. דער יונגערמאן איז שוין אזוי צוגעוואוינט געווארן צו דעם פעטערס נוסח וויי צו דעם ניגון פון "כל מקדש", און אזוי איז אוועק דער פרייטאג און דער שבת־דיקער טאג.

שבת פארנאכט זאגט דער פעטער צו מיר, לאמיר זיך פראבירן געהן צום קריסטליכן דאקטער, דען איך בין גרייט צוגעבן דריי הונדערט רובל אביא מיין זוהן צו באפרייען.—איך וויליג איין, און נאך הבדלה געהן מיר אוועק צום קריסטליכן דאקטאר אהיים, זאגט מען אונז, אז נאר וואס, איז ער אוועק אין דער, און אין דער אפטייק, מיר געהן אין אפטייק, זאגט מען אונז אז נאר וואס איז ער אוועק אהין און אהין צו א חולה, מיר געהן צו אהין. און דא פאלן מיר שוין פון די פיס, וויל קיין פוהר פאסט ניט צונעמען ביי די אופנים. הכלל מיר קומען אהין, ענטפערט מען אונז, אז ער

איז געווען אן איז נאר וואס אווענק, וואוהין וויסן זיי ניט.—איך קום ארויס אן זאג עס דעם פעטער. זאגט ער:—לאמיר נאך אמאל געהן צו איהם אהיים. איך שטעל מיך אפ, און זאג: הערט פעטער! אז איהר ווילט, געהט אליין, איך גיה שוין מעהר ניט! ביי מיר איז א פרינציפ, אז איך וויל טאהן א זאך, אז עס לאזט זיך גלאט, איז גוט, אלא ניט דארף מען ניט, שטעה איך אפ פון דער זאך. דא מיט אייך איז אויך אזוי. מיר האבן אלעס געטאהן וואס נאר מעגליך איז, און עס לאזט זיך ניט. יענער דאקטאר וויל ניט נעמען קיין געלד, דעם זוכן מיר שוין דריי שעה צייט אן מיר קענען איהם ניט געפינען, מן הסתם איז די זאך פון גאט, און ביי די ווערטער גיב איך דעם פעטער די דריי הונדערט רובל בזו הלשון: האט רחמנות אויף אייער געלד וועלכע איהר זוכט א ארט אויף זיי צו באגראבן, און גאט וועט אייך העלפן אהן זיי, אזוי זעה איך ארויס. ער האט זיי געווהנליך צוגענומען נאר מיט טרערן, און ניט ווילינדיק האט ער זיך מיט מיר אומגעקעהרט אויף דער סטאנציע, פון וואנען מיר מוזן אין צוויי שעה ארום אוועק־פאהרן אהיים.

דא ערשט האב איך זיך דערמאנט אין מיין זאק שמאלץ וואס ס'איז נאך ניט פארקויפט געווארן, וזי זוכט מען קונים אזוי שפעט אין דער נאכט, נאר עס העלט ניט, מ'מוז געפינען א עצה. איך האב געפונען איינעם וועלכער האט אפגעקויפט דעם זאק שמאלץ פאר א קליינעם פרייז. איך האב נאך געמוזט איהם צובארגען. און שפעטער האב איך געליטן היזק דערפון. נאר אבי פטור געווארן, און קען א היים פאהרן. איך האב געדאנקט גאט וואס איך האב געפונען דעם קונה. פאהרענדיק א היים קרעכצט דער פעטער און ברעכט מיט די הענט, און איך בין פרעהלאך, וואס איך האב איהם מציל געווען 300 רובל. מיר האט דאס הארץ געזאגט אז זיין זוהן וועט קיין סאלדאט ניט זיין, און דאס געלד וועט בלייבן ביי איהם, וכך הוה, אזוי איז געווען. מאנטאג שלעפן יודן זשערעבים, און נעמען אלע ארויס גרויסע נומערן, און פאלן אריין אין דער "ראזוועטקע" און בלייבן אלע פריי, אפילו איינעם ניט ארויס געראפן צום סווידיעטעלסטווען, אבער ווי האב איך מיך געריצט מיטן פעטער, קענט איהר שוין אליין פארשטעהן. און דער פעטער האט שוין קיין צייט ניט, און וויל שוין דעם רויטן בילעט באקומען, ער זאל נאך קענען היינט מיטוואך א היים פאהרן. איך לויף אין דער אפראוע און בעט דעם סעקרעטאר, און ער גיט מיר באלד דעם בילעט, זאגענדיק: —מן הסתם וועסטו מיר באפריעדיגן, דען דעם פריזיוזניק וואלט איך ערשט אין עטליכע טעג ארום געגעבן, און ניט ווייניגער פון 5 רובל "נא טשאי", איך זאג איהם צו "נא טשאי", און ריכט זיך טאקע אז דער פעטער וועט

געווייס געבן, דען דאס איז דאך די גאנצע קאסטן זיינע. לסוף הערט ווי א מענטש קען זיך באגיין אנטקעגן מיר, און טאקע צוליב דער אונ־ מענטשלעכקייט זיינער, האב איך אייך אזוי פיעל מאריך געווען אין מיין ערצעהלונג, איהר זאלט איינזעהן וואס פאר א טיפ מענטש דאס איז געווען. דאס אלעס וואס איך בין פון איהם און פון זיין זוהן אויסגעשטאנען, חוץ וואס ס׳האט מיך געקאסט זיי אויסצוהאלטן ביי זיך, און על כולם איהם מציל געווען 300 רובל וועלכע זענען געווען ביי מיר אין דער האנד, און וואלט געווען גאהאט אין איהם די גרעסטע מצוה ווען איך קום ארויס פונ׳ם דאקטאר און דערצעהל איהם א מעשה, אז דער דאקטאר האט זיי צוגענומען, נאר הערט ווי דער אונמענטש איז זיך באגאנגען אנטקעגן מיר, אז איך האב איהם געבראכט דעם רויטן בילעט, זאג איך איהם אז דער יושר איז צו־ לאזן דעם סעקרעטאר 5 רובל. טוהט ער זיך א חאפ — 5 רובל? א קריינק איהם! 30–40 קאפ׳ קען ער ניט נעמען? — איך קלעהר איהם אויף, אז ער האט געהאט בכח איהם אויפצוהאלטן ביז זונטאג, און ערשט וואלט ער אליין בעדארפט איהם געבן 5 רובל, און דאס האט ער צוליב מיר געטאהן און באלד ארויסגעגעבן! ער האלט זיך ביי זיינם אז מעהר ווי א חצי רו׳כ ווייל ער ניט געבן. עס האט ניט געהאלפן מיין בעמערקן, אז מיט דעם, מאכט ער שלעכט דעם גוי פאר אנדערע יודן, און אז מיר אליין שטעלט ער אויך פאר דעם אדון צו שפאט, און דורך דעם אדון האב איך פיעל טובות געטאהן יודן, און היינט ווי וועל איך קענען א פנים ווייזן פאר איהם? איך בעט אייך פעטער טוהט מיר די טובה און באפריעדיגט דעם אדון, אז ניט וועל איך מוזן מיינם באצאהלן פון מיין קעשענע, דען ווי קען איך זאגן אז איהר האט מיר געגעבן נאר 50 קאפ׳, וועט ער מיר דען גלויבן? און אז ער וועט אפילו יא גלויבן, וועט ער זאגן — וער האט דיר געהייסן אפ־ געבן? האסטו איהם געזאלט שיקן צו מיר! הכלל, ס׳האט ניט געהאלפען מיין בעטן און ניט מיינע רייד און ער איז אוועק ניט לאזענדיק מיר א פרוטה פאר מיין גאנצע מיה. וועל שמועסט פאר אכסניה בודאי ניט. א חוץ וואס איך בין געבליבן א בעל חוב נאך זייער אוועק פאהרן, בין איך נאך געבליבן צו שפאט ביים סעקרעטאר. נאך זיין אוועק פאהרן האב איך נאך געמוזט געבן דעם אדון, אייגענע 3 רובל, און דער אדון וועדליג איך האב איהם פארשטאנען, האט ער מיר ניט געגלויבט די זאך, ד.ה. זאגן האט ער מיר ניט געזאגט, נאר אין הארצן האט ער זיך געטראכט — אז קיין אמת׳ער יוד איז נישטא, איך האב געהערט אז דער ראבין איז א אמת׳ער מענטש לסוף זעהט ער אויך אוים, א מאשעניק. צום חלוק השם האט ער געבראכט מיט זיין קארגשאפט, און איז אוועק געפאהרן, און מעהר זיך שוין

ניט געלאזט הערן, צו בעסער געזאגט, איך האב שוין פון איהם ניט געוואלט הערן. ערשט יעצט אין שנת תרע״ד לפ״ק בר״ח אב, האב איך באגעגנט אין טוראספאל זיין זוהן, דעם שמשון, האט ער מיר דערצעהלט זיין אריסקייט, און וואס ס׳איז געווארן פון זיין פאטער, און וואס ס׳איז געווארן פון זיין פאטיליע. דאס וועט בעשריבן ווערן אין א באזונדער קאפיטעל ווי עס ווערן בעשריבן אלע אפצאהלונגען פון אלע שלעכטע מענטשן כדי צו באווייזן זיי, אז אלעס וואס א מענטש טוהט, סאיי גוטס, סאיי שלעכטס, ווערט ער באלוינט פון השי״ת כפי מעשיו.

באלד נאכן בלינדן פעטער יעקב פון טירניפקע, באקום איך א בריעף פונ׳ם פעטער דוד לייב פון פירקאן,—אז אזוי ווי זיין זוהן מרדכי׳לע דארף שטעהן דאס יאהר צום פריזאוו, ובכן אזוי ווי דער פעטער יעקב האט אפגעשטעלט זיין זוהן, און אלעס דורך דיר פיניע־בער,— אלזא, ווי׳ער אז איך זאל מאכן אפעריוואד זיין זוהן א הער קיין באכציסעריי, און פאר־האפט אויך צו האבן א גליקליכן פריזאוו, אז זיין זוהן זאל באפרייט ווערן. און איז זיכער אז איך וועל איהם ניט אפזאגן.—וואס קען מען ענטפערן אויף אזא בריעף בודאי קען מען ניט אפזאגן, און שרייב איהם אז ער זאל צוגרייטן, אז אלע פאפיערן זאלן זיין פארטיג, דעם פאראדיק האב איך שוין זעלבערט געוואוסט נאר א נייעס איז צוגעקומען אז דער פריזאוניק מוז זיך געפינען 6 חדשים פארן פריזאוו אויפן פלאץ. האב איך געשריבן אז ער זאל קומען נאך אין חודש דעצעמבער. ער איז ביי מיר אפגעווען 6 חדשים אין שטוב, און אזוי ווי דער פריזאוו איז שוין נאהענט געווען, האב אין איהם געפונען א שטיקל געשעפט ביי איינעם, ער זאל עפעס קענען פארדינען פאר זיך, און אזוי איז געווען, ער האט אנגעהויבן צו פארדינען ביז 20 רובל א חודש, האט ער געהאט פאר זיך אויף צו לעבן, און אזוי איז ער אפגעשטאנען זיין פריזאוו שטיל און רוהיג. און איז אויך ב״ה באפרייט געווארן, ער איז ביי מיר געווען ווי א אייגן קינד. ביים אוועק פאהרן האט זיך נחמהל׳ע צו־ווייגט אז זי ווי׳ל אויך פאהרן צו דער באבע, זי איז דאמאלס געווען א קינד פון 6 יאהר. מרדכי איז אויך צוגעשטאנען צו אונז און האט געזאגט: גיט זי מיר מיט, און זי וועט זיין ביי אונז א טהייערער גאסט, און מיר וועלן איהר געבן דארט לערנען.— מיר האבן איהר מיטגעגעבן מיט איהם. דאס קינד איז דארט אפגעווען ביז נאך פסח, און זיך אויסגעגאסטעט ביי אלע פריינד. ביי די טירניפקער פריינד, די נגידים, האט מיין קינד קיין מתנה אפילו פאר א גראשן ניט באקומען, א חוץ א קוש און א קאפליטענט, פריידעם טעכטער׳ל איז א שהן מיידאלע, די פאנפעוואטע מומע אויף איהר פאנפעוואטן לשון האט געזאגט:— זעה

נאר יענקל, איך וואלט אין לעבנס טאג ניט געזאגט אז דאס איז א שוחט'ס אמיידאלע, זי איז נאר ווי א פריצקעלע שעהן געקלייידעט, ווי מען פארגינט זיך צו פיהרן א קינד. — די שלעכטסקייט זייערס איז אומצובעשרייבן.

דאכט זיך שוין אהן געסט, און בין שוין א קלענערער בעל הוצאה געווארן, אבער ניט אויף לאנג. דען פלוצלונג אין א פריה מארגן לויפט אריין מיין נחמהלע פארסאפעט,—מאמע, טאטע, אט בין איך דא, און די באבע איז אויך דא.—אין דעם קומט אריין מיין טייהערע געטרייע שוויגער.— ווי קומט איהר אהער פלוצלונג? תמיד קומט איהר אומגעריכט! פארוואס שרייבט איהר ניט אז איהר קומט?—עה, קינדער, נאכוואס דארף מען שרייבן? אז איך האב באקלעהרט צו פאהרן נעם איך און פאהר!— וואס־זשע האט אייך געהארט אז דאס קינד איז דארטן, ווער האט פון אייך געבעטן זי אהיים צו ברענגען?— וועמען דארף איך דען פרעגן? איך האב געוואלט פאהרן האב איך זי אויך מיטגענומען! געהט טוהט מיר עפעס.—איהרע רייד זענען מיר אויסגעקומען ווי צומישט.

די שוויגער האט ביי אונז אפגענאסטעט 6 וואכן, דערנאך האב איך איהר געגעבן 10 רובל אויף הוצאות, און זי איז זיך אהיים געפאהרן נאך ניט צופריעדן. זי האט געמיינט אז איך בין שוין א נגיד געווארן אין קרים, און וועל איהר קענען עפענען א קרום צו וועלכן זי איז געוואוינט צו טאראמען. אבער זיצן אין שטוב און זיין א בעל־הבית'טע ווי א אלע וויבער, האט זי קיין טערפעניע ניט געהאט. איז איהר אומעטהיק געווארן און איז אהיים געפאהרן. איהר נאסטענען זיך ביי מיר האט מיך אפגעקאסט שיינע עטליכע רובל, און געזונד נאך מעהר, און ביי איהר טאכטער נאך מעהר. דען די גאנצע צייט פון איהר זאמען זיך דא, האט זי געהאלטן אין איין ערגערן איהר, און לערנען, ווי איהר שטייגער איז. און דאס האט מיין איידעלע פרוי ניט געקענט איבערטראגן, און מיר דערצעהלן האט זי ניט געוואלט, אזוי האט זי געהאלטן אין זיך, ביז זי איז איהר פטור געווארן.

נאך דער שוויגערס אויעקפאהרן, קומט אהן צו אונז פון בענדער גאר א אומגעריכטער גאסט, מיין ווייבס א פעטער, מיטן נאמען וועוול. ער האט געהאט א זוהן אהרן־חיים וואס האט געדארפט שטעהן צום פריזאוו, איז ער אוועק צו אונז זיך אויסצובאהאלטן, ער איז ביי אונז אפגעלעגן אכט חדשים. איך האב געהארעוועט און איהם אויסגעהאלטן. טאמער וויסט איהר פאר וואס? וואס פאר א חלק האט ער ביי מיר? באשר די מוטער זיינע איז מיין שוויגערס שוועסטער, מיין ווייבס א מומע, בין איך דען א מחויב אויסהאלטן איהר זוהן ביי זיך, כאטש איך האב פון זיי קיינמאל ניט גענאסן? הכלל, איך האב טאקע תערומות געהאט און ער האט מיך ניט געהערט,

און אפזאגן איהם האבן מיר ביידע קיין מוטה ניט געהאט, ביז גאט האט רחמנות געהאט און ער איז אליין אוועק. בקיצור פטור געווארן פון דעם גאסט אויך.

שפעטער מיט א צוויי חדשים קומט מיר אהן א בריעף פון טיראספאל, פון מיין פלעמעניק איצל, מיין שוועסטער איטה׳ס איין און אייניציגער זוהן, און פרעגט ביי מיר אהן, —צו מען קען ברענגען קארטאפלים קיין קרים, דען ער האט געהערט אז אין קרים איז טייהער קארטאפלים, — און ווירקליך איז אזוי געווען. איך שרייב איהם אוועק וויי טייהער דער מקח שטעהט, און בעט איהם, אפשר פאהרט ער יא קיין קרים, און יעצט איז דאך שוין ר״ח ניסן, זאל ער מיטברענגען מיין ישראל׳קלן מיט זיך פון טיראספאל. בקיצור הדבר, גאט האט מיר געהאלפן מיט זעהר טייהערע געסט אויף פפח.

איצל, מיין שוועסטערס זוהן, וועלכן איך האב שוין א צייט מיט יאהרן ניט געזעהן, האט מיטגעבראכט זיין שוואגער יעקב קאושאנער אסתר־חייה׳ס מאן, ביי וועלכן מיין ישראל׳קל עסט יעצט קעסט, און דעם בעסטן גאסט מיינעם, מיין זוהנדעלע ישראל׳קל. די גדולה וואס ביי מיר אין שטוב איז געווארן איז ניט צום באשרייבן, איהר קענט זיך אליין פארשטעלן אז מ׳זעהט אזעלכע געסט, און איבערהויפט מיין קינד וועלכן מיר האבן שוין 6 יאהר ניט געזעהן. דאס אלעס האט אונז פארשאפט פערגעניגען, ניט קוקענדיק אויף דעם, וואס פאר אונז איז זעהר שוער אויסצוהאלטן אזא יו״ט, דאך האבן מיר גרויס פערגעניגען געהאט. מיר האבן אלעס געשאפן מיט פרייד כדי ס׳זאל קיין זאך ניט פעהלן אויף יו״ט, און מיר האבן צוזאמען פארבראכט דעם יו״ט זעהר פרעהליך. מיין איצעלע האט געבראכט מיט זיך א וואגאן קארטאפלים און האט אין איהם פארדינט. און אסתר־חייה׳ס מאן האב איך אומגעקעהרט די הוצאות, און באלד נאך יו״ט זענען זיי ביידע אהיים געפאהרן פרעהליך און צופריעדן. אבער דעמאלסט האב איך מיר ניט פארגעשטעלט, אז איך זעה מיין פלעמעניק איצעלען דאס לעצטע מאל, און פון דעמאלסט אהן האב איך איהם שוין מעהר ניט גזעהן עד היום. ער איז אין אפאר יאהר ארום אוועקגעפאהרן קיין אמעריקא, און דארטן פארבליבן זיין גאנצן לעבן...

קאפיטעל כ"ה.

אונטערגעשטעלט א גוי א גרעק און איבערגענומען די טאקסע. אנגעכאפט דעם גבאי ביי די לאצן. די אויסלענדישע אונטערטענער מוזן פארלאזן רוסלאנד. די גרויסע יסורים פון דער גזירה. געשריעבען א פראשעניע צום מיניסטער. זיך מודה געווען פארן סטאל־נאטשאלניק ווי איך בין געווארן א רומענישער. דעם סטאל־נאטשאלניק'ס עצה. די באלטער גוטע פרייַנד האבן צוגעשיקט א ספיסאק מיטן נומער. בעקומען א ווייליגן דאקומענט צום בלייבן. די שרעקליכע מסירות פון די שונאים. דער סטאלנאטשאלניק בעהאלט די מסירות אונטערן טישטוך, און גיט זיי ניט איבער. געווארן א רוסישער אונטערטענער און בעקומען א פארמאלנעם רוסישן פאס.

שוין צייט זיך אומצוקעהרן צו מיינע שונאים וועלכע האבן ניט אויפגעהערט די גאנצע צייט מיט זייערע תחבולות און רדיפות אויף מיר, און גאט האט מיך שטענדיג אפגעהיט פון זיי. יעצט האלטן מיר ביי דעם, ווי זיי זענען געבונדן מיט דער טאקסע און קענען זיך ניט ריהרן. מיך ארויסיאגן קענען זיי ניט, און אאנדער שוחט קענען זיי אויך ניט אין זינען האבן, ביז די ענדע פון די 4 יאהר. אבער דערווייל זענען זיי ווי ווייט מעגליך ניט אפגעשטאנען פון צושטערן מיר אלע מיינע הכנסות.

ענדע די 4 יאהר, איידער ס'האט זיך געענדיקט, האט מען בעדארפט מאכן א סמעטע, האב איך אויסגעארבעט פונקטן וועלכע זענען מיר ניצליך, און פאר זיי שעדליך. און אז ס'איז געקומען פארן נייעם יאהר אין חודש נאוועמבער איז נאזנאטשעט געווארן טארגים אויף דער טאקסע, האב איך אונטערגעשטעלט א גוי א "טשלען" פון דער אפראווע, ער זאל אריינלייגן אפאקעט מיט אזא ציפער אויף זיין נאמען. דארויף האבן זיי זיך גאר ניט געריכט, זיי האבן געמיינט אז דער פאקעט איז פון מיר, און פאר מיר האבן זיי 2 בייטשן. ראשית, ווי טאר א שוחט אליין האלטן די טאקסע? והשנית, ווייסן זיי אז איך בין א מאלדאווסקע (פאדאנעי) אונטערטענער, קענען זיי מיך באלד פסל'ן פון בעל־טאקסע. אלזא, וועט די טאקסע ווייטער בלייבן אין זייערע הענט, אבער ווי פארשטיינערט זענענן זיי געבליבן, דער־ווייסענדיק זיך, אז די טאקסע איז געבליבן פאר א רייכן גוי א גרעק, וועלכער

האט די טאקסע געזומען פארן שוחט. ס׳האט זיי ניט געהאלפן קיין פראטעסטן, די טאקסע איז האטווערדיט געווארן פארן גרעק, און ער האט מיך אפאלנאמאטשיעווט אויף זיין ארט איבער דער טאקסע אויף אלע 4 יאהר, און אזוי בין איך פטור געווארן פון דעם בנימין און פון זיין חברה. זיי דארפן שוין ווארטן גאנצע 4 יאהר. בנימין האט זיך שוין געמוחט נעמען זוכן זיין שטיקל ברויט. אויך בין איך אין גיכן פטור געווארן פון דעם גבאי שמחה מיסטער, און אויף שמחה׳ס ארט האט מען געמאכט דעם אדוואקאט גאלקין פאר קאזנאטשיי. פאר מיר איז דאס אפילו געווען די זעלבע, נאר דאך א שטיקל מפלה פאר שמחה איז דאס געווען, כאטש פטור געווארן איהם, שבת ביים לייענען פון דער בימע. דער אדוואקאט פלעגט וואס וועניג קומען שבת אין שוהל, פלעג איך איהם האבן וויניג פאר די אויגן. דער אדוואקאט איז דאך ניט געווען אזוי אונמענטשליך ווי ער, נאר דאך אשלעכטער איז ער אויך געווען. א ראבינער איז אויך געווארן א אנדערער. און ר׳ דוד קיזילשטיין איז אויך געווארן אוים, און זיין ארט האט פארנומען יצחק נטע נאטקאוויטש, א שטילער בעה״ב, א פיינער עהרליכער מענטש, נאר א בהמה. מ׳האט מיט איהם גאר ניט געקענט מאכן, און קיין שום טובה ניט דערגרייכן, אבער קיין שלעכטס האט ער אויך ניט געטאהן. אלזא, איז פאר מיר געבליבן דער זעלבער שטאנד מיט די זעלבע שונאים בנפש פון אלע זייטן. קיין שטיצע ניט פון קיינעם, און שטענדיק מוז מען אליין פיהרן דעם קאפף סאיי אינערליך, וואס באלאנגט פון מיין אינערליכן לעבן פון שטוב פיהרונג, א קליניקייט פיהרן אזא הוצאה, ביי א זעלכע אומשטענדן, ווי מ׳איז מיר מזיק אויף יעדן טריט און טריט, און מ׳דערלאזט ניט איך זאל פארדינען א קערבעל. און סאיי אויסערליך, וואס באלאנגט אין מיינע ראסחאדען, און זיך ראטעווען אלע רגע פון נייע אומגליקן און אנשיקענישן וואס די שונאים האבן אויף מיר אנגעשיקט. עיקר שכחתי: אז פון די פריהעריגע גבאים איז דאך געבליבן דער מעדוועדיע פאר א גבאי אויף שמחה׳ס ארט. דאס איז שמחה׳ס און בנימין׳ס א שוואגער, די ראשי־בריונים פון מיינע שונאים, ווי אייך איז שוין באקאנט. קענט איהר שוין פארשטעהן וואס פאר א גוטץ איך האב זיך געקענט דערווארטן פון אזלכע ראשים.

דאס ערשטע איז געווען פונם נייעם קאזנאטשיי און גבאי, מיך צופייניגן. איך האב אפגעהארעוועט א גאנץ יאהר מיטן דאוונען און קריאת התורה. ר״ה ויו״כ אליין געדאוונט די גאנצע תפלות פון אדון עולם ביז אנעים זמירות, ד. ה. שחרית, און קריאת התורה, און מוסף, און טויזענד ״מי־שברך״ס יעדן באזונדער א צעהנדליג, און ניט געזשאלעוועט מיין טרחא, אבי וואס מעהר אריינברענגען אין שוהל אריין,—א בעל תוקע, און מנחה ומעריב דאוונען,

אלעס דער איינציגער בעל תפלה, און ס׳איז נישטא ווער ס׳זאל איבערבייטן, פון ״כל נדרי ביז לשנה הבאה בירושלים״. איך שרייב אייך דאס אלעס בפרטיות, בכדי איהר זאלט האבן א געפיהל פון מיין ביטער לעבן. פארן גאנצן יאהר מיט ימ״נ האב איך בס״ה געגומען 75 רובל, און ביז מיין אנקומען האט מען געצאהלט הונדערט רובל, נאר מיר האט מען געשטעלט 75 רובל, און אזוי איז דאס געבליבן א חוק אויף תמיד, כאטש פיעל מאל איז געווען א רצון פונם קהל מזאל מיר מוסיף זיין ביז צום הונדערטער, און זיי האבן ניט דערלאזט.

הערט נאר די אכזריות פון היינטיגעם יאהר, שנת תרמ״ה. אז מעדוועדיע איז געווארן קאזנאטשיי, האב איך אין דעם יאהר אויסגענומען מיט מיין דאוונען, אז אפילו דער אדוואקאט האט מיר געגעבן א ישר־כוח, ווער שמועסט נאך דער קהל, זיי האבן געזאגט אז איך האב דערווארט אז מזאל מיר בעצאהלן דעם גאנצן 100־טער. איך האב טאקע גערעכנט אז נאך אזא רצון הקהל וועט מען מיר געבן די גאנצע הונדערט רובל, אבער מיינע 75 רובל וועט מען מיר געווים געבן, אויב ניט עריו״כ ביי דער קערה, וועט מען מיר מוצאי יו״כ געווים געבן. לסוף הערט וואס פאר א סלוק איך האב געהאט פאר מיין דאוונען, מוצאי יו״כ האט מען מיר אויך ניט געגעבן, לויף איך צום גבאי, איז ער נישטא אין דער היים, לויף איך צום קאזנאטשיי, גיט מיר געלד! זאגט ער: — ביי מיר איז קיין געלד נישטא. און אהן דעם גבאי קען איך קיין געלט ניט געבן.—פרעג איך, וואס־זשע וועט זיין? איך מוז דאך האבן דאס געלד! איך האב א גאנץ יאהר געווארט אויף דעם! איך האב אנגעליגן און אנגעבארגט, און אלע האבן מיך געווארט ביז יעצט, און יעצט וואס קען איך זיי ענטפערן? זיי לאזן מיך ניט דורך די גאס! הכלל, עס העלפט ניט קיין ווייגען און קיין בעטן, איך מוז שוין ווארטן ביז סוכות, ביז דער גבאי ווערט א היים קומען. ערב סוכות לאז איך מיך געהן צום גבאי, באגעגן איך איהם אין גאס. זאג איך איהם, ר׳ יעקב! שוין צייט דאכט זיך מיר צו באצאהלן מיין געלד! ענטפערט ער: —וואס האט איהר אזוי קיין צייט ניט?—איך בין א ארימאן און מ׳טארעט מיך פון אלע זייטן, ענטפערט ער מיר מיט א קאלטן לעבער—נו, וואס געהט דאס מיך אהן אז מ׳טארעט אייך? — און לאזט זיך אוועק געהן אהן א ענטפער. עס האט מיך זעהר פארקלעמט ביים הארצן, שטעל איך איהם אפ, און כאפ איהם אהן ביי די לאצן און זאג איהם שטעה גזלן! שטעה! זאלסט מיר באלד באצאהלן! איך לאז דיך פון דאנען ניט אוועק געהן, איך קען דיר שוין ניט נאכלויפן! אזוי האב איך געהאלטן אין איין שרייען אויפן קול, אז די גאנצע גאס איז זיך צונויפגעלאפן, און אלע האבן מיר געגעבן

רעכט. ער איז מיט מיר טאקע באלד אריין אין א קלייט און מיר באלד באצאהלט, געווען־ליך נאר די 57 רובל. דאס האט ער מיך אינמיטען אזוי געפייניגט, בכדי ער זאל האבן א אויסרייד, אז איך האב ניט דערוועדט די הוספה, און איך זאל כאטש געהרן זיין אפנעמען נאר די 75 רובל, און דאס איז שוין געווען גענוג פאר מיינע שונאים, זיי זאלן אויפווייזן, אז דער שוחט האט אלעס דערוועדט וואס מ׳טוהט איהם, דען אז ער קען אפשטעלן א גבאי אין מיטן דער נאס, און איהם אזוי מביש מאכן, און איהם זאגן גיב געלד! אז ניט כאפסטו קלעפ! א. אז. וו.

פארשטעהט זיך, אז מעדוועדיע אליין האט אלס שנאה געפונען די גוטע געלעגענהייט זיך אויסצופיינען, אז איך האב דערוועדט פון איהם געהאסט צו ווערן. אבער פארוואס האט ער מיך געבראכט דערצו? האט ער קיינעם ניט דערצעהלט! נאר איהר ליבע קינדער, געווים אייך איז שוין בעקאנט מיין אֵרימען שטאנד און מיין פלאגן זיך, אבער איהר וויסט נאך קיין 90% ניט. דעריבער וועל איך זיך ניט פוילן און אייך דערצעהלן בפרטיות. הגם איך וויים אז איהר וועט קיין פערגעניגן ניט האבן דערפון, און עס וועט אייך געווים קלעמען און וועהטאגן אייער הארץ, אבער דערגעגן וועט איהר שטאלצירן מיט אייערע עלטערן ווי זיי האבן זיך געפלאגט און גלימען, און ביידע ביטער געהארעוועט, אבי ח״ו ניט אנקומען צו קיינעם נאך לחם חסד, און אלעס אנגענומען פאר ליעב, אבי די קינדערלאך זייערע, צו מאכן פאר יודן און ברענגען צו לייטן, מיט לייטן גלייך, ניט קוקענדיק אויף שוועכע ארבעט, און רדיפות פון שונאים, האבן מיר זיך ניט אפגעשטעלט מיט קיין זאך.

צום ערשטן וועל איך אייך פארשטעלן מיין סדר היום. וואס איך האב בעדארפט אלע טאג אויסארבעטן בעניני שחיטה, און מיינע פארדינסטן. פארטאג האב איך בעדארפט אויפשטעהן צוצוגרייטן חלפים, און אז ס׳איז נאר טאג געווארן האב איך זיך געשטעלט דאוונען, און באלד גלאפן אין בוינע אריין, דאס איז א מהלך פון 2 ווערסט, און א שלעכטער וועג דערצו. איך זאג גלאפן, ווייל מ׳האט געמוזט געהן וואס גיכער בכדי ניט אנווערן די שחיטה, ווייל די שחיטה הייבט זיך אהן פון פארטאג, נאר איך האב ניט געוואלט געהן פארן דאוונען, האב איך שוין געמוזט געהן גיך אין בוינע. קומענדיק אין בוינע איז שוין געווען גענוג ארבעט מיט שפאנער שאף און רינדער. א 2—3 שעה צייט האט צוגענומען די בוינע. פון דער בוינע בין איך אהיים געגאנגען טרינקן א גלעזל טעה, און דאן געגאנגען אין יאטקע אריין. אז די פלייש האט אויספייעט אנצוקומען גלייך מיט מיר, האב איך שוין פארשפארט טעה טרינקען אויך, און בין גלייך אין יאטקע

געבליבן, אין יאטקע האב איך בעדארפט זיין ביז 12 אזייגער באטאג, און געווענליך ניט געזעסן לויידיק, געטרייבערט די פלייש, די כשרה שמאלץ, וועלכעס ס׳איז פארקויפט געווארן דעם טאג, און השגחה געבן, ס׳זאל חלילה ניט פארביטן ווערן בשר טריפה אויף כשר׳ס, וויל קיין יודישער קצב איז דאך נישטא, מוז איך השגחה געבן און צייכענען יעדן שטיקל פלייש, און אהן מיר האט קיינער ניט געטארט נעמען קיין כשר פלייש. צוועלף אזייגער אז איך בין אהיים געגאנגען, האט געקענט טרעפן אז איך זאל דריי מאל זיך מוזן אומקעהרן מיט א קונה, וועלכער האט פארשפעטיקט, און וויל כשר פלייש, און איך האב געמוזט געהן, אז ניט וועט ער דאך נעמען טריפה פלייש און זאגן,—דער שוחט איז שולדיג. 12 אזייגער, אז איך האב שוין עפעס איבערגעכאפט, האב איך בעדארפט געהן צונויפנעמען די כשרה שמאלץ ביי די קצבים, און זיי ברענגען אין מיין יאטקע, אין איין ארט אריין. וויל איך פלעג קוילען ביי עטליכע קצבים וועלכע האבן געהאט שאף מיט אליות וועגן שמאלץ. די אלי׳ וועלכע איז כשר געווארן האב איך צוגענומען. און אזוי האב אין הערבסט צייט געקענט קוילען אסך שאף. נאר וועגן די שמאלצן איז געווען א שווערע ארבעט, דאס קוילען, די בדיקה, און דערנאך דאס אפנעמען, און צונויפטראגען, און טרייבערן, און דאן דאס פארקויפן. און אז ס׳איז ניט געווען קיין קונים, האב איך דאס געמוזט אוועקגעפיהרן קיין סעוואסטאפאל, אדער קיין סומפיראפאל, און דארט זוכן קונים צו פארקויפן. און דאס אלעס האט בעדארפט געטאהן ווערן דעם אייגענעם טאג. למשל, יום ג׳ אין דער פריה, בין איך געפאהרן קיין סומפיראפאל, האב איך בעדארפט דינסטאג ביינאכט אהיים קומען, און ניט קוקענדיק אויף דעם וואס איך בין מיעד פון דעם טאג ארבייט, און ניט געשלאפן ביינאכט, האב איך געמוזט טאקע פארטאג צוגרייטן חלפים, און דאוונען פארטאג, און געהן אין בוינע ווי אלע מאל. פיעל מאל פלעגט זיך מאכן, אז איך האב געמוזט געהן צוויי מאל אין טאג אין בוינע,—פארנאכט ווען דעם טאטאר האט זיך פערגלומט צו קוילען א אקס, אדער בייטאג ווען קיין כשר פלייש האט ניט געסטאיעט אין יאטקע.—דאס מוזט איהר וויסן אז ס׳איז א גוטע ארבעט. פארגעסט ניט אז עופות קוילען, נעמט אויך צו צייט און ארבעט, און אז עס טרעפט אין שטאדט א ברית, א חתונה, אדער תנאים, מוז איך וויטער זיין פערנומען, און געפינען צייט אויף אלעס. און שבת האב איך אויך קיין רוה געהאט, איך האב בעדארפט דאוונען שחרית ומוסף, און קריאת התורה, אלעס איך אליין.

מיין טייהערע פרוי איז אויך געווג ארבעט אנגעקומען, קיין מענטשן האט זי ניט געהאלטן, וויל די פערדינסטן האבן ניט געטראגן, צו

האלטן א מענטשן, האט זי אליין בעארבעט די שטוב. 4 קינדערלאך איז געווען חוץ ישראל׳קלן, וויל ס׳איז שוין צוגעקומען נאך א קינד, שלמה׳לע האט עֶר געהייסן, אלע קליינע קינדער, יעדן באנייען, באוואשן, האדעווען און לייגן זיערע קאפריזן, און קאכן פאר אונז אלע, און אמאל איז געווען אורחים אדער אייגענע, און וואשן די פאדלאגע, אלעס אליין. דארפט איהר פארשטעהן ווי שווער און ביטער זי האט געהאַרעווט. און אז ס׳האט געטראפן אז איך בין אווקגעפאהרן קיין סומפיראפאל מיט שמאלץ, האט זי געמוזט מיר העלפן, זיצן און יאטקע, און טרייבערן, און השגחה געבן, וויל מ׳האט זיך אויף איהר גוט געקענט פערלאזן, און דאס איז געווען פאר מיר א גרויסע הילף, טאקע ווי די גמרא זאגט: "זכה נעשה לו עזר", און דורך דער הילף האב איך געקענט אפפאהרן, און פערדינען געלד אין דער שמאלץ. און אזוי האב איך זיך געקענט אפרייסן צוגעהן ארבעטן, מצבות שניידן און אויסקריצן, אזש אין טשיפאט־קאליע, וואס דאס איז וויט 4 וויארסט פון שטאדט, דארט איז געווען א קראימער בית־עלמין, דען אהין פלעגן איך געהן אין די זומער טעג קלאפן מצבות. און אזוי ארום האב איך פארדינט, מיט דער הילף פון מיין פרוי, וועלכע האט מיר געהאלפן ארבעטן אין יאטקע, חוץ איהר ארבעט פון שטוב. ביי אונז איז קיין זאך ניט שווער געווען אבי מיר זאלן חלילה ניט אנקומען צו יענעם, און מיר זאלן זיך קענען ראטעווען פון די שונאים, און דערציהען אונזערע לייבע קינדער ווי פריהער איז דייטליך בעשריבן.

בארעכנדיק מיין ביטערע הארעוואניע אין די זומער טעג, אז גלייך קומענדיק פון דער בוינע, בין איך געזעסן א שעה אין יאטקע, דערנאך האב איך מיין טייהערע פרוי געלאזט זי זאל זיצן אין יאטקע ביז צוועלף, און איך בין אוועק מיט א שטיקל ברויט גלייך קיין טשיפאט־קאליע כנ״ל, און דארט געארבעט ביז אין אוועגד. קומענדיק מיעד אהיים האב איך אפגעגעסן און זיך געלעגט שלאפן. און גאנץ פריה וויטער געלאפן אין בוינע, און וויטער קיין טשיפאט־קאליע קלאפן מצבות. ווי ביטער איך האב גהארעוועט, איז נאך זיסער ביי מיר געווען די פערדינסטן. אז גאט העלפט מיר אויס אז איך צאהל שכר לימוד פאר מיינע קינדער, דען חוץ ישראל׳קלן, האב איך שוין געהאט יוסלען מיט יענקעלען, צוויי וואס מוזן לערנען, און נחמה׳לע איז דאך אויך געגאנגען אין קלאס, און א חוץ ביי א מלמד. דאס אלעס האבן מיינע שונאים געזעהן און געוואוסט, און דערויף מיט קנאה שטארק געפייערט,—זעהט וועלכע קינדער ס׳וואקס ביי איהם אויף, אלע שעהנע, און קלוגע, און געלערנטע. ווי געפעלט אייך, ווי ער געפינט מיטלן ווי ארום צו פערדינען פון אלע זייטן געלד? איהם איז בעסער

פון אונז אלע!—יא, אמת, טאקע בעסער פון זיי אלע איז מיר געווען מיט דעם, וואס גאט האט מיך געבענטשט מיט א גוטע פרוי, און מיט טייהערע קינדערלאך. אז איך האב אויף זיי א קוק געטאהן, האב איך פארגעסן אין אלע מיינע צרות, און איך האב אלעס אנגענומען פאר ליעב.

מיט אמאל, אומגעריכט, האבן מיינע שונאים בעקומען א נייעם האפנונג. היינו: אזוי ווי עס איז געקומען א צירקולאר אז אלע אויסלענדישע אונטערטענער זאלן אהיים פאהרן יעדער אין זיין לאנד, און אז ניט זאל ער וועלן ארוסישער אונטערטענער.

זייער אדוואקאט, וועלכער האט דאס נאך געלייענט איידער דער צירקולאר איז אנגעקומען קיין באכצייסעריי, האט ער זיי עס איבערגעגעבן, האבן זיי געטאנצט פאר פרייד. און ווי דער צירקולאר איז אנגעקומען, האבן זיי געזאהן, אז מ׳זאל מיר באלד צו ווייסן געבן, אז איך מוז ארויס־פאהרן פון רוסלאנד. איהר קענט שוין פארשטעהן ווי מיר איז פרעהליך געווארן אויפן הארצן הערענדיק אזא מין בשורה, דען וואס קען איך טאהן מיט מיין ווייב און קינדערלאך ביי אזא אריימקייט? און וואהין געהט מען? דער ״נאטשאלניק״ האט מיר געזאגט איך זאל איינגעבן, אז איך ווייל ווערן א רוסישער בירגער.

איך האב באלד אנגעשריבן א ״פראשעניע״ צום מיניסטער, אז איך פערלאנג צו ווערן א רוסישער אונטערטענער, נאר פרעהליך בין איך ניט געווען. מיט אמאל איז מיר מיין הארץ פארשטיינערט געווארן, ווי דאס הארץ האט מיר געזאגט, אז די צרה וועסטו גרינג ניט פטור ווערן, וועסט געגונג האבן אויסצושטעהן!—בקיצור חדבר, מיין פראשעניע איז אוועק, און איך לעב מיט האפנונג, און מיט שרעק, טאמער ח״ו זאגט מען מיר אפ. און אזוי איז געווען. אין 3 חדשים ארום, קומט אהן פונ׳ם מיניסטער ״קראמע יעווריעוו״—ד.ה. יא! מ׳מעג ווערן א רוסישער אונטערטענער, אבער נאר א גוי, און א יוד ניט, און איך מוז ארויספאהרן פון רוסלאנד—נו, וואס טוהט מען יעצט? איך ווייז און קלאג, און אויף מיר קוקענדיק, ווייגען די קינדערלאך, און קוקענדיק אויף די קינדערלאך ווייגען מיר נאך שטארקער, אז די שכנים זענען זיך צונויפגעלאפן, מיינענדיק אז מיר באווייגען ח״ו א טויטן. און אזוי איז א ווענק עטליכע טעג.—דא האב איך בארעכנט אז מיט בכיות און מיט עצבות וועט גארניט זיין. מען מוז זוכן א עצה, ווי זיך צו בעשיצן געגען זייערע תחבולות.

אין עטליכע טעג ארום קומט מען מיך רופן אין פאליציע. איך קום אין פאליציע גיט מען מיר א פאפיער אז איך זאל מיך אונטער שרייבן, אז פון היינט אהן, בין אין 3 חדשים, זאל איך אלעס ליקווידירן, און ארויס־

פאהרן פון לאנד, ד.ה. קיין רומעניע. איך ווער ווייטער שטארק פארזארגט. אבער מיין פרוי רעדט מיר אויס דאס הארץ, — זארג ניט, גאט וועט אונז העלפן אין דעם זכות פון אונזערע קינדערלאך, זארג ניט און זיי פרעהליך און זוך בעסער עצות.—

איך פאהר אריין קיין סומפיראפאל און האלט זיך א עצה מיט געניטע מענטשן אן זיי גיבן מיר א עצה, איך זאל איינגעבן א פראשעניע, און זיך מודה זיין, אז איך בין א רוסישער אונטערטאנער פון מיין געבוירן אהן, און איך האב געוואוינט אויפן אויסלענדישן פאס כדי זיך צו שיצן פון רעקרוטרן, אבער יעצט ווי איך וועלן צוריק א רוסעשער, די עצה איז מיר געפעלן. אויך האב איך זיך א עצה געהאלטן מיטן סעקרעטאר פון דער אופראוועץ וועלכער איז מיינער א גוטער פריינד, האט ער מיר אזוי געראטן: דו זאלסט אריינפאהרן קיין טיראספאל צו איינעם א גרויסן פריץ, וועלכער איז זעהר א גוטער פריינד און איז זעהר א גוטער מענטש, און האט ליעב א טובה צו טאהן, ער איז "סטאל־נאטשאלניק" ביים גובערנאטער, דו זאלסט געהן גלייך צו איהם א היים, און ניט אין קאנצעלאריע, און איהם זאלסטו דערצעהלהן דעם אמת, און בעט פון איהם א עצה, און וואס ער וועט דיר זאגן זאלסטו טאהן.—

אויף מארגן האט ער מיר געגעבן א בריף צום פריץ, און איך בין אוועקגעפאהרן קיין סומפיראפאל. קומענדיק קיין סומפיראפאל בין איך אריינגעגאנגען צום פריץ, האט ער מיך צוגענומען בספ"י. פון דעם איז קענטיג געווען אז ער איז א גוטער מענטש. איך האב איהם געגעבן דעם בריף פונם סעקרעטאר, האט ער עס געלייענט און געשאקעלט מיטן קאפ אלס בעדויערונג. ענדליך זאגט ער צו מיר, — איך וויים שוין אלעס וואס דו פערלאנגסט, איך קען דיר טאהן די גרעסטע טובה. איך האב זעהר גרויס מיטלייד מיט דיר. איך זעה, אן ס'איז קענטיג, אז דו ביזט א עהרליכער מאן, און א ארימער סעמיאנין. איך פארשטעה אז דו ביזט א רוסישער (אונטערטענער) א געבוירענער, און אז דו ווסט דאס דערווייזן מיט פאקטן ביזסטו א גהאלפענער. אבער דו מוזט מיר דערצעהלן דעם גאנצן אמת, ווי ארום ס'קומט צו דיר דער רומענישער בילעט, דען איך וועל וויסן דעם אמת, וועל איך דיר קענען געבן א עצה, און טאמער וועסטו דעם אמת פון מיר באהאלטן, וועט מיין עצה ניט גילטיג זיין, און עס וועט דיר נאך שאטן חלילה. — איך שווער איהם צו, אז איך וועל דעם רעכטן אמת זאגן, און דערצעהל איהם דאס וואס אייך איז שוין בעקאנט. — אזוי הער־זשע מיך אויס מיין עצה, דו זאלסט דערווייזן דיינע א "מעטריקא" פון דיין געבורטס־שטאדט, און זאלסט זיך זעהן בעקומען א ספיסאק פון דער רעוויזיע

פון דיין טאטן, וואו ער איז געווען פארשריעבן, און אז דו וועסט דאס דערווייזן זאלסטו וויטער קומען צו מיר אהיים, דאן וועל איך דיר זאגן וואס דו האסט וויטער צוטאהן.—איך האב איהם הערצליך אפגעדאנקט און בין אוועק אהיים.

דא איז ביי מיינע שונאים געווען ששון ושמחה, זיי האבן געצעהלט די מינוטן, אז די חדשים זאלן שוין איבערגעהן. און איך זאל שוין ארויס־געטריבן ווערן, און זיי זאלן קענען זאגן, "ידינו לא שפכו את הדם הזה" אבער זיי ווייסן ניט אז גאט איז מיט מיר, ווי אין פסוק שטעהט: "והאלקים יבקש את הנרדף". אבער וואס בלייבט מיר יעצט צוטאהן? וואו נעמט מען אמעטריקע? און וואו נעם איך דעם ספיסאק פון מיין פאטער'ס רעוויזיע? דען דאס קען איך ניט דערווייזן, סיידן איך זאל פאהרן קיין טיראספאל! און מיט וואס פאהרט מען? און וועמען לאזט מען אויף מיין ארט? און פון וואס וועט מיין ווייב און קינדערלאך לעבן? דאס איז געווען מיינע יעצטיגע דאגות. אבער אסך טראכטן איז אויך קיין צייט ניט געווען, איך האב זיך פארשולדיגט איבערן קאפף און זיך געשאפט גלד, איך האב געבעטן א סומפיראפיל־ער שוחט מיטן נאמען ר' יעקב בוכשטאב, און מצד רחמנות איז ער גענליבן אויף מיין ארט, ביז איך וועל צוריק קומען. און איך בין אוועק געפאהרן.

קומענדיק קיין טיראספאל, האב איך זיך דערוואוסט אז קיין מעטריקע האב איך ניט, ווייל אין יענע צייטן איז נאך די מאדע ניט געווען צו פארשרייבן אין די ביכער, ובפרט ביי מיינע פאנאטישע עלטערן. און ווידער בין איך געווארן אז מיינע עלטערן האבן טאקע געוואוינט אין טיראספאל, אבער צוגעשריעבן זענען זיי געווען פון ערגעץ אנדערש, אבער פון וואנען וויסט קיינער נישט, און ביי וועמען צו פרעגן האב איך אויך ניט, היינט געה טוה עפעס! איך בין געגאנגען צום טיראספאל־ער ראבינער, און איהם צוגעזאגט צו געבן 3 רובל, נאר פארן זוכן אין די ביכער, סאיי צו ער וועט יא געפינען, און סאיי ניט, נאר אז ער וועט יא געפינען, וועל איך איהם באצאהלן פאר יעדער מעטריקע באזונדער, וויפיל ער וועט זיך הייסן געבן, און דאס איז געווען מיין ערשטער טריט צו מיין גליקליכן וועג.

אויף מארגן קום איך צום ראבינער, זאגט ער מיר אז ער האט ניט געפונען נאר א אומערשע מעטריקע פון מיין מוטער'ס טויט — זאג איך, נו גוט, גיט מיר די מעטריקע,—וואס ניצט אייך דאס?—זאג איך, וואס הארט אייך? איך באצאהל! דאך אייך וויפיל! עס קומט! איך האב איהם באצאהלט, און ער האט מיר געגעבן די מעטריקע. וואס דאס האט מיר געעפנט די אויגן,

איך זאל זעהן וואוהין איך דארף ווייטער גיין. און דער מעטריקע איז געווען געשריבן וועמענס ווייב די אסתר חיה איז געווען. בין איך טאקע שוין דערפון געווארן, אז מיין פאטער ע"ה האט טאקע געהייסן יצחק גולדענשטיין בן חיים און ער איז געווען א באלטער תושב. אלזא, יעצט דארף איך פאהרן קיין באלטע און אויסזוכן מיין פאטערס רעוויזיע ספיסאק. דער ראבינער האט מיר אויפגעקלעהרט, אז איך האב פאר זיך א מעטריקע, קען איך מאכן דורך חתימות פון אלטע בעה"ב וועלכע זענען געווען בעלי כבודים אויף מיין ברית, אז זיי ווייסן אז איך בין געבוירן אין דעם און אין דעם טאג, אין דאם יאהר, און אז איך בין דער זוהן פון יצחק גולדענשטיין, וואס ער איז געווען א באלטער תושב. און דערויף זאלן זיי זיך חתמנען, און דאס זאל איך לאזן אונטערשרייבן אין דער אופראווע, און די פאליציע זאל אויך אונטערשרייבן, און אז איך וועל אזוי טאהן, וועט דאס זיין פונקט ווי א רעכטע מעטריקע. ווי געפעהלט אייך די שטיקל ארבייט, וואס דער ראבינער האט מיר פארגעלעזט? עס העלפט אבער קיין זאך ניט, און איך האב באלד אנגעהויבן טאהן אין דעם. און האב טאקע געפונען שטאדט מענטשן, וועלכע זענען באמת געווען אויף מיין ברית, אפילו מיין קוואטער האב איך אויך געפונען. און די אלע האבן זיך געחתמעט. ביי דער פאליציע, און ביי דער אופראווע, האב איך קיינע שווערעקייטן געהאט, זיי האבן אויך גלייך אונטערגעשריבן, און אלעס איז ב"ה גיך צוגעגאנגען. און אין א משך פון 3 טאג זייענדיג אין טיראספאל, בין איך פארטיג געווארן מיט די פאפיערן. און דאן בין איך געפאהרן קיין באלטע בכדי ארויסצוקריגן די איבעריגע פאפיערן מיט די קאפיע פון מיין פאטערס סעמיינע ספיסאק.

איך קום קיין באלטע אין דער אופראווע, בעט איך אז מ'זאל מיר אויסזוכן אין ארכיוו דעם און דעם נאמען. הכלל, מען האט געזוכט אין ארכיוו און דעם מעטשאנין האט מען ניט געפונען. דערווייל איז אריינגעקומען א אלטער מאן מיטן נאמען ר' יחזקאל. זאגט צו איהם דער יוד דער זוכער: —איהר זענט דאך א אלטער "סטאראסטא" געווען, אפשר געדיינקט איהר אזא באלטער מעטשאנין? טוהט ער אלאך. — וואס זוכסטו דא? דו דארפסט זוכן פונם גאנצן אויעזד, ווייל פריהער האבן אלע שטעדטלאך ארום באלטע געהייסן באלטער אויעזד, און דאס איז א עסק פון א חודש צייט צו זוכן.— נאר ווי קען איך זיצן אזוי פיעל. חוץ וואס עס דארף קאסטן אסך געלט געלד! נאר הערט א השגחה.

אויב איהר געדיינקט, איז ביי מיר איינגעשטאנען צוויי באלטער יודן, וואס דער שווער האט געבראכט זיין איידעם צום פריזאוו, האב איך

זיך צו זיי דערפרעגט, און בין ביי זיי געווען א געהויבענער גאסט, און זיי האבן מיך געראטן באלד אהיים צו פאהרן, און מיין ענין וועלן זיי שוין אליין ערלויידיגן.—איך בין אהיים געפאהרן טרויעריג. מיינע שוגאים האבן דערקענט אין מיר, אז איך בין ניט קיין געהאלפענער, האבן זיי זיך געפרעהט און געצעהלט די מינוטן ס׳זאל אונטערגעהן דער סראק.

אין 3 וואכן ארום, באקום איך א בריעף פון באלטע, פון מיינע גוטע, פריינד אז מ׳האט געפונען. און אזוי אויך האבן זיי מיר צוגעשיקט א פארמאלנע ספיסאק מיטן נומער, ס׳איז מיר באלד ליכטיג געווארן אין די אויגן. איך בין באלד אריינגעפאהרן צום פריץ, האט ער דערקענט אין מיר אז איך בין ניט ליידיג געקומען, אין איך האב איהם געווויזן אלע פאפיערן, ס׳איז איהם געפעלן און האט געזאגט:—יעצט ביזסטו א געהאלפענער. קודם כל דארפסטו דערלאנגען א פראשעניץ צום גובערנאטאר. און צושטעלן די פאפיערן, און אזוי אויך די מעטריקעס פון דיינע קינדער,—איך זאג: די קינדער זענען דאך פארשריעבן פאר רומענער,— עס מאכט ניט אויס, אבי זיי זענען פארשריעבן. די פראשעניץ וועל איך דיר אנשרייבן א קאפיע, און אייביצער זאל דיר זי איבערשרייבן אויף ריין, און דאס דארפסטו דערלאנגען דעם גובערנאטאר, אדער דו קענסט עס דורך דער פאסט צושיקן. אבער דו ווייסט, אז דאס דארף דיר קאסטן געלד!?—איך ווייס אז עס האט פיעל דערווערט נאר איך בין ניט אומשטאנד צו בעלויענען לויט די ווערטה. זאגט ער—וויפיעל דו קענסט. גיב! איך וועל מיך מיט דיר ניט דינגען—זאג איך 50 רובל קען איך דיר געבן, און אזוי איז געבליבן. איך האב איהם געגעבן 50 רובל, און טובות האט ער מיר געטאהן וואס ס׳האט ווערט געווען מעהר פון טויזענד רובל, זאל ער מאריך ימים זיין אויב ער לעבט נאך. איך האב פערטיג געמאכט אלע פאפיערן, און אנגעשריעבן די פראשעניע, און אריינגעפאהרן קיין סומפיראפאל. דארט בין איך אריינגעגאנגען אין גובערינסקע פריסוטסווע, האט מען מיר צוגעשיקט צו א מאן. איך האב איהם ניט דערקענט, נאר אז ער האט אנגעהויבן צוריידן צו מיר, האב איך איהם איהם דערקענט אין זיין קול. ער האט צוגענומען ביי מיר די פאפיערן און האט זיי איבערגעקוקט צו אלעם איז ריכטיג, און ער איז אוועק מיט די פאפיערן אין א צווייטן צימער, און האט זיך דארטן געזאמט א היבשע צייט און איז ארויסגעקומען און האט מיר אנגעשריעבן א צעטל מיט א נומער און מיר עס איבערגעגעבן, און געזאגט,—נא דיר, דאס וועסטו ווייזן, ווען מ׳וועט דיר וועלן טשעפען נאך די 3 חדשים. דאס זאלסטו היטן, דאס איז דערווייל דיין ווייליגער דאקומענט, און יעצט מעגסטו אהיים פאהרן.—

אז די 3 חדשים האבן זיך געענדיקט, מן חסתם האבן מיינע שונאים שוין געזעהן, אז אין דעם טאג, זאל מען מיך שיקן רופן אין פאליציע אריין, און מיך גרייט מאכן צום ארויספאהרן. געווהנליך, האב איך געוויזן דעם צעטאלע וואס איך האב. זאגט מיר דער פאליסמייסטער, — „מאלדעץ" דו זאלסט זיך אוספראווען. גוט האסטו געטאהן! האסט איינגענעבן צום גובערנאטאר, וועסטו ווערן פאטוורדעווטע פאר א רוסישן, קיינסטו שוין בלייבן דא. — אט דא זענען די שונאים געווארן פונם סוד, אז איך האב איינגעגעבן צום גובערנאטאר, צו ווערן א רוסישער אונטערטעניר, וויל ביז אהער האבן זיי גארניט געוואוסט. דא האט יעצט זיך צורייצט אין מיינע שונאים א פייער, און זיי האבן זיך ערשט ארומגעזעהן וו וויט זיי זענען נאך פון זייער ציעל. אלזא, האבן זיי זיך ערשט א נעם געטאהן מיט אלע כוחות, כדי מיר צו שטערן און מיר ניט צולאזן צו ווערן א רוסישער אונטערטעניר.

זיי האבן דערלאנגט דריי מסירות, דער תוכן פון די מסירות איז אזוי: די ערשטע מסירה גיט צו וויסן דעם גובערנאטאר, אז פנחס גולדענשטיין מאלדאווסקע פאדאנע, וועלכער וויל ווערן א רוסישער, איז דאס דער־זעלבער וועלכן די מיניסטערסטוווא האט איהם אפגעזאגט, און יעצט קריכט ער צום גובערנאטאר! היינט ווי קען איהם דער גובערנאטאר איהם ראזרעשן? די צווייטע מסירה שטעהט, — אז דער פנחס גולדענשטיין, וויזט גאר אהן, אז ער א רוסישער געבוירענער, אלזא, האבן מיר זיך דערוואוסט אז ער איז א אנטלאפענער סאלדאט פון די רעקרוטן. און די דריטע מסירה איז געווען, אז דעם שבת האט איהם איינער געבראכט א פאלשן פאפיער, מיט חתימות פון די באכציסעריער איינוואוינערס, אז מ׳נעמט איהם צו פאר א באכציסעריער תושב.

זיי האבן ניט געקענט אויסהאלטן, און אוועקגעשיקט זייער תכשיט בנימין נאך אום שבת, מיט א פראשענע, אז די פריאמע איז ניט קיין כשרה. פון די היענע איינוואוינערס האבן איהם קיינער קיין חתימה ניט געגעבן, וויל זיי האבן מורא צוגעבן א חתימה אויף א פריאנע פון א בעלא־סאלדאט.

אין די לעצטע מסירה בעטן זיי, אז מ׳זאל דערויף מאכן א חקירה ודרישה „פא־זאקאנו". — די לעצטע מצוה פון דער מסירה איז ביי זיי געווען אזוי גרויס, הפנים, אז זי האט דוחה שבת געווען. — אט אזעלכע רוצחים איז דאס געווען, אזוי שטארק האט ביי זיי געברענט דער נצחון. ביי זיי איז שוין געווען פארגעווויס פאררעכנט, אז נאך אזעלכע מסירות וועט מען מיך ניט נאר ארויסשיקן פון רוסלאנד, נייערט קיין סיביר פארשיקן! און די אלע מסירות האט דער פריץ בעהאלטן אינטערן טישטוך.

עס זאל אפילו ניט אנקומען צום גובערנאטאר. אבער בארעכנט צוריק די פיינקייט פונם פריץ כאטש ער איז א גוי, האט ער רחמנות געהאט, און האט די אלע מסירות געמאכט צו נישט.

אקוראט אין הושענא־רבה שנת תרמ״ה, כ״א לחדש תשרי, איז מיר אנגעקומען די רעכטע כתיבה וחתימה טובה אויף וועלכער איך האב ארויס־געקוקט און געווארט מיט אומגעדולד. איך האב בעקומען מיין תאם. און פון דעם טאג בין איך געווארן א רוסישער אונטערטענער, און א באכציסעררייער תושב. איך, מיט מיין פרוי, מיט אלע מיינע קינדערלאך, אויף אונזערע פריהעריגע נעמען. קיין זאך ניט איבערגעמאכט, בכדי מיינע שונאים זאלן ניט האבן קיין שטאף אויפצוגעבן נייע מסירות. נאר איין נייע זאך האב איך אויפגעטאהן, וועלכע איך האב געוואוסט אז די שונאים וועלן ניט דערלעבן צו ווסן, אז דאס איז געענדערט געווארן, וויל ביז אהער האבן זיי אויך ניט געוואוסט וויפיעל איך בין אלט, האב איך זיך יעצט איינגעשטעלט צו טאהן. בעת איך האב געמאכט מיין מעטריקע אין טיראספאל האב איך זי געמאכט עלטער מיט צעהן יאהר, וויל איך האב פריהער אויסגערעכנט ס׳זאל אזוי אויסקומען. אז ביז מיין ישראל׳קל וועט דארפן שטעהן צום פריזאוו, זאל ער דעמאלסט קענען האבן די ערשטע לעגאטע, וויל איך וועל שוין זיין אין די עלטערע יאהרן, און האב געקלעהרט אז איך שוויץ און לייד יעצט זאל איך כאטש שפעטער ניט דארפן ליידן, וועז מיין ישראל׳קל וועט זיך דארפן שטעלן, און דאס האט שפעטער געריעטעט מיין קינד פונם פריזאוו, און אונז אלע פון פיעל נייע צרות, ווי אלעס וועט ווערן בעשריעבן אין מיין ווייטערדיקן ערצעהלונג. לע״ע זענען מיר אלע באכציסעררייער תושבים געווארן, און די אופראוע האט אונז באלד פארשריעבן אין די ביכער, און מ׳האט מיר באלד ארויסגעגעבן א רוסישן פאס. דאס אלעס איז געטאהן געווארן אין הושענא־רבה כנ״ל, קענט איהר שוין פארשטעהן, וואס פאר א פרעהליכן שמחת־תורה מיר האבן גהאט. שמחת־תורה און שמיני־עצרת האבן ביי מיר געהולעט כמעט די גאנצע שטאדט, ניט נאר יודן, נאר אויך קריסטן זענען געפלויגן, און געלאפן, מיך צו באגריסן, און קיינער איז ב״ה ניט ארויסגעגאנגען אומצופריעדן. אבער ביי מיינע שונאים איז דער יו״ט, און דער נאך יו״ט, געווען פארשטערט.

אצייט זענען זיי ארומגעגאנגען אהן קעפף, ביז זיי האבן געפונען א נייעם מיטל מיך צו וועהטאגן, כאטש איך האב געמיינט אז זיי וועלן שוין אפשטעהן, לסוף האבן זיי צונויפגעקליעבן נייע כוחות און אנגעהויבן וויטער ארבעטן.

קאפיטעל כ״ו.

דער בעזוך פון דעם פריץ מיט זיין סעמייסטווע. די שלעכטיקייט פון דעם שוסטער און זיין ווייב. דער משפט וועגן די פלייש. דער בלבול פון שמאלץ גנב׳נעף. די השגת גבול פונם אלטן מלמד דעם שוחט. געגומען א בעל־תפלה אויף ימ״נ מיר להכעיס. די יסורים צוליעב דעם אתרוג.

איידער מיר וועלן אנהייבן דערצעהלן פון זייערע מעשים רעים, מוז איך אייך דערצעהלן די מעשים טובים פון די חסידי אומות העולם. דער פריץ וועלכער האט מיך געראטעוועט, האט הפנים אויך הנאה געהאט וואס ער האט געוועטעט א גאנצע סעמייסטווע, האט ער זיך געוואלט באקענען מיט זיינע גערעטעוועטע, און זעהן וועמען ער האט דאס גוטעס געטאהן, און צו איז מען כאטש איהם דאנקבאר פאר זיין גוטס, וואס ער האט געטאהן מיט אונז.

פלוצלונג, אין א שיינעם זונטאגדיקן טאג, פאר חנוכה צייט, פאהרט צו, צו אונזער שטוב, א קארעטע געפאקט מיט מענטשן, און עס קומט אריין אין שטוב אונזער סעקרעטאר, פון דער אופראוע, און זאגט: — איך האב אייך געבראכט געסט, — פרעג איך ווער זענען די געסט? זאגט ער: — דער נאטשאלניק. דער פריץ פון "קאזאנע פאלאטע" איז געקומען מיט זיין סעמייסטווע, זיך צו באקענען מיט דיין סעמייסטווע. — ער האט ניט אוספייעט צו ענדיקן זיינע ווערטער, קומט אריין דער פריץ און זיין פרוי מיט 3 קינדערלאך. 2 מיידעלאך און 1 אינגאלע. נאטירליך האב איך איהם זעהר פריינדליך באגריסט און אויפגענומען, און ער האט זיך געכאפט קושן מיט מיר, און האט זיך באקענט מיט מיין פרוי, און אזוי אויך זיין פרוי מיט די קינדערלאך האבן זיך געמאכט באקענען. נחמה׳לע איז געווען זעהר א שיין קינד, איז זי זיי זעהר געפעלן, און אזוי אויך יוסעלע, און יענקעלע. זאגן זיי, — זעהר שיינע קינדערלאך האט איהר, זיי האבן זיך ניט געקענט אפלויבן. געווען לויך האט זי מיר געקענט פון פריהער נאר פון וויטעבסק, אבער יעצט האט זי מיר די האנד געגעבן, און מיר באגריסט מיט מיין באפרייאונג, און זאגט צו מיר: — אז עס פרעהט מיך זעהר וואס מיין מאן

האט געקענט ראטעווען אזא טייהערע סעמייסטווע.—מיר האבן די צייט פרעהלעך פארבראכט. איך האב איהם געבעטן אז זיי זאלן ביי מיר מיטאגן. האבן זיי איינגעווילליגט, נאר ביז מיטאג זאל איך זיי ערלויבן צוגעהן אין דווארעץ. געווהנליך האב איך זיי ערלויבט. זיי זענען אוועקגעגאנגען און מיטגענומען מיין נחמה'לן מיט זיך, זיי האבן פארבראכט ביז פארנאכט זעהר פרעהלעך. דער סעקרעטאר האט געבראכט א פידל, און דער פריץ האט געקענט גוט שפילן, און מ'האט געטאנצט, זיי זענען אוועק־ געפאהרן העכסט צופריעדן.

דא ענדיקט זיך די ערצעהלונג פון מיין פארשרייבן זיך פאר א רוסישן, אוון ווערן א באכציסעררייער תושב.

אבער די מעשים רעים וואס מיינע שונאים האבן אויפגעטאהן ענדיקט זיך נאך ניט. זיי האבן געזוכט אימער מיר צו אונטערדריקן מיט זייערע נייע פלענער. יעצט נאר הערט דעם פלאן וואס זיי האבן געפונען:

עם האט געווואוינט אין שכנות מיטן אדוואקאט א פאר פאלק, א שוסטער מיט זיין ווייב. זיי זענען געווען אויסוואורפע. די פאר פאלק האט מען ארויפגעבראכט זיי זאלן זיך שטענדיק טשעפען צו מיר. ער איז געווען פון די געהויבענע שקצים און פלעגט זיך קהל'ן. די גבאים האבן איהם שטענדיק געגעבן זיין עליה וועלכע ער האט ליעב געהאט, און די זעלבע האבן איהם תמיד ארויסגעשטעלט פארן שקץ, וואס א פיסק צום זידלען האט ער געהאט, אז א יעדער איז פון איהם אנטלאפן. אלזא, איז שוין קיין חידוש ניט, וואס זיין ווייבעלע איז ניט בעסער געווען פון איהם, און זי האט שטאלצירט מיט איהר עזות, און אלע טאג האט זי זיך מיט א אנדער יודענע געריסן ביי די שלייערס. אט די צוויי לייט זענען געווען ביים אדוואקאט און ביי די גבאים, די אייבערשטע פונ'ם שטייסל. און זענען געווארן זייער אינסטרומענט צו פיינינג דעם שוחט, מיט זיין סעמייסטווע, אהן א אויפהער. איך ווייס אז עס וועט אייך אינטערעסנע זיין צו ווייסן די פאדראבניסטן, וועל איך זיך ניט פוילן און אייך דערצעהלן אין קורצן.

אז דער שוסטער האט מיר דערזעהן אין גאס, פלעגט ער מיך בעפאלן שכור־הייט, און פלעגט מיך זידלען אהן אשום אורזאכע, אזוי האט ער געוואלט.—שבת אין שוהל פלעגט ער קומען פריהער און ווארטן ביי דער טיהר, אז איך פלעג נאר אריין קומען, האט ער מיך געגומען זידלען, נאטירליך אהן א שום פארוואס. איך פלעג איהם שטענדיק אפשווייגן און ניט ענטפערן קיין ווארט, נאר אין שוהל האב איך דאך בעדארפט דאוונען פארן עמוד און לייענען אין די תורה, פלעגט ער שטענדיק פארכאפן מיר צו זידלען נאך פארן דאוונען, און ביי קריאת התורה פלענן מיר די גבאים

הייסן אויפרופן אט דעם שוסטער, דען אודאי קומט איהם ששי! איך האב פארשטאנען אז דאס איז נאר מיר להכעיס, בכדי מיינע נערוון צו צורייצן, דאך האב איך גובר געווען מיין ווילן, וועלכער האט ניט געוואלט צוליעב טאהן די גבאים, איהם ניט אויפצורופן לקריאת התורה. דער אדוואקאט מיטן גבאי האבן געשמייכלט, און דער שוסטער האט אויך געשמייכלט, ד. ה. אז זיי פארשטעהן זיך גוט איינער דעם צווייטן, אז דאס איז להכעיס דעם שוחט. מילא, איך האב אפגעליינט די פרשה, און האב אויפגערופן א צווייטן, און דעם שוסטער ניט געמאכט קיין "מי־שברך", ווי דער מנהג איז אז מען מאכט אלע קרואים. די גבאים האבן מיר געהייסן איהם מאכן א "מי־שברך", זאג איך, זיי אליין זאלן איהם מאכן. איך קען איהם ניט מאכן קיין "מי־שברך", און היים יענעם מאכן די ברכה און לייענען ווייטער. די גבאים האבן חשק געהאט מעכב צוזיין די קריאה — ביז איך זאל מאכן זייער תכשיט א "מי־שברך". נאר איך האב זיי געזאגט, אז איך וועל בשום אופן ניט מאכן, און וועל אראפגעהן פון דער בימה, האבן זיי געמוחט אפשטעהן דערפון, און איך האב אויסגעפיהרט מיינס. נאר איהר קענט שוין זעלבסט פארשטעהן ווי אזוי זיי האבן געקאכט אויף מיר, פאר דער המצאה מיינע. דער שוסטער איז ערשט געוואכן ביי זיך זעהר געערעכט. סטייטש! א שוחט זאל אזוי חזק מאכן פון איהם, און בפרט ניט צו הערן די גבאים! איך וועל איהם ווייזן!... איך וועל איהם אנלערנען!.. זיין טהייערע ווייבאלע די שוסטערקע, האט זיך אנגעהויבן זוכן אלע טאג צו מיר, און איך פלעג איהר געוועהנליך אפטרעטן דעם וועג, און זיך היטן פון איהר מויל, נאר ס'איז פארט געקומען א צייט, אין וועלכער ס'האט מצליח געווען מעשה שטן.

אין א פריה־מארגן קום איך אריין אין יאטקע, זעה איך אז די שוס־טערקע איז שוין דא, אן הויבט אהן זיך צופיהרן איהר מיילכל, ריידענדיק כלומער־שט צו די זייטיקע, און מיך צו שטעכן. איך ווייל שוין אנטלויפן אבער איך האב ניט געקענט, ווייל איך האב בעדארפט א היים נעמען פלייש אויף מיטאג. אלזא, האב איך געבעטן דעם העקער ער זאל מיר אפהאקן אשטיקל פלייש, און וויז איהם פון וואנען. און אזוי ווי דאס פלייש ליגט שוין אויף דער וואג, לויפט זי אונטער און זאגט, — גיב מיר די פלייש, — געוועהנליך גיט ער מיר, נעמט זי און כאפט אזוים פון מיין האנד די פלייש, וואלט איך איהר דאס צוגעלאזט, וואלט דער שטן ניט מצליח געווען. דארף איך ניט לאזן, כאשט ס'איז גאר ניט מיין טבע, נאר פון גרויס פארדראס, פון אזא חוצפה פון א יודענע, אז עס איז דא א פולע יאטקע מיט פלייש, האט זיך איהר דוקא פארגלוסט דאס פלייש וואס איך נעם. אלזא, האב איך ניט געוואלט

לאזן, און איך האב געזומען די פלייש און געוואלט אוועק געהן וואס גיכער. נאר הערט וואס דא איז פארגעקומען. איך האלט די פלייש, און זי רייסט ביי מיר פון דער האנט, און פארשטעלט מיר דעם וועג איך זאל ניט קענען אוועק געהן. ביי מיר פון דער האנט ווי פארשטעהט איהר וועט זי געווים ניט אויסרייסן, נאר ס׳איז שלעכט, איך האב ניט ווי דורך ארויסצוגעהן. נאר אין יאטקע איז געווען א דין וועגל פון ברעטער, האב איך געטאהן א שטופ א ברעט פונם וועגל, האט זיך די ברעט ארויסגעריסן און איך בין ארויס דורך דער נייער שמאלער טיהר, האט זי אויספייעט מיך אנצוכאפן ביים מלבוש פון אונטן ארום, מיט דער מיינונג מיך צו פארהאלטן, אבער ווי פארשטעהט איהר, האט זי מיך געקענט איינהאלטן? גיכער איז זי געבליבן פון אונטן ליגן, אויף דער ערד. וואס דארט איז פארגעקומען וויים איך ניט, און האב ניט געוואלט וויסן, אבי איך בין אוועק אהיים, ווי פונ׳ם פייער אנטלאפן, און האב אין דער היים געקלאגט אויף מיין ביטער מזל, וואס אפילו א סעדוכע, זאל האבן א ממשלה אויף מיר.

אויף מארגן הער איך, אז מ׳האט אויף מיר איינגעגעבן אין סוד, דעז פלוצלונג קומט אהן א דעסיאטניק, און רופט מיך אין סוד אויף 10 א זייגער אין דער פריה, איך בין געקומען פונקט 10 א זייגער, געהן זיי שוין ארויס פונ׳ם סוד מיט א גדולה, אז מ׳האט מיך שוין פאר׳משפט אויף 3 חדשים ארעסט. א גדולה, א פרייד, אויף מיינע שונאים, זיי האבן געפאנגען דעם לויתן אין דעם נעץ. דא האט מען אפגעארבעט אזוי, אז דער משפט זאל זיין דער ערשטער, און מ׳זאל קיין שחיות ניט מאכן, אז ביז איך וועל קומען, זאל שוין זיין פער׳משפט אונטער מיינע אויגן, וואהרום אז דער שולדיקער איז ניט געקומען צו דער צייט, איז גאר נישטא וואס צו טענה׳ען. די אנקלאגע איז געווען פונקט דער היפך ווי איהר וווייסט שוין פון מיין בעשרייבונג. איהר קענט זיך גאר ניט פארשטעלן, וויפיעל יסורים און עגמת נפש און געלד, ס׳האט מיך אפגעקאסט הוצאות ארום־פאהרענדיק, ביז גאט האט רחמנות געהאט אויף מיר און מיך ארויסגעפיהרט פונ׳ם משפט.

נאר מיינט ניט אז לאנג האבן מיינע שונאים מיך געלאזט רוהען, זיי האבן באלד געפונען א נייעם מיטל, ווי מיך צו פארשאפן יסורים, און געלד אויסברענגן, און געזונד. זיי האבן געפונען אזא סארט משפט אויף מיר צו מאכן, וואס ס׳זאל שמעקן מיט עטליכע חדשים ארעסט. דען פלוצלונג האט בנימין אויף מיר איינגעגעבן א פראשעניע אין מוראווי סוד ״פא־זאקאנו״, אזוי ווי ער האט געזומען אין יאטקע 60 פונט שמאלץ, און מיר עס איבער־געגעבן צום טרייבערן, און נאך מיין טרייבערן האט זיך ארויסגעוויזן אז ס׳איז נאר דא 55 פונט שמאלץ, זאל מען ביי מיר מאנען געלד פאר 5

פונט שמאלץ, און מ׳זאל מיר משפטן פאר גניבה, און אפשר איז גאר געווען די גניבה איבערן פאלשן געוויכט, זאל מען מיך משפטן פאר ״מאשענסטווא״, און דא שמעקט שוין ניט מיט פראסטן ארעסט. נייערט מיט אסטראג, און ניט אויף איין חדש. איהר פארשטעהט שוין ווי גיפטיג די פראשעניע איז געווען געשריבן, נאר דאנקן השי״ת. ער האט מיך פון דעם בלבול אויך גאר גיך ארויסגעהאלפן. דען זייערע פאלשע גענגען האב איך שוין געוואוסט פונם פריהעריגן משפט, האב איך שוין דעם מאל פארהיט, אז דער משפט זאל ניט געמאכט ווערן אהן מיר, און האב מיט זיך געבראכט עדות וועלכע זאלן זאגן און אויסווייזן מיין געראכטיקייט, און גאט האט מיר געהאלפן.

* *
*

שוין צייט זיך אומצוקעהרן צו אונזער וויטערדיקע ערצעהלונג אין אלגעמיין. — דערווייל זענען שוין איברגעלאפן די 4 יאהר פון דער טאקסע, וועלכע איז געווען אויפן גרעקס נאמען, און עס דארף באלד אונטערקומען נייע טארגעס. דא הייבט זיך אהן נייע קאפדרייעניש וויי אזוי צו באקלעהרן די זאך, אז ס׳זאל ניט אריינפאלן צו מיינע שונאים אין די הענד. ע״כ האב איך ראשית געזעהן אז ס׳זאל זיין באציטנם נייע וויבארים, כדי אויסצוקלייבן נייע גבאים. און אזוי איז אויסגעפיהרט געווארן מיין ערשטער פלאן, און ס׳איז געווארן נייע גבאים, וועלכע האבן זיך אליין ניט געגלויבט צו זיין אמאל ראשים אין שטאדט. איינער איז געווען א שוסטער יוסף גרינבלאט פאר א גבאי, און דער צווייטער איז געווען א׳קיזשנער משה קאלק פאר קאזנאטשיי. גוטע שקצים און גוטע וויין טרינקערס, און נאך איינעם י. רייזנער, וועלכער איז דוקא א שעהנעם מאטענם א זוהן און אליין אויך ניט קיין פראסטער. אבער ער האט זיך אריינגעלאזט אין טרונק. און דער איז אויסגעקליבן געווארן פארן חוט המשולש. די גבאים קענען שוין באשטעהן פאר פריהעריגע גבאים אויך, דען די פריהעריגע גבאים וועלן מורא האבן מיט זיי זיך צו טשעפן, וויל זיי קענען תיכף קריגן זייער פסק אהן א שום שהיות. און דער 2־טער פלאן מיינער איז געווען צו ווירקן, אז די נייע סמעטע זאל מען מאכן אויף דער נייער טאקסע, און צושטעלן צום גובערנאטאר, און עס זאל אזוי געמאכט ווערן, אז ס׳זאל זיי ניט לויענען, און דאס האב איך אויך אויסגעפיהרט און פאטווערדעוועט.

נאר הערט וואס פאר א פארברעך זיי האבן אויפגעמאהן, און די מעשה איז אזוי געשעהן: צווישן יאהר נאך דעם, וואס ר׳ ליב וואלבערג האט געהאלטן די טאקסע, מאכט זיך אין א נאך פסח, איז געקומען אין

שטאדט א אלטער איד, א מלמד, און איך האב איהם נאך צוגעהאלפן מאכן א חדר. איך האב געפויעלט מ׳זאל איהם לאזן לערנען מיט עטליכע קינדער אין דער ווייבערשער שוהל. באלד נאך שבועות ווער איך געווארן, אז דער אלטער מלמד איז א שוחט, און קויפט עופות אין שוהל הויף. איך געה אריבער צו דעם אלטן מלמד מברר זיין די זאך, לייקנט ער ניט, און זאגט:—אמת, איך האב געשאכטן, און ועל ווייטער שעכטן פאר די וועלכע עס ווילן נאר ברענגן.—איך פרעג איהם, ווער האט דיר עס מתיר געמאכט השגת גבול, וועלכע איז מן התורה אסור?! ביזסטו א שוחט טארסטו דאך ניט שעכטן עפ״י התורה. אלא, ביזסטו א עבריון! א רשע! טא ועל איך דיר ווייזן עפ״י חוק. דער אלטער פאלט ביי זיך ניט אראפ און זאגט:—אלעס איז מיין זאך, און אויב דו קענסט מיר פארווערן עפ״י חוק, טא פארווער מיר, דען ווער לאזט דיך ניט?—דערווייל טוה איך א קוק, אז עס לויפן אייניגע שקצים, און די זענען גרייט מיך צו־צורייסן אויף שטיקער, אויב איך וועל דעם אלטן אשמדאי אנריהרן. מיין גליק איז געווען וואס איך האב מיך איינגעהאלטן און בין אוועק א אויפגערעקטער, און געלאפן גלייך צו מיין ר׳ לייבן, מיינענדיק אז באלד וועט ער איהם פארווערן ״פא־זאקאנו״, דען די רעכט איז דאך ביי איהם, אויף זיין נאמען איז דער קאנטראקט, בפרט אז ער איז דאך דער ראבינער אויך, קען ער באלד אריינשיקן אין דער אופראוע, אז מ׳זאל איהם פארווערן צו שעכטן. לסוף, אז איך האב איהם ערצעהלט דעם ענין האט ער זיך אויסגעלאכט פון מיר, און זאגט:—וואס שרייט איהר איהר אזוי? וואס האט ער אייך אזוי געטאהן? ער האט געשאכטן א עוף, צו צוויי! זענט איהר שוין אומגליקליך?—און שמייכלט זיך אונטער, און רעדט זיך קאלטבלוטיג און זאגט:—ס׳וועט גאר ניט זיין, געהט אהיים. און זייט רוהיג.—איך גיב איהם צופארשטעהן די זאך, ווי שעדליך ס׳איז, דען עס געהט מיר ניט אין די 2 עופות, נאר מ׳טאר די זאך ניט לאזן אויף הפקר, פון דעם קען מען ארויפקומען אויף שחיטה אין בוינע אויך, און דאן זאל איך געקויפט ווערן פון ברויט! ער לאכט זיך אויס און זאגט:—וואס קלעהרט איהר איבער אזוי פיעל? עס וועט גאר ניט זיין!—און זיין שמייכעלע איז פון נקמה, און פון שטארק צופריעדנהייט, נאר דאך קען ער אנטקעגן מיר ניט ארויסווייזן זיין צופריעדנהייט פון דער געשיכטע. איך האב דאס באלד באמערקט און בין אוועק פון איהם א דערשלאגענער, היתכן? אזוי פיעל מלחמות אויסגעשטאנען, און אזוי פיעל זיך באוואנט; לסוף, איז נאר אומגעריכט געווארן אזא צארן אויף מיר, און איך האב ניט קיין שום באוואלטיגונג דאס אויסצוהיטן! דען וואס קען איך טאהן, אז דער אלטער וועט טאקע גאהן אין בוינע אריין שעכטן?

איז סיידן אז איך זאל ברענגען פונם רב, אז ער אסור׳ט איהם זיין שחיטה. אבער וואס הערט אזא אלטער רשע, און זיינע לייט, א איסור פון א רב? דערווייל דארף מען זוכן עצות. הייבט זיך אהן נייע וועהטאגן, און דאס דערוועקן מיינע אלטע וועהטאגן, עפעס ווי מיין הארץ האט מיר געזאגט, אז דא וועט ווערן א גרויסער צארן. איך שרייב אוועק צום רב קיין סומפיראפאל, ענטפערט ער מיר,—אז פון דעם יודן וויסן מיר, אז ער איז שוין געאסר׳ט פון לאנג, און מ׳טאר פון זיין שחיטה ניט עסן; ער קען אריינשיקן א איסור קיין באכציסעריי אויף איהם, איז דאך אבער געווענט צו זיי ווען פאלגן, אבער איהר האלט דאך אליין די טאקסע קענט איהר דאך איהם פארווערן עפ״י חוק.—

איך האב א שפיי געטאהן דערויף און געזאגט: איך האב נאך מיין האפנונג ניט אנגעווארן, גאט וועט מיר העלפן, אזוי ווי ער פיהרט מיך ארויס פון אלע צרות, וועט ער מיך פון דעם אויך ארויספיהרן. דער־ווייל הער איך אז אין שטאדט שושקעט מען זיך און מ׳היט זיך פאר מיר. פלוצלונג, אין א פריה־מארגן קום איך אין בוינע אריין, טרעף איך דארטן געסט, צוויי בעה״ב שקצים, א שניידער מיטן נאמען הירש אקערמאן, און א קיזשנער מיטן נאמען בערי׳ נאטקאוויטש. די ביידע זענען געקומען אלס שומרים מיטן אלטן מלמד, ער זאל שעכטן אין בוינע, און זיי וועלן איהם היטן, איך זאל איהם ניט טשעפען. איך קען אייך ניט דערצעהלן מיין הארץ־קלעמונג פון דער סצענע. איך וויים ניט וואו ס׳האט זיך צו מיר געגומען די גבורה זיך איינצוהאלטן און ניט צוברעכן זיי אלע 3 די ביינער, אזוי אז זיי זאלן שוין פארשפארן דעם צווייטן מאל צו קומען. איך האב אבער ניט נאכגעגבען דעם יצר־הרע צו וואס ער האט מיך אנגערעדט, און מיין פעסטער פערשטאנד, האט איבערגעשפארט מיין יצר־הרע, און איך האב איהם אפילו מיט א ווארט ניט געטשעפעט, אזן געטערפעט מיט סבלנות, וועלכעם האט מיר געקאסט געזונד דאס איבער־צו־טראגן און צוהעהן ווי מ׳איז מיך געקומען קוילן, און אזוי האט מיר השי״ת כח געגעבן צו טערפען. ביז איך האב געפטר׳ט די ארבעט אין בוינע, און איך בין אהיים־געגאנגען.

קומענדיק אין שטאדט, און אויך זיצענדיק אין יאטקע, האב איך בעמערקט ווי מיין געמיינדע איז צוטהיילט געווארן אויף צוויי־יג, האלב קומען צו מיר אין יאטקע, און האלב קומען ניט, פארשטעה איך אז יענע זענען דעם מלמד׳ס צד, איך ענדיק מיין ארבייט אין יאטקע, און לויף צו ר׳ ליב וואלבערג, און פרעג איהם וואס שווייגט איהר?—זאגט ער, וואס זאל איך טאהן? — ווי הייסט וואס איהר זאלט טאהן? לאזט איהם

ניט שעכטן! איהר האט דאס רעכט ניט צו דערלאזן! זאגט ער: — וואס זאל איך טאהן מיט די שקצים? זיי האבן מיר געוואלט צוטראגן מיינע ביינער, האב איך זיי געמוזט גרבן א ערלויבענעש, אז ער מעג שעכטן! — און דאס האט ער זיך אזוי קאלט גערעדט, און אזוי שמייכלדיק, אז איהר וואלט געקענט מיינען אז ער דערצעהלט א וויץ, וואס האט גאר קיין שייכות ניט צו בלוט־צאפענויש. מיין בלוט גיסט זיך, און ער איז גלייכ־גילטיג ווי עס געהער גאר ניט צו איהם, איך זעה אז מיט בייזן וועל איך דא ערגער מאכן, הויב איך אהן צו ווינען פאר איהם, סטייטש! איהר האט ערלויבט דעם שוחט צו שעכטן, אבער די טאקסע געהער צו מיר! דארף ער דאך טאקסע געבן! איהר וויסט דאך ר' לייב וויפיעל ס'קאסט מיך אין דער אופראוו! — יא! — זאגט ער, — דאס זייט איהר געוועכט — (גלייך ווי ביז יעצט בין איך ניט געוועכט) — דאס האב איך שוין אליין באוואוסט, כאטש איהר מיינט אז איך בין אייך ניט געטריי. — פרעג איך, וואס? זאגט ער נאך אמאל — איך האב באוואוסט אז אייער טאקסע זאל זיין גאנץ. "פא־זאקאנו" קומט אייך נאר 1 קאפ' פונם פונט, און איהר נעמט 2 קאפ' פונם פונט, באשר איהר זיצט אין יאטקע און טרייבערט די פלייש. אלזא, האבן מיר געמאכט, אז וואס דער אלטער וועט פארקויפן ביי זיך אין יאטקע זאל ער אויך נעמען 2 קאפ' פונם פונט פלייש, און זאל אייך געבן 1 קאפ', און איינע זאל ער זיך נעמען. אלזא, ווערט איהר גאר־ניט אהן! — לאזט ער אוים מיט א אויאניע, גלייך ווי ער וויסט ניט, אז 1 קאפ' טראגט קאם אויף פלאטע אין אופראוו, און מיין פרנסה איז נאר די צווייטע קאפ'. היינט אז די צווייטע קאפ' נעמט יענער צו, און די איינע קאפ' וואס ער איז זיך מתחייב צוגעבן וועט אויך ניט זיין גאנץ, וויל ער וועט גנב'נען וויפיעל ער וועט וועלן, און וואס קען איך שוין דאן האבן אויף צו לעבן? דאס אלעס מאכט ער זיך גלייך ווי ער פארשטעהט ניט, און זאגט: — נו וואס שווייגט איהר? איהר זענט אלץ ניט צופריעדן? — איך ענטפער: פארגעווים בין איך ניט צופריעדן! און פארגעווים וויים איך אז איהר זענט מיין קוילער! מיין גזלן! די טרערן מיינע, און פון מיין עלענדע וויב און קינדערלאך, זאלן אויף דער־ערד ניט פאלן, דען דאס וואס אלע מיינע שונאים האבן זיך אלע יאהרן געמוטשעט ביז יעצט און האבן ניט אויסגעפיהרט, האט איהר מיין כלומר'שטער גוטער פרוינד אויסגעפיהרט אויפן העכסטן פיינסטן אופן. ניט אומזיסט האט מען אייך אויסגעקליבן פארן רב, וויל איהר קענט גוט פסק'נען, זעהר שעהן פון אייער זייט! אזא יאהר אויף אייך און אויף אלע מיינע שונאים! מיינט ניט ר' לייבינו אז דאס וועט אייך זיין געשענקט פון גאט, ניין! אזעלכע מערדערישע זאכן ווערן

ניט געשענקט! מיינט ניט אז איך בין שוין פארפאלן, און געה ח'ו שוין אונטער, ניין! איך בין נאר שלעכט אריינגעפאלן, און איך וועל אי"ה צוריק זיך אויפהייבן.

די געמיינדע וועלכע זענען געווען אין דעם אלטנם צד, און האבן איהם געדארפט צאהלן, זענען קיינע געלד געבערס געווען, און אויך די שומרים וואס האבן איהם געהיט האבן אויך ניט געוואלט געהן אומזיסט, זענען זיי פון טאג צו טאג קעלטער געוואָרן, און צוביסלאך פון איהם אין גאנצן אפגעטראטן, און אזוי איז עס געגאנגען, ביז ער איז געבליבן אליין אהן א געמיינדע, איז ער זיך אין א פינצטערע נאכט און א ווייסטער שעה אוועק. ער האט דאס יאהר ניט אויסגעלעבט, און איז דעם ווינטער געשטארבן.

די 4 חדשים וואס האבן זיך געצויגן אין אזא צושטאנד, האבן ביי מיר אויסגעווייזן וויי 4 יאהר, און איך האב טאקע אויסגעשטאנען אזוי פיעל צרות, וואס אין א פארלויף פון 4 יאהר וואלטן זיי אויך געקענט דעם מענטשן ווארפן פון די פים. דען בארעכנט נאר וואס איך האב געהאט אויסצושטעהן, א חוץ וואס מיין פרנסה איז געמינערט געוואָרן אויף דער העלפט, וויל דער קאפף האט מיר ניט געדינט אזוי נאך צוקוקן אויף אלע מיינע הכנסות, איך האב געמוזט אומעדום לאזן מיינם פארפאלן געהן, און די פראסטע מענטשן האבן זיך מיט דעם צופאל געפאלזעווען, חוץ דעם האב איך געליטן בזיונות פון יעדן שניידער יונג. און שוסטער א. ז. וו. יעדער האט געוואלט קויפן חן, און באקומען א שיינעם נאמען, מיט דעם וואס ער וועט זיך נוקם זיין אין דעם שוחט, און דערפאר צו באקומען שבת אין שוהל א פעטע עליה, אזוי ווי ביי כלל ישראל פיהרט זיך אז ווער עס וועהטאגט זיי, און טוהט זיי אהן צרות, דער באקומט א העכערע מדרגה אין זיין דינסט ביי דער ממשלה. אזוי אויך איז א שוחט אין באכציסעריי געווען הפקר צו יעדן נידעריגסטן מענטשן, און וואס דעם נידעריגסטן מענטשן איז אויי־ געפאלן צוטאהן שלעכטץ דעם שוחט, דער האט באקומען א שיינעם נאמען פאר א פיינעם מענטשן, און האט באקומען די פיינסטע עליה, און א דאנק פון די גבאים. און בכדי איהר זאלט קיין טענות ניט האבן, אז איך מיין מיינע אלטע גבאים, יענע אלטע שונאים, מעדוועדיע, מייסטער. און גאלקין, ניין! מיינע ליבע לעזער, דאס מיין איך ניט זיי,—נייערט איך מיין די שפאגעל נייע גבאים,—א שוסטער א גרינבלאט א גוטער שיכור, און א קיזנער נאטקאוויטש נאך א גרעסערער שיכור, און א דריטער וואס גלייכט זיך אוים מיט בוידע, און שטייגט זיי נאך איבער, דאס איז ה' רייזנער, און צו זיי איז אויסגעקליבן געוואָרן דער גוטהערציקער

ראבינער ה' וואלבערג, וועלכן איהר קענט שוין פון דער לעצטער געשיכטע. אט די גבאים מיין איך, פון זיי האב איך געהאט מיין רעכטע וועלט צו זעהן. נאך גלייך ווי מען האט זיי אויסגעקלויבן, האב איך געזעהן אז מיט זיי וועט ניט זיין גוט, עס וועט נאך זיין ערגער ווי מיט יענע, די פריהעריקע גבאים. ס'איז געווען צייטן וואס איך בין געלאפן אין שוהל אריין, און בין אריינגעפאלן אין ארון־הקודש, און געווינט און געטענה'ט פאר די הייליגע ספרים, אז זיי זאלן גאט בעטן פאר אונז, דען מיר האבן שוין קיין כח ניט איבערצוטראגן אזוי פיעל יסורים. מילא, פון מיר איז קיין ריידע ניט, דען איך פלעג אוועקגעהן צו מיין ארבעט, פלעג איך פארגעסן אויף א ווייל, וויל בטבע בין איך ניט קיין פארזארגטער, אבער ווען איך בין אין שטוב אריינגעקומען, דאמאלסט פלעג איך ניט אינזיגע מאל בלייבן אין אונמאכט דערזעהענדיק ווי מיין פרוי און קינדערלאך ליידן נעבאך ביי מיר, און פארוואס? פאר וועלכע זינד? איך פלעג וועלן באהאלטן פון מיין פרוי און פון די קינדערלאך, און פלעג זיך באלד א ווארף טאהן אויף א קישן, זיך צולעגן כלומרשט שלאפן, בכדי זיי זאלן ניט באמערקן מיינע טרערן. ווי עס גיסט זיך. זי האט מיך אבער גוט פארשטאנען, און האט אויך דאס זעלבע געטאהן, — ביז מיר זענען מיעד געווארן און זיך אנגעהויבן טרייסטן איינעם דעם צווייטן. א זעלכע סצענעס פלעגן ביי אונז זעהר אפט פארקומען, און גאט האט אונז שטענדיק ארויסגעהאלפן, אבער איידער 1 צרה האט זיך געענדיקט איז שוין געווען די צווייטע. למשל, דער אלטער מלמד דער קוילר איז שוין אוועק, טראכט איך מיר אז אט קומט ימ"נ, וועל איך האבן 75 רובל פארן דאונען, און פון כפרות, און פון דער קערה, און פון אתרוגים, וועט ווערן א 100 רובל, וועל איך מיך צו צאהלן א ביסעל מיינע חובות, און וועל מיר בעזארגן א ביסעל האלץ אויף ווינטער, נאר באלד איז אויף אונז ווידער א נייע צרה ארויף געפאלן.

אז מיינע שונאים האבן געזעהן, אז איך בין שוין פטור געווארן פונ'ם אלטן קוילער, האבן זיי שוין באטראכט א נייעם, ווי ארום מיך צו וועהטאגן. זיי האבן אויסגערעכנט, אז 75 רובל איז צו פיעל מיר צו געבן פארן דאונען ימ"נ ד. ה. פאר שחרית, מוסף און ליינען אין תורה, און תקיעות אלעס אין איינעם פאר 75 רובל, האב זיי בארעכנט אז זיי קענען באקומען אזא בעל־תורה פאר אסך ווייניגער, און דאן וועלן זיי אויסשפילן אין 2־ען. — ראשית וועלן זיי האבן פארוואס צו שכור'ן, דען עס וועט זיי דאך בלייבן די איבעריגע געלד, והשנית, וועלן זיי דאך מיר מאכן א שאדן, און וועהטאגן, און דורך דעם וועלן זיי געווינ פארשאפן פארגעניגן די פריהעריקע גבאים. און באמת איז די אלע אנשיקעניש, מיט די צרות, האט

געוואקסן נאר פון די פריהעריקע גבאים, ווייל די יעצטיגע גבאים האט דער מוח ניט געטראגן צו פראוועז אזעלכע ענינים. נאר איך שיהי' האט דאס מיר צוגעטראפן פון אלע זייטן. מיט די שכורים איז מיר געווען נאך ערגער, ווייל מיט זיי האב איך אפילו ניט געקענט רעדן, און דאס האבן זיי גוט פארשטאנען, האבן זיי מיך נאך מעהר געווען הטאגט. זייער גאנצער קאמפניע פלענט קומען אין שוהל אריין, און איינער פון זיי, פלעגט זיך שטעלן דאוונען, און דאס האבן זיי געווואוסט, אז אזא זאך ריהרט מיך זעהר אהן ביי דער נשמה, צוצוזעהן ווי א עם־הארץ אהן עברי, און אהן ידישקייט, און אשיכור דערצו, שטעלט זיך פארן עמוד דאוונען. שפעטער האט זיך מיישב געווען דער שוסטער, דער גבאי, און ווערט אליין א בעל תפילה, ווייזנדיק, אז אגאנץ יאהר קען ער זיין אליין חזן, דען ווי באלד אז ער איז גבאי, האט ער דאס רעכט אויף אלעם, און מעג אלעס טאהן. דאס ווייזט אז מ'דארף מיך ניט אגאנץ יאהר פאר קיין בעל־תפלה, און ימ"נ קען מען דינגען א ארימאן, א יודן, פאר וויפיעל ס'ניט איז, און ער וועט דאוונען—איי ניט אזוי גוט? קאסט דאך אבער וועלוועלער! איי וואס וועט טאהן דער שוחט? וואס געהט אונז אהן!—אז זיי האבן געזהן אז איך האב געווייזט און די וויב און קינדער האבן געקלאגט אויפן קול, דעמאלסט האבן זיי זיך איבערצייגט אז זיי האבן געטראפן אין זייער ציעל, און האבן דער פון געקוואלן, זאגענדיק: — זאל ער ווסן וועד מיר זענען! און ווי צו זיין א שוחט אין באכציסעריי! — א. ז. ו.

די פריהעריגע גבאים מיינע, כאטש דאס מענטשליכקייט זייערס האט דאס ניט געקענט דערלייד, און ווען זיי ווילן וואלטן זיי אסך געקענט ווערן, דאך האבן זיי עס ניט געוואלט טאהן, ווייל זיי האבן געזאגט: — אז מיר זענען שלעכטע אנטקעגן איהם, זאל ער זהן, אז ס'איז נאך דא ערגערס פון אונז! און כאטש מיר קענען די שכורים ניט לייד, אבער שטערן זיי ווילן מיר ניט, זאל ער ווסן און זהן א חילק פון אונז ביז זיי.—

מיר וועלן זיך אומקעהרן צו אונזער שמועס. ימ"נ האבן זיי בעקומען א יודן, א מלמד, וואס זיי האבן איהם געבראכט פון סומפיראפאל ער זאל זיין ביי זיי א בעל תפלה פאר 50 רובל. פון גרויס שמחה האט מען געגומען אביסל משקה. דער יוד האט זיי אפגעזאגט סליחות — איז שוין געווען געזאגט... נאר אלעס כדאי, אבי דער שוחט זאל היזק האבן, און אויך זאל ער ווסן וואס באכציסעריי איז. איך האב עס מקבל געווען באהבה, און ביי זיך פעסט בעשלאסן צו שטעהן דעם היינטיקן ר"ה ויו"כ, און זיך ערנסט דאוונען און בעטן גאט, און גאט וועט זיך שוין געווים מרחם זיין פון יעצט אהן אויף מיר, און מיך ראטעווען פון די בלוטיגע שונאים. איך

האב פערשטאנען, אז פון יעצט דארף שוין אנהייבן דער מדת הרחמים זיך צו שטארקן, און ס׳זאל שוין אזא צארן אויף מיר ניט זיין, דען ס׳האט שוין דערגרייכט צו דער לעצטער מדרגה פון שלעכטיקייט.—ר׳ה איז ביי זיי געווען א צווייענדיקער שמחת־תורה, איינמאל פונם בעל תפלה, פון וועלכן זיי האבן זיהר גלאכט, און צווייטן וואס איך שטעה אין א ווינקעלע און האלט אין איין וויינען, און זיי שמעלצן זיך אויף מיינע וועהטאגן און מיין בזיון. איך וואלט אפילו געווען אוועק פון דער שוהל, איז דאך אבער קיין אנדערע נישטא. אלזא, האב איך געמוזט שטעהן און ליידן מיין בזיון, אזוי איז אויך געווען צו "כל נדרי", אבער דא איז דער בעל תפלה זייערער דערוואַרנט געווארן, און ניט געקענט וויטער דאוונען, און מיט גרויסע לעכערליכע קולות האט ער זיך קאם קאם דערשלעפט ביז צום סוף.

אין שוהל איז געווארן א רעש, א טומעל, פונם עולם, פארוואס מ׳האט דערלאזט צו אזלכע סקאנדאלן, און מאכן חזק פון א גאנצע שוהל מענטשן, און ברענגען אזא וויסטן קאליקן בעל־תפלה, דעמאלסט וועט מיר האבן א גוטן בעל תפילה, און אויך ניט טייהער, וויל דעם וואס זיי האבן געדונגען, כלומר׳שט פאר 50 רובל, האבן זיי אהם נאך געגעבן קעסט און הוצאות, טראגט זיי אויך אוים ביז 80 רובל! היינט וואס האבן זיי אויינ־געשפארט?—דאס האבן געטענה׳ט די זייטיקע, וואס מישן זיך קיין מאל ניט, דען זיי האבן מורא, מ׳זאל זיי קיין מפטיר ניט געבן.

אין דער וויבערשער שוהל איז געווען חושך, אפילו פון די אייגענע גבאים׳ס וויבער האבן אויך ניט געהערט קיין אויסציגם וואַרט, און האבן ניט געוואוסט צו ס׳איז ימ׳נ צו שמחת תורה. הכלל, קיינער איז ניט געווען צופריעדן, און אלע האבן חרטה געהאט.

יו׳כ צו שחרית, איז דער בעל תפלה, אין גאנצן צוגעשטאנען, און ס׳איז ניט געווען ווער ס׳זאל דאוונען, איז געבליבן מ׳זאל מיך בעטן דאוונען. איך האב פערשטאנען אז יעצט איז ניט די צייט פון לאזן זיך צו בעטן, כאטש איך האב געוואוסט, אז קיין געלד פאר מיין דאוונען וועל איך ניט בעקומען, אבער וען איך געה ניט, וואלטן זיי וויטער געהעכט געבליבן, בין איך צוגענאנגען צום עמוד דאוונען. דא האב איך באמערקט וויי פון אלעמען איז עפעס אראפ א שטיין פונם הארצן, זיי האבן דערפיהלט אז ס׳איז יום כפור, אז ס׳איז אצייט פון גאט צו בעטן. ערשט האבן זיי געזעהן דעם חלוק פון מיר ביז א אנדער בעל תפלה, און פלעגן מיך שוין ניט מקנא זיין. זאגענדיק:—סטייטש, פאר 3 טעג נעמט ער אזא גרודע גלד, אזש 75 רובל—ניין! פון איצטער אהן פלעגן זיי זאגן אז ער האט דערוועהרט צוויי הונדערט רובל פאר זיין תפלה, און ניט נאר 75 רובל, און דער פאר

וואס איך האב זיי ניט אפגעזאגט וועל זיי זענען געבליבן אהן א חזן, האבן זיי געזוכן מיין מענטשליכקייט, און האבן שוין אויפגעהערט צופיהרן מיט מיר מלחמות אויף א קורצע שטיקל צייט.

נאר מיינט ניט מיינע ליעבע לעזער, אז זייער שווייגן האט אויף לאנג געדויערט, דען פלוצלונג צו קבלת שבת איז געקומען דער קאזנאטשיי מיינער, דער שכור קאלק, מיט זיין חבריא, שכור אין שוהל אריין, און שרייעט אויף מיר: פאר וואס איך האב אויף איהם ניט געווארט. מיינט איהר אפשר אז ס'איז נאך געווען פריה, ניין! זאג איך אייך, ס'איז שוין געווען גענוג שפעט, און איך האב שוין געהאלטן ביי מעריב. לויפט צו דער שכור צום עמוד און שלעפט מיך פונם עמוד. בארעכנט וואס פאר א עזות דאס איז. נו, ווי פארשטעהט איהר? וועט ער מיך אוועק שלעפן? געוועהנליך האב איך זיך ניט געלאזט; סיידן ער זאל מיך שלעפן מיטן עמוד צוזאמען, און דאס איז ער ניט געווען בכח בשום אופן, סיידן די חברה זיינע זאלן איהם מיטהעלפן. די חברה אבער האבן איהם ניט מיטגעהאלפן, אדרבה, זיי האבן איהם נאך אוועקגעשלעפט, און זענען וויטער מיט איהם אוועק מן הסתם אין שענק אריין. ווי געפעלט אייך די שעהנע סצענע? ...

איך האב אלעס געמוזט איבערטראגן, און האפן צו השי"ת, אז ער וועט מיך פון אלעס ארויספיהרן. אייך וועט מסתמא וואונדערן, פארוואס אזא שוהל מיט מענטשן האבן דאס דערלאזט? וועל איך אייך ענטפערן, אז עס האט טאקע זיי יא געהארט, נאר אננעמען. זיך פארן שוחט האט קיינער ניט געוואלט, ווייל קיינער ווי ל ניט געזידלט ווערן פון די שקצים. א סימן האט איהר, אז אויף מארגען פריה איז געקומען דער פריסטאוו צו מיר, און פרעגט מיך:—וואס איז נעכטן געווען ביי אייך אין שוהל?—מאך איך זיך ווי איך וויים פון גארניט. זאגט ער: זאג מיר, וואס האסטו מורא? איך וויים אז משה קאלק האט דיך נעכטן שטארק אבידעט! נאר אז דו קלאגסט זיך ניט, קען איך גארניט מאכן. אבער איך וואלט זיי געוואלט בעשטראפן דערפאר, דערצעהל מיר נאר וואס ס'איז געווען!—זאג איך איהם וואס ס'איז געווען, אבער איך בין זיי מוחל, דען איך ווי ל זיך ניט לאדן. ענטפערט ער:—אז דו ביזט איהם מוחל איז זיין גליק, אבער דער נעכטיקער סקאנדאל אין שוהל, וועט איהם ניט געשענקט ווערן! אויב דו גיבסט ניט איין, ווי ל איך אליין איינגעבן "פאי־זאקאנר"! און דו וועסט מוזן זיין א עדות.—פארשטעהט איהר שוין, אז דאס האבן איהם דערצעהלט די בעה"ב, און דער"ר משה קאלק האט געהאט זיין פסק. דער פריסטאוו האט געמאכט א פראסאקל און געשטעלט עדות און מיך אויך אריינגעשטעלט פאר א עדות, און מ'האט איהם פארמשפט נאר אויף 2 וואכן תפיסה. דאס האט ער

מיר געהאט צו דאנקען, וואס איך האב איהם פארגרינגערט דעם חטא מיט מיין עדות זאגן. דאס איז שוין געווען גענוג אנ'עהרע אויף וויטער פאר די גבאים, די שכורים.

דאס איז נאך נאר קיין ערך ניט געווען אנטקעגן די רדיפות וואס איך בין אויסגעשטאנען פון די שכורים די ראשי הקה'. אל"ע מא' האבן זיי געפונען נייע שטאף אויף אינטריגעס. למש', די געשיכטע מיטן אתרוג, און די עולה וואס דער שוחט איז באגאנגען. ס'איז נאך דא מענטשן אין דעם געגנד וואס געדענקען נאך די נארישקייט פון די רדיפות.

איך פ'לעג אל"ע יאהר אויסשרייבן א קעסט' אתרוגים פון 10—12 שטיק, קען מען שוין פארשטעהן די גליקן וואס איך האב געקענט מאכן דערפון, נאר די כונה מיינע איז געווען, ס'זא' כאטש אין שטאדט זיין א גוטער אתרוג, פ'לעג איך זעהן אז דער גוטער אתרוג זא' בלייבן פאר מיר, דאס יאהר פון דער געשיכטע האב איך אויך אזוי געטאהן און געבראכט אתרוגים, נאר דאס יאהר איז געווען זעהר טייהער, האב איך נאר אויס־געשריעבן 8 שטיק.

מיין גוטער אתרוג האט בעדארפט צו קאסטן 6 רוב', נאר אזוי ווי איך בין ניט געווען בכח צו באהא'לטן פאר מיר אזא אתרוג, האב איך א זאג געטאהן, אז אזא אתרוג איז פאר מיר צו טהייער, ווען איך האב אבעל'ן אויף איהם, וואל'ט איך איהם פארקויפט. דאס איז אנגעקומען צו אונזער ר' שמחה'לען. אקוראט ערב יו"ט קומט ער צו מיר און ל'עגט מיר פאר, אז איך זא' איהם פארקויפן מיין אתרוג, כאטש איך האב פריהער א'ליין געזאגט אז איך וואל'ט איהם פארקויפט. אבער יעצט האט זיך מיר שוין ניט געוואל'ט פארקויפן, ווי דאס הארץ האט מיר געזאגט. ער איז אבער צוגעשטאנען צו מיר מיט רייד און מיר געזאגט: — איהר זענט דאך א אריימער יוד, בעסער וועט איהר האבן צו שטייער אויף שכר ל'ימוד פאר אייערע קינדער. בקיצור, די איינגשאפט וואס איך האב מיר דאמא'לסט געפונען, און די פיע' רייד פון שמחה'לען, בין איך מרוצה געווארן איהם צופארקויפן מיין אתרוג, אבער בתנאי. אז איך זא' האבן א חל'ק אין איהם, אז בענטשן אתרוג זא' איך א גאנץ סוכות נאר מיט דעם אתרוג, און צו נענועים וועל' איך זיך באגעהן מיט א קה'ש'ן אתרוג. דען פון וואו זא' איך וויסן, אז דאס איז אין גאנצן געווען אזא אפרייד, מ'זא' פון מיר מאכן אזא שפאס. איך האב געגומען ביי דעם ר' שמחה'ן 5 רוב' פארן אתרוג. און ער איז אוועק מיט מ'א שמחה. ווי ער איז נאר אוועק פון שטוב, האט מיר באל'ד באנק געטאהן פאר וואס איך האב איהם פערקויפט, — ניט וויסענדיק פארוואס, — אבער דאס הארץ האט אין מיר געקל'אפט.

מארגן פריה, שטעה איך אויף און געה אין וואסער אריין, און טרעט אפ צו שמחה'ן כדי צו בענטשן אתרוג. איך געה אהין טראכטענדיק, אז איך בין איהם אומזיסט חושד אויף שלעכטץ, אט גיט ער מיר בענטשן מיט דעם אתרוג און האלט ווארט, ווי מיר האבן אפגערעדט. נאר הערט וואס ס'איז געשעהן: איך קום אין שוהל צום דאוונען, זעה איך ווי עס שטעהט רעדלאך און סוד'ען זיך, און ווי איך געה צו, ווערט שטיל. פארשטעה איך שוין אז מ'רעט פון מיר. אייניגע האבן זיך ניט איינגעהאלטן און מיר געפרעגט — וואו איז אייער אתרוג? — ענטפער איך, אז איך אליין האב ניט קיין אתרוג, נאר היינטיגס יאהר האב איך א אתרוג בשותפות מיט שמחה'ן, — אזוי גאר? — ענטפערט יענער. בקיצור, איך שטעל מיך דאוונען, און דאוון בין ש'ע, עס קומט צו הל' זאגן, דערלאנגט מען מיר ניט קיין אתרוג, — וואס איז? וואו איז אייער אתרוג? — זאג איך, איך בין א קהל'שער חזן, קומט מיר א קהל'שער אתרוג! ענטפערן זיי — ניט פאר אייך! — אז איהר האט געקענט פארקויפן אייער אתרוג, קומט אייך ניט קיין אתרוג! — א שיינער ק'ה. איך האב געמיינט אז איך וועל אוועק־געהן פונם עמוד, און ניט דאוונען וויטער, וועלן זיי דאך מוזן געבן א אתרוג. נאר גראדע דאס האבן זיי ארויסגעקוקט, און אזוי ווי איך בין אוועקגעגאנגען פונם עמוד, איז צוגעגאנגען דער שכור, יוסף דער שוסטער, דער גבאי, און גדאוונט, און ר' שמחה'לע דער עהרליכער, האט ניט געזאגט למען השלום נאט אייך דעם אתרוג, און איך וועל דאוונען אהן נענועים, אדער איך וועל נעמען א קהל'שן אתרוג, דען די גאנצע כונה פון זיין קויפן דעם אתרוג איז ניט געווען לשם מצוה, נאר לשם מחלוקת. איהר קענט שוין אליין פארשטעהן מיין בזיון און מיין וועהטאג, און אזוי בין איך שוין ניט צוגעגאנגען א גאנץ יו'ט צום עמוד. איך בין געשטאנען ווי א אבל הערנדיק דעם שוסטער זאגן הושענות אום הושענא־רבה, מיט זיין שוסטערישן ניגון, דען וואס האב איך געקענט טאהן אז קיין אנדער שוהל איז נישטא. טייכן טרערן האב איך און מיין ווייב אויסגעאסן דורך דעם קליניקויט. אויך א גאנץ יאהר איז דאס פייער ניט שטיל געבליבן. — ביז דעם 2־טן יאהר, אז איך האב ניט געבראכט קיין אתרוגים, און זיי האבן געקויפט אתרוגים פון סומפיראפאל, און ס'האט זיי געקאסט כפל כפלים ווי ביי מיר, און ערשט געמיינע אין פסול'דיקע, דען וואס פארשטעהן שכורים אויף אתרוגים? דאן ערשט האבן זיי זיך ארומגעזעהן, אז איך בין געראכט, און ס'איז אויף א ווילע שטיל געווארן, וויל ס'איז זיי שוין נמאס געווארן פון איין זאך צו רעדן, און מ'דארף שוין אנהייבן זוכן וועגן א נייער זאך, און עס האט טאקע ניט לאנג געדויערט. ביז גאט האט

זיי באשערט אנייעס, און אין שטאדט איז געווארן פרעהליך, וויטער א מלחמה מיטן שוחט, אזוי ווי איהר וועט פון וויטער געוואהר ווערן.

באלד נאך די רדיפות פונם אתרוג, ענדיקן זיך די 4 יאהר פון מיין האלטן די טאקסע, וואס איך בין אומגליקליך געווארן פון איהר. און עס דארף שוין זיין נייע טארגעס. איז ביי מיר געבליבן בדעה, ניט צושטייגן, און ניט צודינגען די טאקסע, און אז קיינער וועט זי ניט נעמען, בלייבט זי אויף די פיהרונג פון די בעה"ב, ד. ה. אז די אופראווע דארף ארויסשטעלן 2—3 בעה"ב, אז זיי זאלן פיהרן דעם ארדענונג פון דער טאקסע, און זיי דארפן צאהלן א שוחט, און דאס איבעריגע געלד, דארפן זיי טראגן אין דער אופראווע. האב איך געדאכט אז אזוי וועט זיין גלייכער פאר מיר. און גראדע מיט דעם, האב איך זיך פארשאפט פיעל וועהטאגן, און צרות מיט בזיונות אהן א שיעור. דען ווי זאל איך זיך ריכטן, אז פאר די אויפ־פאסערס, וועט מען מאכן די רעכטע שונאים מיינע. די אופראווע איז אויך קיין שום זאך ניט אויסן געווען, זי האט געמיינט ווי צום בעסטן, דען זיי זענען דאך גוים, וואס וויסן זיי? זיי וויסן אז דער "סטאראסטע סינאגאגע" דארף זיין א פיינער מענטש, ווייל די אבשעסטווא האט איהם אויסגעקליבן, איז א ראיה אז קיין בעסערס איז פון איהם נישטא. און אזוי אויך מיטן קאזנאטשיי. שטעלט אייך פאר מיינע ליבע, אז די 3 טשלענים זענען אריינגעגנגען אין אופראווע, און געבעטן מ'זאל זיי נאזנאטשען פאר טשלענים אויף דער טאקסע, און אז די אופראווע האט געזאגט אז זי דארף נאך איינעם, ס'זאל זיין 4 אויפפאסערס, האבן זיי אנגעווויזן נאך אויף איינעם פון זייערן א גרויסן שקץ, ער איז אייך שוין באקענט, ער איז איינער פון די שומרים וואס פלעגן געהן מיטן אלטן שוחט אין בוינע אריין, מיטן נאמן הירש אקערמאן. אט דעם שקץ האבן זיי געהייסן אריינשרייבן פאר א 4־טן, און דאס איז געטאהן געווארן שבת אהן מיין וויסן.

מוצש"ק נאך הבדלה, עפנט זיך די טיהר און עס קומט אריין א פיגורע פון א מענטשן. איך זאג א פיגורע, וויל דארט איז קיין מענש ניט געווען, נאר א מענטשליכע פיגורע, און זאגט: —א גוטע וואך ר' פיניע־בער! — איך פרעג איהם ווי קומט איהר פלוצלונג צו מיר מיט א גוטע וואך? — יא זאגט ער, —איהר וויסט? איך בין געקומען אז איהר זאלט מיר געבן די חלפים! — זאג איך, די חלפים? וואס הייסט? איהר זענט דען א שוחט פון בהמות. איהר זאלט דארפן חלפים? מענטשן קענט איהר דאך קויפן אהן חלפים אויך, נאר מיט אייער בייזען צונג! זאגט ער—איהר ווילט זיך מיט מיר קריגן? איך בין געקומען זאגן אייך מיט גוטן, דען איך בין געווארן אויפפאסער, און איהר טארט ניט שעכטן אהן מיין וויסן, אלזא,

זאלן די חלפים פון היינט אהן זיין ביי מיר, און אז איהר וועט דארפן שעכטן, וועט איהר קומען צו מיר נאך די חלפים. וועל איך געהן מיט אייך, אדער שיקן איימיצן מיט אייך אין בוינע, פארשטעהט איהר שוין?—יא זאג איך, מיט איראניע. איך פארשטעה אייך גוט, און אז איהר וועט באלד ניט אוועקגעהן וועל איך אייך ארויסמארדעווען, און טאקע באלד א געשריי געטאהן אויף איהם, ארויס פון דאנן! דו שכור! דו רוצח! די חלפים ביזטו געקומען נעמען ביי מיר? דעם קאפף וועל איך דיר צושפאלטן! מיין ר' הירשעלע איז באלד ארויס פון יענער זייט טיהר, און דארט איז געשטאנען זיינער א חבר און זיי ביידן האב איך ארויסגעטריבן פונם הויף.

שפעטער מיט א שעה, קומט א שוטר מיך רופן צום גאלאווא פון שטאדט, איך קום צום גאלאווע און טרעף דארט מיינע אלטע טשלענעם, דער גאלאווא פרעגט מיך:—פאר וואס האסטו איהם ארויסגעטריבן פון הויף? זאג איך איהם, וויל ער האט געוואלט ראביערן מיין געצייג אין וועלכן מיין לעבן היינגט אפ. און איך גיב איהם צופארשטעהן אז דאס געצייג איז ניט קיין קהל'שע, און ער קען מיר נאר פארווערן שעכטן אהן איהם, און ווי איך וויל. ער דארף נאר ווייסן דערפון. און נעמען טאקסע, און אז מ'וועט מיך כאפן מיט אזא עבירה דאמאלסט דארף ער זוכן מיטלן צו מיר, לע"ע האב איך נאך ניט עובר עבירה געווען. און אפשר וועל איך מיר גאר באטראכטן. אום ניט צו האבן אזעלכע בעה"ב וועל איך גאר זיצן אין דער היים, און ער זאל זוכן א אנדער שוחט, דען וואס פאר ארעכט האט ער צו קומען צו מיר און פאדערן מיינע חלפים? בקיצור, דער גאלאווא האט פארשטאנען מיין געראכטיקייט, און האט זיי געהייסן געהן, און מיר האט ער געזאגט, אז אהן זייער וויסן זאל איך אין ערגעץ ניט שעכטן, בקיצור אויף מארגן בין איך ניט געגאנגן אין בוינע אהן א שומר.

דער אקערמאן איז מיט מיר געווען אין בוינע, און נאכגעקוקט וויפיעל כשירות און וויפיעל טריפות, און אין שטאדט האב איך געהאט אנדערע בעה"ב שכורים פאר שומרים. בקיצור, איך האב מיך מיט זיי אפגעמוטשעט דעם חדש, און אין דער אופראווע האבן זיי קיין געלד ניט ארייגעטראגן, און מיר קיין שכירות האבן זיי אויך ניט געצאהלט, און וואס טוהט מען דא? איך קען אפילו יא טאהן, אבער מ'דארף פיהרן א מלחמה. אין יאטקע פלעגן זיי מיט מיר אזוי קאמאנדאוון וויי מיט זייערן א דינער, אז איך האב אזש איינעם ארויסגעווארפן פון דער יאטקע אין דרויסן אין דער בלאטע אריין, און ער איז שוין פאר בושה ניט געקומען אין יאטקע, די איבעריקע חבריא זענען געגאנגען מאכן געגן מיר א אנקלאגע, און דאס האב איך דוקא געוואלט.

איך האב אויסגעוויזן אז זיי האבן צונויפגענומען די גאלד פון דעם גאנצן חדש און האבן דאס פארשכורט, און אזוי ווי זיי צאהלן מיר ניט קיין שכירות, און אין דער אופראוע טראגען זיי אויך ניט, טא וואס פאר א טוהערס זענען זיי ? איך וועל ארויסטראגען אין אופראוע וויפיעל איהר וועט בעשטימען, אבי נעמט מיך ארויס פון זיי, אז ניט ווי איך גאר ניט געהן אין בוינע, טוהט ווי איהר פארשטעהט.

בקיצור, די אופראוע האט זיי געמאכט פאר אויס מאכערס. און אנשטאט זיי, האבן זיי מיך אליין געמאכט, און צו מיר האבן זיי צוגעגעבן נאך איינעם א באקאנטן, מיטן נאמען ה' וואלבערג דער ראבינער, דאך האב איך געמאכט "ברוך שפטרני", איי דער ר' וואלבערג ? נישקשה ! ער איז דאך ניט אליין קיין מאכער, נאר איך בין דאך דער גלאווענער, ובפרט אז איך האב באלד איינגעגעבן אין גובערניע, אז איך בעט אז די טאקסע זאל בלייבן פאר מיר פאר אזא פרייז. און אזוי ווי די אופראוע קען מיך פאר א עהרליכן מאן, איז די טאקסע ביי מיר געבליבן. פון מיינע שכורים האט מען געמאנט 40 רובל, האבן זיי דערפון געהאט צו זאגן און צו זאגן, אזוי אז דער טריפה'נער ווייס איז זיי שוין ניט באקומען. און פון יעצט אהן איז די טאקסע שוין געבליבן ביי מיר אהנע שום רדיפות. אלע האבן שוין געווואוסט אז ס'קען שוין אנדערש ניט זיין, און אזוי איז די טאקסע געווען ביי מיר אין די הענד שעהנע עטליכע יאהרן, און קיינעם האט שוין ניט געהלום'ט וועגן דער טאקסע.

אזוי ווי די רדיפות זענען שוין שטיל געווארן, קענען מיר זיך שוין אומקעהרן, און אנהייבן צו טראכטן פון מיין אינערליכן לעבן, און זעהן ווי האלט איך מיט מיין וויב און קינדערלאך, און וואס מ'דארף טאהן וועגן זיי.

קאפיטעל כ"ז.

דאס קינד שלום'קע ווערט קראנק. דער טעות פונם דאקטאר. דער אפשטארבן פונם קינד. ישראל ברוך ווערט שוחט אין סומפיראפאל. ישראל ברוך ווערט א חתן און די מוטער ערגערט זיך זעהר פונם שידוך. ישראל ברוך האט חתונה. יוסעלע און יענקעלע ווערן בעלי־מלאכות. רפאל'ן אוועקגעפיהרט קיין חאדשזיוואטע לערנען. די פרוי ווערט קראנק צום שטארבן. געפאהרן בעזוכן די פרוי, און איהר שוין ניט געטראפן ביים לעבן. נחמה'לעס חתונה.

דאס ווייסט איהר שוין פון פריהער אז גאט האט מיך בעגנאדיגט מיט קינדערלאך, חוץ מיין ישראל ברוך'ן מיט נחמה'ן, וועלכע איך האב געבראכט קיין באכציסערייי קליינינקע קינדערלאך, איז אונטער דער צייט פון די רדיפות, האט מיר גאט געשענקט אויף לאנגע יאהרן א יצחק יוסעלע, און א יענקעלע, און אויך א אינגאלע שלום, און א זוהנדעלע רפאל'קל. פון יוסעלען מיט יענקעלען ווייסט איהר דאך שוין, זיי זענען אייך שוין בעקאנט פון פריהער, דען איך האב שוין ניט איינמאל געהעדט וועגן זיי. אבער פון די 2 קינדערלאך פון שלום'ל און רפאל'קל, האב איך נאך גאר ניט דערצעהלט. אלזא, וועל איך אייך יעצט דערצעהלן,

י"ד טבת, שנת תרמ"ד, איז געבוירן געווארן ביי מיר א אינגאלע מיטן נאמען שלום, דאס קינד איז געווען זעהר שעהן, און זיין חכמה, זיינע שעהנע אויגן, זיין אויסשפראך, מיט זיין שעהן קעלכל, איז ניט מעגליך צו בעוואונדערן און צו בעשרייבן. ער האט אבער קיין יאהרן ניט געהאט, און אזוי ווי אין דרויסן האב איך קיין שלום ניט געהאט, האב איך געמיינט אז גאט וועט מיר שיינקען מיין שלום, וועלכן איך האב אין שטוב. דאס איז מיר אבער ניט באשערט געווען, און גאט האט מיר דעם שלום אויך פארשטערט.

דאס קינד פלעגט ליעב האבן נאכצולויפן די עלטערע קינדער אין חדר אריין. איינמאל קומט ער אהיים פונם חדר, קלאגט ער זיך אז א פיסעלע טוהט איהם וועה, איך און די מוטער האבן ארומגעקוקט אלע זיינע אברים, און מיר האבן גאר ניט געזעהן, פון דעסטוועגן האט זיך דאס קינד וויטער

געשפּיעלט. אויף מארגן קום איך צוגעהן פון דער גאס, געפּין איך דאס קינד ליגן אין דרויסן ביי דער טיהר אויף א שטעהן. וואס איז דיר שלום'ל? ענטפּערט ער—נאר ניט טאטע—וואס־זשע טוהסטו דא? זאגט ער—עס טוהט מיר וועה א פּיסעלע, איך היים איהם אויפּשטעהן, און ער וויל נעבעך אויפּשטעהן און ער קען ניט. און זאגט מיט א געוויין,—אוי מיין פּיסעלע!—איך כאפּ דאס קינד אויף די הענד און לויף מיט איהם אריין אין שטוב, און לויף מיט איהם צום דאקטאר, דער דאקטאר האט געגעבן א שמיראכין. אויף מארגן זעהן מיר שוין אין קינד א ענדערונג לרעה, דאס קינד האט היץ בעקומען, און דאס פּיסעלע איז געווארן רויטליך און געשוואלן. איך לויף נאך אמאל נאכן דאקטאר, איז ער אין דער היים ניטא. איך לויף צו דער דאקטארשע, א פּרוי, ווי זי צו מיר ניט געהן ווי דער דאקטאר געהט אריין צו מיר. און דערוויי ווערט דעם קינד וואס אמאל ערגער. מיר שטעהן ביידע ביים קינדס בעטעלע און ווינען, און מיר ווייסן ניט וואס צוטאהן. איך לויף אלע מאל צום דאקטאר געוואר ווערן צו ער איז שוין געקומען,—ערשט אויפן דריטן טאג איז ער געקומען. אז ער איז אריינגעקומען אין שטוב האט ער זיך א כאפּ געטאהן ביים קאפּ, און די סיגנאטארקע רעצעפּט וואס ער האט געגעבן, האט ער אפּגעריסן פּונם פּלעשל. איך האב באלד פּערשטאנען, אז דא איז געשעהן א גרויסער טעות פון זיין זייט. איך האב געוואלט ביים דאקטאר די סיגנאטארקע אפּנעמען האט ער מיר שוין ניט געוואלט אפּגעבן. בקיצור הדבר, ער האט יעצט געגעבן נייע רפּואות, אבער ס'איז שוין געווען צו שפּעט. דעם קינד האט זיך דאס געשווילאכין פּארשפּרייט אויפן גאנצן קערפּער, און איך האב געזעהן אז מיין קינד שטארבט אוועק. איך האב אפּילו געקענט אויסרעכנען די לעצטע מינוטן זיינע, נאכן חשבון פון דעם געשווילאכין וויי ס'איז געגאנגען ארויף צום העלדזעל צו. אז איך האב געזעהן אז דאס העלדזעל ווערט געשוואלן, האב איך שוין געוואוסט אז דאס קינד ווערט דערשטיקט. און אזוי איז געווען, ער האט גערעדט, ביז דאס געשווילאכין איז געקומען צום האלדז, איז די כשרה נשמה ארויסגעגאנגען. ס'האט נאך אויספּייעט צו רעדן מיט די אויגן, און צוקוקן אויף אונז אלע און באטראכטן זיינע ארימע עלטערן, ווי אומגלקליך ער לאזט זיי, און ווי ליעב ער האט זיי, און מוז זיך פון זיי צושיידן. מיט צוויי שעה פריהער, ווען ער האט נאך גערעדט, האט ער געבעטן מ'זאל איהם צוברענגען דאס קליינע קינד רפאל'קלען, וועלכן ער האט זעהר ליעב געהאט. מיר האבן צוגעבראכט דאס קינד, און ער האט עס ליעבליך באטראכט, און געקוקט אויפן קינד. ביז עס איז אונטער געקומען די לעצטע מינוטן און ער האט פארגעסן אין אלעם.

שלאָף איז ער געלעגן ס׳ה 5 טעג, געלעבט האט ער ס׳ה 3 און א האלב יאהר, געשטארבן איז ער 21 טאג אין חדש תמוז תרמ״ז. אונזער בראך האט אונז כמעט פון די פיס געווארפן. מיר האבן אלאנגע צייט זיך ניט געקענט טרייסטן און זיך בארוהיגן, און ווער וויסט צו מיר וואלטן דאס געווען אויסגעהאלטן, וועו גאט שיקט אונז ניט צו די רפואה פאר דער מכה. צו אונז איז געקומען דער מלאך רפאל, פריהער מיט 7 חדשים פאר אונזער אומגליק אונז ברענגען די רפואה. דאס מלאך׳ל זאל שוין זיין אויף אייביג ביי אונז געשענקט. אזוי האבן מיר גערופן דאס קינד וועלכעס גאט האט אונז בעגנאדיקט, און געגעבן צו לאנגע יאהר, דינסטאג 21 טאג טבת תרמ״ז, א אינגאלע מיטן נאמען רפאל. דאס איז א נאמען נאך מיין פאטער ע״ה וועלכער האט געהייסן יצחק רפאל. נאר אזוי וויי איך האב שוין א קינד מיטן נאמען יצחק, האב איך דעם קינד געקענט געבן איין נאמען פון די צוויי נעמען, — דעם נאמען רפאל אליין. דאס קינד האבן מיר גערופן מלאך רפאל, וויל ער איז געבוירן שעהן וויי א מלאך, און איז אונז געווען א גרויסע טרייסט, און א רפואה צו אונזער אומגליק, וואס מיר האבן געהאט שפעטער מיט 7 חדשים. און אזוי וויי רפאל׳קל האט געשיינט מיט זיין שעהנקייט, אזוי אויך איז ער זעהר קלוג און א פרעהליך קינד געווארקסן. ער האט אונז געמאכט פארגעסן אין גאנצן, וועו שמועסט אז שפעטער מיט 1½ יאהר האט מיר השי״ת בעגנאדיקט מיט א שעהן מיידאלע, וועלכעס איך האב איהר א נאמען געגעבן נאך מיין שוועסטער רחל צפה ע״ה, נאר מיין קינד האב איך נאר איין נאמען געגעבן, רחל אליין. דאס מיידאלע איז ביי מיר געבוירן 27 טאג אין חשון שנת תרמ״ח, און שפעטער מיט א יאהר און 10 חדשים האט מיר גאט אימגעעהרט אין גאנצן מיין שאדן, ער האט מיר בעגנאדיקט מיט א זוהנדעלע, וועלכעס איך האב א נאמען געגעבן שלמה. ער איז געבוירן 10 טאג אין חדש אלול שנת תרמ״ט. מיט דעם נייען געבוירענעם שלמה׳לע איז מיין טרייסט פארגרעסערט געווארן, וויל שלמה הייסט אויך פרייד. אט די קליינע 3 קינדערלאך האבן אונזערע הערצער דערפרעהט.

יעצט וועל איך בעשרייבן יעדן קינד באזונדער וואס מיר האבן געהאט ביי זיי צוטאהן, ביז זיי זענען אויסגעווארקסן, און צו וואס יעדערער איז ערצויגן געווארן, און ביי וואס ער איז געבליבן, און האלט זיך נאך יעצט ביי היינטיקן טאג.

איך וועל אנהייבן פון מיין עלטערן זוהן ישראל ברוך זאל געזונד זיין. פון איהם וויסט איהר שוין אסך אויב איהר געדינקט, וועל איך יעצט דערעגדיקן. איך האב איהם געלערנט שחיטה, און ער האט שוין געגומען

הודאות ביי די שוחטים, און ביי די רבנים, און האט אומעדום אויסגענומען מיט זיין בריה׳שאפט. נו, אבער ווייטער וואס טוחט מען? קלעהרן וועגן א שדוך, האלט ער ערשט פארן פריזאוו, קען מען ניט. אלזא, האלט איך איהם ביי זיך, און ער איז מיר א גרויסע הילף, ער שפארט מיר איין אסך ארבעט. אבער ער דארף דאך האבן אויף זיינע בעדערפענישן, האב איך איהם אוועק־געגעבן די ליוז געלד פון די טרייביטשקיס. דאס האט איהם געטראגן 4 רובל א חודש, האט ער געהאט זיינע א מזומנה קאפ׳, חוץ אלע זיינע הצטרכות מיט וועלכע מיר האבן איהם פארזארגט. אזוי האבן מיר איהם געהאלטן נעבן זיך, ביז ס׳איז איבערגעגאנגען זיין פריזאוו און ער האט זיך בעפריוט. מ׳האט זיך אפילו פראבירט איהם אונטער צו מסר׳ן, נאר ס׳האט ניט געהאלפן, און השי״ת האט מיך ארויסגעפיהרט פון דער צרה.

באלד נאכן פריזאוו איז מיין ישראל אנגעקומען פאר שוחט אויף א סטאנציע נעבן סומפיראפאל פאר 15 רובל שכירות מיט אכסניה, שפעטער האט ער גענומען 20 רובל א חודש. דא האט איהם שוין געסטייעט אויף הוצאות און אויף קליידונג. דאן איז מיר די הוצאה אביסל גרינגער געווארן אבער ניט אויף לאנג. מ׳האט איהם אנגעהויבן רעדן שדוכים, האט ער בעדארפט א פאהר טאהן אנקוקן די כלה, האט איהם שוין ניט געסטייעט זיין געהאלט, בפרט אז ער איז א חתן געווארן, האט ער בעדארפט קליידונג צו דער חתונה, האב איך געמוזט געבן מיינע. איך האב זיך פארשולדיגט אריבער 200 רובל, וויל צוליעב זיין חתונה האב איך זיך און די וויב און די מיידל נחמה׳לען, געמוזט א ביסל בעקליידן. נדן האט ער גענומען ס״ה 200 רובל, וואס דאס האט איהם געקענט קלעקן אויף חתונה הוצאות און אויף מתנות. אלזא, דאס איבעריקע האט מיך געקאסט, און איך בין געווארן א בעל חוב אויף 200 רובל, און חתונה געמאכט אונזער טהייערן זוהן למזל. מיט פארביטערטע הערצער האבן מיר גענוג געווויינט צוקונדיק וואוהין אונזער זוהן איז אריין, צווישן אלע קראנקע מענטשן. א מוטער וועלכע ליעגט פאראלעזירט שוין עטליכע יאהר, א שוועסטער דער כלה׳ס, וועלכע האט די טשעכאטקע, א ברודער דער כלה׳ס זעהט אוים ווי א לעבעדיקער מת, די כלה אליין וויזט אויך אוים ניט איבעריק געזונד, דאר און בלייך, נאר דער מחותן וויזט אוים דער גערוי צווישן זיי אלע. דערזעהענדיק די גווארדיע, האט די מוטער דעם חתן׳ס געבראכן מיט די הענד, נאר וואס האט זי געקענט העלפן, אז זי האט ביז אהער ניט געהאלפן, מיט איהר הארץ־וועהטאג, וועלכען זי האט געטראגן אין הארצן פון זייט ער איז א חתן געווארן פאר דער כלה, און צייט זי איז געווארן אז די כלה איז א קראנקע. פון די אלע קראנקע

האט זי ניט געוואוסט, האט זי איבער איהר זוהן געזומען טענה'ן, ווי מ'זאגט: ער זאל ניט קריכן מיט א געזונטן קאפ אין א קראנקן בעט. ער האט אבער ניט געוואלט הערן. אזוי האט זי צו איהם גיטענה'ט ניט איין מאל, ביז אין א טאג איז זי צו איהם צוגעשטאנען, און איך בין דערביי אויך געווען, און אז זי האט איינגעזעהן אז ער וויל זי בשום אופן ניט פאלגן, האט זי זיך א קלאפ געטאהן מיט ביידע הענד אין הארצן, מיט א דונערליכן אויסגעשריי: — אוי, איך האב פארשפיעלט מיין קינד, מיין ישראל'יקל — און איז געפאלן אין אונמאכט. איך האב איהר בארוהיגט, און געגעבן צו פארשטעהן אז מ'טאר זיך ניט אזוי מישן אין אין א שידוך,—דו זעהסט דאך אז ס'איז א גאט־זאך, ער וויל נאר די כלה מסתמא איז זי איהם באשערט, און א באשערטע זאך טאר מען ניט שטערן, די וועלכע שטערן ראמט מען אראפ פון וועג ח'ו, לכן היט דיין לעבן, אויב ס'איז דיר ליעב. אזוי האב איך איהר אויסגערעדט, און זי האט שוין קיין ווארט ניט געענטפערט, און קיינמאהל מיט דעם חתן וועגן דעם ניט גערעדט. מילא, ער האט ב"ה חתונה געהאט און לעבט זיך מיט זיין פרוי, זאל ער זיך עלטערן מיט איהר, די זאך איז שוין פארפאלן. אבער די מוטער האט ער טאקע פארשפיעלט, דען פון דעם קלאפ אין הארצן וועלכן זי האט זיך געטאהן פאר זיין חתונה, האט זי דאס הארץ געריהרט, און האט אנגעהויבן קריינקען, כאטש זי איז געווען א געזונטע שטארקע יודענע. —וועגן איהר קריינק בכלל, און וועגן איהר ביטערן סוף נעבאך, וועלן מיר שפעטער רעדן.

קומענדיק פון דער חתונה, און בלייבענדיק א בעל־חוב, האבן מיר אנגעהויבן באטראכטן וואס צו טאהן מיט די צוויי עלטערע אינגאלאך, יוסעלע און יענקעלע. יוסעלע איז שוין אלט געווען 14 יאהר, יענקעלע איז שוין אלט 12 יאהר. צוויי שעהנע קינדערלאך, קענען שרייבן, לייענען, און אויך א בלאט גמרא, און פון תנ"ך איז שוין קיין רעדע ניט אז זיי קענען. אבער וואס פאר א תכלית קען זיין פון זיי? אז אונזערע כחות טראגן ניט זיי אויסצוהאלטן ביים לערנען. עס וואקסט אונטער א מיידעל, נחמה זאל געזונד זיין. מ'דארף שוין וועגן איהר אנהויבן טראכטן וועגן א שידוך. אלזא, איז ביי אונז געבליבן א תכלית פאר די אינגאלאך, אז מ'זאל זיי מאכן פאר בעלי־מלאכות, און אזוי איז געווען, יוסעלען האבן מיר אוועק־געגעבן אין סומפיראפאל צו א סטאלער אויף דריי יאהר, מיט עסן,— און מיט קליידונג דארף איך איהם פערזארגן. יוסעלע האט איבערגענומען די ארבעט זעהר געשווינד, אז אלע בעלי־מלאכות האבן זיך שטארק געוואונדערט און ג'ה'חידוש'ט אויף זיין ארבעט.

שפעטער מיט א יאהר האבן מיר אויך אוועקגעגעבן יענקעלען צו א בלעכער, נאר אזוי ווי יענקעלען איז געווען שלעכט ביי דעם בעה״ב, און ער האט אסך געליטן, האב איך איהם אוועקגעגעבן צו א לייטישערן בעה״ב, און א גרעסערער סארט בעל־מלאכה, און פארן דריטן יאהר דארף ער איהם געבן זעכציג רובל. אלעס איז גוט. מיר האבן דארוף נעגוג טרערן פארגאסן ביז מיר זענען געקומען דערצו אונזערע קינדער צו מאכן פאר בעלי־מלאכות, אזעלכע קינדער וואס וואלטן געקענט אויסוואקסן לומדי תורה.

איך וויים אז איהר וועט מיך פרעגן,—אז יא פאר בעלי־מלאכות, וואס איז מיר געפעלן אזעלכע פראסטע מלאכות צו לערנען די קינדער? דערויף קען איך אייך אויפקלעהרן, אז דוקא די פראסטע מלאכות זענען מיר געפעלן פאר מיינע קינדער, ווייל די איידעלע מלאכות, ווי יובילער און זייגער־מאכערס למשל, ארבעטן אום שבת אויך, און די סארטן בעלי־מלאכות ארבעטן קיינמאל ניט שבת, א חוץ דעם איז דאס סוחר־ישע מלאכות, דען פון א סטאלער קען ווערן א מעבל מאגאזינער, ד. ה. האלטן בעלי־מלאכות און פארקויפן גרייטע מעבל, און אליין ניט ארבעטן. און אזוי אויך מיטן בלעכער דאס זעלבע, ער קען האלטן א קלייט פון אלע סארטן מעטאלינע כלים, און אליין ניט ארבעטן, און אזוי האט זיי טאקע השי״ת געהאלפן, אז וואס ביי אונז איז געווען אין דער מחשבה, איז דאס ב״ה מקוים געווארן ביי זייער זעלבסט־שטענדיקן בעלי־בית־ישן לעבן.

יעצט וועלן מיר זיך אומקעהרן צו רפאל׳קלען, דען וועגן יוסלען האבן מיר שוין ארום גערעדט און באטראכט א תכלית, אבער וואס טוהט מען מיט דעם קינד? מיר האבן איינגעזעהן אז דאס קינד וואקסט העכער פון א בעל־מלאכה, דען זיין פיהרונג, זיין שפילן זיך מיט די חברים, או זיין שטענדיקן פרעהליכקייט איז ניט צו זיין קיין בעל־מלאכה. מיר האבן איהם זעהר גלייעבט, ער פלעגט שטענדיק ליעב האבן זיך צו וויצלן און זיך פרעהליך מאכן. שעהן איז געווען צוהערן ווי ער האט זיך קלייערהייט אויסגעבילדעט א גאנצע א שפראך, אלע קינדערלעך רעדן מיט זעהר שפראך, אבער נאר אייניגע וועלטער רעדט דאס אנדערש ווי די עלטערן. אבער דאס מלאך רפאל האט געהאט א באזונדערע שפראך אויף אלעס, יעדער זאך האט געהאט ביי איהם א נאמען אויף זיין שפראך, ישראל ברוך איז געווען א בעלן צו פערשרייבן זיין שפראך אויף א צעטל, האט זיך אנגעקליבן אריבער 100 וועלטער. אלזא, איז ביי אונז געבליבן אז דאס קינד וועט א ביסל אונטערוואקסן, זאלן מיר איהם מאכן פאר א למדן, און א עהרליכן יודען. איי נחמה׳לע איז שוין א מיידאלע פון א יאהר 18, וועט מסתמא גאט

העלפן, ל'ע'ע וועט רפא'ל קיין סך ניט קאסטן, דען יענע צוויי קאסטן שוין אונז גאר ווייניג, וועט אונז שוין השי'ת מחן העלפן. ס'איז טאקע שלעכט, נאר מיר זענען שוין געוואוינט, און מ'מוז זעהן אז כאטש רפא'ל'קלען ניט מאכן פאר א בעל־מלאכה, און אזוי איז געבליבן ביי אונז, אז רפא'ל'קלען זא'ל מען אוועקפיהרן קיין פוילן; קיין חאדזשיוואטא צו מיין שוועסטער שרה, דארטן וואו מיין ישראל איז געווען זיינע ערשטע יאהרן. ס'איז געבליבן איך זא'ל איהם אהין אפפיהרן. איך האב ארויסגערופן ישראלן צו מיר, אויף דער צייט וואס איך וועל זיין אין וועג. די מוטער האט זעהר געווויינט, נאר איהר שטרעבן צו מאכן איהר קינד פאר א יודען, האט זי זיך געשטארקט פון ניט צו וועלן דאס קינד נעבן זיך.

באלד נאך די ערשטע וואך פון נאך פסח, האב איך געזומען דאס קינד, און בין מיט איהם אוועקגעפאהרן קיין חאדזשיוואטא. נאר איהר זאלט ניט מיינען אז דער צושיידן זיך, און דער געזעגענען זיך מיט דער מוטער. איז מיר אנגעקומען לייכט, ניין! איך האב געמיינט אז איך בלייב שוין אין דערהיים מיטן קינד, דען א שטיין וואלט אויך געקענט צוגעהן פון די געווויין פון דער מוטער. מ'האט איהר גאר ניט געקענט אפרייסן פון איהם בשום אופן, עפעס ווי דאס ארץ האט איהר געזאגט, אז איהרע אויגן וועלן איהם שוין מעהר ניט זעהן. דאס קינד דעסטגלייכן האט אויך שטארק געווויינט. און יום א' פרשה שמיני שנת תרנ"ה לפ"ק, בין איך מיטן קינד אוועקגעפאהרן גלייך קיין סעוואסטאפא'ל צו דער שיף, און יום ב' זענען מיר געווען אין אדעס. אין אדעס האב איך פארבראכט א טאג. בייטאג בין איך געגאנגען מיטן קינד אין גאס, האט ער דערזעהן שיינע שפיעל־זאכן, האב איך איהם געקויפט א פערדעלע פאר 15 קאפ' האט ער זיך דערמיט געפרוידט און געמאכט קונצן. דאס קינד איז דעם גאנצן טאג פרעהליך געווען, בפרט אז מיר זענען געפאהרן מיט דער אקס, האט זיך דאס קינד געבעטן ער זא'ל זיך זעצן נעבן בעל־עגלה, און אז די פערד האבן ניט געוואלט שלעפן בארג ארויף, האט ער געכאפט זיין פערדל און גיט דעם בעל־עגלה, ער זא'ל צושפאנען צום וואגן, וועט זיין גרינגער צו־שלעפן. מיר האבן זיך גוט אנגעלאכט פון דעם קינד אן דערווייל האט ער זיך פארגעסן פון דער חיים, און פון דער מוטער. און מיטוואך ביינאכט זענען מיר אנגעקומען קיין חאדזשיוואטא. איך בין אפגעווען איבער שבת מיטן קינד, און בין אוועקגעפאהרן אהיים.

מיין צושיידן זיך מיטן קינד, איז אויך זעהר שווער געווען, דאס ארץ האט זיך מיר געריהרט, ווי דאס קינד איז מיר נאכגעגאנגען,—טאטע! נעם מיך אויך מיט אהיים.— איך האב איהם איינגערעדט, אז אין אוואך ארום קום

איך צוריק און וועל איהם נעמען, און דערביי האב איך איהם געגעבן א שיינע מטבע, איז ער רוהיג געווארן, און געבעטן אז די מאמע זאל אויך קומען. איך האב איהם געוועהנלייך צוגעזאגט. און אזוי האבן מיר זיך געזעגנט. די שוועסטער, מיטן שוואגער, מיטן קינד, זענען גלייבן שטעהן, און איך בין אוועקגעפאהרן. קומענדיק אהיים האב איך אלעס דערצעהלט, ווי אזוי איך האב גלאזט דאס קינד, מיר האבן דאס ביידע בעדויערט, און זיך געטרייסט דערמיט אז עס וועט כאטש אויסוואקסן א יוד א למדן. צוויי טאקע געמאכט פאר בעלי־מלאכות, אבער צוויי וועלן זיין לומדים ת״ח, וועט זיין חצי לכם וחצי לה׳.

דא מוזן מיר לאזן דעם ערצעהלונג וועגן רפאל׳ן, און פארטזעצן וואס ס׳איז ביי מיר וויטער פארגעקומען אין מיין סעמיינעם לעבן.

שנת תרנ״א, חדש אב, איז ביי מיר געבוירען געווארן א מיידלע מיטן נאמען איטה, א נאמען נאך מיין שוועסטער איטה. זי האט אבער נאר גלעבט ביז חדש ניסן שנת תרנ״ב און זי איז געשטארבן. אין תרנ״ג האט מיר גאט אומגעקהרט מיין שאדן, א מיידלע מיטן נאמען מרים. אבער ער האט זי ביי מיר צוגענומען, זי האט סך הכל פיער חדשים גלעבט.

אין שנת תרנ״ה, חדש ניסן, איז מיר געבוירן א אינגלע מיטן נאמען חיים, א נאמען נאך מיינעם א זיידן. דאס אינגלע חיים׳ל האט אויך ניט גלעבט מעהר ווי פיער חדשים, און פון דעם אינגלעס געבורט איז די מוטער שטארק פערשלאפט געווארן, און האט אנגעהויבן צו שפירן, אז עס גהעט איהר ניט נעבאך צום לעבן. איינמאל רופט זי מיך צו צום בעט, און זאגט: — פיניע־בער, מיין טהייערער, הער וואס איך וועל דיר זאגן, נאר שרעק זיך ניט! דו וויסט אז איך וועל שוין לאנג ניט לעבן!— זאג איך איהר: רעד ניט קיין נארעשקייט! ווי טארסטו ריידן אזעלכע זאכן? ביזט דאך א מוטער פון קלייניע קינדער! — דאס שרעקט מיך ניט, איך וויים אז דו ביזט א געטרייער פאטער, וועסטו זיי אפהיטן גלייך ווי איך לעב, איין זאך שרעקט מיך פאר אונזער רחל׳ן, אז רחל׳ע וועט אנקומען צו א שטיף־מוטער...—דא זענען פארשטיקט געווארן איהרע רייד דורך איהרע טרערן און דורך מיין געווין, שרייענדיק אויף איהר, וואס וויסטו פון מיר האבן? וואס נעמסטו מיר מיין לעבן מיט דיינע טרויעריגע רייד?! איהר קענט שוין פארשטעהן וויפיעל טרערן איך האב פארגאסן ביי אזעלכע רייד.

אין מיטן ווינטער, שנת תרנ״ו, איז זי רעכט קראנק געווארן. דאקטוירים און רפואות, האבן מיר אנגעהויבן אפט צו באניצן, זי האט זיך

אבער אימער געשטארקט, און אז ס׳איז איהר גרינגער געווארן, האט זי זיך ארומגעשלעפט, זי האט מיך געבעטן אז איך זאל איהר פיהרן קיין סום־פיראפאל אין שפיטאל אריין. איך אבער האב דאס ניט געטאהן, איך האב איהר גערעטעוועט אין דער היים, און אזוי האב איך זיך מיט איהר געמוטשעט ביז שבועות. דאן אז איך האב שוין ניט געקענט אויסהאלטן די רייד פון לייטן, האב איך געזאגט אז איך וועל נאך פראבירן ברענגען א דאקטאר פון סומפיראפאל, און אז ער וועט ניט העלפן וועל איך זי פיהרן אין שפיטאל קיין סומפיראפאל. בקיצור, איך האב געבראכט א דאקטאר, און עס האט מיך אפגעקאסט א שהנע מטבע, און ערשט האט ער גארניט געהאלפן. חצי סיון האב איך געדונגען א פוהר, און האב זי אפגעפיהרט אין א יודישן שפיטאל, דא האט מען איהר אנגענומען פאר א שטארקן חולה. צוויי טעג איז זי ס׳ה געלעגן אין יודישן שפיטאל, און וויל מ׳האט איהר געמוזט מאכן א אפעראציע, האט מען איהר געמוזט אריבערפיהרן אין א גוי׳שן שפיטאל. דארט האט מען איהר געמאכט די אפעראציע, און די אפעראציע איז דוקא געווען גוט. און נאך דער אפראציע האב איך מיט איהר גערעדט, און זי איז געווען צופריעדן, און געהאפט צו לעבן. איך בין אהיים געפאהרן, און געשיקט נחמה׳לען צו איהר. נחמה׳לע איז דארט געווען דריי טאג, און איז אהיים געקומען צופריעדן. דאן בין איך ווידער געפאהרן צו איהר און גערעדט מיט איהר, און זי האט מיר דערצעהלט ווי עס געהט איהר צו, און איך בין ווידער אהיים געפאהרן צופריעדן, מיט גוטע האפנונג. מיט א צוויי טאג שפעטער בין איך נאך אמאל צו איהר געפאהרן זעהן וואס זי טוהט, האב איך איהר אבער שוין פארזאמט, דען בעפאר מיין קומען צו איהר איז זי געשטארבן, און זי איז שוין געלעגן אין טויטן שטוב. איהר קענט זיך פארשטעלן ווי מיר איז געווארן פון אזא שרעקליכן איבערראשונג, און בעטראכטנדיק אז אזא כשרה נשמה, אזא אשה צדקנית, זאל האבן אזא טוידט, און אזוי עלענד שטארבן, ניט ענוג וואס זי איז אזוי יונג פון דער וועלט געגאנגען, איבערגעלאזט קליינע יתומים, זאל זי נאך דארפן שטארבן אין א גוי׳שן שפיטאל, און קיינער פון איהרע קרובים זאלן ניט זיין דערביי, אפילו איך, איהר געטרייער מאן זאל איך ניט זיין נעבן איהר, ווען זי האט געהאלטן ביים שטארבן. דאס האט מיך זעהר געערגערט, און איך האב שטארק געווויינט און געקלאגט. נאר וואס העלפט דאס?! איך האב ארויסגערופן די קינדער קיין סומפיראפאל, און איך האב איהר געמאכט א הספד דורכ׳ן רב, און ביום ד׳, ו׳ לחדש תמוז, שנת תרנ״ז, האב איך איהר געבראכט צו קבורה, ת׳נ׳צ׳ב׳ה.

מיין רפאל'יקל און יענקעלע זענען נעבאך ניט געווען ביי דער מוטערס קבורה, האב איך זיי טעלעגראפירט, אז זיי זאלן קדיש זאגן, נאך זייער יונגער געטרייער מוטער.

איהר קריינק און איהר טוידט, האט מיך געווארפן פון די פים. איך האב מיך אויסגעבראכט ביז דער לעצטער קאפ', און בין געבליבן מיט 6 קינדערלאך ארים און עלענד. ס'איז נאך געבליבן א בתולה וועלכע מ'דארף איהר שוין מאכן חתונה, א חוץ ישראל ברוך'ן וועלכן זי האט נאך אויספייעט איהם חתונה צו מאכן. דא בין איך אזוי דערשלאגן. איהר קענט אייך שוין איבערצייגן מיין לאגע ווי שרעקליך זי איז געווען.

3 חדשים נאך דער מוטערס טוידט, האט מען נחמה'לען אנגעהויבן רייזן שדוכים, און יעדער בעט געלד. און אז איך האב ניט טאר מען ניט זאגן, קיין סך טאר איך זיך ניט מתחייב זיין, אבער אביסל מוז איך זיך דאך מתחייב זיין. הכלל, איינער פון די אלע שדוכים איז געשלאסן געווארן למזל, און איך האב זיך געמוזט מתחייב זיין 500 רובל, און זיי סלק'ן צו דער חתונה פאר דער חופה. די חתונה האב איך אפגעלעגט אויף 6 חדשים.

דא הייבט זיך אהן פאר מיר א רעכט שטיקל ארבעט צושאפן אזוי פיעל נדן, און חתונה קלייד'ער מאכן דער כלה, און הוצאות החתונה, און דא האב איך ניט א פרוטה ממש ביי דער נשמה. נאר אז גאט ווייל וועלט אלעס בעשאפן, און אז מען פערזיכערט זיך אין גאט, וועלט אלעס צוגעשיקט. אזוי האט מיר גאט געהאלפן און אלעס איז בעשאפן געווארן. גוטע מענטשן האבן אויף מיר רחמנות געהאט און זיי האבן מיר געליגן געלד אהן פראצענט, און אויף א לאנגע צייט מיר צו ווארטן. די קלייטן האבן מיר אלעס געגעבן אהן געלד, זיי האבן מיר נאך געבעטן אז איך זאל נעמען אסך, דען זיי האבן פאר מיר קיין מורא ניט, וויל זיי האבן מיר געקענט אלס א עהרליכן מאן. אויך האט מיר גאט געהאלפן אז אין דער צייט, האט מען מיך אנגעהויבן צו נעמען קיין סעוואסטאפאל אויף בריט'ן פאר א מוהל, און מיין נאמען איז גוט בעקאנט געווארן, און פון דעם האב איך אנגעהויבן א שעהן קערבל צו פארדינען, דאס איז מיר געווארן א נייער קוואל פון פרנסה, און דא ארום האב איך געקענט נאך נחמה'לעם חתונה אויסצאהלן די חובות. הכלל גאט האט מיך געהאלפן און איך האב געצאהלט צו דער חופה די 400 רובל נדן, און קלייד'ער האב איך געמאכט פאר 600 רובל, און 200 האט מיך געקאסט הוצאות החתונה.

איך האב געמאכט א גרויסארטיגע חתונה, מוזיק האב איך געבראכט פון סומפיראפאל.—נאך נחמה'לעם חתונה בין איך געבליבן א בעל חוב פון 1200 רובל, חוץ דעם וואס איך בין 100 רובל שולדיק געבליבן דעם חתן.

קאפיטעל כ״ח.

א נייע מוטער צו די קינדער. די פרוי העלפט ארבייטן און צאהלן די חובות. יוסעלע איז אוועק נאך אמעריקע. די שלעכטע בשורה פון די שוועסטער שרה׳ס טוידט. רפאל׳יקל פאהרט לערנען אין ישיבה, אָון מען שיקט איהם אפ א קראנקן א היים. רפאל׳יקל איז אוועק נאך אמעריקע און לערנט אויף דאקטאר טיאולאג. רחל׳ע פאהרט נאך פאריז שטודירן. שלמה׳לע ווערט א אפטייקער.

נאך מיין נחמה׳לעס חתונה האב איך ניט געהאט אין שטוב ווער ס׳זאל אכטונג געבן אויף די קינדער. אלזא, האב איך זיך געלאזט ריידן שדוכים, בכדי אז נאך נחמה׳לעס אוועק פאהרן, זאל איך קענען שטעלן א חופה מיט א פרוי. און אז איך האב איינגעזעהן, אז פון די קרימער ווערט איך ניט געפינען דאס וואס איך דארף, איז ביי מיר געבליבן צו פאהרן קיין טיראספאל, אדער אין בענדער, ד. ה. אהיים, וואו מ׳קען מיך, און איך קען יענעם. און דארט האב איך ניט געפונען. האט מיר גאט געפיהרט אין דעם ריכטיגן וועג. — און אין אדעם האב איך געטראפן אזא פרוי. אפשר מיינט איהר אז זי איז מיר געפעלן גווארן וועגן איהר שעהנקייט אדער וועגן איהר רייכטום? זאג איך אייך אז ניט. דען צווישן יענע פרויען, איז געווען שעהנע, יונגע און רייכע, וועלכע האבן געהאט ביז 6000 רובל מזומן געלד, און די האט דוקא קיין געלד ניט, און איז ניט קיין שעהנע אין געשטאלט, נאר א שעהנע אין מעשים און א גוטע אין נאטור. און אזוי ווי איך דארף האבן א מוטער פאר מיינע קינדער, טאר איך ניט קוקן אויף יענע אויסגערעכנטע פרויען, כאטש איך בין א גרויסער בעל חוב. איך האב בעשלאסן איינמאל פאר אלע מאל חתונה צו האבן, נאר צוליב די קינדערלאך, און ניט צוליב זיך. יעצט בעת איך שרייב מיין בעשרייבונג איז שוין 17 יאהר נאך אונזער חתונה, מעג איך זאגן, אז אזא שטיף מוטער איז א זעלטנהייט, מיינע קינדערלאך האבן זיך ניט געפיהלט פאר יתומים פון דעם ערשטן טאג פון איהר באקענען זיך מיט זיי, זי איז צו זיי געווען פשוט ווי א געטרייע מוטער, און זיי האבן איהר געליעבט ווי א מוטער. און

אפילו יעצט, אז זיי זענען שוין גרויס געווארן שעצן זיי איהר, ווי מען שעצט א מוטער מיט ליבע.

זו, אלס זייענדיק ביי מיר די ערשטע צייט אין שטוב, און צו זעהן אז וואס איך פארדין גיב איך אפ חובות, און פארגין זיך ניט צו לעבן אזוי ווי מ׳דארף, האט זי נאך אויך געהארעוועט גלייך מיט מיר און נאך איבער איהרע כוחות, און זי האט געהאלפן אויסצאהלן די חובות. א אנדער פרוי וואלט געווים פראטעסטירט דערויף, זי אבער האט מיך נאך אויסגערעדט מיין ביטער הארץ, אז זי וועט אויך הארעווען און פארדינען, כדי וואס גיכער אויסצוצאהלן די חובות. און אזוי האט זי געפיהרט 3 יאהר, ביז איך בין געווארן אוים בעל חוב, און ניט נאר חובות אליין האבן מיר געהאט צו צאהלן. פארגעסט ניט אז רפאל׳יקלען אויסצוהאלטן אין פוילן, האט אויך געקאסט א שעהנע סומע. דען חוץ די שטוב הוצאה, ווי קארג מיר האבן געלעבט, זענען מיר אויך געווען בעלי הוצאות 60—70 רובל א חדש, און דאס אלעס וואלט פון באכציסערייער שחיטה אליין ניט געטראגן, נאר אז גאט האט געוואלט פלעג איך שעהן פארדינען פון ברית׳ן, ביז איך בין ריין געווארן פון מיינע חובות, האב איך זיך ערשט אנגעהויבן אומצוקוקן אויף זיך און אויף מיין פרוי, און מיר האבן זיך אביסל באקליידעט, און די שטוב באשיינט, וויל די שטוב איז אויך געווארן אפגעלאזן פון אלעס, און מיר האבן אנגעהויבן פרייער אביסל צו אטימען. ווער שמועסט אז איך האב שוין ניט געהאט קיינע שונאים. דען אלע שונאים וועלכע האבן מיך ביז אהער גערודפ׳ט האט זיי גאט פארשטאפט די מיילער, און האט זיי ביסלעכווייס אפגעצאהלט.

יעצט וועל איך אייך אין קורצן בעשרייבן פון יעדן קינד, וואס איך האב זיי געדארפט צו שטיצן, כדי זיי צו מאכן פאר מענטשן.

פון ישראל ברוך׳לען און נחמה׳לען איז שוין נישטא וואס צו רעדן, דען זיי זענען שוין ניט אפהיינגינג אין מיר, און אין מיין שטיצונג. נאר די איבעריגע 5 קלענערע קינדער, פון זיי מוז איך אייך בקיצור בעשרייבן, וואס איך האב געטאהן פאר זיי, און זיך אליין האב איך ניט געקענט אין זינען האבן.

פון יוסעלען וויסט איהר דאך אז איך האב איהם אפגעגעבן צו א סטאלער אויף 3 יאהר. און די 3 יאהר לעהרע האבן זיך שוין געענדיקט. 1 יאהר נאך זיין מוטערס טוידט האט ער שוין אנגעהויבן נעמען א קליינעם געהאלט, נאר דאך בעסער פון גארניט. צו דעם ביסלע געהאלט האב איך איהם בעדארפט שטיצן מיט א מלבוש אויף יו״ט, אפאהר מאהן אהיים, ביז איך האב איהם געקויפט געצייג, און איהם געמאכט פאר א זעלבסט

שטענדיקן סטאלער, און ער האט געעפנט א ווערק־שטעלע אין באכציסעריי, און דא האב איך איהם ערשט געשטיצט און געהאלטן מיט אלעם גרייטן, אבי ער זאל קענען צו עפעס צוקומען — ביז מ׳האט איהם געדופן צום פריזאוו, און ער איז צוגענומען און אוועקגעשיקט געווארן קיין קיוב דינען אויף 3 יאהר. זיין שטעלן זיך צום פריזאוו, זיין אוועקגעהן אין סאלדאטשינע האט מיך געקאסט אסך געלד, חוץ די צרות. אין די דריי יאהר דינסט פלעג איך איהם שיקן אלע חודש 10 רובל חוץ פאסילקעס. ערשט אז ער האט נאך געהאט 8 חדשים צו דינען, האט מען איהם געזאלט אוועקשיקן ׳נא דאלנע וואסטאק׳ צו דער רוסיש־יאפנישער מלחמה, איז ער אנטלאפן. זיין אנטלויפן און איהם אריבער שיקן קיין אמעריקא האט מיך געקאסט אריבער דריי הונדערט רובל חוץ וועהטאגן מיט יסורים, און פון דעמאלסט אהן קאסט ער מיך שוין ניט, און דארף ניט מיין שטיצע. קומענדיק קיין אמעריקא איז ער געקומען גלייך צו מיין פלעמעניק, מיין שוועסטער איטה׳ס זוהן, מיטן נאמען איצע, איהר אויב געדיינקט. ביי דעם איציע האט ער געטראפן א שיינע טאכטער א פרייליך, און זיי זענען זיך געפעלן און זיי האבן באלד חתונה געהאט, און לעבן זיך גאנץ פריינדליך און רייך ב׳ה.

דא וועלן מיר לאזן יוסלן און אנהייבן ארומרעידן וועגן יענקלן.

יענקלע געדיינקט איהר דאך אז ער איז אוועקגעגאנגן געווארן צו א בלעכער אין מילוטאפאל, אויך א יאהר נאך זיין מוטערס טוידט האט ער געענדיקט זיין לעהרע און איז אהיים געקומען און אנגעהויבן ארבעטן דא אין באכציסעריי. ער האט אבער דא גאר ניט געהאט, איז ער אוועקגעפאהרן קיין סומפיראפאל, און נאכהער איז ער אוועק קיין סעוואסטאפאל און זיך געשטעלט ביי א גוטן בעל־מלאכה וואס ארבעט ביי אלע מיני ארבעט, און האט באקומען גאר א קליינעם געהאלט, ווי א לעהר־אינגל, אבי צו דערגעהן גרינדליך די ארבעט. דערוויל איז אוועק אזוי א 4—5 יאהר, און וואס איהם האט געפעהלט האב איך איהם געשטיצט. נאר יענקלע האט זיך שטענדיק באמיהט מיך ניט צו באלעסטיקן און ניט צו באריהרן, סיידן ער האט געמוזט. איך האב איהם קיינמאל ניט אפגעזאגט. ביז ער האט בעדארפט א חתן ווערן און חתונה האבן האב איך איהם געהאלפן, ער זאל זיך קענען מאכן א ווערק־שטעלע און צו קויפן גוטע געצייג.

אז ער איז דעם פריזאוו אפגעשטאנען, וואס זיין פריזאוו האט מיך אויך געקאסט אביסל געלד און עגמת נפש, דען ווער האט זיך געריכט אז ער זאל זיך אפשטעלן. נאך דעם האט ער ב״ה חתונה געהאט. א יאהר נאך זיין חתונה האב איך איינגעזעהן אז ער וועט פון זיין ווערק־שטעלע צו גאר ניט זיך דערשלאגן, ער הארעוועט זעהר שווער און אויפן

לעבן פאדינט ער קאם קאם, און נאך מיט דער נשמה אין די הענד, ווייל ס׳איז געווען אין די סמאטערס, און סעוואסטאפאל איז געשטאנען ווי אויף א וואלקאן וואס שפייעט מיט פייער, האב איך מורא געהאט פאר מיינע קינדערס לעבן, האב איך זיי איינגערעדט זיי זאלן עמעגריערן קיין אמעריקא, צו יוסעלען קיין פורטלאנד, האבן זיי חשק בעקומען. נאר די פראגע פון געלד האט זיי געשטערט, האב איך זיי געגעבן דריי הונדערט רובל און זיי זענען ב״ה אוועקגעפאהרן, און מאכן דארטן א גוט לעבן.

דא ווילן מיר לאזן די ערצעהלונג וועגן יענקעלען און אנהייבן דערצעהלן וועגן רפאל׳יקלען.

דאס וויסט איהר אז רפאל׳יקל איז געווען אין חאדזשיוואטע ביי מיין שוועסטער שרה, ווען זיין מוטער איז געשטארבן.— א יאהר נאך זיין מוטערס טויט,— און פאר נחמה׳לעם חתונה, און פאר מיין חופה שטעלן מיט דער צווייטער פרוי, בין איך געווען אין חאדזשיוואטע, און איך האב זיך געזעהן מיט מיין זוהנדעלע רפאל׳יקל, ער האט נאך דאמאלס וועניג וואס פארשטאנען זיין לאנג. ער איז צוגעווואוינט געווארן, און האט ניט געבענקט אהיים. ביי מיין אוועקפאהרן פון איהם, האב איך איהם איבערגעלאזט עטליכע קאפ׳ א אדיעזדנע, און ער איז געווען פרעהליך און שטאלץ מיט זיין פאטער. ער האט אבער ניט פארשטאנען אז ער האט אנגעווארן אזא געטרייע מוטער. מיין שוועסטער שרה, געדענק איך, האט יא שטארק געווינט ביי מיין אוועקפאהרן, עפעס ווי דאס הארץ האט איהר געזאגט אז דאס זעהן מיר זיך דאס לעצטע מאל, איהר געווין איז ניט געווען א געווהנליכער, און קוקענדיק אויף איהר האב אויך געמוזט ווינען.

אין א יאהר מיט 3 חדשים ארום, קומט מיר אהן א שלעכטע בשורה, אז מיין איינציגע שוועסטער שרה, וועלכע איז געווען די איינע פון מיינע 4 שוועסטער וואס איך האב געהאט, איז געשטארבן. איהר קענט אייך פארשטעלן די יללה וואס ביי מיר איז געווארן. נאר וואס העלפט דער ווינען און דער קלאגן, מ׳מוז זיך טרייסטן און פארגעסן וואס די ערד דעקט צו, מ׳מוז טראכטן פאר די לעבעדיקע און זארגן פאר זיי, די טויטע קען מען שוין ניט לעבעדיק מאכן. יעצט איז אויף מיר ארויף א זארג, וואס טוהט מען מיט מיין רפאל׳ן? ברענגען איהם אהיים? וואס וועל איך טאהן מיט איהם? ער האט מיך אזוי פיעל געקאסט און יעצט זאל אלעס געהן לאיבוד? אלזא, איז ביי מיר געבליבן איך זאל איהם איבערגעבן צו דוד׳לען מיין פלעמעניק ער זאל אויף איהם השגחה געבן, און זאל טאקע מיט איהם לערנען, כדי די שכר־למוד זאל ניט אריינפאלן צו א פרעמדן מלמד. דאס קינד האט שוין געלערנט א שיעור גמרא, נאר ביי דוד׳לען האב איך געוואוסט, ווען

דעם קינד ניט זיין גוט צום לערנען, וויל ער האט אין זיך וויל־דע קאפריזן. אלוא האב איך געזוכט אלע תחבולות וווי דאס קינד ארויסצונעמען פון זיינע הענד. דערווייל האב איך געהערט אז אין אומן איז דא א ישיבה, און מ׳לערנט דארט גוט, איז ביי מיר געבליבן אז נאך פסח זאל איך שיקן דוד׳לען געלד, און ער זאל איהם אפפיהרן גלייך קיין אומן, און זאל איהם אריינגעבן אין דער ישיבה, און ניט קוקן וויפיעל ס׳וועט קאסטן, אבי ער זאל זיין אין א גרויסער שטאדט, און זעהן פאר זיך אלערלייי מענטשן, ניט נאר פאנאטיקע, נייערט סוחרישע יודן, דאן וועט ער ניט וואקסן קיין אידיאט. און אזוי האב איך געטאהן.

נאך פסח האב איך אפגעשיקט וויפיעל ס׳איז איהם געקומען, א חוץ א 20 רובל אויף הוצאות אויף אפפיהרן דאס קינד, און צו באצאהלן די מנהלים אין ישיבה, וויפיעל עס קומט זיי. און דערצעהלן די משגיחים וועד דאס קינד איז, כדי זיי זאלן איהם מקרב זיין, און איהם שיצן פון שלעכץ. דוד׳ל האט זיך אונטערגענומען צו פאהרן אלע מאל קיין אומן, זעהן וואס דאס קינד טוהט. אויך איז שוין דאס קינד אליין צום שכל געקומען. וויל ער איז דאך שוין אלט געווען 13 יאהר. און האט שוין געקענט אליין שרייבן און זיך קלאגן פאר מיר. הכלל, דוד׳ל האט אזוי געטאהן און האט איהם אפגעפיהרט, און איהם אריינגעגעבן אין דער ישיבה, אין אומן. געקומען איז ער אהין ר״ח אייר תרנ״ח.

דאס קינד איז דארט אפגעווען א יאהר. ער האט נעבאך דארט גוט גע־ליטן, און כאטש איך פלעג פאר איהם שיקן געלד, האט מען דעם קינד אבידעט. אין חודש ניסן תרנ״ט האב איך איהם אהיים געבראכט, ער האט אויסגעזעהן שרעהן אויסגעוואקסן וווי א פוליש כניאקל און פאנאטיש, אבער פרום. ער האט ניט געוואלט אנערקענען נחמה׳ן פאר א שוועסטער וויל זי געהט מיט די אייגענע האר. יוסעלען מיט יענקעלען האט ער ניט געוואלט אנערקענען פאר ברידער וויל זיי געהן מיט גראזירטע בערד ער האט זיך נאר מחיה געווען מיט מיר, און מיט דער היים — אוי מיין היים! — ער איז ארומגעלאפן איבערן הויף און געשעפט תענוג, — דאס געה איך ביי מיין טאטן אין הויף — אזוי איז נעבאך געווען ביי איהם טייהער די היים. די ברידער האבן מיט איהם ניט געשטימט, און ער מיט זיי אויך ניט. ער האט זיי גערופן אפיקורסים, און זיי איהם פולישער יאלד, כניאק. — פון דער שטיף־טוטער וועלכע ער האט געטראפן, האט ער יא געהאלטן, זי האט איהם באלד באווייזן מוטערליכע פריינדשאפט, און ער צו איהר. דען מיר ביידע האבן אויף איהם גרויס מיטלייד געהאט מיט דעם וואס ער האט זיך אנגעליטן אין אומן אין ישיבה, און נאך דעם אלעם, מוז ער נאך פסח

צוריק פאהרן ליידן און נעבאך זיין נע־ונד. דען מען דארף איהם נאך ניט לאזן אין קרים, דען אז ניט איז פארלארן אונזערע קאסטן וואס מיר האבן ביז יעצט געהאט, און אלעס וועט זיין לאיבוד. הכלל, דער יו"ט איז אוועק גיך, און מ'הייבט שוין אהן צוקלעהרן וועגן צוריק פאהרן, האבן מיר געמיינט אז דאס קינד וועט קיין חשק ניט האבן צופאהרן, און זיין נע־ונד. נאר דאס קינד איז אזוי פרום געווען, און האט דוקא יא געוואלט פאהרן, כאטש די היים איז ביי איהם טייהער, אבער יודעשקייט איז געשטאנען ביי איהם העכער פון אלעס. הכלל, ר"ח אייר האבן מיר איהם אפגעשיקט מיט א היימישן יודן גלייך קיין אומן, און לערנען וועט ער ניט אין ישיבה, נאר ביי א מלמד. דאס קינד האט אזוי געטאהן, און האט אפגעלערנט א יאהר, און אויף פסח האב איך איהם געהייסן אריינפאהרן קיין כאדזשיוואטא צו דוד'לען אויף פסח, און נאך פסח זאל ער צוריק פאהרן קיין אומן, און זאל גלייך אוועקפאהרן קיין מיר אין דער גרויסער ישיבה. איך האב שוין אפ־געריידט מיט דעם משולח פון דער מירער ישיבה, אז איך שיק מיין קינד צו זיי, און ער האט מיר צוגעזאגט בספ"י, איהם צו נעמען און השגחה געבן אויף איהם. אויף הוצאות האב איך דעם קינד מיט געגוג פארזארגט.

בקיצור הדבר, ר"ח אייר תר"ס איז מיין קינד אוועקגעפאהרן קיין מיר אין דער ישיבה, און איז דארטן נתקבל געווארן פאר א תלמיד. ער פלעגט מיר שרייבן גוטע בריף. מיין קינד האט אבער שוין ניט געקענט איבערטראגן דאס נע־ונד'קייט, דען דאס האט אויף זיין יונגען קערפער געווירקט צום שלעכטן, און ער האט זיך אנגעהויבן צו פיהלן שלעכט. מיט אמאל קומט מיר אהן א בריף פון ישיבה אז מיין קינד איז ניט געזונד, אויך איז דער משולח דורכגעפאהרן און האט מיר אפגעגעבן א גרים אז מיין קינד איז שוואך אין געזונד. דאס קינד האט דארטן בס"ה אפגעלערנט 2 יאהר. און אין תרס"ב האבן זיי מיר איהם אהיים געשיקט. דאס קינד איז געקומען א סקעלעט, נאר הויט מיט ביינער, קיין פלייש איז ניט געווען אויף איהם, נאר א לאנגער דארער בחור, און בלייך ווי וואקס. איך האב זיי געדאנקט וואס זיי האבן רחמנות געהאט, און האבן מיר איהם אהיים געשיקט כל זמן ער לעבט נאך, און סאיז נאך א האפענונג איהם צו ראטעווען. איך בין באלד מיט איהם געלאפן צו א דאקטאר, דער דאקטאר האט מיר באלד געזאגט, זיין גליק איז וואס ער איז באלד אהיים געקומען, אז ניט וואלט ער באלד געווען אריין אין דער טשעכאטקע. דער דאקטאר האט איהם געהייסן טרינקען אסך מילך, און זיין אין דער פרישער לופט. איך האב מיט איהם אזוי געטאהן ביז השי"ת האט מיר געהאלפן און ער האט אנגעהויבן צו בעקומען די פארב אין פנים, און אזוי צו ביסלעכווייס איז ער געווארן פאלקאם

געזונד. צו פארדאנקען האב איך נאר מיין פרוי, זי האט איהם געשטעלט אויף די פיס, ווי עס וואלט געווען איהר לייבליכן זוהן.

אז ער איז פאלקאם געזונד געווארן האט ער אנגעהויבן צו טענה'ן צו מיר, אז ער וויל פאהרן קיין אדעס לערנען די רוסישע שפראך און לערנען מדעים. זאג איך מיט שרעק, ווי הייסט? דו האסט מיך אפגעקאסט אזוי פיעל געלד בכדי דו זאלסט וואקסן א עהרליכער יוד און צום סוף ווילסטו ווערן א אפיקורוס?! — וואס דען וועט זיין דער תכלית פון מיר? איך זעה אויס ביי יעדן ווי א אידיאט, איך קען ניט קיין רוסיש ווארט, ניט ריידן און ניט שרייבן! זאג אליין טאטע, וואס פאר א פנים האב איך ביי דער וועלט?—וואס זשע ווילסטו מיין קינד?—איך ווי דערווייל לערנען די רוסישע שפראך!—טא קענסטו דאך לערנען מיט דיין שוועסטער רחל'ן, זי וועט דיך לערנען רוסיש, און דו איהר העברעאיש, און אזוי וועט איהר ביידע קענען, דו רוסיש, און זי העברעאיש. ער האט ניט געוואלט הערן מיין עצה און געוואלט אוועק פאהרן, האב איך אויף איהם אנגעשרינן. און פון אויפקרייגקונג האב איך זיך צוריקגעוויינט. ער האט ניט געקענט פארליידן מיינע יסורים, און האט געמוזט מסכים זיין מיט מיין עצה וואס איך האב איהם פארגעלעגט, אז ער זאל מיט רחל'ן לערנען העברעאיש, און זי וועט מיט איהם לערנען רוסיש, וויל זי האט געענדיקט 3 קלאסן גימנאסיע, און די איבעריגע צייט וועל איך מיט איהם לערנען הלכות שו"ב. מיין פלאן איז איהם שוין געפעלן, און ער האט זיך געזומען לערנען מיט רחל'ן העברעאיש און זי מיט איהם רוסיש. און האט זיך פלייסיק געזומען לערנען הלכות שחיטות, און אין א קורצע צייט איז ער אריים פון מיין לעהרע דער גוטער שו"ב, זיין חלף שטעלן, זיין שחיטה ובדיקה איז געווען צו בעוואונדערן, וואו ער איז געקומען, האבן איהם די רבנים און די שוחטים געגעבן הודאות. אלזא, איז מיין פלאן אויסגעפיהרט געווארן, אבער צום באדויערן ניט אין גאנצן.

זיינע לעהרע האט געדויערט 2 יאהר, דאמאלסט איז ער שוין אלט געווען 18 יאהר, און אין שנת תרס"ד אין די חדשים כסליו, טבת, שבט, האט ער ארויסגענומען די הודאות. דעם זעלבן יאהר נאך פסח, האט ביי מיר דער שוחט פון דזשאנקווי געבעטן אז איך זאל איהם שיקן מיין זוהן אויף א חדש, וויל ער דארף אוועקפאהרן קיין ליטא, און איך האב איהם געשיקט. ער איז דארטן אפגעווען דעם גאנצן חודש, און אלע בעה"ב האבן פון איהם אנגעקוואלן, זיי האבן איהם געוואלט צונעמען פאר א שוחט. אבער ער האט זיך אריינגענומען א געדאנק מיך אוועקצולאזן, און פאהרן קיין אמעריקע. ער האט מיר געגעבן צו פארשטעהן, אז זיין עמעריערן

קיין אמעריקע איז פאר איהם דער בעסטער פלאן, דארטן וועט ער האבן די פיינסטע שטעלע, און וועט ניט זיין פארמאסקירט, וויל דארטן געהן די שוחטים אירעפעאיש, און דא אין רוסלאנד מוזן זיי געהן פארמאסקירט געקליידעט און זיין פאנאטיש. איך האב איהם אפגערעדט. אבער ער איז געקומען צו מיר מיט אזא אויסרייד, אז איך מוז איהם לאזן פאהרן, אז ניט שטעל איך איין זיין לעבן אין א סכנה, איך האב איינגעזעהן, אז ער רעדט ניט פון וועג, האב איך איהם ארויסגענומען א פאספארט, און האב איהם געגעבן צוויי הונדערט רובל אויף הוצאות און האב איהם אפגעשיקט קיין אמעריקע.

קומענדיק קיין אמעריקע האט ער זיך געזומען לערנען מדעים, אין ער איז באוואוסט געווארן אין גאנץ אמעריקע, אפילו זיין פאטאגראפיע איז געווען אויף די זשורנאלן, מיר האט ער אויך צוגעשיקט, כדי איך זאל אויך זעהן. דערנאך איז ער אריין אין אוניווערסיטעט לערנען אויף דאקטר טיאולאג, און אזוי אויך איז ער אריין אין בית־המדרש הרבנים ענדיקן אויף רבינער. דאס איז געווארן פון מיין שוחטל דער ישיבה בחור, זאל איהם גאט העלפן ער זאל ענדיקן ביידע פאקולטעטן מיט הצלחה. און השי"ת זאל איהם אייביג באשיצן מיט הצלחה וברכה ובכל אשר יפנה יצליח.

מיט מיין רחל'ען איז אזוי פארגעקומען. נאך רפאל'יקס אוועקפאהרן, איז זי אריינגעפאהרן קיין סומפיראפאל, און האט אויסגעהאלטן עקזאמען פון 4 קלאסן און ארויסגענומען א אטעסטאט, און זי איז אהיים געקומען. איך האב געערבעט אז מיט דעם וועט שוין נעמען א עק, דען פאר א בעה"ב מיידל איז געניג 4 קלאסן. זי האט זיך אויסגערוהט ביז ימ"נ און גאר ניט געטאהן. פלוצלונג דעם 2־טן טאג סוכות, קומט מיר אהן א דעפעשעפון נחמה'ען, אז אוימיצער זאל קומען פון אונז, דען צוויי קינדער זענען פארשלאפט געווארן ביי איהר אויף שקארלעטינא. אלזא, איז רחל'ע געפאהרן אהין, און האט דארטן געפיהרט די שטוב און זי איז געווען ביי די קינדערלאך ביז זיי זענען געזונד געווארן.

אונטער דער צייט האט זיך אין איהר צוברענט דער חשק וויטער צום לערנען. צו ענדיקן די גימנאסיע עקסטערנע. און דעריבער האט זי ניט געוואלט אהיים קומען, וויל זי האט גוט געוואוסט אז איך וועל זי ניט לאזן לערנען וויטער. אלזא, איז זי געבליבן דארטן דעם גאנצן ווינטער, און אז איך האב געוואלט אז זי זאל אהיים קומען אויף פסח, האט זי מיר געשריעבן אז זי גרייט זיך צום עקזאמען, און אזוי ווי ס'איז שוין ניט וויט צום עקזאמען, קען זי ניט מבטל זיין די צייט מיטן פאהרן,

און בעט אז איך זאל איהר שטיצן מיט קאסטן, כאטש די לעצטע 2 חדשים. איך האב איהר צוגעזאגט צו שטיצן, ווייל איך האב סאיי ווי געוואוסט אז איך וועל גאר ניט פועל'ן. אלזא האב איך איינגעוויליגט צו צאהלן פאר לעהרערס, און פאר אלעס וואס זי דארף צום עקזאמען, און זי האט ב"ה אויסגעהאלטן דעם עקזאמען, און איז אהיים געקומען אויסגעמוטשעט. פונקט ווי רפאל'יקל אויב איהר געדינק, און איך האב מיט איהר געהאט די אייגענע מוטשעניע ביז זי איז צו די כוחות געקומען. דאן האט זי אנגעהויבן קלעהרן פון וויטער צו לערנען. איך האב בשום אופן ניט געוואלט איינשטימען, דען וואס וועט זיין דער תכלית פון איהר לערנען. איך האב איהר געגעבן צו פארשטעהן מיט גוטן אז עס קען שאדן אויף איהר געזונד, דען מיט שלעכטן האב איך מורא געהאט אז איך וועל נאך ערגער מאכן. זי אבער האט פעסט בעשטימט נאר צו פאהרן שטודירן, האב איך געמוזט איינשטימען.

זי האט זיך באלד אויסגעארבעט אין פעטערבורגער אוניווערסיטעט פאליטעכניקום אנצוקומען, און זי האט געדארפט ארויינטראגן 150 רובל שכר־לימוד פריהער פאר א יאהר. איך שיק אוועק די 150 רובל, און שפעטער מיט א חודש פאהרט זי קיין פעטערבורג אנצוקומען אין פאליטעכניקום, קומט אויס איהר וועג דורך יעקאטערינאסלאוו. דארט האט זי אפגעשטיגען זיך צו זעהן מיט מיין פרוי'ס קינדער. זי האט דארטן געזאלט פארברענגען א 3 טעג, ביז ס'וועט זיך איינזאמלן אלע סטודענטקעס, כדי זיי זאלן אלע צוזאמען פאהרן, און אין דעם איז מיין רחל'ע שלעכט געווארן, און האט זיך געפיהלט זעהר שלעכט. זי איז באלד געגאנגען צו א גרויסן דאקטאר. דער דאקטאר האט איהר אויסגעהערט און אויסגעפרעגט, און איהר געהייסן אהיים פאהרן, ווייל זי איז תמיד געוואוינט מיטן קרימער קלימאט, און זי איז אין יעקאטערינאסלאוו פערשלאפט געווארן פון פערעמענא קלימאט, היינט וווי קען זי זיין אין פעטערבורג? לכן, זאל זי אהיים פאהרן! אז ער האט איינגעזעהן אז ער וועט זי ניט אפהאלטן מיט קיין רייד אליין, האט ער איהר געוויזן א פאקט פון זיין אייגענער טאכטער, וועלכע האט איהם ניט געפאלגט, און איז אפגעפאהרן קיין פעטערבורג, און איז פון נאך פ'יעל קאסטן געשטארבן, און אלעס וווייל דער שלעכטער קלימאט האט אויף איהר געווירקט,—מיט דיר וועט זיין דאס זעלבע.—געווהנליך נאך אזעלכע רייד פון אזא גרויסן דאקטאר איז זי ביי זיך געפאלן געווארן, און זי האט זיך אומגעקערט אהיים.

די 150 רובל האב איך אויסגעקלאפט שעט און ארויסגעריסן פון זייערע הענד צוריק. יעצט איז זי געבליבן אין דער היים. איך בין מיט דעם

צופאל צופריעדן געווען. איך האב געדיינקט אז יעצט וועט זי שוין ניט וועלן וויטער לערנען. זי אבער האט איהרס גוט אין זינען געהאט, און ניט געוואלט הערן פון שדוכים, פון א תכלית, נאך מיין מיינונג נאך. נאך איהר מיינונג איז דער תכלית שטודירן, און אז ניט פעטערבורג, איז דא אנדערע שטעדט אין אויסלאנד וואו דער קלימאט איז וואַרים אזוי ווי אין קרים, און מ'לערנט פריי, אונבעגרענצט. בקיצור הדבר, זי האט מיך אזוי לאנג געמוטשעט, ביז איך האב געמוזט איינוויליגן אז זי זאל פאהרן קיין פאריז, נאר אזוי ווי דארטן דארף דאך קאסטן פיעל געלד, און איך פיהל מיך ניט אין מיינע כוחות, האב איך מיט איהר אויסגענומען אז נאר 1 יאהר זאל איך איהר אויסהאלטן, און אויף וויטער זאל זי זיך אליין פערדינען. אבער איך האב מיך אפגענארט, דען 3 יאהר כסדר האב איך איהר אויסגעהאלטן. אין פאריז האט זי געלערנט אין יורידישעסקי פאקולטעט און געקאסט פיעל, און אליין האט זי זיך אויך געמוטשעט, און איז נאך ניט פערטיג. איך האב איהר זעהר געוואלט זעהן, האב איך איהר געשיקט אויף הוצאות, און סוף די 3 יאהר איז זי אהיים געקומען אויף א 3 חדשים.

אויפ'ן 4־טען יאהר, צו ענדיקן דעם פאקולטעט האב איך איהר שוין ניט געקענט העלפן, האבן איהר שוין געשיקט די ברידער פון אמעריקע אויף צו לעבן, אויך דער קלענערער ברודער שלמה'לע האט איהר אונטערשטיצט צו ביסלאך, און היינטיגם יאהר וועט זי שוין קענען ענדיקן אין פאריז, און קומען צו איהר ציעל.

יעצט איז מיר נאך געבליבן צו בעשרייבן וועגן מיין יינגסטן קינד, דאס מעזיניקל שלמה'לע. פון קינד וויס אהן האט ער פיעל געליטן פון קרייזקליכע צופאלן. פון 4 יאהר אהן האט ער אנגעהויבן ליידן פון צעהן וועהטאג. אלע חודש פלעגט ער איינפאלן, און מיר פלעגן אסך אויסשטעהן פון איהם, אז ער איז אלט געווארן 6 יאהר, האט ער שוין אנגעהויבן וואקסן וי אלע קינדער, ער איז געווארן געזונד און געלערנט, און גוט אויספייעט. אין 7־טן יאהר פון זיין עלטער איז ער נעבאך געווארן א יתום, זיין וויינען, און זיין קלאגן נאך זיין מוטער. איז געווען צו בעוואונדערן, אז אזא קליין קינד זאל אויף אזוי פיעל פארשטעהן פון זיין גרויסן אומגליק וואס ס'האט איהם געטראפן. און אז די שטיף מוטער איז אנגעקומען איז ער דער ערשטער צו איהר צו געוואקסן געווארן, און זי האט איהם ליעב בעקומען, און ער האט איהר אויך ליעב געהאט. נאר מיינט ניט אז מיין 2־טע פרוי האט פון איהם קיין יסורים ניט געליטן.

אין מינט ווינטער אין חדש שבט, אין א שבת וועט מיר האבן אפגעגעסן סעודת שבת, לאזט זיך דאס קינד ארויס פון הויף. איך פרעג

איהם וואוהין געהסטו? — איך געה מיר ברענגן א חבר זיך צו שפילן מיט איהם, איך קום באלד צוריק.—ער איז אוועק, און איך בין אזוי געלעגן און בין אנשלאפן געווארן, איך הער עפעס פון שלאף ווי מ׳דרעהט מיט דער טיהר אהין און צוריק, איך עפן די אויגן, זעה איך ווי מיין רחל׳ה דרייט זיך אין זאל און רעדט שטיל. איך געה אריין אין זאל, זעה איך אז שלמה׳לע ליגט אויפן דיוואן, און זי לעגט איהם נאסע האנטוכער. איך לויף צו מיט שרעק, און פרעג וואס איז דארטן? ענטפערט ער — גאר ניט טאטע, איך בין געפאלן, לייגט מיר רחל׳ע צו קאלטע וואסער—איך גיב א קוק, דאס קינד איז שרעקליך בלאס, און אויף די קניע פונם פיסל איז די הויזן צוריסן, און א שטיקעל פלייש איז אויך אויסגעריסן. ער האט זיך געבעטן אז ער ווי ל ארויסגעהן לאזן די השתנה. און ווי דערשראקן בין איך געווארן, אז איך האב דערזעהן אז די השתנה איז ניט וואסער נאר רויטע שווארצע געדיכטע בלוט, איך גיב א געשריי אז באלד זאל מען לויפן נאכן דאקטער, אז דער דאקטער איז געקומען האט ער איהם באטראכט, און האט געזאגט: אז ער האט געכאפט א שטארקן קלאפ ווען ער איז געפאלן אויף די שטיינער. הכלל, ער האט געהייסן איהם לעגן איז צו די פאטשקים און צום קאפ, און מען זאל איהם ניט געבן קיין עסן, און מען זאל איהם ניט ריהרן פונם ארט 3 טעג. מיר האבן שוין פון זיין לעבן ניט געהאלטן, נאר אז ס׳איז דא יאהרן, און ס׳איז באשערט צו לעבן טרעפט אלעס צו דער רגע. למשל, ווען איך מאך איהם ניט דעם אנאלים, וואלט איך ניט געווואוסט די סכנה פון זיין קריינק.— ווייטער, ווען מ׳טרעפט דעם דאקטאר ניט אין דער היים, וואלט א סאך געדויערט ביז ער וואלט געקומען, און דא איז א מינוט געווען טייהער.—ווייטער טרעפט זיך, אז אין באכציסעריי איז קיין אייז נישטא צו קריגן, און יעצט האט זיך גראדע געמאכט, אז ס׳איז יא געווען האט די פרוי איהם גראטעוועט וויי א ציטערליכע מוטער. ווער שמועסט נאך דער קריינק, אז מ׳האט איהם בעדארפט פאפראווען זיין געזונד און היטן איהם מיט גוטע שפייזן. די דאקטארים האבן מיר געזאגט אזוי ווי ווי ער איז א יונג קינד, וועט דאס פארהיילט ווערן. מ׳דארף נאר זעהן אז ער זאל קיין שווערע זאך ניט הייבן, און ניט ארבעטן שווער, ביז ער וועט אלט זיין 30 יאהר. דערום האבן מיר דאס קינד ניט אפגעגעבן פאר א בעל־מלאכה, און מיר האבן איהם געלערנט עקסטערנע — ביז ער האט אויסגעהאלטן עקזאמען אויף פיער קלאסן גימנאסיע. — און שפעטער האבן מיר איהם געגעבן אין א אפטייק פאר א אפטעקארסקע אטשעניק, און נאכער פאר ״פאמאטשניק פראוויזער״, און דערביי האט ער געדארף שטעהן צום פריזאוו. ער האט זיך געשטעלט צום פריזאוו און

מען האט איהם אפגענעבן פאר א סאלדאט. אוודאי האב איך געווינט דערוויף וואס אזא טייהער קינד זאל געהן דינען, ובפרט אז ער טאר נאך ניט טאהן קיין שוועריגקייט, און דערצו קען איך שוין גאר ניט טאהן, נאר גאט בעטן אז ער זאל מיר זיין צו הילף, און מיר העלפן איהם ארויס צו ראטעווען פון גוי'שע הענט. און אזוי איז געווען. גאט האט מיר געווזן א וועג ווי ארום איהם צו ראטעווען, און ס'האט מיך געקאסט העכער 300 רובל און ער איז ב"ה בעפרייט געווארן, און ער האט אפילו ניט אויספייעט אהן צו קומען א קאזארמע. ער איז צוריק אוועק צו זיין ארבעט אין אפטייק, און אזוי ארבעט ער אלעס פאמאטשניק פריווייזאר ביז היינטיקן טאג.

דערווייל ענדיקן זיך ביי איהם די 3 יאהר אלס געהילף, און דארף שוין אנקומען אין אנדערסיטעט אויף פריווייזאר ענדיקן, און דאן וועט ער שוין קענען דינקען פון היראטן, און האבן געגרייכט צו זיין ציעל אין לעבן.

יעצט אז איך האב שוין אלעס דיטליך ארויסגעשריבן פון מיינע קינדער מיט זייערע פאסירונגען, וועלן מיר זיך אומקערן פארצוועצן די אלגעמיינע בעשרייבונג מיינע, וועלכע קען אינטערעסירן מיינע קינדער און אויך יעדן זייטיקן לעזער.

אויב איהר געדענקט האב איך אייך שוין לאנג צוגעזאגט צו בעשרייבן, וואס ס'איז פארגעקומען מיט מיינע שונאים, ווי יעדער פון זיי איז באשטראפט געווארן, וועל איך עס יעצט מקיים זיין, ווי איהר וועט פון ווייטערדיקן ערצעהלונג געווואר ווערן.

קאפיטעל כ״ט.

פערקויפט די חזקה און געפאהרן נאך ארץ־ישראל. דער שלעכטער סוף פון אלע מיינע שונאים. געקויפט די הויז פון דעם קראים פאר די באכציסערייער קהלה. דער בעזוך ביים משומד קיזלשטיין. דערצעהלט דעם משומד די געשיכטע פון דעם בעש״ט. דעם משומד מחזיר למוטב געווען. דער משומד קויפט אפ ביי מיר די הויז אויף א מקוה. ער שטארבט אלס יוד.

שוין 18 יאהר אז די רדיפות אויף מיר האבן זיך אויפגעהערט. אזן אונטער דער צייט האב איך אויספייעט צו פריסטרויען אלע מיינע קינדערלאך און זיי אונטערשטיצן, ווי אייך איז שוין אלעס בעוואוסט פון מיין ביז אהעריגע בעשרייבונג. די עלטער ביי מיר איז שוין אויך אנגעהויבן אונטערצוקומען, און מ׳מוז אנהייבן צו טראכטן ווי ארום זיך צו פארזארגן אויף דער עלטער. און נעמען קלערן וועגן א פלאץ אויף שחיטות וואו מ׳קען אויסהאלטן א שוחט, וועז ער קען שוין ניט הארעווען. דען דא אין באכציסעריי איז דאך אזא שטאדט, וואס כל זמן אז דער שוחט קען הארעווען האט ער זיין שטיקל ברויט, און אז ער קען ניט הארעווען האט ער שוין גאר ניט, וואהרום קיין פענסיע איז נישטא פון וועמען צו ערווארטן און צו בעקומען. אלזא, מוז מען אליין זעהן, און זארגן בעצייטנס. האב איך בארעכנט צופארלאזן דאס ארט, און איבערגעבן מיין חזקה א שו״ב הראוי לכך, און אליין פאהרן קיין איה״ק, און דארט צו פארברענגען מיינע לעצטע ביסל יאהרן, וויפיעל ס׳איז מיר נאך באשערט צו לעבען,

3 יאהר האב איך געזוכט א שוחט אויף מיין ארט, און סוכ״ס האב איך געפונען א שוחט און איהם פארקויפט די חזקה מיינע פאר 600 רובל. און נאך 35 יאהר דינסט האב איך פערלאזט באכציסעריי און בין ב״ה געקומען לארץ־ישראל, וואוהין מיין הארץ האט שטענדיק געגלוסט, און האב ב״ה זוכה געווען זיך צו באזעצן אין פתח־תקוה. — מיין ביאוגראפיע וואס איהר לייענט יעצט שרייב איך אין פתח־תקוה מיט א לויב צו השי״ת וואס ער האט מיר מזכה געווען מיט גוטע געבילדעטע עהרליכע קינדער,

און מיט נחת פון זיי, ס׳זאל מיר ח׳ו ניט פארשטערט ווערן. זיי שטיצן מיך אויף מיין עלטער מיט כבוד, אזוי אז קיין זאך פעלט מיר ניט, נאר גאט צו דינען און צו לויבן פאר זיינע חסדים. און ועל כולם וואס ער האט מיך מזכה געווען צו זיין ביים לעבען אין ארץ ישראל.

* *
*

יעצט מוז איך אייך בעשרייבן פאדראבנע, ווי ס׳איז צוגעגאנגען מיט די אלע וועלכע האבן מיך גערודפ׳ט און גענפיניקט, וועט איהר זעהן אז ביי גאט ווערט קיין זאך ניט פארגעסן און קיין זאך ווערט ניט פארפאלן.

צום אלעם ערשטן וועל איך אייך בעשרייבן פון ש. מייסטער דעם פרומען יודן, וועלכער האט געפיהרט כלומר׳שט די פרומע ראלע, און האט אלעם אריינגעלעגט אין יראת־שמים, און ער האט געהאט דעם גרעסטן טהיי׳ל אין מיינע רדיפות, ווי אייך איז שוין בעקאנט. איהם האט גאט געשטראפט. וואס ביי איהם איז אוועקגעקומען א קינד פון עטליכע יאהר, נאכהער א בחור פון 18 יאהר, און נאכהער א בתולה פון 19 יאהר, און שפעטער מיט א שטיקל צייט די פרוי זיינע, און דאך האט ער אין גאנצן ניט חוזר בתשובה געווען. ער האט קיין שום נחת פון זיינע קינדער ניט געהאט, נאר צער און יסורים געליטן. נאר איין טאכטער האט ער געהאט אין פיאודאסיע וואס האט זיך געלעבט נישקשה, און זי האט געוואלט דעם פאטער איהרן אביסל נחת פערשאפן, האט זי איהם ארויסגעבעטן צו זיך ער זאל ביי איהר אביסל פערברענגען און האבן פון איהר נחת. און דאס איז געווען די סבה פון זיינע לעצטע געצעהלטע טעג, אז ער זאל אפפאהרן פון זיין שטאדט באכצייסעריי, וואס ער האט פאר איהר אזוי זיין לעבן געשטרעקט און איז אין א פרעמדער שטאדט געשטארבן. 3 טעג איז ער ס״ה געלעגן צו בעט, און וועדליג מ׳האט מיר דערצעהלט, האט ער פאר זיין טויט חרטה געהאט, און האט תשובה געטאהן וואס ער האט מיך געווען. — אויב ס׳איז אמת בין איך איהם מוחל.

זיין שוואגער מעדוועדיע, איז די פרוי זיינע ביי איהם געשטארבן, און האט איהם איבערגעלאזט יתומים, און שפעטער מיט עטליכע יאהר איז ער אליין אויך געשטארבן.

דער אקערמאן איז פארוואלטער געווארן אין פיאודאסיע און האט געלאזן א ארימע אלמנה מיט צוואזעגע קינדער, זיינער א זוהן איז געווארן א משומד.

גרינבלאט דער שוסטער, איז אויך פארווארפן געווארן אין פארשידענע שטעדט זוכנדיק פרנסה, און איז פארבליבן אין א שטאדט יאלטא, דארטן

איז ביי איהם אראפ א טאכטער פונם וועג. און זיינע זיהן זענען אויך קיין לייטישע ניט געווען. געלעבט האט ער זעהר ארים ביז ער איז געשטארבן אהן א שום נחת פון קינדער.

משה קאלק איז פארטראגן געווארן קיין פיריקאפף צו גאסט, און עס האט זיך איהם פערגלוסט זיך צו באדן, און איז דערטרונקען געווארן. דא איז געבליבן זיין פרוי א אריטע אלמנה מיט קלייניע קינדערלאך, און זי איז צו מיר אנגעקומען נאך הילפע, און איך האב זיי געשטיצט וי וייט מעגליך. די אלמנה האט זיך געמוטשעט ביז זי איז ערגעץ אוועק מיט די קינדער אין א אנדער שטאדט, ווייל דא איז איהר שוין אומעגליך געווען צו לעבן, — א שעהנער סוף פון איהם...

זייערע נאכטענצערס ירחמיאל ברוצקי דער שניידער, ער מיט זיין אלטער פרוי האבן ניט דערלעבט אפילו איין קינד התונה צו מאכן. 3 טעכטער און 2 זוהן פערזיצן,—א בתולה פון 30 יאהר איז געשטארבן, די איבעריקע 2 טעכטער זיצן נאך. איינע איז אלט 38 יאהר און די 2־טע איז אלט 40 יאהר.

דער עלצטער זוהן פון א יאהר 50 האט זיך געפונען א ערלעטע פאר א סוכנת, און דער צווייטער 43 יאהריגער זוהן זיצט אזוי, און געפינט זיך ביי די עלטערן. דער אלטער איז יעצט אין שנת תרע"ג געשטארבן, און די אלטע לעבט נאך.

דער שונא מיינער רייזנער, איז אויך פארווארפן געווארן אין א פרעמדער שטאדט און דארטן געשטארבן, און האט געלאזט א יונגע אלמנה מיט קלייניע קינדער. און נאך און נאך שונאים מיינע וועלכע ס'איז מיר שווער זיי אויסצורעכענען, איז פון זיי גאר ניט געבליבן קיין שריד ופליט. קיין אייניגער פון מיינע שונאים איז ריין ניט געבליבן. נאר איינער איז יא געבליבן און האט געהאט די זכיה צו פערבלייבן אין זיין שטאדט בעה"ב.

פון דעם אנפיהרער ראבינער ר' לייבענו און פון זיין שטראף וואס ער האט געהאט וועל איך אייך יעצט דערצעהלן.

ער האט פארמאגט ס"ה 4 טעכטער און איין אייניציגן זוהן. איין טאכטער א בתולה פון א יאהר 18 איז געשטארבן ר"ל נאך א לאנגע קרייניק. די איבעריקע 3 טעכטער האט ער חתונה געמאכט, אבער ער האט פון זיי ווינציג נחת געהאט. דער בן יחיד זיינער איז אויך קראנק געווארן און איז געשטארבן ר"ל, און ער אליין איז געווארן א בעל מרה־שחורה. וואס שטענדיק האט מען איהם געמוחט היטן, ער זאל זיך דאס לעבן ניט נעמען. ער פלעגט ארומפאהרן פון איין טאכטער צו דער אנדערער. ביז

ער האט פערקויפט די הויז זיינע, און איז אין גאנצן ארויסגעפאהרן פון באכציסעריי, און האט פערלאזט די שטאדט, און ביז זיין טוידט וועט ער זיין אין דער פרעמד.

דאכט זיך מיר, אז איך האב שוין ארומגערעדט וועגן די בעשטראפונג פון מיינע שונאים וועלכע זענען בעשטראפט געווארן פון גאט. יעצט איז שוין צייט זיך צוריק אומצוקעהרן צו מיין ערצעהלונג ווי איך בין פון זיי אפגעריזט, און וואס פאר א זכיה איך האב געהאט פאר מיין פערלאזן באכציסעריי, און וואס איך האב אויפגעטאהן לטובה פאר מיין קהלה. זיי זאלן פון מיר האבן א אייביגן אנדענקונג לדורי דורות. כאטש איך האב פאר מיין אייגענעם קאפיטאל ניט געקענט דאס שאפן, אבער ס׳איז ביי מיר א גרויסע זכיה, אז איך האב דאס געקענט שאפן דורך מיינע השתדלות, כאטש דורך א אנדערן נדבן. דערפון וועט איהר זעהן אז מ׳דארף האבן נאר א אמת׳ן רצון גוט׳ס צו טאהן, דאן העלפט השי״ת און עס ווערט געטאהן ווי מען ווינטשט זיך, כאטש מ׳האט ניט קיין רייכטום, אבי נאר א רייכן גוטן רצון.

אלע יאהרן האט מיך געקרויגט, צייט וואס איך האב געוואוינט אין באכציסעריי, אז קיין גוטע מקוה איז דארטן נישטא. די מקוה איז נאך געבויעט נאכן אלטן סטיל, מען דארף אראפגעהן 30 טרעפ אין דער טיף, און די מקוה אליין איז שוין אלט, און האלט ביים איינפאלן. האב איך תמיד געטענה׳ט צו די גבאים און צו די בעה״ב, אז מ׳זאל פאריכטן די מקוה, אדער מען זאל מאכן א נייע מקוה, און דאס האב איך ניט געקענט פועל׳ן ביי זיי בשום אופן. און אזוי האבן די ווייבער ביסלעכווייס אויפ־געהערט צו געהן אין מקוה, פשוט ווייל זיי האבן מורא געהאט עס זאל ניט איינפאלן. אנדערע ווייבער פלעגן פאהרן קיין סומפיראפאל, סעוואסטאפאל, און עס פלעגט זיי אפקאסטן א טבילה העכער א רובל, האבן זיי אויך אויפגעהערט צו פאהרן. אלזא, האט דאס מיך זעהר געקרענקט. האב איך געארבעט מיט אלע מיינע כוחות און בין גלאפן צו די גבאים און צו די בעה״ב, אז זיי זאלן זעהן כאטש צו פאריכטן די מקוה.

דערווייל האבן זיי זיך גענומען בויען א גימנאסיע, וואס אויער האט אוועק גישענקט א בוי־פלאץ פאר 800 רובל, און 800 רובל האט ער נאך געגעבן צושטייער אויף צו בויען. אויף איהם קוקנדיק האבן נאך בעה״ב געגעבן גלד צום בויען. אז איך בין געקומען צו זיי פערלאנגען אז זיי זאלן געבן אויף צו פאריכטן די מקוה, האבן זיי געזאגט, אז יעצט קענען זיי ניט געבן אויף דעם, אז מען וועט ענדיקן די גימנאסיע וועלן זיי מאכן א מקוה אויך.

אז מ׳האט געענדיקט די גימנאסיע, בין איך ווידער צו זיי געגאנגען, האבן זיי מיר געענטפערט, אז זיי האבן חובות צו צאהלן, און אז זיי וועלן אויסצאהלן וועלן זיי שוין זעהן מאכן א מקוה.

דאס האט מיך זעהר געקרענקט וואס אפילו די עהרליכע ווייבער געהן שוין אויך ניט, און פאהרן ניט זיך טובל׳ען. נאר איך האב אבער בעסער ניט געקענט מאכן. פלוצלונג הער איך אז עס האט זיך געיאוועט א קראימער, וועלכער האט א ירושה א דירה נעבן דער שוהל וואס נאר א וואנט איז מפסיק פון זיין הויז צום שוהל, און דארטן אין הויף געפינט זיך א גרויסער טיעפער ברונען מיט וואסער, און הייזער און קלייטן געהן אין גאס אריין. אז איך האב דערהערט, אז דער קראימער איז געקומען זוכן א קונה אויף זיין הויז, האט מיר די האפענונג געגעבן א שטראל, אז דא קען קומען א ישועה צו דער מקוה. בין איך באלד געלאפן צו די גבאים און צו די בעה״ב, און זיי פארגעשלאגן אז זיי זאלן די געלעגנהייט ניט איינ־לאזן, און זיי זאלן דאס ביי איהם אפקויפן. האבן זיי זיך אויסגעלאכט פון מיר, און מיר געזאגט: — ער איז ניט איין יורש, אויף דעם הויף איז דא אסך יורשים, ער אליין איז נאר קיין יורש ניט, נייערט זיין פרוי האט א חלק ירושה, היינט ווי קען ער פארקויפן? און ווי קען מען ביי איהם קויפן? איהר זעהט דאך אליין אז קיינער קויפט ניט ביי איהם! — איא א שעהנע טענה. איך אבער האב זיי קאם איינגעבעטן אז זיי זאלן מיט מיר אריבער געהן צום נאטאריום וועלכער איז אויך א יוד פון אונזערע בעה״ב, און ער זאל לאזן רופן דעם קראים, און הערן וואס פארקויפט ער, און ווי ארום האט ער דעם כח־הרשאה צו פארקויפן. דער קראים איז געקומען און וווייזט, אז ער האט א כח־הרשאה פון זיין פרוי וועלכע איז די יורש׳טע פון דעם הויף, און ער זאגט — אז כאטש ס׳איז דא נאך יורשים, דאך נעמט ער אויף זיך, אז ער וועט זיך מיט זיי אויסגלייכן, צו קיינעם האט דאס ניט, נאר מ׳זאל זיך מיט איהם פערגלייכן מיט דעם פריי, און איהם געבן האנד געלד, דאן גיט ער א וועקסל, און דאס וועקסל זאל איינ־געגעבן ווערן אין ״אקרוזשנאי סוד״. און דארטן וועט דאס הויז פארקויפט ווערן פארן חוב, און דאן זאל מען איהם דערצאהלן דאס איבעריקע געלד. נאך די אלע רעידעס פון דעם קראים, האט דער נאטאריום גזעזאגט זיין מיינונג אז מ׳קען דאס טאהן. אבער די געלד וואס מ׳גיט איהם קען זיין איינגעשטעלט. געווענליך האבן זיך די גבאים אפגעטרעסעט פון דעם, און האבן געוואלט אוועקגעהן, איך אבער האב זיי ניט געלאזט בשום אופן אוועקגעהן, נאר זיי זאלן ענדיקן מיטן קראים. מיינע טענות האט זיי פון געדולד אריסגעבראכט. האבן זיי גזעזאגט צו מיר, — גוט. קויפט אז איהר

פארשטעהט אז מ׳קען קויפן, און אויב איהר גלייבט אז די השגחה שפילט דא, טא גיט איהם געלד, און לאז דאס זיין פאר אייך! און אז ס׳וועט געהן גוט, דאן וועלן מיר אייך אומקעהרן אייער געלד. איך האב בעשלאסן טאקע אזוי צוטאהן, און באלד געענדיקט מיטן קראים און איהם געגעבן האנד געלד צווישן הונדערט רובל און גענומען ביי איהם א וועקסל, און האב דאס שפעטער איבערגעגעבן א אדוואקאט, און האב אפגעמאכט מיט איהם אז איך וועל בעקומען די קופטשע פון ״אקרוזשנאי סוד״ דאן דארף איך איהם געבן 110 רובל פאר זיין טרחא. אויך מיטן קראים האב איך אפגעמאכט א פאפיער, אז די הויז האב איך געקויפט ביי איהם פאר 1000 רובל, צווישן הונדערט רובל האט ער גענומען ביי מיר האנד געלד, און שפעטער מיט 3 חדשים דארף איך איהם געבן די איבעריקע געלד. מילא, אלע האבן געלאכט און געזאגט: אז דער שוחט האט זיך געפאקט, און עס איז נעבאך פארפאלן זיין געלד. אבער איך האב קיין דאגה ניט געהאט, מיך האט נאר געהארט וואס עס געדויערט אזוי פיעל די געשיכטע.

עס איז שוין באלד אוועק א יאהר, ואין קול ואין עונה. דער בית־המשפט רופט מיך ניט ארויס און מאכט ניט קיין טארגעס, און זיי אלע לאכן פון מיר. אבער מיר הארט ניט, ווייל איך בין פערזיכערט אין השי״ת אז איך וועל ניט נזוק ווערן ח״ו, דען איך בין דאך נאר א שליח מצוה. און איך מיין ח״ו ניט פון מיינעט וועגן, איך האב ניט געקויפט די הויז אויף מסחר נייערט לשם מצוה. און מיין איינשטעלן זיך איז נאר לשם מצוה, וועל איך געווים מצליח זיין, און אזוי איז געווען. די הויז איז געבליבן פאר מיר. איך האב איינגעצאהלט דעם קראים 700 רובל, און מעהר האב איך פון מיין קאפיטאל ניט פארמאגט, האב איך געוואלט ביי זיי די איבעריקע 300 רובל, האבן זיי דאס אויך ניט געוואלט געבן. נאר השי״ת האט מיר מיט דעם אויך ארויסגעהאלפן, דען גראדע אין דער צייט האב איך בעקומען פונם נייעם שוחט די דריי הונדערט רובל דורך דער פאסט פאר מיין חזקה געלד, איז געהענדיק גלייך פון דער פאסט האב איך בעצאהלט דעם קראים די דריי הונדערט רובל, און ער האט מיר אויס־געגעבן א פאפיער, אז פון היינט אהן און וויטער האט ער צו מיר גאר ניט קיין טענות ומענות אויף אייביג.

יעצט דארף מען אנהייבן צו טראכטן ווי אזוי וועל איך בעקומען מיין געלד צוריק, איך דארף דאך אפפאהרן לארץ־ישראל, און זייער באלאנג וויים איך גאנץ גוט, אז מעהר ווי צווי הונדערט רובל האבן זיי ניט אין דער קאסע, און וואס וועט שוין זיין אז מ׳וועט שוין צונויפנעמען נדבות אויף מיר צו בעצאהלן די 1150 רובל, דארף מען דאך בויען; און אז איך

וועל אוועקפאהרן וועט מען ניט בויען, דען איך קען דאך מיינע גבאים — און דאן וועט מיין וואונטש ניט אויסגעפיהרט ווערן. אלזא, האב איך בארעכנט אזא פלאן, אז איך זאל ארויספאהרן אין דעם געגנד נאך נדבות. זיי האבן זיך אפילו פון מיר אויסגעלאכט, נאר איך בין ביי זיך ניט אראפגעפאלן און בין ארויסגעפאהרן, און האב אין גאנצן צונויפגענומען צעהן רובל. פון דעם האב איך ארויסגעזעהן אז דאס איז ניט קיין פלאן.

דאן האב איך בארעכנט, אז איך זאל צושטעהן צו איינעם א גביר אין סעוואסטאפאל וועלכער איז א געבוירענער א באכציסעריייער. אלזא, האב איך געגומען מיינע 2 ראשי הקהל, און מיר זענען אהין געפאהרן. אבער ניט דאס וואס איך האב גערעכנט האט ער געגעבן. איך האב גערעכנט אז איינס פון די צוויי זאל ער טאהן, אדער ער זאל בויען די מקוה אויף זיינע קאסטן און ס׳זאל הייסן אויף זיין נאמען—עפטמאן—אדער ער זאל אפצאהלן פארן חצר, און דער חצר זאל זיין אויף זיין נאמען, אזוי האב איך געדיינקט. אבער דער גביר האט אנדערש געטאהן, ער האט אונז געגעבן א נדבה פון הונדערט רובל, און זיין זוהן 25 רובל. עס האט ניט געהאלפן מיין בעטן, ער וויל מעהר ניט געבן. ער האט נאר צוגעזאגט אז ביים בויען וועט ער נאך געבן, אויב מ׳וועט נאך נייטיג בעדארפן. אלזא, מיר האבן בעסער ניט געקענט מאכן, און מיר זענען אהיים געפאהרן, און די ראש־הקהל לאכן כלומר׳שט פון מיר, — נו, ר׳ פיניע בער, איהם האט שוין די גרעסטע העלפט. איא? — זאג איך: לאכט ניט, דערווייל איז דאס דאך א גוטע נדבה, הלואי וואלטן מיר אנגעטראפן נאך אזעלכע מנדבים, וואלטן מיר שוין געקענט בויען די מקוה. אבער וואו נעמט מען זיי?

שפעטער מיט א שטיקל צייט האב איך וויטער געפונען א גביר וועלכער וואוינט אין פיאדאסיע און איז אויך א באכציסעריייער געבוירענער. אלזא, איז ביי מיר געבליבן, אז איך זאל זיך וועגדן צו איהם. איך האב דאס פארגעלעגט פאר מיינע ראשי־הקהל וואס איך וויל טאהן, האבן זיי ארויס־געלאזט א געלעכטער, — וואס? צום משומד ווילט איהר זיך וועגדן? און אונז אויך מיט שלעפן אהין? וואס אייך קען אינפאלן, שלאגט אייך דאס ארויס פונם קאפף, ער וועט אייך גאר ניט געבן! פאהרט אליין וועט איהר זעהן וואס דאס איז! — און אזוי בין איך אליין אוועקגעפאהרן צו איהם. און האב אלעס געפועלט נאך בעסער ווי עס איז מיט איהם צוגעגאנגען, אביסל מאריך צו זיין, און דערצעהלן ווי עס איז מיט איהם צוגעגאנגען, און ווער ער איז געווען, און וואס פאר א מענטש ער איז גווען. — און דאס טוה איך צוליעב דעם אייבידן אנדענק פון ר׳ נתן נטע ב״ר אהרן קיזיל שטיין מפיאדאסיע.

דאס וויסט איהר דאך, אז ער איז געווען א באכציסערייער געבוירענער, און פון א לייטישע פאמיליע. זיין משפחה איז צושפרייט אין פיעל שטעדט פון קרים. למשל: סעוואסטאפאל, סומפיראפאל, מילאטאפאל, פיאודאסיע, וועו שמועסט אין באכציסעריי איז כמעט אלע זקני המשפחה, די עלטערע ברידער, די שוועסטער, זענען די פיינסטע בעה״ב, און האבן די גרעסטע דעה אין שטאדט, און פון זיי שטאמט אט דער גרויסער פיאודאסיער גביר דער נדבן מיינער. ער איז א משומד און וואונט מיט א פרוי אויך א משומדת, און איז א פראצענטניק. די משפחה האט זיך געווויס געשעמט מיט איהם. און וועו ס׳איז אויסגעקומען א סכסוך צווישן איינעם פון דער משפחה מיט א זייטיקן, האט מען באלד פארגעווארפן פון דעם ברודער דעם משומד.

מיט אמאל הער איך אז דער משומד האט אריינגעשריבן א בריעף, און בעט ביי דעם קהל אז מ׳זאל ביי איהם צונעמען א ספר תורה וואס ער וויל שיינקען אין שוהל אריין, און אזוי וויי זיין עלטערער ברודער איז ראבינער, און נאך א ברודער ראש הקהל, און א פלעמעניק א גבאי, דערום וועט מען איהם פארגעווויס ניט אפזאגן. אבער עס איז באלד געווארן א פערזאמלונג, און אייניגע האבן געשטימט אויף יא צונעמען די תורה, נאר ער זאל נאך געבן געלד דערצו. אבער מיין מיינונג איז געווען גאר א אנדערע, איהם ניט מדחה צו זיין, נאר להיפוך איהם מקרב צו זיין, אז איהם ציעט יא דאס הארץ צו א גוטע זאך צוטאהן, דארף מען ביי איהם צונעמען די ספר תורה און איהם מקרב זיין. די משפחה זיינע האבן בשום אופן ניט דערלאזט אז מ׳זאל ביי איהם צונעמען די ספר תורה. זיי האט נאך פארדראסן וואס פלוצלונג האט זיך דער משומד אנגעהויבן לאזן הערן, און מ׳רעדט פון איהם אין אלע גאסן. וואו מ׳גיהט, און וואו מ׳שטעהט, הערט מען ריידן פון דעם משומד, וועו דער משומד איז, און וואס פאר א פארפלעקטע משפחה די קיזיל־שטיינ׳ס זענען. דאס אליין האט דער משפחה שטארק פארדראסן. אזוי ארום האט זיך דער משומד אפ־געצויגן פון זיין געבורטס שטאדט, און פון זיין משפחה, און האט זיך געוועגדעט קיין קראסובאזאר. דארטן האט דער חכם זצ״ל געהייסן צונעמען ביי איהם דעם ספר תורה. וווייזט אויס אז ער האט אויך געהאלטן מיט מיין מיינונג, ד. ה. אז דא ארום קען ער וועלן א בעל תשובה. דען ער האט צו־געשטימט צונעמען ביים משומד די ספר תורה, בתנאי ער זאל פריהער געהן זיך טובל זיין, און דורך דעם האפט ער, אז ער וועט וועלן צוריק א יוד. ער האט ביי איהם געמומען דאס וואלט, אז ער זאל וועלן צוריק א יוד. געווהנליך האט ער איהם צוגעזאגט, און טאקע פון יענער צייט, האט

ער זיך אנגעהויבן לאזן הערן מיט גרויסע צדקות אין פערשידענע קהלות. באכציסעריי אבער, האט ער אויסגעפעהלט, דען די שטאדט האט ער געהאסט. די צייט לויפט און ס׳איז אוועק 23 יאהר, אלע זיינע ברידער זענען אויסגעשטארבן און אויך אלע זיינע געגנערס. אין דער צייט איז אלעס איינגעשטילט געווארן, און די גאנצע געשיכטע איז פארגעסן געווארן.

איך קלעהר ארום די זאך, און פרעג זיך וועגן דעם נפש, זאגט מען מיר אז ער איז א קארגער, און טרייבט ארימע לייט פון דער שטוב, און עס געפינט זיך צייטן וואס ער טוהט גוטס, אבער מ׳דארף איהם צוטרעפן צו די גוטער שעה. היינט גיהט טרעף וועג זיין גוטע שעה איז. האב איך אזוי באקלעהרט. אז פריהער זאל איך אריינשרייבן א גוטן בריעף, א זאקאזאי, און בעטן ענטפער. אבער איך בין מיעד געווארן וואַרטן אויף ענטפער, אין קול ואין ענה. איך וועך געווארן פון א מענטשן, אז ער איז נאך אימער אין כעס אויף די באכציסעריי־ער. איך האב איינגעזעהן אז פון דעם בריעף וועל איך גאר ניט מאכן, האב איך בעשלאסן אריינצופאהרן צו איהם.

איך קום קיין פיאודאסיע אויף שבת, נעם איך מיט מיין זוהן, און גיהן צו איהם, טרעף איך איהם שלאפנדיק. און אזוי ווי עס איז געווען פרייטאג און עס איז שוין געווען שפעטלאך. האב איך עס אפגעלייגט אויף מוצש׳ק. בקיצור הדבר, שבת נאך הבדלה, נעם איך מיין זוהן און מיין איידים, און מיר גיהן צו איהם. מיך קען ער ניט, אבער מיין זוהן מיט מיין איידים קען ער זעהר גוט. אלזא, וועט ער אונז צו נעמען פאר גוטע געסט. מיר קומען צו זיין הויז, און קלאפן אהן אין דער טיהר פון פארינט, מ׳עפנט ניט. קלאפן מיר אין אונטערגאנג, עפנט מען אויך ניט. מיר זעהן אז אין סאלאן לייכט זיך, און ער אליין זיצט ביים טיש, זאגט מיין איידים, — וואס זענען מיר שלעפערס וואס מיר קלאפן אין די אונטער טיהר? קומט צום פראנט, מיר וועלן אזוי לאנג קלינגען ביז מ׳וועט אונז עפנען.—מיר קלינגען אהן, און נאך א לאנגען אנקלינגען האט מען אונז געעפנט. ווייזט אויס וועך איך וואלט געוועך אליין וואלט מען מיך גאר ניט געוועך אריינגעלאזט. נאר אזוי ווי מיינע 2 קינדער זענען דאך הייטיש מיט איהם, האט מען אונז פאר בושה אריינגעלאזט. מיר לאזן זיך אריינגעהן צום גביר, הערן מיר ווי ער שרייעט פונם סאלאן—״נע פרינימאיו גאסטי״—אויף רוסיש. איך שטעל מיך ביי דער שוועל פון דער טיהר און גריס איהם, און זאג צו איהם, אז איך האב איהם געבראכט א גריס פון זיינע פריינד פון באכציסעריי. טוהט ער א געשריי — מאך צו די טיהר! לאז ער ניט אריינגעהן, איך נעם ניט אויף קיין געסט! געהט אייך!—און אליין הייבט

ער זיך אויף און געהט אוועק טיעפער אין די צימערן. שטעלט אייך פאר
ווי מבויש מיר זענען געווארן, מיינע קינדער האבן אויסגעשריען א משומד
בלייבט א משומד! מיין זוהן זאגט, — איך האב דיך געבעטן טאטע געה
ניט צו איהם, וועסט ביי איהם גאר ניט פועלן, ער איז א שלעכטער! און
דו האסט מיר ניט געגלייבט. היינט זעהסטו צו וואס דו ביסט געקומען.
אונזער בזיון הארט אונז ניט. אבער דיין בזיון! ווי קענען מיר שווייגן?
מיינע קינדער האבן געשריען אין געגוואלדעווען, אז זייערע קולות זענען
געגאנגען איבערן גאנצן הויף. און אלע שכנים האבן געוואוסט דערפון, און
ביז טאג האט די גאנצע שטאדט געוואוסט פון דער געשיכטע פון דעם
באכציסערייער שוחט, ווי קיזילשטיין האט איהם פון שטוב ארויסגעטריבן
מיט בזיון וויל ער איז געקומען בעטן א נדבה פאר זיין קהלה, איז לא די
וואס פאר א "ברוך הבא" איך האב געהאט אין פיאודאסיע. איך אבער בין
ביי זיך ניט אראפגעפאלן. איך האב זיך פון איהם ניט מיאש געווען. מיין
הארץ האט מיר געזאגט אז סוכ"ס וועל איך ביי איהם פועלן. נארם'דארף
האבן געדולד, און מ'דארף ארבעטן. געווהנליך ווען איך וואלט געקענט
ערגעץ אויף א אנדער גאנג בעקומען געלד פאר מיין קהלה, וואלט איך
זיך בשום אופן אזא זאך ניט אונטער געגומען צו טאהן, וויל דאס
הייסט נעמען געלד פון א שטיין, נאך בפרט פון אזא קיזילשטיין... נאר איך
האב דאך קיין אנדער ברירה ניט געהאט, האב איך בעסער ניט געקענט
מאכן. כאטש ווען איך זאל נאר וועלן, קען איך פארקויפן די הויז, און
נעמען נאך ריוח. איך וואלט יעצט געקענט נעמען צוויי טויזענד רובל,
אבער ווער קען עס מאכן אזעלכע ספעקולאציעס. אפילו ווען מען גיט מיר
דריי טויזנד רובל וואלט איך אויך דאס ניט געטאהן, דען איך האב
דאס געקויפט לשם מצוה פארן קהל, ווי אייך איז שוין בעקאנט.

בשעת איך בין ארויסגעפאהרן קיין פיאודאסיע, באופן זיך צו פאר־
זאמען ביי מיינע קינדער אין פיאודאסיע א משך פון 3 חדשים ד. ה. ביז
מיין אפרייזן קיין ארץ־ישראל, האב איך געגעבן מיין קהלה א התראה
אחרונה, אז ביז סוכות זאל מיר זיין גרייט מיין געלד פארן הויז, און אויב
ביז אין דער צייט וועלן זיי מיר ניט אומקערן מיין געלד, דאן וועל איך מוזן
פארקויפן די הויז. איך האב פערלאנגט אז זיי זאלן מיר גאראנטירן מיין
געלד צו יענער צייט. איך האב זיי געזאגט אז איך באשטעה צו וואגן

כדי די הויז זאל בלייבן פאר זיי, דען איך שטעה ניט אין קיינע פארדינסטן, ביי מיר איז די מצוה טייהערער ווי אלעס. געווען־איך האבן זיי מיר אלע רעכט געגעבן, און האבן מיר פארשפראכן מיין געלד מיר צו שאפן ביז סוכות. אבער דאס איז געווען פון זייער זייט א פאלשע הבטחה, ווייל יעצט האבן זיי קיין געלד ניט, און סוכות צייט ווילן זיי אויך ניט האבן. דען פון וואו קענען זיי שאפן אזא סומע געלד? און מיט וואס ווילן זיי שפעטער האבן צו בויען די מקוה? ובפרט אז איך, דער גאנצער שתדלן וועגן דעם, בין שוין אוועק פון זיי. און אזוי אויך מיין התראה וועלכע איך האב זיי געגעבן כנ"ל, איז אויך געווען א פאלשע, ד. ה. נאר לפנים, כדי זיי זאלן זיך איבערשרעקן, און וועלן קלעהרן,—אולי וועט דער שוחט טאקע אזוי טאהן און וועט עס פארקויפן. לכן, וועלן זיי אנווענדן אלע כוחות צו בעקומען דאס געלד. אבער איך האב ביי זיך פעסט בעשלאסן ניט צו פערקויפן בשום אופן, און נאר אנווענדן אלע מעגליכקייטן צו בעקומען דאס געלד.

איך האב געפועל'ט ביי זיך נאך א מאל צו געהן צו דעם משומד, און ניט זיך רעכענען מיטן כבוד, נאר זיך רעכענען מיט דער מצוה. בפרט אזא זינדיקן מענטשן מזכה זיין מיט אזא מצוה און איהם מחזיר זיין למוטב, קען ניט גרינג אנקומען. דערום מוז מען אויף זיך אלעס מקבל זיין באהבה, און בעטן גאט אז זיינע עבירות זאלן ניט שטערן די מצוה צו טאהן בשלימות. אלזא, בין איך בעקומען צום גביר קיזילשטיין און האב אנגעקלאפט אין דער טיהר. באלד איז ארויסגעקומען איינער פון זיינע שטוב מענטשן, און געפרעגט וואס איך דארף, און ווער איך בין. איך ענטפער: איך דארף צום גביר אליין, און איך בין דער באכציסערייער שוחט. דער מענטש איז אוועק און קומט באלד צוריק און לאזט מיך אריין. דער גביר קומט מיר אנטקעגן בכדי איך זאל ניט אריין געהן טיף אין די צימערן, און בלייבט שטעהן פארנט אין ערשטן חדר, פרעגענדיק מיך—וואס וויל איהר פון מיר? וואס דולט איהר מיר מיט אייערע בריף, און מיט אייער קומען? אומזיסט דולט איהר זיך א קאפף, איהר וועט ביי מיר גארניט פועל'ן! לאזט מיך רוהיג!—איך ענטפער איהם גלייך, זייט רוהיג קיזילשטיין, איך בין ניט געקומען דולן אייך א קאפף ח"ו, איך וויל אייך ניט פערדרייען אין קיין שום געשעפט, נאר איך וויל זיך מיט אייך באקענען.

אזוי ווי איך בין געווען 35 יאהר שוחט אין אייער געבורטס שטאדט, און איך קען אייער גאנצער משפחה נאך בעסער ווי איהר, און האב זיך פון אייך אסך אנגעהערט, נאר געזעהן האב איך אייך ניט, דעריבער וויל איך אייך יעצט זעהן, און אייך קענען פערזעהנליך. אז מיר־וועלן

בעקאנט ווערן, האב איך אייך עפעס גוטעס מיטצוטהיילן. ער בעטראכט מיך מיט א קאלטן בליק, און זאגט — אויב אזוי, טא קומט צום טיש אין סאלאן, וועלן מיר פערברענגען. — איך ענטפער, צו פארברענגען האבן מיר ביידע צייט וויפיעל איהר וועט מיר ערלויבן, וויל פון מיין דיענסט בין איך שוין לויז געווארן. פרעגט ער: — ווי הייסט? — יא, זאג איך איהם, איך בין שוין פון באכציסעריי ארויסגעפאהרן, און פאהר קיין ארץ־ישראל. און אזוי ווי איך האב דא קינדער, בין איך געקומען אהער זיך צו געזעזעגענען מיט זיי. אגב אז איך בין שוין דא, האב איך זיך בארעכנט, אז מ׳דארף ארויסגעהן צו אייך זיך צו באקענען, כאטש איהר... כאפט ער אויס מיינע ווערטער — כאטש איך האב אייך ארויסגעטריבן — יא, יא, זאג איך, כאטש איהר האט מיך ארויסגעטריבן פון אייער שטוב, דאך ווי איך אייך ווייזן אז יודן טראגן ניט קיין שנאה פאר אזעלכע נארישקייטן. מיר ווייסן אז קיינער איז ניט ביי זיך אין דער האנט, און אלעס איז פון דער השגחה, אזוי איז באשערט געווען און איהר זענט אין דעם ניט שולדיק. ס׳האט אזוי בעדארפט צו זיין. אז איהר וועט מיר ערלויבן מיין ליעבער הער, ווי איך אייך דערצעהלן א מעשה פון דעם בעל שם, ווי אלכע ווען פארענטפערן אייערע זינד אנטקעגן מיר. ווען איהר זעהן אז גאט האט אזוי געפיהרט. — ווייזט אויס אז איהם איז זעהר געפעלן מיינע רייד. און נאך מעהר האט איהם אינטערעסירט צו הערן די מעשה פון דעם בעל שם, וואס איך האב איהם פארשפראכן צו דערצעהלן, און ווי אזוי קען דאס האבן א שייכות צו איהם און צו זיינע זינד אנטקעגן מיר א. ז. ו. דערום האט ער מיטן גאנצן הארץ געבעטן איך זאל איהם דערצעהלן די געשיכטע, און מיר פערשפראכן אויסצוהערן ביז ענדע, כאטש עס ווען לאנג געדויערן, דען מיר האבן דאך גענוג צייט. נאר איהם האב איך דערצעהלט באריכות, און אייך ווי איך דערצעהלן דעם אינהאלט בקיצור.

אין דער געשיכטע קומט פאר, ווי דער בעל שם־טוב האט פאר זיין פטירה געבענטשט איינעם פון זיינע מקורבים פון די תלמידים, ווען איז ביי איהם זעהר געליעבט געווען, אז ער זאל לעבן, און ער זאל זיך און זיינע ב׳ב מפרנס זיין נאר דערפון וואס ער ווען דערצעהלן פון איהם מעשיות די וואס ער ווייסט. ווי געפעלט אייך אזא פרנסה? אודאי איז איהם זעהר שלעכט געווארן. אבער וואס האט ער געקענט בעסער מאכן, אז דער רבי האט איהם אזוי געבענטשט, און מעהר האט ער מיט איהם ניט געקענט רעדן, ווי׳ל באלד נאך דעם איז ער נסתלק געווארן. בקיצור ער האט גלעבט א ביטער ארים לעבן. ער האט געמוזט ארומוואנדערן פון שטאדט צו שטאדט, בכדי ער זאל קענען דערצעהלן מעשיות פון

בעש״ט, און איז תמיד געווען נע־ונד, בכדי צו בעקומען נייע ערטער וואו זיינע אלטע מעשיות זאלן בײ זיי זיין נייע, וועלכע זיי האבן נאך קיינמאל ניט געהערט. שטענדיק האט ער בעוואונדערט די זאך, ווי קומט דאס, אז דער בעש״ט האט איהם אזוי שטארק ליעב געהאט, און לסוף זאל ער איהם בענטשען מיט אזא ביטערע פרנסה. נאר אזוי ווי ער איז זעלבסט געווען א פרומער יוד און א הייסער חסיד, האט ער געגלייבט אז מן הסתם איז דאס ניט אומזיסט, און עס איז נאר וועגן זיין טובה.

און אזוי האט ער זיך געפיהרט מיט די פרנסה א 2—3 יאהר, ביז ער איז געקומען אין א שטאדט וואס דארט האט ער געהערט, אז אין דער און דער מדינה איז דא א גביר וועלכער האט ליעב צו הערן געשיכטעס פון בעש״ט, און פאר יעדער געשיכטע צאהלט ער א רענדל. הערנדיק די נייעס, האט איהם געגעבן א שטראל פון א גוטן האפענונג, אז דא ארום קען ער געהאלפן ווערן, און קען בײ דעם גביר פארדינען אזא היבשע סומע געלד וואס עס וועט איהם קלעקן אויף צו לעבן כל ימי חייו. עס גלייבט זיך נאר ניט אז דאס זאל זיין אמת, און אויב דאס איז אמת, איז לויט די צאהל פון די געשיכטעס וואס ער האט, איז ער שוין א געהאלפענער, דען ער קען באקומען 500 רענדלאך. ער האט זיך געמומען גוט ארום פרעגן וועגן דעם, ביז ער האט אנגעטראפן א רייזענדער פון יענער שטאדט, און דער האט איהם באשטעטיגט אז דאס איז אמת. ער האט באלד אוועק געשריעבן א בריעף צו זיין פרוי און קינדער, אז ער מאכט א ווייטע רייזע וועלכע דארף געדויערן ביז א יאהר, וויל ער מוז דאך אין יעדער שטאדט פארברענגען, כדי צו מאכן זיך אויף הוצאות. אבער אויף צוריקוועגס וועט ער שוין די רייזע מאכן שנעל, ווייל ער וועט שוין זיין בעגליקט, און דער־צאהלט זיי דעם צוועק פון זיין רייזע, וי מיר ווייסן שוין.

בקיצור הדבר, ער איז געקומען אין דער שטאדט, וואו דער גביר האט געוואוינט, איז ער געוואר געווארן, אז אלעס וואס ער האט געהערט איז אמת. נאך מעהר איז ער געוואר געווארן, אז דער גביר איז א פרומער און א גוטער יוד, און האלט אויס ביי זיך אויפן הויף א בית־מדרש, וואס דארט זיצן יודן און לערנען, און אלעס איז אויף זיינע קאסטן. דאס האט איהם זעהר געפריידט. ער איז אריבערגעגאנגן גלייך צום גביר׳ס הויף, און איז געגאנגען גלייך אין בית־המדרש. דארט האט ער אוועק געלעגט זיין קלימעק, און האט זיך געזעצט אפרוהען. באלד געהן צו איהם צו היימישע מקבלים, און פרעגן איהם פון וואנען ער קומט. דערצעהלט ער זיי אלעס, און אזוי אויך דעם צוועק פון זיין קומען אהער. אלע בעוואונדערן איהם, אז אזא ארים יודל זאל האבן אין זיך אזא כח דורך צו מאכן אזא וייטע

מסוכנה רייזע. דערוויי׳ פרעגט איהם איינער פון זיי, צו ער האט אסך געשיכטן צו דערצעהלן, בכדי צו וויסן וויפיעל ס׳שטעהט דעם יוד׳ן צו פערדיענען ביים גביר. אבער ווי פארשטיינערט זענען אלע מקבלים געבליעבן, הערנדיק דעם יודליק ווי ער זאגט, — איך האב ביז 500 געשיכטן צו דערצעהלן! — סטייטש! — שרייען זיי אלע אויס, — אזא אוצר שטעהט איהם צו פארדינען! — דא צוברענט זיך די קנאה אין דעם ערשטן בעל מקנא׳ניק הנ״ל, און זאגט: — דאס קען ניט זיין אמת, דער איז א שווינד־לער! — ענטפערט דער אורח בתמימות, און זאגט: — דא איז ניט קיין שום שווינדל חי׳ו, נאר איך בין אזוי פיעל יאהרן געווען צוזאמען מיטן בעש״ט ז״ל האב איך גענוג אנגעזעהן און אנגעהערט...

ווער ווייסט וויפיעל דער שמועס וואלט זיך נאך געווען פערצויגן, דען צום גליק האט איינער דערזעהן דורך דעם פענצטער גענהן דעם גביר אין בית־המדרש דאוונען. דא איז גלייך שטיל געווארן, און יעדער האט זיך געזעצט אויף זיין ארט. אז דער גביר איז אריינגעקומען האבן זיך אלע אויפגעשטעלט, דער אורח האט זיך אויך אויפגעשטעלט, און בעטראכט דעם גביר ווי ער וואלט איהם עפעס זיין קענטליך. דער גביר איז אויך געבליבן שטעהן און אויך בעטראכט דעם אורח, ווי ער וואלט איהם עפעס קענטליך זיין. דער גביר גיט איהם שלום עליכם, און פרעגט איהם: — פון וואנען איז א יוד? — דער יוד דערצעהלט איהם, אז ער איז פון פוילן, און אז ער איז געווען ביים בעש״ט א תלמיד, און אויך פון זיינע מקורבים, און דערצעהלט איהם די סיבה פון זיין קומען. דער בעל מקנא׳ניק האט זיך ניט געקענט איינהאלטן און האט געזאגט צו דעם גביר, — דער יוד זאגט אז ער האט ביז 500 געשיכטן צו דערצעהלן — אז דער גביר האט דאס דערהערט האט ער געטאהן א פאטש איין האנד אין דער 2־טער פון גרויס שמחה און האט געזאגט, — גאנץ גוט, אויף אזעלכן קוק איך טאקע לאנג ארויס, ער וועט מיר אלעס אויסדערצעהלן, און איך וועל איהם דער־פאר גוט באלויענען, ווייל איך וועל פארשפארן צו וואנטן חדשים און יאהרן ביז איינער וועט קומען און וועט עפעס דערצעהלן. — אלזא, ר׳ יוד! איהר זענט מיין אורח ביי מיר אין שטוב, איך וועל אייך אפגעבן א באזונדער חדר, און ביי מיין טיש וועט איהר עסן, און אזוי וועט איהר פארברענגען ביי מיר, ביז איהר וועט ענדיקן אלע אייערע געשיכטעס. און אזוי איז געשעהן.

נאכן דאוונען איז געקומען א משרת פון דעם גבירס הויז, און האט געזומען דעם אורח מיט זיין פעקל, און האט איהם אריינגעפיהרט אין א שעהנעם צימער. מ׳האט ביי איהם צוגעזומען אלע זיינע זאכן, און איהם

אריינגעטראגן וויסע ריינע קלאָרע וועש און הלבשה. זיינס וועט מען איהם צוריק אפגעבן, וועו מ׳וועט עס אויסוואשן. די צייט פון עסן האט מען איהם אריינגעטראגן עסן און טרינקן, אזוי אויך ספרים אויף צו לערנען. דאך איז ביי איהם די צייט געווען לאנגווייליג. יעדע מינוט האט איהם אויסגעווינן וויי א טאג. און אזוי איז שוין אריבער 3 טעג, און דער גביר האט זיך נאך ניט גענוינן פאר איהם, און ניט ער רופט איהם אריין צו זיך.

אויפן 4־טען טאג קומט דער גביר צו איהם און זאגט איהם, אזוי ווי ער איז פערנומען אין זיינע געשעפטן, קען ער ניט געפינען קיין צייט איהם אויסצוהערן זיינע געשיכטן. נאר שבת וועט ער זיין פריי, וועט ער איהם שוין אויסהערן. אלזא, זאל איהם קיין וואונדער ניט זיין וואס ער האט איינגעלאזט 3 טעג און איהם ניט גערופן צו זיך. און יעצט גיט ער איהם צו וויסן אז פרייטאג צו־נאכט ביים עסן וועט ער אויסהערן די געשיכטע. אלזא, זאל ער זיך צוגרייטן א שעהנע געשיכטע. דער אורח האט זיך זעהר געפרעהט און האט אנגעהויבן זיך צו־צוגרייטן וועלכע געשיכטע ער זאל דערצעהלן. דער יוד האט שוין קאם דערלעבט פרייטאג. זיצנדיק ביים טיש, מיט אלע זיינע הויזיקע און פרעמדע געסט, האט איהם דער גביר געבעטן עפעס צו דערצעהלן. אבער ווי שרעקליך און ביטער איז איהם געווארן אויפן הארצן, אז ער האט געוואלט אנהייבן צו דערצעהלן האט ער זיך ניט געקענט דערמאנען אפילו איין געשיכטע ניט פון די אלע געשיכטעס וואס ער קען. ער הייבט זיך אהן צו קראצן אין מוח, און רייבן די הענד פאר גרויס וועהטאג. דער גביר האט צוגעזעהן זיינע יסורים, האט ער איהם געטרייסט און איהם געזאגט — עס מאכט זיך, אז פאר שרעק אדער פון גרויס איבערראשונג וועלט א מענטש צו־טומלט, און פארגעסט. אבער נישקשה, האט ניט קיין יסורים, דער שבת איז נאך גרויס, איהר וועט זיך נאך דערמאנען, וועט איהר אונז דערצעהלן, אדער מארגן בייטאג אדער פארנאכט צו שלש סעודות. דער יוד ערגערט זיך נאך מעהר, וואס אייניגע מענטשן זיצן ארום טיש אין סוד׳ן זיך, און לאכן אונטער, און וויזן אויף איהם אז ער איז א שווינדלער, און ער נארט אפ דעם גביר, בכדי דערווייל צו האבן א גוטע סטאנציע. און אזוי האט מען זיך געמוחט צוגעהן פון טיש, און דער אורח איז אוועק אין זיין צימער מיט פיעל וועהטאגן און פארשעמט.

אויף מארגן ביים טיש, פרעגט איהם דער גביר — נו? האט איהר זיך שוין עפעס דערמאנט? — ניין! — זאגט ער — צו מיינע גרויסע וועהטאגן געדענק איך וויטער גארניט! — אלע לאכן פון איהם, — ווי קען

דאס מעגליך זיין, אז פון אזוי פיעל געשיכטן ווי איהר קענט, זאלט איהר ניט געדענקען אפילו איינע?—אבער דער גביר טרייסט איהם ווייטער מיט גוטע רייד, אז צו שלש־סעודות וועט ער זיך דערמאנען. ביי שלש־סעודות איז אויך פארגעקומען די פריהעריקע סצענע. דער גביר טרייסט איהם וויעדער און אלע לאכן פון איהם. ביי שלש־סעודות איז שוין געווען דער בעל מקנא'ניק אויך, און ער האט פשוט אנגעקוואלן פון דעם אורח'ס מפלה. הכלל, ער לאכט איהם אויס, און מאכט אנדערע אויך לאכנדיק מיט זיינע שטאך־וויצן וואס ער דערלאנגט דעם אורח, און דער אורח טראגט דאס טאקע איבער מיט א פארביטערט האַרץ. און דאך טרייסט ער זיך מיט דעם גביר'ס רייד, אז ער וועט זיך סוף כל סוף דערמאנען. אבער נאך דער הבדלה האט ער זיך גארניט דערמאנט, און דער גביר האט זיך מיט איהם אפגעזעגנט אויף א גאנצע וואך, זאגנדיק, אז ביז שבת קען ער זיך מיט איהם ניט זעהן, און ביז שבת וועט ער זיך געווים דערמאנען.

הכלל, ס'איז געקומען דער צווייטער שבת, און ס'איז ווייטער געווען ווי ביים ערשטן שבת. נאך דער הבדלה האט איהם דער גביר וויעדער געטרייסט, און האט זיך מיט איהם געזעגנט ביז צום דריטן שבת. אז דער דריטער שבת איז געקומען, און ס'איז פארגעקומען ווי ביי די ערשטע שבת'ים, האבן שוין אלע פון איהם גלאכט. איינער האלט איהם פאר א ליגנער, און א צווייטער האלט איהם פאר א משוגע'נעם, און א דריטער האלט איהם גאר פאר א שווינדלער. זיין איינציגע טרייסט איז געווען וואס דער גביר אליין האט פון איהם ניט גלאכט, נאר פארקעהרט, ער האט איהם גרויס כבוד אפגעגעבן. אבער אויף אלץ איז א צייט, ביים דריטן שבת איז שוין דער גביר אליין אויך אריינגעפאלן אין פערצווייפלונג, —ווער וויסט וואס דא איז מיט איהם?—און נאך הבדלה האט ער שוין געזאגט, אז היינטיקע וואך קען ער שוין מאכן די רייזע, און אזוי ווי דינסטאג וועט ער זיין אין דער היים, קען ער איהם צוליעב טאהן און אויסהערן זיין געשיכטע, כאטש ער איז שטארק פערנומען אין זיינע געשעפטן. דער אורח איז נעבאך געזעסן און געקלאגט אויף זיין ביטער מזל, און האט ניט פערשטאנען וואס עס טוהט זיך דא מיט איהם, און וואס האט ער אזוי פערזינדיקט ביים בעש"ט, וואס ער האט יעצט אזא עונש. און לא די וואס ער האט זיך אזוי פיעל געפלאגט אין וועג, דארף ער זיך וויטער פלאגן א יאהר אין וועג, און ערשט מוז ער קומען אהיים מיט ליידיקע הענט צו זיין אריימע ווייב אין קינדער. און אזוי האט דער אורח פערבראכט ביז דינסטאג, און טאקע זיך גארניט דערמאנט. דאך האט איהם דער גביר געגעבן א שיהנע נדבה און האט זיך מיט איהם אפגעזעגנט.

אז דער אורח איז נאר ארויס פון שטוב, האט ער זיך באלד דער־מאנט אין עפעס א געשיכטע, איז ער געשווינד געלאפן צוריק. דער גביר וועלכער איז נאך געשטאנען אין פענסטער, און איהם נאכגעקוקט מיט בעדויערונג, ווי ער גהט נעבאך אוועק מיט גארניט, און מיט בזיון פון אלע זיינע הויזיקע. וועז ער האט דערזהען אז ער גהט אזוי האסטיק און הייליגנדיק צוריק, איז ער איהם אנטקעגן גלאפן, פרעגענדיק: — וואס איז? וואס האט איהר פארגעסן? — שרייט ער — ניין! ניין! גנעדיגער הער! איך האב זיך גראדע דערמאנט א געשיכטע וויל איך זי אייך דערצהלן, אלזא, זייט אזוי גוט און הערט מיר אויס, כדי איך זאל כאטש עפעס ביי אייך האבן פארדינט! — יא, יא! — זאגט דער גביר, — גוט, קומט ארויף אין שטוב און מיר ווילן הערן אייער געשיכטע! — דער אורח קומט אריין אין שטוב, און לייגט אוועק זיין פעקל, און גהט אריין מיטן גביר אין א חדר און הייבט אהן איהם צו דערצהלן די געשיכטע וועלכע ער האט זיך יעצט דערמאנט.

...אמאל, אין א מוצש"ק, נאך דער הבדלה, האט דער רבי גהייסן שפאנען די פערד, און האט צוזאמענגענומען די גאנצע חבריא זיינע, אין וועלכער איך בין אויך געווען, און האט אונז גהייסן זיך זעצן אויף דעם וואגן, און ער האט זיך גזעצט אויפן ערשטן פלאץ און אלע ארום איהם, ווי דער שטייגער איז, און גהייסן אלעקסין ער זאל שטארק טרייבן די פערד און שנעל פאהרן. דא האבן מיר באלד פארשטאנען אז ער וועט מאכן די קונץ פון קפיצת־הדרך, וויל דאס איז געווען א נויטיגע נסיעה. און אזוי איז געווען. ביי דעם מארגנשטערן־אויפגאנג זענען מיר געקומען אין א גרויסער שטאדט, זהר א שהנע, גרויסע און א רייכע שטאדט. דעם נאמען פון דער שטאדט וויים איך ניט עד היום, נאר דאס וויים איך יא, אז די שטאדט איז אין א ווייטער מדינה, הונדערטער מיילן פון פוילן. הכלל, דארט זענען די פערד גבלויבן שטהן ביי א טויער. דער רבי האט גהייסן אנקלאפן אין טויער מ'זאל עפענען, האט קיינער ניט געענטפערט. האט דער רבי וויעדער גהייסן אנקלאפן, האט מען גפרעגט ווער איז דארטן? וואס דארפן יעצט יודן אין אזא ביטערער צייט, וואו מיר זענען אלע אין א סכנה? אבער מיר האבן שטארק גבעטן, ביז מ'האט אונז געפנט דעם טויער. אז מיר זענען אריינגעפאהרן אין הויף מיטן וואגן, זענען מיר באלד אלע אריין אין שטוב, די הויזיקע האבן אונז בעוואונדערט ווי מיר קומען אהער. זיי האבן אונז בעטראכט פון קאפ ביז די פיס. זייער פראגע איז געווען פון וואו מיר זענען. אבער ווי פארוואונדערט זענען זיי געווארן אז זיי האבן דערהערט אונזער ענטפער — אז מיר זענען פון

פוילן, — פיעל צייט פאהרט איהר שוין אין וועג? — ערשט פון נאך הבדלה, ענטפערן מיר. — זיי זענען אונז חושד אז מיר זענען שקרנים ח"ו. זאגן זיי: — הכל, לעגט אייך שלאפן, און ס'זאל זיין שטיל, כדי מ'זאל ניט הערן קיין רייד, אז ניט זענען מיר אלע אין א סכנה! — וואס איז? — ענטפערן זיי: — אז היינטיקע נאכט, איז די נאכט וואס אויף מארגן איז דער "אותו האיש" לעבעדיק געווארן, און דער ערשטער טאג פסח איז ביי זיי, דערום טאר זיך קיין יוד ניט ווייזן אויף דער גאס. ביי זיך אין שטוב איז ער אויך ניט באוואהרנט פון אנפאלן, ובפרט אז דער קארדינאל איז זעהר א שלעכטער אויף יודען, און ניט גענוג וואס ער דרש'נט א גאנצע נאכט שלעכטס אויף יודען, איז נאך געמאכט געווארן אין מיטן גאס א בימה, וואו דער קארדינאל אליין וועט זיך שטעלן אויסריידן די גאל אויף די יודען פאר א פובליקום פון צורייצטע הונדערט טויזענד גוים. און אז נאך אזא מין דרשה, קען מען אנפאלן אויף יודען און זיי אלע אויס הרג'נען און זיי בערויבן א. ז. ו. דאס אלעס האט אונז א אלטער יוד פון שטוב דערצעהלט מיט טרערן. ער האט אונז געווארנט אז מיר זאלן כאטש ליגן איינגעגראבן שטיל און רוהיג יעדער אויף זיין פלאץ. פלוצלונג טוהט מיך א רוף דער רבי דער בעש"ט, און זאגט צו מיר: — געה אריבער צום קארדינאל און זאג איהם, אז ער זאל קומען צו מיר. — ווי טרויעריג אין שטוב איז געווארן, און ווי שרעקנדיק, דאך האבן זיי זיך צולאכט. סטייטש! אזא משוגעת טאהן? דען דאס איז א איינפאל פון א משוגע'נעם. איך האב אבער געוואוסט מיט וועמען איך רייד, און ווער עס שיקט מיך. איך האב גוט געוואוסט אז דאס איז א הייליגע שליחות. און זאג איהם, אז איך בין גרייט צוגעהן, אבער איך וויים ניט דעם וועג צום קארדינאל, און איך קען ניט זיין שפראך. ענטפערט ער מיר: — נא דיר מיין שטעקן אין האנד און געה גלייך, און רעד מיט איהם דיין שפראך ווי דו קענסט. — דא ווערט א געוויין אין שטוב. סטייטש! וואהין שיקט איהר איהם? מיר זענען אלע פארלארן! און צוליעב אונז וועט זיך דער צארן אויסגיעסן אויף אלע יודען! מיר וועלן אייך ניט ארויסלאזן פון דאנען בשום אופן! אבער דער בעש"ט האט זיי בארוהיגט און זיי געזאגט אז עס וועט זיי גאר ניט שאטן. אדרבא, אגרויסע טובה וועט דאס זיין פאר די יודען. איך נעם דעם רבן'ס שטעקן, און געה גלייך ארויס פון דער שטוב, און עס טראגט מיך אין דער לופט. איך בין שוין ביים קארדינאל. ער זיצט אויף זיין שטוהל און גרייט זיך צו, זיין גיפטיקע דרשה צו האלטן. איך גריס זיך צו איהם, און זאג איהם, אז דער בעש"ט רופט איהם, און האט געבעטען ער זאלט באלד קומען צו איהם. ער איז אין אנפאנגס זעהר דערשראקן געווארן דערזעהענדיק

ביי זיך אין צימער א פרעמדן מענטשן, נאך בפרט א יודען. איך רעד צו איהם אויף פראסט יודיש, און ער באוואונדערט ווי קומט אז מען זאל מיך דורך לאזן צווישן אזא עם רב, וועלכע וואוינען אויף איהם אין דרויסן, און איינער פון זיינע בעדינערס זאל ניט האבן באמערקט דעם יודליק אריינגעהענדיק, און זאל איהם ניט פערהאלטן און איהם ניט מעלדן פאר איהם. אז אזא נפש פרעגט זיך און פערלאנגט אז מ׳זאל איהם אריינלאזן. דערום האט ער פערשטאנען אז דער בעש״ט וועלכער האט נאך איהם געשיקט האט געמאכט די קונץ, אז קיינער זאל זיין שליחות ניט בעמערקן.

נאך א לאנגן טראכטן, ענטפערט מיר דער קארדינאל — געה זאג דעם רב׳ן דיינעם, אז איך קען יעצט ניט געהן. אלזא, זאל ער מיר פערצייען וואס איך קען ניט אויספיהלן גלייך זיין ביטע. נאר זאג איהם אז אין 4 שעה ארום וועל איך זיין ביי איהם, וויל איך דארף פריהער האלטן א ריידע פאר דעם עולם וועלכע וואוינען אויף מיר. — איך בין באלד געשווינד געקומען צוריק אין שטוב. אז די שטוביקע האבן מיך דערזעהן צוריק בשלום, האבן זיי שוין פערשטאנען, וועה דער רבי איז, און זענען שוין רוהיג געזעסן, און איהם געהאלטן פאר א הייליגן בעל מופת, און האבן שוין געקוקט אויף איהם מיט דרך־ארץ. דער רבי הייסט מיר באלד צוריק גיהן, און איהם זאגן, אז ער זאל גלייך קומען, אז ניט וועט ער באלד האבן זיין פסק. דאס מאהל האבן די הויזיקע לייט ניט געראשט און זענען געזעסן רוהיג, און נאר בעוואונדערט די זאך פון דעם רבן׳ס שליחות. אזוי בין איך גלייך וויעדער אוועק געגאנגען צום קארדינאל. אבער יעצט האב איך איהם שוין געטראפן שטעהענדיק אויף דער בימה, ווי ער איז געווען ארומגעריגלט מיט פערשידענע גלחים און מיט יעפיסקאפן, און אזוי גרויסע לייט פון דער ממשלה. ארום דער בימה איז געשטאנען א עולם פון צעהנליקער טויזענדער, וועלכע זענען געקומען הערן די דרשה פון קארדינאל, פון וועלכער מ׳האט פובליצירט נאך פריהער מיט א חודש, אז דעם ערשטן טאג פסח זייערן, וועט דער קארדינאל האלטן די און די דרשה. אז דער קארדינאל האט מיך דערזעהן איז איהם ניט גוט געווארן, און ער האט זיך געמוזט צוזעצן אויף א שטוהל. איך גיב איהם איבער דעם רבן׳ס רייד. זאגט ער — דו זעהסט דאך וואס דא טוהט זיך! ווי קען איך אוועקגעהן? — זאג איך צו איהם: דו קענסט אוועקגעהן וען דו ווילסט. דער גאנג צום רבן וועט ניט געדויערן, לייג אפ דיין דרשה אויף צעהן מינוט, דערווייל זאל דרש׳ענען א אנדער גלח, ביז די צעהן מינוטן וועלן אריבערגעהן. זאגט ער, — ווי קען איך אוועקגעהן? מ׳וועט דאך מיר נאכקוקן! — זאג איך, נעם אהן דעם שטעקן וועלכן איך האלט, וועט קיינער אונז ניט באמערקן,

און אזוי וועל איך דיר באלד צוריק ברענגען. דער קארדינאל איז בעשטאנען, און באלד זענען מיר געקומען אין שטוב צום רבן. דער רבי האט איהם באלד אוועקגענומען אין א באזונדער חדר, און דארטן האט ער פערבראכט מיט איהם עטליכע מינוטן, און דאן האט ער מיר געהייסן איהם צוריק אפפיהרן אויף זיין ארט, און איך בין באלד צוריק געקומען.

דער רבי האט באלד געהייסן שפאנען, און מיר זענען אוועקגעפאהרן, און ביז נאכט זענען מיר געווען אין דער היים ביים רבן אין מעזשבוז.—

ביז אהער וויים איך די מעשה. וואס וויטער איז געשעהן מיטן קארדינאל, צו האט ער געהאלטן די דרשה, צו האט געשאט יודן דורך זיין דרשה, און וואר דער קארדינאל איז געווען, און וויי עס קומט אז ער זאל מוזן פאלגן דעם רבן און געהן צו איהם, און וואס דער רבי האט מיט איהם געערעדט אין די פאר מינוט, און וויי די שטאדט האט געהייסן, און אין וואס פאר א מדינה דאס איז געווען, וויים איך ניט עד היום. איך וויים נאר א האלבע מעשה, אבער די איבעריקע העלפט קען איך אייך ניט דערצעהלן וויל איך וויים ניט! שרייט אוים דער גביר מיט פרייד — אויף דער געשיכטע האב איך אזוי פיעל געווארט, און האב ביז היינטיקן טאג ניט זוכה געווען צו הערן! און יעצט אז איך האב שוין יא זוכה איהר געווען צו הערן פון אייך, טא קענט איהר שוין פערבלייבן ביי מיר אויף אייביק, איך וועל שיקן נאך אייערע ב"ב, כדי זיי זאלן קומען אהער אויף מיינע קאסטן, און איך וועל אייך אייביק מפרנס זיין. און אויב אייך וועט דער פארשלאג ניט געפעלן, קען איך אייך רייך מאכן אז איהר זאלט קענען מאכן א לעבן, אין אייער היים, אין פוילן. — אלזא, די איבעריקע האלבע מעשה וועלכע איהר וויסט ניט וועל איך דערצעהלן.

איך בין אויך געווען א פוילישער אינגל, און איך בין אוועק פון מיינע עלטערן, אזן זיך געגומען אין א שלעכטן וועג, און בין געווארן א משומד. די אזויאטן האבן מיט מיר געלערנט, און האבן מיר איינגע־ווארצלט אין א שנאה צו מיינע ברידער, די יודן. איך בין געווארן א געברענטער יודנפיינד. און איך האב געשטיעגן אין טשין העכער און העכער, ביז איך בין געווארן א קארדינאל. בקיצור הדבר, ביינאכט בין איך מיר אזוי געלעגן אין מיין שלאף־צימער, קומט צו מיר צו אין חלום א אלטער יוד, און זאגט צו מיר: — דו משומד! שטעה אויף און קום גלייך מיט מיר. איך האב מיך זעהר שטארק דערשראקן, און האב מיך אויפגעכאפט פונם שלאף. איך האב זיך איבערגעצייליעמט און האב זיך וויטער צוגע־לעגט. אבער דער אלטער איז וויעדער געקומען און נאך אמאל מיך גערופן. דא האב איך זיך אויפגאכאפט מיט א געשריי, אזוי, אז מיינע דינער

האבן דערהערט, און זענען גלייך אריינגעלאפן מיט שרעק, פרעגנדיק וואס איז? איך האב זיי בערוהיגט, און זיי זענען זיך אוועקגעגאנגען. איך נעם בעטראכטן דעם עסק וואס עס טוהט זיך דא מיט מיר, וועי איז דער אלטער? וואס הייסט משומד? און וואו אהין רופט ער מיך? און אזוי ווי איך ליג און טראכט, קומט אונטער דער אלטער, און הייבט אהן זאגן זיינע וועי־טער, און ווארפט זיך ארויף אויף מיר. איך הייב אהן שרייען מיט גרויס שרעק, און די דינער לויפן וויעדער אריין מיט דיזעלבע פראגע, — וואס איז? — די גאנצע נאכט בין איך שוין ניט געשלאפן. בייטאג האב איך געהאלטן אין איין טראכטן וועגן דערפאריגער נאכט, און האב ארומגעקלעהרט וועגן דעם חלום. און אזוי ווי איך בין יענע נאכט ווינציק געשלאפן, האב איך זיך צוגעלעגט בייטאג. איך בין נאר איינגעדרימלט געווארן, האב איך באלד געזעהן ווי עס קומט אריין אט דער אלטער און נאך מיט איינעם א שיינעם יוד, און וויזט אהן אויף מיר און זאגט: — אט! דאס איז ער מיין טהיערער איניקל דער משומד! דורך וועמען איך לייד אזוי פיעל בזיונות. — ענטפערט איהם דער אנדערער — נישקשה, ער קען נאך אלעם פארריכטן, ער קען נאך וועי־טערן צוריק א יוד, און קען נאך פיעל גוטס טוהן יודן. — ביי די וועי־טער האט זיך מיין גביר, דער פיאודאסיער בעל תשובה, געטאהן א כאפ און געזאגט: — אוי! מיט מיר האט אויך אזוי פאסירט! און דורך א חלום בין איך געווארן צוריק א יוד!

זעהענדיק אז איך האב געטראפן מיט מיין ערצעהלונג אקוראט צום ציעל, האב איך איהם ניט געלאזט אז ער זאל מיר איבערשלאגן, און איך האב איהם געזאגט: הערט בעסער דערוויי! די געשיכטע, דערנאך וועט איהר מיר דערצעהלן וועגן אייך. אלזא, ער האט איינגעשטימט, און האט געזאגט צו מיר — נו, דערצעהלט וויי־טער. —

דער אלטער זיידע מיינער זאגט צום 2־טן יודען, רבי! העלפט מיר מיט איהם מחזיר למוטב זיין, אז ניט וועל איהם דערווארגן און איך וועל פון איהם אין גאנצן פטור וועי־ען. האט דער 2־טער געענטפערט — דאס איז קיין קונץ ניט! זיין טוידט וועט אייך קיינע נוטצן ניט ברענגען. אבער אז ער וועט לעבן, און זיין א בעל־תשובה, קען ער פיעל גוטס טאהן. ער איז געגוג רייך, און ער קען נאך פיעל צדקות און מעשים טובים טאהן, אז ער זאל אייך נאך פערשאפן כבוד אויף דער אמת'ער וועלט.—און אזוי רעדנדיק זאגן זיי צו מיר, — אז ביי אונז איז געבליבן אז דו זאלסט זיך אויסקלויבן איינס פון די צוויי וועגן, אדער באלד אוועקגעהן פון דער וועלט! אדער באלד וועי־ען צוריק א יוד!—האב איך געזאגט אז איך וועל זיך באקלאהרן. דער זיידע האט ניט איינגעשטימט דערויף. אבער דער 2־טער

וואס ער רופט איהם רבי, איז יא בעשטאנען אויף דעם, און האט געזאגט צו מיר — זאל זיין ווי דו זאגסט. מיר גיבן דיר צייט א חדש, און דאמאלסט זאלן מיר האבן א ריכטיגע תשובה, יא, אדער ניין! — איך פרעג ווער דער רבי איז, צו איז ער אויך א פרײנד פון אונזערע פרײנד? ענטפערט דער זיידע — ניין, ער איז דער הילפיגער בעל־שם פון מעזשבוז. ער איז נאר א יודן פרײנד, און ווי אזוי זינדיקע יודען זאלן תשובה טאהן, איך בין זיינער א מקורב געווען ביי מיין לעבן, און דורך איהם בין איך געקומען צו א הויכע מדרגה אויף יענער וועלט, האב איך איהם געבעטן אז ער זאל געהן מיט מיר דיך ארויסנעמען פון שמד. דען איך לייד זעהר אויף יענער וועלט וועגן דיינע זינד. און וועז ניט דו, וואלט איך שוין געווען אין דער העכסטער מדרגה.—און מיט דעם זענען זיי אוועק, און איך בין גוט איינגעשלאפן. און אז איך האב מיך אויפגעכאפט האב איך אלעס געדיינקט, און די 2 לייט זענען מיר געשטאנען פאר מיינע אויגן, און ווי איך בין געגאנגען איז מיר דער חלום ניט ארויס פון זינען. און איך האב געטראכט וואס איך זאל אויסקלייבן, טוידט אדער לעבן? שטארבן א גוי? אדער צו ווערן א יוד, און לעבן? און אזוי מיט די געדאנקען איז אוועק א צוויי וואכן, און איך בין צו קיין רעזולטאט ניט געקומען. די טומאה איז געווען אזוי שטארק ביי מיר, אז ס׳איז מיר ניחה געווען דער טוידט, איידער צו ווערן א יוד. אזוי האב איך געהאסט די אידן. און בפרט אז איך האב ניט געגלויבט אז איך קען ח״ו ניזוק ווערן מיטן לעבן. מילא, א חלום בלייבט א חלום, קלעהר איך מיר, און איך האב אנגעהויבן פרעהליך צו ווערן, און אנגעהויבן שרייבן און זיך גרייטן אויף פסח, כדי צו האלטן א גרויסע שטארקע רעדע, פול מיט שנאה. און גיפט אויף יודן, דען דאס איז געווען מיין בעסטער פערגניגען. אבער ווי דערשראקן בין איך געווארן, וועז אין מיטן טאג איז אריינגעקומען מיין אלטער זיידע, מיט כעס און זאגט צו מיר: — דו קלעהרסט נאך ווי דו דארפסט טאהן? דו זינדיקער משומד! איך מאך פון דיר באלד א ענדע! — אז איך האב איהם דערזעהן בין איך געבליבן אין חלשות. די דינער זענען גלייך אריינגעלאפן, און האבן מיך אפגעמינטערט, און זענען זיך אוועק. אבער דער אלטער טרעט פון מיר ניט אפ. ער האלט אין איין שרייען, אז ער מאכט פון מיר א ענדע. אלזא, האב איך איהם צוגעזאגט, אז איך וועל ווערן צוריק א יוד. דען איידער צו געהן פון דער וועלט. איז בעסער צו ווערן א יוד. נאר ער זאל מיך כאטש לאזן צו־רוה נאר ביז דעם 1־טן טאג פסח, ד. ה. ביז איך וועל די דרשה האלטן, וויל מיר האט זיך זעהר געוואלט פערגיפטיגן דעם עולם מיט שנאה אויף יודן, איידער איך גיה אוועק פון

זיי, און פערלאז זיי אויף אייביג. אבער ער האט ניט געוואלט צושטימען דערצו און האט געזאגט: — איך וועל דיר שיקן דעם רבן דעם בעש״ט, און ווי ער וועט בעשטימען אזוי וועט זיין. — האב איך איהם געענטפערט, גוט, שיק איהם, דען עס וועיזט מיר אויס אז ער איז א גוטער מענטש. און ער וועט מיר געווינם ערלויבן צו האלטן מיין לעצטע רעדע, אויף וועלכער איך האב אזוי פיעל געהאראוועט. און דאן איז דער בעש״ט געקומען ביי מיר אין שטאדט, און דיר געשיקט צו מיר. אז איך בין מיט דיר געקומען צו איהם, איז די רעדע געווען צווישן אונז, אז איך זאל בשום ענין ואופן ניט האלטן די האס־רעדע, און איך זאל אוועקגעהן פון דער בימה, און די רעדע זאל איך אפלעגן אויף א אנדער בעשטימטער צייט, און ביז אין דער צייט, זאל איך האבן איינקאסירט מיין גאנצן פארמעגן, און דאן זאל איך אנטלויפן אין א וועיטער מדינה, און דארטן וועלן א פרומער יוד. ער האט מיר ארויסגעגעבן א תשובה, און האט מיר געלערנט וואס צו טאהן מיט מיין פארמעגן, און ווי זיך צו פיהרן כל ימי חיי. ער האט מיר צוגעזאגט אז ער וועט גאט בעטן, אז מיין תשובה זאל וועלן אנגענומען. ער האט מיר געזאגט: — דאמאלס וועסטו האבן א סימן אז דיין תשובה איז אנגענומען געווארן, וועלן איינער וועט קומען און וועט דיר דערצעהלן דיין אייגענע געשיכטע. דאן וועסטו וויסן אז דו ביזט שוין א געהאלפענער. — דערום אז איהר זענט געקומען צו מיר, האב איך אייך א ביסל דערקענט, און איך האב געווארט אז איהר זאלט מיר דערצעהלן מיין געשיכטע. אז איך האב אבער געזעהן אז איהר האט גארניט געקענט דערצעהלן, האב איך פארשטאנען א דאס איז ניט פשוט, און אז נאר מיינע עבירות זענען דאס גורם. איך האב פארשטאנען אז איך דארף זיך שטארקן און תשובה טוהן, און געבן צדקה. אלזא, די דריי וואכן וואס איהר האט ביי מיר פארבראכט, האב איך זיך געשטארקט אין גרויס תשובה טאהן, ביז די יעצטיגע צייט איז געקומען און איהר האט מיר דערצעהלט די ערשטע האלבע מעשה. וויס איך שוין, אז איך בין געווארן א געהאלפענער. —

דערמיט ענדיקט זיך די געשיכטע וואס איך האב דערצעהלט דעם געווען פיאודאסיער משומד דעם גביר. און איך זאג צו איהם, דערום האב איך ניט קיין פערדרוס אויף אייך, פאר מיין אומ׳כבוד וואס איך האב פון אייך געהאט, וואס ס׳איז נאך ניט געווען די צייט אז אייער תשובה זאל אנגענומען ווערן. איך האב פערשטאנען אז ניט איהר זענט שולדיג אין דעם, נייערט די זינד אין וועלכע איהר זענט פארזונקען געווען ביז יעצט. נאר ווי עס וועיזט אויס זענט איהר שוין געלייטערט געווארן, דורך

די סך מצוות וואס איהר טוהט. אט האב איך געהערט, אז ניט לאנג האט איהר זיך געלאזט קאסטן אויף א שוהל פאר די קרימטשאקעס אויפצובויען, וועלכע קאסט אייך עטליכע טויזנד רובל, אויך האט איהר אוועקגעשענקט א הויז פאר די תלמוד־תורה. דאס אלעס האט מיטגע־האלפן. אז ס׳זאל שוין קומען די צייט דאס אייער תשובה זאל אנגענומען ווערן. זאגט ער, — איך בעט אייך אז איהר זאלט אפטער אריינקומען צו מיר, דען מיט אייך איז איינגנומען צו פארברענגען.—און אזוי האב איך זיך מיט איהם אפגעזעגנט, און בין אוועק א צופריעדענער פון מיין ערשטן וויזיט ביי איהם, כאטש איך בין נאך ניט צוגעטראטן מיט מיין בקשה צו איהם, און וויים נאך ניט וואס ער וועט ענטפערן אויף דעם. נאר לע״ע בין בין איך אוועק פון איהם צופריעדן, בעמערקענדיק ווי שטארק מיין געשיכטע האט אויף איהם געווירקט. איך האב צוגעטראפן אקוראט ווי זיין אומקעהרן זיך צום יודעטנהום. דאס אלעס גיט מיר האפנונג אז איך וועל פועל׳ן ביי איהם וועגן מיין בקשה.

מיט 8 טעג שפעטער בין איך וויעדער געגאנגען צו איהם, און ער האט מיך זעהר פריינדליך אויפגענומען, און די ערשטע ריידע איז צווישן אונז פארגעקומען וועגן זיין געשיכטע. ער האט מיר דאס דערצעהלט באריכות. נאר אזוי ווי אין גאנצן איז ניט אינטערעסנע, וועל איך אייך דערצעהלן נאר דעם תוכן וועלכע עס קען אינטערעסירן די לעזער.

א משומד איז ער געווארן צוליעב א ליעבע, וועלכע ער האט זיך איינגעליבט אין א משומדת. וואס זי האט אנדערש ניט געוואלט פאר איהם חתונה האבן סיידן ער זאל זיך שמאדן. און אזוי ווי ער איז געווען א צולאזענער יונגעל פון קליין־וויים אהן, האט ער פערלאזט די היים זיינע, וועו ער איז אלט געווען 15—16 יאהר. דען ביי איהם האט נאר ניט אויסגעמאכט זיך צו שמאדן. און אזוי האט ער פארבראכט אין גוי׳שען דת 57 יאהר, ביז ס׳איז ארויס א מאניפעסט, אז א משומד מעג ווערן צוריק א יוד. אז ער האט נאר דערזעהן דעם מאניפעסט, האט ער באלד דערלאנגט א פאפיער, אז ער וויל זיך אומקעהרן צו זיין אלטן גלויבן, און דאס האט איהם געקאסט א שעהן ביסל געלד און טרחא, ביז ער האט בעקומען די ערלויבענעש און איז געווארן צוריק א יוד בפרהסיא. טאקע דא אין דעם פלאץ וואו מ׳קען איהם ביז אהער אלס משומד. — וויטער דערצעהלט ער— אז דער אומקעהרן זיך צום יודעשקייט, איז אויך געקומען דורך א חלום. די גרעסטע חרטה וואס ער איז א משומד, האט ער בעקומען וועו זיין פרוי די משומדת איז געשטארבן, און מ׳האט איהר בעגראבן אויפן גוי׳עשן בית־הקברות. דודך דעם האט ער מורא בעקומען

אז ער זאל אויך ניט דארפן דארטן ליגן. אלזא, האט ער געזוכט מיטלען
ווי אזוי צו ווערן צוריק א יוד. דערווייל האט ער אנגעהויבן זיך צו צולאזן
צו יודען, און האט אנגעהויבן צו שיינקן נדבות אויף יודעשע אנשטאלטן.
אבער אויף באכציסעריי, און נאך מעהר אויף זיינע אייגענע ברידער, און
אויף זיין משפחה, איז ער עד היום ברוגז. ווייל זיי האבן זיין ספר תורה
ווען ער האט זיי געוואלט שיינקען, ניט געוואלט אננעמען. און דעריבער
ווייל ער פון דאמאלסט אהן פון זיי ניט הערן, און איז זיך מרחק פון זיי,
אזוי ווי זיי האבן זיך מרחק געווען פון איהם. און אויך דעריבער האט ער
זיי פאר קיינע יורשים אין זיין צואה ניט אריינגעשריעבן א. ז. וו. דערביי
איז ער זעהר אויפגערעגט געווארן, אז איך האב איהם געמוטשט אפשטעלן
און בערוהיגן מיט אנאנדער געשפרעך. און איך האב געמוטשט אוועק געהן
דאס מאל אויך אהן א שום צוטרעט וועגן מיין בקשה, און דאס לאזן
אויף א צווייטן מאל.

שפעטער מיט א 2 וואכן בין איך געקומען צו איהם מוצש"ק, און האב
פארבראכט ביי איהם ביז נאך א האלבע נאכט. דא האב איך שוין געהאט
א שעת הכושר מיט איהם צו רעדן וועגן דער זאך וואס איך דארף. איך
האב איהם געגעבן צו פארשטעהן, אז דער חטא פון זיין משפחה איז ניט אזוי
גרויס אנטקעגן איהם, ווי ער רעכנט. איך האב איהם געגעבן צו ערקלעהרן,
אז געגנערס האט ער אסך, און בזיונות האבן זיי דורך דעם פיעל געליטן
אלע יאהרן. דערום וואלט א יושר געווען אז ער זאל באשיינען זיין משפחה,
כדי אלע זאלן וויסן און גלויבן, אז ער איז שוין א אמת'ער יוד, און טוהט
תשובה, און זוכט מצוות צו טאהן, און גיט גרויסע נדבות. אלזא, וואלט
ער בעדארפט זעהן מאכן די מקוה אין באכציסעריי, און דאס וועט זיין א
כבוד פאר זיינע עלטערן, און פאר זיין משפחה וועלכע האבן גרויסע
בזיונות געליטן ביי זייער לעבן דורך איהם, און ליידן נאך יעצט אויך. ער
האט מיר צוגעשוויגן אויף מיינע לעצטע ווערטער. — זאג איך, ר' נטע!
ענטפערט מיר! איך זאג גלייך? ענטפערט ער — יא! איהר זאגט גלייך,
אבער איך דארף זיך בעטראכטן ווי צו טאהן. — זאג איך, פארגעווויס
דארפט איהר זיך בעטראכטן! און פאר מיר איז שוין געגוג אז איהר
נעמט דאס אויפן קאפף צו טראכטן. נאר וועז קען איך קומען נאך ענטפער?
—אין 3 טעג ארום.—איך האב איהם באדאנקט און זיך פריינדליך צושייד.

אין 3 טעג ארום אז איך בין געקומען צו איהם הערן דעם ענטפער,
איז ער מיר שוין אנטקעגן געקומען מיט דער תשובה: — יא! איך קען
דאס הויז איבערנעמען אויף זיך. און אזוי ווי איהר האט א גרייטע קופציע,
וועל איך איינצאהלן ביים נאטאריום די געלד, און איבערמאכן די קופציע

אויף מיין נאמען, און דאס וועל איך אוועקשענקען די באכציסעריי־ער קהלה, זיי זאל־ן בויען דארט א מקוה פאר זייערע געלד. וויי? א הויז מיט א פלאץ קאסט זיי דאך שוין ניט קיין קאפ׳. — זאג איך אז איך וואלט זעהר וועל־ן אז די אייגענע עדות, די וועלכע וועל־ן זיך חתמ׳נען ביים נאטאריום כדי איבערצוגעבן די קופציע אויף אייער נאמען, און זעהן ווי איך נעם ביי אייך די געלד פארן הויז, זאל־ן די אייגענע עדות הערן אויף וועל־כן תנאי איך פערקויף אייך די הויז.—ער האט איינגעשטימט אויף אלע מיינע רייד, און אין א גוטער שעה זענען מיר אוועקגעפאהרן צום נאטאריום. מיין הארץ איז אין מיר געקוואל־ן פאר פרייד. איך האב געלאזט זיצן דעם גביר ביים נאטאריום, און איך בין אוועקגעל־אפן נאך 2 עדות. איך האב געבראכט דעם שטאדט רב, און דעם גבאי פון פיאודאסיער שוהל, און דער ענין איז געענדיקט געווארן. ער און איך, און אזוי אויך די עדות האבן מיר זיך אונטערגעשריבען און געחתמ׳עט, און ער האט מיר אויס־געצאהל־ט די געלד עד פרוטה אחרונה, היינו: 1125 רובל. אפילו לפי החשבון איז מיר געקומען 1150 רובל האט ער אבער ביי מיר אפגעדונגען 25 רובל.

איך בין זעהר צופריעדן געווען וואס די זאך איז געענדיקט געווארן. גאנץ פיאודאסיע האט געקלונגען מיט מיין אויפטאהן. דער רב מיט דעם גבאי, און אזוי אויך אל־ע האבן באוואונדערט די זאך. סטייטש! זאגן זיי—ווי האט איהר דאס געקענט דורך מאכן? מיר זענען היעגע, און מיר האבן ביי איהם גאר ניט געקענט פועל׳ן. אדרבה, פועל׳ס עפעס פאר אונז אויך, אז איהר זענט ביי איהם אזוי חשוב, און איהר זענט אזא בריה!—יא, זאג איך: מיט גאטס האפענונג וועל איך נאך ביי איהם אסך פועל׳ן! מיר האבן זיך אפגעזאגט און יעדער איז זיך אוועק אהיים.

דעם אייגענעם אוונד בין איך געקומען צו איהם, און האב איהם געטראפן זעהר פרעהל־אך, וואס ער האט היינט אויפגעטאהן. ער פרעגט מיך:—איך האב היינט געטאהן א מצוה?—זאג איך, נאך אזא גרויסע מצוה! אבער ר׳ נתן נטע איהר זענט נאך ניט פערטיג מיט דער אויענער מצוה, איהר דארפט נאך טאהן אסך מצוות! דען איהר זענט בכח צוטאהן, איהר דארפט נאר האבן א רצון דערצו. דערפון זענען מיר ארויפגעקומען אויף דער צואה זיינע. און צום איבערצייגן די וואהרהייט, ברענגט ער מיר אריין די צואה און נעמט לייענען פאר מיר די אל־ע פונקטן. אז ער האט געענדיקט לייענען, פרעגט ער מיך, — נו? ווי געפעל־ט זי אייך?—זאג איך, געווהנל־יך האט איהר דא אסך גוטס אויפגעטאהן. אייער גרויסן הויף האט איהר אוועק־געשיינקט אויף א מושב זקנים, און דעם איבעריקן חל־ק זאל אויך געהערן

צו מושב זקנים פאר א אפטייק, און וואוינונגען פאר די דינערס. און אויך פון די מזומנה געלד וואס איהר האט אין די ביינק, האט איהר אפגעזאגט א געוויסע סומע אויף דעם מושב זקנים. אויך האט איהר פערזארגט די חברה קדישא מיט א היבשער סומע געלד. אבער פאר וואס האט איהר געמאכט אפוטרופסים פרעמדע און רייכע מענטשן, די וועלכע ווען זיך ווייניג וואס אינטערעסירן פאר אייך, און פאר אייער נשמה? ומכש"כ ווי קומט דאס וואס איהר האט געמאכט א אפוטרופוס א גוי, דעם "גאלאווא" פון שטאדט? ער קען דאך אייך אין גאנצן פארפלעקן אייער גלאנץ!—פון מיינע דיעזע רייד, איז ער געבליבן אביסל פארשעמט, און זאגט: — נו! אדרבה, איך ווייל הערן פון אייך אייער דעה! — ענטפער איך איהם: איהר קענט נאך דאס אלעס פאריכטן, ווייל איהר לעבט נאך ב"ה, עס קען אייך קאסטן א 100 רובל, וועט איהר די צואה איבער מאכן. היינו: ראשית, דעם "גאלאווא" ארויסשרייבן פון דארט, און מאכן א יודן אויף זיין ארט, און וויעדער די יודן וועלכע זענען איינגעשריעבן, קענט איהר פארבייטן אויף אנדערע ניצליכע! פרעגט ער, — וועמען מיינט איהר אנדערע און ניצליכע? — זאג איך: מאכט טאקע אייגענע פרייוד פון אייער משפחה פאר אפוטרופסים, און צו זיי וועט איהר צושטעלן 2 פרעמדע אויך בעלי נאמנים. למשל: עס דארף זיין 6 אפוטרופסים, מאכט מען 4 פון דער משפחה, און 2 פרעמדע, און מען באשטעטיגט זיי מאנאטליכע געהאלט. וועלן זיי דערפאר שטענדיק אכטונג געבן, אז פון די גאנצע ירושה אייערע. זאל קיין זאך ניט צו גרונד געהן, און סיזאל פינקטליך אויסגעפיהרט ווערן אייער ווילן לויט די צואה, און איינער וועט דעם 2־טן ניט לאזן גנב'נען, און יעדער וועט וועלן אז די זאך זאל זיין אין ארדענונג, בכדי ער זאל האבן זיין שטענדיקן געהאלט, וויל ער נייטיגט זיך אין דעם. אט אזוי טוהט, פאלגט מיך ר' נטע! — שרייעט ער אויס,—איך פאלג אייך! איך האב אייך ליעב ווי א אייגענעם פאטער,—און דערביי נעמט ער מיך ארום און טוהט מיר א קוש. איך האב איהם געוועהנליך צוריק געענפערט מיט א קוש. און אזוי איז ער מיר געווארן פריינדליכער און פריינדליכער.

די צואה האט ער איבערגעשריעבן און געמאכט פינקטליך ווי איך האב איהם געראטן. נאך א זאך האב איך ביי איהם געפועלט אז ער זאל אריינשטעלן אין דער נייער צואה, אז פאר זיין געבורטס־שטאדט לאזט ער אויך איבער א אייביגן אנדייגק. פאר פיאודאסיע האט ער געלאזן א עשירות פון 80 טויזנד רובל, און מזומנה געלד אין די ביינק א 170 טויזנד רובל. דערביי בעמערק איך איהם, אז פאר וואס זאל באכציסעריי, זיין אייגענע געבורטס־שטאדט. וואס זי איז אזא ארימע קהלה, זאל אזוי פארשעמט

וועלן? פרעגט ער—ואס וויל איהר פון מיר האבן מיט אייער באכציסערייי?— איך מיין אלעס, אייך און אייער משפחה נאר לטובה. איהר זעהט דאך אז איך האב אין דעם קיין שום אינטערעס, נאר אייך מזכה צו זיין מיט מצוות. פרעגט ער,—איהר וועט אבער זיין מיין עדות אויף יענער וועלט?— יא! זאג איך: אויב איהר גלייבט אז ס'איז דא א יענע וועלט, גרייט אייך צו שפייז אויף יענער וועלט. בקיצור, ער האט איבערגעשריבן א חויז וועלכע איז ווערט געווען 7—8 טויזנד רובל אויף באכציסערייער קהלה. פרעגט ער מיר:—נו? נאך ניט גענוג?—ניין! זאג איך, היתכן? פיאודאסיע לאזט איהר איבער אזוי פיעל מזומנ'ע געלד, און פאר באכציסעריי גאר ניט? — ווי הייסט גאר ניט? איך האב דאך ערשט אייך אוועקגעגעבן מזומנ'ע געלד פאר די חויז, און דאס זאל געהערן פאר דער באכציסערייער קהלה. און צווייטנס קיין מזומנ'ע געלד האב איך ניט מעהר. נאר אזוי ווי עס ליגט ביי מיר מיין ווייבס צירונג, וואס עס באטרעפט א 2 טויזנד רובל, שרייב איך דאס אריין אין די צואה, אז דאס געהער פאר דער באכציסערייער קהלה, און פאר דעם געלד זאלן זיי קויפן א ספר תורה מיט א קרוין, און נאך אנדערע כלי קודש. נו? זענט איהר שוין צופריעדן? — ניין זאג איך. איך וויל אז דעם זילבענער 8 ראהריגן לייכטער וועלכער שטעהט ביי אייך, זאלט איהר באלד שענקן אין באכציסערייער שוהל, און דערביי נעם איך איהם ארום און גיב איהם א קוש, און ער ענטפערט מיר אויך מיט א קוש, און זאגט:—ווי איהר טראכט נאר צו פערזארגן אייער געוועזענער קהלה!— זאג איך צו איהם, אז איך מוז טראכטן, וויל איך האב דארט געגעסן 35 יאהר ברויט, און איהר דארפט אויך נאך מעהר פארגיטיגן די שטאדט אין וועלכע איהר זענט געבוירן, און וואו אייערע עלטערן האבן געלעבט, געפרעהט, זיך געזארגט און אויך פערלוירן, א. ז. ו. ביי די רייד נעמט ער דעם לייכטער אין גיט עס מיר און זאגט:—נאט אייך דאס פאר די באכציסערייער שוהל, נאר זאל עס בלייבן אויף מארגן, דען איך וויל געבן דעם גאלדשמידט אז ער זאל אויסקריצן אויפן לייכטער מיין נאמען, מיטן דאטום, און אז איך שענק איהם אין די באכציסערייער שוהל. און דערצו גיב איך נאך א האלבן פוד לייכט.—

אזוי איז געווען, מען האט דאס אלעס געלאזט אויסקריצן, און זיין פלעמעניק האט דאס איבערגעגעבן אין די באכציסערייער שוהל. דאס אלעס האב איך ב"ה אויסגעארבעט נאך מעהר ווי איך האב זיך געקענט פארשטעלן.

מיט א טאג בעפאר דער פאפיער איז פערטיג געווארן ביים נאטריוס, האב איך גענגן מיין וויל געמוזט אפפאהרן נאך ארץ־ישראל, ווען ניט

וואלט איך פערזאמט די שיף, און צוויישטנס וואלט מיין רייזע־פאס אום־גילטיג געווארן, דאך האב איך אוספייעט צו בעזארגן אז די "דוחאוונע פראוולעניע" פון באכציסעריי זאלן אלעס ענדיקן לויט מיין וואונטש.

און אזוי ווי איך האב איינגעזעהן אז מיין אוועקרייזן קיין ארץ־ישראל האט געמאכט אויף איהם א שטארקן איינדרוק האב איך איהם געוואלט ברענגן אהער קיין ארץ־ישראל. ובפרט אז ער האט מיך געבעטן אז איך זאל איהם שרייבן פון ארץ־ישראל. איך האב איהם טאקע געשריעבן, און ער האט מיר געענטפערט מיט א בריעף, אז מיין וואונש מיט דער צוואה איז ערפילט געווארן מיט אלע פונקטן, נאר דאס הויז וועלכעם ער האט אפגע־שריעבן אויף די באכציסערייער קהלה, האט ער פארקויפט פאר 7800 רובל,— 800 רובל במזומן, און דאס איבעריקע אויף אויסצוצאהלן יעדער יאהר 500 רובל, און דאס געלד געהער צו די באכציסערייער קהלה. איך האב איהם גלייך געענטפערט מיט א דאנק בריעף, און אויך האב איך איהם בעשריעבן דאס ארץ־ישראל לעבן. פון איהם האב איך שוין קיין ענטפער ניט באקומען. מיר האט דאס אפילו זעהר געוואונדערט, נאר זיין שווייגן איז מיר פער־ענטפערט געווארן, מען האט מיר מודיע געווען אז אין א פריה מארגן איז ער געשטארבן בשם טוב, און געלאזט פון איהם גוטע אנדיינקונגען לדורות. ת׳נ׳צ׳ב׳ה ומתתו תהיה כפרתו.

מיט דעם ענדיקט זיך די געשיכטע פון ר׳ נתן נטע קיזילשטיין ז״ל.

זייענדיק אין פתח־תקוה האב איך באקומען א בריעף פון די באכ־ציסערייער קהלה, אין וועלכן זיי דאנקען מיר פאר אלעס, און זיי זענען מיר מודיע אז אלעס איז געטאהן געווארן נאך מיין און זייער וואונטש.

מיין לעבענס־געשיכטע

אין

ארץ־ישראל.

אלס ביילאגע צו דעם דריטן טהייל פון מיין לעבענס־
געשיכטע, ווערט צוגעגעבן די בעשרייבונג פון מיין לעבן אין
ארץ־ישראל גופא. דא ווערט בעשריבן וואס איך האב אויס־
געליטן פון דער וועלט קריג בכלל, און בפרט פון גלות כפר־
סבא, גלות חדרה און חיפה, ביז מיין אהיים קומען צוריק אין
פתח־תקוה, און די נסים וואס השי"ת האט מיט מיר געטאהן.
און מיט דער ביילאגע ענדיק איך מיין לעבענס־געשיכטע מיט
שבח והודיה צו השי"ת על כל הטוב וואס ער האט געטאהן
מיט מיר. ברוך ד' לעולם אמן ואמן.

קאפיטעל ל.

מיטגענומען א פריינדין א יתומה. געקויפט א הויז אין פתח־תקוה. בעזוכט ירושלים, כותל־המערבי, קבר רחל, חברון און מערת־המכפלה. א אראבער כאפט ארויס א בייטאלע מיט געלד. די וועלט קריעגי דער היישעריק. אויפגעהערט צו בעקומען בריף. ארויסגענומען די געלד פון די בריף. געווארן שוחט אויף א קורצער צייט. די פרוי ווערט קראנק און שטארבט.

קומענדיק אין ארץ־ישראל האב איך געמיינט, אז פון יעצט אהן וועל איך שוין קענען רוהיג לעבן און דינען גאט, און איך וועל שוין פון קיין שלעכטן און יסורים ניט וויסן, און מיינע לעצטע ביסל יאהרן וויפיעל ס׳איז מיר נאך באשערט צו לעבן וועל איך פערברענגען מיט רוהע. אזוי האב איך געהאפט. אבער מיר איז ניט באשערט צו לעבן רוהיג, ווי איהר וועט פון מיין וויטערדיקן ערצעהלונג געווואר ווערן פון מיין פאלעסטינער לעבן, וואס מיט מיר האט פאסירט, פון דער צייט פון מיין קומען קיין פאלעסטינע — ביז צום היינטיקן טאג.

דאס וויסט איהר שוין פון לאנג, אז קיין ארץ־ישראל בין איך געקומען מיט מיין קליינער ב״ב. מיין פרוי און די אלטע שטיף מוטער איהרע, וועלכע מיר האבן איהר גערופן מומע, און אויך א פריינדין א פרייליכן א ארימע יתומה, מיטן נאמען רייזל, וועלכע מיר האבן מיטגענומען אלס רחמנות, רעכנדיק אז אונז וועט דא גוט זיין, און מיר וועלן איהר דא קענען חתונה מאכן פאר א יונגען מאן א קאלאניסט.

אקוראט ר״ח כסליו שנת תרע״ד, זענען מיר געקומען קיין יפו. זעהר פיעל האבן מיר זיך אנגעלייגן אין דער צייט, פון אראפקומענדיק פון שיף, ביז דער אראבער האט אונז געבראכט אין א האטעל. שפעטער מיט א אכט טעג נאך אונזער קומען קיין יפו, האבן מיר בעשטימט צו פאהרן קיין ״פתח־תקוה״, און אזוי האבן מיר געטאהן.

קומענדיק קיין "פתח־תקוה" האבן מיר זיך געפרעהט, ווייל מיר האבן געטראפן די קאלאניע אין א פיינעם שטאנד. אלעס האט געגלאנצט ביי אונז אין די אויגן. וואו מיר האבן א קוק געטאהן איז געווען אלעס יודעש — אייגענע הייזער און אייגענע פרדסים, פעלדער און כרמים. די ארדענונג אין קאלאניע האבן געפיהרט יודן אליין, גלייך ווי עס וואלט גאר קיין רעגירונג ניט געווען. אלעס איז געלעגן ביי די יודן אין די הענד. קיינע שכורים און קיינע פאליציי האבן מיר אין די גאסן ניט באגעגנט, און עס איז געווען שטיל רוהיג. אז מיר זענען געקומען אין שוהל האבן מיר געטראפן שטענדיק לערנען און דאוונען. צו מנחה ומעריב איז אלע 4—5 מינוט געווען א נייער מנין. פון צוויי אזייגער בייטאג הייבן זיך אהן די מנחה תפילות, און פון צאת הכוכבים הייבן זיך אהן די מעריב תפילות. — פון 2 פאר טאג, קומען די מתפללים און לערנען אזוי לאנג ביז מ׳דערקענט בין תכלת ללבן, דאמאלס הייבן זיך אהן די שחריתים תפילות, און אלע 10—15 מינוט שטעלט זיך דאוונען א נייער מנין, און אזוי דויערט עס ביז 10 א זייגער אויפן טאג. דער עולם איז א געמישטער פון אלערליי יודן, אשכנזים, ספרדים און תימנער. אין יעדער מנין געפינט זיך 4—5 וואס פאר־שטעהען זיך ניט איינס מיט דעם אנדערן, אבער אלע דינען צו איין בורא עולם. אז איך האב דאס געזעהן האט מיר מיין הארץ זעהר געפרעהט, און איך האב שוין געמיינט אז דא וועל איך שוין ניט לייגן קיין יסורים, דען ביז פסח האב איך ב״ה געקויפט א הויז, און בין געווארן א פתח־תקוה׳ער קאלאניסט גלייך מיט אלע. פארן הויז האב איך בעצאהלט 9 טויזענד פראנק, און די קינדער האבן מיר אנגעהויבן שיקן חדש געלד אויף צו לעבן, האב איך שוין געמיינט אז ס׳איז שוין א סוף צו מיינע ביז אהעריגע צרות, און מיר וועלן שוין לעבן א רוהיג לעבן.

איך האב זעהר געוואלט זיין אין ירושלים און מתפלל זיין ביים כותל המערבי, און נאך אויף הייליגע ערטער, אויך ביי רחל׳ס קבר, און אין חברון ביי די מערת המכפלה, און דאן א היים קומען, האט מיר אבער אויסגעפעהלט אויף הוצאות, ווייל ביז א פרוטה האב איך אויסגעגעבן אויפן הויז קויפן. אלזא, האב איך אויף פסח ניט געקענט זיין אין ירושלים. אבער אז ס׳איז געקומען שבועות און איך האב געזעהן אז איך קען ווייטער ניט פאהרן וועגן מאנגל אין הוצאות, האב איך זיך אנטליגן אויף הוצאות הדרך, און איך מיט מיין פרוי, און מיט דער אלטער, זענען מיר געפאהרן קיין ירושלים, און דארט זענען מיר געווען ביז איבער יו״ט חג השבועות. אויך זענען מיר אריינגעפאהרן קיין חברון, און מיר זענען געווען ביי דער מערת המכפלה. פאהרנדיק פון חברון זענען מיר אפגעשטיגן ביי קבר

רחל אמנו. וויטער בין איך שוין אין ערגעץ ניט געווען, וויל אין ירושלים בין איך ניט געזונד געווארן, זענען מיר גלייך אהיים געפאהרן. די רייזע האט מיך אפגעקאסט ביז צעהן נאפאליאן.

אויף דעם יו"ט איז געווען אין ירושלים ביז אכט הונדערט פרעמדע אורחים, פון אלערליי לענדער. איך קען אייך ניט בעשרייבן די גרויסע פרייד זעהענדיק ווי אין גאס באגעגנט מען גאנצע מחנות בני ישראל, געהענדיק פון דעם כותל־המערבי און צום כותל המערבי. פון זעהר פיעל מענטשן איז ביים כותל־המערבי ניט געווען וואו זיך דורכצושטופן, בכדי צו געפינען א פלאץ וואו צו שטעהן און צו דאונען... געהענדיק צוריק פון כותל־המערבי קומט מען באלד אריין אין די שמאלע פינצטערע געסאלאך. אין די געסאלאך זעהט מען נאר פערשידענע אראבער לויפנדיק און שרייענדיק מיט ווילדע קולות, כדי מ'זאל קויפן ביי זיי זייער סחורה. און אזוי ציהען זיך די געסאלאך ביז צום שער יפו, אדער ביז צום שער שכם. דארט קענען זיך אראבער ערלויבן צו בעפאלן און צונעמען וואס מען פערמאגט. און אזוי ווי מיר זענען געגאנגען פון כותל־המערבי, האט א אראבישער איגגעל אויסגעכאפט פון די מומעס הענט א בייטאלע מיט עטליכע מטבעות. זי האט געמאכט א געשריי, וויל דאס בייטאלע איז ביי איהר טהייער געווען. נאטירליך בין איך באלד נאכגעלאפן נאכן איגל וועלכער איז אנטלאפן. נאר באלד האבן מיר גוטע מענטשן אומגעקערט, זאגנדיק: אז איך טאר ניט וואגן אהין צו געהן, וויל מ'קען מיך שלאגן און בארויבען! — גערטט צוריק ר' יוד! א כפרה אייער קלייניגם שאדן,— זאגן זיי. איך האב זיך אומגעקערט. קומענדיק צוריק, האט זיך שוין די אלטע געהאט בערוהיגט, דען דער ארבישער איגגעל האט געזעהן וויי איך לויף איהם נאך, האט ער ארויסגענומען די עטליכע מטבעות און באלד אוועקגעווארפן דאס בייטאלע. זי האט דאס דערזעהן, האט זי עם אויפגעהויבן. אז מיר זענען געקומען בשלום אויף דער סטאנציע, האבן מיר דערצעהלט די נסים וואס מיר האבן געהאט אויפן וועג פון כותל־המערבי, און דאן זענען מיר אהיים געפאהרן קיין פתח־תקוה.

קומענדיק אהיים האבן מיר זיך זעהר געפרעהט, און געדאנקט און גלויבט גאט וואס מיר האבן זוכה געווען צו זיין אין ירושלים, און אין חברון. אויך דעם געגנד פון בית לחם יהודה, דעם דארף בני ברק, האבן מיר אלעס געזעהן, און גוט בעטראכט. פון דער נסיעה האבן מיר געהאט אסך פערגעניגן. בריף פלעגט אונז אנגעקומען אלע מאהל פון אונזערע קינדער פון רוסלאנד, פון אמעריקע, פון פאריז, און אזוי גלאט זייטיקע בריף, פון גוטע פריינד. פון יעדן בריף האבן מיר געשעפט נייע

ידיעות, און מיר האבן שטענדיק געהאט צו שרייבן ענטפער, און מיר זענען געווען צופריעדן. מיר האבן געמיינט אז אזוי וועלן מיר שוין רוהיג דורכלעבן אונזער ביסל יאהרן. אזוי האבן מיר געדאכט.

אבער אונזער צופרידענהייט אין לאנד, האט נעדויערט נאר פון כסליו ביז ענדע תמוז. דען פון ר״ח אב, וועלכן יודן האלטן איהם אין איין בעקלאגן פונם חורבן בית המקדש אהן ביז צום היינטיגן טאג,—אט אין דעם חדש האט מיר געטראפן א ענדערונג אין מיין לעבן, און איך מיט מיין הויזגעזינד האבן מיר אנגעהויבן צו לוידן, און אויסשטעהן אזעלכע אומגעריכטע צרות, וואס איז ניט מעגליך צו בעשרייבן. נאר בקיצור וועל איך אייך דאס איבערגעבן, און פון דעם וועט איהר זיך קענען איבערצייגן וויי איך האב געקענט אויסשטעהן אזוי פיעל צרות, און וויי איך האב נאך געקענט האבן אין זינען צו שרייבן א לעבנס־געשיכטע. יא! איך שרייב, אבער ניט מיט קיין טינט, איך שרייב עס מיט בלוט וועלכעס גיסט זיך פון מיין הארצן, און מיט טרערן וועלכע גיסן זיך פון מיינע אויגן. איך וואלט ניט געשריעבן. איך וויל אבער אז מיינע טייהערע קינדער זאלן וויסן וואס זייער פאטער איז אויסגעשטאנען, כדי זיי זאלן האבן צו דערצעהלן דאס זעלבע פאר זייערע קינדערלאך, ווי גאט האט זייערע עלטערן שטענדיק ארויסגעהאלפן פון אלע צרות, און זיי געגעבן כח אויסצוהאלטן און איבערצוטראגן די שלעכטע צייטן, און נאך צודערלעבן גוטע צייטן. און דערפון זאלן זיי זיך נעמען א לעהרע, אז דעם בטחון אין גאט טאר מען ניט פארלירן. דער וואס פערלאזט זיך אויף גאט, ווערט תמיד געהאלפן, און אזוי איז מיטן כלל ישראל, און די זעלבע פיהרונג איז מיטן יחיד אויך, ״והבוטח בד׳ חסד יסובבנו״.

* *
*

6 טאג אין חדש אב שנת תרע״ד, אז די וועלט מלחמה האט אויסגעבראכן, איז צובראכן געווארן ביי אלע די הערצער, און ווער שמועסט ביי מיר. עס איז פארוואלקנט געווארן איבער גאנץ ארץ ישראל, און ווער שמועסט איבער די אלטע שוואכע יודן וועלכע געפינען זיך אין דעם לאנד, און זייער גאנצער לעבנס־קוועלע איז געווען נאר וואס זייערע קינדער שיקן זיי צו אויף צו לעבן, אדער וואס פרעמדע האבן געשיקט. ביי די לייט איז פלוצלונג זייער לעבן פינצטער געווארן פאר זיי, און אין דעם זעלבן גורל בין איך אויך אריינגעפאלן.

דעם ערשטן קלאפ האב איך געהאט וואס איך האב אויפגעהערט צו בעקומען בריף, און אזוי וויי איך בין געוואוינט געווען צו בעקומען אלע

וואך בריעף פון אלע זייטן וועלט, האב איך נאר איינמאל אין חדש, אדער אין 2 חדשים בעקומען א בריעף, וועלכע זענען געווען געפענט און האלב האט געפעהלט. ניט איינמאל פלעג איך אפשטעהן א צייט ביי דער פאסט וואַרטנדיק אויף א בריעף, און אז איך האב געזעהן אז איך האב אומזיסט געווארט, קענט איהר זיך פארשטעלן וויפיעל טרערן עס איז פארגאסן געווארן. נאר מיר האבן זיך געטרייסט, אז אפשר וועט מיט דער 2־טער פאסט קומען א בריעף. און אזוי האט זיך געקענט אפציהען א צייט ביז מ׳האט דערלעבט צו בעקומען א פארמעקטן שטיקל בריעף. דאך איז די שמחה געווען ביי אונז זעהר גרויס אז מיר האבן כאטש דערקענט זייער כתב יד. אבער ווי שרעקליך איז געווען איבערצוטראגן, אז מ׳האט גאר קיין ידיעה ניט געקענט בעקומען אפילו אויב אין 6 חדשים אויך ניט. ווי איהר וועט וויטער לייענען.

זינט טערקיי איז צוגעשטאנען צו דער וועלט מלחמה, איז באלד אויפגעהערט אנצוקומען פון אויסלאנד פראדוקטן. דאס וויסט מען דאך אז טערקיי האט ניט קיין אייגענע פאבריקן אין לאנד, און מיט אלעס, סאיי מיט סחורות און סאיי מיט עסנווארג מוז זי אנקומען קיין אויסלאנד, און אז ס׳איז פלוצלונג אויפגעהערט אנצוקומען פראדוקטן, איז מען געצוואונגען געווען טייהער צו צאהלן, און יעדער האט געזוכט זיך צוצוגרעטן עסנווארג ווי וויייט ער האט נאר געקענט.

דעם 25־טן אין חדש תמוז, ד. ה. מיט צוויי וואכן פריהער, איידער די מלחמה האט אויסגעבראכן, איז מיר פון מיינע זיהן פון אמעריקע געהאט אנגעקומען מיין חדש געלד די צוואנציג דאלאר, (100 פר׳) וועלכע זיי האבן בעשטימט מיר צושיקן יעדן מאנאט אויף צו לעבן. וועד האט זיך געקענט פארשטעלן אז דאס מאל איז די לעצטע געלד וואס איך בעקום, און אז מעהר וועט מען ניט קענען בעקומען. איך האב געוועהנליך געלעבט ווי מען דארף, און די געלד האב איך אויסגעגעבן, און געווארט אויף דעם נייעם חדש צו בעקומען נייע געלד. אלזא, איז ביי מיר אין די צוויי וואכן אוועק־געגאנגען א 60 פראנק אויף הוצאות אין שטוב. און אז אין צוויי וואכן ארום ווען די מלחמה האט אויסגעבראכן און אלעס איז טייהער געווארן, און א שרעק האט יעדן אנגעכאפט, און וועד עס האט געהאט געלד, האט געזעהן אריינצוכאפן עסנווארג אין שטוב פון אלעס וואס ער האט נאר געקענט. האב איך דאמאלסט ניט געהאט פערמאגט נאר ווי 50 פראנק. אלזא, וואס האב איך געקענט צוגרייטן פאר די סומע? קענט איהר זיך שוין פארשטעלן וואס פאר א שרעק ס׳איז אויף אונז געפאלן. די 50 פראנק וואס איך האב פערמאגט, האבן נאר געקלעקט אויף צוויי וואכן, און וואס

טוהט מען וויטער? מען דארף דאך לעבן! מיר זענען דאך 4 נפשות! נאר לעבן זאל די האפענונג, זי האט אונז געשטארקט, אז די מלחמה וועט ניט גרויערן און וועט גיך אויפהערן! וויעדער האבן מיר געהאפט, אז אזוי ווי עס קומט ניט אהן קיין נייע פרישע סחורות, איז פון לאנד קען אויך ניט ארויסגעפיהרט ווערן קיינע סחורות. אלזא וועט אלעס זיין וואלוועל. עס קומט ניט אהן קיין וויסע מעהל, אבער אין לאנד האבן מיר אסך ברויט, אפילו שווארצע, אבער ס'איז דא גענוג און ניט טייהער. אזוי אויך מיט די בוימעל, ס'איז נישטא קיין גאז, וועלן מיר בעניטצן מיט בוימעל. קיינע מאראנצן פיהרט מען ניט ארויס, וועלן מיר עסן ברויט מיט מאראנצן. אבער פון די אלע האפענונגען האט זיך גאר ניט אויסגעלאזן, דען השי"ת האט צוגעשיקט א היישעריק אין לאנד, און דער היישעריק האט חרוב געמאכט אלע כרמים און פרדסים, קיין גרין גרעזאלע האט דער היישעריק ניט איבערגעלאזט, און כאטש פונם היישעריק זענען אומגליקליך געווארן די רייכסטע בעה"ב, דאך איז דער יאוש ניט איינגעווארצלט געווארן אין די הערצער, און מיר האבן געלעבט מיטן האפענונג. איך וועט געווים וואונדערן, דען מיט די 50 פראנק וועלכע איך האב פערמאגט ביים אנפאנגם מלחמה האב איך געהאט נאר אויף 2 וואכן צו לעבן, און יעצט איז שוין 2 יאהר אריבער, און ווי אזוי בין איך אויסגעקומען? און וואו האב איך גענומען צום לעבן? נאר דאס וועט איהר געווואר ווערן פון מיין וויטערדיקן ערצעהלונג.

ביי מיר אין שטוב האט אנגעהויבן אויסצופעלן די מזומנ'ע מטבע, און צו לייען איז אויך ניט געווען ביי וועמען, ווייל מיר קענען קיינעם ניט, און בפרט אז מיר זענען ניט געווואוינט ארומצולויפן צו לייען. און אויך זענען די היעגע געווואוינט צוגעמען גוטע פראצענטן, אפילו אין די גוטע צייטן, ובפרט אין אזא שרעקליכע צייט, אודאי בין איך ארומגעגאנגען פערזארגט. פון דעסטוועגן האב איך זיך געשטארקט און געהאפט צו השי"ת, אז מן הסתם וועט ער מיר ארויסהעלפן. און דערווייל קומט מיר קיין בריעף אויך ניט אהן פון קיינעם, געווהנליך האב איך געמוזט אנקומען נאך א הלואה, און השי"ת האט מיר דוקא צוגעשיקט א גוטן מענטשן, ביי וועלכן איך האב חן בעקומען, און האט מיר אנטליגן, בתנאי צו ווארטן, ביז איך וועל בעקומען פון מיינע קינדער. דען סוף כל סוף האבן מענטשן אנגעהויבן צו בעקומען צו ביסלאך געלד און אויך בריעף. אלזא האב איך אויך אלע טאג געווארט און געהאפט צו בעקומען א בריעף מיט געלד.

מיט אמאל אויף מחרת יום־כפור בעקום איך פון מיין זוהן יוסף, א רעקאמאנדירטן בריעף. אין וועלכן ער שרייבט:—אזוי ווי ער וויסט אז די

בענק ווילן ניט אננעמען קיין געלד איבערפיהרונג קיין פאלעסטינע, דאך שטעלט ער איין, אז לעגט אריין אין דעם בריעף צוואנציג דאלאר, און אז דאס וועט איהם געראטן, ד. ה. אז מיר וועלן עס בעקומען, וועט ער שטענדיק אזוי טאהן. פארשטעהט זיך אז די בריעף איז אנגעקומען, און די געלד איז אויפן וועג ארויסגענומען געווארן. דער שאדן פונם געלד האט מיר פארטריבן די שמחה וואס איך האב געהאט די ידיעה פון מיינע קינדער, אז זיי לעבן כאטש ב"ה. דער וועהטאג איז מיר געווען אין 2־טן, איך האב קיין הנאה ניט פונם געלד, און מיינע קינדער האבן א אומזיסטן שאדן דורך מיר געהאט. און יעצט וויי ארום קען איך געהאלפן ווערן, און וועו קען ארויסקומען דאס צווייטע מאל געלד צו בעקומען ד. ה. וועו וועלן מיינע קינדער מיר שיקן וויעדער אמאל געלד? דען זיי וועלן דאך ניט שיקן ביז זיי וועלן ניט האבן א קבלה פון מיר אויף די 20 דאלאר! און אז זיי וועלן בעקומען א ידיעה אז די צוואנציג דאלאר זענען פאר־פאלן געווארן, וועלן זיי דארפן זוכן זיכערע קוועלן אויף צו שיקן. און וועו קען דאס ארויסקומען? מסתמא אין 3—4 חדשים ארום! און פון וואס, און וויי אזוי, לעבט מען דערווייל? ובפרט אז איך בין שוין א בעל חוב. אין צעהן חדשים ארום איז מיר אנגעקומען פון מיינע קינדער 50 דאלאר, און ביז די 50 דאלאר איז מיר אנגעקומן האב איך געהאט צו לעבן אויף אזא אופן.

סוכות איז דער שטאדט שוחט קראנק געווארן אויף די אויגן, און ער האט געמוזט פאהרן זיי היילן אין ירושלים, און אויף זיין ארט האט מען געזאלט ברענגען א שוחט פון ירושלים אדער פון יפו. נאר אזוי ווי אין קאלניע האבן אייניגע געוואוסט אז איך בין א שוחט, האט מען געמאכט דערפון א ריידע מיטן רב, אולי קען איך בעניצט ווערן במקום השו"ב, כדי מ'זאל ניט דארפן ברענגען קיין שוחט פון קיין אנדער פלאטץ. מ'שיקט מיך רופן צום רב און צו די ראשי הקהלה, און זיי האבן מיר געפרעגט, אויב איך ווי זיך אונטער נעמען דעם פאסטן, אנשטאדט יענעם שוחט. פארשטעהט זיך אז איך האב מיך אונטערגענומען, אבער זיי ווילט זיך צו זעהן ביי מיר די חלפים, און ווי איך ארבעט. בקיצור דער רב און דער וועד השחיטה האבן געזעהן מיינע חלפים, זענען זיי שטארק נתפעל געווארן, און האבן זיך זעהר געוואונדערט. דען ביי זייערע שוחטים האבן זיי ניט געפונען אזעלכע חלפים, אז זיי זאלן זיין אזוי חד וחלק ווי ביי מיר, זיי זענען געגאנגען מיט מיר אין בית השחיטה, האבן זיי זיך ניט געקענט אנ־וואונדערן פון מיין שחיטה ובדיקה. הכלל, זיי זענען זעהר צופריעדן געווען פון מיר. און ביי זיי איז געבליבן אז מ'זאל ניט ברענגען קיין אנדער שוחט, און איך זאל בלייבן דערווייל ביז דער שוחט וועט קומען. פארשטעהט זיך

אז דורך יענעמס מכה, איז געווען מיין רפואה. הכלל, אלע זענען צופריעדן, סאיי דער קהל, סאיי די קצבים, און סאיי דער שוחט. און ווער שמועסט איך, בין אודאי געווען צופריעדן. קיין גרויסע פרייז האב איך אפילו ניט בעקומען, אבער בעסער ווי גאר ניט. ביי די יאהרן איז מיר שוין אפילו געווען שווער צו ארבעטן, נאר איידער אנצוקומען צו לייגן און צו בעטן קצבה, ווי אנדערע וואס זענען שוין געקומען אויף דער מדרגה. איך האב שוין ניט געקוקט אויף מיינע כוחות. איך האב מיר פערדינט א נאפאליאן א וואך, און האב געהאט צו יעדן מיטאג א שטיקל פלייש, און איך האב געדאנקט השי"ת דערפאר. אזוי האב איך מיר פערדינט א 5—6 חדשים. אין קאלאניע בין איך מפורסם געווארן, יעדער האט מיר שוין געקענט פאר א בריה א שוחט, און יעדער וועלכער עס האט מיר געקענט האט מיר געטאהן א טובה מיט א הלואה, און האט מיר געליענגן אהן פראצענט. און אזוי האב איך מיר איבערגעלעבט די צייט, ביז ס'איז מיר אנגעקומען די 50 דאלאר פון מיינע קינדער ווי פריהער איז בעשריבן.

דער שוחט איז געזונד געווארן, און איך האב אויפגעהערט צו פערדינען, און בין געווארן א גרויסער בעל־חוב. מיט דאך האט מיר קיינער דערקוטשעט. נאר אזוי ווי איך וויל ניט בלייבן שולדיק, האב איך פון די 50 דאלאר צוטהיילט 200 פראנק חובות, און פופציג פראנק האב איך געלאזט זיך אויף דער הוצאה.

אז השי"ת הייבט אהן העלפן, געהט שוין די הילף איינע נאך דער אנדערע, און אין א קליין שטיקל צייט ארום איז מיר אנגעקומען צוויי הונדערט צוואנציג פראנק פון די קינדער פון רוסלאנד. די סומע איז אויך אוועק כמעט אין גאנצן אויף חובות צו צאהלן. דאן איז מיר וויעדער אין פערשידענע צייטן 3 מאל צו צוויי הונדערט פראנק אנגעקומען פון די קינדער פון רוסלאנד, און פון דעם האבן מיר געלעבט און געצאהלט חובות.

אין חדש תמוז תרע"ה, איז מיר אנגעקומען הילפע פון מיינע קינדער פון אמעריקע, פופציג דאלאר. דאס איז געווען אקוראט א יאהר צייט וואס איך האב פון זיי קיין הילפע ניט בעקומען. מיט דעם געלד האב איך מיר זעהר געפרעהט, אבער עס האט מיר ניט געקלעקט אויף ארום צו צאהלן די חובות, וועלכע איך האב זיך ביז יעצט פערשולדיגט. דאך איז מיר מיין זארג גרינגער געווארן. איך האב אנגעהויבן צו האפן, אז אט אט, וועל איך לויז ווערן פון מיינע חובות. אזוי האב איך געערכנט. אבער מיין רעכענונג איז שלעכט אויסגעקומען.

אין 6 חדשים ארום, האב איך בעקומען ניט קיין פופציק דאלאר, נאר 25, און איך האב עס בעדארפט אויסבייטן אויף פראנק, האב איך אנגעווארן

עטליכע פראנק. פון דעסטוועגן האב איך מיך געפרעהט, און געהאפט צו השי״ת אויף ווייטער.

מיט אמאל ווערט מיר צוגעשיקט שפאגעל נייע יסורים, וואס איך האב זיך גאר ניט געריכט אויף זיי. דען אין א געווישן טאג האט מיר מיין טייערע פייגא געמעלדעט, אז ביים אראפשלינגען פיהלט זי עפעס, ווי עס ווארגט און שטיגט איהר אין האלדז, אדער ביים אויסהוסטן, פיהלט זי אז עס בלייבט איהר שטעהן א שטיקל לייכעץ אין האלדז, און קען דאס ניט ארויסגעבן, ביז זי מוטשעט זיך גוט אהן, דערנאך ווערט איהר בעסער. מיט אמאל בעמערקט מען אז א גולקעלע ווייסט זיך ארויס אונטער דער הויט פונם האלדז ביים גארגעל. אין אנפאנגס האב איך עס צו נישט געמאכט, זאגנדיק אז דאס איז פון שטענדיק אהן אזוי געווען, נאר זי האט דאס ניט באמערקט ביז אהער. זי האט אבער געזאגט, אז דאס איז ביז יעצט געווים ניט געווען. און רייד־ענדיק דערפון, בעמערק איך אז זי שרעקט זיך זעהר דערפאר, און האט פיעל יסורים דערפון. איך האב איהר בערוהיגט און געזאגט, אז זי זאל ארויסגעהן צום דאקטאר און איהם א פרעג טאהן. און אזוי איז געבליבן. אז זי איז ארויסגעגאנגען צום היענן דאקטאר פרעגן דערוויף, האט ער איהר געזאגט, אז זי מוז ארויספאהרן קיין יפו וועגן דעם, דען עס קען זיין אז זי וועט דארפן א אפעראציע. זי איז געקומען א צו־שראקענע פון דאקטאר. אויף מארגן האב איך איהר געשיקט קיין יפו. קומענדיק פון יפו, האט זי מיט זיך מיטגעבראכט א שריפט פון יענעם דאקטאר צום היענן דאקטאר, און בויידע האבן בעשטייטיגט, אז מ׳דארף שוין מאכן א אפעראציע, ווייל ס׳איז נאך יונג און קליין. דען זיי האבן מורא אז ס׳זאל ניט זיין א התחלה פון א ראק. הערנדיק די מיינונגען פון די דאקטוירים קענט איהר שוין פארשטעהן די יסורים אונזערע, דען ווי קען מען זיך לאזן מאכן א אפעראציע אויפן האלדז?! אלזא, איז געבליבן אז זי זאל ארויספאהרן נאך אמאל צו גרעסערע דאקטוירים. און אזוי איז געווען. דעם צווייטן מאל איז זי שוין געקומען פרעהליך פון דאקטאר, דען דער גרעסטער דאקטאר, דער דייטש, האט איהר געזאגט, אז עס איז ניט קיין ראק, און ער האט איהר געגעבן רפואות מיט זאלבן צו שמירן. אויך אנדערע גרויסע דאקטוירים, האבן אויך געזאגט דאס זעלבע אז דאס איז קיין ראק. אלזא, האט זי אוועקגעשטעלט די רפואות פון די ערשטע דאקטוירים און האט געגומען די רפואות פון די אנדערע דאקטוירים. דאך האבן מיר בעמערק אז עס ווערט גרעסער,און עס רוקט זיך נאהענטער צום גארגל. איז ביי מיר געבליבן, אז זי זאל פאהרן קיין ירושלים צו יענע דאקטוירים. זי איז געווען ביי ד״ר וואלאך, און ביי גרויזנדארף דעם

אפעראטאר, און ביידע האבן איהר בערוהיגט, אז עס איז ניט קיין ראק און ס׳איז קיין געפאר, און זי זאל אהיים פאהרן רוהיג. געווענליך איז זי אהיים געקומען פרעהליך און רוהיג.

יא מיינע ליעבע לעזער. זי איז אהיים געקומען פרעהליך און רוהיג פון ירושלים, אבער די קריינק איהרע האט ניט נאכגעלאזט. די גולקע אויפן האלדז האט געוואקסן אלעס גרעסער און גרעסער. די אויגציגע טרייסט אונזערע איז געווען, אז דאס איז ניט קיין ראק נייערט א דריזי, און א דריזי איז ניט מסוכן, און מיט דער צייט קען עס זיך צוגעהן. און אזוי איז אוועק חודש אלול, תשרי און חשון. איך האב באמערקט אז פון טאג צו טאג ווערט זי מאגערער, און פון דעם האב איך זיך וויעדער אנגעהויבן צו שרעקן און קלעהרן אז אפשר איז דאס פארט א ראק. הכלל, איז ביי מיר געבליבן, אז איך אליין זאל מיט איהר אריינפאהרן קיין ירושלים, כאטש זי האט דערצו ניט איינגעוויליגט, אז איך זאל אויך מיטפאהרן צוליעב די הוצאות. איך האב געשאפט הוצאות צו דער רייזע, און אין חצי חדש כסליו בין איך מיט איהר אוועקגעפאהרן קיין ירושלים און מיר האבן פארבראכט אין ירושלים ביז נאך חנוכה. איך בין מיט איהר געווען ביי אלע גרעסטע דאקטוירים, און כמעט זיי אלע האבן אונז בערוהיגט אז דאס איז ניט קיין ראק. נאר אייגענר בירות׳ער דאקטאר האט מיר געזאגט ניט איהר אין די אויגן, אז מיר זאלן זיך ניט אויסברענגען, דען עס וועט גארניט העלפן. און אזוי זענען מיר אהיים געקומען, מיר האבן געהאפט נאר צו השי״ת אז זי וועט אין גיכן געהיילט ווערן.

22 טאג אין טבת איז זי שוין געבליבן ליגן צו בעט, און אזוי איז זי שוין פון בעט ניט אראפגעגאנגען ביז 17 טאג אין חדש שבט, אין דעם טאג וואס זי האט איהר פקדון אפגעגעבן צום בעל הפקדון, און זי איז אויסגעלייזט געווארן פון איהרע שרעקליכע יסורים וועלכע זי האט געליטען אין די לעצטע צייט.

אלע טאל פלעגט זי בעטן ביי גאט, אז ער זאל שוין צונעמען ביי איהר זיין חלק, דען ביז וען וועט זי זיך מוזן אזוי מוטשען?! זי פלעגט מיר בעטן אז איך זאל מיט איהר זאגן וידוי, און דאן נאך איהר אפלעבן זאל איך נאך איהר קדיש זאגן, און משניות לערנען. אויך האט זי געבעטן, אז די אלטע זאל זיין ביי מיר, ווי ביז אהער. איהרע מלבושים זאל איך אווקגעבן די יתומה, און איך זאל זהן די יתומה חתונה צו מאכן. פון אלעם האט זי מיט מיר ארום גערעדט, אלעס מיטן ריינעם שכל, און מיטן איהר קלאהרן געדאנק. ביז אין דער לעצטער מינוט האט זי גערעדט און געפיהלט און געוואוסט, אז זי דארף און מוז שטארבן.

שבת בייטאג 12 א זייגער איז זי געשטארבן, 2 מינוט האט גע־
דויערט איהר טוידט, דען זי איז פשוט דערשטיקט געוואָרן, און ביינאכט איז זי
געקומען צו קבורה בכבוד, ווי איהר איז געקומען. און כאטש ס׳איז געווען
ביינאכט דאך האט זי געהאט א גרויסע לויה.—מיין אומגליק וואס ס׳האט
מיך געטראפן קען גאר קיינער ניט בארעכנען, און קיין שום טרייסט קען
מיך ניט טרייסטן. דער אומגליק האט מיך פון מיינע פיס געווארפן. אבער
מ׳מוז זיך בערוהיגן און פיהרן וויטער א לעבן. איך זאג קדיש, און לעהרן
משניות, און שטענדיק קלאג איך נאך איהר. דען אזא טהייערע פייגא, אזא
פרומע, אזא כשרה נשמה, קומט זעהר זעלטן אויף דער וועלט ת׳נ׳צ׳ב׳ה.
זאל זי שוין זיין א גוטע מליצה אויף יענער וועלט פאר מיר, איך זאל נאך
זוכה זיין צו דערלעבן צו זעהן מיינע קינדערלאך און אייניקלאך און די
זווגים פון מיינע קינדער רפאל, רחל און שלמה, וועלכע דארפן ערשט
היראטן. און זי זאל זיין א גוטע מליצה פאר איהרע קינדער און פאר
מיינע קינדער און פאר אלע פרוינד און גוטע פרוינד, ונשמתה תהיה
בגן עדן, וזכרונה לברכה.

פייגא ראשי בת ר׳ יצחק דוד
ת׳נ׳צ׳ב׳ה אמן.

קאפיטעל ל"א.

געוועקסלט די געלד אויף טערקישע לירות. דער דאנק צו די קינדער. די אויסלענדישע מוזן ווערן טערקישע אונטערטענער. פון 17—50 יאהר מוזן זיך שטעלן צום פריזאוו. די שלעכטע בעהאנדלונג. די קרייגקהייטן. די מומע יודעלעוויטש ווערט קראנק און שטארבט. חתונה געמאכט די יתומה, און די התחייבויות. קראנק געווארן פאר די חופה. מיר ענטזאגט פון קעסט אום ערב שבת. געווארן קראנק און אויפגעהערט עסן קעסט. פערדונגען די הויז און געקויפט פארמעט. אנגעהויבן שרייבן די ס"ת.

יעצט אז איך האב זיך אנגעהויבן צו בעוהיגן פון מיין גרויסן אומגליק, האב איך זיך געטומען ארום קוקן וואו איך האלט אין דער וועלט. דען א בעל חוב בין איך געווארן נאך אגרעסערער ווי ביז אהער, און איך מוז פיהרן א שטוב פון 3 נפשות און ס'איז נישטא אפילו קיין פרוטה, און ס'איז נישטא וואו צו לייען, און וואו צו בארגן. דער יקרות שטארקט זיך פון טאג צו טאג. די לאגע פון יעדן איינעם איז שטארק געדריקט. דער מצב המדינה בכלל איז זעהר שלעכט. קיינער פארדינט ניט, און יעדער לעבט נאר דער פון וואס מען שיקט איהם צו פון חוץ לארץ, פון קינדער, אדער פון פריינד א. ז. ו. און יעצט איז פארשפארט געווארן דאס גאנצע לאנד ארום און ארום, און זעלטן זעלטן אז עס קומט אהן איינעם עפעס געלד, און אז עס קומט שוין יא אהן בלייבט פון דעם געלד גאר ניט. דען די געלד דארף מען בייטן אויף פאפיער, און די פאפיער האט קיין ווערדע ניט אין מדינה. דאס הייסט אז אנשטאט די גאלד אדער די דאלארס וועלכע מען שיקט, גיט אפ די פאטשט נאר טערקישע לירות, און זי רעכנט עס פאר 43 בישליקעס, אדער 23 פראנק, אבער אין גאס נעמטן פאר דער לירה נאר 30 בישליקעס. און וואס ווייטער פאלט די פאפיער נאך מעהר. און אזוי ווי די געלד איז געפאלן, אזוי האט זיך די סחורה געהויבן נאך 10 מאל אזוי פיעל, און ס'איז ניט געווען צו באקומען. דער הונגער האט זיך געשטארקט פון טאג צו טאג, מענטשן זענען געפאלן אין די גאסן פון הונגער, מען האט אלעם געזעהן. און מען האט גאר ניט געקענט העלפן. שיינע בעלי כרמים ופרדסנים זענען אויך געשטארבן פון הונגער, היינט

קענט איהר זיך שוין פארשטעלן מיין לעבן.—דא דאנק איך אייך ליעבע קינדער פאר אייער געטריישאפט צו מיר, וואס איהר האט זיך געסטארעט און איהר האט מיר אפט געשיקט צו ביסלאך געלד, קיינע בריף האב איך אפט ניט בעקומען, אבער געלד איז מיר יא אנגעקומען. איי ס׳איז וועניג געבליבן דערפון, צוליעב דעם, וואס איך האב געמוזט אנווערן ביים אויסבייטן, אבער וויפיעל עס בלייבט, איז מיר דאך בעסער געווען פון די אומגליקליכע וואס קומט זיי נעבאך גאר ניט אהן.

ביז פסח בין איך גאר געווען אגליקליכער, איך פלעג האבן פון רפאלן כמעט אלע וואך בריף, און דורך איהם פלעגט זיך דורך וואנדן אגריס פון אלע קינדער. און פון נאך פסח אהן, איז מיר שוין ניט געקומען קיין שום בריף פון אמעריקא. קענט איהר זיך שוין פארשטעלן די יסורים וואס איך האב געהאט.

יעצט מוז איך אייך בעשרייבן כאטש אין קורצן, וואס אלע בכלל האבן דא איבער געטראגן, און זענען אויסגעשטאנען כמעט די גאנצע תוכחה. אפילו כל חלי וכל מכה אשר לא כתובה בספר התורה הזאת, האט אויך השי״ת אויף אונז אנגעשיקט און געבראכט. אזוי זינדיק זענען מיר אז מיר מוזן ליידן אלערליי עונשים ופורעניות עד ה׳ ירחם אותנו ויגאלנו בבי״א.

דאס ווייסט איהר דאך אז אלע אויסלענדישע אונטערטענער האבן געמוזט ווערן טערקישע. דאס ערשטע האט די טערקישע רעגיערונג באקומען א שליטה, און געווארן א בעה״ב אויף יעדנס פארמעגן. היינט איז מען געקומען צוגעמען די פערד, מארגן די בהמות און איבער מארגן האט ער גענומען גלאט אזוי מענטשן צו ארבעטן מיט זיי, נאטירליך אומזיסט. און אלעס איז צוגעגאנגען זעהר ווילד. נאך א אלגעמיינער אומגליק איז געשעהן וואס דורך דעם זענען גאנצע משפחות פאראומגליקט און פאראירמט געווארן ביז גאר. היינו: ס׳איז געקומען א מעלדונג, אז אלע וועלכע זענען געווארן טערקישע, זאלן זיך שטעלן צום פריזאוו! אפשר מיינט איהר אז דער וואס געהט דינען ווערט ער צו גענומען מיט א גורל און דינט ווי א סאלדאט? ניין! דא איז קיין גורל ניט געווען, נאר די אלע פון 17 ביז 50 יאהר האבן געדארפ געהן דינען. די דאקטוירים האבן ניט געקוקט צו מען איז קראנק צו געזונד. אפשר מיינט איהר אז מען גיט דעם סאלדאט א ביקס, כלי זיין, קלייד׳ער, עסן, און קאזארמעס, און מען שיקט איהם אין די פאלקען אין דער מלחמה אריין א.ז.ו.ו.? אויב איהר מיינט אזוי, האט איהר א טעות! די יודן האט ער ניט געשיקט אין די פאלקן, און ניט אויף דער מלחמה. ער פלעגט זיי שיקן ארבעטן פראסטע ארבעטן צ.ב. ביי די באן, די וועגן

צו פאריכטן, גראבן, שלעפן און האלץ האקן. נעכטיקן פלעגן זיי אין דרויסן, אזן עסן א קריינק. עס פלעגט זיך מאכן. אז אפילו קיין וואסער איז אויך ניט געווען צו טרינקען. און אזוי האט מען זיך געדארפט וואלגערן חדשים צווישן נאקעטע אראבער. אט דער סאלדאטסקער לעבן איז געווען פאר די יודן ערגער ווי דער טוידט ח'ו. אלזא, אזוי ווי עס איז דא אגעזעץ אז ווער עס וויל קען זיך לייזן, און די רעגיערונג איז גראדע אויך געווען צופריעדן אז מען זאל זיך לייזן אויידער זיי זאלן געהן ארבעטן, האט יעדער יוד פארקויפט וואס ער האט פארמאגט און זיך אויסגעלייזט, און ניט געקוקט וואס ער און זיין משפחה בלייבן אהן א פרוטה. דען אויידער ער זאל געהן דינען און דארטן שטארבן, איז איהם ליעבער ער זאל זיין אין דער היים, און שטארבן נעבן זיין משפחה.

די היעגע רעגיערונג האט אבער א קורצן זכרון, אז זי נעמט ביי אייניעם אויסלייז געלד, פארגעסט זי אז זי האט גענומען, און אין א מאנאט ארום פערלאנגט זי וויעדער אמאל, ד. ה. אז מיט איינמאל אויסלייזן איז מען ניט געווען פטור, נייערט מיט 2—3 מאל, ביז מען ווערט אין גאנצן פערמוטשעט. א חוץ די יסורים, געהן ארום אלע אנשטעקיגע קראנקהייטן, ווי: טיפוס, קדחת, הויט קריינקהייטן, כאראע א. ז. ו. יעדער לייד, יעדן קאסט דאקטוירים מיט רפואות. פון טאג צו טאג פיהלט מען זיך שוואכער און שוואכער.

יעצט איז שוין ב"ה נאך פסח תרע"ו, האבן זיך אנגעהויבן די גרויסע היטצן, און עס האט געהאלטן 4 טעג נאכאנאנד. ס'איז ניט געווען מעגליך אויסצוהאלטן, אסך זענען געפאלן פון זוהן־שטאך, כאטש זיי זענען געווען געוואוינט דערצו. נאר א טרייסט האבן מיר געהאט, מ'האט אונז געטרייסט אז די גרויסע היטץ, האט אונז מציל געווען פון אלע שלעכטע פאראזיטן וועלכע זענען דורך דער היטץ אויסגעראמט געווארן פון דער וועלט. און ווען ניט דאס, וואלט ח'ו געווען גרויסע קריינקהייטן אויף אונז. נאר נאך די טרייסטונג, האבן מיר געליטן פון אלע סארט קראנקהייטן. נאר ווער וויסט, אפשר וואלט נאך ערגער געווען, ווען ניט די היטצן הרג'נען אפ די פאראזיטן. נאר דאנקען השי"ת האב איך דאס אויך איבערגעקומען בשלום.

פון חדש סיון אהן, האב איך, און דאס מיידעל רייזל אנגעהויבן צו פיבערן, און מיר זענען געווען 2 קראנקע אין שטוב. געווענליך האט זיך דאס מיידעל אלס יונגע פרייליך גיכער אויסגעדרייט פונם פיבער, ווי איך. איך האב מיך אנגעהויבן פיהלן פון טאג צו טאג שוואכער און שוואכער. עס האט מיט מיר געווארפן אין קעלט און אין היטץ, און איך האב געוועדט פון היטץ. איך האב שוין געהאט אריבער 40 גראד היטץ, און

עס האט שוין געמוחט נעכטיקן ביי מיר א מענטש וועלכער האט געהיט מיין נשמה. מען האט שוין פון מיר גאר ניט געהאלטן.

פלוצלונג ווערט די אלטע מומע אונזערע אדיא יודעלעוויטש קראנק, און קראנקערהייט בין איך אראפגעקראכן פון בעט זעהן וואס זי טוהט. אלזא, זי פיבערט אויך, עס ווארפט איהר אויך אין קעלט, און דאן בעקומט זי גרויסע היטץ. מיר איז שוין ב״ה בעסער געווארן, האב איך מיך אנגע־הויבן צו שטארקן, און איך האב אכטונג געגעבן אויף דער אלטער. אז איך האב געזעהן אז מיט דער אלטער האלט שלעכט, האב איך געדונגען א אידענע איהר צו בעדינען. דאס מיידעל מוז דאך זיין די שטוב פיהרערין, און געהן ארום מיר, און לויפן נאכן דאקטאר, און געהן אין אפטייק. איז זי געווען בעשעפטיגט. האב איך געמוזט דינגען א בעזונדערע אידענע וואס זאל זיך נאר מיט איהר אפגעבן, דען זי איז דאך געווען א שווערער חולה, און דערצו אזא אלט מענטש פון 85 יאהר. אנגעהויבן האט זיך ביי איהר פון פיבער, אבער אויסגעלאזן האט זיך ביי איהר מיטן טוידט. דען נאך דעם וואס זי איז געלעגן קראנק 17—18 טאג אין בעט, ד. ה. פון חצי חדש תמוז ביז צווי טאג אין מנחם אב איז זי געשטארבן. איך האב מיך געזעהן מיט דער חברה קדישא, און מ׳האט זי געבראכט צו קבר ישראל, און מען האט איהר געלעגט נעבן פייגען. איך האב געמאכט א צאם אז עס זאל ארומנעמען ביידע קברים. און אזוי ווי זיי האבן געלעבט צוזאמען, רוהן זיי יעצט אויך צוזאמען. ״הנאהבים והנעימים בחייהם, ובמותם לא נפרדו״.

יעצט בין איך שוין געבליבן עלענד מיט דער יתומה אליין. דער גאנצער טאג געהט ביי מיר אוועק אין זארג, אין טראכטן, אין בענקען און אין דענקען, און איבערהויפט אין קריינקען. איך קען זיך קאם צושלעפן אין שוהל אריין דאוונען, און קדיש זאגן נאך מיין געטרייער פרוי. ווייטער וואס עס וועט זיין מיט מיר, וויים איך ניט. לע״ע האלט עס מיט מיר ניט גוט! אוי! ירחם ד׳, און וועט שטארקן מיין געזונד, און וועט מיר געבן כח איבערצוטראגן די שלעכטע צייט, און וועט מיר מזכה זיין, אז איך זאל נאך דאס מיידעל חתונה מאכן, כל זמן איך לעב נאך. זי האט זיך ביי אונז געגוג אנגעליטן, און זי היט מיך אפ מיט אלעס עד היום, דערום בעט איך ביי השי״ת, אז ער זאל מיר מזכה זיין צו דערלעבן איהר חתונה צו מאכן, אזוי ווי איך האב מיך אונטער גענומען.—אויך האב איך געבעטן אז השי״ת זאל מיר מזכה זיין, איך זאל כאטש זוכה זיין צו הערן אז מיינע קינדער וועלכע דארפן ערשט הייראטן,— האבן געהייראטעט.

* *
*

יעצט קום איך צו בעשרייבן וואס מיט מיר אליין איז פארגעקומען, און בפרט וועגן דעם אלגעמיינעם צושטאנד וואס עס איז פארגעקומען ביי אונזערע יודן אין ארץ־ישראל.

פון ר״ח מנחם־אב, האבן אנגעהויבן שטארבן פיעל מענטשן, פון די זעלבע קריינק וועלכע איך האב געהאט, און די נפטרים איז געווען אזוי פיעל, אז אין חדש אלול האט זיך אין פתח־תקוה געצעהלט 56 נפטרים, אין חודש תשרי איז אויך געווען ביז 38 נפטרים ר״ל, חוץ די פיעל קראנקע וואס זענען נאך געלעגן אין די בעטן. די סבה דערפון איז געווען, וואס יעדער מענטש איז געווען אויסגעמוטשעט און אנגעליטן אין מאנגעל. קענט איהר שוין פערשטעהן ליעבע קינדערלאך דעם חסד וואס חשי״ת האט געטאהן מיט אייער פאטער, און ער איז געבליבן ביים לעבן ב״ה, און פיהלט זיך אין געזונד אסך בעסער. וויל פון מאנגל האב איך ניט אזוי שטארק געליטן, דען די לעצטע 4 חדשים, תמוז, אב, אלול און תשרי, איז מיר ב״ה אנגעקומען געלד אלע חודש, אמאל אין אנפאנגס חודש, און אמאל האלב חודש.

יעצט וועל איך דערצעהלן וואס ביי מיר אין שטוב איז פארגעקומען. אזוי ווי איך זוך נאך פאר דער מיידעל די יתומה, א שידוך צוטאהן מיט א לייטישן עהרליכן יונגען מאן, און אז איך וועל איהר חתונה מאכן פאר אזא סארט מענטש ווי איך דיינק, וועל איך זיי אריינגעמען צו מיר אין שטוב, כדי מיר זאלן צוזאמען וואוינען, און איך וועל זיי צאהלן פאר מיינע קעסט חודש געלד, כדי איך זאל ניט וויסן פון קיין הוצאה פיהרן, און מיין קאפ זאל מיר זיין רוהיג, איך זאל קענען רוהיג זיצן און לערנען, דאוונען און גאט בעטן, פאר אייך אללע מיינע ליעבע קינדער. און אפשר וועט מיר חשי״ת מזכה זיין איך זאל נאך זוכה זיין אויסצופיהרן מיין וויל־ן וואס איך טראכט שוין פון לאנג צו שרייבן א ספר תורה מיט מיין אייגענער האנד שריפט. דאן וואלט איך געוואוסט, אז ניט אומזיסט האט מיך חשי״ת געלאזט לעבן, נאר כדי איך זאל קענען דורך פיהרן די גוטע מחשבות וואס איך האב פון לאנג געטראכט.— און אז חשי״ת וועט מיר העלפן די יתומה חתונה צו מאכן, דאן וועל איך אנהייבן פארזעצן דעם ענין מיט דער ספר תורה. אולי ירחם, ביי חשי״ת איז אלעס מעגליך.

די צייט איז געקומען און איך האב געהאלטן ביי א שידוך צו־ענדיקן מיט זעהר א פיינעם יונגן מאן, מיט וועלכן איך וועל געווים קענען וואוינען צוזאמען, אזוי ווי איך האב מיר געוואונטשן. און אז חשי״ת וועט העלפן און דער שידוך וועט געשלאסן ווערן, וועל איך די חתונה אפלייגן, נאר אין העכסטן אויף איין חדש. דען אלעס איז שוין פארטיג, קליידער

האט זי וואס ס׳איז איבער געבליבן פון פייגען און פון דער אלטער, — מ׳דארף נאר עפעס איבער־נייען.

דאנקן השי״ת דער שידוך איז געשלאסן געווארן, און איך האב איהר חתונה געמאכט. נדן האב איהר געגעבן 50 נאפאליון ד. ה. 1000 פר׳ נדן, און בעדארפט זיי צו צאהלן ערשט נאך דער מלחמה. דען דאן האב איך צו בעקומען פון מיינע קינדער דאס געלד. דער וויל האב איך איהם געגעבן א שטר בטוחות אויף זיי, ד. ה. איך האב געמאכט א משכנתא אויף מיין הויז. נאר חוץ דעם נדן, האב איך זיך מתחייב געווען צו געבן דער פאר פאלק דירה אומזיסט ביי זיך אין הויז, ד. ה. זיי זאלן וואוינען מיט מיר צוזאמען. נאר אויב מיר וועלן ניט קענען אויסקומען צוזאמען דארפן זיי זיך ארויסציען פון מיין הויז, און איך וועל זיי צאהלן 4 יאהר דירה קאסטן פאר זייער וואוינונג, דאס איז אויך א חשבון פון א 50 נאפאליון, און חוץ דעם האב איך איהר געגעבן אלע מלבושים וואס עס איז געבליבן פון מיין פרוי און פון דער אלטער. אלעס האב איך איבערגענייט אויף איהר. אויך האב איך איהר געגעבן גוטע בעט־געוואנד, און א חוץ כלי בית מכל המינים. איך האב איהר געמאכט פאר א פאלנע בעל־הבית׳שע, ווי פון 20 יאהר לאנג. זאל זי עס פארניצן געזונטערהייט דאס אלעס, נאר זי זאל מיר עס געדיינקען צום גוטן. און איך האב געמאכט א שהנע חתונה. נאר וועדליג עס שיינט מיר, איז געווען הפנים אויף מיר נגזר געווארן ניט צו דערלעבן צו איהר התונה, אזוי ווי מיין גוטע פרוי פייגא ע״ה האט ניט דערלעבט. נאר איך וויים ניט וועמעס זכות עס האט דא ביי געשטאנען צו צוברעכן דעם גזר. אבער דער גאנצער גזר־דין איז ניט בטל געווארן, נאר העלפט, ד. ה. איך זאל ניט זיין ביי איהר חופה, און איך זאל פיהלן דעם טעם פון טוידט, און זאל פאהרט בלייבן לעבן, און האבן א חיות פון דער מצוה וואס איך האב זוכה געווען צו טאהן.

די מעשה איז אזוי געשעהן: בעת איך האב אלעס צוגעגרייט צו דער חופה, אפילו אויך די כתובה, און בעת אלע געסט האבן אנגעהויבן זיך צונויף צוקומען צו קבלת פנים, אקוראט בין איך דעמאלסט פארשלאפט געווארן, און איך האב בעקומען העכער 41 גראד היטץ, און אז מ׳האט מיך אריין געלעגט אין בעט, און מען האט געוויפן א דאקטער האב איך ניט געדיינקט און ניט געוואוסט וואס מיט מיר טוהט זיך אפילו, און די חופה איז געשטעלט געווארן אהן מיר. און אזוי האט מען אפגעהולעט כמעט די גאנצע נאכט, און מען האט שעהן פארבראכט, און איך האב די געהערטע געסט אפילו ניט געזעהן. נאר דאנקען השי״ת, וואס ער געהט מיט מיר נאר מיט רחמים, און האט מיך צוריק געזונד געמאכט, אזוי אז

דעם שבת קודש פון נאך דער חופה בין איך שוין געזעסן ביים טיש און פרייליך פארבראכט מיט אלע געסט, און געפראווען די שבעה ברכות.

דא האב איך ארויסגעזעהן בפירוש, אז השי"ת האט רחמנות אויף מיר, און שוינקט מיר מיין לעבן, וויל ער וויל מיר העלפן אויסצופיהרן אלע מיינע גוטע מחשבות, און מיין מחשבה פון א ס"ת צו שרייבן.

איך האב בעשטימט אז אויב איך וועל זיך נאר ארומצאהלן די חובות פון דער חתונה, און וועל בעקומען א ביסל געלד, וועל איך קויפן פארמעט אין ירושלים, און וועל מאכן די התחלה, און השי"ת וועט מיר העלפן זי גומר צו זיין בשעה מוצלחת ובמזל טוב.

יום ב' כ' לחדש שבט תרע"ז דאנק איך השי"ת וואס איך לעב נאך, און קען פארזעצן מיין בעשרייבונג דורך שמחה, אז איך האב ב"ה זוכה געווען חתונה צו מאכן די יתומה. איך האב געמיינט אז יעצט וועל איך שוין קענען נעבן זיי רוהיג לעבן, און איך וועל זיך נעמען דורך צו־פיהרן מיין רצון צו שרייבן די ס"ת, לסוף איז ביי מיר גאר גיך אומגעריכט געווארן א חורבן הנפש והגוף. עס איז נאך קיינע צוויי וואכן ניט אווק זינט נאך דער חתונה, און זינט איך האב אנגעהויבן עסן קעסט,—און דוקא געצאהלט 50 פראנק א חדש — זאל איך מיך ריכטן אז מען וועט מיר אפזאגן פון קעסט, מיט א אויסרייד אז 50 פראנק א חדש איז צו וואלוי! ווי דען? איך זאל צאהלן כאטש 80 פראנק א חדש! איהר ליעבע קינדער קענט זיך פארשטעלן ווי אנידער געשלאגן איך בין געווארן, פון דעם ענטזאגן מיר פון די קעסט. דאס איז נאך געשעהן אום דאנערשטאג ד. ה. ערב שבת קודש. אבער וואס טוהט מען ערב שבת? ווי געהט מען צו אפרעמדן אום ערב שבת? עס איז דאך א בושה פאר לייטן! און איך וויל דאך ניט מאכן קיין לייטישע געלעכטער. וואס דען האב איך געטאהן? איך האב מיך געערגערט, געווויינט און געקלאגט אויף מיינע צרות, צו וואס איך האב דערלעבט, און אויף וואס איך בין איבערגעקומען.

פרייטאג האב איך געגעסן בלוט אין זיך, און שבת האב איך געמוזט עסן ביים טיש מיט זיי, אבער ניט געגעסן נאר געשלונגען טרערן. ביי מיר איז ניט געווען שבת, נייערט תשעה־באב. איך האב געהאלטן א גאנץ שבת אין איין וויינען. איי ווי קומט דאס צו מיר, איך זאל זיך אזוי ערגערן, און זיך פארשטערן אזא הייליגן שבת? נאר אין אמת'ן איז דאס געווען פון מיין זייט א גרויסער פעלער! אבער דער וועהטאג איז מיר געווען זעהר גרויס. דען בארעכנט, אז נאך אזוי פיעל ווי איך האב זיך אויסגעבראכט, און חתונה געמאכט, און נאכגעגעבן אזא עשירות און אזא בעלי־בתישקייט, זאל מען מיר צו די צוויי וואכן נאך דער חתונה אפזאגן פון קעסט, און

מיר שטערן מיין גאנצן פלאן?! מיין הארץ איז געווען אזוי אויך געגנ פאר־ווען אטאגט, און אנגעזאפט מיט יסורים און אין צרות פון ארום אין ארום. און מיט דעם אפזאגן פון קעסט, האט מען מיר אין גאנצן צוגעדריקט. יעצט פאר־שטעהט איהר שוין וואס מיין יעצטיגער וועהטאג איז געווען אזוי גרויס, ניט איבערצוטראגן, און דעריבער האב איך מיר ניט געקענט צוריק האלטן אפילו איך האב געוואוסט אז ס׳איז שבת, און מען טאר ניט טרויערן. גאנץ תהילים האב איך אויסגעזאגט, מיט טייכן טרערן. אבער ווי עס איז, פרעגט זיך דאך וואס קען איך יעצט טאהן, חתונה האבן? איז שוין ביי מיר דער טוידט בעסער און גרינגער! ניט חתונה האבן? ווי קען אין לעבן? און זיך אליין קאכן, צו געהן אין האטעל עסן? איז אויך קיין פלאן! היינט ווי קען איך דענקען ביי אזא לאגע וועגן די ס׳ת שרייבן. הכלל, אין וועלכן זייט איך האב זיך בארעכנט, איז אוים געקומען ניט גוט...

מעהר פון אלעס האט מיך געערגערט די אכזריות פון די יונגע פאר־פאלק, און זייער אומגעטרייושאפט צו מיר. עס איז ערשט צוויי וואכן פון נאך זייער חתונה, און זיי זאלן זיך מיט מיר אזוי באגעהן! ווי נעמט זיך אזא מערדערי צו אזעלכע יונגע מענטשן?! איך האב און ווי נאך זיי גוטס טאהן, און האלט זיי פאר מיינע קינדער, און איך רעכן אז זיי וועלן מיך האלטן ווי קינדער א אלטן פאטער, ובפרט אז דער פאטער צאהלט זיי פאר זיין עסן א גוטן פרייז. דען ווי דער יקרות איז גרויס, קאסט איך זיי ניט מעהר ווי 40 פראנק א חודש! און אפילו עס וואלט זיי קאסטן די גאנצע פופציג פראנק, אבער דערלייגן קענען זיי דאך צו מיר גאר ניט! און פאר־דינען ביי מיר דארפן זיי דאך ניט וועלן! היינט ווי קומט דאס, צו א יונגע פאר־פאלג אויפן געדאנק צו זאגן, אז זיי דערלייגן צו מיר, און פערלאנגען א פרייז פון 80 פראנק א חודש?!

בקיצור הדבר, דעם שבת בין איך איבערגעקומען. מוצאי שבת קודש האב איך געמאכט א ריידע מיטן יונגען מאן, היתכן? ווי קענסטו זאגן אז דו דערלייגסט צו מיר? און בפרט נאך אין די ערשטע צוויי וואכן? אפילו דו וואלסט געווען אויסהאלטן ביז צום חודש, און דאן מיר וויזן א רעכנונג אז דו דערלייגסט צו מיר, וואלט אויך דאס קיין זינען געהאט. דען גרויפן, לינזן, קויל, זאלץ און נאך... וועלכעס ביי מיר איז געווען צוגעגרייט אויף גאנצןווינטער ביז פסח, האב איך דיר אוועק געגעבן. היינט ווי קענסטו צו מיר דערלייגן? אדרבה, זאז איך: מאך א רעכנונג! הכלל, ער האט זיך עפעס בארעכנט אז ער האט ניט גוט געטאהן, און געזאגט: — לאז שוין זיין אזוי, איך האב חרטה אויף די יסורים וואס איך האב אייך פערשאפט.

איך האב מיך א ביסל בערוהיגט, און איך האב זיך איינגערעדט, אז ס׳וועט שוין מעהר ניט פארקומען, ובפרט אז ער זאגט אז ער האט חרטה אויף די אומזיסטיקע יסורים, וואס ער האט מיר פערשאפט. און אזוי איז געבליבן, און איך עס שוין וויטער קעסט. אבער לאנג האט דאס ניט געדויערט, דען ענדע חודש בעקום איך וויעדער א ״אטקאז׳ אז ניט 80 איז כאטש 70 פר׳ א חודש. אנדערש לויענט איהם ניט, און געלד זאל איך איהם גלייך שאפן, דען ער קען ניט ווארטן. דא בין איך שוין ארויס פון געדולד און איהם געזאגט: אויב אזוי, זאלסטו זיך שוין געהן פון דער דירה. איך וויל דיר ניט האבן ביי מיר אין שטוב. איך וועל צאהלן די דירה געלד. אבער ביי מיר אין שטוב זאלסטו זיך ניט געפינען. אז דו האלסט קיין ווארט ניט, וועל איך אויך ניט האלטן קיין ווארט! אלעס וואס אין שטוב זאל בלייבן שטעהן, און איהר גיהט אייך! דא איז איהם שלעכט געווארן, ער האט געמיינט אז איך האב שוין גאר קיין שכל ניט, לסוף האט נאך דער אלטער שכל! וויטער האב איך איהם געזאגט, אז פון היינט אהן עס איך פאר זיך, איך וועל מיר קויפן פון מארק ברויט, און צום ברויט, וועט די פרוי זיינע מיר וועלן אפקאכן מיטאג איז גוט, אלא ניט, וועל איך מיך אזוי מוזן מוטשען. חוץ דעם האב איך שוין די זאך מגלה געווען פאר ״יחידי סגולה״ האט דאס יעדן באריהרט, און מ׳האט דאס איהם פאר־געהאלטן, איז איהם די זאך זעהר ניט אנגעשטאנען. הכלל, ער האט שוין וויטער חרטה, נאר איך האב זיך דאס מאל ניט געלאזט איינרעדן, און געזאגט: איך וויל ער זאל ארויס פון מיין שטוב. און איך וועל עסן פאר זיך, איך דארף ניט זיינע קעסט. דא האט ער שוין אליין אנגעשטעלט מענטשן מ׳זאל מאכן שלום צווישן אונז. דען ארויס פון מיין דירה קען ער ניט, — און 50 פראנק א חודש פאר מיינע קעסט דערלעגט ער אויך ניט, און שעהן פאר לייטן איז דאס אויך ניט. בקיצור הדבר, ער האט געבראכט 2 שעהנע פיינע בעה״ב, און זיי האבן אפגעמאכט, אז מעהר ווי 50 פראנק א חודש טאר ער ניט מאנען, און ווארטן דארף ער מיר ביז 3 חדשים, וויל מזומנ׳ע געלד האב איך דאך ניט. הכלל, ער האט מיר איבערגעבעטן פאר די מענטשן אין די אויגן, און האט צו געזאגט, אז מעהר וועט שוין אזעלכעס ניט פארקומען.

8 טאג נאכן אפמאך איז מיר אנגעקומען א היבשע סומע געלד, — פון מיין רפאל 25 דאלאר, און פון דוד קרייזבערג 63 דאלאר. האב איך זיי באלד איינגעצאהלט דעם גאנצן חוב וואס ס׳איז זיי געקומען פון מיר. איך האב געמיינט אז איך וועל שוין זיין רוהיג, און זיי וועלן מיך האלטן ווי עס דארף צו זיין. אבער איך האב געהאט א גרויסן טעות אין זיי,

אמת! מ׳האט מיר געגעבן קעסט פאר 50 פראנק, אבער אויף נאר די נשמה צו דערהאלטן. איך האב געהאט ערגערנישן אלע טאג, צוקוקנדיק ווי איך בין ביי זיי נאר ניט געאכטעט. זיי קוקן נאר ארויס אויף די 50 פראנק, אבער עסן מיר געבן דארף מען ניט. דען ער דארף אויך לעבן? שוין גענוג געלעבט! בעסער זאל ער שוין אויך... וועלן מיר איהם ירש׳נען! און פון ערגערנים בין איך קראנק געווארן און בעקומען די גע׳לע־זוכט ר׳ל. דער דאקטער האט מיר פארזאגט אז איך זאל נאר ניט עסן, נאר מילך מיט א שטיקל ברויט. פארשטעהט זיך אז איך האב בעדארפט 5 קווארט מילך אין א מעל״ע. אבער זיי האבן מיר געגעבן נאר 2. די 2 קווארט האט זיי אויך אויסגעווייזן אסך, און ער האט געבורטשעט,—איך האב ניט פון וואנען איהם צו געבן! — ניט באטראכטענדיק אז ער נעמט ביי מיר 50 פראנק מאנאטליך, כאטש איך עס נאר ניט קיין אנדער זאך. און אזוי האב איך אפגעקרייגט 3 וואכן און גוט אפגעקומען. איך בין קאם לעבן געבליבן. מ׳האט שוין פון מיין לעבן ניט געהאלטן. נאר השי׳ת האט צו־געהרט מיין תפילה און מיך געלאזט לעבן. נאר פון די כוחות בין איך ארפ. געווהנליך נאך אזא קריינק האב איך בעדארפט האבן גוטע ערנעהרונג, און א גוט ביסעלע זופ און א שטיקעלע עופ, אדער פיש, אבער וואו נעמט מען דאס? די יונגע פאר פאלק ווילן ניט ווסן פון שטארקן מיין געזונד, זיי פארדריסט גאר די גאנצע מעשע וואס איך לעב נאך, און ווי׳ל נאך לעבן. לכן, האב איך זיך געגומען איין מאל פאר אלע מאל ניט צו עסן קיין קעסט ביי זיי, און מאכן א לעבן פאר זיך אליין.

* *
*

דאס ווייסט איהר דאך, אז ווען מיר זענען נאך געזעסן אין רוסלאנד, אין באכציסעריי, האב איך און די פרוי מיינע, און די אלטע יודעלעוויטש, האבן מיר געדעדט פון א ספר תורה שרייבן, נאר אזוי ווי איך בין דאך געווען שטענדיק פארטאהן אין די פרנסה, האב איך דאס דארטן ניט געקענט אויספיהרן. אלזא, איז געבליבן ביי אונז אז גאט וועט אונז ברענגען אין הייליגן לאנד, דאן וועלן מיר דאס טאהן. איך זאג מיר, ווי׳ל מיין פרוי און די אלטע יודעלעוויטש האבן זעהר געוואלט האבן א חלק אין דעם. אז מיר האבן געהאלטן ביים ארויספאהרן קיין ארץ־ישראל, האב איך געוואלט מיט זיך מיט נעמען פארמעט, האט מען מיר אפגעשלאגן, באשר עס קאסט אסך פאשלינע, און בפרט אז מ׳קען באקומען אין ירושלים פארמעט נאך וועלווע׳ער און בעסערע ווי דא. און אזוי האט מצליח געווען מעשה שטן, און מיר זענען געקומען קיין איה״ק אהן פארמעט. קומענדיק אהער

האבן מיר ניט אויספייעט זיך ארום צו קוקן. און גלייך האט זיך אנגע־
הויבן די וועלט מלחמה. קענט איהר דאך אליין פארשטעהן, אז עס איז
געווען אונמעגליך אין זינען צו האבן פארמעט צו קויפן, ובפרט אז ס׳איז
מיר צוגעקומען אלע מאל נייע שרעקליכע צו פאלן, ווי: די קריינק פון
אונז אלע, דער טוידט פון מיין טייערע פרוי, נאכהער די קריינק און דער
טוידט פון דער אלטער יודעלעוויטש, און מיין שלאפקייט, און נאכהער די
ערגערניש פון דער מידל רייזעל, און אלעס ב״ה איבערגעטראגן און דורכ־
געפיהרט, און בפרט אין אזא צייט וואס קיין געלד איז נישטא, און מ׳דארף
זיך נאר מוטשן. נו? פרעג איך אייך? קען מען ביי אזא צושטאנד אין
זינען האבן דורכצופיהרן דעם הייליגן געדאנק פון צו שרייבן א ספר
תורה? געווים ניין! אבער מיך האט דאס געקרייגט טאג און נאכט, ווען
וועל איך זוכה זיין כאטש אליין צו שרייבן א ס״ת? דען ווי באלד אז גאט
האט מיך געלאזט לעבן, מסתמא וויל ער מיך מזכה זיין דורכצופיהרן
מיין הייליגן געדאנק! אבער עס פרעגט זיך ווי ארום? און מיט וואס? איז
דען יעצט די צייט דער פון? דא איז נישטא פון וואנען צו לעבן, און
מיט וואס א טאג איבערצוקומען, און מיר גלוסט זיך גאר א ספר תורה
שרייבן, און פארמעט צו קויפן.....

סוף כל סוף האט מיר השי״ת געהאלפן, און איך האב געקויפט דעם
פארמעט אויף דער גאנצער ס״ת. נאר מיינט ניט אז עס איז מיר אזוי
גרינג אנגעקומען, ווי עס רעט זיך, ניין! מיינע ליעבע, זעהר שווער! נאר
מיט מסירות נפש ממש איז מיר דאס פארמעט אנגעקומען, און דא האב
איך וויטער געזעהן, אז מסירות נפש וועגן א מצוה טאהן העלפט גאט, און
די השגחה פיהרט בפרטיות, אז דער מענטש וואס טוהט די מצוה מיט
מסירות נפש, זאל אלעס זיין ווי ער ווינטשט זיך, און נאך בעסער ווי
געווואונטשן.

יעצט וועל איך אייך בעשרייבן מיין מסירות נפש וואס איך האב
געהאט ביים אויספיהרן מיין הייליגן געדאנק, און אייך וויזן א לעהרע, אז
איהר זאלט זיך לערנען פון אייער פאטער, אז א מצוה טאהן דארף מען
האבן מסירות נפש, און דאן העלפט גאט! שטעלט אייך פאהר ליעבע
קינדערלאך, אז איך האב ניט פון וואנען א טאג איבערצוקומען, און אז
אפילו מען בעקומט שוין א נאפאליון צו אנטלייען דארף מען געבן א וועקסעל
אויף 3 נאפאליון. אויף צו פאהרן קיין ירושלים קויפן פארמעט קאסט
א נאפאליון אויף סטאנציעס הוצאות. און דער פארמעט אליין באטרעפט
אויך א 8 נאפאליון. פרעגט זיך, וואו נעמט מען אט די סומע?! אנטלייען
אויפן הויז, בין איך שוין געגוג שולדיק, והשנית דארף איך געבן א וועקסעל

אנשטאט 10 נאפאליון 30 נאפאליון, און אז איך זאל שוין אפילו וועלן דערצו איינוויליגן, איז ערשט נישטא צו בעקומען קיין מזומנ׳ע געלד, כאטש ביי אזא גרויסן פראצענט. ווייל ס׳איז פשוט נישטא קיין געלד ביי קיינעם. היינט פרעגט זיך פאהרט, ווי ארום האב איך געקענט אויספיהרן דעם פארמעט צו קויפן? געווים איז אייך אינטערעסאנט צו וויסן, וועט איהר עס געוואר ווערן פון מיין וויטערדיקן ערצעהלונג.

ר״ח תמוז איז דא אין פתח־תקוה משך דירות. וועד עס דארף דינגען א דירה, און וועד עס פערדינקט א דירה, דינגט ער פון ר״ח תמוז, ביז דעם ר״ח תמוז אויף דעם קומענדיקן יאהר. און דאס זעלבע, וועד עס פערדינגט א דירה. אזוי איז איינגעפיהרט אין גאנץ ארץ ישראל, נאר דער אונטערשיעד פון איין שטאדט צו דער 2־טער, איז די צייט פון משך אליין. למשל: יפו איז משך דירות ר״ח כסלו, און אין ירושלים איז ר״ח חשון, און דא אין פתח־תקוה איז ר״ח תמוז. פארשטעהט זיך אז סאיי דער פערדינגער און סאיי דער דינגער, פערזארגט זיך מיט א צוויי חדשים נאך פאר משך, אזוי אז עס קומט דער משך, איז שוין די זאך באשטימט, סאיי ביי די דינגערס און סאיי ביי די בעה״ב. דאס קלעהר איך אייך אויף, בכדי איהר זאלט בעקאנט ווערן וועגן דעם היעגן כשך דירות, און דורך דעם וועט איהר קענען גוט פארשטעהן וואס איך וועל וויטער שרייבן.

איך האב א דירה וואס ענטהאלט 4 צימערן, און א קיך מיט א גרויסע טעראסע, מיט שטאלן אויף האלץ און פאר בהמות אפילו. דאס אלעס פלעג איך פערדינגען א שכן, און פלעג ביי איהם נעמען 30 נאפאליון א יאהר פאר דירה געלד. אבער אין דער מלחמה צייט, זענען די דירות אסך וועלועלער געווארן, און דער שכן איז געווארן דער בעה״ב. האט ער געוואלט, האט ער געצאהלט, האט ער ניט געוואלט, האט ער ניט געצאהלט. און אפגעזעסן דאס יאהר גאר אהן דירה געלד. ביי מיר איז געזעסן א גוטער שכן ד.ה. א גוטער צאהלער, פאר דירה געלד האב איך געגומען ביי איהם נאר 18 נאפאליון פאר א יאהר. אין דעם משך איז אין קאלאניע צוגעקומען אסך עמיגראנטן פון יפו, און דורך דעם האבן דירות שטארק געשטיגן, אזוי אז איך וואלט געווען געקענט נעמען פאר מיין דירה 30 נאפאליון פאר א יאהר, נאר מיין שכן האט ניט געוואלט ארויס, און העכערן איהם דירה געלד, האב איך ניט געפונען פאר ריכטיג אזוי צו־טאהן, ווייל איך האב צו איהם גאר ניט געהאט, נאר באשר די יפוער יודן (עמיגראנטן) האבן אנגעמאכט א יקרות, און די בהלה איז נאר יעצט. געהט איבער די בהלה, ווערט אלעס ווי פריהער. לכן האב איך באקלעהרט, אז יעצט איז די צייט וואס איך זאל דורך פיהרן מיין הייליגן געדאנק,

הייגו: איך האב געזאגט מיין שכן "כהאי לשנא": איהר זעהט דאך וואס אין קאלאניע טוהט זיך פון ר"ח סיון אהן, און איך וויל איך ניט העכערן, איך וויל נאר פון אייך אז איהר זאלט בעצאהלן פאר א האלב יאהר פאראוים, היינו 9 נאפאליון. איך דערצעהל איהם וואס איך וויל טאהן מיט דעם געלד. דער שכן האט זיך ביי מיר געבעטן, אז ער קען ניט צאהלן מיט איינמאל אזוי פיעל. אבער איך האב איינגעזעהן אז יעצט איז שעת הכושר, אז איך זאל דורכפיהרן מיין געדאנק. אלזא, האב איך געזאגט נאך א מאל, אז ער זאל מיר געבן די 9 נאפאליון פארן ערשטן האלבן יאהר, און די איבעריקע סוף יאהר. בקיצור הדבר, ער האט איינגעווילליגט און ער האט מיר ער"ח תמוז געגעבן די 9 נאפאליון. איך בין באלד די נאכט אוועק געפאהרן קיין ירושלים. פארשטעהט זיך אז קומענדיק קיין ירושלים, האב איך זיך גענומען זוכן פארמעט. אבער דא איז מיר אויך ניט אנגעקומען גרינג ווי איך האב געמיינט, דען קיין גרייטע פארמעט איז ניט געווען צו קריגן, וויל אין צייט פון דער מלחמה איז אלעס פארארימט געווארן, און אסך סופרים זענען זיך צולאפן פון ירושלים, איז פון ועד הסופרים געבליבן זעהר א קליינער טהייל, האב איך געמוהט ביי זיי בעשטעלן מזאל מאכן פארמעט פון מיינעט וועגן, און דאס האט בעדארפט געדויערן א עטליכע וואכן. אלזא, האב איך דאס איבער געלאזט אויף א איש נאמן, און ביי איהם איבער געלאזט די געלד, און אז מ'וועט איהם איריין ברענגען דעם פארמעט אין שטוב, זאל ער זיי געבן דאס געלד. און פאר זיין טרחא האב איך איהם בעצאהלט 25 פראנק, ד. ה. א ענגליש פונט אין גאלד.

אין די צייט וואס איך האב פארבראכט אין ירושלים, בין איך געווען ביים כותל המערבי, און אויפן קבר פון שמעון הצדיק, און אויף די קברים פון די סנהדרין. אויפן הר־הזיתים בין איך געווען 3 מאל, וויל איך האב געזוכט קויפן 2 מצבות אויף מיין פרויס קבר, און אויף דער אלטערס מומעס קבר. נאר אזוי ווי עס איז ניט געווען קיין גרייטע שטיינער צו בעקומען, בין איך אהיים געפאהרן אהן פארמעט און אהן מצבות. וועגן מצבות האט מיך דער וויל אזוי פיעל ניט געהארט, וויל איך האב זיי גוט ארום געצאמט מיט שטיינער. נאר דער פארמעט האט מיך געקאסט פיעל געזונד.

צעהן טאג אין חודש אלול, אין א גוטער שעה האב איך קאם קאם בעקומען פון ירושלים צוגעשיקט דעם גאנצן פארמעט. דער פארמעט איז געווען שעהן און ריין, און אזוי גוטע טינט. איהר קענט זיך זעלבסט פארשטעלן מיין פרייד וואס איך האב געהאט ביים ערהאלטן דעם פארמעט, און אז איך בין ב"ה געקומען צו דעם מאמענט, אין וועלכן איך קען זיך

שוין נעמען צו דער הייליגער ארבעט, צו שרייבן א ספר תורה מיט מיין אייגענע האנד שריפט. און טאקע גלייך ווי איך האב בעקומען דעם פארמעט, האב איך שוין ניט געוואוסט, און איך האב זיך צוגעגרייט צו דער התחלה. די התחלת הכתיבה האב איך ב״ה זוכה געווען צו מאכן ביום ג׳ י״ז אלול שנת תרע״ז. צו דער התחלה האב איך איינגעלאדן אמנין עהרליכע אלטע לייט, און אזוי אויך דעם רב הגאון פון שטאדט, און זיי האבן מיך געבענטשט און געוואונטשן, איך זאל האבן די זכיה מסיים צו זיין די כתיבת הס״ת פון אנהייב ביז אין סוף.

דער טאג איז ביי מיר געווען א יו״ט, זיי האבן געטרונקען און גוט פארביסן, און פאר זיי אין די אויגן האב איך געמאכט די התחלה, און מיר זענען זיך צוגאנגען בשלום ובבטחה ובתקוה טובה. איך פון מיין זייט האב איך שוין פון דעם טאג אהן ניט געוואוסט, מיין גאנצער געדאנק איז געלעגן וואס מעהר צו שרייבן. איין טאג האב איך ניט דורך געלאזט ניט צו שרייבן. א חוץ שבת ויו״ט, האט מיר קיין זאך ניט אפגעהאלטן פון ניט צו שרייבן, כאטש איך בין געזעסן פון 8 אזייגער אין דער פריה ביז 5—6 אין אוונד. איך האב מיך ניט געפיהלט מיעד און ניט פארמא־טערט. אדרבה, וואס מעהר איך האב געקענט שרייבן האט עס מיר צו־געגעבן געזונד און פרייד. געוועהנליך איז די ימים־טובים צייט די ארבעט געווען שוואך. אבער פון נאך סוכות אהן, האב איך געארבעט פלייסיג, און ניט געקוקט וואס אין שטוב איז קיין שום שינוי לטובה ניט געווען. קיין בריף האב איך ניט בעקומען פון מיינע ליעבע קינדער, דאך האב איך געהאלטן אין איין שרייבן וויייטער און וויייטער, ביז עס איז אנגעקומען דער פינצטערער טאג, וועלכער עס האט מיר וויייטער פארפינצטערט מיין לעבן, און האט מיר געשטערט פון מיין שרייבן.

און אזוי ווי מיין וואונטש איז אז איהר זאלט אלעס וויסן, ווי אייער פאטער האט דורך געלעבט זיינע לעצטע יאהרן, און וואס ער האט איבער־געלעבט דא אין הייליקן לאנד, וואו ס׳האט איהם ניט אפגעהאלטן פון דורך צו זעצן די כתיבת הס״ת וואס ס׳איז געווען זיין הייליגער וואונטש, דערום שרייב איך א בעזונדער פרק וועגן דעם. דאס וועט הייסן גלות כפר־סבא.

קאפיטעל ל"ב.

די מלחמה אין פתח־תקוה. אויסגעהאקט די פרדסים און די כרמים צום הייצן. די קוילן האלטן ניט אפ פון ניט צו שרייבן די ס"ת. פערטריעבן פון פתח־תקוה קיין קאלקיליע. דער בית־התבשיל אין כפר־סבא. דער שפיטאל. די געסט אין בית־התבשיל. די עמיגראנטן שטארבן.

גלות כפר־סבא.

כפר־סבא, יום א' פרשה חצוה ה' ימים לחדש אדר תרע"ח.

ווי קום איך קיין כפר־סבא? די פראגע וועט פארענטפערט ווערן שפעטער, לע"ע דארפט איהר וויסן אז איך בין געווען אין כפר־סבא, דאס איז א קליינע קאלאניע ניט וויט פון פתח־תקוה, א ערך פון 7 ווערסט.

אויב איהר געדינקט ווי איך האב בעשריעבן אז דער מעהרסטער טהייל פון די יפו'ער יודן זענען אריין קיין פתח־תקוה, און א קליינע טהייל איז זיך צופאהרן אין גליל, דורך דעם וואס די טערקישע רעגיערונג האט זיי געצוואונגען דערצו. אזוי זענען זיי געזעסן רוהיג אין פתח־תקוה ביז חודש תמוז, דאן האט די רעגיערונג געפונען אז די יפו'ער יודן איז ניט גענוג דער גלות אליין וועלכער זיי האבן געליעטן ביז אהער. האט זי פלוצלונג ארויס געגעבן א נייעם באפעהל, אז אלע יפו'ער עמיגראנטן מוזן פערלאזן פתח־תקוה, און זיי קענען געהן וואוהין זיי ווילן, נאר בשום אופן ניט צו בלייבן אין פתח־תקוה. פארשטעהט זיך, אז דאס האט זיי שטארק דערשראקן און געוועהטאגט, יעדער איינציגער פאמיליאנט האט זיך געסטארעט, און האט זיך געלאסט קאסטן געלד באקשיש, אביא צו פערבלייבן אין פתח־תקוה. נאר אסך משפחות וועלכע האבן ניט געקענט, און ניט געהאט די מעגליכקייטן צו געבן באקשיש, די האבן געמוזט פאר־לאזן פתח־תקוה, און עמיגריערן אין אנדערע ערטער. אין מעהרסטן האבן זיי געפונען פאר גוט צו עמיגריערן קיין כפר־סבא. די קליינע קאלאניע וועלכע ס'איז נאהענט צו פתח־תקוה. און א טהייל זענען געפאהרן קיין חדרה, סאמארין א.ז.ו.

די וועלכע זענען ארויס פון כפר־סבא האבן זיך איבערצייגט, אז כפר־סבא איז בעסער פון אלע אנדערע ערטער, און כאטש כפר־סבא איז באזעסן פון פופצען קאלאניסטן וועלכע האבן ניט פאר זיך אליין קיין טרוקענעם האוינונג, און אלע וואוינען אין קליינע שטיבלאך פון 2 חדרים, ניט אויסגעקאליכט, און אהן פאדלאגעם, דאך האבן זיי אויסגעפונען אז כפר־סבא איז פאר זיי בעסער, ווייל ס׳איז נאהענט צו יפו און צו פתח־תקוה, איז די האפענונג ביי זיי, אז מיט דער ערשטער געלעגנהייט קענען זיי ווערן געהאלפן, און קומען יעדער צו זיין חיים, בפרט אז אלע זענען ארים, און קוקן ארויס אויף תמיכה. דער ועד המהגרים האט געזעהן מאכן ביידלאך פאר זיי, און האט באזעצט 2—3 משפחות אין א ביידל, און האט זיי געגעבן שטיצע ווי ווייט מעגליך, און אזוי זענען זיי פארבליבן אין כפר־סבא א חשבון פון 9 חדשים. אין דעם משך פון די 9 חדשים איז נאך צו־געקומען נייע מהגרים, פתח־תקוה׳ער איינוואוינער, וועלכע די רעגיערונג האט פון חדש חשון תרע״ח געגומען אויסלייזיקן פתח־תקוה פון יודן, אזוי ווי זי האט געטאהן מיט די יפו׳ער יודן. נאר דא האט זי ניט אויספייעט צו מאכן דעם גאנצן חורבן, זי האט אפילו געמאכט א חורבן וואס עס האט באטראפן אין די מיליאנען, אבער זי האט געראטעוועט צו מאכן א חורבן כללי פון אלעם, סיי פון דעם רכוש, און סיי פון די נפשות. נאר השי״ת האט זיך מרחם געווען, און ניט דערלאזט צו א חורבן כללי, און מען איז אפ־געקומען מיטן חורבן הרכוש, און מיט א קליינעם טהייל קרבנות פון נפשות, אבער די מערהרסטע משפחות זענען נצול׳ געווארן, און אין דעם קליינעם טהייל בין איך אייער פאטער אויך אריינגעפאלן, און איך לייד אזעלכע ליידן און צרות, וואס צייט איך לעב האב איך אזעלכעס ניט אויסגעשטאנען. ס׳איז גאר קיין מענטשליכער כח דאס איבערצוטראגן און ניט אויסצו־שטעהן. נאר דער השי״ת איז דאך ״הנותן ליעף כח״, האט עך מיר געגעבן כח אלעס איבערצוטראגן. און ווייל איך ווייל אז איהר קינדערלאך זאלט ווייסן וואס אייער פאטער איז אויסגעשטאנען אין כפר־סבא אויף זיינע לעצטע עלטערע יאהרן, דערום וועל איך אייך ארויס שרייבן מהתחלה ועד הסוף. ווי מיין גלות כפר־סבא איז צוגעגאנגען, וואס איך בין דארט אויסגעשטאנען, און וואס איך האב דארט צוגעזעהן זייטיקע צרות, און דעם טוידט שרעקעניש וואס איך האב געזעהן אלע טאג פאר די אויגן, און איך לעב נאך אלעס מיט דער האפענונג, אז אט וועל איך געהאלפן ווערן, און איך וועל זיך קענען מיט אייך דורך רעדן כאטש דורך בריעף, און איך וועל זיך נעמען ווייטער פארזעצן מיין הייליקן געדאנק אום שרייבן די ספר תורה, וואס איך האב ביז יעצט ניט געקענט שרייבן.

דאס ווייסט איהר דאך, אז נאך סוכות האב איך זיך געזומען שרייבן די ספר־תורה, און פארטגעזעצט מיין שרייבן בשעת די קוילן זענען איבער מיין קאפף געפלויגן. פון חשון אהן, האט די ענגלישע רעגיערונג אפ־געזומען יפו, און זיך געזומען שלאגן מיטן טערק אין פתח־תקוה.—פתח־תקוה האט דער טערק געפונען פאר א הויפט פונקט, ניט צו דערלאזן די ענגלענדער איהר אפצונעמען, און דערווייל וועט ער קענען מאכן א חורבן פון דעם בעסטן ישוב אין ארץ־ישראל, דען פתח־תקוה איז די גרעסטע און די שענסטע קאלאניע פון די אלע אידישע קאלאניעס. און דא ארום וועט ער זיך קענען נוקם זיין אין די יודן וועלכע ער האט געהאלטן פאר זיינע שונאים. און אויך וועט ער קענען בלייבן גרעכט פאר דער וועלט, דען ניט יעדער ווייסט, אז אויס נקמה האט ער געפונען צו מאכן א מלחמה פונקט אין פתח־תקוה. נייערט אלע וועלן מיינען אז אזוי איז אויס־געקומען דער גורל נאכן טכסיס המלחמה. אפשר מיינט איהר אז פתח־תקוה האט אין זיך גרויסע בערג און טאלן, אדער א פעסטונג ארום זיך, אדער א טייך, — זאג איך אייך אז אפילו איינס פון די אלע זאכן געפינט זיך ניט אין פתח־תקוה, — פתח־תקוה איז א קאלאניע וואס עס פארמאגט אסך פרדסים און כרמים, דאס איז די רייכטום פון פתח־תקוה, דאס איז די 30 יעהריגע פרוכט, וועלכע די קאלאניסטן האבן 30 יאהר געהארעוועט דערוויף מיטן בלוטיגן שוויים, און מיט מסירות נפש, און קאם קאם דער־לעבט איז די לעצטע יאהרן צוגעניסן פון די שווייסיגע פערהארעוועטע פרוכט,—איז געקומען דער טערקאלע, און אלס נקמה אין די יודן, האט ער געפונען פאר נויטיג צו מאכן אין פתח־תקוה די מלחמה. ער האט זיך דא גוט פארפעסטיגט, און האט ארויסגעטריבן די בעה"ב פון די הייזער, און אליין איז ער געווארן דער בעה"ב, און ער האט דארט געמאכט שוצן־גראבנס. פון די כרמים און פון די פרדסים האט ער אויסגעהאקט די פרוכט בוימער און האט געהייצט מיט זיי, אנשטאט פראסטע האלץ. די קאנאנען האט ער גע־שטעלט נעבן די הייזער, און ניט וויט פון מיין הויז איז אויך געשטעלט געווארן א קאנאנע, מיט א כוונה אז מען זאל שיסן אויף די הייזער. אבער דער ענגלענדער האט הפנים פערשטאנען דער טערקעשער רעגיערונגס כוונה, האט ער געזעהן אכטונג געבן אז די קאלאניע זאל ניט ווערן בעשעדיקט. נאר זעלטן האט עס איימיצן געטראפן שלא בכוונה, און נאר לפי המקרה. א גאנצן טאג האט מען נאר געהערט די קאנאנען. איך בין שוין געווען אזוי צוגעוואוינט צום שיסן, אז קיין זאך האט מיך ניט געשראקן, און ניט געווירקט אויף מיר, אז עס זאל מיך אפהאלטן פון־ניט צו שרייבן די ספר תורה. די קוילן זענען געפלויגן איבערן דאך פון מיין שטוב. דער רעש האט

מיר פארטויבט, אבער מיר האט דאס ניט געהארט. איך האב אלע טאג געשריעבן מבוקר עד ערב. אלע האבן מיך באוואונדערט, ווי איך בין אזוי אריינגעטאהן אין מיין ארבעט. און אזוי האב איך געשריעבן פון בראשית ביז ענדע פרשה שמות.

לויט מיין רעכענונג האב איך ביז פסח בעדארפט ענדיקן ספר שמות און ויקרא, וויל ביז חנוכה האב איך געהאט געענדיקט ספר בראשית, און פון פרשה מקץ האב איך געהאט געשריעבן ביז יום ג׳ פרשה שמות — ביז דעם גזר דין וואס פרעה האט ארויסגעגעבן — און דא בין איך שטעהן געבליבן דורך א סבה פון גלות כפר־סבא.

איך וויים אז אייך ליעבע קינדערלאך וועט אינטערעסירן צו וויסן די סבה וועלכעם האט מיך געבראכט צום גלות כפר־סבא, וועל איך עס אייך דערצעהלן בפרטיות.

דאס וויסט איהר דאך פון מיין פריהעריגער בעשרייבונג, ווי די רעגיערונג האט ארויס געטריעבן די יפו׳ער יודן פון פתח־תקוה, און אין מעהרסטן זענען זיי באזעצט געווארן אין כפר־סבא. האבן מיר זיך דעמאלסט געשראקן און געדיינקט, אז דער גורל פון די פתח־תקוה׳ער יודן, וועט אויך זיין אזוי. אלזא איז אונזער שרעק ניט געווען אומזיסט, דען די רעגיערונג האט זיך געמוען טרייבן די פתח־תקוה׳ער יודן בכלל. זי האט זיך געמוטען כאפן יודן, אלס זינדיקע שפיאנען, א מרגל, א בוגד, און זיי געבונדן און פארשיקט קיין ירושלים, קיין דמשק, זיך צו שטעלן צום משפט, און דאס אלעס איז געווען אהן א שום בעוויזונג—נאר לפי ראות וחות דעת פון די קאמאנדירעס. און די כונה איז געווען — געווהנליך באקשיש !..—

פלוצלונג גיט די רעגיערונג ארויס א גזירה, אז אין משך פון עטליכע טעג זאל קיין איינציגער ניט בלייבן אין פתח־תקוה. קענט איהר זיך שוין פארשטעלן די שרעק און די בהלה. יעדער האט געקלאגט און געווויינט, וואוהין לויפט מען? און וואוהין גיהט מען ?! אין א באזעסענע מדינה, וואו ס׳איז דא שטעדט, דערפער, באנען א.ז.ו. וואו מען קען פאהרן אדער גיהן מיט האפענונג, אז מען וועט געפינען וואס צו עסן און צו טרינקען, איז לייכטער איבערצוטראגן די יסורים, אבער דא, וויי מען טרעט ארויס פון קאלאניע איז וויסט און וויסט, איז יעדער משפחה געווען א וועהטאג איבערצולאזן זיין שטוב און זיין גוטס. אז די ערשטע בהלה איז אריבער, האט מען אנגהויבן צו בעוהיגן דעם עולם, — אז אלטע און קראנקע וועט מען יא לאזן זיין אין קאלאניע, וואלט איך דאך געווען געקענט בלייבן, און ניט פערטריעבן ווערן, און בפרט אז רייזל איז געווען מעוברת און איז שוין אויף דער צייט, און קיין מעוברת׳ע וועט מען אויך ניט טרייבן, ומכש׳כ אז

איך בין ביי זיך געווען פעסט בעשלאסן, אז מען זאל מיך אפילו הרג'נען, וועל איך אויך ניט אוועק געהן פון מיין שטוב. דען עס איז מיר גלייכער צו שטארבן ביי מיר אין שטוב! — און אין דער בהלה האב איך פארגעזעצט מיין שרייבן די ספר תורה.

מאנטאג פ' מקץ האב איך נאך געשריעבן, און גערעכנט, זיך ניט צו לאזן צו פערפיהרן אין גלות אריין. יום ג' פ' מקץ גאנץ פריה, בין איך געווען אין שוהל, און געדאוונד בציבור, און געזאגט סליחות, און חושענות, און נאך תפילות להשי"ת, און בין געקומען אהיים, און זיך געוואלט נעמען וויטער שרייבן די ס"ת, לסוף האט השי"ת אנדערש געפיהרט. דען פלוצלונג איז אריין געלאפן רייזאלעם מאנס שוואגער, מיטן נאמען שלמה, וועלכער האט זיך דעמאלסט ביי מיר אין שטוב געפונען, מיט זיין פרוי און מיט זייערע 5 קינדערלאך, וויי! די סאלדאטן האבן געראבירט זייער חויז, וועלכער איז געשטאנען אין עק קאלאניע, און האבן זי צובראכן און פארברענט די טיהרן מיט די פענצטער. אבער דאס וואס זיי האבן געקענט אפראטעווען האבן זיי געבראכט צו מיר, וויי! מיין שטוב איז געשטאנען אין מיטן דער קאלאניע. אלזא, איז ער אריין מיט א געוואלדיקן אויסגעשרייי און געזאגט: — איהר זיצט נאך דא?! שוין מוזט איהר נעמען און אנטלויפן! דען נאר היינט גיט די רעגיערונג וועגאלאך, און שיקט אויף כפר־סבא, אבער מארגן וועט זי שוין קיין כפר־סבא ניט שיקן, נאר אין אנדערע וויטערע פלעצער. און די וועלכע וועלן ניט וועלן אנטלויפן, וועט די רעגיערונג שלאגן מיט טוידט שלעק! דען דא וועט קיינער ניט בלייבן! רייזאלען האט איהר מאן יעקב שוין האפראוועט, זי זיצט שוין אויף א וועגאלע. ער אליין קען נאך ניט פאהרן, דען זיין בעה"ב לאזט איהם ניט אוועק פון געשעפט ביז ער וועט אליין פאהרן, דעמאלסט וועט יעקב אויך פאהרן. און כל זמן דער בעה"ב פאהרט ניט, קען יעקב ניט פאהרן. — אזוי האט מיר דער שוואגער אפגעזאגט מיט א שארפן טאן. פון שרעק, און פון בהלה, האב איך ניט געהאט דאס מעגליכקייט זיך מיישב צו זיין, וועגן דעם וואס ער האט מיר דערצעהלט. און אז רייזל איז שוין אויפן וואגן, האט מיר גאר פארקלאפט מיין קאפ, סטייטש! ווי קען איך זי לאזן פאהרן אין אזא צייט איינער אליין? ובפרט אז ער איז ניט נעבן איהר! און דא קומט א 2־טער שליח נאך מיר און זאגט: באשר יעקב קען ניט פאהרן מיט איהר, זאל איך מיט איהר מיט פאהרן! אלס פאטער, האב איך בארעכנט איהר עלענדן צושטאנד.

איך האב זיך ניט געגומען קיין צייט צו בארעכענען מיין אומגליקליכן שריט וואס איך מאך יעצט, און בין גלייך אוועק מיט די רעגיערונגס

וועגאלאך, וועלכער דער שלמה האט געבראכט. איך האב מיט זיך מיט־
גענומען די ספר תורה, און וואס נאר מעגליך ס׳איז געווען מיט זיך מיט־
צונעמען, און איך בין געפאהרן גלייך מיט די ערשטע גולים, מיינעדיק אז
מען פיהרט אונז קיין כפר־סבא, לסוף האט מען אונז פארפיהרט אין א
אראבישען דארף, מיטן נאמען קאלקיליע, און אונז אריינגעווארפן אין א
שטוב וואס עס האט אויסגעזעהן ווי א גרוב. די סאלדאטן, די בעלי־עגלות,
האבן אונז בכונה אריינגעשלעפט אין דער נאכט אריין, — כאטש זיי האבן
געקענט אנקומען אין דארף אריין נאך ביטאג, — בכדי זיי זאלן קענען
בראבעווען און בעגנב׳נען די עמיגראנטן. ביי מיר האט געפעהלט מיין
טלית ותפילין, און נאך זאכן, נאר נאך מיין טלית ותפילין איז מיר מעהר
וועהטאג געווען ווי נאך אלע. בקיצור הדבר, איך בין אריינגעפאלן טיף טיף
אין גלות. איך האב איינגעזעהן אז דא עפנט זיך פאר מיר א נייע וועלט
מיט נייע צרות. און כדי איהר זאלט וויסן ווי איך בין אנגעקומען און
וואס אין בין אויסגעשטאנען אין כפר־סבא, וועל איך אייך בעשרייבן אביסל
פון מיין לעבן אין כפר־סבא.

אנקומענדיק קיין קאלקיליע, האט מען אונז אריינגעלאזט אין א גרוב.
אלע 30 משפחות האבן זיך דא אין גרוב איינגעגראבן. יעדער משפחה
אויף א ביסל אריימקייט. באנאכט איז נאך אומגליקליכע עמיגראנטן
אנגעקעמען פון פתח־תקוה, און זיי האט מען אויך אריינגעלאזט אין דעם
זעלבן גרוב, און אין דעם איינגשאפט. נאר דאנקן השי״ת מיר זענען די
נאכט איבערגעקומען. אין דער פריה זענען מיר ארויסגעגאנגען אין דרויסן
א קוק טאהן וואו מיר זענען, האבן מיר געזעהן שמאלע גענאלאך מיט
אראבישע הייזלאך, וועלכע זענען געבויעט מיט די וועגט אין גאס אריין
אהן פענצטער, און די אראבער שטעהן נעבן זייערע הייזער און לאכן פון אונז.
מיר האבן געווארט אויף הילף צו בעקומען, הערט זיך גאר אז די רעגיערונג
וויל אונז פון דאנען אויך אוועקשיקן מיט דער באן טיף אין לאנד אריין. דער
וויל זעהען מיר וויי עס קומען אהן מענטשן פון כפר־סבא קיין קאלקיליע
ארויסנעמען זייערע פרייגד אדער אזוי בעקאנטע, קיין כפר־סבא. דא האט זיך
אונז באוויזן א שיין פון האפענונג, אז עס קען זיין אז אונזערע פריינד פון
כפר־סבא זאלן אויך קומען אהער, און אונז אויך נעמען קיין כפר־סבא,
ובפרט אז שלמה רייזל׳ס שוואגער איז אוועק קיין כפר־סבא נאך אין
אנהייב אוונד.

אויף מארגן אין דער פריה, האט שלמה מיט זיין פאטער געבראכט
א וועגאלע און האט הייענדיק ארויף געלעגט אונזערע זאכן, און מיר
זענען אוועק געפאהרן קיין כפר־סבא, וואס דאס איז ס״ה א האלבע שעה

גאנג. אז איך בין געקומען קיין כפר־סבא, האב איך זיך אין אנפאנגם געפיהלט גוט, און בין געווען זעהר צופריעדן. וויי? דא אין כפר־סבא האב איך געפונען היימישע פתח־תקוה'ער מענטשן, מיינע ידידים, און אזוי אסך יודן, און איך האב זיך געפיהלט היימיש. אבער מיינט ניט אז אין כפר־סבא איז שוין גוט געווען, נאר אלעם ביישפיל פון קאלקיליע איז שוין ביי מיר כפר־סבא אויסגעקומען גוט.

אזוי ווי שלמה יאנקל'ס שוואגער, וואס איז דער גרעסטער גורם פון מיין גלות כפר־סבא כנ"?, האט ער עלטערן, און א שוועסטער, און א ברודער אין כפר־סבא פון די ערשטע יפו'ער מהגרים, וואו זיין שוועסטער איז א קעכערין דארט אין בית התבשי?, און זיין פאטער וועלכער האט אונז געבראכט אהער איז דארט דער משגיח, דערום זענען מיר מגולגל געווארן אין בית־התבשי?. איהר קענט געווים מיינען אז דאס הייסט בית־התבשי? וויי? מען קאכט פאר אריבע לייט, און מען טהוילט זיי עסן, האט איהר א גרויסן טעות! דער בית התבשי? דינט ניט נאר פאר א קיך וואו אריבע עסן אומזיסט — נאר דער בית התבשי? דינט פאר פיעל אנדערע קהל'שע זאכן, אזוי אז עס קען גיכער הייסן א גיהנום. דער אריין גאנג אין בית התבשי? איז דורך א שמוציקן דורכגאנג. פון בייד'ע זייטן געפינען זיך קעמערלאך. אין יעדן קעמער? זענען דא צו 2—3 משפחות. און יעדער קעמער? איז גרויס ניט מעהר ווי ד' על ד' אמות. קיינע טיהרן איז נישטא, נאר יעדען קאמער? איז פארהאנגן מיט א שמוציגן זאק. הכל?, דאס איז דער אריינגאנג אין בית התבשי?. און אין דעם בית התבשי? האב איך מיין אכסניה בעקומען. קענט איהר שוין פארשטעהן ווי אזוי מען לעבט דא? נאר וועדליג די וואוינונגען פון די אומגליקליכע עמיגראנטן געפינען זיך, האב איך זיך איבערצייגט אז מיין וואוינונג אין בית התבשי? איז בעסער פון זייערע. די בוידלאך זייערע זענען געמאכט פון צווייגן פון בוימער, און געדעקט מיט איבער געוואקסענע גראז. דער וויגט שלויידערט דאס אלע מאל ארופ, און שלויידערט אריין זאמד אין בויד?. און אז עס רעגנט ווערט אלעם פארנעצט. מען לייגט אויף דער־ערד מיט די קינדערלאך, און מען לייט פון קעלט. אין יעדער בוי?? וואוינען 2—3 משפחות. א טהיי? קריגן זיך ארום צווישן זיך, דורך דעם וויי? זיי זענען פון פארשיעדענע לענדער, און שטימען ניט איינעם מיטן צווייטן, און בפרט אז יעדן איז זיין הארץ פארביטערט, און פערטרויערט. אין יעדן בוי? געפינט זיך פיעל קראנקע, הן קינדער והן גרויסע, און עס איז נישטא ניט קיין דאקטער, און ניט קיינע תפואות, און וואס מיט מחיה צו זיין דעם חולה איז אויך נישטא. איך האב באדויערט זייער אומגליקליכע לאגע.

אז איך האָב דאס געזאָהן בין איך געווען צופֿריעדן מיט דעם בית התבשיל.—ווי באלד אז עס איז אייך שוין בעקאַנט מיט דעם בית התבשיל, וועל איך אייך בעשרייבן דעם האספיטאל וועלכע געפינט זיך אונטער דעם דאך פון בית־התבשיל. וואס נאר איין וועגט איז איבער געצויגן צווישן דעם בית התבשיל און צווישן דעם שפיטאל. דארט איז דא א גרויסער צימער וואו פֿריהער האט זיך געהאדעוועט פֿערד און אקסן. נאר די קארעטעס האבן זיך דארט ניט געפונען, דען ווי עס ווייזט אויס, האט מען לכבוד דעם בית־התבשיל אויסגעראמט אלע קארעטעס און זשאליבים, און צונויפֿ־געשטעלט אין בית התבשיל, כדי עס זאל ניצן פֿאר טישן און פֿאר בויגק. דא אין האספיטאל געפינען זיך בין 30 חולים. זיי לייגען־נעבאך אלע אויף דער־ערד, יעדער אויף זיין ביסל שמאטעס, אהן א בעטל, און אהן א טישל. איינער קרעכצט, און א אנדערער שרייעט מיט קולות, און א דריטער בעט נעבאך א ביסל וואסער. די גאנצע נאכט הערט מען קולות. אבער קיינער ענטפערט ניט, ס׳איז הפנים קיין אייניציקער נישטא וואס זאל קענען באדינען די קראנקע, דען אלע זענען קראנק, דאדורך קען איהם קיינער ניט ענטפערן, די 2־טע נאכט איז דער וואס האט געשריעגן אז ער ווייל וואסער איז שוין געווען א געשטארבענער, דאמאלסט האבן זיך שוין געפונען בעלי רחמים, און מען האט איהם צוגעכאפט און באגראבן, און אזוי איז געווען דער גורל פון די אלע אנגעקומענע וואס זענען געווען אין האספיטאל. וועט עס איז אהין אריין לעבעדיק, איז ער שוין ניט ארויס געקומען פון דארט. דען ווי אזוי האט דער חולה געקענט איבערטראגן די אומריינקייט וואס דארטן איז געווען, דען לייגענדיק אויף דער־ערד איז גרינג אנגעקראכן פון איינעם צום 2־טן, אזוי אז מ׳האט געקענט שארן די כנים מיט די הענט. אפשר מיינט איהר אז דאס איז א גוזמא, קענט איהר זיך איבערצייגן פון די געשיכטע.

איינע א פרוי מיטן נאמען מאשע סקיבין, זי איז דעם ארלאווס א טאכטער פון פ״ת, האט זי געזאהן ווי א אומגליקליכע מיידל וועלכע איז געלעגן אין שפיטאל, האט געשריעגן אז מען זאל אויף איהר רחמנות האבן, דען זי ווערט לעבעדיקערהייד אויפגעגעסן פון דער 3־טער מכה, האט די בארמהערציגע פרוי רחמנות געהאט אויף איהר, און האט איהר די האר אפגעשארן פון קאפף, און בשעת זי האט די האר געטראגן אין א כלי צום בעגראבן האבאיך עס אויך געזאהן, און דאס איז ניט געווען צו דערקענען צו דאס איז האר, צו דאס איז געווען א קריכענדיקע חיה, ווייל אין גאנצן איז געווען באדעקט מיט דער 3־טער מכה. דער קנויל האט זיך פון זיך אליין באווקט אזוי ווי א מאשין. די פרוי וועלכע עס האט איהר דעם קנויל

אפגעשארן האט זי זיך א שטיק צייט ניט געקענט ארום קלויבן פון די קריכענדיקע, און מיט דעם האט זי מציל געווען א נפש פון אגעוויסן טוידט. אז איך האב זיך ארומגעזעהן וואו איך געפין זיך, האב איך בארעכנט אז רייזל טאר דא אין קינפעט ניט זיין, דען אקושארקע אדער א באבע איז נישטא, קיין ארט פאר קיין קינפעטארן איז דא אויך נישטא. דען ווי באלד זי האט דא א קינד, מוז זי שטארבן ח"ו. אלזא האב איך בעפוילן צו איהר מאן, און איהם אנגעשראקן, אז ער מוז קומען איהר נעמען אהיים, אדער ער אליין זאל כאטש זיין נעבן איהר, און אויף מיר זאל ער זיך ניט פערלאזן! איך געה קאם ארום אויף די פיס. בקיצור הדבר, ער האט בעקומען א וועגאלע און ביינאכט איז ער געקומען, און איהר אהיים גענומען. איך האב אויך געוואלט אהיים פאהרן, האט דער פערד ניט געקענט שלעפן, האט ער מיר צוגעזאגט, אז שפעטער וועט ער שיקן נאך מיר.

איך בין אזוי צופריעדן געווען וואס איך האב רייזלען גערעטעוועט, אז איך האב פארגעסן וועגן מיר. איך האב זיך פארלאזט אויף דעם, וואס ער האט מיר צוגעזאגט, און איך האב געווארט ביז ער וועט שיקן נאך מיר. איך האב זיך פארגעסן אז זיי זענען מיר ניט אזוי געטריי, ווי איך בין זיי געטריי מיטן גאנצן לייב אין לעבן. איך האב געווארט נאך א פאר טעג, און עס איז שוין ערב שבת, טראכט איך מיר אז מסתמא נאך שבת וועלן זיי שיקן נאך מיר. איך האב געזעהן אז זונטאג איז אויך נישטא פון זיי קיין שום ידיעה, האב איך בעשטימט צוגעבן וויפיעל מען וועט וועלן, און וועל אוועק פון דאנען קיין "קבר־סבא". איך האב עס א נאמען געגעבן "קבר־סבא, וויל ווער עס איז דארט ארויסגעפאלן איז דארט בעגראבן געווארן. אבער השי"ת האט אנדערש בעשטימט, און גראדע דעם שבת זענען די ענגלענדער אריין קיין פתח־תקוה, און דער וועג איז געווארן אפגעשניטן. אלזא, בין איך שוין געבליבן אין כפר־סבא, און גלעבט מיטן האפענונג פון טאג צו טאג אויף אויסגעלייזט צו ווערן. ד. ה. אז די ענגלענדער זאלן אריין קיין כפר־סבא, און מיר זאלן געהאלפן ווערן.

עס איז שוין א חשבון פון 17 חדשים זינט רייזל איז אהיים און ווער וויסט וויפיעל עס וועט נאך געדויערן, ביז די ישועה וועט קומען, און ווער וויסט צו איך וועל נאך קענען איבערטראגן די צרות און אויס־האלטן דעם גלות. יעצט וועל איך אייך בעשרייבן כאטש אין קורצן וואס איך האב אויס געשטאנען אין כפר־סבא, צייט רייזלעס אוועק פאהרן, און ווי אזוי ארום איז געווארן דער גלות חדרה, און וואס איך האב געטאהן אין חדרה, און ווי איך לעב יעצט, אלעס וועל איך בעשרייבן בקיצור, דען די כוחות דינען שוין ניט, דער מוח ארבעט ניט, און אזוי אויך די אויגן,

די הענט, און בכלל אלע אברים. לכן, וועט איהר זיך בעגניגענען מיט דעם ביסאלע וואס איך שרייב.

אין בית התבשיל האב איך מיר געמאכט א ארט איך זאל קענען דארט ליגען אויף מיינע ביסעל זאכן, און זאל קענען אכטונג געבן אויף רייזעלעם זאכן, וועלכע זי האט איבערגעלאזט. אבער עס איז אומעגליך געווען איינצוהיטן, עס פלעגט קומען א גבאי, א עסקן צבורי, איך מיין א גוטער שייגעץ, און פלעגט אלעס איבערקעהרן, דאס געפעהלט איהם ניט, און יענץ געפעהלט איהם ניט, און פלעגט מאכן א מהפכה. שעות וויים פלעג איך ניט קענען צוגוויף זוכן די זאכן, און אסך זאכן רייזלס האט טאקע געפעהלט, נאר די קארזינע איהרע מיט די מלבושים האב איך גוט געהאלטן אויפן אויג, אלע מאל פלעג איך אכטונג געבן צום שליסל צו ס׳איז גאנץ, און אזוי איז דאס צו געגאנגן מיט מיר און מיט מיינע זאכן.

פלוצלונג קומט צו מיר געסט אין בית התבשיל. אין מיין טהייערע אכסניה. און דאס איז געווען ר׳ משה רעגנסבערג, וועלכער מען רופט איהם אין פתח־תקוה דער אמעריקאנער מיט זיין פרוי, זיי זענען אנטלאפן פון זייער אכסניה, וואו זיי האבן זיך געפונען אין א שטוב צו זאמען מיט דער רעביצן רפאל ראבינאוויטץ מוטער, די רעביצן איז געבליבן אין שטוב, און האט זיך ניט געוואלט ריהרן פון דארט, ווייל איהר זוהנס גאנצער פאר־מעגן האט זיך דארט געפונען, און אזוי ווי דער ר׳ משה רעגנסבערג האט ניט געהאט קיינע זאכן, האט ער געכאפט זיין פרוי און איז אוועק אין בית התבשיל צו מיר, ווייל גראדע ביי זייער שטוב האט מען געשטעלט קאנאנען. און זי איז געווען ארום געריגלט מיט סאלדאטן. פארשטעהט זיך אז ביי אזא צושטאנד קענען זיך ניט האלטן אין אזא שטוב. אלזא, זענען זיי אנגעקומען אין בית התבשיל צו מיר. איך האב זיי צוגענומען פאר גאסט און האב זיי אוועק געגעבן פון מיינע זאכן אויף צו צודעקן זיך, נאר ליידער איז קיין פלאץ ניט געווען צו ליגען, נייערט זיצנדיק און צוגעטולעט איינער צום צווייטן, און אזוי פלעגט מען זיך אפמוטשן די נעכט.

דער סוף האט זיך ניט גוט אויסגעלאזט אין בית התבשיל. דען רחל האט אנגעהויבן קריינקען, און אזוי אויך די קינדערלאך. דער עולם פון די ביידלאך האבן אנגעהויבן קריינקען און שטארבן. פון טאג צו טאג האט זיך געשטארקט די קריינקען, און עס האט זיך געמעהרט די נפטרים, עס איז ניט געווען קיין טאג וואס עס זאל ניט זיין א נפטר אדער 2, און נאך מעהרער. עס האט ניט געסטייעט דער טאג אויף מקבר צו זיין די נפטרים, און עס פלעגט בלייבן אויפן 2־טן טאג. שרעקליך! שרעקליך איז

דאס געווען צו צוזעהן. פלוצלונג איז קראנק געווארן דער שמש ר׳ חיים וועלכער האט גאר קיין צייט ניט געהאט א מינוט, ווייל ער איז דאך עוסק געווען בקבורת הנפטרים. אויך זענען קראנק געווארן דער זוהן זיינער און רחל, און יצחק, אין בייזקע, כמעט רייזל׳ס גאנצע משפחה. אזוי אז איך האב איבערגעצעהלט די קראנקע איז געווען 15 נפשות, און זיי זענען אלע געלעגן אין בית התבשיל, אז איך האב דאס דערזעהן האב איך אנגעהויבן זוכן מיטלען, ווי זיך ארויסצוכאפן פון דעם בית־התבשיל, און האב טאקע געפונען. ווייסט איהר ביי וועמען? ביי ר׳ לייב חיימאוויטש וועלכער וואוינט אין א חדר, וואס עס איז גרוים 4 אויף 4 איילן. דארטן איז געווען א מנין, דארטן האט ער מקיים געווען הכנסת אורחים אהן געלד. די אורחים זיינע פלעגט ער לייגן אויף בעטלאך און אויף ברעטער, און אליין איז ער געלעגן אויף דער־ערד, אט ביי דעם חיימאוויטש האט זיך צום סוף אויסגעלאזט אז דארט איז געשטארבן 5 אורחים איינס נאכן 2־טן.

אין חדש שבט, איז רייזעלעם שוויגער געשטארבן, אויך איז אפגעשטארבן ר׳ חיים שמש, רחל׳ס שווער, און אויך דער מאן איהרער שלמה, און ער האט איבערגעלאזט 5 קלייניע יתומים מיט א ארימע קראנקע אלמנה רחל.

קאפיטעל ל״ב.

געליטן, און געווארן קראנק דורך די 3־טע מכה. דער זוכן פון וואסער רעטעט מיין לעבן. גלות חדרה און חיפה. די בעפרייאונג. מיט ווינטשיפלאך געקומען נאך יפו. געקומען צוריק אהיים קיין פתח־תקוה.

מיין אינערליכן לעבן ביי חיימאוויטשן איז אונמעגליך צו בעשרייבן און אויסצודריקן, אלעס וואס איך בין געווען געצוואונגען אויסצושטעהן, הן פון דער אכסניה גופא, און הן פון דעם בעה״ב ה׳ חיימאוויטש, וועלכער טוהט קיין זאך ניט אהן א אייגענעם אינטערעס, און ער פון זיין זייט פלעגט זיך שטענדיק אויסדריקן, אז וואס ער טוהט איז נאר לשם מצוה. איך האב

שוין באגעגנט אלע סארטן שלעכטע מענטשן, אבער אוא עם־הארץ, האב איך נאך ניט באגעגנט. דאס איז גאר א אנדער מין טיפ מענטש. פון איהם וועל איך שפעטער ארומרעדן. לע״ע וויל איך דיר זאגן וואס איך בין אויסגעשטאנען א חוץ די טייהערע אכסניה, און א חוץ פון דעם בעל אכסניה מיין בעל־טובה׳ניק.

פארגעסט ניט אז זייענדיק אין בית התבשיל, האט מיך ארום גענומען פרעה׳ס מכה, ד. ה. כנים. און דא ביי דעם חיימאוויטשן האט זי זיך גאר פערשטארקט. איך וויים ניט פון וואו איך האב כח געהאט דאס איבער־צוטראגן, עטליכע מאל אין טאג פלעג איך געהן אונטער די הייזער בכדי זיך ארומצוקלויבן פון די וועגים וועלכע עסן מיך לעבעדיקערהייד, און יעדעס מאל האב איך גפונען אין די הונדערטער, איך האב פשוט געשארט די כנים וועלכע איך רוף זיי וועגים, מיט די הענט. עטליכע סארטן כנים זענען געווען, לויפערס, קריכערס, קיללאכדיקע, לאנגע און דינע, און גאר דריוונע ווי שפילקע קעפלאך, און ביסן טוהען זיי נאך ערגער ווי פון אלע. אויך זענען געווען שווארצע, ווייסע און געלע, און אלע צוזאמען האבן מיך געביסן. און אז איך האב מיך ארום געקליבן האב איך שפעטער מיט א שעה געפונען נאך מעהר. אזוי שטארק און אזוי גיך מעהרן זיי זיך. די מכה פון כנים איז א גוטע קללה פון גאט, אז די חרטומי מצרים האבן אויך מודה געווען און געזאגט: אצבע אלהים הוא. און חוץ די גרויסע יסורים וואס איך בין אויס געשטאנען פון דער מכה אליין וואס עס איז ניט צום בעשרייבן, איז ביינאכט פלעגט מיר בעפאלן אויפן געלעגער, פליי, וואנצן און קאמארעס און מיך בייסן. איך בין עהרנסט קראנק געווארן, און אין דער קריינק האט מיך קיינער ניט צו געזעהן, און אז מען האט מיך געוואלט נעמען אין דעם טייהערן בעקאנטן שפיטאל האב איך ניט געוואלט געהן.

דערהערענדיק דאס ווארט שפיטאל, האב איך פון שרעק געגעבן א ציטער און א ביטערן אויסגעשריי, הער דאקטער! וואס? אין שפיטאל חייסט איהר מיך אוועק טראגן!? ניין! אין שפיטאל געה איך ניט! איהר ווילט אזוי גיך מאכן פון מיר א עק? ניין! גאט וועט מיך ארויסהעלפן אהן אייער שפיטאל! און אזוי בין איך געבליבן ליגען צוריק אויפן געלעגער, ביז השי״ת האט מיר געהאלפן און איך בין ארויס פונ׳ם געפאר, און עס האט מיר אנגעהויבן בעסער צו ווערן, כאטש איך האב ניט געהאט קיין ביסל מילך צו אביסל זופ מיט פלייש זיך צו שטארקן.

עס קען אייך זיכער וואונדערן, אז ווי באלד איך האב קיין תמיכה ניט געהאט, מיט וואס האב איך געפיהרט מיין הוצאה? דערויף קען איך

אויך זאגן, אז דער דאקטער סלאר מיט חיימאוויטשן פלעגן מיר געבן גמילות חסדים, בעת מיין נויט האט מיר צוגעדריקט. אויך האט מיר סלאר געגעבן שבת עסן, און דאס האט מיר איינגעבראכט עטליכע בישליקעס די וואך, און 10—12 בישליקעס אוואך האט מיר דער קצב יוספזאהן געגעבן פאר שחיטה, חוץ וואס איך פלעג האבן עטליכע אנסעס פלייש דורך דער וואך, און אויך א שטיקל לעבער וואס דאס האט מיך געראטעוועט. דאס פלייש פלעג איך געבן רחל'ען, און זי פלעגט האבן פאר מיר און פאר זיך אויך. דאס איז געווען מיין מקור פרנסה, און אזוי האב איך אפגעלעבט אין כפר־סבא א ערך פון 6 חדשים — ביז איך בין פאדטריעבן געווארן קיין חדרה.

באלד נאך פורים האט דער ועד החגירה געהייסן די מהגרים פאהרן אין די וויטערדיקע קאלאניעס, ד. ה. קיין חדרה און סאמארין. קיינעם האט זיך ניט געוואלט פאהרן, מחמת מען האט געדעכנט אז אט אט קומט די ישועה. ס'האט אבער ניט געהאלפן, דער ועד האט אויפגעהערט צו געבן די מהגרים די תמיכה. ובפרט אז ס'האט געהאלטן ביי פסח האט ער ניט פארזארגט מיט קיין מצות, און דורך דעם האבן שוין אייניגע מהגרים געמוזט נאכגעבן. און זענען געפאהרן קיין סאמארין אדער חדרה. נאך פסח האבן זיך אלאז געטאהן כמעט אלע מהגרים נאך חדרה און סאמארין, וויל זיי האבן איינגעזעהן אז מ'מוז פאלגן דעם ועד. שפעטער מיט א 6 וואכן נאך זייער אויסוואנדערן פון כפר־סבא קיין זכרון, האב איך זיך אריינגע־כאפט אין דעם שטאל וואו רחל האט געוואוינט, און האב שוין דארטן אנגעהויבן שרייבן מיין ספר תורה. דען 4 חדשים האב איך קיין פען ניט געקענט נעמען אין האנד, וויל מ'איז געזעסן קאפף אויף קאפף, און קיין פלאטץ צו שרייבן איז ניט געווען. נאר אז דער עולם האט אנגעהויבן ארויספאהרן, האב איך געפונען רחל'ס וואוינונג גוט פאר מיר, פארצוזעצן מיין שרייבן, כאטש איך האב צוגעהונגערט אביסל. דען יוספזון דער קצב איז אויך נאך פסח ארויס קיין זכרון, אזוי אויך ה' בראנדע, און איך האב שוין פון שחיטה גאר ניט געהאט. איך האב נאר גלעבט מיט גמ"ח וועלכע איך האב בעקומען פון ה' סלאר אדער פון חיימאוויטש.

ניט קוקנדיק וואס די קוילן לויפן איבערן קאפף, פון ביידע זייטן, בין איך געזעסן אין שטאל און געשריבן, גלייך ווי עס גהט מיר ניט אהן. אזוי פארברענט איז מיין הארץ געווען צו שרייבן. מיט א שטארקן רצון האב איך פארגעזעצט מיין שרייבן, פון פרשה שמות און וויטער. איך האלט שוין ביי פרשה בא, וואו דער ברד גהט אויף די מצרים, און דא אין כפר־סבא גהט אויך א האגל מיט דונערן, און קוילן פון די קאנאנען.

איינמאל האט זיך געטראפן וואס איך ביך אוועק געגאנגען עסן, און זוכן א ביסל וואסער צום טרינקען, און איך האב געלאזט די יריעה אויף דעם טיש צושפריצט, ווייל די אותיות זענען נאך געווען נאס. אז איך בין געקומען שפעטער מיט א שעה, האב איך געטראפן, אז אהין איז אריין א באמבע און האט דעם דאך אין גאנצן חרוב געמאכט. און די יריעה האב איך קאם קאם גיפונען אונטער א בארג ערד, איך האב זי אויס־געריניגט. אבער זי איז געווען שטארק גיראניעט, און מיר האט השי"ת מציל געווען. איך האב געבענטשט גומל, וואס גראדע ווען די קויל איז אריין אין שטאל, בין איך דאמאלסט ניט געווען. ניט נאר דאס מאל האט מיך השי"ת אויסגעהאלפן, נייערט שטענדיק האט ער מיך דורך זיין השגחה פרטית מציל געווען. פיעל מאל זענען געפאלן באמבעס נעבן מיר, און מיר האט ב"ה ניט געשאט. און איך בין אפגעקומען מיט אביסל שרעק.

זייענדיק אין מיין אכסניא ביי חיימאוויטשען איז אין דער נאכט געווען שרעקליכע שיסעריין און דונערן פון קאנאנען. איך בין פון מיין גלעגער אראפ און זיך פארוקט אונטער א בעט, און בין גלעגן אין א שרעקענעש. די אלע וועלכע מיר האבן זיך דארט געפונען, האט אונז באשאטן מיט ערד. די נאכט איז געווען שרעקליך איבער צו לעבן. און אין דער פריה, אז ס'איז שטיל געווארן, האב איך ערשט געזעהן דעם נס וואס השי"ת האט מיט אונז געטאהן. מיר האבן אזוי פיעל גלעזיעטן פון די שיסעריין, בין מיר האבן אזיך גמוזט אוועק פאהרן פון כפר־סבא. דען איך און חיימאוויטש און זיין סעמיסטווע און דער דאקטאר סלאר, זענען מיר געבליבן די לעצטע, און געהאפט אז אט אט קומט אריין דער ענגלענדער, און מיר ווערן געהאלפן. נאר אז מיר האבן געזעהן אז קיינער איז שוין ניט געבליבן, און די הייזער זענען שוין אויך אלע חרוב, און די טעלקישע סאלדאטן ראביערן און מאכן חרוב די איבעריקע, זענען מיר אויך אוועק. דאס איז געווען א קוראט ערב שבועות, און קיין חדרה זענען מיר געקומען אויף שבועות.

דא אין חדרה האב איך געטראפן אסך פתח־תקוה'ער, אויך די געקומענע פון כפר־סבא פון פריעהר. אלע זענען געווען בעקאנטע גלות ברידער און שוועסטער. אלע האבן מיך פריינדליך צו געגומען, און מיר געגעבן צו־פארשטעהן אז דא איז בעסער ווי אין כפר־סבא. איך האב זיך טאקע דאס באלד איבערצייגט. דא האב איך באלד געפונען וואו צו עסן, און דער ועד האט געמאכט פאר מיר א באזונדער ביידל ניט וויט פון שוהל, און איך האב אנגעהויבן אלע טאג צושרייבן. איך האב געשריבן 8—9 שעה אין טאג, חוץ מיטאג צייט. א מינוט לייזיק האב איך ניט פארבראכט,

אזוי טהייער איז ביי מיר דאס הייליגן שרייבן געווען, בכדי וואס גיכער קענען צו קומען צום סיום התורה, כל זמן עס דינט מיר די הענט און די אויגן.

חדרה האט מיך אביסל אויפגעפרישט. דא האב איך געטראפן א שוחט'קע צפורה לעווין, זי האט געקאכט פאר מענטשן גוטע שפייזן און האט ניט בעריסן, און בכלל איז זי געווען א גוטע, און האט מיטגעפיהלט יענעמס ענגשאפט, זי האט מיר געזאגט: עסט ביי מיר אלע טאג מיטאג, וועט איהר האבן מיר צו בעצאהלן איז גוט, אלא ניט, גלייב איך אייך אז איהר וועט מיינס ניט פערלאנגען און איהר וועט מיר דאן אפגעבן. — מיט די וועדטער האט זי מיר געשטארקט און געטרייסט. אלזא, האב איך אנגעהויבן עסן ביי איהר אלע טאג מיטאג, און זי האט מיר געגעבן פלייש און זופּ, און טה פלעגט זי מיר געבן אלע פריה־מארגן און אין אוונד. שבת האב איך וויעדער געגעסן ביי סלארן. דער ועד האט בעשטימט מיר צוגעבן אלע וואך א הלואה פון 20 בישליקעס, און ביי דער שחיטה האט מען מיך אויך אנגעהויבן צו בעניצן, וויל דא איז געווען זעהר א יונגער שוחט, און ניט קיין פראקטיקירטער. האט דער ועד געהייסן מיר זיין ביי דער בדיקה, און דערפאר האב איך געהאט צעהן בישליקעס א וואך. מיט די 30 בישליקעס האב איך זיך דורך גלעבט און געהאט צו צאהלן דער שוחט'קע, כאטש זי האט ניט געבעטן בייַ מיר. נאר וען איך האב געהאט זייטיקע הוצאות, למשל: וועש וואשן, שיך פאריכטן, האט מיר מיינע 30 בישליקעס ניט געסטייעט, בין איך איהר שולדיק געבליבן צו בישלאך, אונד צו בישלאך האט זיך צונויף געזאמלט א חוב ביז 80 בישליקעס, וויל די לעצטע וואכן, פאר מיין אפפאהרן פון חדרה, האב איך אנגעהויבן עסן ביי איהר שבת אויך, וויל סלאר האט מיר ניט געקענט שוין געבן עסן שבת, דען זיין פאמיליע איז אפגעפאהרן פון חדרה, און דער ועד המהגרים האט מיר אנגעהויבן געבן נאר 10 בישליקעס א וואך. אנדערע האט שוין דער ועד המהגרים נאר ניט געגעבן, בכדי די עמיגראנטן זאלן פאהרן וויייטער, און זאלן ניט בלייבן אויף ווינטער אין די בוידלאך, בכדי עס זאל ניט פארקומען דאס זעלבע וואס ס'איז פארגעקומען אין כפר־סבא. לכן האט זיך דער ועד המהגרים גענומען באצייטנס צו פארזארגן, און האט אין חיפה געדונגען דירות פאר די עמיגראנטן און זיי געשיקט אין חיפה. אלזא בין איך שולדיג געבליבן דער שוחט'קע 80 בישליקעס, און האב געמוזט וויעדער אוועק פאהרן. איינס איך זאל ניט ווארן א גרעסערער בעל־חוב, און צווייטנס איך זאל פארכאפן אין חיפה א בעסערע דירה.

איך האב אין חדרה געדאוונט ר"ה פארן עמוד. דעם ערשטן טאג האב איך געדאוונט שחרית, און דעם 2־טען טאג מוסף. און בעהשי"ת איך

אויף שבת תשובה בין איך געקומען קיין חיפה. יו"כ האב איך אויך געדאוונט מוסף פארן עמוד, און האב ב"ה גוט געפאסט.

אין חיפה האב איך זיך געדונגען א ריינעם חדר. איך האב שוין ב"ה ביינאכט געקענט שטיל רוהען, און אין שוהל וואס איז געווען ניט וויט פון מיין אכסניא, האב איך בעהשי"ת וויעדער אנגעהויבן שרייבן מיין ספר־תורה. דער ועד האט מיר אויסגעלייגן 12 פאפיערלאך, און דאס האב איך אויסגעביטן אויף 10 מעשזידעס, און איך האב געהאט דערווייל אויף דער הוצאה. עסן האב איך געמוזט טרוקנס, ווייל איך האב ניט געהאט ווער עס זאל מיר קאכן, און געהן אין א האטעל עסן, איז פאר מיר צו צו טהייער געווען. נאר אזוי ווי איך בין דאך אין גלות, איז מיר אזוי אויך ליעב געווען.

יום ה' ד' דחוהמ"ס תרע"ט, איז געקומען א"קול מבשר, מבשר ואומר".

דאנקן השי"ת איך האב שוין דערלעבט די ישועה, און קען שוין האפן אין גיכן צו זיין אין דער היים אין פתח־תקוה. דען דעם טאג סוכות האב איך געהערט אז דער ענגלענדער איז שוין אריין אין חדרה און אין סאמארין, און אלע דארטיגע מהגרים זענען שוין בעפריעט געווארן; האט מיר עס באנק געטאהן וואס איך בין אוועק פון חדרה, אקוראט עטליכע טעג פאר דער גאולה. נאר איך האב זיך בערוהיגט מיט דעם, אז דער ענגלענדער וועט אהער אויך באלד קומען, און אז ער וועט אנהייבן וועט ער ניט בלייבן שטעהן, ווי ער האט געטאהן אין כפר־סבא, וואס ער איז דארט געשטאנען העכער 10 חדשים. און אזוי איז געווען. אין חיפה איז געווארן א טומל צווישן די טערקישע מיליטער. חוהמ"ס האט מען געזעהן ווי די טערקישע און די דייטשע סאלדאטן הייבן זיך אהן צוגרייטן צום אנטלויפן. דא האט מען פערשטאנען אז דער ענגלענדער קומט שוין.

הושענה רבה ביים דאוונען אין שוהל איז געווארן א שרעק מיט א שמחה צוזאמען. די שרעק איז געווען וואס מען האט אנגעהויבן שיסן מיט די קאנאנען פון הר הכרמל, האבן מיר זיך געשראקן אז די שטאדט זאל ניט חרוב ווערן. דען אז די טערקן אליין, ווען זיי זעהן אז זיי האלטן שלעכט, קענען זיי שיסן פון דעם בארג אויף דער שטאדט, און זי חרוב מאכן. עס וואלט טאקע אזוי געווען, ווען די ענגלישע מיליטער קומען ניט אונטער גלייך אויפן בארג צו זיערע קאנאנען און רינגלן זיי ארום, אזוי אז די אלע קאנאנען מיט די מיליטער זענען געבליבן אין פלען.

די ענגלישע מיליטער איז אנגעקומען אזוי פיעל ווי זאמד אויפן ברעג ים. באלד איז די שטאדט פוהל געווארן מיט אלע סארטן ענגלישע

מיליטער, פון פוס גייערס, קאוואלעריע, און קאנאנען, פערד, גמלים, פרידות, אהן א צאהל. פארשטעהט זיך אז א פרייד איז געקומען אויף אונז אלע, וואס מיר זענען פטור געווארן דעם טערק מיט דעם דייטש, ובפרט מיר מהגרים האבן זיך געפרעהט און געטאנצט אום שמחת תורה מיט א אמת'ער שמחה ובבשורת הגאולה. אבער אהיים פאהרן קען מען נאך ניט, דען ראשית איז קיינע פוהרן געווען צו בעקומען, והשנית זענען די וועגן געווען פוהל מיט די ענגלישע מיליטער, און ס'איז געווען א סכנה צופאהרן. ביי אונז איז דער חשק געווען גרויס אהיים צו פאהרן, אבער מ'האט געמוזט האבן סבלנות. הכלל, ס'איז אריבער 8 טעג נאך סוכות, און ס'איז נאך אלעס געווען א טומל פון די מיליטער וואס האבן געהאלטן אין איין אנקומען און אוועקגעהן. אבער דער טומל איז שטיל'ער געווארן, און מען קען שוין פאהרן אויך, אבער עס קאסט זעהר טייהער, האב איך נאך געמוזט ווארטן. איך האב אזוי געווארט ביז 4 טאג אין חדש חשון, דאן האב איך געהערט, אז מען קען פאהרן מיט א ווינט שיפל קיין יפו, און דאס וועט קאסטן 20 בישליקעס פאר א מענטשן. מיר האבן זיך געמאכט א קאמפאניע פון 70 נפשות, און מיר האבן זיך געדונגען אזא שיפל, און מיר זענען אפגעפאהרן מיט שרעקעניש פון חיפה, און בעקומען מיט פרייד קיין יפו, טאקע אין דעם זעלבן טאג. מעהר פון אלע האב איך זיך געשראקן זיך צו לאזן פאהרן אויפן ים מיט אזא שיפל, דען איך האב מורא געהאט אז די ס'ת זאל ניט פארנעצט ווערן פון די כוואליעס וועלכע ווען ארויף שלאגן אויף דעם שיפל. נאר השי"ת וואס האט מיך אפגעהיט ביז אהער, דער האט מיך געהיט אויפן ים אויך. ווי דער נביא האט געזאגט אין גאטס נאמען: "כי תלך באש לא תכוה. כי תלך במים אתך אני, ונהרות לא ישטפוך", ד. ה. אין פייער אז דו וועסט גיהן, וועסטו זיך ניט אפבריען, און אז דו וועסט גיהן אויפן וואסער וועל איך זיין מיט דיר און דיך היטן, אז די טייכן זאלן דיך ניט פארשווייגקען און פארגיעסן אזוי איז מיט מיר אויך געשעהן, די קוילן מיט די באמבעס וואס האבן זיך איבער מיין קאפף געשאטען און געפלויגן האבן מיר ניט געבריעט, און אפילו די כוואליעס פון ים האבן זיך אויף מיר ניט געגאסן, דער ים איז געווען שטיל, דאס שיפל איז געגאנגן שנעל. דאס איז געווען מיט מיין שיפל וואס מיין ס'ת האט מגן געווען דערויף, זי זאל ח'ו ניט פארנעצט ווערן. אבער נאך אונזער שיפל איז געגאנגן נאך 2 שיפלאך, יענע האבן שוין געליעטן פון שרעק, און פון נעיר, זיי זענען גוט פארנעצט גאווארן, און האבן זיך אויך געטרונקען, זיי זענען קאם לעבעדיק ביי נאכט געקומען קיין יפו, און אויפן שיפל אויפן ים האבן זיי געגעכטיגט, זיי האבן נעבאך פיל געליעטן,

אבער מיר זענען בשלום געקומען קיין יפו 2־שעה פארנאכט, און מיר זענען באלד אראפ פון שיפל, און געגאנגען אין שטאדט אריין, און יעדער וואהין ער האט געוואלט איז געגאנגען. די זאכן האבן מיר געמוזט לאזן אויפן שיפל, וויל די רעגיערונג האט אזוי געפאדערט.

אויף מארגן אין דער פריה, אז איך בין געקומען צום ברעג, האב איך שוין דארטן געפונען אסך פון אונזערע פאסאזשירן, און מיר אלע האבן געווארט אויפן נאטשאלניק, און אויף דעם "ועד הציוני" וועלכער דארף אויך קומען, כדי צו וויסן ווער ס'איז געקומען פון די עמיגראנטן וואס דארפן הילף אויף ווייטער צו פאהרן, און אזוי אויך זענען געקומען די דאקטוירים פון הדסה, כדי צו געבן הילפע ווער עס דארף. אזוי האבן מיר פארבראכט ביים ברעג ביז יעדער האט זיינע זאכן געזומען, און אזוי איז אוועק דער טאג ביז 3 אזייגער.

איך האב באלד פון יפו אוועק געשיקט בריף צו מיינע קינדער, קיין פאריז, קיין רוסלאנד, און זיי אנגעזאגט די בשורה אז איך לעב נאך, און אז איך וועל דארף גלד כדי צו בעצאהלן מיינע חובות.

3 טעג בין איך געבליבן אין יפו, וויל ס'איז ניט געווען קיינע פוהרן, דען אסך גלות משפחות זענען אנגעקומען, האט קיינע פוהרן ניט געסטייעט פאר אלע, און אויך האט מען געמוזט צאהלן טייהערער און דערצו נאך ווארטן. אז איך האב געזעהן אז איך וועל מוזן לאנג ווארטן, האב איך איבער געלאזט מיינע זאכן ביי א גוטן פריינד, און בין ארויסגעגאנגען צו פוס נאך פתח־תקוה, כאטש איך האב ניט געקענט געהן. אז איך בין נאר ארויס פון דער שטאדט, האבן מיך די פוהרן אנגעיאגט, און אז זיי האבן געזעהן אז אלטער יוד אהן כוחות שלעפט זיך צו פוס, האבן זיי רחמנות געהאט אויף מיר, און האבן מיר געהייסן זיך ארויף זעצן. ווער שמועסט אז איך האב זיי געזאגט אז איך וויל בעצאהלן, האט מען מיר געגעבן א גוטן פלאטץ צו זיצן. און אין 3 שעה ארום בין איך געקומען גלייך צו מיין הויז. אז איך האב דערזעהן מיין הויז, און אז איך בין אריין אין מיין הויז, האב איך דאס ערשטע אפגעגעבן א שבח והודיה צו דעם לעבעדיקן באשעפער, וואס ער האט מיט מיר אזוי פיעל חסדים געטאהן, און מיך גלאזט לעבן און געבראכט צוריק אהיים. און פון גרויס שמחה האב איך געווויינט. מיט טרערן האב איך באגעגנט מיינע היעגע קינדער ד. ה. מיינע פלעמעניקעס רייזלען מיט איהר מאן יענקל. אז זיי האבן מיך דערזעהן האבן זיי זיך זעהר געפריידט, דען זיי האבן שוין ארויסגעקוקט מיט אומגעדולט אויף מיין קומען. בקיצור הדבר, אלע שכנים מיינע האבן זיך געפריידט מיט מיין קומען. אנדערע האבן איבער מיר געמאכט א ברכה

ברוך מחיה המתים, דען מען האט שוין געזאגט, אז איך בין גאר געשטארבן אין כפר־סבא. אנדערע האבן געמאכט איבער מיר ברוך מתיר אסורים, און אנדערע די ברכה שהחיינו. הכלל, עס איז געווען א רעש מיט א געפילדער, אלע האבן געזאגט אז זיי זעהן די נסים וואס השי"ת האט מיט מיר געטאהן, אז אזא אלטער מענטש האט זוכה געווען צו קומען צוריק אין זיין היים, און געזונדע יונגע גבורים זענען דארט אויף אייביג פערבליבן.

קאפיטעל לד.

די אויפפיהרונג פון חיימאוויטש. בעקומען בריעף מיט גאלט פון די קינדער. געענדיקט שרייבן די ספר־תורה. דער פאראד פון טראגן די ספר־תורה אין שוהל. פערשלאפט געווארן ביים פיהרן די ס"ת און שוהל. די רוהע ווערט געשטערט. בעקומען א חבר'טע. די פלעמעניקעס פארלאזן די הויז. דער אנפאל פון די אראבער. 4 קרבנות. דער רעטונג קומט דורך די ענגלישע רעגיערונג. די ענדע בעשרייבונג פון מיין לעבענס־געשיכטע.

יעצט אז איך בין שוין אין דער היים, און האב זיך שוין אויס־גערוהט, קען איך שוין האפן צו עפעס צו דערלעבן, דען אז השי"ת האט מיר אויף אזוי פיעל געהאלפן, מן הסתם איז מיין תפילה אנגענומען געווארן, איך האב אימער געבעטן ביי גאט אז אין גלות זאל איך ניט שטארבן, דאס שטארבן אליין איז ביי מיר ניט אזוי שרעקליך געווען, ווי דאס שטארבן אין גלות. דען אז איינער איז געשטארבן אין גלות האט מען איהם בעגראבן אהן תכריכים און אהן כבוד, ווי מען בעגראבט א הונט און ניט קיין מענטשן. די חברה קדישה זענען יונגען פון גאס, וואס זוכן צופארדינגען דעם בישליק, מאכט איהם ניט אויס צו טראגן פון מארק משא, צו טראגן א מת, דעריבער איז ביי מיר געווען דאס שרעקליכע צו שטארבן אין גלות. בשעת איך בין געווען קראנק האבן מיר שוין די דקטוירים

אין כפר־סבא מיין לעבן געהאט אפגעזאגט, זיי האבן זיך געסוד׳עט וועגן מיר, צ ז׳ך וועל נאך אויסהאלטן ביז טאג, זיי האבן געמיינט אז איך העב ניט און פארשטעה ניט, ווייל איך ליעג אין גרויסע היטץ ר״ל, אבער איך בין געווען ביי מיין רעכטן געדאנק און איך האב תפלה געטאהן פאר השי״ת ער זאל מיך ניט לאזן שטארבן אזוי עלענד.

דערהערענדיק די סודות וואס וועגן מיר איז פארגעקומען צווישן די דוקטוירים און מיין בעל טובה׳ניק מיטן נאמען חיימאוויטש, וועלכע האט ארויסגעקוקט מיך פטור צו ווערן וואס גיכער, און מיך אויך אפירשנען, אזוי ווי ער האט שוין אפגעירש׳עט יענע 5 נפטרים, וועלכע זענען ביי איהם אפגעשטארבן. און כדי איהר זאלט וויסן, וואס איך בין ביי איהם אפגקומען, און וואס איך בין ביי איהם אויסגעשטאנען, און בכלל וואס פאר א עם־הארץ ער איז געווען, וועט איהם גווער ווערן פון מיין ווייטערדיקן ערצעהלונג.

צום ערשטן אז איך בין אנגעקומען קיין כפר־סבא, האב איך געמיינט אז דאס איז א איש צדיק, און ער קויפט זיך עולם הבא מיט דעם וואס ער איז מקרב די גלות יודן, און שטיצט זיי מיט גוטע רייד, מיט געלד, און מיט הכנסת אורחים. ער נעמט זיי אריין צו זיך אין שטוב, כאטש ס׳איז קליין און אייג, און ער מאכט פאר זיי א ארט. אויך מאכט ער ביי זיך א מנין בכדי צו דאוונען בצבור. אויף דעם קוקנדיק בין איך די ערשטע טעג פון מיין אנקומען קיין כפר־סבא געווען געגארט אין איהם, ווי אלע זענען געווען געגארט אין איהם, נאר מיט גאר א קורצע צייט שפעטער האב איך שוין דערקאנט אין איהם וויי וויט מעגליך זיך צו דערווייטערן פון איהם, און זיך ניט געלאזט איינרעדן, איך זאל זיין ביי איהם אויף אכסניה, כאטש מיר איז געווען ביטער און פינצטער אין מיין בית־התבשיל וויי אייך איז שוין בעקאנט, וויל איך האב פערשטאנען אז דאס איז ניט פון זיין ריינעם הארצן צו טאהן א מצוה. איך האב איינגעזעהן אז דאס איז וועגן א אייגענעם אינטערעס.

איך פלעג נאר געהן דאוונען אלע טאג ביי איהם צום מנין, האב איך געזעהן וויי אויף יעדן האט ער געהערשט און געשריעגן און געפונען חסרונות, און פאר יעדן האט ער געווייזן זיין לומדות. ער האט זיך געקענט שטעלן שפארן מיט לומדי תורה אויף א דין פון ש״ע, אדער אויף א מאמר חז״ל, וואלט איהר געמיינט אז ער קען עפעס לערנען? צו ער האט אמאל געקענט? ניין! ער האט קיינמאל ניט געקענט, און קען יעצט בודאי ניט! איי וואס שפארט ער זיך? גלאט אזוי! ער איז דאך דער תכיף! ער איז דאך דער חיטישער בעה״ב, און דער בעל טובה׳ניק, און

מיר זענען דאך די גלות יודן, די עמיגראנטן, און וואס וויסן עמיגראנטן ? איך האב איהם איינמאל געזאגט, אז דאס ערשטע מאל זעה איך אזא סארט למדן, אז מצד השכל פארשטעהט ער אלעס בעסער ווי פון די לומדים ! זאגט ער: — געווהנליך פארשטעה איך !

אויך איז ער געווען א גבאי פון די חברה קדישא, און פון די אלע נפטרים וועלכע זענען דארטן געווען ר"ל, האט ער געלייזט פאר דרענגלאך און פאר ברעטלאך, און דערביי האט ער אהיים געבראכט א טלית ותפילין פון א נפטר, אדער חפצים, הלבשה, א קישן, גרעט א. ד.ג. וועה שמועסט פון די 5 נפטרים וועלכע זענען ביי איהם געשטארבן, און האבן גלאזן פיעל זאכן איז בודאי ביי איהם געבליבן, און דאס האט ער זיך גענומען דורך א תירוץ, אז עס קומט איהם געלד פון זיי, און וואס ער האט געטאהן איז אלעס געווען לשם מצוה, אום זיך צו מאכן א רעקלאמע פאר א עהרליכן יודן, אז די מצוה איז ביי איהם נאר פאר א פארדינסטעל, למשל: פון די פתח־תקוה'ער עמיגראנטן זענען געקומען סוחרים און האבן מיט געבראכט א סך סארטן סחורה, ווי בוימעל, האניק, ווין, געפרעגלטע טרויבן, וויץ, דורה און שטוב חפצים, און האבן דאס אלעס אפגעשטעלט ביי ה' חיימאוויטש, וויל ער איז דאך דער איש נאמן, און אזוי ווי זיי האבן זיך ארויסגעכאפט באצייטנס פון גלות כפר־סבא, און זענען געפאהרן אהיים כדי נאך מציל צו זיין, און ברענגען אהער אין כפר־סבא, און זענען דארט פארבליבן, וויל דער ענגלענדער איז שוין געווען אריין קיין פתח־תקוה, און דורך דעם האבן זיי שוין ניט געקענט פאהרן צוריק קיין כפר־סבא. אלזא, איז דאך אלעס פארבליבן ביי דעם בעל־טובה'ניק, האט ער זיך געמומען צו זייערע סחורות, און אנגעהויבן צו פארקויפן מיט א אויסרייד: אז ער איז מציל זייערע סחורות. ער האט געעפנט פאר מיינע אויגן די פושקעס בוימעל און האניק, און האט זיי געוואויגן און כלומר'שט פאר־שריבן, כדי ער זאל וויסן וויפיעל ער קומט די בעלי־בתים. די פרייז האט ער געווהנליך געשטעלט ניט קיין הויכע. אז דער עולם האט דאס דערהערט, האבן זיי אנגעהויבן קומען קויפן. ער פון זיין זייט האט פער־קויפט אויך דעם בילליגן פרייז נאר איין טאג. אויך מארגן האט ער געזאגט אז ס'איז שוין נישטא. נאר אז מען האט איהם געבעטן, האט ער געגעבן לשם מצוה, כדי יענער זאל האבן מיט וואס זיך מחיה צו זיין, און די מצוה האט יענעם געקאסט זעהר טייהער, און אזוי האט זיך געצויגן דאס פערקויפן א חודש צייט.

אזא מין סוחר האב איך ניט באגעגנט צייט איך לעב. מיט אלע נישטיקע זאכן וואס יענער ווארפט ארוים, איז ביי איהם געווען א סחורה,

און געמאכט דערפון געלד מיט מצוות צוזאמען. אלטע וועש וועלכע האבן זיך געוואלגערט אין די גאסן אויפן מיסט. שמאטעס פון נפטרים, טליתים, אלעס איז ביי איהם געווען א סחורה. ביים לעצט בעת מען האט אנגעהויבן אריבערפיהרן די מהגרים קיין זכרון, חיפה און חדרה, דא האט יעדער מחגר וועלכער האט ניט געקענט מיטשלעפן זיינע זאכן, האט ער עס געבראכט צו חיימאוויטשן און גלאזן ביי איהם ביז מען וועט קומען. דאס 2־טע מאל אפגעמען. מיין בעל אכסניה האט זיך דערפון געווהנליך ניט אפ־געזאגט און האט אלעס צוגענומען אונטער זיין שוין, און האט אויף אלעס געפונען א פלאץ. וועד שמועסט אז די הייזער זענען ליידיק געבליבען פון די שכנים, האט ער אין יענע הייזער אלעס אריין גלעגט און באהאלטן, ניט קוקנדיק דערויף וואס זייערע זאכן זענען נאך דארטן אויך געווען, און באלד האט ער אנגעהויבן פערקויפן פרעמדע חפצים. די קאלאניסטן וועלכע זענען געקומען פון די קאלאניעס מיט די וועגן כדי אריבער צופיהרן די עמיגראנטן האבן אויך ביי איהם געקויפט. און אז ער אליין האט שוין בעדארפט אוועק פון כפר־סבא, האט ער די בעסטע זאכן ארויסגענומען און געפאקט בעזונדער אז דאס זאל הייסן זיינס, און די איבעריקע נישטיקע זאכן האט ער געפאקט פאר זיי און האט געצייכנט וועמעס דאס איז. און מיט דעם איז ער אוועק פון כפר־סבא קיין חדרה, און דארט האט ער אפ־געלייזט א שעהנע מטבע פאר אלעס. און אז די עמיגראנטן וועלכע האבן זיך געפונען אויפן ארט, האבן איהם געמאנט די זאכן, האט ער געהאט איין טענה, אז די טערקען האבן צוגענומען זיינע זאכן אויך. אנדערע זענען געווואר געווארן אז ער פארקויפט זאכן, האבן זיי איהם געוואלט לאדן אין וועד, האט ער מיר געוואלט שטעלן פאר א עדות, האב איך איהם מתרה געווען אז ער זאל מיך ניט שטעלן פאר קיין עדות, דען איך וועל איהם קאליע מאכן, און איך וועל אויסזאגן דעם רעכטן אמת, איז ער אפגעשטאנען פון מיר, און איז אוועק פון חדרה קיין זכרון.

נאך דער מלחמה איז ער אריבער פון זכרון קיין פתח־תקוה, און דא האבן איהם פיעל עמיגראנטן גלאדן. ער האט געהאט אום־כבוד פון זיי, און ווי אזוי ער האט זיך מיט זיי פערגליכט וויים איך ניט. דאך פלעגט ער יעדן טאהן טובות און גמילות חסדים.

יעצט איז שוין צייט זיך אומצוקעהרן און אייך דערצעהלן פון מיין אהיים קומען, און פון מיין יעצטיקן לעבן נאכן גלות.—אז דער טומעל פון מיין צוריק קומען איז אריבער, און אז איך זעלבסט בין רוהיג געווארן, האב איך זיך גענומען ארומצוקוקן אויף מיין הויז, וועלכעס א באמבע איז אריין אין דעם טאג וועז די ענגלענדער זענען אריין אין פתח־תקוה, און

האט אנגעמאכט פיעל שאדן. אז איך האב דאס אלעס באטראכט האב איך געדאנקט גאט פאר זיין גרויסן חסד וואס ער האט מיט מיר געטאהן, דאס ער האט מיך פארהאלטן אין כפר־סבא, בכדי איך און מיינע פלעמעניקעס זאלן לעבן בלייבן. דען אויף דעם שבת האב איך געזאלט קומען אהיים ווי איך האב אייך שוין בעשריבן, און וועז איך קום טאקע אהיים וואלטן מיר אלע דערהרגעט געווארן פון דער באמבע, און וועי וויסט וויפיעל פרעמדע מענטשן עס וואלט אויך געשאט, וועלכע צוליעב מיר וואלטן זיי זיך דאמאלסט געפונען אין מיין הויז, דערום האב איך צו אלעם ערשטן געגעבן א שבח והודיה צו השי״ת פאר דעם נס וואס ער האט געטאהן מיט אונז, און 2־טן האב איך זיך ארומגעקוקט וועלכע זאכן עס פעהלן מיר. נאר דאס וואס עס פעהלט מיר איז מיר קיין חידוש נעווען, דען אהן א בעל הבית איז אלעס הפקר, וויל וועי ס׳איז אריין האט עפעס מיט זיך מיטגענומען. נאר אויף דעם וואס ס׳איז געבליבן האב איך זיך געווואונדערט. למשל: ס׳איז געבליבן א 2—3 בעטן, בעט־געוואנט, א טיש און בינקלאך.

דאן האב איך אנגעהויבן צו בינקען נאך מיינע קינדער. דען ס׳איז שוין 2 יאהר וואס איך האב קיינע בריעף פון די קינדער פון אמעריקע,—און פון די קינדער פון רוסלאנד איז שוין 4 יאהר קיין בריעף נישטא. יעצט איז מיין גאנצע דאגה פון מיינע קינדער צו הערן און זוכה צו זיין פון זיי בריעף צו ערהאלטן, און צו וויסן וואו זיי געפינען זיך, און וואס טוהען זייערע קינדערלאך. הכלל, רוהיג לעבן קען מען ניט. נאר דאנקען השי״ת וואס ער פארלאזט מיך ניט, דען ס׳האט מיר אין גיכן אנגעהויבן אנקומען בריעף פון מיינע קינדער. דאס ערשטע האב איך באקומען א בריעף פון מיין טייערע טאכטער רחל׳ע, פון פריז, און האט מיר געשריעבן אז זי איז ב״ה געזונד, און שיקט מיר 200 פראנק טעלעגראפיש, און זי פרייד זיך זעהר וואס זי הערט פון מיר און פון מיין געזונד. אין א קורצע צייט ארום איז מיר וויעדער אנגעקומען א בריעף פון רחל׳ען אין וועלכן זי גיט מיר צו וויסן פון איהרע בריידער פון אמעריקע, אז זיי האבן באקומען מיינע בריעף, און אז זיי האבן מיר אויך ארויסגעשיקט געלד און בריעף. אין 2 וואכן ארום איז מיר אנגעקומען פון מיין רפאל׳ און פון מיין יעקב בריעף מיט געלד. הכלל, איך לעב ב״ה, און האב פיעל נחת און פאר־געניגען פון זייערע בריעף, אז זיי מיט זייערע קינדערלאך זענען ב״ה אלע געזונד, און פון יוסף׳ן שרייבן זיי אויך דאס זעלבע, כאטש ער אליין שרייבט ניט, דערפיבער שרייבן זיי פון זיינעט וועגן. און זיי שרייבן אז פון די רוסעשע קינדער האבן זיי שוין העכער א יאהר קיין בריעף ניט, און

וויסן ניט וואס מיט זיי איז, נאר פון פריהער וויסן זיי אז מיין זוהן שלמה האט חתונה געהאט, און האט שוין א קינד געבוירן, און פון נחמה'עס און ישראל'ס קינדער וויסן זיי, אז זיי לערנען און זענען אלע ב'ה געזונד, דאנקען השי'ת וואס איך האב זוכה געווען צו חערן דאס ביסעלע נייעס, און מן הסתם וועט השי'ת וויטער אויך העלפן.

שוין ב'ה 7 חדשים וואס צייט איך בין אהיים געקומען פון גלות. איך לעב מיר ב'ה ביי זיך אין הויז צוואמען מיט מיין פלעמעניצע, וועלכע איך האב איהר דא אין פאלעסטינע חתונה געמאכט. און יעצט אז איך האב בעקומען פון די קינדער 225 דאלאר, האב איך 200 דאלאר זיי אפ־געגעבן אויף דעם רעכנונג פון די טויזנד פראנק נדן וואס איך האב זיך פערפליכטעט צו געבן, און זיך אויף צו לעבן האב איך געלאזט נאר 25 דאלאר, און די 200 פראנק וועלכע איך האב בעקומען פון מיין טאכטער רחל'ע.

די פלעמעניצע רייזעל פון וועלכע מיר שמועסן דא, האט דורך דער צייט געהאט שוין 2 שיינינקע קינדערלאך, א מיידאלע מיט א יונגאלע, און איך וואוין מיט זיי צוזאמען. איך האב זיי אווענק געגעבן די בעסטע 2 צימערן, און מיין צימער איז דער דורכגאנג צו זייערע צימערן. נאטירליך האב איך רוהיג ניט געקענט לעבן, אבער בעסער האב איך זיך ניט געקענט מאכן, דען לויט מיין פערפליכטונג מוז איך נאך ליידן 1½ יאהר, כאטש ס'איז א רעש, א טומל פון די קינדערלאך, און מיינע נערוון זענען ביי מיר שוואך, און איך דארף לעבן רוהיג. אבער השי'ת הייסט אזוי צו לעבן.

קומענדיק פון גלות, האב איך באמערקט אז זייער בענעמונג צו מיר איז גאר אנדערש גיווארן, עס האט זיך אין גאנצן געביעטן צום גוטן. אז איך האב גענומען בעטראכטן די אורזאכע דערפון, פאר וואס זיי האבן זיך פירהער אזוי בענומען צו מיר, האב איך איינגעזעהן אז רייזעל האט געהאט דעם גרעסטן טהיילֿ שולד אין מיין שלעכטן בעהאנדלונג, דען זי איז דאך געווען א יונגע ניט קיין געלערנטע פרוי, און אויך ניט קיין חכמה, און האט ניט געווואוסט ווי מ'דארף לעבן מיט א מאן. און וואס איך האב איהר גלערנט, פלעגט זי איהם איבער געבן מיט הוספות פון איהר קאפף, און אז ער האט איהר עפעס געזאגט אנטקעגן מיר, האט זי דאס באלד מקיים געווען, זי האט געמיינט אז דא ארום זיך צו קויפן ביי איהם חן. נאר יעצט איז גאר אנדערש, ער קען מיך שוין גוט, און קען רייזלען..... און רייזעל אליין איז שוין אויך קליגער גיווארן, דען די צייט וואס איך בין געווען אין גלות, האט זי ערשט איינגעזעהן ווי זי דארף מיר האלטן.

* *
*

יעצט וועל איך זיך צוריק אומקערן צום ענין פון שרייבן דעם ספר תורה און אייך איבערגעבן אז איך האלט שוין ביי ענדע פרשת שופטים, ס׳איז מיר נאך געבליבן צו שרייבן ביז צום סיום נאר צוואנציג עמודים, ד. ה. בס״ה 5 יריעות, און די 5 יריעות פארמעט וועלכע פעלן מיר יעצט אויס, און דורך דעם האב איך א גרויסן עכוב אין מיין חיליקער ארבעט, איך וואלט נאך געקענט ענדיקן די ס׳ת שרייבן נאך פאר פסח, נאר דער אפהאלט איז וואס איך האב קיין פארמעט ניט, נאר פון ר״ח שבט, האב איך אנגעהויבן האנדלען מיט די ירושלים׳ער סופרים, און זיי גענעבן א 3־פאכיגן פרייז פאר די עטליכע יריעות, לסוף איז אין קול ואין עונה, די יסורים וואס איך לייד דערפון איז ניט צום בעשרייבן, דען איך האב געוואלט ענדיקן דאס שרייבן כל זמן מיינע הענט דינען נאך, און מיינע אויגן זעהן נאך. אלזא, איז ביי מיר געבליבען אריינצופאהרן קיין ירושלים, און דארט וועל איך אויסוויינען ביי די סופרים, און זיי וועלן מיר מוזן געבן די 5 יריעות פארמעט. די גאנצע תורה איז שוין געווען אפילו צונויפגענעהט און איבער געזעהן, נאר די 5 לעצטע יריעות האט געפעהלט פארטיג צומאכן ביז סיום התורה, דאס איז געווען ד׳ אייר תרע״ט.

אין י״ח חשון תר״פ, — נאך א הפסקה פון 6—7 חדשים, קום איך וויעדער פארזעצן מיין לעבנס בעשרייבונג. קודם כל וועל איך אייך דערצעהלן, ווי איך האב ב״ה זוכה געווען צו ענדיקן שרייבן די ס״ת און צו מאכן דעם סיום, און האב ב״ה די זכיה אז טען לייענט אין די ס״ת אין דער גרויסער שוהל, און די תורה רעכנט זיך פאר די שענסטע ספר תורה אין שוהל.

סוף כל סוף איז טאקע מיט דער הילף פון השי״ת בין איך געהאלפן געווארן, און אין 3 וואכן פאר שבועות, איז מיר אנגעקומען דער פארמעט. איך האב זיך באלד פלייסיג געזעסן צו דער ארבעט, און אין חצי חדש סיון האב איך געענדיקט שרייבן ביז ״ויהושע בן נון מלא רוח חכמה״ ד. ה. עטליכע פסוקים איז נאך געבליבן ביז סוף כתיבת התורה, דאס האב איך געלאזן וועגן דעם, טאמער ווער ס׳איז וועט וועלן צו שרייבן א אות אין דער ספר תורה, ווי עס פיהרט זיך ביי סיום התורה. און די געלד פון דעם זאל זיין אויף א דבר שבצדקה. שפעטער האב איך געביטן דעם מיינונג, ווי איהר וועט פון וויטער געווער ווערן, לע״ע הייסט עס אז שרייבן האב איך געענדיקט, נאר איך האב נאך איבער צו זעהן די 5 יריעות. און זיי צו נייהען צו דער ספר־תורה, און אויפלעגן מטלתים אויף אלע נאטן פון דער גאנצער תורה, פון בראשית ביז וזאת הברכה, אויף

יעדן נאט צו 3 מטלות (א מטלית הייסט א פאסיקל פון פארמעט וואס ווערט געלעגט איבער דער נאט, בכדי די נאט זאל זיך ניט צורייסן בעת מ׳מישט זי און מ׳קאטשעט זי פון סדרה צו סדרה). דאס אלעס האב איך ב״ה אליין געארבעט. אויף אייניג ערטער איז געווען איינגעשמירט פון דער ארבעט, האב איך אלעס געמאכט זויבער, ריין און ליכטיג. עס איז געווען א מחיה א קוק צו טאהן אויף דער ספר תורה. די ארבעט האט צו געזומען צייט ביז חצי תמוז, ווייל א מענטאלע צו דער ספר תורה האב איך אויך אליין געגעבן אויסנייען, און אויף דעם מענטאלע האב איך געלאזט אויסשרייבן דעם נאמען פון דער מומע פייגא ע״ה, ווייל דאס מענטאלע איז געמאכט געווארן פון איהרע א סאמענטענע פאליירינקע. אויך איז זי געווען אין דער מיינונג מיט מיר צו שרייבן די ספר תורה, נאר זי האט ניט זוכה געווען צו דערלעבן דערצו, זאל כאטש זיין פאר איהר נשמה וועגן א זכר אויף דער תורה. אלזא, כמעט אלעס איז שוין געווען פערטיג, עס האט נאר גענעהלט ״עצי חיים״ צו דער תורה, און צוליעב די ״עצי חיים״ האב איך געמוזט אליין אריינפאהרן קיין ירושלים און באצאהלן פאר די צוויי עצי־חיים׳ם 2 ענגלישע פונט, און הוצאות האט מיך אויך געקאסט א צוויי פונט. איך האב זיי אהיים געבראכט, און האב אויף זיי אויסגעשניצט צום אייביגן אנדייגק די ווערטער: אויף איין רעדאלע פון דעם עץ חיים שטעהט געשריעבן, אני הזקן פנחס דוב שוב גולדנשטיין ב״ר י״ר, און אויף דעם צוויטן רעדאלע שטעהט געשריעבן, כתבתי בעצמי בכ״י ס״ת הזאת בשנת תרע״ט פתח־תקוה.

איידער דאס אלעס איז פארטיג געווארן, איז אונטער געקומען די 9 טעג, אין וועלכע מ׳קען קיין שמחה ניט מאכן. לכן, האב איך אפגעלייגט דעם חג הסיום אויף ט״ו לחדש מנחם־אב, היינו יום ב׳ פרשה עקב תרע״ט אויפן סיום האב איך איינגעלאדן אלע גלות ברידער, מיט וועלכע איך האב זיך מיט זיי בעקאנט אין גלות, איך האב זיי געוזופן דורך דעם צייטונג וואס האט זיך געדרוקט אין ירושלים מיטן נאמען ״חדשות״. אלע איינ־וואוינערס פון פתח־תקוה האב איך געוזופן דורך א שליח מיוחד. אלע האבן זיך אינטערעסירט און זענען געקומען נעמען א אנטהייל אין מיין שמחה. פון יפו און פון ירושלים האב איך אויך געהאט געסט. אפילו ניט קיין גערופענע זענען אויך געקומען, וועגן גרויס אינטערעסירונג. קיינער איז אין שטוב ניט געבליבן, אלע האבן געווארט ביי זייערע חייזער ביז מ׳וועט דורך געהן מיט דער ספר תורה, ווייל די תורה האט מען געטראגן מיט גרויס פאראד אונטער א חופה, און טאנצנדיק מיט אנגעצונדענע ליכט האט מען געפיהרט די תורה דורך אלע גאסן ביז מען איז געקומען

אין שוהל. אלע תושבים, ווייבער און קינדער האבן אפגעגעבן כבוד דער ספר תורה און זי געקושט. פיעל פון זיי זענען מיטגעגאנגען מיטן שטראם מענטשן וועלכע זענען געגאנגען. נעבן א טהיל הייזער האט מען אויפגעהאלטן די תורה און מען האט געטאנצט מיט איהר, און יעדער איד האט געוואלט דעם כבוד צוטראגן אביסל די תורה, אבער כאשט האלטן די תורה מיט זיין האנד. נאטירליך האט דאס צוגעגנומען פיעל צייט ביז מ׳איז געקומען מיט דער ס׳ת צו דער גרויסער שוהל.

דא מוז איך בלייבן שטעהן און דערצעהלן, ווי עס איז צוגעגאנגען ביי מיר אין דער היים, ביז מ׳האט די תורה פון שטוב ארויסגעטראגן.

ביי מיר אין הויף האט זיך דער עולם אנגעהויבן צונויף צוקלויבן זיך פון 4 אזייגער בייטאג, דער הויף איז געווארן פוהל מיט מענטשן, און די הייזער אודאי. משקה און פארבייסן האב איך צוגעגעריבט כיד המלך. געשטעלט מטונים פרויען פאר פרויען, און מענער פאר מענער, אפילו קינדער ניט צו פארטהיילן, ווייל די שמחת התורה איז פאר אלע גלייך, רייך און ארים, קליין און גרוים, מענער און פרויען.

אלע האבן איינגעשטימט אז קיינע אותיות דארף איך קיינעם ניט צולאזן שרייבן, דען ווי באלד איך האב געשריעבן די תורה מיט אזא מסירות נפש, אונטער חונגער און דארשט, ווען די באמבעם זענען געפלויגן איבערן קאפף, אלזא, טאר איך קיינעם ניט צו לאזן שרייבן אפילו איין אות, אליין זאל איך שרייבן ביז צום סוף, ד. ה. ביז ״לעיני כל ישראל״, כאטש אסך זענען אינטערעסירט געווען צו האבן א אות געשריעבן, און עס וואלט געווען געקענט מאכן אסך געלד, ביי אזא גרויסן עולם אהן עין־הרע. נאר אזוי איז דאס געבליעבן. איך האב אליין צוגעשריעבן ביז אין סוף התורה לעיני כל ישראל, און דער עולם האט געזאגט מזל״ט, און געטרונקען און פערבייסן, און זענען רעכט פרעהליך געווארן. דער עולם אויפן הויף איז אלעס גרעסער און גרעסער געווארן, און האבן אויך ניט געשוויגן. אלע האבן געטרונקען און געוואונטשן. — אז מען האט זיך געגרייט צו גיהן צו דער חופה, האט מען מיך אויסגערופן דעם ערשטן ארויסטראגן די תורה פון שטוב, ארונטער צו פיהרן זי אונטער דער חופה. אבער איך פון גרויס איבערראשונג און פון התפעלות זענען מיינע נערוון צוריייצט געווארן, און איך האב זיך פלוצלונג אנגעהויבן פיהלן שלעכט, און איך האב זיך קאם געהאלטן אויף די פיס. אז איך בין מיט דער ספר תורה ארויס אין הויף, און געשטעלט זיך אונטער דער חופה, האב איך ניט קיין מאכט געהאט צו הייבן די פיס און טאנצן מיט איהר. און אזוי האב איך זי פאמעליך געהאלטן אונטער דער חופה ביז איך בין ארויסגעגאנגן אויף דער גאס, דארטן האב איך איהר

איבערגעגעבן דעם רב. דער רב האט געזעהן ווי איך בין נשתנה געווארן, האט ער מיר פארזאגט אז איך זאל ניט נאך געהן מיט דעם עולם, נאר איך זאל גלייך אליין אוועק געהן אין שוהל, און וואלטן ביז דער עולם מיט דער ספר תורה וועלן קומען אין שוהל. איך האב זיך אבער ניט געפיהלט אין כוח אליין צו געהן, האבן זיך געפונען גוטע לייט וועלכע האבן מיך אונטער זייערע ארעמס אוועק געפיהרט אין שוהל, און אליין זענען זיי אוועק צום גרויסן עולם. לאנג לעבן זאל דער רבי וואס ער האט מיר אזוי געהייסן טאהן, דען איך האב געווארט א 3 שעה, איידער איך האב דערלעבט צו דערווארטן זיך אויף דעם עולם מיט דער ספר תורה. אז עס האט זיך געהערט אז דער עולם קומט אהן, האט מען די שוהל באלייכטעט און אלע ס״ת וואס אין ארון הקודש האט מען ארויסגעטראגן פון שוהל, און אנטקעגן געגאנגען דער נייער ספר תורה. אז דער עולם איז אונטער געקומען מיט דער נייער ספר תורה, האט מען זי ארומגערינגלט מיט די אלטע ס״ת און מען האט זי ארייגעטראגן אין שוהל אריין, כדי זי אריינ־צושטעלן אין ארון הקודש. אבער איך, כאטש איך האב זיך אויסגערוהט אזא צייט, דאך האבן מיינע צורייצטע נערוון פון איבער־ראשונג זיך ניט בערוהיגט, און איך האב זיך קאם קאם געהאלטן אויף די פיס, און קאם קאם געגאנגען אין דער מיט, וואס ס׳איז געווען ארומגערינגלט מיט אלע ספרים. געטאנצט האבן אנדערע, ניט איך. פרעהלאך זענען אלע געווען, אבער ניט איך. אלע האבן מיך באדויערט, איבער הויפט דער רב זאל לעבן, דערמאנענדיק זיך אז ביי רייזעלס חתונה איז אויך אזוי געווען. אקוראט צו דער חופה איהר פיהרן, בין איך דאן פערשלאפט געווארן און באקומען 40 גראד היטין, אלע זענען פריילאך געווען, און איך בין געלעגן אין היטין, נאר דאנקן השי״ת וואס איך לייג ניט יעצט אין קיין היטין, איך שטעה נאך אויף די פיס, און זעה צו אלעם מיט מיינע אויגן, ווי עס געהט צו, שעהן און פיין. לכן, דארף איך נאך דאנקן צו השי״ת פאר דעם איצטיקן חסד וואס ער טוהט מיט מיר.

אז איך האב מיט מאטערניש אריינגעשטעלט די תורה אין ארון הקודש, האט מיר דער חזן פון בית הכנסת געמאכט א מי שברך, און דער עולם האט נאך א ביסעל פארבראכט בתפילת מעריב, און מ׳איז זיך צתאנגען א היים. א פאר טעג נאכן סיום בין איך געווען אחנע כוחות, און עס האט געדויערט ביז די נערוון זענען געשטילט געווארן. און אויף שבת פרשה עקב, אז מ׳האט דאס ערשטע מאהל געלייענט אין דער תורה, בין איך עולה לתורה געווען, און האב געלאזט מאכן א מי שברך אלע מיינע קינדער און איניקלאך שיחיו, און האב מנדר געווען פון זייער

געזונד וועגן אויף צדקה, און געמאכט א מי שברך דעם רב און די גבאים און דעם גאנצן קהל הקדש, און פון שוהל האב איך געדופן אויף קידוש די חשוב'ע מענטשן וועלכע האבן צום סיום התורה ניט געקענט קומען, ערשט שבת בין איך פרייַלאך געווען און זיך געפיהלט גוט, דאנקן השי"ת דער פאר וואס ער שיינקט מיר מיין געזונד, און וואס איך האב זוכה געווען צו מאכן דעם סיום התורה מיט אזא פאראד.

יעצט בעט איך נאך ביי גאט, אז ער זאל מיר לאזן הערן פון מיינע קינדער פון רוסלאנד אז זיי לעבן ב"ה, און איך בין זיכער און האב גרויס בטחון אין השי"ת, אז ער וועט מיין געבעט ערפילן, און אזוי ווי אלע מאל איז ער מיין תפלה ניט ממאס חלילה, אזוי האט ער מיר יעצט אויך באווייזן זיין גוטסקייט צו מיר, און מיין געבעט אנגענומען, דען איך האב באלד אנגעהויבן צו בעקומען גריסן פון מיינע קינדער, אז זיי לעבן ב"ה. דאס ערשטע האב איך באקומען פון מיין רחל'ען א בריעף פון פריז, אז מיין יונגסטער זוהן שלמה'לע לעבט און וואוינט אין יעקאטערינאסלאוו, שפעטער מיט א קורצע צייט האב איך באקומען א בריעף פון מיין רפאל'ן פון אמעריקע, אז ער האט בעקומען א בריעף פונם ברודער ישראל פון פיאודאסיע, און ער שרייבט איהם, אז די שוועסטער נחמה און איהר מאמיליע זענען געזונד. שפעטער מיט א פאר וואכן, האב איך בעקומען א בריעף פון מיין טאכטער נחמה'לע פון פיאודאסיע מיט איהר אייגענע האנדשריפט, אז זי מיט איהר מאן און קינדערלאך, און דער ברודער ישראל מיט זיין וויב און קינדערלאך, און איהר ברודער שלמה מיט זיין פרוי זענען אלע געזונד, און זייערע קינדער לערנען אין די הויכע שוהלן. אויך האב איך א ידיעה בעקומען פון דוד קרייזבערג וואס ער איז מיינער א שטיק זוהן אז ער מיט זיין סעמייסטווע זענען געזונד. אלזא, האב איך שוין ב"ה זוכה געווען צו הערן פון אלע מיינע קינדער אז זיי זענען אלע ב"ה געזונד.

יעצט אז השי"ת האט מיר שוין אזוי וויט געהאלפן, האב איך געבעטן ביי גאט אז ער זאל מיר העלפן אז איך זאל זוכה זיין צו הערן אין גיכן, אז רפאל און רחל האבן שוין חתונה געהאט.

פון מיין יעצטיקן לעבן בין איך ב"ה צופריעדן, און איך פיהל מיך גוט אין מיין געזונד, און מיינע קינדער שיקן מיר תמיכה חודש געלד, וועלכעם עס קלעקט מיר אויף. מיינע חצטרכות ההוצאה. נאר איין זאך פעהלט מיר — און דאס איז די רוהיגקייט, — איך האב ניט קיין רוה ניט ביי טאג און ניט ביינאכט, ביי נאכט קען איך ניט שלאפן, און בייטאג קען איך אין קיין ספר ניט אריין קוקן, די אומרוהיגקייט נעמט זיך פון דעם

וואס איך בין צוזאמען מיט רייזלען, איהרע קינדערלאך האלטן דעם גאנצן טאג אין איין שרייען און ווינענן, און זיי פארהילכען דעם קאפּ, אז רייזעל שלעפערט זיי איין, פארהילעכט זי דעם דעם קאפּ מיט איהרע שלאפּ ליעדער, שטעהן זיי אויפּ שרייען זיי, די מוטער שרייעט אויפּ זיי, דער פאטער קומט שרייעט ער אויפּ איהר, פאר וואס זי באגעהט זיך ניט גוט מיט זיי, הייבט ער אהן צו בעווייזן זיין גוטסקייט, און הייבט אהן מיט זיי צו טאנצן, זינגען און צו שפרינגען, ביז ער געהט אוועק, דאן הייבן אהן די קינדער צו שרייען נאך וואס ער געהט אוועק, און די מוטער שטילט זיי איין מיט גוטן, און אז עס העלפט ניט, איז מיט בייזן, אבער יעדנפאלס טומלט זיך כסדר אהן א אויפהער, און אין מיטן קומט זיין שוועסטער מיט איהרע קינדערלאך און עס איז ווידער א טומל, א געשריי אין שטוב פון אלע צוזאמען, ביז איך מוז אייניגע מאל אנטלויפן פון שטוב.

ר״ח שבט ווערט 3 יאהר פון נאך זייער חתונה, בלייבט זיי נאך א יאהר ביי מיר צו וואוינען צוזאמען. אז איך הייב אהן צו בארעכנען אז אין דעם יאהר ווערט צוקומען נאך א קינד, אויך ווערט קומען אברודער אלס גאסט צו רייזל׳ס מאן, און נאך א ברודער קומט פון דער דינסט אהיים, וועלן זיי פארגעווויס זיין ביי מיר. היינט ווי קען איך אזא רעש מיט אזא טומל איבערטראגן? און ווי אזוי קען איך לויז ווערן פון דעם טומל, און האבן ווער עס זאל מיך בעדיענען? — פון טומל לויז צו ווערן איז דא א מיטל, איך זאל מיר וואוינען בעזונדער, ד. ה. איך זאל זיי בעצאהלן מיט געלד פאר דעם יאהר וועלכעם איך בין זיי מחויב נאך צוגעבן אומזיסט, און זיי זאלן פון מיר ארויס. אבער ווער ווערט מיך בעדיענען?

מענטשן און גוטע פריינד האבן מיך געראטן אז איך זאל חתונה האבן, און דאן ווערט די פראגע פארענפערט ווערן, אבער ווער וויסט צו איך וועל אנטרעפן א עהרליכע פרוי וועלכע זאל מיך וועלן עהרליך בעדיענען, און זיין געטריי צו מיר. כדי איך זאל קענען זיצן און לערנען מיט א רוהיגן קאפּ, און מיט אזא חבר׳טע קען מען האפן צו לעבן און האבן אריכות ימים ושנים, אויפּ אזא חבר׳טע וואלט איך, און דאן בין איך מיט גאטס הילף א געהאלפענער. און מיין בטחון איז גרויס אין השי״ת אז ער ווערט מיר העלפן און ווערט מיך פיהרן אויפן רעכטן וועג.

דערווייל לעב איך מיט דעם נחת פון מיינע קינדער ואם ניט יעדער האט די זכיה צו האבן אט די ברכה. דאס אליין גיט מיר מוטה צו לעבן, און איך בעט ביי השי״ת איך זאל ניט אנווערן דעם דעת ושכל טוב, און בכלל דער גאנצער קערפער זאל זיין אין ארדענונג, ווי מיין זיידע ע״ה האט

געלעבט א עלטער פון הונדערט און פינף יאהר און איז געשטארבן מיט דעת און ביים גאנצן שכל און ניט געקרייגקט. אייביג לעבט דאך אפילו ניט קיין מענטש; אבער אין אזעלכע יאהרן און אזא עלטער ווי ער האט געהאט מעג זיך יעדער מענטש ווינטשן, בפרט איך זיינער א געליעבטער איניקל, פון זיין איין און איינציגע געליעבטע טאכטער, אסתר־חיה'ס א זוהן, וואס איך האב זיך געהאדעוועט ביי דעם זיידן, ווייל איך בין א יתום געבליעבן האט מיר דער זיידע געזומען צו זיך, ווי אין ערשטן חלק פון מיין בעשרייבונג ווערט דערצעהלט פון איהם און פון מיר. ער איז ביז זיין פטירה צו קיינע קינדער ניט אנגעקומען. אבער איך מוז שוין יא אנקומען צו מיינע קינדער, געבענטש זאלן זיי זיין אויף אייביג וואס זיי פארגעסן זיך ניט אין מיר, חוץ וואס זיי שיקן מיר אויף צו לעבן. האבן זיי מיר געשיקט הונדערטער דאלאר. אויף אויסצוצאהלן מיינע שולדן פון מיינע בלוט צאפערס די פראצענטניקעס, צו וועלכע מיינע נויטן האבן מיך אין דער מלחמה צייט אריין געשלעפט.

איך פארהאף אז דער שלום וועט ווערן אין גאנצן געשלאסן, און די וועלט וועט ווערן פריי, וועלן מיינע ליעבע קינדערלאך זיך געווינן ניט קענען איינהאלטן, און וועלן קומען בעזוכן זייער אלטן פאטער אין דער אלטער היים. און עס וועט מקוים ווערן דער פסוק "וחשיב לב אבות על בנים ולב בנים על אבותם" הלואי! השי"ת זאל מיר העלפן איך זאל זוכה זיין צו דערלעבן צו די צייט! הבה נקוה! יא, האפן איז דא וואס צו האפן אז די ישועה זאל אין גיכן קומען אויף כל ישראל, אז יודן זאלן אין ארץ ישראל בעקומען "אבטונומיע", א "בית לאומי", וועלכעם עס זעהט זיך שוין ארויס ניט ווייט פון אונז.—הנצנים כבר נראו בארץ. די שפראצונגען פון דער ישועה זעהט זיך שוין אין לאנד אין ארץ ישראל. עס קומען אלע מאל נייע גרויסארטיקע געסט אנזאגן אונז אין נאמען פון אלע קעניגרייכן, אז ארץ ישראל קומט אפצוגעבן יודן, און עס בלייבט פאר יודן. איבערהויפט די ענגלישע מלוכה האלט פעסט פאר די יודן, און בעשטעהט צו בלייבן די אפוטרופסית איבער די יודעשע אבטונומיע, אז יודן זאלן זיין זיכער אז קיינער וועט זיי ניט שטערן זייער אויפלעבן אין זייער היים. אט גראדע יעצט ווילט זיך לעבן און עפעס דערלעבן, און מען מוז נאר האפן און לעבן מיט דער האפענונג און מיטן בטחון צו השי"ת, "הבה נקוה ונבטוח בד', כי לד' הישועה"!

5—6 יאהר האב איך ניט געשריבן.

* * *

יום א׳ ב׳ לחדש אייר תרפ״ה טו״ב למספר.

ברוך שהחיינו וקיימנו לזמן הזה. דאנקן השי״ת עס איז שוין אריבער א משך פון א 5—6 יאהר צייט וואס איך האב אויפגעהערט צו שרייבן די פארזעצונג פון מיין לעבענס־בעשרייבונג. זעלבסט פערשטענדליך האב איך פיעל מיטגעמאכט אונטער דער צייט. אבער איך לעב ב״ה, און קען אייך יעצט בעשרייבן אלעס וואס איך האב איבערגעלעבט אין דער צייט.

אויב איהר געדיינקט אז דאמאלסט אין חודש חשון תר״פ איז נאך ניט געווען בעשטימט צו פערבינדן זיך מיט א חבר׳טע, וויל איך האב מורא געהאט איך זאל ניט אריינפאלן אין א צרה. יעצט קען איך אייך שרייבן ליעבע קינדער אז גאט האט אויף מיר רחמנות געהאט, און האט אנגענומען מיין געבעט, און האט מיר באשערט א גוטן חבר, א חשובה זקנה מיט א שם טוב פון פתח־תקוה. זי איז געווען א בת ת״ח, און א אשת חבר און האט קיין קינדער ניט, און איז א גוטהארציגע פרוי, זי האט ליעב מצוות צו טאהן, און איז עוסקת במצוות ליויט איהרע כוחות נאך. אט מיט דער פרוי האב איך חופה געשטעלט 20 טאג אין חדש טבת שנת תר״פ, און יעצט אז עס איז שוין 6 יאהר פון זינט זי איז מיין חברה, קען איך שוין פאר־געווויס זאגן, אז גאט האט מיר ניט פארלאזט, און אז מיין תפלה איז אנגענומען געווארן, זי איז א שטילע און א רוהיגע פרוי, און איז געטריי, נאר איהר עלטער שטערט איהר אסך איהר ווילן מיר צו באדיענען, זי ווי׳ל נעבאך, אבער זי איז דאך א זקנה פון 75 יאהר, דינען איהר שוין ניט די כוחות. איך האב צו איהר ח״ו גאר ניט, איך פארלאנג ניט זי זאל טאהן איבער איהרע כוחות, אבי דער רצון איז גוט בין איך איהר אויך געטריי, און דינג פאר געלד א איינגייערין וועלכע קומט אין שטוב איהר העלפן כדי אייצושפארן איהר ארבעט, און זי אלס בעה״ב גיט אכטונג אין שטוב. און מיר פיהרן א שטילן לעבן אהן א רעש און אהן א טומעל, וועלן נאר קיין זייטיקע צו פאלן זאלן אונז ניט שטערן, אבער עס פרעגט זיך, וועלן האב איך ניט קיין זייטיקע צופאלן? דען אז מיר געהט גוט איז נאר אויף א קורצע צייט.

יעצט וועל איך אייך בעשרייבן, ווי אזוי עס איז צוגעגאנגען מיט מיינע פלעמעניקעס. דאס מיין איך רייזלען מיט איהר מאן און זייערע קינדערלאך. דען לויט מיינע התחייבויות האבן זיי בעדארפט נאך צו וואוינען א יאהר ביי מיר אין שטוב. פרעגט זיך ווי ארום וועלט מען פון זיי לויז?! זיי ווילן ניט איינלאזן, און איך ווי׳ל קיין ליגנער ניט בלייבן, אבער דאך וואוינען צוזאמען קען איך שוין ניט, ווי באלד אז איך האב אריינגענומען א פרוי אין שטוב. זיי באזיצן זיך די בעסטע צוויי

צימערן ד. ה. דאס שלאָף צימער מיט דעם סאלאן, און איך וואוין ווי איך בין פריהער געזעסן, אין דעם ערשטן צימער ביי דעם אריינגאנג פון דרויסן, און זיי געהן אימער אריין און ארויס דורך מיין צימער און ווילן ניט אונז אפלאזן דעם שלאָף צימער. קענט איהר פארשטעהן ווי איינגענומען ס׳איז מיר און איהר געווען אויפן הארצן. דאך האבן מיר באשטאנען צו לעבן אזא געמוטשעטן לעבן אין א טומעל — ביז גאט וועט רחמנות האבן אויף אונז און וועט די לייט געבן א גוטן זינען זיי זאלן זיך ארויס פון אונז, און אזוי איז געווען.

רייזעלס מאן האט נאכגעזוכט א דירה און האט זי געדונגען אויף מיין רעכענונג, ד. ה. איך זאל בעצאהלן די דירה געלד פאר א יאהר וועלכע איהם קומט נאך פון מיר, און אזוי בין איך לויז געווארן פון דעם רעש און פונם טומל. דאנקען השי״ת עס איז שוין רוהיג ביי מיר אין שטוב און איך האב פריי אנגעהויבן צו אטהעמען און צו לעבן. איך גיה ב״ה אין שוהל פריה און אוונד, און שרייב בריעף צו מיינע קינדער וועלכע זענען צו שפרייט אויף אלע עקן וועלט, און בעקום בריעף און שטיצונג פון זיי. דאנקען השי״ת עס זאל אויף לאנג געדויערן מיין רוהיגקייט. הלואי רבש״ע! ומי יתן והיה...

אבער לויט מיין מזל איז, בין איך לאנג ניט געזעסן בשלוה, און טאקע מיט 2 חדשים שפעטער, — ד. ה. אין חודש אדר — בין איך פערשלאפט געווארן, אבער מיט גאטס הילף בין איך ביז פסח געזונד געווארן. אין קאלניע אבער האט געמוען ארומגעהן אציטערנעש, מען שרעקט זיך עפעם עס זאל ניט פארקומען מיט יודן, דען די אראבער האט זיך פערגלוסט נוקם צו זיין אין די פאלעסטינער יודן, וועלכע האבן בעקומען די ״בלפור־דעקלאראציע״, ד. ה. אז יודן קענען בויען ארץ ישראל, עס זאל זיין זייער א אייגענע היים, און זיי זאלן זיין אונטער דעם ענגלישן שוץ צוואנציג יאהר, און דאן זאלן זיי זיין זעלבסטשטענדיק אויף זייער אייגענעם באדן, אין זייער אייגענעם לאנד, וועלכע מען האט זיי צוריק אפגענעבן נאך דעם איינשטימונג פון אלע קעניגרייכן. און נאכן איינשטימונג פון חבר הלאומים. פארשטעהט זיך אז די אראבער האט דאס שטארק געברענט, און אזוי ווי די יודן האבן פיעל שונאים אין דער וועלט, האבן די שונאים אנגעריצט די אראבער און האבן זיי געגעבן צו פארשטעהן, אז זיי טארן דאס ניט דערלאזן אז יודן זאלן האבן א בית־לאומי, דען די יודן וועלן זיי ארויסטרייבן פון לאנד, און וועלן ביי זיי צונעמען די ערד. אזוי האבן די ארופייאישע שונאים אונזערע אנגעריצט די אראבער מיט אזעלכע רייד און אויך מיט געלד, ביז זיי האבן זיי ארויפגעבראכט דערצו, אז זיי זאלן מאכן א איבערפאל אויף יודן,

און זיי ראביערן און הרג׳נען, און דאן וועלן זיך די איבעריקע אליין צולויפן אין דער וועלט אריין, און דא ארום וועלן זיי פטור ווערן פון די יודן און פון זייערע חלומות וועגן א ״בית־לאומי״. דאס אלעס זענען די יודן געווארן פאר פסח, און האבן זיך זעהר געשראקן פאר דעם יום־טוב וואס הייסט ״נביא־מוסא״ וועלכען די אראבער האבן אויסגעקלעהרט א נייעם יום־טוב צו מאכן, און האבן אויסגערעכנט אז דער טאג זאל אויסקומען אין דעם יודישן יו״ט,—פסח—. דען צוליעב דעם יו״ט וועלן זיך צונויפקומען אסך אראבער פון די סביבות אין שטאדט אריין, און די שטעטישע מיט זייערע פיהרערס, צוזאמען מיט די אנגעקומענע אראבער, וועט ווערן טויזענדער שונאים, וועלכע וועלן געהן צום קבר פון ״נביא־מוסא״. דען לויט זייער מסירה לויגט משה רבינו ניט וויט פון יריחו — און דאן פעהלט מעהר ניט ווי אין פייערדיקע רויידע, כדי אונטער צורייצן דעם ווילדן נאראד, דאן צולאזן זיך די מחנות און פאלן אהן אויף די יודן, און טוהען וויי און וואס זיי קענען, און ווי מען הייסט זיי. — קענט איהר שוין פארשטעהן די שרעק וואס די יודן האבן געהאט פאר פסח. וועט שמועסט אין די קאלאניעס איז די שרעק געווען נאך גרעסער, דען אין ירושלים איז דא די רעגיערונג מיט מיליטער, אבער אין די קאלאניעס איז דער איינציגער בטחון געווען נאר אין השי״ת, אז ער, נאר ער האט אויסגעהיט און וועט אויסהיטן זיין פאלק ישראל, און וועט זיי שטיצן ווי ביז אהער, ״והאלקים יבקש את הנרדף״, און וועט איז געיאגט מעהר ווי זיין ארים פאלק ישראל? הכלל, ס׳איז שוין ב״ה פסח, — די ערשטע טעג פסח און חוה״מ איז שוין אריבער בשלום. מען דאנקט גאט דערפאר, און מען לעבט מיט דעם האפענונג אז עס וועט ווייטער אויך גאר ניט זיין.

אין שביעי של פסח איז אין ירושלים טאקע ארויס א שרעקליכער אנפאל, אזוי ווי אונזער שרעק איז געווען. אין דעם אנפאל איז געפאלן געהרג׳טע און פיעל גערא׳ניטע. קענט איהר זיך פארשטעלן ווי אונזער שרעק איז געווען. אין די קאלאניע וואו קיינע מיליטער איז אויך נישטא, איז די שרעק ניט צום בעשרייבן, חשי״ת האט אבער געהאלפן, און ס׳איז ווייטער שטיל געווארן.

אין חודש מאי תר״פ איז אין יפו געווען א שרעקליכער אנפאל אויף יודן. און אין כ״ז סיון איז געווען א שרעקליכער אנפאל אויף פתח־תקוה, און עס איז געפאלן 4 יודישע קרבנות. איך שרייב נאר די שרעק און די יסורים וואס איך האב געהאט אויסצושטעהן און צו צוזעהן. אבער די פאדראבניסטן וועט איהר וויסן פון די שרייבערס וועלכע האבן עס ענוג בעשריעבן. נאר דעם נם וואס גאט האט מיט אונז געטאהן, און

מיט דעם גאנצן ישוב א״י, און בפרט מיט פתח־תקוה. דעם פרט פונם נם פון פתח־תקוה, ווען איך בעשרייבן.

דעם אנפאל אויף פתח־תקוה איז געווען בסוד סודות. עס האבן זיך אפגערעדט 36 דערפער, אז מען זאל פלוצלונג אנפאלן אויף פתח־תקוה און זי חרוב מאכן און אלעמען אויסהרג׳נען. דער ערשטע גורל איז געווען אויף א געווייסן שעך, האט ער געזומען א הונדערט אראבער און איז בסוד סודות געגאנגען דער ערשטער מיט זיי, און ס׳איז געווען אפגערעדט צווישן זיי, אז פון דער סביבה זאל אלע מאל אונטער קומען נייע מחנות, און ביי זיי איז געווען איינגערעדט אז זיי וועלן מצליח זיין, און חרוב מאכן דעם גאנצן ישוב א״י, און האבן מיטגענומען קעמלען מיט בלעכן גאז, בדי צו פארברענען אלע פרדסים מיט אלע הייזער. אבער השי״ת האט מיט אונז געטאהן א גרויסן נם און מיר זענען ניצול געווארן. דען יודן זענען געווואר געווארן פונם סוד, אז מען געהט אנפאלן אויף פתח־תקוה, און עס זענען ארוים יונגע־לייט אנטקעגן זיי צו באגעגענען זיך מיט די מחנה אונטער דער קאלאניע, מיט זיי מלחמה צו האלטן, און זיי ניט אריינלאזן אין קאלאניע. איינער א קאלאניסט מיטן נאמען פסקל, איז געלאפן קיין יפו צו וויסן צו געבן די רעגירונג. און איינער א קאלאניסט מיטן נאמען דוד נאוויק, האט זיך איינגעשטעלט און איז געלאפן רייטענדיק אויף א פערד צום שטאב וואו די מיליטער האט זיך געפונען און האט געבראכט מיליטער. די מיליטער האט שוין געטראפן די מלחמה פון די יודן מיט די אראבער ביי דער קאלאניע, און זיי האבן באלד אפגעטריבן די אראבער. פתח־תקוה איז נאר אפגעקומען מיט די 4 קרבנות, אבער קיין חורבן האבן זיי ניט אויספייעט צו מאכן, ווייל די מלחמה איז דאך געווען אין דרויסן פון דער קאלאניע. פון יפו איז אויך אנגעקומען ארעפלאנען וואס האבן געפונען הונדערטער אראבער וועלכע זענען געגאנגען אנפאלן אויף פתח־תקוה פון אנדערע זייטן, מיט קעמלען, און מיט אייזלען, כדי צו פארנעמען דעם שלל המלחמה. אבער די ארעפלאנען האבן זיי צוטריבן, נאך דעם וואס זיי האבן געלאזט נאך זיך פיעל גאראניטע. דאס איז דער נם וואס הקב״ה האט מיט אונז געטאהן, אבער די טוידט שרעק וואס מיר האבן איבערגעטראגן איז ניט צום בעשרייבן.

צייט פון דעם אנפאל אהן איז שוין ב״ה שטיל געווארן, און איך קען שוין אוועק פון דעם שמועס מיט א שבח והודיה צו הש״ת, וואס ער האט געטאהן מיט אונז.

יעצט וועל איך דערצעהלן אין קורצן וואס עם איז מיט מיר וויטער פארגעקומען.

אין שושן פורים תרפ״א איז געקומען צו מיר א חשוב׳ער גאסט צו זעהן זיך מיט מיר, און האט פאראכט אין לאנד ביז נאך פסח. נאך זיין אוועק פאהרן האב איך געהאט די זכיה, צו ארויסרופן צו מיר מיין טאכטער נחמה מיט איהר מאן און מיט איהרע 2 זיהן און מיט א פריילן, זיי זענען דא געזעסן ביי מיר אין חויז א 3 יאהר, די קינדער האבן נעבאך שווער געארבעט, און האבן קאם דורך געלעבט, נאר מיין איידים׳ס א ברודער פלעגט זיי אפט מאל עפעס אונטער שיקן, און זיין גוט הארץ האט איהם אזוי וויט געבראכט אז ער האט זיי געשיקט וויזעס און שיפס־קארטן זיי זאלן פאהרן נאך אמעריקע. נאר איידער זיי האבן זיך גערייהרט צו פאהרן, האט זיי געטראפן רח״ל א גרויסער אומגליק, דען די פריילן זייערע מיטן נאמען עהטא איז שטארק שלאף געווארן און איז אזוי יונג אוועק פון דער וועלט — בשנת תרפ״ד יום ד׳, ז׳ ימים לחדש מנחם־אב ת׳נ׳צ׳ב׳ה. — נאך דעם האבן זיי שוין ניט געקענט פאהרן, ווייל די קוואטע איז פארפוהלט געווארן. האט זיי דער ברודער געשיקט 600 פונט, האבן זיי אויסגעבויעט א הויז אין תל־אביב אין שכונת תל־נורדי און זענען געבליבן אהן געלד און אהן פרנסה. די קינדער האבן געהארעווט און ניט געקענט צוקומען צו גאר ניט, ובפרט אז די צייט איז אין תל־אביב גאר שלעכט געווארן. בקיצור הדבר, זייער גורל איז אנגעקומען, אז זיי קענען פאהרן אויף די פריהעריגע וויזעס. איז נחמה מיט די 2 זיהן אוועק געפאהרן, נאר דער מאן איז נאך געבליבן. שפעטער מיט א יאהר איז ער אויך אוועק געפאהרן. היינט וואוינען זיי שוין אין אמעריקע, אין ברוקלין. איך האב ב״ה פון זיי נחת, און זיי מאכן ב״ה א גוט לעבן.

דאנקן השי״ת, איך האלט יעצט ביי ענדע פון מיין בעשרייבונג, קען איך אייך שרייבן אז מיין יונגער זוהן שלמה מיט זיין פרוי און 2 קינדערלאך וועלכע זענען געקומען אין תרפ״ה, געפינען זיך דא אין פתח־תקוה און וואוינען ביי מיר אין הויז. זי ארבעט אלס דענטיסטקא, און ער ארבעט אין א אפטייק אלס פריוויזאר, און מאכן ב״ה א לעבן, און דער זוהן איז מיר א טרייסט אויף דער עלטער, וועלכער גיט אכטונג אויף מיר ווי א געטרייער קינד, און איך פיהל מיך ניט עלענד. יעצט איז שוין חודש אייר תרפ״ט, אין דער צייט וואס איך האלט שוין ביים ענדיקן מיין לעבענס־בעשרייבונג, וועלכע וועט ארויס פון דרוק בחודש סיון. דאנקען השי״ת פאר אלעס, איך לעב ב״ה רוהיג, און לייד שוין ניט פון קיין זייטיקע צופאלן. נאר קיינע כוחות האב איך שוין ניט, די אויגן דינען שוין ניט, די פיס ווילן שוין ניט טראגן דעם גוף, אבער אין דעם איז קיינער ניט שולדיק נאר די עלטער מיינע, אבער השי״ת קען געבן כוח.

די לעצטע ביטע מיינע איז פון השי״ת, אז איך זאל כאטש זוכה זיין צו הערן, אז רפאל און רחל האבן געהייראטעט, און איך זאל נאך זוכה זיין זיך צו זעהן מיט מיין טהייערן זוהן ישראל ברוך און מיט זיין פרוי גיטל, קומענדיק קיין ארץ־ישראל אלס לוסט רייזע, ביי גאט איז אלעס מעגליך. דאן וואלט מיין פרייד ערפילט געווארן, און וואלט געוואוסט אז השי״ת הערט צו מיין לעצטע געבעט, און איך וועל קענען שטארבן במנוחה מיט א שבח והודיה צו השי״ת על כל הטוב שעשה עמדי עד היום. און מיט דעם האפענונג אז דער ספר הזכרונות וועט ווירקן אויף מיינע קינדער און קינדס קינדער צו שטארקן זייער בטחון אין השי״ת אז זיי וועלן געהן אין גוטן וועג, און גלויבן אין גאט און אין זיין השגחה פרטיות ווי זייער אלטער פאטער האט געלעבט. און אזוי אויך פרעמדע זייטיקע מענטשן וועלן זיך באקענען ווי צו גלויבן אין דער השגחה פון גאט און לעבן מיט בטחון אין השי״ת. דאס איז מיין גאנצער וואונטש, און מיט דעם האפענונג ענדיק איך מיין לעבענס־געשיכטע.

פתח־תקוה, יום ג׳ במדבר כ״ד לחדש אייר תרפ״ט.